

RAKSTU KRĀJUMS

TUKUMA NOVADA
KULTŪRVĒSTURE

VIII

TUKUMA MUZEJS

2006

162399

98-6
91

Latvian National
Library

EP8P107080

L
7

RAKSTU KRĀJUMS

TUKUMA NOVADA KULTŪRVĒSTURE

VIII

TUKUMA MUZEJS

2006

0307019893

ISBN 9984-9159-5-6
UDK 908(474.3)(082)
Tu 214

Izdots ar Valsts Kultūrkapitāla fonda atbalstu

Tukuma novada kultūrvēsture. VIII grāmata. 2006

Rakstu autori: Inta Dišlere, Mag.hist. Agris Dzenis, Ina Līne, Ināra Znotiņa, Ināra Runkovska, Ojārs Spāritis, Dainis Bruģis, Kristīne Ozola, Judīte Meņģelsone, Signe Bērziņa

Redkolēģija: Mag.Sc. Agrita Ozola, Ināra Runkovska, Inta Dišlere

Atbildīgā redaktore: Mag.Sc. Agrita Ozola

Sastādītāja: Mag.Sc. Agrita Ozola

Literārā redaktore: Liene Akmens

Datorsalikums: Agris Jansons

Iespiests tipogrāfijā "Universums A" Tukumā.

Grāmatā ievietoti attēli no Tukuma muzeja krājuma (TMNM), paligkrājuma (TMNM Pgm), zinātniskā arhīva (TMNM ZA), pieminekļu zinātniskā arhīva (TMNM Pza), kā arī no Nacionālā Latvijas Vēstures muzeja (LVM), Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas (LAB), Rundāles pils muzeja krājuma un zinātniskā arhīva.

PRIEKŠVārds

Muzeja septiņdesmit pirmais darba gads bijis notikumiem bagāts un daudzveidīgs. Sagaidot muzeja dzīvē tik nozīmīgo notikumu, izdots pirmais gleznu kolekcijas katalogs, ko sagatavoja galvenā krājuma glabātāja Ināra Runkovska. Visu gadu Mākslas muzejā bija skatāmas izstādes no tā sauktās muzeja Zelta kolekcijas. Šajā rakstu krājumā lasāms raksts par vienu ļoti īpašu mākslas darbu - Voldemāra Tones gleznu "Anna". Gan darba autors, gan modele - Anna Dārziņa - vairākkārt viesojās Tukumā un piedalījās arī muzeja atklāšanas pasākumā.

Gads iesākās ar jubilejas svinībām Durbes pilī, kas notika 2006. gada 6. janvārī - tieši septiņdesmit gadus pēc pirmās muzeja izstādes atklāšanas. Desmit telpās pils pirmajā stāvā apmeklētājiem atvērta vēsturiskā interjera ekspozīcija. Skolēnu vidū popularitāti ieguva kultūrvēsturiskās vides izglītības programma "Piedzīvosim 1905. gadu", kuras dalībnieki piedalījās nelegālajā mītiņā un mēģināja iejusties 20. gadsimta sākuma tukumnieku lomās. Programmas veidošanas procesā tapa plašs pētījums par tā saukto Tukuma karu, kas notika no 1905. gada 28. novembra līdz 2. decembrim, par sociāldemokrātu, inteliģences, vācu muižnieku un vienkāršo tukumnieku lomu tajā. Agra Dzeņa un Intas Dišleres raksti par 1905. līdz 1907. gada revolūcijas norisēm Tukumā un apkārtnes muižās veido šī rakstu krājuma centrālo tēmu. To papildina Ināras Znotiņas raksts par vairākiem ievērojamiem novadniekiem - Irlavas semināra audzēkņiem un viņu devumu pedagoģiskās domas attīstībā Latvijā 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta pirmajā pusē.

Kaut arī 2006. gadā neizdevās iegūt finansiālu atbalstu Eiropas Reģionālās attīstības fonda atklātajā konkursā un līdz ar to uz vēlāku laiku jāatliek Durbes muižas vāgūža rekonstrukcija, turpināts krājuma priekšmetu restaurācijas darbs. Plānota restaurācijas nodaļas izveide un mērķtiecīga muzeja restauratoru tālākizglītība. Iepriekšējā rakstu krājumā varējāt lasīt par piecu 19. gadsimta tērpu rekonstrukciju, šajā piedāvājam iepazīties ar viena 18. gadsimta tērpa rekonstrukcijas procesu, ko vadīja muzeja speciāliste Ina Līne. Tērpu atdarinājumi izgatavoti pēc Latvijas muzejos esošiem oriģināliem vai mākslas darbos redzamiem analogiem un apskatāmi Durbes pils ekspozīcijā.

Krājumā lasāms arī Ojāra Spārīša raksts par Zemītes baznīcas altāra atribūcijas problēmām un Daiņa Bruģa raksts par Lestenes baznīcas iekārtas likteni. To aktualitāti nosaka ne tikai šo valsts nozīmes kultūras pieminekļu mākslinieciskā, zinātniskā un vēsturiskā vērtība, bet arī sabiedrības vēlme atjaunot to interjerus.

Muzeja darbinieki turpina pētīt, saglabāt un popularizēt kultūrvēstures vērtības, lai tās izmantotu ne tikai šodienas vajadzībām, bet arī saglabātu nākamajām paaudzēm.

Tukuma muzeja direktore
Agrita Ozola

SATURA RĀDĪTĀJS

IEVADS	3
SATURA RĀDĪTĀJS	4
VĒSTURE	
Agris Dzenis BRUŅOTĀ SACELŠANĀS TUKUMĀ 1905. GADĀ – CĒLOŅI UN NORISE	5
Inta Dišlere 1905. LĪDZ 1907. GADA NOTIKUMI TUKUMA APRIŅĶA MUIŽĀS	31
PEDAGOĢIJAS VĒSTURE	
Ināra Znotiņa IRLAVAS SKOLOTĀJU SEMINĀRA AUDZĒKŅI – PEDAGOĢISKĀS DOMAS VEIDOTĀJI LATVIJĀ	69
MĀKSLAS VĒSTURE	
Dānis Bruģis LESTENES BAZNĪCAS UN TĀS IEKĀRTAS LIKTENIS PADOMJU VARAS GADOS	84
Ojārs Spāritis SKOLAS UN METODEDES PROJEKCIJA ZEMĪTES BAZNĪCAS ALTĀRA ATRIBŪCIJĀ	91
MUZEOLOĢIJA	
Ina Līne TUKUMNIECES KLEITA 18. GADSIMTA NOGALĒ	108
Ināra Runkovska VALDEMĀRA TONES GLEZNA “ANNA” TUKUMA MUZEJA KRĀJUMĀ	116
PRESES APSKATS	
Kristīne Ozola, Judīte Menņģelsone, Signe Bērziņa TUKUMA MUZEJS VIETĒJO LAIKKRAKSTU ATSPoguĻojumā	122

Bruņotā sacelšanās Tukumā 1905. gadā – cēloņi un norise

Ievads

Bruņotā sacelšanās Tukumā no 28. novembra līdz 2. decembrim (pēc jaunā laika skaitīšanas stila no 10. līdz 15. decembrim) bija viena no spilgtākajām epizodēm 1905. līdz 1907. gada revolūcijas norisē Latvijā. Tautā un literatūrā tā saukta arī par Tukuma revolūciju un Tukuma karu. Šādu nosaukumu rašanās cēlonis bija Tukuma cīņu vērienīgums un traģiskums – šis cīņas Latvijas mērogā bija visplašākās gan tajās iesaistīto dalībnieku, gan bojāgājušo skaita ziņā.

Neilgi pēc Tukuma bruņotās sacelšanās sociāldemokrātiskajā presē sākās tās idealizēšana, kas turpinājās arī 20. un 30. gadu latviešu sociāldemokrātu izdevumos un padomju historiogrāfijā pēc Otrā pasaules kara. Tukuma bruņotā sacelšanās tika atainota kā revolucionāru varonības un organizētības spilgts piemērs. Notikumu atainojums bija izteikti mitoloģizēts: revolucionāri viennozīmīgi tika traktēti kā „labie” spēki, savukārt cara armijas karavīri, varas pārstāvji un vācu muižnieki – kā viennozīmīgi „sliktie”. Tukuma bruņotās sacelšanās objektīva izpēte latviešu historiogrāfijā līdz šim nav veikta.

Tēmu ir aktualizējusi 1905. gada notikumu simtgade. Sabiedrībā valdošos priekšstatus par Tukuma bruņoto sacelšanos vēl aizvien ietekmē jau minētā revolucionāru idealizēšana, kā arī folklorizējušies nostāsti par cara armijas un vācu muižnieku

zvērībām. Tādēļ ir nepieciešama notikumu iespējami objektīva izpēte, izmantojot dokumentus un laikabiedru liecības, tās salīdzinot, noskaidrojot pretrunas.

Šī pētījuma mērķis ir Tukuma bruņotās sacelšanās notikumu rekonstrukcija, tos secīgi atainojot 1905. gada notikumu kontekstā. Otrs mērķis – mēģināt noskaidrot vēsturisko īstenību par sacelšanās cēloņiem, norisi, cara administrācijas un sociāldemokrātu īsteno lomu bruņotā konflikta izraisīšanā un uzturēšanā. Mērķis tiek panākts, analizējot rakstīto avotu, literatūras un atmiņu liecības par sacelšanās attīstību un atsevišķu personu lomu notikumos.

Salīdzinot un kompilējot avotu un literatūras informāciju, iespējams iegūt Tukuma bruņotās sacelšanās notikumu ainu.

Avotu un literatūras apskats

Vislielākā nozīme notikumu objektīvā atspoguļošanā ir rakstītajiem avotiem. Jāatzīst, ka to skaits Latvijas vēsturisko dokumentu krātuvēs nav tik liels un daudzveidīgs, kā sākotnēji bija cerēts.

Visizsmeļošāko informāciju par notikumu attīstību sniedz apsūdzības akts Tukuma sacelšanās lietā 72 personām, kas sagatavots lauku kara tiesā Jelgavā 1906. gada 4. septembrī.¹ Dokumentā apkopotas daudzu liecinieku, kā arī pašu apsūdzēto sniegtās liecības. Apsūdzība tika izskatīta tā sauktajā lielajā Tukuma prā-

vā, kas ilga no 1906. gada 19. decembra līdz 1907. gada 9. februārim kara tiesā Rīgā.²

Diemžēl Latvijas arhīvos, muzejos un bibliotēkās atrodas tikai apsūdzības akta un sprieduma kopijas. Šajos dokumentos sniegts tikai kara tiesnešu veikts rezumējums. Svarīgas ziņas par izmeklēšanas gaitu, lietišķajiem pierādījumiem, par apsūdzēto un liecinieku personām, nopratināšanas protokoli, netieša informācija par liecību iegūšanu būtu meklējama pirmstiesas izmeklēšanas aktis. Šis ziņas nav atrodamas ne Rīgas un Jelgavas kara tiesas fondos Latvijas Valsts vēstures arhīvā, ne citās dokumentu krātuvēs Latvijas muzejos un bibliotēkās. Tāpat nav atrasta informācija par šo aktu iespējamo atrašanās vietu. Par to, ka šādas apjomīgas aktis bijušas, sastopama informācija presē: 1906. gada aprīļa sākumā bija pabeigta Tukuma notikumu izmeklēšana, ko veica Jelgavas apriņķa tiesas loceklis Bahs. Izmeklēšanas protokolu apjomīgo sējumu lielākā daļa nodota kara tiesai.³ Tukuma prāvas aktis bijušas izstādītas Latvijas pētīšanas biedrības sagatavotajā izstādē par 1905. gadu, kas notika Tukuma vidusskolas telpās 1926. gada 2. līdz 7. aprīlī.⁴ Iespējams, ka aktis sastopamā informācija atainojusi idealizētos revolucionārus nepievilcīgā gaismā, tādēļ aktis iznīcinātas vai aizvestas uz kādu Krievijas dokumentu krātuvi. Kamēr šis aktis nav atrastas, Tukuma no-

tikumu gaitas un motivācijas rekonstrukciju nevar atzīt par pilnīgu.

Sacelšanās notikumi samērā izsmeltoši atainoti Tukuma garnizona dragūnu virsnieka, rotmistra Nikolaja Jaroševa, kājnieku virsnieka, kapteiņa Eduarda Gļindziča, kā arī palīgpēku komandiera, ģenerālmajora Aleksandra Horunženkova ziņojumos Kurzemes pagaidu ģenerālgubernatoram, kas uzrakstīti dažas dienas pēc notikumiem. A. Horunženkova ziņojumā vērojama tendence attaisnot savu nepietiekami aktīvo rīcību sacelšanās apspiešanā. Šajos ziņojumos nav minēta karaspēka sadursme ar iedzīvotājiem Jauntukumā, kas īsi aprakstīta Tukuma policijas uzrauga ziņojumā Kurzemes guberņas žandarmērijas pārvaldei. Diemžēl nav atrasti citu notikumos iesaistīto militārpersonu un civilo iestāžu darbinieku ziņojumi. Nozīmīgs būtu Tukuma apriņķa policijas priekšnieka, barona Fedora fon Rādēna ziņojums, taču tas nav atrasts. Neizskaidrojams šķiet fakts, ka F. fon Rādēns arī nefigurēja kā liecinieks Tukuma sacelšanās prāvā.

Daudzu notikumu precīzu laiku iespējams noteikt pēc virsnieku telegrammām pagaidu ģenerālgubernatoram un karaspēka daļām.

Lai noteiktu Tukuma sacelšanās laikā bojāgājušo skaitu, nozīmīgas ir līdz šim neizmantotās Tukuma evaņģēliski luteriskās draudzes mirušo reģistra ziņas. Tomēr tās nevar uzskatīt par galīgo rezultātu, jo ne visi bojāgājušie bija draudzes locekļi.

Literatūrā salīdzinoši visizsmeltošākās ziņas par revolucionāriem un Tukuma sociāldemokrātu darbību atrodamas 1975. gadā izdotajā „Latvijas

revolucionāro cīnītāju piemiņas grāmatā”. Tās autori šo izdevumu gatavojuši, izmantojot 1933. gadā Maskavā izdoto „1905. gada revolūcijas piemiņas grāmatu”, papildinot tās informāciju ar vēlākajos gados iegūtajām ziņām.

Tukuma sacelšanās plaši atspoguļota tālaika latviešu un vācbaltiešu preses izdevumos. Visizsmeltošākais ir lielākās vācbaltiešu avīzes „Düna Zeitung” („Daugavas Avīze”) korespondenta ziņojums, kas gatavots, uzturoties Tukumā, un izmantots arī latviešu liberālajā presē. Objektīvs preses ziņojumu apkopojums hronikas veidā sniegts vācbaltiešu mēnešraksta „Baltische Monatschrift” („Baltijas Mēnešraksts”) 1908. gadā izdotajā „Baltische Revolutions-Chronik” („Baltijas revolūcijas hronika”). Sociāldemokrātu laikraksti „Dienas Lapa” un „Pēterburgas Latvietis” lielākoties pārspilē cara armijas karavīru un vācbaltiešu muižnieku zvēribas; šo rakstu mērķis, visticamāk, bija naida kurināšana pret vācu muižniekiem. Preses izdevumos gūstamas arī ziņas par notikumiem Tukuma novadā 1905. gadā līdz sacelšanās sākumam.

Lai pārbaudītu un papildinātu avotu un literatūras ziņas, izmantotas notikumu dalībnieku un aculiecinieku atmiņas. Tās glabājas Tukuma muzejā, ir lielākoties pretrunīgas un fragmentāras, ievāktas pēc Otrā pasaules kara un līdz ar to – padomju ideoloģijas ietekmētas. Apjomīgas, taču tendenciozas ir 1977. gadā sarakstītās Augusta Bukasa atmiņas ar vēsturiska pētījuma iezīmēm. Atmiņu autors 1905. gadā bija skolnieks, viņa tēvs – bruņotās sacelšanās dalībnieks. Septiņpadsmitgadīgs skolnieks 1905. gadā bija

Tukuma apriņķa policijas priekšnieks 1904. līdz 1906. gadā Eberhards Eugens Frīdrihs (Fedors) fon Rādēns (1851-1927). Foto no Latvijas Vēstures pētīšanas biedrības krājuma attēlu kolekcijas. LNB R I L-1, 30, 40.lp.

arī Jēkabs Brauers. Diemžēl nav saglabājušās vai ievāktas Tukuma aktīvāko sociāldemokrātu atmiņas. Vienīgais no LSDSP Tukuma-Talsu komitejas locekļiem, kura atmiņas ir fiksētas, ir dzelzceļa remontstrādnieka dēls un Rīgas reālskolas skolnieks Jānis Vinters. Notikumu izklāsts tajos ir hatotisks un rada iespaidu, ka atmiņu sniedzējs ļabi neatceras senos notikumus. Ata Freināta garstāsts „Tukums 1905. gadā” raksturojams kā uz personiskām atmiņām balstīts literārs darbs. Ziņas par stāvokli Tukumā pirms 1905. gada notikumiem rodamas Tukuma domnieka, skolotāja Andreja Zvaigznes atmiņu stāstā. Presē rodamas arī Tukuma domnieka Dāvida Sarkana atmiņas, kuru publikācija diemžēl netika pabeigta.

Šiem atmiņu sniedzējiem raksturīga revolucionāru idealizēšana un revolūcijas pretinieku nopelšana. Līdz šim maz izmantotas ir pretējās pušes – Snapju muižas nomnieka sievas Aleksandrines fon

Drahenfelsas un anonīma Tukuma krievu tautības ierēdņa atmiņas.

Vispārīgais laikmeta raksturojums pārsvarā ņemts no grāmatas „20. gs. vēsture Latvijā”. Ziņas par sociāldemokrātu darbību Latvijā un Tukumā līdz 1905. gadam smeltas no sociāldemokrātu atmiņām, kas publicētas PSRS 20. gadsimta 20. un 30. gados. Tendenciozs, taču bagāts ar faktoloģisko materiālu ir akadēmiķa Jāņa Krastiņa pētījums „1905. gads Latvijā”.

Politiskā un ekonomiskā situācija Latvijā un Tukumā 1905. gadā

Tukumā, tāpat kā citur Latvijā, revolucionārās kustības priekšgalā nostājās sociāldemokrāti, kuru idejas tautas masās ieguva arvien lielāku popularitāti. Šo popularitāti veicināja politiskais un ekonomiskais stāvoklis Eiropā un Krievijas impērijā.

19. gadsimta beigās daudzās Eiropas valstīs sociāldemokrāti bija izveidojuši strādnieku un inteliģences masu partijas, kuru nozīme iekšpolitikā pieauga. Tika pieņemti daudzi likumi par strādnieku stāvokļa uzlabošanu. Sociāldemokrātiskās partijas netika uzskatītas par pretvalstiskām, jo savā darbībā izvairījās lietot vardarbīgus līdzekļus, bet centās veidot dialogu gan ar valdību, gan ražošanas līdzekļu īpašniekiem. Vācijā un Zviedrijā sociāldemokrātu deputāti tika ievēlēti parlamentos. Bija parādīta daudzu valstu konstitūcija.

Krievijas impērijā vienpersoniska valdnieka vara jeb patvaldība tika uzskatīta par svētu. Konstitūcijas nebija, strādnieku likumdošana nebija izstrādāta. Sociāldemokrātu darbība un ideju propaganda impērijā bija kriminālnoziedzīga,

par ko piesprieda ieslodzījumu vai izsūtīšanu uz Sibīriju.

19. gadsimta astoņdesmitajos gados Baltijas guberņās – Kurzemē, Vidzemē un Igaunijā – vācu un latviešu valodas vietā lietvedībā un skolās tika ieviesta krievu valoda, daudzas pārvaldes iestādes un tiesas tika pakļautas Krievijas pārvaldes orgāniem. Līdz ar to tika ierobežota vācbaltiešu ietekme pārvaldē un kultūrā, taču pārkrievošana izraisīja latviešu sašutumu. Juridisko jautājumu risināšanai tiesiskā ceļā šķēršļus lika gan valoda, gan Krievijas valsts pārvaldes birokratizācija un kukuļņemšana. Turklāt pārvaldes reforma atstāja vācbaltiešu muižnieku sapulču – landtāgu – ziņā daudzu svarīgu saimniecisko jautājumu izlemšanu. Muižnieku lielā ietekme Krievijas galmā panāca vācbaltiešu iecelšanu daudzos guberņu pārvaldes amatos.

19. gadsimta beigās Baltijas lielākajās pilsētās strādnieku dzīves līmenis bija augstāks nekā Krievijā. Galvenais pretrunu mezgls bija meklējams laukos.

Vairums lauksaimniecībā izmantojamās zemes piederēja lielgruntniekiem, kas pārsvarā bija vācbaltiešu muižnieki. Privāto muižu zemnieki savas mājas, par kurām tika maksāta naudas rente, varēja izpirkt tikai par muižnieka noteiktu cenu, kas parasti bija tik augsta, ka nevarēja iztikt bez aizņēmuma, ko piešķīra muižnieku kredītbiedrības. 19. gadsimta beigās Kurzemes guberņā pilnībā nomaksāts bija tikai par 8,04% izpērkamo zemnieku māju. Daudzas mājas maksātnespējas dēļ nonāca zem ūtrupes āmura, un to saimnieki piebiedrojās 82% guberņas zemnieku kārtas

piederīgajiem – bezzemniekiem, kļuva par kalpiem muižās vai devās strādāt uz rūpniecības uzņēmumiem pilsētās.⁵

Tomēr arī pilsētās dzīvojošie zemnieku izcelsmes ļaudis nevarēja atbrīvoties no savas kārtas. Viņi palika pierakstīti savā pagastā un turpināja maksāt pagasta nodokli, kas tika sadalīts vienlīdzīgi uz visiem iedzīvotājiem. Pagasta valdes vēlēšanas gan neizcēlās ar tādu vienlīdzību – atšķirībā no saimniekiem, bezzemniekiem piederēja tikai viena balss uz desmit cilvēkiem. Arī turīgie saimnieki, kas bija izpirkuši savas mājas, nebija apmierināti ar pastāvošo iekārtu – turību vairot liedza muižnieku privilēģija ierīkot krogus un ražotnes (dzirnavas, ķieģeļnīcas, brūžus, fabrikas u. c.) tikai uz muižu zemes.

Krievu-japāņu karā 1904. gada otrajā pusē bija kritusies arī cara un Krievijas armijas autoritāte. Tūkstošiem krievu karavīru bija jāiet bojā neizprotamajā cīņā par tālo, ķīniešu apdzīvoto Mandžūriju. Virsniekos sašutumu izraisīja augstākās virspavēlniecības vieglprātība, muļķīgās pavēles un armijas nesagatavotība cīņām.

Šīs politiskās un saimnieciskās pretrunas Baltijas guberņās sagatavoja strādnieku, kalpu un lauksaimnieku uzņēmību pret sociāldemokrātu idejām.

Uzņēmībai lielākoties bija nevis ekonomiski (nabadzība), bet gan politiski cēloņi – vēlme panākt vienlīdzīgas pārvaldes tiesības un autonomiju, kā arī arhaiskās cara patvaldības krišanu.

Tukumā nebija lielu rūpniecības uzņēmumu, tādēļ līdz 1905. gada vidum neizveido-

jās lielas strādnieku sociāldemokrātiskās organizācijas, kas varētu rīkot streikus un mitiņus.

Saskaņā ar tautas skaitīšanas datiem, 1897. gadā Tukumā bija 7555 iedzīvotāji. No tiem latviešvalodīgajiem sevi piešķaitīja 3940, vācvalodīgajiem – 3448 (no tiem 2296 – ebreji), krievvalodīgajiem – 1266

1900. gadā pilsētā darbojās 15 nelieli rūpniecības uzņēmumi, no kuriem plašākā bija A. Zēberga iesala un spirta fabrika ar 30 strādniekiem. Tukumā atradās daudzās – 108 amatnieku darbnīcas.⁷ Tieši amatnieku vidū sociāldemokrātu idejas guva vislielāko piekrišanu. Visticamāk, tam par iemeslu bija ne taisnīgais nodokļu sadalījums. Vairums latviešu amatnieku piederēja zemnieku kārtai un viņiem bija jāmaksā gan dzimtajā pagasta nodokļi, gan 15% ienākuma nodoklis Tukuma pilsētai.⁸

Tāpat kā citās impērijas pilsētās, Tukumā nepastāvēja domes vēlēšanu vienlīdzīgas tiesības. Balsstiesīgi bija tikai tie iedzīvotāji, kuriem Tukumā piederēja nekustamais īpašums ne mazāk kā 300 rubļu vērtībā.⁹

Tukums bija viena no pirmajām Latvijas pilsētām, kurā 1899. gadā ievēlēja domi ar domnieku – latviešu vairākumu. Viņu sabiedrotie bija vācieši. Tomēr šī „latviešu uzvara” bija tikai mānīga ārējā fasāde, kas nebūt nenozīmēja arī godīguma un taisnīguma uzvaru. Tāpat kā agrākie vācu domnieki, arī latviešu kandidāti piekopa vēlēšanu cienāšanu ar šņabi un balsu uzpirkšanu, kas vēlāk ar uzvijām tika kompensēta no pilsētas kases.¹⁰ Pilsētas galva – pilsētas skolas pārzinis Mārtiņš Krēmanis – bija divkosīgs paš-

labuma meklētājs. Viņš uzdeva par savējo domnieka Andreja Zvaigznes ideju par muzeja dibināšanu Tukuma Viesīgajā biedrībā un bija iejaukts arī skandālā par pilsētas lopkautuves būvei paredzēto līdzekļu izšķērdēšanu 1903. gadā.¹¹

Vietējie sociāldemokrāti asi kritizēja arī Tukuma latviešu sabiedriskās dzīves centru – Viesīgo biedrību, kas maz rūpējās par kultūras līmeņa celšanu, norobežojās no politiskajām aktualitātēm un bija kļuvusi par turīgāko latviešu dzīves vietu ar bufeti kā „saviesīgās dzīves” centru.

Latvijas sociāldemokrātijas organizācija un darbība

Aizsākumi meklējami 1893. gadā, kad no Vācijas Latvijā sāka ieviest sociālistisko literatūru. Izveidojās inteliģences kustība, kas sāka sociālistisko ideju propagandu, – „Jaunā strāva”. 1897. gadā par piederību tai pie atbildības saukti ap 170 cilvēku. Daudziem piesprieda izsūtījumu uz Sibīriju.

Jaunstrāvnieceki darbību turpināja emigrācijā. 1898. gadā Bostonā, ASV, Dāvids Bundža sāk izdot mēnešrakstu „Auseklis”. Pirmoreiz „Latviešu sociāldemokrātu savienības manifestā” tika noformulēti latviešu sociāldemokrātijas mērķi: „Latviešu proletāriešu cīņas sauciens: preses, runas, sapulču, biedrošanās brīvība un tautas vadība, t. i., politiska brīvība un tieša līdzdalība valsts vadībā! No buržuāzijas un vidusšķiras latviešu proletariāts negaida nekāda pabalsta šajā cīņā starp darbu un kapitālu, bet atzīst šo šķiru garīgo bankrotu un politisko nevarību.”¹² Emigrācijā latviešu sociāldemokrātu organizācijas izveidojās arī Šveicē un Londonā.

Pirmie strādnieku pulciņi Latvijā izveidojās Liepājā de-

viņdesmito gadu sākumā, bet ap 1896. gadu – Rīgā. Tie par savu uzdevumu izvirzīja no masām izveidot organizāciju, vairot strādnieku šķirisko pašapziņu, izglītot tos.

Sociāldemokrātu organizācijas kodols bija pulciņš, kura priekšstāvis parasti bija pulciņa organizators. 1904. gadā Rīgā bija ap 200 pulciņu ar 10 līdz 15 biedriem katrā. Biedri maksāja noteiktu biedra naudu, simpatizētāji – atsevišķos gadījumos. Pulciņi apvienojās pilsētu un lauku organizācijās.¹³

1901. un 1902. gadā dibinājās pulciņi Ventspils un Talsu apkārtnē. 1902. gada aprīlī Rīgas, Talsu, Ventspils un Liepājas organizācijas apvienojās vienā – Baltijas latviešu sociāldemokrātiskajā strādnieku organizācijā, apstiprinot arī kopīgi izstrādātus statūtus. Tajā bija ap 1000 biedru.

Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas (LSDSP) dibināšanas kongress 1904. gada 7. līdz 9. jūnijā Rīgā jau reprezentēja ap 4000 biedru. Kongresā latviešu sociāldemokrāti noraidīja Krievijas sociāldemokrātu priekšlikumu apvienoties.

Cieša sadarbība LSDSP bija ar 1901. gadā izveidotajām ebreju sociāldemokrātiskās organizācijas – Vispārējās ebreju strādnieku savienības Lietuvā, Polijā un Krievijā jeb „Bund” – grupām. Ebrejiem un latviešiem kopīga bija nacionālā emancipācija. Sociāldemokrātu vidū parādījās idejas par Latvijas autonomiju.

Lai piesaistītu jaunus biedrus un izplatītu savas idejas masās, sociāldemokrāti vēl nepieredzētos apmēros piekopa profesionālu mutisko un rakstisko propagandu. 1902. gada otrajā pusē tika

nodibināta latviešu sociāldemokrātu propagandistu kolēģija. Tā kopīgi lasīja un diskutēja par sociāldemokrātu literatūru, veica propagandu pulciņos un masu sapulcēs. Katrā strādnieku pulciņā gada laikā bija jānoklausās vismaz četri referāti, ko lasīja propagandisti. Tiem sekoja diskusijas, kuru parastie temati bija: patvaldība un tās režīms, politiskās brīvības un konstitūcija, zinātniskais sociālisms, reliģija un sociālisms, aktuālie politiskie notikumi.

Sākot no 1903. gada, aģitācija un propaganda tika izvēsta arī tā sauktajās meža sapulcēs, kas notika pilsētu tuvumā. Tajās piedalījās 150 līdz 500 cilvēku.¹⁴ Aģitatori teica emocionālas runas, izsauca īsus un kodolīgus lozungus. Liela nozīme emocionālajā noskaņošanā bija kopīgi dziedātām dziesmām.

Īpaši tika izcelta nelegālās literatūras loma. 1903. gadā ierīkota pirmā sociāldemokrātu nelegālā drukātava Rīgā. Šajā gadā izdotas 35 vispārīga un vairāk nekā 100 vietēja rakstura lapiņas – vairāk nekā 300 eksemplāru. 1904. gadā jau izdots ap 200 000 proklamāciju. Šī gada rudenī Ventspils un Talsu organizācijas pirmoreiz izdeva muižu kalpiem adresētas lapiņas, kurās aicināja organizēties, cīnīties par sava stāvokļa uzlabošanu, pret carisma un muižnieku jūgu.¹⁵

Proklamācijas izplatīja no rokas rokā, tirgos, baznīcās, izlīmēja publiskās vietās. Proklamāciju popularitāti veicināja lielā autoritāte, kas toreiz piemita drukātajam vārdam.

Paralēli propagandai sociāldemokrāti arī bruņojās – pierādījums tam, ka bruņotas cīņas ideja sociāldemokrātiem nebija sveša.

Sociāldemokrātijas pirmsākumi Tukumā

Pirmie zināmie sociāldemokrāti Tukumā bija Vāgnera dārzniecības dārznieka dēls, mājskolotājs Kārlis Āboliņš un ebrejs, bundists Blumbergs bez noteiktas nodarbošanās, kā arī Kārlis Lācis – ienācējs no Jelgavas. Līdz 1903. gadam Tukuma organizācijā bija tikai četri līdz seši cilvēki. Darbība izpaudās aģitācijā un hektografētu uzsaukumu izplatīšanā, izdalot tos no rokas rokā strādniekiem un inteliģentajiem līdzjutējiem – pagastu skolotājiem un rakstvežiem, pasta un dzelzceļa telegrāfistiem, skolu vecāko klašu audzēkņiem. 1. maijā un rekrūšu iesaukšanas laikā proklamācijas izplatītas atklātībā.¹⁶

Grupas organizētājs bija dzelzceļnieks, LSDSP Tukuma komitejas loceklis Teodors Veinbergs, kurš pārcēlās uz Tukumu no Rīgas 1903. gada otrajā pusē. Pēc viņa ierašanās organizācijas darbība kļuva intensīvāka: sāka parādīties drukāti uzsaukumi. Tie izplatīti, piemēram, tirgus laukumā Jaungada naktī no 1903. uz 1904. gadu.

Vēlāk sāka saņemt mēnešrakstu „Sociāldemokrāts”, laikrakstu „Cīņa”, nelegālās brošūras latviešu, krievu un vācu valodās. No legālajiem izdevumiem izmantotas „Pēterburgas Avīzes”, „Dienas Lapa” un „Vestņik Znaņija”.

1904. gada pavasarī pulciņš bija tā izaudzis, ka vajadzēja dalīties divās daļās: „Rīta blāzma I” un „Rīta blāzma II”. Tai laikā pulciņā bija iestājušies jau priekšlaikus aģitācijas un propagandas sagatavoti biedri: maiznieka dēls un pilsētas skolas skolnieks Eduards Zvirbulis (Putns), Freimaņa kurpnieku darbnīcas strādnieks Aleksandrs Freibergs (Žoržs),

stacijas telegrāfists Miezijs, bārddziņa māceklis Grīnfelds (Zaļais), kalpa dēls, pārmijnieks Jānis Biezais, dzelzceļa remontstrādnieka dēli, Rīgas reālskolas skolnieki Jānis un Augusts Vinteri, dzelzceļa stacijas telegrāfists Jansons (Jancītis), saimnieks Grīnbergs (Lāčplēsis), saimnieks un liberāls bagātnieks Egle, kurš izpalīdzēja ar naudu Tukuma sacelšanās un citos gadījumos, kā arī Lapiņš (Kociņš) no Freimaņa kurpnieku darbnīcas un Šlokenbekas dzirnavnieka māceklis, vācietis Nikolajs Tide.

1904. gada 1. maijā notika pirmā meža sapulce Putniņu mežā. Vēlāk tās notika regulāri, arī pie Sivēnu ezera. Tajās uzstājās oratori no Rīgas un Talsiem. Meža sapulces bija veids, kā iesaistīt jaunus biedrus. Vecie biedri tajās konspirācijas nolūkos piedalījās reti. Rudenī liela meža sapulce, kurā piedalījās ap 30 cilvēku, notika Nāves ielejā pie Šlokenbekas.

1904. gada otrajā pusē daļa biedru dibināja pulciņus apriņķa laukstrādnieku vidū. Sociāldemokrātu idejām liela piekrišana bija skolotāju un rakstvežu vidū, kuru vairums bija kalpu dēli, kas beiguši Irlavas skolotāju semināru vai Tukuma pilsētas skolu. Arī saimnieku dēli iesaistījās organizācijā – modes, nevis pārliecības dēļ. Tukumā tika dibināti pulciņi „Vilku bataljons”, „Lāčplēši” un citi. Šajā laikā organizācijā iestājās jauni biedri: brāļi Augusts un Ādolfs Jordani, kuru tēvam Tukumā bija mazs namelis, un Freimaņa kurpnieku darbnīcas strādnieks Krišjānis Tērauds (Rižijs).

Organizācijā valdīja stingrs centrālisms un konspirācija. Viena pulciņa biedri nekad netika iepazīstināti ar cita pul-

ciņa biedriem. Tikai pulciņu organizatori pārrunāja jaunākos notikumus un norādījumus, kurus saņēma no vietējā centra un nodeva saviem pulciņiem. Iegādājās hektogrāfu, pēc kura īpašas vajadzības nebija, jo Tukuma sociāldemokrāti regulāri saņēma drukātus uzsaukumus no Rīgas un Liepājas.

Notikumu norise līdz 1905. gada 17. oktobrim

Revolūciju Krievijas impērijā izraisīja mierīgas, legālas demonstrācijas apšaušana Pēterburgā 1905. gada 9. janvārī. Simtiem kritušo un ievainoto bija satriecošs pierādījums tam, ka valdnieks nevēlas pārkāpt plaisu, kas radusies starp valdību un tautu. Cars, pieļaujot mierīgas demonstrācijas apšaušanu, bija parādījis sevi kā atklātu tautas ienaidnieku. Pēterburgā skanēja saucieni: „Mums vairs nav cara! Pār mums valda tikai slepkavas un varmākas!”

Demonstrantu asinis lija arī 13. janvārī Rīgā pie Dzelzs tilta. Karaspēka daļas nošāva desmitiem mierīgo iedzīvotāju, taču no bruņoto sociāldemokrātu lodēm krita arī pieci cara karavīri.

Krievijas impērijā, sevišķi Baltijas provincēs, Polijā un Kaukāzā izvērās plaša streiku kustība, sadursmes ar policiju un armiju. Šajās Krievijas sastāvdaļās revolucionārā kustība ieguva arī nacionālās atbrīvošanās nokrāsu. Sociāldemokrātu galvenais mērķis tagad bija nevis strādnieku darba apstākļu uzlabošana, bet patvaldības gāšana Krievijā.

1905. gada pavasarī streiki notika gan Latvijas lielajās pilsētās, gan arī laukos – Kurzemē un Zemgalē, kur streikvoja muižu kalpi. Gan zemnieki, gan strādnieki un inteliģence rakstīja valdībai lūgumus –

petīcijas, kurās tika prasīta valsts demokratizācija un strādnieku stāvokļa uzlabošana likumīgā ceļā. Petīcijām tomēr nebija panākumu. Cara valdība turpināja izrādīt totālu nevēlēšanos uzklaut un izprast tautas prasības.

Līdztekus nevardarbīgajām cīņas formām – streikiem, personu un iestāžu boikotam – sociāldemokrāti piekopa arī bruņotu teroru. Rīgā un Liepājā 1905. gada pavasarī tie organizēja kaujinieku vienības, kas atbruņoja policistus, uzbruka karavīriem, nošāva vairākus virsniekus un ierēdņus. Ieroči lielākoties tika iepirkti ārzemēs un nelegāli ievesti Latvijā caur Ventspils un Liepājas ostām jau 1904. gadā.

Nemieri noveda pie pastiprinātas apsardzības stāvokļa izsludināšanas Kurzemes un Vidzemes guberņās 14. martā. Tas nozīmēja, ka pēc muižnieku pieprasījuma muižās varēja nomitināt nelielas jātnieku karaspēka – dragūnu un kazaku nodaļas, kas palīdzēja policijai uzturēt kārtību. Arī paši muižnieki varēja bruņoties, dibināt paš aizsardzības vienības un iestāties policijas palīgdienestā.

Tukumā un apkārtnē streiku kustība, salīdzinot ar lielajām pilsētām, Dienvidzemgali un Ziemeļkurzemi, nebija ievērojama. To noteica apstākļi, ka Tukumā nebija lielu rūpniecības uzņēmumu un sazarotas sociāldemokrātu organizācijas ar daudziem atbalstītājiem laukos. Vienīgais zināmais gadījums: 26. maijā streiku sākuši Tukuma kurpniekzeļļi, kam pievienojušies citi amatnieki. Tie apstaigājuši darbnīcas, visur apturēdami darbus. Kādi šim streikam bijuši rezultāti – nav zināms.¹⁷

Aktīva sociāldemokrātu darbība Tukumā un apkārtnē at-

jaunojās ap 1905. gada maiju. Tukuma sociāldemokrāti – amatnieki devās strādāt uz laukiem ar nolūku aģitēt zemniekus pret cara patvaldību un muižnieku privilēģijām, piesaistīt kustībai jaunus biedrus, izplatīt proklamācijas un nelegālo literatūru. Līdz ar cara valdības autoritātes zušanu strauji pieauga LSDSP biedru skaits, kas vasarā sasniedza jau 300.¹⁸

1905. gada pavasarī Tukuma latviešu sociāldemokrātu komiteja apvienojās ar Talsu komiteju, jo Talsos bija salīdzinoši maz sociāldemokrātu, turklāt Tukuma sociāldemokrātiem, pateicoties dzelzceļa satiksmei, bija daudz vieglāk uzturēt sakarus ar LSDSP centrālkomiteju Rīgā. Pēc Jāņa Vintera sniegtajam ziņām, no Tukuma biedriem komitejā darbojās Āboliņš, Jordans, Anskalns, Veinbergs, Birznieks. Tukumā darbojās pieci pulciņi: 10 biedri A. Zēberga iesala fabrikā ar vadītāju Bramani priekšgalā, 8 biedri Ilsuma kokzāģētavā ar vadītāju Beķeri, Freimaņa kurpnieku darbnīcā 11 biedri ar vadītāju A. Freibergu, Tukuma dzelzceļa stacijā 7 biedri ar vadītāju J. Veinbergu, Rozentāla galdnieku darbnīcā 9 biedri ar Bisenieku priekšgalā. Darbojās arī vairāki pulciņi apkārtnes pagastos – divi Šlokenbekas un Smārdes pagastos, un pa vienam Slampes, Praviņu, Irlavas, Lestenes, Ozolnieku, Vecmoku, Jaunmoku, Cērkstes, Sēmes, Jaunpils, Struteles pagastos. Dzelzceļa remontstrādnieks Jānis Vinters ar brāli Augustu šajos pagastos darbojās kā komitejas aģitatori – propagandisti.¹⁹

1905. gada pavasarī Tukumā nodibinājās divi skolēnu pul-

ciņi, kas darbojās LSDSP vietējās organizācijas vadībā.²⁰

No 11. līdz 13. jūnijam Rīgā notika LSDSP II kongress, kurā piedalījās arī delegāts no Tukuma-Talsu komitejas. Kongress piešķīra sociāldemokrātu kustībai satvaru. Tika pieņemta partijas programma, kurā parādījās skaidri formulēts darbības mērķis: nodrošināt sociālistisku ražošanas kārtību, kad ražošanas līdzekļi pāriet kopīpašumā. Tas nav iespējams, pirms strādnieku šķīra nav ieguvusi politisko varu valstī. Tādēļ viens no tuvākajiem uzdevumiem ir gāzt cara patvaldību un tās vietā nodibināt demokrātisku republiku, kura nodrošinātu:

- visas Krievijas tautas saeimu,
- vispārēju, vienlīdzīgu un tiešu vēlēšanu tiesības abiem dzimumiem no 20 gadu vecuma,
- pašnoteikšanās tiesības visām Krievijas impērijas tautām,
- plašu politisko un saimniecisko pašvaldību,
- visu ierēdņu vēlēšanu,
- apziņas, runas, preses, sapulču un streiku brīvību,
- kārtu atcelšanu un privilēģiju iznīcināšanu,
- visu pilsoņu vienlīdzību,
- bezmaksas tiesu un aizstāvību tieslietās,
- pastāvīga karaspēka atcelšanu un visas tautas apbruņošanu,
- baznīcas atdalīšanu no valsts un skolas – no baznīcas,
- obligātu bezmaksas tautskolu apmeklēšanu līdz 16 gadu vecumam,
- slimnieku un nespējnieku

uzturēšanu uz sabiedrības rēķina,

- visu netiešo nodokļu atcelšanu un pakāpenisku ienākuma nodokļa ieviešanu visiem ieņēmumiem,

- astoņu stundu darba dienu strādniekiem, virsstundu, nakts darba un bērnu nodarbināšanas aizliegumu, darba apdrošināšanu, dzemdību atvaļinājumu un aizliegumu sievietes nodarbināt kaitīgā darbā.²¹

Šis tad arī bija politiskās un ekonomiskās prasības, par kurām 1905. gada revolūcijā cīnījās sociāldemokrāti. Kā redzams, vairums no tām ir mūsdienas demokrātiskas valsts pašsaprotamas pazīmes.

Tika pieņemti arī statūti, kas noteica LSDSP struktūru. Augstākais orgāns bija centrālkomiteja, ko no sava vidus ievēlēja kongresa delegāti, kas pulcējās vienreiz gadā. Balsis kongresā tika sadalītas atbilstoši apgabalu komiteju lielumam: Talsu-Tukuma komitejai – 1, Rīgas – 6, Liepājas – 4, Jelgavas – 3, Ventspils – 2 balsis. Centrālkomitejas uzdevumi bija kopīgu protestu rīkošana, literatūras izdošana un piegāde komitejām. Vietējās komitejas vadīja sociāldemokrātisko agitāciju un organizāciju savas darbības sektorā pilsētās un laukos, saimniecisko un politisko cīņu, izplatīja partijas literatūru un iemaksāja centrālkomitejas kasē Sarkanā Krusta un ieroču iegādes vajadzībām ne mazāk kā 20 rubļus mēnesī. Komitejas uzturēja savstarpējus sakarus caur centrālkomiteju, sagatavoja propagandistus un noturēja propagandistu konferences. Jāpiebilst, ka spējīgākie propagandisti, kas veica sociāldemokrātu ideju agitāciju masās, tika algoti par LSDSP līdzekļiem.

Jautājumā par bruņoto sacel-

šanos kongress deklarēja, ka neatzīst par iespējamu jau tobrīd saukt proletariātu uz šādu pārsteidzīgu soli, tomēr ieteica pastāvīgi gatavot strādniekus, dot bruņotu pretsparu katrai patvaldības varmācībai un rekrūšu ņemšanai dienestā. Kongress noraidīja petīciju iesniegšanu valdībai, nolēma veikt agitāciju laukos un karaspēkā, kā arī strikti norobežoties no liberālajām buržuāziskajām partijām, kas pieprasīja politiskās un saimnieciskās reformas, taču noraidīja patvaldības gāšanu.²²

Jūnijā un jūlijā Kurzemes guberņā notika plaši laukstrādnieku streiki, kas tika pavadīti ar mītiņiem un demonstrācijām. Muižu kalpi pieprasīja darba laika saīsināšanu, darba algas paaugstināšanu un darba apstākļu uzlabošanu. Streikotāju ekonomiskās prasības muižnieki lielākoties izpildīja, jo nevarēja pieļaut, ka lauku darbi strādnieku trūkuma dēļ netiek veikti laikā.

Mītiņi bieži notika luterāņu baznīcās, kad dievkalpojuma laikā mācītājs tika nodzīts no kanceles, viņa vietā kāpa sociāldemokrātu agitators un turēja runu. Šādas akcijas notika tādēļ, ka luterāņu baznīca bija muižnieku privilēģiju simbols – draudzes dzīve un mācītāju darbība atradās tiešā muižnieku kontrolē. Vērsās plašumā vardarbība – tika dedzināti muižu šķūņi, labības lauki un meži, atņemti ieroči mežsargiem un policistiem, demolēti krogi un pagastnami. Sadursmēs tika nogalināti gan zemnieki, gan karavīri un muižnieki.

Visvērienīgākie zemnieku nemieri un baznīcu demonstrācijas notika Zemgalē – Dobeles un Bauskas apriņķos, taču Tukuma apriņķi tie skāra salīdzinoši mazāk – galveno-

kārt Lielaucē apvidu. Tomēr jūlija beigās pašaisardzības vienība „baznīcas aizsardzībai un cīņai pret sociālistu aģitāciju” nodibinājās arī Vānē.²³

Vienīgās ziņas par nelielu un neveiksmīgu streika mēģinājumu tagadējā Tukuma rajonā attiecināmas uz Vilksalas muižu. Augusta beigās muižas kalpi un viņu sievas pieprasīja paaugstināt algu. Muižas nomnieks to atteicās darīt un ziņoja policijai. Otrā rītā, kad muižā ieradās urjadņiks (kārtībnieks) ar pieciem dragūniem, kalpi vairs nepretojās darbu atsākšanai. Pēcpusdienā atbrauca apriņķa policijas priekšnieks Rādēns, kurš kalpiem tēvišķi piekodināja turpmāk tā vairs nedarīt.²⁴

Kurzemes muižnieku sūdzības par lauksaimnieku radītājam nekārtībām pamudināja impērijas valdību 6. augustā ieviest Kurzemes guberņā karastāvokli. Par pagaidu ģenerālgubernatoru iecēla ģenerāli Vladimiru Bekmanu, kuram tika pakļautas gan guberņas militārās, gan civilās iestādes. Līdz ar karastāvokļa izsludināšanu iedzīvotājiem tika aizliegtas sapulces ārā un telpās, medības, braukšana ar divriteņiem, ieroču glabāšana un tirgošana bez policijas atļaujas. Uz aizliegtām sapulcēm karaspēks varēja šaut bez brīdinājuma. Krimināllietas par slepkavībām, dedzināšanu, pretošanos un nepaklausību valdībai, uzbrukumiem, svešas mantas laupīšanu un postīšanu, vardarbību, ierēdņu apvainošanu, izvairīšanos no karaklausības, sacelšanos pret cara varu un valsts nodevību, telegrāfa un dzelzceļa bojāšanu, bruņotu pretošanos bija nododamas kara tiesai. Par pēdējiem trim noziegumiem, saskaņā ar kara sodu likumu, bija piespriežams nāves sods.²⁵

Guberņas pilsētās un mui-

žās tika nomitinātas lielākas dragūnu un kājnieku vienības no citām Krievijas guberņām, kas piedalījās policijas veiktajās kratīšanās un arestos. Konkrēta stratēģija nemieru novēršanai un saskaņota karaspēka vienību darbība netika izstrādāta, un tas sniedza iespēju karaspēka nodaļām rīkoties patvaļīgi.

Karastāvokļa izsludināšana vēl vairāk noskaņoja iedzīvotājus pret patvaldību un veicināja sociāldemokrātu aģitāciju par bruņotu cīņu. Septembrī Talsu-Tukuma komiteja izdeva kareivīgu skrejlapu „Zem karastāvokļa”, kurā apgalvoja, ka patvaldība devusi muižniekiem un policijai milzīgu varu, lai asinīs noslīcinātu strādnieku kustību: „Talsos tiek veseļiem desmitiem piekauti mierīgi tirdzinieki; asinssuns [Tukuma apriņķa policijas priekšnieks] Rādēns piekauj Tukumā pa ielu braucošus cilvēkus tādēļ, ka tie nepaspēj pagriezt tam ceļu. Tas kliez ar putām uz lūpām, lai šauj nost cietuma koridorā sarunājošos politiskos cietumniekus.” Komiteja aicināja uz karastāvokli atbildēt ar karastāvokli: „Neviens spiegs, muižnieks vai pļāpa lai neatrod mūsu acīs žēlastību. Lai salasāmie pulciņos un tad pa pulciņam uzbrūkam tiem to muižās un kad tie jā un brauc pa ceļu. No katra krūma lai rēgojas pretim muižniekiem un visiem, kas brauc patvaldības spožajos uzvalkos, flintes stobri!”²⁶

23. augustā Krievijas valdība noslēdza miera līgumu ar Japānu. Tas pārtrauca bezjēdzīgo karu un veicināja cara autoritātes atjaunošanos, vienlaikus arī sniedzot iespēju nemieru apspiešanai izmantot lielākas, no frontes pārvestas karaspēka vienības.

Viskrievijas politiskā streika

un progresīvā premjerministra Sergeja Vittes ietekmēts, Nikolajs II 17. oktobrī izdeva manifestu, kurā garantēja Krievijas impērijas iedzīvotāju personisko neaizskaramību, vārda, biedrošanās un sapulču brīvību, kā arī apsoliņās valsts pārvaldē un likumu izstrādē iesaistīt jaunizveidotu parlamentu – Valsts Domi. 21. oktobrī cars pasludināja politie-slodzīto amnestiju. Šiem likumiem 3. novembrī sekoja ukazs par kroņa muižu zemju izpirkšanas maksas samazināšanu uz pusi no 1906. gada 1. janvāra un pilnīgu atcelšanu no 1907. gada 1. janvāra.²⁷

Manifests bija revolucionāru galveno politisko prasību atzīšana un milzīgs solis uz Krievijas demokratizāciju, taču tas tika sperts ar krietnu novēlošanos. Ja manifests tiktu izdots jau 1905. gada sākumā, visticamāk, revolūcijas asiņainākie notikumi izpaliktu. Taču tagad sociāldemokrāti piekāpšanos prasībām traktēja kā cara varas vājuma pazīmi un uzskatīja, ka ir pienācis laiks gāzt bezspēcīgo patvaldību. Pēc manifesta izsludināšanas Latvijas pilsētās un laukos notika daudzi legāli tautas mītiņi un sapulces, kurās gan vietējie sociāldemokrāti, gan centrālkomitejas aģitatori aicināja neticēt manifestam un nodrošināt solītās brīvības ar ieročiem rokās.

Pēc manifesta pasludināšanas Vidzemē un Kurzemē izveidojās paradoksāla situācija. Lai gan cars bija garantējis sapulču un vārda brīvību, karastāvoklis tomēr netika atcelts, un karaspēka nodaļas, saskaņā ar karastāvokļa noteikumiem, turpināja uzbrukt sapulcēm.

Rietumkrievijas, Baltkrievijas un Ukrainas pilsētās 18. oktobrī kā pēc signāla sākās mil-

zīgi grautiņi, ko ar reakcionārās valdības atbalstu veica „melnā sotņa” – pūlis, kuram bija iestāstīts, ka visās nekārtībās Krievijā vainojami ebreji un viņu atbalstītāji sociālisti. Grautiņus ievadīja demonstrācija ar svētbildēm un cara portretiem, kam sekoja ebreju, sociāldemokrātu un intelektuāļu piekaušana un nogalināšana, viņu veikalu un dzīvokļu izlaupišana un izdemolēšana. Satrakojušies pūlis netaupīja ne sievietes, ne bērņus. Šajos grautiņos pavisam tika nogalināti ap 4000, bet ievainoti ap 10 000 cilvēku. Pirms grautiņiem pilsētās parasti tika novietotas karaspēka vienības, kas padarīja neiespējamu paš aizsardzības veidošanu.²⁸ Latvijā „melnās sotņas” darbība neizvērsās, taču baumas par to spēlēja nozīmīgu lomu vēlākajos notikumos.

„Brīvēstības laiks” Tukumā pēc 17. oktobra manifesta

Revolūcijas notikumi Tukumā un apkārtnē visstraujāk vērsās plašumā tieši pēc 17. oktobra manifesta izsludināšanas. Saskaņā ar manifestu, sapulces nu varēja notikt legāli.

23. oktobrī Pilsētas parkā notika tautas sapulce, kurā piedalījās 2000 cilvēku. Tajā tika nolemts turpināt cīņu līdz pilnīgas politiskās brīvības sasniegšanai, pieprasīt kara stāvokļa atcelšanu un pievienoties vispārējam politiskajam streikam, atturoties no bruņota spēka lietošanas. Demonstranti ar trim sarkaniem karogiem nogāja no parka līdz Tīrgus laukumam. Divas dienas vēlāk parkā notika vēl viens liels tautas mītiņš ar 1500 dalībniekiem, kurā pieprasīja veico skolu administrāciju atcelšanu, karaspēka izvešanu no pilsētas un nolēma izveidot

bruņotu tautas miliču vienību kārtības uzturēšanai pilsētā. No 24. līdz 26. oktobrim sapulces notika arī Viesīgās biedrības namā un „Rīgas viesnīcā”, kurās runāja par sociālismu. Sapulcēs uzstājās sociāldemokrātu aģitatori: amnestētais politiesslodzītais, jelgavnieks Vilis Kriņģelis, Tukuma sociāldemokrātu līderi brāļi Kārlis un Ernests Āboliņi, Miķelsons un Krišjānis Lange.²⁹ LSDSP Tukuma komitejas aģitatori masām skaidroja, ka manifests domāts tautas mūļķošanai un solītās brīvības drīz tiks atņemtas, ja tās neno drošinās ar ieročiem rokās.³⁰

Šajās dienās daudzi cilvēki spontāni iestājās LSDSP un ziedoja partijai naudu. Ielās visur dzirdēja dziedam revolucionārās dziesmas.³¹

26. oktobrī sapulcē Viesīgās biedrības namā pilsētas galva Mārtiņš Krēmanis slavināja cara manifestu. Tā kā pilsētas galva Tukumā nebija cienīts amata laikā pastrādāto nelikumību dēļ, publikā izcēlās rūgšana. Nemiers izbeidzās, kad Krēmanis atstāja tribīni un sāka runāt apriņķa zemnieku lietu virstiesnesis Dāvids Sarkans³² – progresīvs sabiedriskais darbinieks un Tukuma domnieks.

Visticamāk, pateicoties tieši D. Sarkana darbībai, 6. novembrī Viesīgās biedrības namā notika Tukuma apriņķa pagasta vecāko un skrīveru sapulce, kuras dalībnieki nebija sociāldemokrātu piekritēji vien. Šāda pagastu pārstāvju sapulce Latvijā notika pirmoreiz un liecināja par zemnieku gatavību pašiem realizēt politiskās pārmaiņas pagastu dzīvē.

Atklāti balsojot, par sapulces vadītāju vienbalsīgi tika ievēlēts Cērkstes pagasta vecākais I. Lindermanis, par sekretā-

riem – Irlavas pagasta rakstvedis K. Kviesis un Slampes pagasta rakstvedis Donis. Goda viesis D. Sarkans aizrādīja, ka tagadējās sabiedriskās kustības pārņēmušas arī pagastu sabiedrisko dzīvi un sevišķi šī kustība vērsas pret pašreizējām pagastu amatpersonām un viņu ievēlēšanas kārtību pēc līdzšinējiem likumiem. Pēc ilgākām debatēm sapulce pieņēma šādas rezolūcijas:

1) sapulce, uzskatot, ka līdzšinējie pagastu amatvīri ieņem savus amatus pēc šķiru sapulču vēlēšanu pamatiem, kas nesaskan ar 17. oktobra manifesta garu, nolemj visdrīzākā laikā sasaukt visus pagastu iedzīvotājus bez dzimuma un kārtu izšķirības, kas sasnieguši pilngadību, lai tie ievēlētu rīkotājus sabiedrisko pienākumu izpildīšanai. Šie rīkotāji būtu ievēlami uz vispārējo vēlēšanu pamata,

2) jautājumu, kādu valodu lietot vietējo sabiedrisko iestāžu darījumos, nolēma nodot pagastu iedzīvotāju sapulču izšķiršanai,

3) tādēļ, ka no kara stāvokļa un pastiprinātas apsardzības vietējo iedzīvotāju lielākai daļai cēlies un ceļas tikai posts, nolēma pieprasīt kara stāvokļa un pastiprinātas apsardzības atcelšanu,

4) tādēļ, ka muižu zemes līdz ar iedzīvotājiem padodamas pagastu un vispārējai policijai, nolēma pieprasīt muižas policijas atcelšanu,

5) nolēma pieprasīt valsts atversmes sapulces sasaukšanu uz vispārēju, tiešu, vienlīdzīgu un atklātu vēlēšanu pamata, neizslēdzot sieviešu piedalīšanos,

6) pieprasīt vispārēju un pilnīgu amnestiju politiesslodzītajiem.

Sapulce vienotās, ka šis rezolūcijas izsludināmas laikrakstos, viena kopija iesniedzama ģenerālgubernatoram, pa kopijai – katrai Tukuma apriņķa valdei. Pēc protokolu nolasīšanas sapulce izteica vēlēšanos, lai pagasta iedzīvotāju sapulces tiktu sasauktas ne vēlāk kā līdz 1905. gada 1. decembrim.³³

Līdzīgas rezolūcijas tika pieņemtas arī Vidzemes un Kurzemes pagastu delegātu kongresā Rīgā 19. novembrī.³⁴

Bruņotās sacelšanās jautājums sociāldemokrātu centrālorgānos

Oktobra ģenerālstreika (sācies 15. oktobrī) laikā tika gatavota bruņotā sacelšanās. Latviešu, krievu un ebreju sociāldemokrātisko organizāciju centrālorgāns – Federatīvā komiteja – uzsvēra, ka būs jācīnās ne tikai pret reakcionāriem – „melno sotņu”, bet arī karaspēku.³⁵ 19. novembrī LSDSP sasauca slepenu apspriedi par bruņotās sacelšanās sagatavošanas priekšdarbiem un ieroču iegādi, kurā piedalījās daži pagastu kongresa delegāti un Rīgas garnizona virsnieki. Virsnieki apgalvoja, ka sacelšanās gadījumā puse garnizona pāriešot revolucionāru pusē. Izvirzīja divus virsniekus, kam vajadzēja braukt uz Beļģiju iepirkt ieročus un munīciju.³⁶

LSDSP CK loceklis Jūlijs Kažmers rakstīja, ka rezolūcijas gaita gāja uz bruņotu cīņu. Pulciņu priekšstāvji tika steidzīgi apmācīti rīkoties ar šautenēm. Tika izveidota tehnicā kaujinieku komisija, kura izstrādāja plānu par arsenālu un Daugavgrīvas cietokšņa ieņemšanu. Federatīvās komitejas vairākums un LSDSP centrālkomiteja tomēr atzina, ka tāda bruņotā sacelšanās varēja beigties ar proletariāta sa-

kaušanu, jo nevarēja noteikt, kurā pusē nostāsies karaspēks, tādēļ 28. novembrī tika izlaisti uzsaukumi izbeigt streiku 29. novembra rītā. Streiks tika beigts ar lozungiem: apbruņot proletariātu un izvērst plašu aģitāciju karaspēkā.³⁷

Vispārējās bruņotās sacelšanās ideju vairākums atmata. Radikālākie sociāldemokrāti, to skaitā arī Pēteris Stučka, šādu soli nosodīja kā oportunitismu jeb piekāpšanos strādnieku šķiras pretiniekiem un nosodīja arī faktu, ka pārāk liela uzmanība pievērsta pašvaldību jautājumam.³⁸

Vidzemē un Kurzemē novembra beigās valdīja milzīgs sasprindzinājums. Sadursmi starp bruņotajām miliču vienībām un karaspēku varēja izraisīt visniecīgākais iemesls. Visticamāk, bruņotās sacelšanās kopīga plāna Baltijas guberņām nebija, tomēr Federatīvās komitejas paziņojums par bruņota pretspara izrādīšanu jebkurām valdības un muižnieku varmācībām³⁹ sociāldemokrātiem nozīmēja iespēju uzsākt cīņu, ņemot vērā vietējos apstākļus.

Varas maiņa laukos

Novembra otrajā pusē visos Tukuma apriņķa pagastos tika atceltas vecās pagastu valdes un vēlētas jaunās – rīcības komitejas. Vēlēšanas organizēja uz pagastiem izbraukušie LSDSP Tukuma komitejas agitatori. Laukos darbojās arī oratori no Rīgas komitejas.⁴⁰

Rīcības komitejas vēlēja visi pilngadīgie pagastu iedzīvotāji bez kārtas un dzimuma izšķirības. Tā kā vēlēšanas bija nonākušas radikālo sociāldemokrātu kontrolē, tās pavadīja cara portretu un pagasta dokumentu iznīcināšana, pagas-

ta naudas lāžu uzlaušana. Tika formētas tautas miliču vienības, kuru uzturēšanai noteica īpašu nodokli – 2 rubļus no vīrieša un 50 kapeikas no sievietes.⁴¹ Privātajās un mežsargu muižās ielauzās maskējušies bruņoti vīri, kas laupīja šaujammieročus.⁴² Ar tiem tika apbruņoti miliči. Revolucionāri atņēma ieročus pretiniekiem un sapulcēs dalīja tos saviem piekritējiem.⁴³

Sociāldemokrātu ietekme jau bija sasniegusi to robežu, kad bija iespējams runāt no spēcīgākā pozīcijām un lietot ne tikai daiļrunību, bet arī teroru pret citādi domājošajiem. Novembrī Snapju muižas nomnieka sievai A. fon Drahenfelsai vairāki strādnieki slepus stāstīja, ka viņiem draudēts ar nāvi, ja viņi nepievienosies revolucionārajai kustībai. Viņa bija novērojusi, ka tauta sociāldemokrātiem sekojusi aiz bailēm.⁴⁴

No valdības viedokļa raugoties, rīcības komiteju vēlēšana nozīmēja likumīgās varas gāšanu. 13. novembrī tika izdots pagaidu ģenerālgubernatora V. Bekmana rīkojums: „Novērojot iz no manis saņemtajiem paziņojumiem, ka iedzīvotājiem dotā tiesība sapulcēties mītiņos top nelietīgi valkāta ļaužu pagastos, kuros top norunāti ne tik vien nelikumīgi darbi, bet arī tādi, kuri ir pretim ikkatrii veselai saprašānai, es aizliedzu uz laiku ikkatru mītiņu un sapulces lauku apgabalos un miestīņos guberņā un atļauju karaspēkam un policijai ar ieročiem izklīdināt ikkatru sapulci.”⁴⁵ 17. novembrī ģenerālgubernators pasludināja, ka patvaļīgi ievēlētās zemnieku komiteju amatpersonas pagastos atzīstamas par nelikumīgām un saucamas pie kriminālatbildības.⁴⁶

Rīkojumā solītie draudi tika

istenoti vienu reizi – 16. novembrī pie Sēmes pagasta nama, kur notika tautas sapulce un rīcības komitejas vēlēšanas. Ieradās divpadsmit dragūni ar virsnieku priekšgalā un šāva uz publiku, ievainojot divus cilvēkus. Pēc tam virsnieks gan atvainojās, solīdams katram ievainotajam 25 rubļus, lai par viņu nesūdzoties.⁴⁷

Laikabiedri atzina, ka jau pirms sacelšanās sākuma Tukumā bijusi jūtama neizskaidrojama draudu atmosfēra.⁴⁸ Tās iemesli vairumam Tukuma iedzīvotāju bija un palika nezināmi.

Pirmie draudus izjuta apkārtnes muižnieki. Ieroču laupīšanas muižās vainagoja Irlavas ārsta Ādolfa Katerfelda nošaušana savās mājās 25. novembra vakarā, ko pastrādāja nezināma banda. Notikums izraisīja lielu satraukumu apkārtnes muižnieku vidū, un tie, paklausot ģenerālgubernatora V. Bekmana ieteikumam, devās uz karaspēka apsargātām muižām – Durbi un Jaunpili.⁴⁹

27. novembrī Durbes muižā pie Tukuma patvērumu bija radušas desmit muižnieku ģimenes. Durbi apsargāja 20 dragūni, astoņi kazaki un pieci „jēgeri” – muižu profesionālie mednieki, kas pildīja arī muižnieku miesassargu funkcijas.⁵⁰

Valdības karaspēka nodaļas Tukumā

Kopš 28. jūlija kazarmās pie dzelzceļa stacijas „Tukums I” atradās 180. Ventspils kājnieku pulka piecdesmit kājnieku kapteiņa Eduarda Gļindziča vadībā.⁵¹ Ap 30. oktobri Tukuma centrā divos namos apmetās Imperatores Marijas Fjodorovnas 4. Pleskavas leibdragūnu pulka 45 kareivji, saukti par „sarkanajiem dragūniem”⁵², jo šī pulka kareivju

cepuru apmales un uzpleči bija sarkanīgā krāsā. Viņu komandēja rotmistrs (leitnants) Nikolajs Jaroševs un kornets (apakšvirsnieks) Izmailovs. Dragūni – jātnieki, kas vajadzības gadījumā varēja cīnīties arī kā kājnieki – bija bruņoti ar īsām šautenēm un durkļiem, pistolēm un gariem kavalēristu zobeniem.

Kājnieki un dragūni kopā veidoja Tukuma apsardzes garnizonu, ko komandēja 180. Ventspils kājnieku pulka apakšpulkvedis Nikolajs Millers. Tukumā atradās trešais skaitliski lielākais garnizons Kurzemes guberņā aiz Liepājas un Jelgavas. Visticamāk, tas tādēļ, ka pilsēta bija nozīmīgs dzelzceļu mezgls, ko vajadzēja apsargāt.

Karavīru nacionālais sastāvs, spriežot pēc to zināmajiem uzvārdiem, bija ļoti raibs – krievi, baltkrievi, tatāri, somi. Nav ziņu par to, vai vietējiem iedzīvotājiem izdevies ar tiem nodibināt draudzīgus kontaktus, kā arī par konfliktiem ar tiem pirms sacelšanās.

Pirmās sadursmes ar karaspēku 27. novembra vakarā un 28. novembrī

Padomju vēstures literatūrā sastopams viedoklis, ka Tukuma bruņoto sacelšanos izraisījušas apriņķa priekšnieka barona Rādena un piedzirdīto dragūnu varmācības – mierīgo iedzīvotāju piekaušana, aplaupīšana un nogalināšana.⁵³ Šādam viedoklim nav izdevies atrast pamatojumu. Bez šaubām, baronam Fedoram Rādenam – Krievijā dzimušam un ilgu laiku dzīvojušam atvaļinātam huzāru virsniekam – kā apriņķa priekšniekam, kura galvenais pienākums bija policijas darbības vadīšana apriņķī, bija tiesības veikt arestus un kratīšanas, taču nav izdevies atrast ziņas par die-

nesta pilnvaru pārsniegšanu. Vienīgā zināmā dragūnu akcija pret revolucionāro kustību bija jau minētā apšaude pie Sēmes pagasta nama 16. novembrī.

Liecības par karavīru un iedzīvotāju attiecībām ir pret-runīgas. Kājnieku kapteinis Eduards Gļindzičs Tukuma revolucionāru prāvā liecināja, ka līdz novembra beigām Tukumā bija mierīgi, vienīgi klīda baumas par muižu demolēšanu apriņķī.⁵⁴ Bet apsūdzētais Dāvids Šarkans liecināja, ka kopš 27. novembra bija manāma karavīru naidīga izturēšanās pret tukumniekiem un iedzīvotāji runājuši, ka karavīri uzbrūk bez iemesla, baroni tos dzirda ar degvīnu, bet policisti kūda pret iedzīvotājiem.⁵⁵

Pirmā bruņotā sadursme Tukumā notika 27. novembra vakarā Šimpermaņa tējnicā J. Birzgalim piederošajā namā Pils ielā 7.

Padomju literatūrā figurē informācija, ka šajā dienā Slampe notika mītiņš. Pieci tā dalībnieki – bruņoti miliči – bija apmetušies Tukumā. Namā ieradusies policija un karavīri, sākuši šaut un vienu milici nošāvuši.⁵⁶

Pavisam ko citu liecina Šimpermaņa tējnicas kalpone Krieviņa. Apmēram trīs nedēļas pirms dumpja vienā Birzgaļa nama istabā apmetās brāļi Kārlis un Augusts Vācieši, kā arī Žanis Lukševics, Krišjānis Lange un Krišjānis Tērauds (sociāldemokrāti). Kopš tā laika pie viņiem ieradās daudz ļaužu, notika sapulces, kurās piedalījās arī pats Šimpermanis. Virs tējnicas dzīvoja ebrejiete Glikmane, par kuru runāja, ka tai ir daudz naudas. Vecākais Vācietis bieži runāja, ka viņai nauda jāatņem. Naktī uz svētdienu Vā-

cieši nolēma sievieti aplaupīt, bet viņa vienā krekļā izlēca pa logu un sāka kliegt. Atskrēja patruļa, uz kuru vecākais Vācietis izšāva divas reizes. Kareivji deva zalvi un nošāva svešu nevainīgu cilvēku. Šos nama iedzīvotājus arestēja.⁵⁷

To apliecina arī 180. Ventspils kājnieku pulka ierindnieka Pustohajas liecība: 27. novembra naktī ap 11, ejot patruļā, no nama, kur atrodas Šimpermaņa tējnīca, vārtiem izskrēja asiņaina sieviete – ebrejiete un lūdza palīdzību, jo viņu aplaupā. Pustohaja iegāja pagalmā, un uz viņu divas reizes izšāva. Kāds atklāja uguni no pirmā stāva loga, bet kareivis viņu nošāva. Kad pieņāca papildspēki, namā atrada daudz ieroču un patronu. Visus namā esošos cilvēkus, pie kuriem atrada ieročus, arestēja.⁵⁸ Policijas uzraugs Kārlis Šteinbergs liecināja, ka arestētie vainu nolieguši, bet Kārlis Vācietis paziņojis, ka šāvis viņa brālis Augusts.⁵⁹

To, ka Šimpermaņa tējnīca bija revolucionāru nelegālo sapulču vieta, apliecina arī Augusts Bukass. Namā dzīvokli īrējuši aktīvi sociāldemokrāti, brāļi Vācieši. Sapulcēs piedalījies arī tējnīcas īpašnieks, kurš dalījis ieročus sapulču apmeklētājiem.⁶⁰

28. novembrī sekoja neizskaidrojama F. Rādena rīcība: viņš atstāja savu dzīvokli pilsētas centrā, pilsētas ārsta N. Jorbana namā Harmonijas ielā 7, un pārcēlās uz Durbes pili. Turklāt Tukumā tika pārtraukta policijas darbība. Policisti staigāja privātās drēbēs un bez ieročiem.⁶¹

Kā liecināja apriņķa cietuma priekšnieks Hermanis Karsons, 28. novembra vakarā bija manāma aizdomīga bandu kustība. Elizabetes ielā tika šauts uz patruļu, tad sākās ap-

šāude. Ceturtdaļstundu pēc tam dragūni uz cietumu atveda ievainotu ebreju Simsonu, kurš no revolvera bija šāvis uz dragūniem. Nakts gaitā dragūni uz cietumu atveda 11 viegli ievainotus cilvēkus.⁶²

Nav zināmas pat netiešas norādes par sociāldemokrātu plāniem un darbību līdz 28. novembrim, taču pievākarē Turgus laukumā sapulcējās bruņoti revolucionāri, starp tiem daudzi ebreji, kas pieprasīja arestēto atbrīvošanu un draudēja ar uzbrukumu apriņķa cietumam. Kad tie tuvojušies cietuma ēkai, no sardznes izšauta zalve. Citi avoti vēsta, ka ap desmitiem vakarā šeit sapulcējušies apmēram 500 cilvēki, kas gaidījuši „melno sotņu”, kura it kā nākot no Slampes. Kad policija un dragūni mēģinājuši izklidināt pūli, atskanējuši šāvieni uz patruļu. Tad arī aizturēti minētie 11 cilvēki, pie kuriem atrasti revolveri un šautenes. No Jēkaba Freidorfa dzīvokļa Arndta namā Vecmoku ielā vairākas reizes izšauts uz dragūniem. Pļavā pie Kalna ielas, kur dragūni dzenāja iedzīvotājus no Turgus laukuma, tos sagaidīja aptuveni 40 cilvēku bruņots

slēpnis, kas no šautenēm atklājis uguni, nogalinot dragūnu. Kad dragūni sagaidīja papildspēkus, dumpinieki izklīda, atstājot vienu nogalināto – Jēkabu Anskalnu.

To, ka uz dragūniem ap 22.30 šauts, apstiprina arī rotmistrs Nikolajs Jaroševs. Viņš savā ziņojumā rakstījis, ka apšāudes laikā deniņos ievainots patruļas vecākais Mahņovs. Šāvieni bijuši dzirdami dažādās vietās pilsētā, tādēļ kareivji mazākās nodaļās izklīduši pa Tukumu. Neilgi pēc tam notikusi apšāude starp lielu revolucionāru nodaļu un dragūniem pie publiskā nama Vecmoku ielā. Kaujā kritis dragūns Vasilijs Smirnovs, bet viens dragūns – ievainots.⁶³

Kratīšana 29. novembrī

Eduards Janpēters tiesā liecināja, ka 29. novembrī no rīta, kad viņš gājis pa Smilšu ielu, uz lauka bijis ap 100 cilvēku liels bruņots pūlis, no kura atdalījušies ap 20 cilvēku, kas klieguši: „Lūk, nāk melnā sotņa, viņu vajag nosist!” Janpēters iemucis mājas priekštelpā Dārza ielā, bet pūlis viņu panācis, un viņš izskrējis uz ielas, kur uz viņu divas lodes izšāvis Kārlis Anskalns.⁶⁴

Harmonijas iela. Kreisajā pusē – N. Jorbana nams. O.E. Šmita foto. Ap 1900. gadu. LVM.VN 12441/31

29. novembrī 10 no rita Vecmoku ielā ar šāvieni no revolvera smagi ievainoja vēderā kājnieku, kurš gāja pēc maizes. Tanī pašā dienā, veicot kratīšanu Freidorfa dzīvokli Vecmoku ielā, atrada daudz pilnu un izšautu patronu.⁶⁵ Policijas uzraugs Kārlis Šteinbergs to liecināja arī tiesā un piebilda, ka Freidorfs bijis zināms kā revolucionārs. Dragūni apgalvojuši, ka no dzīvokļa uz viņiem šāvuši vairāki cilvēki.⁶⁶

Kājnieks Pustohaja liecināja, ka kājnieks Čekušins no ievainojuma vēlāk nomira. Tādēļ tika izdota pavēle atņemt ieročus iedzīvotājiem. Gandrīz katram aizmurtajam atrasts revolveris vai kāds cits ierocis.⁶⁷

Šajā dienā Tukumā notika tirgus. Daudzus uz tirgu sabraukušos zemniekus, arī sievietes un bērnus dragūni F. Rādēna vadībā izkratīja, meklējot ieročus. Tas izraisīja sašutumu iedzīvotājos, kuri to uzskatīja par 17. oktobra manifesta garantētās personiskās neaizskaramības pārkāpšanu. Ap pusdienlaiku visas tirgotavas un veikali Tukumā jau bija slēgti.⁶⁸ Uzkrītoša bija Rādēna izturēšanās, kurš ar revolveri rokā auļojis pa ielām un kļiedzis: „Kas parādīsies uz ēl, to šaus vidū puš!”⁶⁹

Tanī pašā dienā dragūnu vienības, kas bija novietotas divos namos, tika apvienotas Ekmaņa viesnīcā Lielās un Jaunās ielas krustojumā – kā ģenerālgubernators V. Bekmans ziņoja 2. kavalērijas divīzijas komandierim, iedzīvotāju atklātas bruņotās sacelšanās dēļ.⁷⁰ 4. Pleskavas leibdragūnu pulka poručīkam, somam Ilmari Heleniusam un viņa komandētājiem 17 dragūniem, kas atradās Jaunpilī, tika pavēlēts 30. novembrī ierasties Tukumā.⁷¹

Saskaņā ar laikabiedru atmiņām, tikai 29. novembrī

LSDSP Tukuma komiteja, kurā ietilpa Ā. Jordans, J. Vinters, F. Zīverts, M. Birkmanis un T. Veinbergs, esot sapulcējušies Putniņu mežā pie Tukuma un nolēmusi pārņemt varu pilsētā, izolējot un atbruņojot karaspēka daļas, policistus un žandarmus, kā arī aicināt uz bruņotu cīņu kaujiniekus no laukiem.⁷²

J. Vinters sniedz citādas ziņas: Tukuma komitejas locekļi Āboliņš, Ā. Jordans, F. Zīverts, Dreimanis, T. Veinbergs un viņš pats 29. novembrī sapulcējušies „Šķepnoku” mājās pie Milzkalna un nolēmuši, ka laiks ķerties pie ieročiem. Tika nodrukātas lapiņas ar uzaicinājumu visiem bruņotiem revolucionāru pulkiem ieņemt Tukumā, padzīt baronu Rādēnu un viņa bruņoto bandu un ievēlēt apriņķa strādnieku un zemnieku padomi jeb rīcības komiteju. Lapiņas pa revolucionāru centriem apriņķī izvadāja brāļi Jānis un Augusts Vinteri, un 24 stundu laikā šī ziņa bija izplatīta.⁷³

Lēmuma par bruņotu cīņu tiešais iemesls ir neskaidrs. Tukuma revolucionārās komitejas izlūki esot ziņojuši, ka kontrrevolucionāri gatavojoties ar bruņotu spēku apspiest sacelšanos un vairāk nekā 400 kareivji esot gatavi pēc pirmās pavēles uzbrukt revolucionāriem; arī baroni Durbē gaidot papildspēkus uzbrukumam.⁷⁴

Maz ticams, ka Tukuma sociāldemokrāti lēmumu par bruņotu sacelšanos bija pieņēmuši tik vēlu, jo kauja Vecmoku ielā 28. novembrī liecina, ka revolucionāri jau bija koncentrējuši spēkus un apbruņojušies vismaz dienu iepriekš. Turklāt 29. novembrī Tukumā no Rīgas ieradās ievērojamie latviešu sociāldemokrātu kaujinieki Ferdi-

nands Grīniņš ar segvārdu Burlaks un tukumnieks Eduards Zvirbulis ar segvārdu Putns, lai palīdzētu sagatavot un vadīt bruņoto sacelšanos.⁷⁵ Tā kā vilcieni tanīs dienās dzelzceļnieku streikā dēļ nekursēja, kaujinieki ceļu no Rīgas līdz Tukumam dažās stundās paveikt nevarētu, ja Tukuma biedri būtu viņu palīdzību lūguši tikai 29. novembrī.

Tukuma policijas uzraugs ziņoja ģenerālgubernatora kancelejai, ka naktī uz 26. novembrī Vecmoku un Smilšu ielas krustojumā policijas patruļa sastapusi 10 bruņotus cilvēkus, kuri prasījuši policistiem apstāties, teikdami: „Mēs arī esam patruļa.” Policisti pagājuši garām, un sadursme nav notikusi.⁷⁶

Iespējams, ka Tukuma sociāldemokrāti bruņoto sacelšanos bija plānojuši sākt vienlaikus ar Jelgavas sociāldemokrātiem, kas jau 28. novembrī pie Jelgavas robežām bija sapulcinājuši ap 1000 zemnieku. Bruņotā sacelšanās Jelgavā tika atlikta, jo pilsētas garnizonam pienāca papildspēki no Rīgas.⁷⁷

Baumās par „melno sotņu”

Vēstures literatūrā par Tukuma bruņoto sacelšanos sastopams izplatīts viedoklis, ka vairāk nekā 2000 revolucionāri noskaņotu, bruņotu zemnieku un kalpu no plašās apkārtnes Tukumā sapulcējušies, atsaucoties uz LSDSP Tukuma komitejas izplatīto uzsaukumu „Ar aukstiem un karstiem ieročiem uz Tukumā!”⁷⁸ Arhīvos un bibliotēkās šādu uzsaukumu nav izdevies atrast. Ja tāds arī ticis izdots, visticamāk, ka šie daži vārdi bija adresēti sociāldemokrātu lauku šūniņu biedriem un kalpojuši kā bruņotās sacelšanās signāls, bet zemnieku mobilizēšanu apkārtņē vajadzēja veikt pašiem

lauku sociāldemokrātiem. Turklāt jāšaubās, vai zemnieki, kuru vairums nezināja par sociāldemokrātu plāniem, būtu bruņojušies un devušies uz Tukumu nezinot, ar ko un kāpēc jācīnās. Diezin vai zemnieki arī alka uzbrukt labi bruņotajām valdības karaspēka nodaļām.

Pētot dokumentus un laika biedru atmiņas, ir noskaidrots, ka zemnieki bruņojās un devās uz Tukumu tādēļ, ka bija dzirdējuši baumas par „melnās sotņas” uzbrukumu. Nezināmu iemeslu dēļ vēsturnieki šo svarīgo „melnās sotņas” faktoru revolūcijas notikumu attīstības gaitā ir atstājuši neievērotu.

Par „melno sotņu” literatūrā nereti tiek dēvētas soda ekspedīcijas, kas Latvijā ieradās tikai 1905. gada decembra vidū. Tomēr novembra pēdējās dienās visā Kurzemē un Vidzemē vienlaikus tika izplatītas nepamatotas baumas par „melno sotņu” kā mistisku laupītāju un slepkavu bandu.

Pirmās ziņas par „melno sotņu” Baltijā parādījās 23. novembrī Igaunijā, Tērbatas apriņķa Karoles pagastā. Naktī tur ieradās kaimiņu pagasta ļaudis ar zīmīti: „Melnā sotņa nāk. Nākat mums palīgā un dodat šo ziņu tālāk.” Visi vīrieši apbruņojās un sapulcējās pie pagasta nama, tomēr izrādījās, ka kaimiņu pagastā nekāda „melnā sotņa” nav bijusi. Ap 28. novembri baumas izplatījās arī Vidzemē un Kurzemē. Sapulcējušies vīri, lai novērstu briesmas, meklēja un konfiscēja ieročus.⁷⁹

Baumas tika izplatītas organizēti: pagastos un pilsētās pēkšņi parādījās sveši jātnieki, kas sauca, ka „melnā sotņa” jau atrodas kaut kur tuvumā, slepkavo visus pēc kārtas, laupa un dedzina. Jātnieki, iz-

liekoties par bēgļiem no vietām, kur „sotņa” jau pastrādājusi savus briesmu darbus, aicināja ļaudis bruņoties, pulcēties un doties cīņā pret to. Neviens no baumu izplatītājiem nevarēja paskaidrot, kas īsti ir „melnās sotņas” dalībnieki, turklāt netika teikts, ka „melnā sotņa” būtu valdības karaspēks vai policija. Baumas bija visfantastiskākās: Zemītē kāda sieva stāstījusi, ka ieradusies „melnā sotņa” – lieli, melni vīri ar garām astēm, kuri iešot pa mājām, laupīdami un apšaudami iedzīvotājus.⁸⁰

„Melnās sotņas” bubulis sacēla paniku visos pagastos. Lai aizstāvētu savu dzīvību un mantu, vīri bruņojās ar to, kas gadījās pa rokai, – bisēm, cirvjiem, dakšām, izkaptīm, sapulcējās pie pagastnamiem un no turienes pajūgos tika aizvesti uz Tukumu cīņā ar „melnajiem”.

Tāpat rikojušies arī vīri Zantē.⁸¹ Slampē baumas par „melno sotņu”, kas dedzinot un laupot, sacēlušas paniku pagastā, bet neviens nezināja, kas tā ir.⁸² Sēmē izplatījās baumas par „melno sotņu”, kas nākot no Rīgas uz Tukumu vai no Ventspils uz Talsiem. Sēmes muižas vagars sapulcinājis vīrus un teicis, ka jāiet uz Tukumu gaidīt „melno sotņu”; tad visi, kas bija sapulcējušies pie pagastnama, devušies uz Tukumus.⁸³

Briesmīgajam sotņas bubulim ticēja ne tikai zemnieki, bet arī muižnieki un valdības pārstāvji. Muižnieki, kas bija patvērušies Jaunpilī, šo baumu ietekmē 29. novembrī nolēma doties uz Tukumus kopā ar dragūnu vadu, jo negribēja palikt karavīru neapsargātā pilī.⁸⁴ Sabilē policija iedzīvotājiem izsniedza konfiscētos ieročus, lai varētu pretoties „melnajai sotņai”. Baumus tica-

mību veicināja apstākļi, ka dzelzceļnieku, pasta un telegrāfa darbinieku streika dēļ Tukumus un pagasti 1905. gada novembrī bija izolēti no ār pasaules. Oficiāla informācija par notikumiem Latvijā un pasaulē tukumniekus neizsniedza. Neapšaubāmi, iedzīvotājus ietekmēja arī oktobra beigšu avīzēs publicētā informācija par „melnās sotņas” briesmu darbiem ebreju grautiņos Krievijā.

Arī Tukumā cilvēki sauca: „Melnā sotņa nāk!” un drudzaini bruņojās, taču nevienam nebija priekšstata, kas tā īsti ir.⁸⁵ Pilsētā izplatījās baumas par muižnieku uzpirktu 300 līdz 500 huligānu bandas nākšanu uz Tukumus.⁸⁶ Par to, ka tuvojas liela „melnā sotņa”, kas dedzinās un slepkavos, tika paziņots ārkārtas tautas sapulcē Viesīgās biedrības namā 29. novembra vakarā.⁸⁷

Baumus izplatītājus nav izdevies noskaidrot. Nav noliedzams, ka tās bija izdevīgas sociāldemokrātiem, jo citādā veidā diezin vai būtu izdevies sapulcināt tik lielu apbruņotu cilvēku skaitu. Taču tikpat iespējams, ka baumas izplatīja slepenpolicija vai karaspēka pavēlniecība, lai izjauktu jauno pašvaldību organizēšanu, panāktu bruņotu revolūcionāru iziešanu atklātā vietā, izprovocētu tos uz sadursmi ar karaspēku un iznīcinātu. Tā pie Talsu revolucionārās komitejas ieradies jātnieks uz putās saskrieta zirga un saucis, ka „melnā sotņa” jau atrodas netālu no Talsiem. Tūlīt pēc tam atnācis advokāts Zīverss un piedāvājis kopīgi ar vāciešiem veidot paš aizsardzību. Talsu revolucionāri tam nav piekrituši, jo uzskatījuši, ka tas ir mēģinājums ievilināt viņus slazdā. Tā noticis ar kādu kalpu, kurš, bruņojies ar bisi, izgājis uz ceļa „melnajiem” pretī, bet dragūni to nošāvuši.⁸⁸

Tukuma prāvā skolotājs Gustiņš Grots un garīdznieks Jānis Ārents samērā kategoriski liecināja, ka baumas par „melno sotņu” apzināti izplatīja revolucionāri, lai šī iemesla dēļ organizētu savas patruļas, piemānītu varas iestādes un tādā veidā sagrābtu pilsētu.⁸⁹

„Melnās sotņas” bubuļa miklas atrisinājums vēl meklējams Iekšlietu ministrijas un militāro iestāžu arhīvos Krievijā.

Zemnieku varmācīgā mobilizācija

Par to, ka zemniekus doties cīņās uz Tukumu nav mudinājis „revolucionārais noskaņojums”, liecina arī daudzi gadījumi, kad revolucionāri lietojuši fiziskas izrēķināšanās draudus.

1906. gadā kara tiesai nodots Pienavas pagasta zemnieks R. Bitenieks un Praviņu pagasta zemnieks A. Kuģenieks, jo viņi 1905. gada novembra beigās, būdami bruņoti, ar varu piespieduši Praviņu muižas kalpus doties uzbrukumā karaspēkam Tukumā.⁹⁰ Zemnieks Jēkabs Krišjānis kara tie-

sai liecināja, ka Vānes muižas strādniekus revolucionāri ar draudiem piespieduši doties uz Tukumu.⁹¹

Kādā vakarā pirms sacelšanās pie zemnieka D. Riekstiņa ieradušies bruņoti Pūres muižas kalpi un saimniekdēls Graudiņš. Piedraudot ar ieročiem, tie likuši viņam doties uz Kaivi un tur paziņot, ka nākamajā dienā visiem jādodas uz Tukumu.⁹²

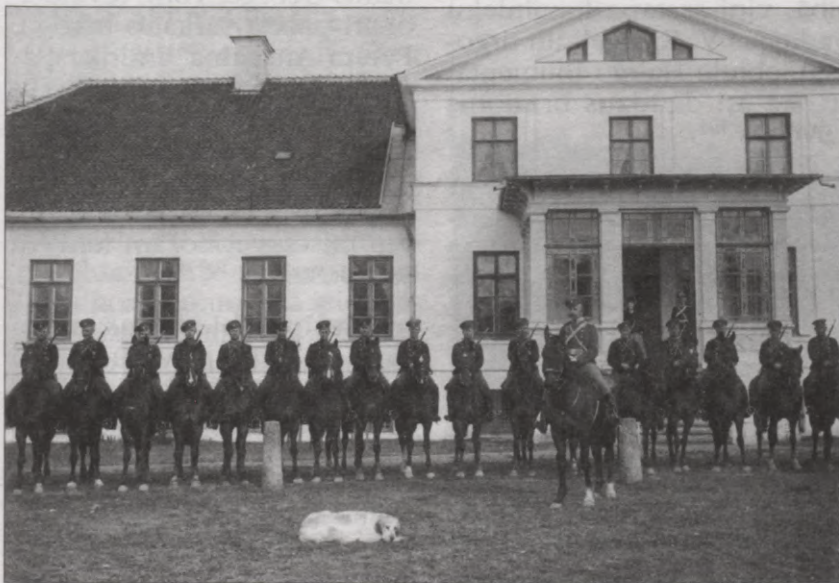
Jaunpils „Grebu” māju kalps M. Vecsils kara tiesā liecināja, ka K. Strautmanis jājis pa Jaunpils mājām un aicinājis visus uz karu Tukumā; kādu karu – to viņš nav paskaidrojis. Dažus kalpus Strautmanis draudējis nošaut, ja tie neies uz karu.⁹³

Daudzi Tukuma prāvā apsūdzētie liecināja, ka uz cīņu gājuši spiestā kārtā vai baumu iespaidā. Apsūdzētie Oto Grīnfelds no Degoles un Rūdolfs Krepliņš no Vecmokām liecināja, ka uz Tukumu piespiesti iet. Pie Grīnfelda ieradīs nepazīstams cilvēks un paziņojis, ka „melnā sotņa” laupa Ozolmuižu. Devies uz turieni, bet tur „melnās sot-

ņas” nebija, savukārt atpakaļceļā sastapis ap 100 cilvēku lielu bruņotu pūli, kas viņu piespieda iet uz Tukumu.⁹⁴ Jānis Millers un Fricis Jankevičs liecināja, ka Vecmokās ieradās 30 līdz 40 cilvēku liels pūlis, kas viņus piespiedis iet uz Tukumu, kur esot „melnā sotņa”.⁹⁵ Apsūdzētie Matiss Pamppe, Jānis Apse, Ansis Cīrulis un Roberts Osis no Lestenes pagasta liecināja, ka pagasta rīcības komitejas locekļi Zanis Biezais, Jānis Grīnbergs, Kreichbergs un Grosbergs viņiem izsnieguši ieročus un piespieduši iet uz Tukumu, sakot, ka tur ieradušies laupītāji.⁹⁶

Apsūdzētais Eduards Neidorfs teica, – par to, ka cīņa notiek nevis ar laupītājiem, bet karavīriem, uzzinājis tikai Tukumā, kad zaldāti jau bija apšauti. Marija Upmane savukārt liecinājusi: 1. decembrī pie viņas ieradies paziņa E. Neidorfs un teicis, ka ieradies Tukumā, jo saņēmis ziņu, ka pilsētai uzbrukuši kaut kādi laupītāji, un ja viņš būtu zinājis, ka tiek gatavots kaut kas pret karavīriem, viņš neparko nenāktu uz Tukumu.⁹⁷

Tragisks bija tukumnieka Miķeļa Daibes liktenis. 30. novembrī viņam lika nākt līdzī bruņotu ļaužu pūlis, lielākoties laucinieki. Viņš aizvests uz policijas pārvaldes pagalmu, kur viņam iedota bise, tad aizvests uz Raudas ielu, kur stāvēja bruņotu ļaužu pūlis. Nometis bisi, bet vietā iedots revolveris. Tad visu nakti kopā ar pūli stāvējis uz ielas. Nākamajā dienā pēc lielgabalu šāvieniem nobijies un aizskrējis uz Viesīgo biedrību, kur Bērziņš un Anskalns aplūkojuši viņa pistoli un teikuši, ka viņš neesot šāvis un esot spiegs, tāpēc arestēts un atlaists tikai pēc miera noslēgšanas. Atgriežoties mājās, no

Soda ekspedīcijas nodaļa (ķeizarienes Marijas Fjodorovnas 4. Pleskavas leibdragūnu pulka 6. eskadrons) Lestenes muižā. 1906. gads. Foto no Latvijas Vēstures pētišanas biedrības krājuma attēlu kolekcijas.
LNB R IL-1 30, 48. l.p.

pārdzīvojumiem viņš zaudējis prātu.⁹⁸

Kara tiesa piesprieda piecus gadus spaidu darbu Miķelim Daibem, bet pārējiem – četrus gadus, tikai E. Neidorfs tika attaisnots.⁹⁹ Tādēļ var apgalvot, ka dezinformācija un varmācība ne tikai ierāva cilvēkus viņiem nevēlamu notikumu virpulī, bet arī negatīvi ietekmēja viņu nākotni.

Revolucionāri pārņem varu Tukumā 29. novembra vakarā

Tukuma prāvas liecības liek domāt, ka revolucionāri varu Tukumā pārņēma pēkšņi un negaidīti. Nav zināms, vai sociāldemokrāti to bija izplānojuši, jeb arī tas bija tikai labvēlīgas apstākļu sakritības nopelnis.

Tukuma aprīnča cietuma priekšnieks H. Karsons liecināja, ka sešos vakarā policijas pārvaldes namā viņš, aprīnča priekšnieka palīgs Majeviskis, pilsētas galva M. Krēmanis, domnieki Ješinskis, Gersons un Blumentāls apsprieda aprīnča policijas priekšnieka Rādēna draudus par to māju dedzināšanu, no kurām tiktu šauts uz karaspēku. Rādēns pa telefonu no Durbes atbildēja, ka tādu rīkojumu viņš nav devis. Atnāca 180. Ventspils kājnieku pulka apakšpulkvedis Nikolajs Millers, kuru klātesošie lūdza atcelt karavīru patruļas un nomainīt tās ar iedzīvotāju patruļām. Millers piekrita ar noteikumu, ka viena karavīru patruļa ies no kazarmām līdz cietumam.¹⁰⁰ 4. Pleskavas leibdragūnu pulka rotmistrs N. Jaroševs vēlāk Tukuma prāvā liecināja: Krēmanis apsolijs Milleram, ka milicijas locekļi būs uzticami un pazīstami cilvēki, kas kā atšķirības zīmi nēsās ugunsdzēsēju ķiveres.¹⁰¹

Pilsētas galva M. Krēmanis kopā ar dažiem domniekiem,

lai atjaunotu kārtību un pretošos iespējamam bandītu uzbrukumam, nolēma panākt atļauju pilsoņu pašsardzības nodaļu dibināšanai. Krēmanis telefoniski pieprasīja Rādēnam atsaukt draudus nodedzināt namus, no kuriem tiktu šauts uz militārpersonām, kā arī atdot iedzīvotājiem konfiscētos ieročus. Rādēns šīs prasības noraidīja, toties pašsardzības organizēšanai piekrita N. Millers.¹⁰² Viņš pavēlēja neizsūtīt pilsētas ielās karavīru patruļas un neizlikt apsardzi pie Ekmaņa viesnīcas vārtiem, kur bija apmetušies dragūni.¹⁰³

Domnieki Ješinskis un Gersons liecināja, ka novembra pēdējās dienās Tukumā parādījās aģitatori un ielās sāka šaut uz zaldātiem, bet tie – uz iedzīvotājiem. Aprīnča policijas priekšnieks Rādēns pārcēlās uz Durbi, bet policija pārstāja funkcionēt. Šādos apstākļos pilsētniekiem radās doma par pašsardzības organizēšanu. Ar šo priekšlikumu viņi devās pie Majeviska, kurš ieteica palīdzību meklēt pie Rādēna. Rādēns telefoniski piekrita. Atgriežoties Viesīgajā biedrībā, viņi sastapa kaujinieku vadītājus V. Kriņģeli un tirgotāju, ebreju Haimu Blumentālu, kā arī daudzus bruņotus cilvēkus.¹⁰⁴

Savukārt Viesīgās biedrības bufetnieks Jānis Deičs liecināja, ka vakarā biedrības namā ieradās domnieki Krēmanis, Ješinskis, Gersons, divi Izraēloviči, Josifs Blumentāls, Veinbergs un citi, lai apspriestos, kā atjaunot kārtību, un nonākuši pie slēdziena, ka jāorganizē pašsardzība, jo pilsētā nav policijas. Pulksten deviņos vakarā namā ieradās 50 neapbruņoti cilvēki, kas bija paredzēti patruļām¹⁰⁵, un Krēmanis tiem sāka izskaidrot viņu pienākumus.

Krēmanis piedāvāja pašsardzības organizēšanu vēlā laika dēļ atlikt uz nākamo dienu, bet pēkšņi zālē ienāca bruņoti sociāldemokrātu kaujinieku vadītāji V. Kriņģelis, M. Birkmanis, Ā. Jordans un A. Lips. Atskanēja Kriņģeļa sauciens: „Klausieties, Krēmani! Šeit jums vairāk nav ko darīt!”¹⁰⁶ V. Kriņģelis un H. Blumentāls, kas turpmākajos notikumos figurēja kā nemiernieku galvenie vadoņi, arī norādīja, ka Krēmanim nav tiesību dot nekādas pavēles, jo viņš nav ievēlēts uz vispārējo vēlēšanu pamata. Kriņģelis izraidīja Tukuma domniekus un visus neapbruņotus iedzīvotājus no biedrības nama, paziņodams, ka tagad viņš pats organizēs pašsardzību.¹⁰⁷

Ap 21.00 ielās izgāja bruņotās revolucionāru patruļas. Kaujinieki aši ieņēma izdevīgākās kaujas pozīcijas. Augstākajā Tukuma celtnē – Sv. Trīsvienības luterāņu baznīcas tornī – novietojās ar jauniem mauzeriem bruņota kaujinieku nodaļa Šlokenbekas dzirnavnieka mācekļa Nikolaja Tīdes vadībā, kā arī novērotājs un signālists, kurpnieks Hermanis George. Tornī revolucionāri pacēla sarkano karogu. Pētera Anskalna, Indriķa Paegles, Ernesta Vācieša un Rūdolfa Rezevska komandētās kaujinieku vienības izvietojās Tīrgus laukumā un „Rīgas viesnīcā” blakus laukumam. Pie pilsētas robežām ierīkoja sargpostņus.¹⁰⁸

Viesīgās biedrības nama pirmajā stāvā revolucionāri iekārtoja pārsiešanas punktu, zālē – lauku kaujinieku apmešanās vietu. Trešajā stāvā atradās Tukuma revolucionārās komitejas štābs. Namā tika gatavotas arī patronas.

Karavīri par varas pārņemšanu neko nezināja, kaut gan stāvoklis turpināja būt sa-

springts. Dragūns Sergejs Stepanovs liecināja, ka 29. novembra vakarā, viņam un Čerkasovam stāvēt sardzē pie Ekmaņa viesnīcas vārtiem, uz viņiem divas reizes šauts no revolvera iz Kandersona tējnīcas puses.¹⁰⁹

Kājnieku kapteinis E. Gļindzičs saņēmis zīmīti no apakšpulkveža N. Millera, ka pilsētu apsargās paš aizsardzības patruļas ugunsdzēsēju ķiverēs un Gļindzičam jānosūta patruļa uz cietumu, jo klist baumas, ka revolucionāri grib atbrīvot arestētos. Kājnieku patruļa Pils ielā sastapa bandu, kurā bijis arī pazīstamais revolucionārs Jordans. Kājnieki viņu gribēja arestēt, bet banda sāka šaut. Kājniekiem atbildot, no bandas viens nošauts, viens – ievainots.¹¹⁰ Nošautais bija LSDSP biedrs Ernsts Jātnieks.¹¹¹

Naktī Tukumā kājām un ar pajūgiem ieradās daudzi kalpi un saimnieki no Slokas, Lestenes, Kandavas, Irlavas, Jaunpils, Smārdes, Zemītes, Vānes, Pūres un citām vietām, kuri atsaucās Tukuma komitejas aicinājumam stāties pretī „melnajai sotņai”.

Zemnieki Tukumā ieradās organizēti. Piemēram, Sātu krogā, kur sapulcējās kaujinieki, tika dalīti muižniekiem atņemtie ieroči. Tad zemniekus pajūgos nogādāja līdz Tukuma mācītājmuižai. Pie Jelgavas dzelzceļa tos sagaidīja pirmais revolucionāru postenis, kas deva norādījumus, kā ieiet pilsētā. Sātu kaujinieki apmetās pie paziņām, bet otrā rītā tos novietoja kaujas pozīcijās ēkā Ekmaņa viesnīcas priekšā.¹¹²

Pavisam Tukumā 29. novembra naktī un 30. novembrī sanāca vairāk nekā 2000 apkārtnes zemnieku. No tiem tikai ap 200 bija bruņoti ar šaujamo ieročiem – lielākoties medību bisēm. Pārējo bruņo-

jums bija darbarīki – cirvji, dakšas, rungas, izkaptis, dunči. Apakšpulkvedis N. Millers pa Ekmaņa viesnīcas logu redzēja pilsētā ienākošās bruņoto ļaužu masas, bet mīrināja dragūnus, ka tā ir paš aizsardzība.¹¹³ Tā kā dragūnu patruļas ielās netika sūtītas, viņi nezina, ka varu pilsētā jau ir pārņēmuši revolucionāri.

30. novembra agrā rītā visa pilsēta atradās revolucionāru rokās. Satiksme tika apturēta. Karavīrus apšaudīja visur, kur vien tos ieraudzīja. Viņiem nācās palikt aizsegā savās kazarmās: kājniekiem pilsētas nomalē, bet dragūniem – Ekmaņa viesnīcā.¹¹⁴

Uzbrukums Ekmaņa viesnīcai 1. decembrī

30. novembra rītā pie apakšpulkveža N. Millera ieradās M. Krēmanis kopā ar H. Blumentālu un skolotāju G. Grotu. Viņi apgalvoja, ka naktī pilsētā ieradies kāds aģitators un uztraucis pūli tādā mērā, ka to vairs neesot iespējams nomierināt. Krēmanis nodeva dragūniem revolucionāru prasību – izdot visus ieročus un izvāk-

ties no pilsētas.¹¹⁵ Prasība tika noraidīta, un dragūnu virsnieki nolēma gaidīt palīdzību.¹¹⁶

Tomēr dragūnu stāvoklis no stratēģiskā viedokļa jau bija kļuvis bezcerīgs. Nav zināms, kurš bija iniciators karaspēka nodaļas novietošanai Ekmaņa viesnīcā, taču tā bija nepiedodami mulķīga rīcība – dragūni īstenībā bija novietoti slazdā. Viesnīca atradās daudzu ēku ielenkumā, vairums no tām bija augstākas par viesnīcas dzīvojamām un saimniecības ēkām. Pretinieki īsā laikā varēja ieņemt kaujas pozīcijas šajās ēkās, tādējādi dragūnus pilnībā izolējot no ār pasaules.

E. Gļindzičs liecināja, ka, sākoties nemieriem, viņš piedāvājis N. Milleram kopā ar nodaļu pārcelties uz viņa kazarmām, bet Millers atteicies.¹¹⁷

30. novembrī 8.30 no viesnīcas uz Durbes muižu pēc gaļas devās pajūgs trīs dragūnu pavadībā, kas tika apšaudīts no Viesīgās biedrības nama. Dragūniem auļos pa Pils ielu izdevās izkļūt no pilsētas.¹¹⁸

Tukuma aprinča tiesas nams, Pils tornis un kāda neliela Praviņu muižai piederoša ēciņa. O.E. Šmita foto. Ap 1900. gadu. LVM VN 12441/31

Dragūnu apakšvirsnieks Šaikins liecināja, ka Millers aizliedza uzbrukt biedrības namam, kad no turienes apšaudīts dragūnu pajūgs. Gandrīz visus namus bija aizņēmuši strēlnieki, bet stieplu aizsprostu no rīta vēl nebija. Viesnīcas apšaude sāka pēcpusdienā.¹¹⁹

Uzzinot Millera atbildi, revolucionāru vidū izplatījās vēsts: „Nu, tad lai iet kara darbi vaļā!” Sākās intensīva viesnīcas apšaude. Dragūniem nācās nocietināties viesnīcas mūra zirgu staļļos. Ap viesnīcu pie visu divstāvu mūra namu logiem un bēniņos bija novietojušies ar šaujamočiem bruņotie revolucionāru kaujinieki. Visvairāk kaujinieku atradās pilsētas un kroņa skolās Lielajā ielā, apriņķa priekšnieka Rādena dzīvoklī ārsta Jorbana mājas otrajā stāvā, Viesīgās biedrības namā un baznīcas tornī¹²⁰, kur bija novietots arī no Zemītes atvests, blūķi iestiprināts veclaiku lielgabals. Kaujinieki ieņēma cietumu, atbrīvoja arestantus un policijas pārvaldes ēkā ierīkoja pozīcijas.

Pēc Tukums I dzelzceļa stacijas priekšnieka vietnieka, poļu muižnieka Ļudomira Maļinska ieteikuma no noņemtām telefona un telegrāfa stieplēm pāri Lielajai ielai posmā no Dārza ielas līdz Tīrgus laukumam vairākās vietās revolucionāri ierīkoja aizsprostus, lai dragūniem apgrūtinātu izlaušanos. Aizsprostus ierīkoja arī mašīnists Vitolds Gjagznašs.¹²¹ Dragūni uz zirgu staļļiem pārvietoja savas mantas, pie šķūņa un staļļa ierīkoja nocietinājumus no maisiem un lādēm.

Ap 10.00 uz pilsētu no Durbes mēģināja izlauzties barons Rādens ar 12 dragūniem. Durbes un Ozolmuižas ceļu krustojumā viņus pēkšņi sagaidīja spēcīga A. Jordana vadītās kaujinieku vienības

uguns no slēpņiem – namiņiem pie ceļa un malkas grēdām pie Tukums I dzelzceļa stacijas. Rādena zirgs tika nošauts, bet viņš pats kritot savainoja kāju.¹²² Apšaudē nejauši iekļuvusi un nošauta 19 gadus vecā Matilde Siliņa.¹²³ Pēc kaujas dragūni esot nošāvuši kaujā nejauši iekļuvušos jaunekļus no Majoriem Augustu Grīnbergi un Vili Siliņu,¹²⁴ kaut gan iespējams, ka arī viņi nejauši nošauti jau apšaudē.

Žandarmu apakšvirsnieks Zavdons liecināja, ka pēc F. Rādena zirga nošaušanas daļa dragūnu aizauļojusi uz pilsētu un atgriezusies ar papildspēkiem – kājniekiem, kuri apšaudīja namu. F. Rādens ar dragūniem devās uz pilsētu, drīz pēc tam aizgāja arī kājnieki. Tad no nama izskrēja ap 20 bruņotu cilvēku. Uzbrukumu vadījis kāds Beķeris, kurš dzīvoja stacijas malkas noliktavā.¹²⁵

Uz Ekmaņa viesnīcu no savām kazarmām ap diviem dienām mēģināja izlauzties arī 180. Ventpils pulka kājnieki kapteiņa E. Gļindziča vadībā, bet Pils ielā nonāca spēcīgā apšaudē no daudzstāvu namiem. Tajos paslēpušies kaujinieki kājnieku lodēm praktiski bija neaizsniedzami. Tiekot līdz Tīrgus laukumam, apšaude kļuva intensīvāka. Gļindzičs tika kontuzēts, astoņi kājnieki guva ievainojumus. Tā kā katram bija palikušas tikai 20 līdz 25 patronas, karavīri bija spiesti atstāt kazarmas un atkāpties uz Durbes pili.¹²⁶ Visas kājnieku mantas palika kazarmās un tika izlaupītas.¹²⁷

Ap 15.00 pilsētā pa Irlavas ielu mēģināja tikt poručiks Ilmari Heleniuss un apriņķa priekšnieka palīgs barons Bage ar 17 dragūniem, kuri kopā ar muižniekiem – bēgļiem nāca no Jaunpils, bet ne-

Tukuma militārā rajona priekšnieka vietas izpildītājs, apakšpulkvedis Nikolajs Millers (1858-1905). Foto no Latvijas Vēstures pētišanas biedrības krājuma attēlu kolekcijas. LNB R I L-1, 30, 19. lp.

zināja, ka Tukums atrodas revolucionāru rokās. Dragūni atdūrās pret stieplu aizsprostiem un tika apšaudīti. Heleniuss un četri dragūni tika viegli ievainoti. No nopietnākiem savainojumiem karavīrus glāba biežais ziemas apgērbs, kuram medību bišu skrotis nevarēja izurbties cauri. Muižnieku bēgļi – Drahenfelsu un Līvenu ģimeņu sievietes un bērni – pajūgos devās atpakaļ uz Irlavu, bet vīriem nākamajā dienā pa apkārtceļiem izdevās nokļūt Durbē, kur ieradās arī 4. Pleskavas leibdragūnu pulka vada komandieris kornets Jermoļenko ar 20 dragūniem no Talsiem.¹²⁸ Heleniuss vēlāk liecināja: viņam izdevies no Tīrgus laukuma puses izlauzties līdz Ekmaņa viesnīcai, bet, redzot slēgus aizvērtus un nesaņemot atbildes uz saucieniem, viņš nolēmis, ka dragūni atkāpušies no pilsētas. Pie dzelzceļa viņš redzējis ap 300 cilvēku lielu bandu, kas uz viņu nav šāvuši, bet tālāk pie meža viņi uzdūrušies lielai bandai, kas atklājusi uguni. Tālāk viņš devies uz

Durbi, cerot tur sastapt savu eskadronu.¹²⁹

Vakarā Durbē patvērušies virsnieki nolēma uz Jelgavas garnizonu pajūgā nosūtīt par zemnieku pārgērbtu 180. Ventspils kājnieku pulka ierindnieku, baltkrievu Stepanu Taraseviču. Aiz kažoka oderes viņam bija iešūtas divas vēstules Jelgavas garnizona komandierim ar lūgumu steidzami sūtīt papildspēkus. Netālu no Tukuma ziņnesi aizturēja revolucionāru sargpostenis. Uz jautājumu, kāpēc viņš neprot latviski, Tarasevičs atbildēja, ka esot polis. Kad patruļnieki grasījās vest viņu uz tuvāko krogu, kurā atradies kāds īstais polis, ziņnesis ar revolveri nošāva vienu no revolucionāriem, metās bēgt un vēlāk laimīgi nokļuva Jelgavā.¹³⁰

Vienā no vēstulēm bija rakstīts: „Ziņoju Jūsu Ekselencei, ka Tukums ir revolucionāru rokās. Divas reizes pūlējos apvienoties ar dragūniem, bet visas mājas ieņemtas, un no tām šauj. Biju spiests atkāpties uz Durbi. Es un 6 karavīri ievainoti, ārsta nav. Dragūni ielenkti pilsētas centrā. Domāju, ka bez artilērijas ieņemt pilsētu nebūs iespējams. Kapteinis Gļindzičs.”¹³¹

Revolucionāru ieņemtajā pilsētā sākās laupīšanas un aresti. Students Prenclaus liecināja, ka 30. novembrī viņa tēva dzelzslietu un ieroču veikalā Tīrgus laukumā ieradās bruņotu cilvēku banda A. Lipa vadībā un, piedraudot ar nāvi, pieprasīja ieročus. Tēvs iedevs četras bises un 200 patronas. Vēlāk revolucionāri ieradās vēl vairākas reizes un pievāca ieročus, patronas, skrotis.¹³² Ap četriem pēcpusdienā revolucionāri izlaupīja degvīna tirgotavu, nozogot 40 rub-

ļus naudā un degvīnu un traukus par 162,13 rubļiem. Ap vieniem naktī tika izlaupīta otra degvīna tirgotava – 27,10 rubļu naudas un degvīns par 189,85 rubļiem.¹³³

Nākamais uzdevums kaujiniekiem, kas bija aplenkuši Ekmaņa viesnīcu, bija izsist dragūnus ārā no ēku aizsega. Revolucionāru kara padomē Viesīgajā biedrībā nolēma aizdedzināt viesnīcas stāļus, tomēr lēmums 30. novembrī netika realizēts stiprā vēja dēļ, baidoties, ka uguns var izplatīties pa visu pilsētu.¹³⁴

Šajā dienā atbruņots un arestēts gorodovojs Auziņš, pareizticīgo psalmotājs Zonne¹³⁵, atbruņoti gorodovoji Osis un Vaibulis, un viņiem uzlikts mājas arests.¹³⁶ Eduards Janpēters ziņoja, ka revolucionāri uz viņu dusmojās par Durbes cietokšņa ierīkošanu. Viņam uzbruka pūlis, nežēlīgi piekāva un gribēja sadedzināt dzīvu par spiegošanu, bet barons Rādens viņu izglāba un nosūtīja uz slimnīcu, no kurienes viņu pārvietoja uz policijas pārvaldi. Pēc tās ieņemšanas revolucionāri viņu pārveda uz Viesīgo biedrību, kur augšējās telpās piespieda gatavot patronas.¹³⁷

Liecinieks Zile 30. novembrī sarunājies ar bruņotiem Miķelsonu un Štrausu, kuri teikuši, ka „tagad mums ne policija, ne armija nav vajadzīgi, ka mums ir 1000 bruņoti vīri un nāks vēl klāt un ka jādodas uz kapsētu paskatīties, kā mūsējie pārnakšņojuši”. Kapsēta bijusi revolucionāru pulcēšanās vieta.¹³⁸

30. novembrī tika arestēts un uz Viesīgo biedrību aizvests gorodovojs Jakobsons. Viņš vēlāk liecināja, ka Kriņģelis 1. decembrī teicis: došot dragūniem pusstundu apdomam un tad viņus aizdedzi-

nās. Kriņģelis, Āboliņš, brāļi Jordani, Anskalni, Berka Veinbergs, Haims Blumentāls un Štrauss acīmredzot bija vadoņi, jo deva komandas un izvietoja ļaudis pozīcijās. Uz biedrības namu nesta maize, bet no izdemolētās degvīna tirgotavas – šnabis. Viņš dzirdējis saucienus „uz pozīcijām!” un raga signālus, ko deva Hermanis George.¹³⁹

1. decembrī ap 9.00 pēc taurē signāla uz stāļa un šķūņu jumtiem tika izlaistās divas mucas petrolejas un pielikta uguns. Viesnīcā ielauzās vairāki bruņoti kaujinieki un sāka zirgu stāļa apšaudi no turienes. Dragūniem uguni neizdevās nodzēst. Ar zirgiem pie vienas rokas, ieročiem otrā un „urrā” saucieniem dragūni lauzās ārā pa vārtiem, uz ielas nokļūstot zem ložu un skrošu krusas. Revolucionāri sevišķi spēcīgi šāva no Viesīgās biedrības, „Rīgas viesnīcas” un policijas pārvaldes ēkas. Skanēja apdullinoša šāvieni sprakstoņa. Tukumu ietina biezi pulvera dūmi. Dragūni izmantoja zirgus kā aizsegu pret lodēm un arī dzina tos sev pa priekšu, lai pārrautu stieplu aizsprostus.

Nevienlīdzīgajā kaujā no 44 kareivjiem dzīvību zaudēja 19, tai skaitā apakšpulkvedis N. Millers. Kaujā ar brutalitāti un nežēlību izcēlās arī revolucionāri. Par divu ievainotu dragūnu noduršanu uz ielas 1907. gada 14. februārī tika sodīti ar nāvi strādnieks J. Lielkalnjānis un kalējs V. Zvaigzneskalns. Zemnieks K. Būmeisters nogrieza pirkstu ar gredzenu Millera likim, kas bija pamests guļam viesnīcas vārtos. Revolucionāru vadonis V. Kriņģelis pavēlēja gredzenu atdot komitejai, bet Būmeisteru – arestēt.¹⁴⁰ Par revolucionāru nežēlību sastopamas vairākas liecības Tukuma prāvā. Gorodovojs Jakobsons

pa Viesīgās biedrības logu redzējis, ka pie ievainota dragūna pienāca kāds cilvēks, sasēja viņu un iedūra vēderā dunci.¹⁴¹ Liecinieks Štūlbergs redzējis, ka Zvaigzneskalns izrāvis no gulošā dragūna rokām šauteni un ar durkli divas reizes iedūris dragūnam. Uz jautājumu, kāpēc viņš tā dara, atjautājis: bet kāpēc tad zaldāti iet pret mums?¹⁴² Ansis Zubaus redzējis, ka Lielkalnjanis dur ar durkli guļošam karavīram.¹⁴³ Šimpermaņa tējnīcas kalpone Krieviņa redzējusi, ka Lielkalnjanis dur ar durkli vēl dzīvam dragūnam, bet cits – nepazīstams – pāršķeļ ar cirvi žokli ievainotam vai mirušam dragūnam.¹⁴⁴

Kurzemes pagaidu ģenerālgubernators V. Bekmans ziņoja 2. kavalērijas divīzijas komandierim: „Ievainotos dragūnus revolucionāri noslepkavoja. Visi liķi sakropļoti. Apakšpulkvedim Milleram nogriezts deguns un izdurtas acis, uz ķermeņa dažādi uzraksti.”¹⁴⁵

Apsūdzības aktā minēts, – no nogalināto liķu apskates protokoliem redzams, ka uz tiem ir daudzi šaujamieroču ievainojumi (uz dažiem – līdz 50), kā arī daudzi dunču, cirvju, zobenu ievainojumi.¹⁴⁶

No revolucionāru vidus kaujā pie pilsētas skolas krita divi: Grenču pagasta zemnieks A. Brahmanis un tukumnieks K. Gulbis.¹⁴⁷ Pārējiem kaujiniekiem, kas bija novietojušies namu augšējos stāvos, no lejas trāpīt praktiski nebija iespējams. Lai ar tādu skaitlisku pārsvaru uzvarētu izcili neizdevīgās kaujas pozīcijās esošos dragūnus, revolucionāriem nebija nepieciešama nedz izcila drosme, nedz atjautība, tādēļ nav pamata šīs uzvaras idealizēšanai par revolucionāru varonības un disciplinētības paraugu.

11 dragūniem, lecot pāri žogiem un slēpjoties aiz ēkām, izdevās izkļūt no pilsētas,¹⁴⁸ aizbēgt līdz Tukuma ezeram un, ejot gar to, sasniegt Durbes pili. Neievainoti no viņiem bija tikai divi dragūni un rotmistrs Jaroševs. Pēc žandarmu apakšvirsnieka Zavdona liecības, pa dzelzceļu skrēja apmēram 12 dragūni, tai skaitā divi virsnieki. No pilsētas uz viņiem šāva. Zavdons parādīja viņiem drošāko ceļu uz Durbi. Ap trijiem dienā stacijā ieradās ap 40 cilvēku liels bruņots pūlis, kas draudēja viņu nogalināt par palīdzību dragūniem, bet pēc stacijas priekšnieka Pētersona lūguma viņu apžēloja. Pētersonam tika atņemts revolveris un bise, un nemiernieki aizkavēja vilciena atiešanu uz Rīgu.¹⁴⁹

Durbes pili ārsta nebija, tādēļ 21 karavīra ievainojumus nācās apkopt muižniecēm ar pārsienamā materiāla minimumu. Kuru katru brīdi bija gaidāms vairāku tūkstošu nemiernieku uzbrukums Durbei.¹⁵⁰

Apakšvirsnieku Šaikinu un Jakšuku sagūstīja dzelzceļnieka namiņā, kur viņi bija paslēpušies, un aizveda uz Viesīgās biedrības namu, kur bijuši ap

500 cilvēki un gatavotas patro-nas.¹⁵¹

Viens no sagūstītajiem, dragūns Kostins liecināja, ka viņu un Kuročkinu sagūstīja kāda nama bēniņos. Biedrības namā viņi sastapa citus gūstekņus: Jakšuku, Šaikinu un smagi ievainoto Gelahmedu, kurš visu laiku kļiedzis: „Noduriet mani!” Revolucionāri pateica, ka viņiem neko nedarīs, un pabaroja ar maizi un desu. Namā bijis ap 1500 ļaužu, gandrīz visi bruņoti. Daudzi Tukuma tirgotāji nesuši uz biedrības namu maizi, sviestu un citu proviantu.¹⁵²

Viesīgās biedrības namā tika ievietoti arī citi revolucionāru gūstekņi: Tukuma fabrikants J. Bērs, par spiegu uzskatītais Abromke¹⁵³, policists Auziņš, un par reakcionāru uzskatītais tirgotājs Danenbergs, kurš vēlāk tiesā apgalvoja, ka revolucionāri viņam atņēmuši vērtspapīrus 12 000 rubļu vērtībā.¹⁵⁴

Pēc kaujas atkal tika noturēta revolucionāru kara padome, un drīz pēc tam bruņotie nemiernieki ielauzās tukumnieku mājās, pieprasot atdot ieročus un naudu. Miertiesnesis tika ares-

1905. gada revolūcijas notikumiem veltītās izstādes atklāšana Tukumā Valsts vidusskolas telpās. 1926. gada 2. aprīlis. Foto no Latvijas Vēstures pētišanas biedrības krājuma attēlu kolekcijas, LNB R IL-1 30, 79. lp.

tēts, policijas uzraugs pasludināts par atceltu, iznīcināti policijas un izmeklēšanas tiesneša kancelejas dokumenti. Vakarā bija paredzētas jaunas pilsētas valdes vēlēšanas, bet nākamajā dienā – uzbrukums Durbes pilij.

Pēc uzvaras Tukumā valdija eiforija, ko pastiprināja dezinformācija. 1. decembrī no rīta nemiernieki ielās kļiedza, ka gandrīz visa Krievija ir viņu rokās, Maskava un Pēterburga ieņemta, valdības karaspēks sakauts.¹⁵⁵

Tukuma aplenkšana 1. un 2. decembrī

1. decembrī 20.00 Tukums II stacijā pietāja vilciens ar papildspēkiem no Jelgavas: 160 kājniekiem, 85 dragūniem un diviem lielgabaliem ģenerālmajora Aleksandra Horunženkova – pēc viņa paša vārdiem „veca, trijos karos pabijušā krievu virsnieka” – vadībā.¹⁵⁶ Kurzemes pagaidu ģenerālgubernators V. Bekmans pirms izbraukšanas no Jelgavas Horunženkovam bija piekodinājis sakoncentrēt spēkus un gūstekņus neņemt.¹⁵⁷

Nepiebraucot stacijai, no vilciena tika izsēdināti 60 karavīri kapteiņa Bočarova vadībā – viņiem pavēlēts doties uz Durbes pili. Par laimi, karaspēka nodaļa Durbei tuvojās ar dziesmu un bungošanu, jo pilī esošie kareivji jau bija sagatavojušies šaut, domādami, ka nemiernieki sāk uzbrukumu.¹⁵⁸

Uz Tukumu tika nosūtīts arī vilciens ar divām kājnieku rotām no Ventspils, taču tas netika tālāk par Cēres (tagad – Kandavas) staciju, jo sliedes starp Cēri un Tukumu revolucionāri bija izpostījuši. Karavīriem ceļu nācās turpināt kājām.¹⁵⁹

23.30 Horunženkovs telegrafēja 20. armijas komandie-

rim Rīgā, lai uz Tukumu steigzami izsūta 40 granātas, 10 kartečas un 10 šrapneļus pilsētas apšaudei. Viņam atbildēja, ka šāviņu Rīgā neesot.¹⁶⁰ Tieši šāviņu trūkums paglāba Tukumu no izpostīšanas, jo Horunženkova rīcībā bija tikai divas lielgabalu granātas un pāris šrapneļu, kas derēja tikai šaušanai uz pūli, nevis mūra namiem. Laikraksta „Novoje Vremja” 29. decembra numurā Horunženkovs taisnojās: „Ar divām granātām es visu Kurzemi iekarot nevarēju; tikai Jēzus Kristus ar septiņām maizītēm varēja paēdināt piecus tūkstošus.”¹⁶¹

Horunženkova karavīri ar lielgabaliem virzījās pa Lielo ielu uz augšu līdz Dārza ielas stūrim, kur uzdūrās stieplu aizsprostam. No namiem pēkšņi sākās apšaude. Kavalērija un kājnieki tālāk nevarēja tikt.¹⁶² Horunženkovs vēlāk liecināja: kājnieki padzina kaujiniekus no diviem namiem, taču tumsā doties tālāk nepazīstamā pilsētā neuzdrošinājās. Pārgriežot aizsprostus, tikuši līdz Ekmaņa viesnīcai, tad uz viņiem sākts šaut no biedrības nama un baznīcas, no turienes arī šāvuši uz Viesīgo biedrību, bet tālāk tumsā nav uzdrīkstējušies doties.

No Dārza ielas stūra uz pilsētas centru tika raidīti trīs lielgabala šāvieni. Viena granāta trāpīja Viesīgās biedrības nama stūrim, otra – privātajam namam, bet šrapnelis – nama vārtiem.¹⁶³

Dragūns Kostins, kurš atradās Viesīgās biedrības namā, liecināja, ka pēc šāviņa trāpīšanas namam nemiernieki briesmīgi pārbijās, slēpa patronas un lodes kabatās, bet ieročus nesa lejā.¹⁶⁴

Lai gan Horunženkova artilleristi bija iztērējuši gandrīz visus šāviņus, kas nekādus vē-

rā ņemamus postījumus nerādīja, pēc apšaušanas no lielgabaliem Tukumā izcēlās panika. Gan mierīgie iedzīvotāji, gan kaujinieki, baidoties no atkārtotas apšaušanas, sāka bēgt no pilsētas. Vairāk nekā 30 bēgošie uzdūrās aplencējiem un tika nošauti.¹⁶⁵ Saskaņā ar Horunženkova sniegtajām ziņām laikrakstā „Novoje Vremja”, pēc neveiksmīgā uzbrukuma Tukums tika aplenkts ar viņa rīcībā esošajiem spēkiem (245 vīri), kuriem vēl pievienojās 30 kājnieki un 45 dragūni no Durbes (tātad kopā 190 kājnieki un 130 dragūni): „Pateicoties šim aplenkumam, gandrīz visi, kas izgāja no pilsētas, sevišķi bruņotie, saņēma atmaksu un palika uz vietas. Rītausmā varēja redzēt nakts aplenkuma apšaušanas rezultātus: gulēja līdz 300 vai pat 400 liķu.”¹⁶⁶ Kritušo skaits ir krietni pārspīlēts. Savā 9. decembra ziņojumā ģenerālgubernatoram Horunženkovs neuzrādīja nakti nošauto skaitu, taču ziņoja, ka bēdzēji uz sargposteņu uzsauzieniem atbildējuši ar šāvieniem.¹⁶⁷

2. decembra rītā Horunženkovs saņēma par ķilniekiem kādu latviešu ģimeni no pilsētas nomales mājas un vīru nosūtīja uz pilsētu ar pavēli padoties un izdot ieročus, pretējā gadījumā draudot Tukumu bombardēt.¹⁶⁸ Lai iebiedētu iedzīvotājus, nepielādētie lielgabali tika novietoti aiz ezera iepretim Viesīgās biedrības namam.¹⁶⁹

Ap 11.00 pie ģenerālmajora ar baltu karogu ieradās revolucionāru vēstnesis I. Paegle, kurš nodeva komitejas rakstu ar priekšlikumu izdot ieročus tikai gadījumā, ja karaspēks neienāks pilsētā. Ģenerālmajors atkārtoja, ka pilsētu bombardēs, ja netiks izdoti ieroči.

Vēl pēc divām deputācijām revolucionāri šo noteikumu pieņēma. Horunženkovs apsoliņa atļaut visiem Tukumā sanākušajiem zemniekiem 24 stundu laikā atstāt pilsētu.¹⁷⁰

Horunženkovs par ziņojuma saturu informēja, – latvietis ar baltu karogu nodevis ziņojumu ar aptuveni šādu saturu: lūdzam Jūsu Augstlabdzimību atvilkt karaspēku no pilsētas, apsolvām pilnīgu kārtību, izdosim ieročus, kas ir pilsētā, un nemieru ierosinotājus. Tūlīt pēc tam ieradās delegāti ar lūgumu neapšaudīt un nededzināt pilsētu, apsoluties izdot ieročus. Uz Horunženkova prasību nekavējoties izdot ieročus delegāti atbildēja, ka nakti ļaunprāši ir aizbēguši un pilsētā ir palikuši tikai mierīgie iedzīvotāji, kas lūdz žēlastību, kā arī apsoliņās atdot ļaunprāšu pamestos un nogalināto ieročus. „Man kļuva žēl nevainīgo iedzīvotāju, un, apzinoties savu bezspēcību šāviņu trūkuma dēļ, es pavēlēju artilērijai atstāt pozīcijas un ar visu nodaļu devos pilsētā.”¹⁷¹

Ziņojuma papildinājumā 10. decembrī Horunženkovs rakstīja, ka viņš bija iecerējis pēc Talsu un Sabiles nodaļu izglābšanas atgriezties Tukumā un, izmantojot to, ka viņam būs vairāk municijas un karavīru, arestēt pilsētas valdi un piespiest izdot visus nemieru cēlājus un ieročus. Viņa negaidītā atcelšana no amata nav ļāvusi šos nodomus īstenot. Kā viņa galvenā kļūda minēta ielaišanās sarunās ar deputātiem.¹⁷³

Tukumā kritušie dragūni svīnīgi tika apbedīti Jelgavā 5. decembrī.

Tragēdija Jauntukumā 2. decembra rītā

Vēstures literatūrā Jauntukuma (toreiz tas atradās tā sauktajā Desu ciemā Raudas un

Kautuves (tagad Kurzemes) ielas apkārtnē) tragēdija pasniegta kā paraugs dragūnu zvēribai pret nevainīgiem mierīgajiem iedzīvotājiem. Tomēr fakti pieļauj iespēju domāt citādi.

Tukuma policijas uzraugs Kurzemes žandarmērijas pārvaldei 5. decembrī ziņoja, ka Pleskavas leibdragūnu pulka vadam, kuru komandēja kornets Jermoļenko, 2. decembrī bija apšaude ar Jauntukuma iedzīvotājiem, kurā nogalināti 60 cilvēki, nodedzinātas Jēkaba Bļodnieka un ebreja Samuila Veinberga mājas.¹⁷⁴

Nevar izslēgt iespēju, ka uz dragūniem no šīm mājām nemiernieki šāva pirmie, jo Bļodnieka mājās pa nakti bija apmetušies kaujinieki no Apšuciema, tai skaitā Jānis Beķeris, kurš 2. decembrī nošauts. Jauntukumā dzīvoja arī vairāki sacelšanās dalībnieki.¹⁷⁵ Bļodnieka mājās 2. decembrī arestēti un uz ielas nošauti sacelšanās dalībnieki Augusts Beķeris un Jānis Veisbergs; pie Miķeļa Meldera atrasts revolveris, un viņš nošauts.¹⁷⁶ V. Tauveres atmiņās minēts, ka

lielākā daļa Jauntukumā nošauto bija revolucionāri.¹⁷⁷

Ja tā patiešām noticis, izbrīnu neizraisa savu biedru bojāejas saniknoto dragūnu reakcija – ēku, no kurām uz viņiem šauts, aizdedzināšana un māju iedzīvotāju nošaušana. To apliecina vācbaltiešu laikraksta „Düna Zeitung” korespondents: 2. decembrī ap 30 vīru liela dragūnu nodaļa no Durbes pils, saniknota par savu biedru nogalināšanu, nodedzināja dažas mājas un nošāva apmēram 45 vīriešus un sievietes, apgalvojot, ka tie esot revolucionāri.¹⁷⁸ Vācbaltiešu „Düna Zeitung”, „Rigasche Rundschau” un mērenās latviešu „Baltijas Vēstnesis”, „Latviešu Avīzes” preses rakstos 1905. gada 5. līdz 10. decembrī netiek noklusēts, ka dragūni Jauntukumā dedzinājuši mājas un nošāvuši vīriešus un sievietes.

Sociāldemokrātiskie laikraksti šo tragēdiju attēloja sabiezētās krāsās, nepamatoti kā slepkavotāju vadoņus minot vācbaltiešu muižniekus. Laikraksts „Pēterburgas Latvietis”

Raudas iela. O. E. Šmita foto. Ap 1900. gadu.
LVM VN 12441/31

Šlokenbekas un Durbes dzimtkungs Karls Matias Fridrihs Ludvigs fon der Reke (1861-1907). Foto no Latvijas Vēstures pētišanas biedrības krājuma attēlu kolekcijas.
LNB R I L-1, 30, 42. lp.

rakstija, ka piedzirdītos dragūnus – slepkavotājus Jauntukumā vadījis barons Karls fon der Reke un viņa dēls, pārgērbusies dragūnu formās. Izlaupītas un aizdedzinātas 10 mājas, nošauti vai nodurti vairāk nekā 50 cilvēki, tai skaitā večiņas, sievietes un bērni.¹⁷⁹ Tāpat minēts, ka Jauntukumā dragūni barona Rekes vadībā laupījuši un dedzinājuši mājas, nogalinājuši mierīgos iedzīvotājus, arī bērnus un sirmgalvjus. Laikrakstā „Dienas Lapa” teikts: barons Reke ar savu dragūnu daļu dedzināja latviešu mājas, nogalināja bērnus, laupīja. Baroni nodedzināja apmēram 10 mājas un nogalināja vairāk nekā 50 cilvēku, kuri nepavisam nebija piedalījušies sacelšanās kustībā. Viņi sadūra ar durkļiem un nošāva pat vecenītes, sievietes, invalīdus un mazus bērnus. Baroni sildījās pie degošām mājām kā medībās pie uguns kuriem un apšāva no tām bēgošos iedzīvotājus.¹⁸⁰

Acimredzot baumas radušās

tādēļ, ka aplencēju vidū parādījies fon der Reke. 8. decembrī laikrakstā „Baltijas Vēstnesis” tika publicēta Friča fon der Rekes un divu citu muižnieku, kas sacelšanās dienās bija atradušies Durbē, atklātā vēstule. Tajā tika noliegtas gan baumas par to, ka muižnieki uzpirkuši huligānus, lai tie uzbruktu Tukumam, gan nepatiesās ziņas, ka Durbē sapulcējušās privātpersonas būtu šāvušas uz bēgošajiem vai aizdedzinājušas mājas: „Durbes īpašnieks, barons Reke, jānot uz Tukuma II dzelzceļa pietātni, kurp viņš devās uz attiecīgu uzaicinājumu pie ģenerālmajora Horunženkova, lielam skaitam bēgošiem ar savu personīgo uzstāšanos un dalību izglābis dzīvību, nebēdājot par to, ka pašam turklāt vairākkārt bijis jānododas dzīvības briesmās.” Šī vēstule tomēr netika ievērota, un Karla fon der Rekes tēls tautā uz ilgu laiku folklorizējās kā asinskārs briesmonis.

Baumas par slepkavotājiem bija visdažādākās. Skolnieks T. Lagzdiņš dienasgrāmatā rakstija, ka Raudas ielā asinspirti sarīkojis Rādens ar palīgiem un runājot, ka noslepkavoti ap 20 cilvēku.¹⁸¹

Sastopamas arī ziņas, ka pēc Horunženkova karaspēka ieņēmšanas kājniekiem izdevās pārtraukt laupīšanu un slepkavošanu, ko veica dragūni.¹⁸² Esot Turgus laukumā un dzirdot šāvienus, Horunženkovs nosūtīja savus karavīrus uz Jauntukumu apstākļu noskaidrošanai. Tikai ar pūlēm izvairoties no bruņotas sadursmes, Horunženkova karavīriem izdevās pārtraukt slepkavošanu. Jauntukumā tika apcietināti un uz Turgus laukumu nogādāti daži piedzērušies „sarkanie” dragūni.

Tukuma sacelšanās dienās bojāgājušo skaits atmiņās un

literatūrā variē no 20 līdz 100. Tiek apgalvots, ka luterāņu baznīca bijusi pilna ar noslepkavotajiem, kuru starpā bija sievietes ar bērniem. Noslepkavoti vairāk nekā 100 cilvēki; slepkavības izdarījuši Durbes barons fon der Reke ar dēliem un Rādens.¹⁸³

Luterāņu draudzes mirušo reģistros atrodami 35 Tukuma bruņotās sacelšanās dienās bojāgājušo vārdi. No tiem pieci krituši cīņās, seši bijuši revolucionārās kustības dalībnieki, kurus cara armijas karavīri sagūstījuši ielās un nogalinājuši. No 24 mierīgajiem iedzīvotājiem piecas bija sievietes vecumā no 22 līdz 64 gadiem, viens astoņus mēnešus vecs bērns, pārējie – vīrieši vecumā no 22 līdz 59 gadiem. Šīm personām kā nāves cēlonis minēts: „nogalināti grautiņa laikā”.¹⁸⁴ Turklāt nav nosakāms, cik daudzi no šiem mierīgajiem iedzīvotājiem nogalināti Jauntukumā un cik daudzi – naktī uz 2. decembri bēgot no Tukuma.

Raudas ielā pie Bļodnieka mājas kareivji aplaupīja un nogalināja arī no pilsētas bēgošo bagātā kokmateriālu lieltirgotāja, ebreja Šēnfelda ģimeni – sešus cilvēkus.¹⁸⁵ Tādēļ var pieļaut, ka bojāgājušo mierīgo iedzīvotāju skaits nav bijis lielāks par 30 cilvēkiem.

Noturīgs mīts par revolucionāru varonību sastopams padomju literatūrā: ierodoties ģenerālmajora Horunženkova nodaļām, revolucionāri bija gatavi aizstāvēt pilsētu līdz pēdējai asins lāsei. Revolucionārā komiteja turpināja darbu arī pēc miera noslēgšanas ar Horunženkovu.¹⁸⁶ Tomēr izrādās, ka revolucionāru vadoņi pilsētu ar vilcienu pamestuši, pirms beigušās sarunas ar ģenerālmajoru Horunženko-

vu – 2. decembrī, dienas vidū.¹⁸⁷

Jau pirms sarunu beigām revolucionārās komitejas locekļi, ņemot līdzi ieročus, atstāja Tukumu ar pirmo vilcienu, kas kursēja uz Rīgu pēc dzelzceļnieku streika. Karaspēkam tika atdoti lielākoties veci un bojāti ieroči, bet labākie – izvesti zemnieku ratos, jo no pilsētas izbraucošos zemniekus karavīri nepārbaudīja.¹⁸⁸

Reizē ar revolucionāru vadoņiem aizbēga arī pilsētas galva M. Krēmanis, kurš pilsētas valdei paziņoja, ka dosies uz Jelgavu pie ģenerālgubernatora, lai personīgi novērstu izrēķināšanās draudus Tukumam.¹⁸⁹ Vēlāk tika konstatēts, ka viņš no Tukuma pilsētas kases nozadzis 51 283,44 rubļus.¹⁹⁰ Rīgā Krēmanis sadabūja ārzemju pasi un nozuda – visticamāk, emigrēja uz ASV.

2. un 3. decembrī luterāņu baznīcā tika savāktas 20 nogalināto iedzīvotāju mirstīgās atliekas, starp tiem divas sievietes, bet baznīcas liķu kambarī novietoti 19 mirušie. Sinagogā ievietoja sešus liķus. Pārējos no nogalināšanas vietām uz mājām bija aizveduši piederīgie.¹⁹¹ Daļa nogalināto 8. decembrī tika apbedīti Tukuma Kalna kapos.¹⁹²

Pēc satiksmes atjaunošanas ar Rīgu 1. decembrī muižnieku bēgļi no Durbes devās uz lielpilsētu.¹⁹³ Vilcieni uz Rīgu bija pārpildīti ar bēgļiem, kas baidījās no nemieru atkārtotāšanās Tukumā.

16. decembrī Tukuma apkārtnē sākās soda ekspedīcijas akcijas: ieroču meklēšana, aizdomās turēto meklēšana un arestēšana, cīņas ar bruņotajām mežabrāļu bandām. Šoda ekspedīcijas funkcijas veica Tukuma rajona karaspēka nodaļa, kuras komandiera ģe-

nerālmajora Nepeņina štābs atradās Durbes pilī. Durbes muižā 1906. gada 6. janvārī bija novietoti 135 dragūni no 4. Pleskavas leibdragūnu pulka, tai skaitā karavīri un virsnieki, kas bija piedalījušies Tukuma cīņās, un divi lielgabali ar apkalpi.

Nobeigums

Līdz 17. oktobra manifesta izdošanai revolūcijas notikumi Tukumu un apkārtni skāra ļoti minimāli. Sociāldemokrātu skaits salīdzinoši bija neliels, un to darbība sabiedriskās un politiskās dzīves norises neietekmēja. Nav atrodamas ziņas par plašākām karaspēka represijām arī pēc karastāvokļa ieviešanas Kurzemes guberņā.

Pēc vārda un sapulču brīvības pasludināšanas iedzīvotāju vidū izcēlās brīvības eiforija. Tika izveidotas jaunas lauku pašvaldības pēc demokrātiskiem principiem. Sociāldemokrāti atklāti varēja manipulēt ar ļaužu masām, tautas sapulcēs noskaņojot tos pret valdību un muižniekiem, aģitējot par cara varas gāšanu.

Viskrievijas ģenerālstreika apstākļos nedarbojās sakari un satiksme, kas radīja labvēlīgus apstākļus dažādu baumu izplatīšanai, savukārt bruņotu tautas miliču vienību veidošana pastiprināja iespēju sadursmju izraisīšanai ar valdības karaspēku, vēl jo vairāk tāpēc, ka manifestā apsoltās brīvības bija pretrunā ar karastāvokļa noteikumiem. Sadursmi starp abām naidīgajām un bruņotajām pusēm varēja izraisīt visniecīgākais iemesls.

Iespējams, ka gan sociāldemokrātu, gan valdības karaspēka un policijas iekšienē tika plānotas bruņotas akcijas. Par tām nekas nebija zināms plašākām masām, un konkrētas ziņas nav guvuši arī mūsdienas vēsturnieki.

Tukuma bruņotās sacelšanās cēloņi nav skaidri. Kā sadursmju iemesls kalpoja apšaude Šimpermaņa tējnicā 27. novembra vēlā vakarā, ko sociāldemokrāti varēja traktēt kā uzbrukumu nevainīgiem cilvēkiem, tādējādi izraisot sašutumu Tukuma iedzīvotājos. Šajā laikā gan Tukuma, gan

Pedagoģiskā programma „Piedzīvosim 1905. gadu Durbes pili”. Skolēnu vidū – „aģitators” – muzeja speciālists Agris Dzenis. 2005. gada novembris. Foto A. Jansons.

lauku iedzīvotāju satraukumu pastiprināja un bruņošanas veicināja arī baumas par „melnās sotņas” tuvošanos.

Baumu iespaidā Tukuma dome ar garnizona virsnieku piekrišanu sāka veidot paš aizsardzības patruļas. To izmantoja sociāldemokrāti, kas 29. novembra vakarā, karavīriem un vairumam iedzīvotāju nemanot, pārņēma varu pilsētā un izvietojās kaujas pozīcijās.

Daudzi apkārtnes zemnieki uz cīņu Tukumā 29. un 30. novembrī ieradās baumu par „melno sotņu” vai sociāldemokrātu draudu ietekmē. Viņi nezināja, ka cīnīties nāksies ar valdības karaspēku.

Revolucionāru bruņoto spē-

ku kodols bija ne vairāk kā 200 kaujinieki. Pateicoties dragūnu vienības stratēģiski izcili neizdevīgajam novietojumam Ekmaņa viesnīcā, revolucionāriem 1. decembrī izdevās gūt vieglu uzvaru pār šo vienību.

Pēc papildspēku ierašanās no Jelgavas un lielgabalu šāvieniem kaujinieku cīņas spars momentāni noplaka. Bruņotā sacelšanās beidzās ar daudziem mierīgo iedzīvotāju upuriem gan, bēgot no pilsētas naktī, gan dragūnu un revolucionāru sadursmē Jauntukumā 2. decembrī dienas pirmajā pusē.

Tukuma un apkārtnes iedzīvotāju pirmā iepazīšanās ar demokrātiju beidzās traģiski.

Traģēdija slēpjas gan daudzo upuru skaitā, gan faktā, ka daudzi iedzīvotāji šausminošajos notikumos tika iesaistīti pret pašu gribu, nezināšanas, dezinformācijas, piespiešanas vai vienkārši apstākļu sakrītības rezultātā.

Mūsdienu pētnieks, tāpat kā vairums Tukuma iedzīvotāju 1905. gada nogalē, vēl arvien var izjust neizpratni, kā norisinājās traģēdija. Jācer, ka gan revolucionāru, gan valdības plānus un darbību 1905. gada nogalē atklāt un izprast palīdzēs pētnieku neizmantojie dokumenti, kas glabājas Krievijas arhīvos, kā arī Latvijas pētnieku vēlme un motivācija izpētīt un izskaidrot šos sarežģītos un haotiskos notikumus.

Atsauces

- ¹ Apsūdzības akts Tukuma sacelšanās lietā. LNB Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa, A 33/N 22 (turpmāk – Apsūdzības akts).
- ² LKP vēstures apcerējumi I – R., 1961., 160. lpp.
- ³ Dūna Zeitung, 1906. gada 5. aprīlis (Nr. 77).
- ⁴ Tukuma Bals, 1926. gada 25. marts (Nr. 12), 15. aprīlis (Nr. 14).
- ⁵ 20. gadsimta Latvijas vēsture I – R., 2000., 233. lpp.
- ⁶ Baltische Verkehrs- und Adressbuch. Bd. 2 – Kurland – R., 1912, S. 256.
- ⁷ Baltische Verkehrs- und Adressbuch. Bd. 2 – Kurland – R., 1900, S. 168-170.
- ⁸ LVVA, 467. f., 1. apr., 11. lieta, lp. bez nr.
- ⁹ Zvaigzne A. Druskas no Tukuma pagātnes // Tukuma Ziņas, 1929. gads.
- ¹⁰ Sarkans D. Atmiņas par revolūcijas kustību Latvijā, sevišķi Tukumā 1905. gadā // Tukuma Darbs, 1931. gada 26. marts (Nr. 12).
- ¹¹ Zvaigzne A. Druskas no Tukuma pagātnes // Tukuma Ziņas, 1929. gads.
- ¹² Latviešu sociāldemokrātu savienības manifestes // Proletāriskā revolūcija Latvijā – Maskava, 1924., 579. lpp.
- ¹³ Dermanis V. BLSDO līdz 1. kongresam 1904. gadā // Proletāriskā revolūcija Latvijā I – Maskava, 1924., 306-307. lpp.
- ¹⁴ Turpat, 304. lpp.
- ¹⁵ Proletāriskā revolūcija Latvijā I, 325. lpp.
- ¹⁶ Turpat, 326. lpp.
- ¹⁷ Freināts A. Tukums 1905. gadā – R., 1926., 15. lpp.
- ¹⁸ Latvijas revolucionāro cīnītāju piemiņas grāmata. I sēj., 1. daļa – R., 1976. (turpmāk – LRCPG), 221. lpp.
- ¹⁹ J. Vintera atmiņas. LKP vēstures institūta arhīvs (tagad – Latvijas Valsts arhīvs), 35. f., 12. apr., 70. lieta (turpmāk – J. Vintera atmiņas), 1. lp.
- ²⁰ Brauers J. Par tukumnieku cīņām // 1905. gada revolūcijas dalībnieku atmiņas II – R., 1956. (turpmāk – Brauers J.), 120. lpp.
- ²¹ LKP kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi. I daļa – R., 1958., 12.-14. lpp.
- ²² Turpat, 15.-19. lpp.
- ²³ Latviešu Avīzes, 1905. gada 27. jūlijs (Nr. 59).
- ²⁴ Dienas Lapa, 1905. gada 29. augusts.
- ²⁵ Latviešu Avīzes, 1905. gada 17. augusts (Nr. 65).
- ²⁶ Latvijas sociāldemokrātisko organizāciju lapinas.
- ²⁷ Latviešu Avīzes, 1905. gada 9. novembris (Nr. 88).
- ²⁸ Черносотенское движение и черносотенские организации в России в начале XX века; Черносотенцы // Elektroniskā grāmata Рефераты: История – Москва : Дискавери, 2002.
- ²⁹ Teodora Lagzdiņa dienasgrāmata. TMNM 931; A. Bukasa atmiņas. TMNM 6198, 15., 17., 19. lp.
- ³⁰ Brauers J., 121. lpp.
- ³¹ Freināts A. Tukums 1905. gadā – R., 1926., 25. lpp.
- ³² T. Lagzdiņa dienasgrāmata. TMNM 931.
- ³³ Dienas Lapa, 1905. gada 15. novembris (Nr. 253)
- ³⁴ 20. gadsimta Latvijas vēsture I – R., 2000., 361. lpp.
- ³⁵ LKP vēstures apcerējumi I – R., 1961., 120. lpp.
- ³⁶ Turpat, 123. lpp.
- ³⁷ Kažmers (Pops) J. Latvijas pilsētu strādnieku cīņa 1905. gada revolūcijā // 1905. gads – Maskava, 1936., 28. lpp.
- ³⁸ LKP vēstures apcerējumi I – R., 1961., 125. lpp.
- ³⁹ 20. gadsimta Latvijas vēsture I – R., 2000., 352. lpp.
- ⁴⁰ Martinsons K. Rīcības komitejas Latvijā – R., 1972., 66. lpp.
- ⁴¹ A. Bukasa atmiņas. TMNM 6198, 11. lp.
- ⁴² Drachenfels A. von. Vom Schreibtisch und aus dem Atelier. Meine Erlebnisse während der Revolution in Kurland // Velhagen & Klasings Monatshefte. Bd. XX – Berlin, 1906, (turpmāk – Drachenfels A. von) S. 449., 451.
- ⁴³ Apsūdzības akts, 2. lp.
- ⁴⁴ Drachenfels A. von, S. 448, 449.
- ⁴⁵ Latviešu Avīzes, 1905. gada 16. novembris (Nr. 90).
- ⁴⁶ Latviešu Avīzes, 1905. gada 23. novembris (Nr. 92).
- ⁴⁷ Dienas Lapa, 1905. gada 21. novembris (Nr. 258).
- ⁴⁸ Тукумская революция, – Mitava, 1913. (turpmāk – Тукумская революция, стр.), стр. 5
- ⁴⁹ Drachenfels A. von, S. 449.
- ⁵⁰ Baltische Revolutions-Chronik II – R., 1907 (turpmāk – BRChr), S. 159.
- ⁵¹ Kapteiņa E. Gļindziča ziņojums. LVVA, 410. f., 2. apr., 22. lieta, 70. lp.
- ⁵² BRChr, S. 157.
- ⁵³ 20. gadsimta Latvijas vēsture I – R., 2000., 379. lpp.; Krastins J. 1905. gada revolūcija Latvijā – R., 1975., 213. lpp.; LRCPG I sēj., 1. daļa, 213. lpp.
- ⁵⁴ Apsūdzības akts, 8. lp.
- ⁵⁵ Turpat, 43. lp.
- ⁵⁶ BRChr, S. 157.
- ⁵⁷ Apsūdzības akts, 26. lp.
- ⁵⁸ Turpat, 28. lp.
- ⁵⁹ A. Bukasa atmiņas. TMNM 6198, 15. lp.
- ⁶⁰ Turpat, 10. lp.
- ⁶¹ Тукумская революция, стр. 4.

- ⁶² Apsūdzības akts, 4. lp.
⁶³ Tukuma policijas uzrauga ziņojums. LVVA, 6989. f., 2. apr., 4. lieta, 17. lp.
⁶⁴ Turpat, 18. lp.
⁶⁵ Apsūdzības akts, 10. lp.
⁶⁶ Turpat, 28. lp.
⁶⁷ BRChr, S. 157.
⁶⁸ Freināts A. 1905. gads Tukumā – R., 1926., 35. lpp.
⁶⁹ A. Kāpostiņa veikts noraksts. LNB R x/7 1/8.
⁷⁰ LVVA, 410. f., 2. apr., 22. lieta, 2. lp.
⁷¹ Nezināmā atmiņas. TMNM PZa 165.
⁷² J. Vintera atmiņas, 6.-7. lp.
⁷³ A. Bukasa atmiņas. TMNM 6198, 11. lp.
⁷⁴ LRCPG, 222. lpp.
⁷⁵ LKP vēstures institūta arhīvs, 35. f., 8. apr., 66. lieta, 4. lp.
⁷⁶ Bērziņš J. Bruņotās sacelšanās problēma Latvijas pilsētās 1905. gada revolūcijā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls – R., 1993., Nr. 2, 58. lpp.
⁷⁷ LRCPG, 223. lpp.
⁷⁸ Čālis E. „Melnā sotņa” // Brīvā Zeme, 1925. gada 10. decembris (Nr. 278).
⁷⁹ J. Ratnieka atmiņas. TMNM ZA 100.
⁸⁰ Skolēnu apkopotās Zantes vecāko cilvēku atmiņas, pierakstītas 1975. gadā. TMNM 23111.
⁸¹ A. Ozoliņas atmiņas. TMNM Za 101.
⁸² Ā. Krastiņa atmiņas. TMNM Za 86.
⁸³ E. fon Felicera-Franka atmiņas. TMNM Za 1791.
⁸⁴ Godkalna atmiņas. TMNM Za 88.
⁸⁵ Baltijas Vēstnesis, 1905. gada 5. decembris.
⁸⁶ A. Bukasa atmiņas. TMNM 6198, 28. lp.
⁸⁷ Lindulis. Revolūcijas fakti un dokumenti. Talsu revolūcija // Domas – R., 1925., Nr. 7, 144. lpp.
⁸⁸ Apsūdzības akts, 21. lp.
⁸⁹ TMNM Pgl 136.
⁹⁰ LVVA, 3288. f., 1. apr., 412. lieta, 1. lp.
⁹¹ Turpat, 2. lp.
⁹² Turpat.
⁹³ Apsūdzības akts, 49. lp.
⁹⁴ Turpat, 50. lp.
⁹⁵ Turpat, 56.-58. lp.
⁹⁶ Turpat, 37. lp.
⁹⁷ Turpat, 61. lp.
⁹⁸ Latvija, 1907. gada 6. februāris (Nr. 30).
⁹⁹ Apsūdzības akts, 4. lp.
¹⁰⁰ Turpat, 6. lp.
¹⁰¹ BRChr, S. 157.
¹⁰² Rotmistra N. Jaroševa ziņojums. LVVA, 410. f., 2. apr., 22. lieta, 2. lp.
¹⁰³ Apsūdzības akts, 19. lp.
¹⁰⁴ Turpat, 21. lp.
¹⁰⁵ A. Bukasa atmiņas. TMNM 6198, 28. lp.
¹⁰⁶ BRChr, S. 158.
¹⁰⁷ A. Bukasa atmiņas. TMNM 6198, 24. lp.
¹⁰⁸ Apsūdzības akts, 20. lp.
¹⁰⁹ Turpat, 9. lp.
¹¹⁰ LRCPG, 226. lpp.
¹¹¹ Aculiecinieka skolotāja Kalniņa atmiņas. TMNM Za 17.
¹¹² Rotmistra N. Jaroševa ziņojums. LVVA, 410. f., 2. apr., 22. lieta, 2. lp.
¹¹³ Turpat.
¹¹⁴ Turpat, 3. lp.
¹¹⁵ Apsūdzības akts, 7. lp.
¹¹⁶ Turpat, 9. lp.
¹¹⁷ Turpat.
¹¹⁸ Turpat, 11. lp.
¹¹⁹ BRChr, S. 159.
¹²⁰ Turpat.
¹²¹ Turpat.
¹²² Apsūdzības akts, 13. lp.
¹²³ Kapteiņa E. Gļindziča ziņojums. LVVA, 410. f., 2. apr., 22. lieta, 64.-65. lp.
¹²⁴ Apsūdzības akts, 29. lp.
¹²⁵ BRChr, S. 161.
¹²⁶ Apsūdzības akts, 8. lp.
¹²⁷ Turpat, 5. lp.
¹²⁸ Turpat, 13. lp.
¹²⁹ Kapteiņa E. Gļindziča ziņojums. LVVA, 410. f., 2. apr., 22. lieta, 71. lp.
¹³⁰ Тукумская революция, стр. 10.
¹³¹ Ā. Kāpostiņa apkopotie materiāli par bruņoto sacelšanos Tukumā. LNB R x/7 1/8.
¹³² Apsūdzības akts, 40. lp.
¹³³ Tukuma policijas uzrauga ziņojums. LVVA, 6989. f., 2. apr., 4. lieta, 19. lp.
¹³⁴ BRChr, S. 162.
¹³⁵ Apsūdzības akts, 15. lp.
¹³⁶ Turpat, 19.-20. lp.
¹³⁷ Turpat, 17. lp.
¹³⁸ Turpat, 22. lp.
¹³⁹ Turpat, 15. lp.
¹⁴⁰ BRChr, S. 163; Rotmistra N. Jaroševa ziņojums. LVVA, 410. f., 2. apr., 22. lieta, 3. lp.
¹⁴¹ Apsūdzības akts, 15. lp.
¹⁴² Turpat, 23. lp.
¹⁴³ Turpat, 23. lp.
¹⁴⁴ Turpat, 26. lp.
¹⁴⁵ Ā. Kāpostiņa apkopotie materiāli par bruņoto sacelšanos Tukumā. LNB R x/7 1/8.
¹⁴⁶ Apsūdzības akts, 14. lp.
¹⁴⁷ Turpat, LRCPG, 226. lpp.
¹⁴⁸ Dūna Zeitung, 1905. gada 5. decembris (Nr. 266).
¹⁴⁹ Turpat, 13. lp.
¹⁵⁰ Rigasche Rundschau, 1905. gada 6. decembris (Nr. 267).
¹⁵¹ Apsūdzības akts, 11. lp.
¹⁵² Turpat, 12. lp.
¹⁵³ Brauers J., 124. lpp.
¹⁵⁴ Apsūdzības akts, 13. lp.
¹⁵⁵ Тукумская революция, стр. 13.
¹⁵⁶ Turpat, стр. 15.
¹⁵⁷ Ģenerālmajora A. Horunženkova ziņojums. LVVA, 410. f., 2. apr., 22. lieta, 68. lp.
¹⁵⁸ Turpat, 64. lp.
¹⁵⁹ Apakšpulķveža Petrova telegramma. LVVA, 410. f., 2. apr., 22. lieta, 12. lp.
¹⁶⁰ LVVA, 410. f., 2. apr., 22. lieta, 16.-18. lp.
¹⁶¹ Тукумская революция, стр. 18ю
¹⁶² Apakšpulķveža Petrova telegramma. LVVA, 410. f., 2. apr., 22. lieta, 19. lp.
¹⁶³ BRChr, S. 164ž
¹⁶⁴ Apsūdzības akts, 12. lp.
¹⁶⁵ Aculiecinieka skolotāja Kalniņa atmiņas. TMNM Za 17.
¹⁶⁶ Тукумская революция, стр. 16.
¹⁶⁷ Ģenerālmajora A. Horunženkova ziņojums. LVVA, 410. f., 2. apr., 22. lieta, 65. lp.
¹⁶⁸ Turpat.
¹⁶⁹ Aculiecinieka skolotāja Kalniņa atmiņas. TMNM Za 17.
¹⁷⁰ BRChr, S. 165.
¹⁷¹ Ģenerālmajora A. Horunženkova ziņojums. LVVA, 410. f., 2. apr., 22. lieta, 65. lpp.
¹⁷² Turpat.
¹⁷³ Turpat, 68.-69. lp.
¹⁷⁴ Tukuma policijas uzrauga ziņojums. LVVA, 6989. f., 2. apr., 4. lieta, 20. lp.
¹⁷⁵ S. Dambekalnes (J. Beķera māsa) stāstījums TMNM Za 89; LRCPG, 225., 226. lpp.
¹⁷⁶ LRCPG, 227., 228. lpp.
¹⁷⁷ V. Tauveres atmiņas. TMNM PZa 165.
¹⁷⁸ Dūna Zeitung, 1905. gada 5. decembris (Nr. 266).
¹⁷⁹ Pēterburgas Latvietis, 1905. gada 7. decembris (Nr. 3).
¹⁸⁰ Turpat, 1905. gada 7. decembris (Nr. 3); Krastiņš J., 216. lpp.
¹⁸¹ T. Lagzdiņa dienasgrāmata. TMNM 931.
¹⁸² Baltijas Vēstnesis, 1905. gada 6. decembris (Nr. 267).
¹⁸³ V. Gaiļa atmiņas, pierakstītas 1964. gadā, TMNM 23153.
¹⁸⁴ Tukuma latviešu draudzes mirušo saraksts, 1904.-1912. gads, Tukuma pilsētas dzimtsarakstu nodaļa.
¹⁸⁵ LRCPG, 223., 224. lpp.
¹⁸⁶ BRChr, S. 166.
¹⁸⁷ Dūna Zeitung, 1905. gada 5. decembris (Nr. 266).
¹⁸⁸ BRChr, S. 166.
¹⁸⁹ Turpat.
¹⁹⁰ LVVA.
¹⁹¹ Dūna Zeitung, 1905. gada 5. decembris (Nr. 266).
¹⁹² T. Lagzdiņa dienasgrāmata. TMNM 931.
¹⁹³ Dūna Zeitung, 1905. gada 5. decembris (Nr. 266).

1905. līdz 1907. gada notikumi Tukuma apriņķa muižās

Ievads

Pirms vairāk nekā 100 gadiem Tukumā notikusi bruņotā sadursme starp valsts ierēdņiem, karaspēku un pilsētā lielā skaitā sanākušajiem kaujiniekiem izskanēja tālu pasaulē. Tukums uz visiem laikiem kļuva par revolucionārās cīņas simbolu Latvijā. Par šiem notikumiem daudz rakstīts gan pirmspadomju, gan padomju laika vēsturiskajā literatūrā un publikācijās presē.

Gatavojoties Tukuma muzeja izstādei „1905. gads Tukuma novadā. Mīti un fakti” atkārtoti pētīti Tukuma muzeja rīcībā esošie dokumenti, atmiņu stāstījumi un citi materiāli. Diemžēl līdz šim veiktais pētnieciskais darbs bijis vienpusējs, tāpēc papildus pētīti Latvijas Valsts vēstures arhīva un Latvijas Nacionālās bibliotēkas dokumenti. Lai iepazīstinātu ar līdz šim nezināmo revolūcijas pretinieku viedokli, izmantoti Kurzemes bruņniecības apkopojumi, kā arī revolūcijā iesaistīto vācbaltu muižnieku atmiņas par pieredzēto un pārdzīvoto Tukuma apriņķa muižās, kas ļauj atklāt šo satraucošo notikumu nianšes no citas puses.

Latvijas komunistiskās partijas darbinieka Pētera Stučkas (1865-1932)¹ rediģētā grāmata par 1905. gada revolūciju,² Latvijas revolucionāro cīnītāju piemiņas grāmatas trīs sējumi,³ Mācītāju ziņojumi par 1905. gadu,⁴ rakstnieku Ata Freināta⁵ un Pētera Birkerta,⁶ vēsturnieka Žaņa Karlsona,⁷ vācbaltu vēsturnieka Astafa fon Tranzē-Rozeneka⁸

publikācijas sniedz bagātīgu faktu materiālu par notikumiem un personām.

Latvijas Valsts vēstures arhīva (LVVA) dokumenti: Kurzemes guberņas ģenerālgubernatora ziņojumi Baltijas ģenerālgubernatoram (6989. fonds), Kurzemes ģenerālgubernatora pavēles tiesu lietās (410. fonds), pret revolucionāriem celto apsūdzību akti (3288. fonds), dokumenti un unikālas revolūcijas pretinieku fotogrāfijas no savulaik apkopotā Vēstures pētīšanas biedrības krājuma Latvijas Nacionālās bibliotēkas (LNB) Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas krātuvē atklāj līdz šim nezināmus faktus un personas.

Tukuma muzeja krājuma, zinātniskā arhīva un pieminekļu zinātniskā arhīva materiāli: apkopojumi, muzeja speciālistu Leona Simsona, Māras Brences, Viktora Vītola publikācijas un zinātniskie darbi, revolūcijas dalībnieku, notikumu liecinieku un iedzīvotāju apraksti un atmiņu stāstījumi bagātīgi atspoguļo 1905. gada notikumus Tukuma apriņķī, gan tikai no revolūcijas piekritēju puses.

Folkloras institūta II zinātniskās ekspedīcijas materiālos Tukuma apriņķī 1948. gada jūnijā rodami pārsvarā nostāsti (mīti) par 1905. gada notikumiem.

Tukuma evaņģēliski luteriskās baznīcas draudzes grāmatas un dokumenti par 1905. gadu ļāvuši precizēt datus par personām.

Laikraksti „Dienas Lapa”,

„Pēterburgas Latvietis”, „Düna Zeitung”, „Liepājas Atbalss” „Рижский вестник”, „Сіпа” snieguši spilgtus notikumu aprakstus, taču tie ne vienmēr precīzi atspoguļo realitāti.

Pētnieciskajā darbā atbalstu sniegusi Kurzemes bruņniecība ar apkopojumiem par revolūcijas laikā nodedzinātajām muižām un nogalinātajiem vāciešiem.

Lai atspoguļotu muižniecības viedokli un pārdzīvotumus revolūcijas laikā, izmantotas Aleksandrines fon Drahenfelsas⁹ un Edgara fon Feilicera-Franka¹⁰ precīzi un emocionāli atainotās 1905. gada novembra pēdējo dienu un decembra sākuma notikumu hronikas, Elizabetes fon Betiheres atmiņu stāstījums¹¹ un fon der Reku dzimtas vēsture.¹²

Šis apkopojums nav visaptverošs pētījums, pēc kura varētu izdarīt būtiskus secinājumus. Tas ir mēģinājums restaurēt 1905. līdz 1907. gada notikumus pēc šobrīd Tukuma muzeja rīcībā esošajiem materiāliem, parādīt mazāk zināmas detaļas par revolūciju un cilvēkiem, kas tajā tika ierauti gan apzināti, gan neapzināti vai pat pret paša gribu.

Apskatīti pagasti un muižas, kas 1905. gadā ietilpa Tukuma apriņķī, kā arī tās teritorijas, kas šobrīd pieder Tukuma rajonam.

Notikumi 1905. gada vasarā

1905. gada revolūcija Latvijā, kā zināms, sākās ar 13. janvāra notikumiem Rīgā, kam

sekoja plaša streiku kustība kā pilsētās, tā arī laukos. Tika izvirzītas gan ekonomiskas prasības: algas palielināšana, darbadienas saīsināšana, darba apstākļu uzlabošana, soda naudas samazināšana, gan arī politiskas – patvaldības ierobežošana vai likvidācija, biedrošanās un preses brīvība, likumdošanas uzlabošana u. c.

Kurzemes laukstrādnieku streikam 1905. gada jūlijā pievienojās arī Tukuma apriņķa kalpi, prasot darba algas paaugstināšanu, darba dienas saīsināšanu un dzīves apstākļu uzlabošanu.¹³

Streiku organizēšanu un aģitāciju pēc Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas (LSDSP) Tukuma-Talsu organizācijas norādījumiem pagastos veica partijas vietējās organizācijas. Plaši kalpu un laukstrādnieku streiki notika Šlokenbekas, Cērkstes, Smārdes, Lestenes, Jaunpils un Grenču muižās.¹⁴ Grenču muižas kalpu streiku, kas beidzās ar muižas īpašnieka piekāpšanos, vadījis LSDSP biedrs Jēkabs Celms, kas dzimis 1885. gadā Irlavas pagastā kā kalpa dēls.¹⁵

23. jūlijā Rūmenes muižas deputātu kalpi [Kalpi, kas saņēma atalgojumu naudā un natūrā. – I. D.] paziņoja pārvaldniekam, ka par nolīgto algu vairs negribot ilgāk strādāt, un pieprasīja gada algas paaugstinājumu par desmit rubļiem skaidrā naudā un piecus pūrus labības. Pārvaldnieks izskaidroja, ka viņš pats nevarot nekā pielikt un izlūdza 24 stundas „...priekš apdomāšanās un sazināšanās ar muižas īpašnieci, kura arī pielika kalpu algai 5 rubļi un 2 pūri labības. Kalpi bija ar to mierā un pirmdien iesāka atkal darbu”.¹⁶

Kandavas kroņa muižas nomnieks jau Jurgos labprātīgi

gi bija apsolījis dot saviem deputātu kalpiem ārstu un zāles par brīvu. 30. jūlijā viņš atdeva tiem visu savāktu sienu, tomēr: „Pirmdien, 1. augustā, kalpi pie darba neieradās un prasīja algas paaugstināšanu par 10 rubļiem un 5 pūri labības. Arendators piedāvāja tiem, ja viņi līdz Jurgiem nebūšot nemaz vairs streikot, 2 pūri rudzus un tiem tūdaļ jāstājoties darbā. Bija pats darba laiks. Kalpi tik ātri pie darba neķērās. Arendatoram bija jānoskatās, kā salist viss viņa siens.”¹⁷ Sakarā ar streikiem Rūmenes un Kandavas muižās Kandavā vairākas nedēļas tika novietota dragūnu nodaļa.¹⁸

Pēc 1. augusta iesākās kalpu streiks Zemītes muižā. Lai gan muižas īpašnieka pilnvarnieks mazliet piekāpās, kalpi tomēr strādāt nesāka. Pilnvarnieks ar miertiesneša palīdzību izlika sešus kalpus no dzīvokļiem. „Tiesas priekšā kalpi izskaidroja, ka tie labprāt būtu strādājuši, bet sociālisti neatļaujot un draudot tiem nodedzināt viņu mantu un pat nogalināt tos, ja tie iešot strādāt. Pilnvarnieka priekšlikumu, savu mantu uz muižas rēķina apdrošināt, tie atraidīja. Miertiesnesis nosprieda izlikt tos no dzīvokļiem. Otrā dienā, sestdien 13. augustā, pēc pusdienas kalpi atkal stājās darbā.”¹⁹

Ap 25. augustu streiku uzsāka Vilksalas muižas kalpi un viņu sievas. „Muižas nomnieks atsacījās algu paaugstināt un ziņoja policijai. Nākošajā rītā, kad muižā ieradās uradņiks ar 5 dragūniem, kalpi vairs nepretojās darbu atsākšanai. Pēcpusdienā atbrauca apriņķa priekšnieks, kurš kalpiem stingri piekodināja turpmāk tā vairs nedarīt.”²⁰ Tas bija viens no neveiksmīgajiem kalpu streikiem Tukuma apriņķī.

1905. gada vasarā un rudenī lauku ļaudis pulcējās arī uz mītiņiem. Vairākas reizes tie notika Remtē un Aizupē, kas bija apkārtņē lielākās ļaužu pulcēšanās vietas un kur piedalījās arī zantenieki. Dažreiz zemnieki un kalpi pulcējās vienkopus Dzirās un mežā pie „Kražu” mājām. Šeit galvenais mītiņu organizētājs un vadītājs bija Dziru muižas rentnieka dēls Fricis Eferts, rakstnieka-revolucionāra Ernesta Eferta-Klusā brālis.²¹

Mārtiņš Zaļais, kas kopš 1905. gada pavasara strādāja mežsarga Jāņa Caunes viensētā „Dinkas” Smārdes pagastā, stāstījis, ka tur aktīvu revolucionārās propagandas darbu kalpu vidū veicis vecākais kalps Krišs Skuja. Tam „...bija nodibināti labi sakari ar LSDSP Tukuma organizāciju, ... viņš bieži atnesa nelegālu literatūru... Vasaras otrā pusē mūsu pagastā tika noorganizētas divas apkārtējo saimniecību kalpu sapulces. Mans uzdevums šo sapulču organizēšanā bija izziņot sapulcēšanās vietu un laiku un stāvēt sardzē, kamēr sapulce notika”.²²

Aģitācijas un propagandas darbs nesa augļus. Bez streikiem un mītiņiem jau 1905. gada vasarā notika uzbrukumi valsts ierēdņiem un muižu īpašniekiem, kas izpaudās muižas mežu un siena šķūņu dedzināšanā.²³ Notikumu liecinieks Kārlis Munkevičs savās atmiņās 1958. gada 20. maijā rakstīja: „1905. gadā ... streikojošie revolucionāri dedzināja muižas graudu klētis, muižas ēkas, lopu kūtis ar lopiem... Es biju liela ugunsgrēka aculiecinieks, kad Dārtas muižā nodega visa lielā govju kūts ar govīm. Demolēja valsts veikalus, pagastu valdes, iznīcināja zemes un tiesu lietas, jauniesaucamo sarakstus, norāva no sienām cara portretus. Muižās to apsargāša-

nai parādījās armijas daļas.²⁴ Lai aizsargātu savu īpašumu no iznīcināšanas un demolēšanas, to īpašnieki veidoja paš aizsardzības vienības (*Selbstschutz*).²⁵

Tajā laikā piedzīvoto aprakstījusi Irlavas pagasta Snapju muižas nomnieka Edgara fon Drahenfelsa [*von Drahenfels*, 1854-1909. – I. D.] dzīves biedre Aleksandrine fon Drahenfelsa, dzim. fon Dersāu [*von Derschau*, 1859-? – I. D.]²⁶: „Jau pagājušā gada [1905. – I. D.] pavasarī un vasarā Kurzemē tik bagātīgi sētā revolucionārā sociālisma sēkla jau sāka apsīkt. Kustība iesākās starp pilsētu fabriku strādniekiem un drīz vien turpinājās laukos. Tā laikam gan bija organizēta un vērsās vispirms pret garīdzniekiem. Dievkalpojums traucēja jauni cilvēki, kuri ieradās ar velosipēdiem. Garīdznieki tika izsmieti, atsevišķos gadījumos ar viņiem apgājās slikti... Aizvien biežāk notika aizdedzināšanas, revolucionāras sanāksmes beidzās ar to, ka pagasta namos tika sadauzītas ķeizara bildes.

Tai laikā, kad revolucionārās kustības viļņi gāja arvien augstāk, Tukuma apriņķī, kurā mēs dzīvojām, palika samērā mierīgi. Mans vīrs kopš piecpadsmit gadiem bija Kurzemes bruņniecībai piederošās Snapju muižas nomnieks, un mums bija draudzīgas attiecības ar mūsu strādniekiem. Tāpat tas bija mums kaimiņos esošajās muižās... Neskatoties uz to, mums visiem bija sajūta, ka arī pie mums izplatījās tālāk revolucionārā uguns...²⁷

12. augustā Kurzemes pagaidu ģenerālgubernators, ģenerālleitnants V. Bekmans izsludināja Kurzemes guberņā kara stāvokli, lai, „izlietojot pret vainīgajiem visstingrākos li-

dzekļus”, apspiestu nekārtības visīsākā laikā. Pirmais noteikums bija: „Top aizliegta visā guberņā kaut kādas sabiedriskai kārtībai un mieram pretējas sapulces un sadrūzmēšanās, kur arī tādas nenotiktu, vai uz ielām, ceļiem, laukumiem, mežos, laukos, dārzos, mājās u.t.t.” Sevišķa uzmanība tika pievērsta braucējiem ar velosipēdiem – tiem bija nepieciešamas policijas atļaujas.

Tiesvedība tika pārkārtota atbilstoši Kara stāvokļa likumam. No vispārējas tiesāšanas tika izņemtas un nodotas kara tiesai krimināllietas: par visādām slepkavībām, dedzināšanu, pretošanos un nepaklausību valdībai, par uzbrukumiem, izpostīšanu un svešas mantas sabojāšanu, kas izdarīti pūļos, par kaušanos, laupīšanu ar varu, par ierēdņu apvainošanu vārdiem un darbiem, par draudiem un varas darbiem pret meža sargiem u. c.

„Pēc paša kara stāvokļa Likuma, kara tiesai un sodam pēc kara laika Likuma ir pakļautas lietas: par sacelšanos pret Augstāko varu un valsts nodevību; par kara ierīkojumu dedzināšanu ar nolūku u.t.t.; ...par telegrāfu un telefonu, dzelzceļu rīcības līdzekļu u.t.t. iznīcināšanu un sabojāšanu, kas izdarīta ar nodomu, un par uzbrukumiem uz vakti stāvošiem un kara patruļām, par apbruņotu pretošanos kara patruļai jeb kareivjiem un policijas ierēdņiem, kā arī par sargu jeb patruļas sastāva un policistu nonāvēšanu, pie kam personām, kuras vainīgas pie apbruņotas pretošanās valdībai jeb uzbrukšanu kareivjiem un policijas ierēdņiem... tiklīdz šie noziegumi savienoti ar slepkavību jeb slepkavības mēģinājumu, ievainošanu, sakropļošanu, smagiem sitieniem un dedzināšanu, vajaga uzlikt so-

du, kurš noteikts § 279 kara Sod. Lik., t. i. nāves sodu”.²⁸

Šis Kara stāvokļa likums daudziem 1905. gada revolūcijas dalībniekiem vēlāk kļuva liktenīgs. Balstoties uz Krievijas impērijā pastāvošo likumdošanu un Kurzemes guberņas atrašanos kara stāvoklī, tika celtas apsūdzības nemieros iesaistītajiem. Tomēr sociāldemokrāti turpināja agitācijas un propagandas darbu arī šajos apstākļos.

1886. gadā dzimušais Indriķis Krūmiņš 1967. gadā savās atmiņās rakstīja: „...1905. gada notikumu laikā es biju laukstrādnieks Tukuma apriņķa Bikstu pagastā „Rumbu” mājās, kuru īpašnieks bija Bikstu pagasta vecākais, uzvārdā Rullis... Proklamācijas izplatīja Jānis Danske, arī dzīvoja par puisī kaimiņū mājās... Bieži vien apmeklējām Jaunpils baznīcu, kur satikāmies parkā, norunājām tikšanos, par nelegālās literatūras saņemšanu, sarkano karogu slēpšanu un izlikšanu. Baznīcā iešana bija savdabīga maska, lai slēptu mūsu gaitas. Tas notika vasarā.

Parastās baznīcu demonstrācijas, kā tas noticis citur, pie mums nebija... Bikstu pagastā izveidojās revolucionārais kodols – bijām kādi 15 – 20 cilvēku. Bija pa lielāki daļai puisī, bet bija arī saimnieki, tā bija Bikstu „Budēļu” māju saimnieks, Bikstu „Rutku” māju abi saimniekdēli un Jaunpils „Kaulaiņu” māju saimnieks... „Kaulaiņu” saimnieku izvēlēja Jaunpili pagasta rīcības komitejā, par ko viņš vēlāk dabūja 4 gadus ieslodzījuma – izsūtīšanas.

Laukstrādnieku streiks laukos nebija. Vienīgi Bikstu muižā bija kalpu streiks. Bikstu muižas kalpi bija nozāģējuši telefona stabus...”

1905. gada 19. augustā Jaunpils tirgus laikā I. Krūmiņš bija izplatījis proklamācijas: „Toreiz man laimējās, kāds lōpu uzpircējs iedeva savu mēteli un es izslidēju...”²⁹

Pēc kara stāvokļa noteikšanas „revolucionāri uz īsu laiku pārtrauca savu darbību, bet kad viņi redzēja, ka tie ir tikai draudi, viņi to atkal atsāka, tikai uz pusi stiprākā mērā. Neskaitāmi ugunsgrēki, kuri tika aizdedzināti gandrīz vienmēr svētdienas vakarā, apgaismoja augusta un septembra naktis...”³⁰

Revolucionārie notikumi bija iebiedējuši varas vīrus. Par katru aizdomīgu gadījumu bija jāziņo augstākajām instancēm. 1905. gada 13. oktobrī Tukuma apriņķa priekšnieks Fedors fon Rādens ziņoja Kurzemes gubernas žandarmērijas pārvaldei, ka „naktī uz 12. oktobri Ozolmuižas pagasta teritorijā uz II kategorijas Tukuma-Šlokenbekas ceļa, kas iet pa Tukuma pareizticīgo draudzei piederošajām zemēm un kas pakļauts Tukuma pilsētas policijai, nezināmu iemeslu dēļ bojāta telefona līnija, kas savieno Tukumu ar Šlokenbekas, Durbes, Cērkstes, Spīrgus un Vikseles muižām, ... nogāzti pieci telefona stabi, starp stabiem divās vietās pārrauti vadi...”³¹ Telefona līnijas bojājumi ar trīs vietās pārrautiem vadiem tika konstatēti arī Tumes pagastā starp Vilkājas muižu un Tukumu,³² tāpat arī septiņās vietās Sēmes pagasta teritorijā, kur telefona vadi bija pārrauti līnijās uz Raudu, Sēmi un Brizuli.³³ Iemesls bija gaužām vienkāršs: naktī uz 12. oktobri bija pūtis stiprs ziemeļrietumu vējš. Uz telefona līnijām gulēja bieza slapja sniega kārtā, kas sarāva vadus. Nopuvušie stabi sagāzušies, divi pat, kri-

tot zemē, pārlūzuši uz pusēm. Nebija nekādu pēdu par ļaunprātīgu bojāšanu.

Lielā daļā draudžu notika baznīcu demonstrācijas, kuras organizēja un vadīja LSDSP pilsētu komiteju sūtītie propagandisti. Tika traucēti dievkalpojumi, reizēm mācītājus pat nodzina no kanceles.³⁴ Jau 1905. gada pavasarī nekārtības baznīcā izcēlās Kandavā un Engurē.³⁵ Tika apdraudēta arī mācītāju dzīvība. Uzbrukumi notika ne tikai vācu mācītājiem,³⁶ bet arī latviešu izcelsmes draudzes ganiem. Aderkašu draudzē 1905. gada augustā nošāva mācītāju Jāni Līcīti.³⁷

Jau 1905. gada 30. martā Kurzemes evaņģēliski luteriskā konsistorija aicināja „pielikt visus spēkus, lai nostātos pret draudošajiem nemieriem, lai novirzītu cilvēkus uz pareizā ceļa, ... lai atjaunotu un saglabātu mieru savās draudzēs...”³⁸ Ģenerālsuperintendents O. Panks 1905. gada 15. jūnijā aicināja visus Kurzemes mācītājus 23. jūnijā uz Jelgavas Sv. Trīsvienības baznīcu apspriesties, „kā viņiem uzvesties šajos apstākļos, kad arvien plašāk vērsas nekārtības, dievkalpojumu traucēšana, baznīcu apgānīšana un fiziski uzbrukumi mācītājiem”.³⁹

1905. gada 6. augustā Kurzemes evaņģēliski luteriskās konsistorijas prezidents, barons V. fon Mēršeids-Hillesems (*v. Meerscheidt-Hillessem*) parakstīja pavēli, iesakot visiem mācītājiem steidzami „cik vien ātri iespējams nosūtīt visas līdz 1833. gadam vestās baznīcu grāmatas, par kurām konsistorijā neatrodas neviena noraksta, uz konsistoriju Jelgavā”, un nodot tās arhīva direktoram Oskaram Štafenhāgenam to pagaidu uzglabāšanai Kurzemes valsts arhīva telpās Jelgavā, Nabagu

ielā 8.⁴⁰ Pateicoties šim rīkojumam, daudzas baznīcu grāmatas tika saglabātas un tajās apkopotie daudzpusīgie dati šodien ir pieejami pētniekiem.

1905. gada 8. septembrī Jelgavā uz sinodi reformātu baznīcas mācītājmuižā sapulcējās mācītāji no visas Kurzemes. Sinodē piedalījās arī Lestenes mācītājs Klapmeijers [Heinrihs Vilhelms Klapmeijers, 1842-?]⁴¹ – I. D.), Džūkstes mācītājs Vilperts [Kārlis Georgs Vilperts, 1856-1940]⁴² – I. D.), konsistorijas asesors, Jaunpils mācītājs Bernevics [Aleksandrs Hanss Bernevics, 1863-1935]⁴³ – I. D.) Sātu mācītājs Bilenšteins [Emīls Bilenšteins, 1858-1943]⁴⁴ – I. D.) un Tukuma vācu draudzes mācītājs Magnuss Fleišers [Pilnā vārdā – Francis Magnuss Emīls Fleišers, 1856-1933]⁴⁵ – I. D.). Sinodē tika apspriestas pret baznīcu vērstās, revolucionārās un sociālistiskās jukas Kurzēmē, „kas draud izpostīt baznīcu un valsti, bet kuras vēl līdz šim nav varētas apspiest”. Tika pieminēti visi pret baznīcu vērstie ekscesi un uzbrukumi, norādīts, ka „revolucionāri ar vardarbību, slepkavībām un dedzināšanām cenšas sasniegt savus mērķus”, un vēsta uzmanība uz to, „kas līdz šim ir noticis, lai briesmīgās nekārtības novērstu...”⁴⁷

Lai apspriestu radušos stāvokli baznīcu draudzēs, 23. novembrī Kandavas mācītājmuižā notika mācītāju apspriede, uz kuru ieradušies gan bija tikai tuvākie kaimiņi.⁴⁸ 27. novembrī Jaunpils mācītājs A. H. Bernevics ziņoja, ka sprediķa laikā gandrīz nonācis līdz nemieriem, jo viņš draudzei skaidri pateicis savu viedokli par cilvēkiem, kas priekšpusdienā gāja uz baznīcu, bet pēcpusdienā uz revolucionārām tautas sapulcēm: „Katram esot jāizšķiras,

vai viņš grib turēties pie dieva vai pie velna."⁴⁹ Engures mācītāju, kādreizējo Irlavas skolotāju semināra direktoru Gustavu Ādolfu Zadovski [1847-?]⁵⁰ – I. D.), kas atklāti no kanceles un citur uzstājās pret nemierniekiem un neatzina jauno kārtību, atcēla no amata 4. decembrī; viņš atgriezās Engurē tikai 1906. gada janvāra beigās, kad ļaudis bija nomierinājušies un nožēloja notikušo. Jāpiebilst, – Engurē no soda ekspedīcijas vēlāk neviens necieta.⁵¹ Baidoties no zemnieku nemieriem, revolūcijas laikā Kurzemē mācītājiem bija jāatstāj 23 mācītājmuižas, tai skaitā Engures, Zemītes, Sātu,⁵² Džūkstes.⁵³

Ne visur iedzīvotāju naidis vērsās pret mācītājiem. 1905. gada 10. decembrī Kandavas mācītājs [Aleksandrs Bernevics, 1856⁵⁴–1919. – I. D.] Cērē vadīja bērnu ceremoniju kādam revolucionāram, ko stacijā nošāvuši zaldāti. Pēc tās sociālistu runas vīrs no Jelgavas bija nievājoši uzstājies pret mācītāju. Draudzei šāda rīcība nepatika. Tā „bez apstāšanās dziedādama nelaida runātāju pie vārda, tā kā tam bija jāaiziet sava nolūka nepanākušam”.⁵⁵

Sākoties revolucionāro cīņu atplūdiem, Pūres baznīcā jau 1905. gada 18. decembrī noturēts latviešu dievkalpojums, mācītājam izdevies panākt, ka draudze uzstājās pret nemiera cēlājiem. 26. decembrī Pūres draudze bija nomierinājusies.⁵⁶ Jau 25. decembrī Kandavā notika latviešu dievkalpojums – gan mācītājmuižas iesvētāmo bērnu telpās.⁵⁷

Pēc 17. oktobra manifesta

Plašo nemieru dēļ, kas aptvēra gandrīz visu Krievijas impēriju, un lai izvairītos no asinsizliešanas, cars Nikolajs II

1905. gada 17. oktobrī izdeva manifestu, kurā solīja tautai vārda, biedrošanās un sapulču brīvību. Tika dota arī politiskā amnestija. Manifests būtībā runāja pretī kara stāvokļa noteikumiem, kas nebija atcelti. Valdības karaspēka daļas joprojām tika sūtītas izklīdināt nu jau legālās sapulces.

Lai nostiprinātu savas organizācijas un iesaistītu masas savu mērķu sasniegšanā, sociāldemokrātu partijas aktīvistu nekavējoties sāka plaši izmantot manifestā garantētās brīvības.⁵⁸ Novembra beigās kalpu un mazzemnieku revolucionārais noskaņojums bija ļoti pacilāts, arī Smārdes pusē. Sociālistu vadīti, viņi atklāti pulcējās kopā, apsprieda savus ekonomiskos jautājumus un prasīja „pelēkajiem baroniem” [Turīgi latviešu zemnieki. – I. D.] uzlabot dzīves apstākļus.⁵⁹

Pēc manifesta „...arī pie mums [Irlavas pagastā. – I. D.] notika svešu revolucionāru sasauktās lielās sapulces, un drīz samusinātās masas soļoja noņemt pagasta ierēdņus un aizvietot tos ar revolucionāriem... Kustība arvien vairāk izplatījās un pieņēma aizvien liktenīgākas formas. Kad es [A. fon Drahenfelsa. – I. D.] pēc vairāku nedēļu prombūtnes atgriezos mūsu muižā, mums tika draudēts ar strādnieku streiku, ja mēs negribētu pakļauties revolucionāro sapulču lēmumiem. Vairāki mūsu strādnieki baiļu pilni nāca pie mana vīra un lūdza viņam padomu. Viņiem piedraudot ar nāvi, ja viņi nedarītu līdz, tā viņi skaidroja; taču viņi pavisam neesot vienispriestis ar revolucionāru prasībām un negribētu viņiem pievienoties.⁶⁰ Mans vīrs uz to atbildēja, ka viņš tiem arī neko nevarot palīdzēt, ja tiem nav drosmes nostāties

pretī draudiem un atklāti pateikt savus uzskatus. Bet terors, kuru veica revolucionāri, un cilvēka bailes bija tik varēnas, ka visa tauta kā akla sekoja sevi par „Latviešu sociāldemokrātisko komiteju” saucējai biedrībai. Ja kāds šur un tur uzdrošinājās nostāties pretī, tad ar pērienu viņš tika padarīts paklausīgs, vai arī nošauts.”⁶¹

1905. gada 25. oktobrī pirmais mītiņš Kandavā notika pilskalnā. Revolucionārās kustības priekšgalā nostājās Kandavas palīgskolotājs Jānis Freimanis, cēlies no Jaunsvirlaukas Plākšņu mājām.⁶² Ar viņu sadarbojušies „no citurienes uzklīduši aģitatori”.⁶³ Mītiņos pilskalnā un mācītājmuižā tika izvirzītas prasības pēc politiskām tiesībām un brīvībām, kuras solīja manifests. Laukstrādnieki izvirzīja prasību pēc zemes. Mītiņos uzstājās arī Ādolfs Jordans – vēlāk viens no Tukuma bruņotās sacelšanās organizatoriem.⁶⁴ Zantē mītiņos vadīja Remtes skolas pārziņa palīgs Druva.⁶⁵

Novembra sākumā sākās tiešs revolūcijas uzbrukums carisma varas aparātam laukos – pagastu valdēm. Revolucionārā ceļā notika rīcības komiteju vēlēšanas, tika padzīti pagastu vecākie un pagastu valdes.⁶⁶ Veco pagastu valžu amata vīri, lai arī bija nacionāli noskaņoti, kā, piemēram, Kandavā,⁶⁷ nemieros nepiedalījās.

Līdz 1905. gada 19. novembrim, kad Rīgā sanāca pagastu delegātu kongress LSDSP vadībā, rīcības komitejas Tukuma apriņķī bija ievēlētas jau vairākos pagastos.⁶⁸ Kongresā tika uzsvērts, ka jāvēršas pret veco valsts pārvaldes sistēmu un arī palikušo veco pagasta valžu vietā demokrātiski jāievēl zemnieku rīcības komitejas.⁶⁹ Pavisam Tukuma

apriņķī rīcības komitejas ievēlēja 28 pagastos,⁷⁰ citā avotā minēts skaitlis 25.⁷¹ Matkulē bija palikusi vecā valde,⁷² tur arī neviens netika nošauts.⁷³ Tāpat Dzirciems „kā kroņa pagasts maz piedalījās revolucionārajā kustībā”.⁷⁴

Pūrē pagasta valdes atcelšanu 1905. gada 7. novembrī „izveda kāds aģitators no Rīgas”.⁷⁵ Engurē revolucionārā kustība augstāko pakāpi sasniedza novembra vidū un decembra sākumā. 11. novembrī notika pirmais mītiņš, kuram sekoja pagasta valdes atcelšana un jaunas vēlēšanas, kurās ievēlēja jaunas pagasta valdes un tiesas locekļus.⁷⁶ Par Lestenes pagasta rīcības komitejas priekšsēdētāja vietnieku kļuva Jānis Grosberģis, kas nošauts 1905. gada rudenī.⁷⁷

Sevišķu ievēribu izpelnījās Sēmes pagasta rīcības komitejas vēlēšanas 16. novembrī. Par to 1905. gada 23. novembrī savā ziņojumā Kurzemes guberņas žandarmērijas priekšniekam rakstīja Kurzemes vicegubernators: „Tukuma apriņķa priekšnieks 16. novembrī... darījis man zināmu sekojošo: 16. novembrī Tukuma apriņķa priekšnieka vecākais palīgs [Kolēģijas asesors K. Majeviskis.⁷⁸ – I. D.] ar 16 dragūniem un virsniekiem devās uz Sēmes pagasta namu, lai nepieļautu tautas sapulci. Piebraucot pagasta namam, viņš redzēja lielu cilvēku baru pagasta mājas pagalmā, no kura daļa, ieraugot tuvojamies zaldātus, iemuka tuvējā mežā. Piebraucis pie pagasta mājas, vecākais palīgs iegāja tajā. Tur ievērojams cilvēku pūlis sagaidīja viņu ar saucieni: „Kāpēc dragūni ir atbraukuši mūs izdzēnāt, kad mēs esam sapulcējušies uz sanākumi pēc pagasta vecākā uzaicinājuma.” Vecākais palīgs griezās pie pūļa ar prasību uzrādīt viņam sapulces organiza-

torus, kuriem viņš gribēja paskaidrot karaspēka ierašanās iemeslus. Tajā laikā viņš izdzirdēja zalvi un izskrēja pagalmā, ieraudzīja, ka dragūni šāva meža virzienā, kurā bija sapulcējušies daļa no pūļa, un jau tūlīt deva otro zalvi. Pēc ziņām ir trīs viegli ievainotie. Pēc dragūnu virsnieka paskaidrojuma, viņš šāva meža virzienā, no kurienes divreiz tika šauts uz dragūniem. Tie apgalvo, ka pūlis mežā bija apbruņots ar šautenēm un revolveriem. Lielākā daļa cilvēku sapulcē bija no Tukuma pilsētas. To starpā apriņķa priekšnieka vecākais palīgs atpazīna Krigeli [Kriņģeli. – I. D.] no Jelgavas, divus brāļus Anskalnus, jaunāko Jordānu, Bērziņu un citus.

Pēc pagasta vecākā Mindra [Kristians Minders. – I. D.] paziņojuma – uz visiem ceļiem, kas ved uz pagasta valdi, bija nolikti bruņotu ļaužu slēpņi, lai negaidīti pārsteigtu dragūnus. Sakarā ar to, ka dragūni devās ceļā vēlu, šie slēpņi, nesagaidījuši tos, atgriezās atpakaļ līdz dragūnu atbraukšanai pagasta namā. Pēc vecākā palīga aiziešanas daži paziņoja, ka pēc nedēļas neviena vairs nebūs, t. i. ne dragūnu, ne policijas, tos viņi visus piebeigs...⁷⁹

Kā vēsta „Dienas Lapa”, Sēmes tautas sapulces dalībnieki laikus pamanīja paslēpušos dragūnus un meta uz tiem divas bumbas. Dragūni aizbēga uz Tukumu... Sapulce tika noturēta un tā ievēlēja rīcības komiteju 11 cilvēku sastāvā. Sapulcē piedalījušies ap 600 pagasta iedzīvotāju.⁸⁰ Par Sēmes pagasta rīcības komitejas priekšsēdētāju ievēlēja Jāni Kronkalnu, par tās locekļiem kļuva: Georgs Duce, Jānis Balodis, Jūlija Balode, Jānis Freibergs, Anna Ābele,⁸¹ Miķelis Rozenbits, Krišs Alksnē, Mārtiņš Egle, Augusts Jāt-

nieks, Jānis Minders un rakstvedis Augusts Baltiņš,⁸² kas gāja bojā Tukuma kauju laikā naktī uz 1. decembri.⁸³

32 gadus veco Sēmes pagasta Brizules „Bērskalnu” saimnieka dēlu Jāni Kronkalnu par likumīgās varas gāšanu un sēmenieku vešanu uz Tukumu bruņotai cīņai⁸⁴ tiesāja Rīgā kopā ar citiem novadniekiem. Rīgas pagaidu kara tiesa 1909. gada 28. aprīlī un Rīgas apgabala tiesas prokurors 18. jūlijā nolēma viņam atņemt visas tiesības un izsūtītja katorgas darbos uz sešiem gadiem.⁸⁵

Cēres pagasta saimnieku un vietnieku pulka sanāksme 1905. gada 19. novembrī pieņēma šādu rezolūciju ar politiskām un ekonomiskām prasībām:

1) Prasīt Satversmes sapulces sasaukšanu uz vispārējās, tiešas, vienlīdzīgas un aizklātas balsošanas pamata, neizslēdzot sieviešu piedalīšanos;

2) Pieprasīt vispārēju un pilnīgu amnestiju visiem politiskajiem, tas ir, tiem, kas cietuši savu politisko uzskatu dēļ un krituši par upuri [cīņā] par brīvību un taisnību;

3) Kamēr nav atcelts karastāvoklis un pastiprināta apsardzība un visi ārkārtējie likumi, pagaidām pārtraukt maksāt rentes un izpirkšanas maksājumus muižniekiem un kredītbiedrībai. Tāpat atteikties no soda naudu maksāšanas;

4)

a) Prasīt ceļu klausības un citu reālnastu vienlīdzīgu sadalīšanu starp muižas un pagasta zemēm pēc zemes desetīnu skaita, ievērojot arī zemes vērtību;

b) Šo klausību izpildīšanā iesaistīt arī visus rūpniecības uzņēmumus. Kamēr šīs prasī-

bas nebūs izpildītas, nolēma: nepildīt ceļu klausību un citas reālnastas;

5)

a) Pieprasīt jaunas pagasta amatpersonu vēlēšanas uz vispārējas, vienlīdzīgas, tiešas un aizklātas balsošanas pamata;

b) piešķirt sievietēm aktīvās un pasīvās vēlēšanu tiesības;

c) atbrīvot pagastvaldes no pakļautības administrācijai un padarīt tās atbildīgas vienīgi tiesas un sabiedrības priekšā;

6) Tā kā muižas zemes pakļautas pagasta un vispārīgai policijai, likvidēt muižas policiju;

7) Likvidēt visas muižnieku kārtas un muižu īpašnieku privilēģijas.

Rezolūciju parakstīja 22 saņāksmes dalībnieki.⁸⁶

Kandavā veco pagasta valdi atcēla 28. novembrī. Kandavas pagasta namā notika iedzīvotāju sapulce, kurā ievēlēja rīcības komiteju. Komitejā ietilpa 18 vēlēti pārstāvji no Kandavas, Pūres, Vānes un citiem apkārtējiem pagastiem. Par komitejas priekšsēdētāju ievēlēja Jāni Strēlnieku. Bijušajam pagasta vecākajam Vīnbergam un viņa vietniekam Eiermanim tika pavēlēts nodot naudas lādes atslēgas un pagasta inventāru.⁸⁷

30. novembrī no pienākumiem tika atbrīvoti arī vecās pagasta tiesas locekļi. Kandavas miertiesā ieradās Ansis Granovskis (50 gadi) un Jānis Rozenfelds (24 gadi), viņi aizīmogojuši skapi ar aktīm, norāvuši un iznīcinājuši cara portretus, salauzuši cara varas simbolu – ērgli. Abi arestēti 1906. gada 19. janvārī un vēlāk ievietoti Jelgavas cietumā.⁸⁸

Rīcības komiteja Kandavā darbojās līdz 1905. gada 30. decembrim.⁸⁹

Kā apsūdzētie Liepājas apgabaltiesai 1908. gada 28. augustā tika nodoti 18 kandavnieki: Kārlis Bernhards, viņa dēls Fricis Bernhards, Jānis Bernhards, Jānis Strēlnieks, Fricis Pētersons, Rozālija Eiermane, Jānis Amsters, Fricis Ansonskis, Augusts Bērziņš, Krišs Vicinskis, Jānis Grundmanis, Bērtulis Bergs, Teodors Reinbergs, Adams Volberts, Žanis Legzdiņš, Krišs Alksnis, Ernsts Šplīts un Fricis Ozoliņš.

Apsūdzības rakstā teikts, ka apsūdzētie 1905. gada novembrī pēc iepriekšējas savstarpējas vienošanās patvarīgi pārņēma varu Kandavā, „kas bija piešķirta likumīgām Kandavas pagasta un tiesas amatpersonām, un kā tādi pārņēma glabāšanā pagasta kasi un pārējo pagasta īpašumu, vāca ziedojumus, izsniedza nabagiem pabalstus un atgriezta zemniekam Fricim Bērzkalmam apliecinājumu par 4% valsts rentes 500 rubļiem, ko tas bija iesniedzis, lai nodrošinātu to, ka viņš pats uzturēs savu tēvu...”

Kā liecinieki tiesā tika pieaicināti Bērtulis Vīnbergs, Matīss Eiermanis, Jānis Baimanis, Fricis Janovskis un Jānis Asermanis.⁹⁰ Par varas pārņemšanu un ieroču atņemšanu apkārtējās muižās Kārlim Bernhardam piesprieda 20 gadus un viņa dēlam Fricim – 12 gadus katorgā.⁹¹

Jaunpilī revolucionāri savu darbību aktivizēja 1905. gada novembrī un decembrī. 27. novembra vakarā latviešu biedrības namā notika balle, uz kuru ieradās „aģitatori no ārpuses”.⁹² 1905. gada 6. decembrī Jaunpils pagasta rīcības komiteja, kurā bija Marija Grotuse, Gustavs Bunte, Roberts Meija [Pilnā vārdā – Jo-

hans Kristians Roberts Meija. – I. D.] un Fridrihs Zvirbulis, Jaunpils pagasta namā sadedzināja veco pagasta arhīvu un cara ģimenes. Kā minēts Jaunpils hronikā, „par to, ka iznīcināmā arhīva nav bijis mazums, vēlāk liecināja pārkurinātā un saplaisājusī krāsns”. Zudumā gāja vērtīgi un vēlāk nepieciešami dokumenti.⁹³ Par to stāsta pats notikuma dalībnieks un aktīvs revolucionārs R. Meija: „Jaunpilī nodibinājās tauta vara. Nekavējoties iznīcinājām pagasta mājā vecos arhīvus, saplēsam cara bildes, slēdzām alus un degvīna brūžus. Saīsnājām darba dienu strādniekiem, apgādājām viņus ar malķu un citu dzīvei nepieciešamo...”⁹⁴

1906. gada 30. oktobrī tika celta apsūdzība pret zemniekiem par vardarbīgu Tukuma apriņķa Jaunpils, Irlavas un Struteles pagastu valžu gāšanu 1905. gada novembra beigās un decembrī „ar mērķi izmainīt Krievijā un Kurzemes guberņā ar pamatlikumiem noteikto monarhistisko valsts iekārtu, nomainot tās ar rīcības komitejām, kā arī cīņai ar valdības karaspēku, kas tika sūtīts, lai apspiestu šo sacelšanos, ieguva ieročus, gan tos atņemot, gan arī tos rīcības komitejām iepērkot par iedzīvotājiem vardarbīgi atņemto naudu”. Pamatojoties uz šo apsūdzību, Jelgavas pagaidu kara tiesai 1906. gada 30. oktobrī tika nodoti:

Jaunpils pagasta zemnieki Kristaps Kriša d. Bērziņš (35 gadi); Jēkabs Indriķa d. Riksis (21 gads); Jānis Jura d. Kepulis (viņš arī Pēpulis, 17 gadi); Kārlis Jāņa d. Firsts (27 gadi); Jānis Augusts Jura d. Pēpulis (viņš arī Kepulis, 20 gadi); Jirgens Jāņa d. Laca (34 gadi); Fricis Kārļa d. Jurevičs (26 gadi); Gustavs Jāņa d. Bunte (30 gadi);

Bikstu pagasta zemnieki: Kārlis Indriķa d. Fogelis (17 gadi); Maksis Kriša d. Freimanis (26 gadi); Au gusts (Gustavs) Friča d. Vofs (27 gadi); Jānis Jirgena d. Tone (33 gadi);

Struteles pagasta zemnieki: Aleksandrs Mārta d. Zambbergs (30 gadi); Krišs Kārļa d. Neklavics (36 gadi);

Vecmoku pagasta zemnieks Krišs Otto d. Stravinskis (32 gadi);

Irlavas pagasta zemnieki: Johans Johana d. (arī Jānis Jāņa d.) Birkenšteins (24 gadi); Otto (viņš arī Atis) Munkevics (40 gadi); Gustavs Atta d. Zirings (52 gadi); Miķelis Lības d. Munkevics (38 gadi);

Dobeles pagasta zemnieks Kristaps Jāņa d. Alksne (viņš arī Alksnis, 19 gadi);

Lestenes pagasta zemnieks Jirgens Johans Augusts Pētera d. Biezais (20 gadi);

Remtes pagasta zemnieks Georgijs Juliuss Anša d. Kačevskis (21 gads);

Dundagas pagasta zemnieks Krišs Teodors Ernsta d. Ramšs (18 gadi);

Pētertāles pagasta zemnieks Henrihs (Indriķis) Kriša d. Birkenšteins (43 gadi);

Blīdenes pagasta zemnieks Henrihs Jāņa d. Štellers.⁹⁵

Arī Zantē bija izvēlēta rīcības komiteja, kurā bija pieci cilvēki. Tās priekšsēdētājs bija Graudiņš, kas dzīvoja „Čabās”, locekļi: K. Ķenkars no „Ārlaviem”, divi Godkalni – tēvs un dēls – no „Jaunlodiņiem” un Niedre no „Pluģiem”. Izvēlēta rīcības komiteja gribēja sākt darbu, bet drīzumā ieradās karaspēks, un no darba nekas neiznāca. Remtē to apcietināja, bet, tā kā Zantē ne-

kas nebija dedzināts, visus vīrus atlaida. Komitejas locekļiem bija jāsamaksā tikai sods – 25 rbļ.⁹⁶

„Melnā sotņa” un bruņošānās pret to

1905. gada novembra beigās teju vienā dienā gandrīz visā Latvijā parādījās šausmu ziņas par „melno sotņu” un tās briesmu darbiem, un īsā laikā tās sasniedza gan pilsētas, gan lauku pagastus un muižas: „melnā sotņa” ejot pa mājām, laupīdama un slepkavodama mierīgos iedzīvotājus.⁹⁷ Kur „sotņa” ejot pāri, tur aiz muguras miroņi un pelnu čupiņas vien paliekot. Visi ļaudis nokauti, ēkas nodedzinātas.⁹⁸ Tā esot jau kaimiņu pagastā, kur laupot un slepkavojot, un tāpēc visiem vajagot steigšus bruņoties ar cirvjēm, dakšām, kramenīcām un revolveriem un doties tai pretim, lai aizsargātu savas mājas no nodedzināšanas un izlaupišanas un sievas ar bērniem no noslepkavošanas. Daudzos pagastos to arī darija.⁹⁹

Jau 23. novembrī tika atņemti ieroči to īpašniekiem Kandavā un tai apkārtējās muižās.¹⁰⁰ 24. novembrī apbruņota banda meklēja ieročus Aizdires muižā un Lejas muižā,¹⁰¹ bet tās pašas dienas vakarā – Kandavas mācītājmuižā.¹⁰² 24. novembrī apbruņota banda iebruka Štromberga mežkunga muižā (Kandavas draudze) un meklēja tur ieročus.¹⁰³

Kādu dienu Smārdes apvidū parādījās jātnieks, kurš no mājas uz māju, iznēsāja ziņu, ka tuvojas „melnā sotņa”, kas ap Džūksti jau dedzinot mājas un slepkavojot ļaudis. Virieši gatavojās „sotņu” sagaidīt, bruņojās ar cirvjēm un izkap-tīm.¹⁰⁴

Droši savās mājās nejutās arī muižu īpašnieki un to ģime-

nes. Tie baidījās kā no „melnās sotņas”, tā arī no bruņotajiem zemniekiem. Uzbrukums tika gaidīts arī Snapju muižā, par ko stāsta A. fon Drahenfelsa: „Ceturtdien, 24., mēs dzirdējām, ka iepriekšējā vakarā kāda banda bijusi kaimiņu bruņniecības muižā G. [Grenčos. – I. D.] un tur nomniekam, baronam H. pieprasījuši visus ieročus. Revolucionāri bija savas sejas nokrāsojuši ar krāsu un pataisījuši melnas ar oglēm, visu laiku draudēja iedzīvotājiem ar revolveriem un, lai piespiestu atdot visus ieročus, mērķēja ar plintēm pat uz mazo, desmitgadīgo meitu. Tie beigu beigās tika arī viņiem izsniegti, tad viņi devās tālāk un pārmeklēja virsmežniecību... Nakti no ceturtdienas uz piektdienu [24. un 25. novembris. – I. D.] mēs nu noteikti gaidījām bandu... Pēdējā laikā bija notikuši tik daudzi negaidīti uzbrukumi, ka mēs šajās dienās tikko izlaidām no rokām ieročus; es protu, kā daudzas sievietes uz laukiem, pavisam labi šaut, un pie manis jau ilgāku laiku ir revolveris. Tagad es paņemu rokās arī plinti, gata-tava cīnīties par savējo un savu dzīvību...”¹⁰⁵

Jāsaka, ka bailes bija pamatotas: 25. novembra pēcpusdienā Irlavas doktorātā, meklējami ieročus, divreiz bija ielauzušies apbruņoti vīri,¹⁰⁶ kas pēcpusdienā nošāva brīvi praktizējošu ārstu un kolēģijas padomnieku,¹⁰⁷ dakteri Ādolfu Katerfeldu,¹⁰⁸ bet pašā vakarā aplaupīja Irlavas pastu. Piektdien, 25. novembrī, ap vienpadsmitiem priekšpusdienā Snapju muižā pie fon Drahenfelsiem bija ieradusies doktora brāļa meita un pastāstījusi: „...ap 30 vīru liela banda tikko bijusi doktorātā un tajā meklējusi ieročus; doktors izsniedzis tikai vienu

vecāku plinti. Svešinieki visu pārmeklējuši, meklējot pārējos ieročus, turklāt, uzvedoties ļoti rupji un nekaunīgi, no skapjiem un kumodēm izrāvuši visas lietas un esot kļuvuši nīkni, ka tie neko vairāk nav varējuši atrast. Viņi tad tā vietā pieprasījuši 500 rubļus, kuri doktoram, protams, nav bijuši. Tad viņi ļoti sašutuši devušies uz blakus esošo mācītājmuižu..." Pēcpusdienā Snapju muižā ieradās kāds doktora kaimiņš un lūdza tūlīt steigties palīgā dakterim. No doktorāta esot bijuši dzirdami apmēram 15 šāvieni...

"Tā tika nošauts vīrs, kurš kopš piecpadsmit gadiem bija nesis tik daudz palīdzības un mierinājuma pie zemnieku gultām. Gudrais, veiklais ārsts ar silto sirdi, dzīvo interesi par visām dzīves jomām; viņš, kurš krievu-japāņu karā kā „Kurzemes Sarkanā Krusta lidojošās kolonnas” galvenais ārsts bija bieži atradies ložu lietū un no turienes neskarts atgriezies mājās: viņš bija nošauts, atrodoties blakus savai sievai..." A. fon Drahenfelsa min šīs slepkavības iemeslus: „Doktoru Katerfeldu noslepkavoja tādēļ, ka viņa ietekme uz saprātīgākajiem apkārtnes zemniekiem bija revolucionāriem kā dadzis acīs. Viņš bija tiem nebaidīdamies stājies pretī, arī vairākās sapulcēs ar panākumiem atspēkojis viņu apgalvojumus un krāpšanu. Viņa slepkavībai nozīmētais paskaidroja, ka viņš neesot varējis to izdarīt, bet atradās cits, un lieliskais vīrs krita par upuri bezjēdzīgai revolūcijai. Mans vīrs redzēja viņa liķi; kluss un mierīgs viņš tur gulēja. Viņš atstāja izmisušo sievu un divus zēnus, astoņus un desmit gadu vecus."¹⁰⁹

1906. gada 30. martā sešos no rīta atbilstoši kara tiesas lēmumam Tukumā tika nošauts

Indriķis Bisenieks.¹¹⁰ Avīzes ziņoja, ka tas ir Dr. Katerfelda slepkava,¹¹¹ viņš apbedīts Tukumā, nabagu kapu ārpusē. „Varoņa” kapu klājuši ziedi, un to apmeklējusi plaša publika. Ar policijas līdzdalību tuvinieki liķi izraka un pārveda uz Irlavas kapiem.¹¹² Bisenieks piedalījies ielu cīņās Tukumā 1905. gada 1. decembrī. Padzenot dragūnu eskadronu, viņš smagi ievainots kājā. Ievietots slimnīcā, bet pēc tam arestēts un turēts ilgāku laiku cietumā, jo nav bijis pierādījumu. Reiz tēvs nodevis cietumā viņam pārtiku, kur maizē bijusi šāda zīmīte: „Es tev sagatavoju 5 lieciniekus. Ja tevi pazītu par Katerfelda slepkavu, turies tiesā droši.” Uz šīs zīmītes pamata Bisenieks nodots Tukuma lauku kara tiesai.¹¹³ Pēc tam gan avīzes ziņu atsauca: „Kā iepriekš ziņots, nesen Tukumā ar nāvi sodītais Bisenieks nav vis Katerfelda slepkava, bet bijis Tukuma cīņu dalībnieks, kurš no baznīcas torņa šāvis uz dragūniem. Katerfelda slepkavas ir aizbēguši un vēl atrodas brīvībā.”¹¹⁴

1905. gada 25. novembrī ieroči konfiscēti Ozolmuižā. Par to izmeklēšana tika uzsākta pret zemniekiem Miķeli Dreimani, Rihardu Rozi, Ansi Štraumu un Ansi Vētru. 25. novembrī R. Roze, saņēmis pavēli Ozolmuižas mītiņā iet pa mājām un atņemt ieročus, gāja kopā ar Vētru un citiem uz Daibes pusmuižu, kur atņēma šauteni. Pēc tam viņi ieradās pie kroņa mežsarga, no kura paņēma kroņa šauteni. 28. novembrī visi trīs iebruka Ozolmuižas pagasta „Škilu” un „Rozes” mājās, atņēma tur pa šautenei un revolverim, kurus aiznesa uz dārznieka Ābolaņa māju.¹¹⁵

Ziņas par „melno sotņu” pastiprināti sāka izplatīties 28. un 29. novembrī. Šķiet, ka zemnieku bruņošanās tem-

pi kādam šķita par lēniem. Baumas apzināti vai neapzināti tika publicētas arī laikrakstos, vēl vairāk satraucot cilvēku prātus: Aucei no vairākām pusēm tuvojoties „melnās sotņas” bari un nu sāksies dedzināšanas.¹¹⁶ 28. novembra vakarā bēgļi no Dobeles Jaunpilī pavēstīja, ka „melnā sotņa” izpostījusi Kalnciemu, nogalinājusi sievietes un bērnus un tagad tuvojoties Ārišu muižai. Naktī Ārišos bija ieradies lielāks skaits Slagūnes pagasta locekļu un pieprasīja ieročus, lai varētu aizstāvēties. Viņi apmierinājušies ar liekajiem ieročiem un nebija muižas īpašnieku Arturu fon Drahenfelsu atbruņojuši,¹¹⁷ tātad tobrīd nevērsās pret muižniekiem.

29. novembrī baumas par „melno sotņu” jau bija satraukušas visu Kurzemi: „melnā sotņa” no Strazdes muižas ejot uz Talsiem, Strazde degot. No muižām, mācītājmuižām, lauku mājām Talsos sāka plūst bēgļi.¹¹⁸ Baumas par „melnās sotņas” tuvošanos sacēla vispārējas šausmas Sabilē – Kandava esot izlaupīta, muižas degot, notikuši vistrakākie briesmu darbi. Sabile pilna ļaužu, kas gatavojas doties pretī „melnajai sotņai”. Kāds sabilnieks, atgriezdamsies no Kandavas, paskaidrojis, ka tur viss esot mierīgi. Sociālistu vadoņi arestēja viņu „par nepareizu ziņu izplatīšanu” un sodīja tādā veidā, ka lika sargāt Sabili pret „melno sotņu”.¹¹⁹

Otrdien, 29. novembrī, četros no rīta Jaunpils pilī ieradās „Dekšņu” mežsargs ar ziņojumu, ka kāda banda tuvojas no Tukuma puses un saņiegusi Auziņu muižu Struteles pagastā, ziņa ceļojusi no kaimiņa pie kaimiņa. Jaunpils muižas pārvaldnieks Erihs fon der Reke uzdeva Snapju medniekam Nelsenam izlūkot vēj-

dzirnavu apkārtni Vargastē, bet Jaunpils jātniekam Nordusam bija jāizlūko apvidus ar zirgu. Norduss aizjājis līdz Struteles dzirnavām, bet no bandas nekā nebija manījis, turpretī visi lauku iedzīvotāji bija kājās, devās pretī neesošai bandai Tukuma virzienā.¹²⁰

Aģitatoru veikli izplatītās baumas par „melno sotņu” iedarbojušās arī uz jaunpilniekiem. Pie Rekes ieradusies kalpu delegācija, lai apspriestos ar viņu un lūgtu ieročus. Kad Reke lūgumu noraidījis, tad viens prasījis, „vai tad dragūni nevarētu doties pretī bandai”.¹²¹ Norduss, kas pēcpusdienā bija aizjājis līdz Annasmuižai, atgriezies ziņoja: „Annasmuižā visi iedzīvotāji esot kājās, visas pagasta mājas aizņemtas, uz ceļiem jātnieku patruļas. Muižas tuvumā šis tautas iesaukums apcietinājis četrus svešus puisi un nodevis Dobeles policijai.” Jaunpili apmetušies apkārtējo muižu īpašnieki ir nesaprašānā. „Ko tas nozīmē, vai iedzīvotāju masa taisa revolūciju, vai ne?”¹²²

No Jurgu muižas uz Jaunpili pašā vakarā piezvanījis muižas īpašnieks Šlipenbahs, ka viņa kalpi viņu atbruņojuši. Uz turieni tūlīt devies Erihs fon der Reke, atgriezies melnā naktī. Atgadījums Jurgos patiešām bijis nevainīgs.¹²³

29. novembrī ieroču konfiskācija notika Blīdenē. Par to vēlāk laupīšanā un likumīgas varas gāšanā tika apsūdzēti Majors, Franks, Lerhs, Dambis, Fogelis, Girgens (Jirgens?) un Kiršteins. Viņi firsta Līvena Pils-Blīdenes muižā, būdami bruņojušies ar šautenēm, revolveriem un zobeniem, atklāti nolauņīja divas pistoles, trīs zobenus, vairākus dunčus, 100 revolvera patronas un septiņas patronas, pielādētas ar lodēm. Pēc tam viņi uzbru-

ka mežsarga Alberta Tuša dzīvojamai mājai un atklāti nolauņīja zobenu un 100 šautenes patronas, bet ceļā no Remtes muižas uz Tukumu uzbruka no pilsētas braucošajam uradņīkam Neihaldam, rakstvedim Šnozem un atklāti nolauņīja Neihaldam revolveri. Šie nodarījumi tika inkriminēti, pamatojoties uz vairāku liecinieku liecībām.¹²⁴

Uz muižnieku atstāto Jaunpils pili meklēt ieročus devušās rīcības komitejas izvirzītās personas: „Ķepuru” māju saimnieks Teodors Āmars, „Grīvnieku” māju saimnieks Kristaps Bolšteins, „Ģērmaņu” māju saimnieks Roberts Meija un citi.¹²⁵ Apsūdzības rakstā 1910. gada 14. jūnijā teikts, ka baronam Rekem piederošajā Jaunpils pili apbruņotu latviešu zemnieku bari ieradās pēc ieročiem 29., 30. novembrī un 2. decembrī. 29. novembrī tika atņemtas piecas šautenes, 30. novembrī – trīs revolveri un piecas šautenes, bet 2. decembrī – pulveris, patronas un dažādi ieroču piederumi. Vairāki apbruņoti latviešu zemnieki ieradās arī Zaltovska Jaunpils aptiekā un kā viņam, tā arī tobrīd tur esošajam ārstam Kigleram pieprasīja atdot ieročus. Tika atdotas divas šautenes. „Nākošajā rītā pie tās pašas aptiekas ieradās bars latviešu zemnieku, daži no tiem iegāja aptiekas telpās un pieprasīja izdot ieročus, pie kam Zaltovskis un Kiglers bija spiesti atdot tiem šauteni un revolveri. Latviešu zemnieki, kas atņēma ieročus, teica, ka tie viņiem nepieciešami, lai aizsargātos pret melno sotņu.”¹²⁶

Pēc iepriekšējās izmeklēšanas ziņām šajā ieroču atņemšanā piedalījās zemnieki Kristaps Manfrīds Bange, Pēteris Frīdrihs Koškins, Jēkabs Bunkšis, Kārlis Paruks, Maksis Freimanis, Jānis Grubinskis,

Jānis Beicons, Johans Kristians Roberts Meija (viņš arī Meijers), Kārlis Zauers, Krieviņš un Āmers, no kuriem pēdējie divi bija jau miruši līdz to saukšanai pie kriminālbildības. Freimanis, Zauers, Beicons, Grubinskis un Meija paslēpušies, bet Banga, Koškins, Paruks un Bunkšis 1908. gada 10. aprīlī nodoti Rīgas pagaidu kara tiesai.¹²⁷ Ar šīs tiesas spriedumu, kas pasludināts 1908. gada 3. jūnijā, pēdējie tika attaisnoti.

1908. gada 22. oktobrī policijas ierēdnis, Palangas policijas meistara palīgs barons Heikings, kas tika piekomandēts palīgā Tukuma apriņķa priekšniekam, aizturēja Jaunpils pagastā „Pēpuļu” māju saimnieku Kārli Pēpuli, kas tika turēts aizdomās par piedalīšanos augstāk minētajās ieroču atņemšanās. Viļņas kara apgabala kara tiesa Rīgā 1909. gada 15. decembrī apsūdzēto zemnieku Kārli Pēpuli attaisnoja.

Johanu Kristianu Robertu Meiju žandarmērijas policisti aizturēja Omskas pilsētā 1910. gada martā.¹²⁸ Tiesā Meija sevi par vainīgu neatzina, taču savās atmiņās stāsta: „1905. gada decembrī rungām un dakšām apbruņojušies iedzīvotāji devās uz Jaunpili. Pili aplenca ap 500 cilvēku liels pūlis. Kādi 20 vīri ielauzāmies pili un atņēmām visus ieročus, kas tur bija savesti no iedzīvotājiem. Tos tūlīt sadalījām cīnītājiem, tad devāmies uz Tukumu, kur notika bruņota sacelšanās.”¹²⁹ Ar Rīgas pagaidu kara tiesas spriedumu apsūdzētais zemnieks J. K. R. Meija tika atzīts par vainīgu noziedzīgajās darbībās un notiesāts uz 10 gadiem katrogā.¹³⁰

Maksi Freimani policijas ierēdņi aizturēja Toboļskas guberņas Tjukaļinskas apriņķa

Karasucas pagasta Černoozerskas sādžā 1910. gada aprīlī.¹³¹ M. Freimanis tika apsūdzēts par to, ka „...viņš kopā ar citām personām 1905. gada novembra beigās un decembra sākumā, lai ar bruņotu sacelšanos gāztu pastāvošo monarhistisko valsts iekārtu Krievijas valstī un Kurzemes guberņā un nodibinātu Latvijas republiku, ieguva ieročus cīņai ar valdības karaspēku, pie kam ar augstāk minēto mērķi piedalījās vardarbīgā ieroču atņemšanā baronam Eriham Reķem, ārstam Teofilam Kigleram un aptiekāram Ivanam Zaltovskim Jaunpils muižā, kurā toreiz bija pasludināts kara stāvoklis, bet kas tagad atrodas pastiprinātas apsardzes stāvoklī”. M. Freimani nodeva Viļņas kara apgabala tiesai.¹³²

Jaunpils ārsts Teofilis Kiglers tiesā liecināja, ka 1905. gadā kādā novembra vakarā Jaunpils aptiekā, kur tobrīd viņš atradās, ienāca ar plecam pāri pārmestu šauteni viņam pazīstamais Āmers, kurš pieprasīja no Kiglera ieročus, sakot, ka tie viņam, Āmeram, nepieciešami, lai aizsargātos pret laupītājiem, turklāt Āmers apsoliya atdot šauteni Kigleram pēc divām dienām, ko neizdarīja. Nākošās dienas rītā Kigleram labi pazīstamais Košķins, ierodoties Jaunpils aptiekā, palūdzja Kigleram iedot viņam uz dažām dienām revolveri cīņai ar laupītājiem, kas nolaupījuši aitas, un apsoliya Kigleram atdot viņa revolveri pēc nedaudz dienām. Kiglers revolveri atdeva. Kopā ar Košķinu aptiekā toreiz ieradās¹³³ daži nepazīstami vīrieši. Tajā pašā dienā apbruņojies pūlis uzbruka Jaunpils muižai. Pēc dažām dienām Košķins teicis Kigleram: „Jūsu revolveri man atņēma Krieviņš.”

Jaunpils aptiekārs Ivans Zaltovskis apstiprināja, ka

1905. gada novembra beigās aptiekā iegāja daži vīrieši, kuru vidū bija Āmers, uzstājīgi pieprasīja viņam un ārstam Kigleram atdot ieročus. Viņi abi atdeva savas šautenes Āmeram. Āmera pavadītāju pulkā toreiz bija Kristaps Bērziņš un Kristaps Banga, turklāt pēdējam bija līdzī šautene.

Nākamajā rītā daži vīrieši, kuru vidū bija Bērziņš, Bunkšis, Košķins, „Cukaiņu” saimnieka dēls Beicons un viņa svainis Grubinskis, iegāja Jaunpils aptiekā un uzstājīgi pieprasīja, lai Zaltovskis un Kiglers atdod viņiem ieročus. Pēc tam Zaltovskis atdeva savu šauteni Beiconam, bet Kiglers savu revolveri – Košķinam. Košķins un Beicons teikuši: „Šautenes mums vajadzīgas cīņai pret laupītājiem.” Āmers atdeva šauteni Zaltovskim drīz pēc Jaunpils pils nodedzināšanas.¹³⁴

1906. gadā kara tiesai nodeva „Grīvnieku” māju saimnieku Kristapu Bolšteinu, kas bija piedalījies ieroču atņemšanā baronam Eriham fon der Reķem un ārstam Teofilam Kigleram 1. decembrī.¹³⁵ Bolšteins pēc četrpaužu ilgas noturēšanas arestā atsvabināts, pateicoties tam apstāklim, ka, „viņu arestējot, soda ekspedīcijas vadoņi, barons Drahenfelss kopā ar kādu draugu virsnieku viņa dzīvoklī pie sienas redzējuši izkārtas Aleksandra III un Nikolaja II ģimenes un uz virsnieku jautājumu, kamdēļ viņš – Bolšteins neesot ģimenes saplēsis, tas virsniekiem atbildējis, ka viņam to darīt neesot bijis nekāda iemesla, jo kamdēļ gan viņš lai plēšot cilvēku ģimenes, kuri viņam neesot nekādu ļaunumu nodarījuši”.¹³⁶

Novembra beigās apbruņoti zemnieki iebruka Vānes pili un ar draudiem ieguva šaujampul-

veri un patronas,¹³⁷ kas viņiem bijis nepieciešami, lai dotos uz Tukumu preti „melnajai sotņai”. Apsūdzības aktā pret vāneniekiem 1910. gada 19. februārī teikts: „...1905. gada novembra beigās no Kurzemes guberņas Talsu apriņķa Vānes muižas zemnieku pūlis izlauzīja ieročus, kas piederēja tās īpašniekam baronam Haraldam Hānam [Aleksandrs Teodors Haralds fon Hāns (1868-1916), Vānes un Sārceņes majorātkungs.¹³⁸ – I. D.], mežsargam Heidenam un muižas medniekam Kaprano, bet tūlīt pēc tam tika atņemti ieroči Aizdzires muižas mežsargu mājās Apsītēs, Reiņos, Ķēniņos, Rugājkalnā un citur...”¹³⁹

Iepriekšējā izmeklēšanā noskaidrojās ieroču atņemšanas apstākļi: „1905. gada novembra beigās pret vakaru pie Vānes muižas sapulcējās zemnieku pūlis, apmēram 100 cilvēku. Šis pūlis bija bruņots visdažādākajā veidā: šautenēm, revolveriem, cirvjēm, dakšām utml. Viena daļa gāja meklēt ieročus pils kungu istabās, daļa gaidīja pagalmā. Pili ielauzušies sastapa barona Hāna kalpotājus – Mariju Zumbergu, Sofiju Reinfeldi, istabeni Eristopu – un pavēlēja viņām atvērt istabas durvis, pieprasīja atdot barona ieročus un atklāti, šo personu klātbūtnē paņēma no skapja visas tur atrodošās šautenes. Pūli bija galvenokārt Vānes kalpi. Šī uzbrukuma laikā ar cirvi tika salauzta durvju atslēga, kas veda uz mednieka Kaprano istabu, un nolaupīta viņa personīgā bise. Vairāki apbruņoti nepazīstami cilvēki iegāja mežsarga Heidena dzīvoklī..., atņēma Heidena sievai ieročus...¹⁴⁰ Šis bars atņēmis ieročus, lai aizstāvētos pret „melno sotņu”...”¹⁴¹

Pirmajā laupīšanā no barona Hāna ieročiem tika paņemts:

viena šautene, divas medību divstobrenes un piecas pistoles, viss kopā par summu ap 300 rubļiem. Mežsargam Heidenam – pirmoreiz divas un otrreiz – arī divas bises, medniekam Kaprano – viena bise.

Mucenieku māju saimnieks Andrejs Grikmanis pēc ieroču atņemšanas Vānes pilī bija braucis ar šauteni uz Pūces krogu, kur bija kopējā apbruņotā bara pulcēšanās vieta. Fridrihs Riekstiņš bija to personu skaitā, kas atņēma ieročus Vānes pilī. Riekstiņš bija izgājis no pils jau apbruņojies, līdz tam viņam ieroča nebija. Kārlis Olšteins bija dabūjis Vānes pilī revolveri un bija starp cilvēkiem, kas brauca cīņā ar „melno sotņu”. Arī Kārlis Troksne bija to cilvēku barā, kas atņēma ieročus kungu istabās un pēc tam brauca pretī „melnajai sotņai”.¹⁴² Kopā ar viņu bija Kārlis Folmanis. Pilī pie ieroču atņemšanā piedalījušies arī brāļi Fridrihs un Jēkabs Laumaņi. Par šo uzbrukumu viņi visi saukti pie atbildības.

Tālāk uzskaitīti apsūdzētie, kas nekad vēl nebija tiesāti un sevi par vainīgiem neatzina. Norādīti arī izvilcumi no viņu liecībām.

1. Andrejs Indriķa d. Grikmanis (dzimis 1850. gada 16. oktobrī), Vānes pagasta „Mucenieku” māju saimnieks:¹⁴³ „Pirmajā ieroču atņemšanā Vānes pilī viņš nav piedalījies. Naktī, kad tas notika, viņu pamodināja septiņi nepazīstamie un pavēlēja viņam iet uz pili un apsargāt atņemtās mantas. Viņš aizgāja un pabija ½ stundu pils kancelejā. Pēc tam viņš iegāja barona guļamistabā un redzēja, kā mežsargs pats atnāca tur un atdeva šauteni nepazīstamajiem. Nepazīstamie aizgāja pirmie, bet

pēdējais gājis viņš un strādnieks Kleins, kurš gan to neapstiprināja”.¹⁴⁴

2. Fridrihs Jāņa d. Riekstiņš (dzimis 1870. gada 11. februārī), Vānes pagasta Sārcenes pusmuižas zemnieks:¹⁴⁵ „Viņš visu laiku bijis mājās, Sārcenes pusmuižā. Šauteni viņš dabūjis pēc ieroču izlaupišanas no Vānes pils no Vānes mežsarga, bet to viņam atņēmis Kārlis Īvāns, kuru nošāva karaspēks.”¹⁴⁶

3. Kārlis Ēvalda d. Olšteins (dzimis 1866. gada 30. decembrī), Talsu apriņķa zemnieks:¹⁴⁷ „Viņš bija pilī ieroču atņemšanas laikā, bet pats tos neatņēma, bet gan gāja uz pili prasīt kaut ko no ieročiem, lai aizsargātos pret „melno sotņu”. Viņam šauteni iedeva šuvēja Karolīna. „Melnā sotņa” – tie esot laupītāji, kas ieradusies no Rīgas apriņķa laupīt.”¹⁴⁸

4. Kārlis Andreja d. Troksne (dzimis 1858. gada 13. martā), Matkules pagasta zemnieks,¹⁴⁹ „atzina sevi par vainīgu ieroču atņemšanā barona Hāna pilī, bet medniekam Kaprano viņš ieročus neesot atņēmis. Šauteni viņam pilī nodevis Kārlis Olšteins, bet viņš to atdeva kādam Balodim. Ieroči bija nepieciešami, lai aizstāvētos pret „melno sotņu””.¹⁵⁰

5. Kārlis Mārtiņa d. Folmanis (dzimis 1870. gada 19. decembrī), Aizupes pagasta zemnieks:¹⁵¹ „1906. gada ziemā viņš pēc vakara Krišjāņa uzaicinājuma gājis uz rūpnīcu [Brūzi. – I. D.], kas atradās pils tuvumā. No turienes viņš aizgājis uz pili, kur Kārlis Olšteins iedevs viņam kaut kādu pistoli. Tas pats Olšteins iedevs pa šautenei Troksnem un Riekstam.”¹⁵²

6. Fridrihs Jāņa d. Laumanis (dzimis 1863. gada 7. martā), Aizupes pagasta zemnieks:¹⁵³

„Visu to dienu, kad atņēma ieročus pilī, viņš pavadījis Stendē, uz kuriem bija aizvedis maizi. Kāpēc uz viņu norāda Kaprano kā uz ieroču laupīšanas dalībnieku, viņš paskaidrot nevarot.”¹⁵⁴

7. Jēkabs Jāņa d. Laumanis (dzimis 1875. gada 23. novembrī), Aizupes pagasta zemnieks:¹⁵⁵ „Visu to dienu, kad atņēma ieročus pilī, viņš pavadījis Rudeņu pusmuižā pie arendatora Vinklera. Kāpēc uz viņu norāda Kaprano kā uz ieroču laupīšanas dalībnieku, viņš paskaidrot nevarot.”¹⁵⁶

Vānes muižā ieroču atņemšanā piedalījies arī kurpnieks Jēkabs Kristapsons (arī Kristapšteins)¹⁵⁷ un strādnieks Jēkabs Lēnerts (Leinacs),¹⁵⁸ par ko abi tika apsūdzēti. Apsūdzība par ieroču konfiskāciju Vānes muižā 1906. gada 25. februārī uzrādīta Ansim Aunam, kalēja dēlam no Vānes „Skuju” mājām. Viņš liecināja, ka „revolucionārās kustības vadītāji viņu piespieduši, viņš divreiz bijis Vānes pilī: pirmo reizi, ierodoties pilī ar zemnieku pūli, redzēja, kā uzlauza dzelzs skapi, kurā atrada pulveri. Tas bija novembra beigās, tad, kad uzbruka dragūniem Tukumā, pie kam viņam bija bise, kuru atņēma Vānes muižas mežsargam. Otrreiz viņš bija Vānes muižā 28. decembrī dienā, arī kopā ar zemnieku pūli, taču Vānes pils aizdedzināšanā viņš nav piedalījies un dedzinātājus nezina”.¹⁵⁹

Apbruņoti cilvēki apstaigāja arī mājas Kandavas un Matkules pagastos, lai atņemtu ieročus to īpašniekiem un apbruņotu vietējos iedzīvotājus pret „melno sotņu”. Savā ceļā pūlis atņēma ieročus šādā kārtībā:

Aizdzires muižā – mežsarga apgaitā „Apsītes” mežsargam

Jānim Fogelim atņēma vienu bisi. Pa priekšu visiem gāja Bernhards ar šauteni rokās, kas, ieejot iekšā, nomērķēja uz mežsargu, kurš atdeva Bernhardam bisi, baidīdamies no pūļa vardarbības;

„Reiņu” apgaitā mežsargam Ernestam Midermanim atņēma divas bises. Saimnieks ļoti izbijās no atnācējiem, kas bija ieradusies naktī, un nevienu nebija pazinis;

„Apšenieku” apgaitā ieroči tika atņemti mežsargam Fricim Kvēlbergam. Ap vienpadsmitiem naktī mežsarga mājā ienāca ap 10 cilvēku, bruņojušies ar revolveriem. Šie ļaudis pieprasīja izdot ieročus un paši atklāti paņēma divas bises un pistoli, kas piederēja saimniekam;

Matkules valsts vasarnīcā „Kausu” mežsargmājā mežsargam Kristapam Ramoliņam apbruņotu, nepazīstamu cilvēku grupa atņēma divas bises;

Matkules kroņa mežkungmuižā mežsargam Matvejā Sproģim tika atņemtas trīs bises, nagaika un patronas. Mājā bija iegājuši aptuveni 10 cilvēki, visi pēc izskata jauni cilvēki, viens no viņiem – vidēja auguma, kalsns, ar rudu bārdi – vadīja pārējo rīcību. Pēc tam tās pašas personas ielauzās mājas augšējā stāvā pie tur dzīvojošā Georga Mertena, un draudot ar šautenēm un revolveriem, atņēma viņam četras bises un 20 patronas, pusmārciņu pulvera un divas mārciņas skrošu;

Rugājkalna pusmuižā arendatoram Rūdolfam Voglinam tika atņemts piecu patronu amerikāņu revolveris;

Teņņu pusmuižā arendatoram Fricim Kreicbergam līdzīgos apstākļos tika atņemti divi revolveri un šautene;

Apmēram divos naktī „Dzelzkalnu” mežsargmājā mežsargam Jurim Zegneram, apbruņoti cilvēki atņēma bisi, revolveri, pulveri, patronas un skrotis. Zegners policijā paziņoja Bernhardu – tēvu, kas izrikoja ieroču atņemšanu. Turklāt šis Bernhards un viens viņam līdzīgnākušais bija apbruņoti ar Matkules mežkungmuižas apgaitniekam Sproģim piederošajām bisēm. Vecais Bernhards teicis, ka ieroči nepieciešami cīņai ar „melno sotņu”;

Valdeķu muižas arendatoram Pēterim Briedim atnākušie pārmeklēja visu māju, atrada un atņēma revolveri un šauteni;

Mežsargam Ansim Zēģerim „Kaļķu” mežsargmājā atņemta viena bise;

Tās pašas personas atņēma Kandavas miesta iedzīvotājam Kristapam Nikovskim revolveri un šauteni, bet tad pūlis Kārļa Bernharda vadībā satika Kandavā uz ielas Kārli Tenbergu. Bernhards pavēlēja Andrejam Paeglem atņemt Tenbergam¹⁶⁰ ieroci, ko tas arī kopā ar četriem nepazīstamiem izpildīja. Ar šo gadījumu arī beidzās Bernharda gājiens.

Šajās ieroču laupīšanās, kā liecinājis Kārlis Jāņa d. Bernhards, ko Rīgas pagaidu kara tiesa notiesāja uz 20 gadiem katorgā, dalībnieki bijuši divi Alksnes, Strēlnieks, jaunais Granovskis, Šteinfelds un Čelins. Bernhards atzinās ieroču atņemšanā, aprakstīja notikumu apstākļus un nosauca līdzdalībniekus.

Pie atbildības kā apsūdzētie tika saukti vairāki cilvēki, kas noliedza tiem inkriminētās ieroču laupīšanas.¹⁶¹

1. Teodors Jāņa d. Strēlnieks (dzimis 1887. gada 16. jūlijā), Kandavas pagasta

zemnieks liecināja,¹⁶² ka „viņš nekādos uzbrukumos mežsargmājām ar mērķi atņemt ieročus nav piedalījies un kāpēc Bernhards norādījis uz viņu kā savu līdzdalībnieku, viņš to nezina”;¹⁶³

2. Ansis Ernesta d. Granovskis (dzimis 1857. gada 15. aprīlī), Kandavas pagasta zemnieks, kas bijis notiesāts par zādzību uz sešiem mēnešiem cietumā,¹⁶⁴ noliedza jebkādu līdzdalību jebkādos uzbrukumos;¹⁶⁵

3. Uz apsūdzēto sola sēdies arī Fricis Ernesta d. Šteinfelds (dzimis 1875. gada 10. novembrī), Kandavas pagasta zemnieks;¹⁶⁶

4. Eduards Jēkaba d. Alksne (dzimis 1885. gada 22. aprīlī), Kuldīgas apriņķa Lutriņu pagasta zemnieks, 184. Varšavas kājnieku rezerves pulka ierindnieks,¹⁶⁷ liecināja, ka „viņš visu laiku bijis naktsargs pie kāda Bērzkalna un nekur prom nav bijis”;¹⁶⁸

5. Ērmanis Jēkaba d. Alksne (dzimis 1880. gada 2. februārī), Kuldīgas apriņķa Lutriņu pagasta zemnieks,¹⁶⁹ „1905. gadā visu laiku dzīvojis Kandavā pie Lindes kunga un nekādās nelikumīgās darbībās nepiedalījās”;¹⁷⁰

6. Andrejs Viļa d. Paegle (viņš arī Kadiķis, dzimis 1873. gada 22. februārī), Matkules pagasta zemnieks,¹⁷¹ liecināja, ka „viņš ar varu šautenes nevienam nav atņēmis, bet, labprātīgi atdotu, saņēma to no Tenberga aizsardzībai pret „melno sotņu”. Viņš gribeja Tenbergam atdot šauteni tajā pašā dienā, bet viņu satika vecais Bernhards, kas viņam Tenberga šauteni atņēma.” Tenbergs kategoriski noraidīja šo liecību un atpazina Paegli kā personu, kas pēc Bernharda pavēles atņēma viņam šauteni.¹⁷²

Josifs Aleksandra d. Čelkis (Celins) „uzrādījis garīgi nelīdzsvarota cilvēka pazīmes un kā tāds ievietots izmeklēšanā Kurzemes guberņas slimnīcā”.¹⁷³

Šīs lietas izmeklēšanā tika iesaistīti 30 liecinieki un divi tulki – no latviešu un vācu valodas. To izskatīja Viļņas kara apgabala tiesa.¹⁷⁴

Baumas par „melnās sotņas” tuvošanos bija sasniegušas arī Matkuli. Virieši, bruņojušies darba rīkiem, izgāja uz ceļiem.¹⁷⁵ Naktī uz 28. novembri apbruņojušos cilvēku pulis Matkules muižā uzbruka muižas nomnieka Vilhelma Meijena mājai. Draudēdami tie piespieda atdot ieročus. Mājās Meijenam bija viena šautene un divi revolveri, kurus uzbrucēji paņēma. Tā kā Meijenam vairāk ieroču nebija, viņi devās apstaigāt muižas kalpotāju dzīvokļus un atņēma ieročus Pēterim Vitolam – vienu šauteni un revolveri; Fricim Eglītim un Balodim – no katra pa vienai šautenei. Liecinieki uzbrūkošo cilvēku puli redzēja tādus, kas bija bruņojušies ne tikai ar revolveriem, bet arī ar rungām. Pieci vai seši cilvēki iegāja muižas ēkā un telpās, pārējie palika pagalmā. Lielākā daļa no tiem lieciniekiem nebija pazīstami, taču šīs grupas vadītāju viņi pazina – tas bija zemnieks Vilis Riekstiņš.

Ar apsūdzības rakstu 1907. gada 12. maijā Baltijas pagaidu ģenerālgubernatora karaspēka pagaidu komandieris nodeva Matkules zemniekus Vili Riekstiņu (21 gads), Frici Busenbergu (21 gads) un Jēkabu Gigulu (34 gadi) pagaidu kara tiesai Rīgā: Vilis Riekstiņš liecināja, ka naktī uz 28. novembri pie viņa mājās ienāca kāds nepazīstamais un Busenbergs, kuri pamodināja visus kalpus un pavēlēja iet uz

Matkules muižu atņemt ieročus. Riekstiņš un citi gāja tāpēc, ka atteikšanās gadījumā viņiem draudēja ar nāvi. Pa ceļam uz Matkuli pulis iegāja „Illes” mājās, no turienes tāpat paņēma līdzī kalpus un devās uz Matkuli. Pārvaldnieka Meijena mājā iegāja Riekstiņš un vēl divi viņam nepazīstami un pieprasīja Meijenam ieročus. Meijens noņēma no sienas šauteni un nodeva to Riekstiņam, pēc tam atvēra skapi, izņēma no tā divus revolverus un atdeva tos Riekstiņam. Kad viņi izgāja no Meijena dzīvokļa, ieročus no Riekstiņa paņēmis kāds nepazīstams cilvēks. Ieejot Meijena dzīvoklī, Riekstiņam bija šautene, kuru viņš paņēma līdzī pēc Gigula un Busenberga pavēles.

Busenbergs sevi par vainīgu neatzina un paskaidroja, ka pie viņa mājās 28. novembra naktī atnāca ap vienpadsmit cilvēku bars, pamodināja viņu un pavēlēja iet uz Matkuli. Atnākot tur, viņu nolika postenī uz ceļa, pārējie iegāja muižā. Busenbergs izteicās, ka viņu ar varu piespieda iet līdzī. Viņš atsaucās uz lieciniekiem Lizeti Māliņu, Mazbrāni un Žani Zariņu.

Jēkabs Giguls tāpat neatzina sevi par vainīgu un paskaidroja, ka naktī, kad viņš savās mājās gulēja, pie loga piedauzījis Busenbergs. Kopā ar viņu bija divi nepazīstami cilvēki, kuri pavēlēja viņam iet līdzī. Giguls atteicās, bet nepazīstamie sagrauba viņu un aizveda līdzī, iekaustot ar šautenes laidī. Netālu gaidīja ap 12 cilvēku grupa, un visi kopā devās uz Matkules muižu. Pa ceļam iegāja „Illes” mājās, kur paņēma līdzī divus kalpus – Sišēnu un Tropiņu. Pēc ierašanās Matkulē nepazīstamie pieprasīja, lai Giguls iet uz muižu, bet viņš atteicās, tāpat atteicās iet Busenbergs. Tā viņi arī neiegāja muižā.¹⁷⁶

Trešdien, 30. novembri, Struteles muižā ielauzusies 70 līdz 80 vīru liela banda, lai laupītu ieročus. Nebija pazudis nekas no muižas iekārtojuma. Skrīveris Zambergs un kāds labi ģērbts kungs pieprasījis viņiem dot līdzī uz Tukumu no muižnieku vidus kādu parlamentārieti, lai pārliecinātu kungus Durbē padoties, taču muižnieki bija atteikušies.¹⁷⁷

Zemītes muižas demolēšanā 1905. gada novembra beigās piedalījies Aizupes pagasta Sārcenes muižas strādnieks – lopkopis Pēteris Folmanis. Viņš baronam Hānam atņēmis 26 plintes. Lietas izmeklēšanas laikā miris.¹⁷⁸

Par ieroču konfiskāciju Bēnes muižā 1905. gada decembrī Kurzemes pagaidu ģenerālgubernators Bekmans 1906. gada 5. aprīlī nodeva Jelgavas kara tiesai zemniekus Jāni Lēnertu, Nikolaju Sergejevu, Ivanu Strautnieku, Kristapu Kupferu, Juri Sedulu, Kārli Stūri, Jāni Jāņa d. Feldmani, Krišjāni Neilandu, Franci (Frici) Dragheimu un Jāni Bērziņu. Visas šīs personas tika vainotas par to, ka „bruņotā bandā 1905. gada decembrī izdarīja laupīšanu Tukuma apriņķa Bēnes muižā”.¹⁷⁹

Par Kukšu muižā konfiscēto ieroci uzzināja tikai 1908. gadā pēc ziņas avīzē: „Pie Grenču muižas „Rīta-Dūdu” māju rentnieka Zvirbuļa ... policija atradusi salmu jumtā dārgu medību flinti. Izrādījās, ka flinti te noglabājis dažādu noziegumu dēļ uz Sibīriju aizsūtītais Krūziņš un ka tā nolaupta Kukšu muižā pa revolūcijas laiku.”¹⁸⁰

Lestenē uz ceļiem dežurēja bruņoti vīri un gaidīja „melno sotņu”, muižā tika meklēti ieroči.¹⁸¹ Lestenes pagasta zemnieki Jānis Ādama

d. Daks (Dakša ?; 20 gadus vecs) un Atis (Ansis) Kriša d. Piese 1905. gada decembra sākumā ielauzušies Lestenes muižā un nolaupījuši šautenes un naudu, piedalījušies Tukuma revolūcijā. Abi nodoti kara tiesai, bet viņu līdzgaitnieki – Biezais, Grīnbergs, Liepa, Gūtmanis, Kreicbergs un Zihmanis – vēl nebija atrasti.¹⁸² Apsūdzības rakstā 1906. gada 6. novembrī teikts, ka viņi kopā ar citām personām, apbruņojušies ar ieročiem, „ielauzās Tukuma apriņķa Lestenes muižā, kurā tajā laikā bija pasludināts kara stāvoklis, un atklāti ar mērķi piesavināties paņēma no kungu mājas vairākas šautenes, ap 200 rubļu naudas un markas par summu 20,- rbļ.”¹⁸³

Reņģesmuižas pagasta zemnieki Jānis Ūdre, Ernests Krinka, Jēkabs Lagzdīnš (Reņģesmuižas revolucionārās komitejas priekšsēdētājs¹⁸⁴), Blidenes pagasta zemnieks Kārlis Čube un Bikstu pagasta zemnieks Antons Šneiders bija konfiscējuši ieročus Tukuma apriņķa Upesmuižā un par to tika apsūdzēti.¹⁸⁵ 1905. gada novembra beigās pie Tukuma apriņķa Upesmuižas nomnieka Paula Reinvalda ieradās ar bisi apbruņojies tās pašas muižas kalps A. Šneiders, uzrādīdams dokumentu un paziņodams, ka viņš ir pilnvarots saņemt no šī nomnieka šautenes. Izlasījis papīru, Pauls Reinvalds pārliecinājās, ka Reņģesmuižas izpildu komiteja pieprasa izdot šautenes. Tad Šneiders paziņoja Reinvaldam, – ja viņš atteiksies izdot šautenes, tās viņam saskaņā ar izpildu komitejas pavēli tiks atņemtas ar varu. Pēc tam nomnieks Reinvalds izsniedza šauteni prasītājam. Šauteni P. Reinvaldam pēc kādām trīs nedēļām atdeva kalpi J. Ūdre un K. Čube.¹⁸⁶

Apsūdzības aktā (Kriminālkodeksa 101. un 102.

pants)¹⁸⁷ 1906. gada 28. septembrī tālāk teikts: „1905. gada 1. decembrī pie Upesmuižas mežsarga Jura Ēveles ieradās zemnieki Ernests Krinka, Jānis Ūdre un Kārlis Čube, kas tolaik bija Reņģesmuižas izpildu komitejas locekļi, un pieprasīja izdot viņiem bises. Arī tad Krinka, Ūdre un Čube uzrādīja zīmīti no Reņģesmuižas izpildu komitejas par ieroču izdošanu. Ēvele nodeva pie viņa ienākušajiem cilvēkiem trīs bises un nedaudz patronas. Krinka, Ūdre un Čube teica, ka bises nepieciešamas izpildu komitejai, lai apsargātu pagasta namu no „melnās sotņas”, taču bija skaidrs, ka ieroči tika atņemti aktīvām darbībām pret valdību, kas arī apstiprinājās pēc dažām dienām, kad notika sacelšanās Tukumā. Decembra beigās no Ēveles paņemtos ieročus atdeva kāds viņam nepazīstams zemnieks...”¹⁸⁸

E. Krinka liecināja, ka mežsargs Ēvele pats lūdzis paņemt no viņa bises, kas tika atdotas Ēvelem pēc sacelšanās beigām, turklāt ņēmēji par sabojātajām bisēm samaksājuši mežsargam 15 rubļus.¹⁸⁹ Šajā lietā bez iedzīvotājiem kā liecinieks bija pieaicināts arī Tukuma apriņķa priekšnieka jaunākais palīgs 2. iecirknī Oskars Brašs.¹⁹⁰

Par ieroču konfiskāciju Reņģesmuižā 1905. gada 2. decembrī tika apsūdzēti zemnieki Krišjānis Polis, Jānis Stinks, Jānis Saulītis, Krišs Šteinbergs un Jānis Lācis. Viņi, apbruņojušies ar šautenēm un pistoļiem, bija atklāti nolaupījuši Tukuma apriņķa Reņģesmuižā no barona Hāna [Reņģesmuižas īpašnieks Karls Francis fon Hāns, 1873¹⁹¹-1945. – I. D.] dzīvojamās mājas ieročus un to piederumus.¹⁹²

Par bruņotas grupas izveidošanu un vardarbīgu ieroču

atņemšanu Slagūnes muižā uz liecinieku izteikumu pamata apsūdzēja zemniekus Augustu Grīnu, Frici Cviliņu, Jāni Silīņu, Žano Vergmani, Franci Siregu, Vili Hazenjēgeru, Kārli Tēraudu, Eduardu Firstu, Jēkabu Sirogu, Hermani Zaķi, Indriķi Bergmani, Vili Šteinbergu, Žano Kramzānu, Indriķi Zvejnieku, Jēkabu Galviņu, Žano Janovski, Arturu Inovski, Eduardu Gini, Frici Purviņu un Frici Nadziņu. 1905. gada 3. decembrī, būdami apbruņotā pūlī, viņi ieradās Slagūnes muižā, ar varu paņēma trīs zobenus, vienu šauteni, divas pistoles, montekristo bisi. 10. decembrī 20 apbruņotu cilvēku grupā viņi ieradās Īles pīlī un ar varu atņēma piecas šautenes un kinžalu.¹⁹³

Par ieroču atņemšanu Bēnes krogā ar Kurzemes ģenerālgubernatora pavēli 1906. gada 13. aprīlī Jelgavas kara tiesai tika nodots Šauļu apriņķa Okmjanskas pagasta zemnieks Ivans Jurelis (31 gads), kas „1905. gada decembrī... pēc savstarpējas vienošanās ar citām personām atklāti nolaupīja uradņikam Ādolfam Jāņam d. Polim viņam piederošos divus revolverus, 15 patronas un zobenu, pie kam, lai to paveiktu, Polis tika sagrābts pie rokām un noturēts, lai nepretotos”.¹⁹⁴

Ieroču laupīšanas iemesli uzskatāmi izklāstīti apsūdzības aktā pret vāeniekiem 1910. gada 19. februārī: „Pēc Visaugstākā manifesta publikācijas 1905. gada 17. oktobrī Kurzemes guberņas Talsu apriņķī iedzīvotāji sāka pulcēties uz mītiņiem, kuros iesākumā tika norādīts uz baroniem kā uz vietējās latviešu tautas ienaidniekiem, tad sāka turēt pretvalstiskas runas, bet pēc tam tautā sākās revolucionārais drudzis. Naidīga nostāja pret valdību un muižu īpaš-

niekiem arvien vairāk pastiprinājās un attiecībā uz pēdējiem izpaudās daudzās piļu un muižu dedzināšanās un demolēšanās Tukuma un Tal-su apkārtnē. Vienlaicīgi ar to iedzīvotāji tika satraukti ar baumām, ko izplatīja nezināmas personas, ka tuvojas kaut kāda „melnā sotņa”, kas laupa, nogalina cilvēkus, arī sievietes un bērnus un aizdedzina mājas. Šo baumu iespaidā tauta, patiesi ticēdama „melnās sotņas” uzbrukumam, ne vienreiz vien sapulcējās dažādās apriņķa vietās, lai atsistu tās uzbrukumus. Bet tā kā lielākajai daļai šim nolūkam nebija ieroču, tad bari sāka vienkārši izdarīt pēkšņus uzbrukumus muižnieku mājām un zemniekiem, kam bija ieroči, un tos viņiem atņemt.”¹⁹⁵

Vēstures literatūrā par „melno sotņu” dēvēti huligāni, ielu klaidoņi, kas, piemēram, Rīgā 1905. gada oktobrī, bruņojušies ar rungām, akmeņiem un ķieģeļiem uzbruka ebrejiem, nabagu patversmei un veikaliem, piekāva veikalu īpašniekus.¹⁹⁶ Revolucionāri par melnsimtniekiem sauca arī lauku saimniekus – „pelēkos baronus”¹⁹⁷ un citus revolūcijas pretiniekus.¹⁹⁸ Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas avīze par „melnās sotņas” organizētājiem apzīmēja muižniekus, žandarmus, policistus un citus „kārtībniekus”.¹⁹⁹ Skaidrs gan viens: „melnā sotņa” nebija krievu valdības radītās soda ekspedīcijas revolucionāru vajāšanai, kā tas vienam otram varētu šķist.

Atklāts paliek jautājums, kas manipulēja ar tautas masām un izplatīja baumas par „melno sotņu” – būtībā neesošu pretinieku –, lai piespiestu plašas iedzīvotāju masas bruņoties un doties uz pilsētām (Tukumu, Sabili, Talsiem un

citām), un kam tas bija izdevīgi. Varbūt tie bija sociālisti, lai panāktu tautas masu aktīvu iesaistīšanos revolūcijā, bet varbūt tā bija krievu valdība, lai sarīdītu latviešus pret vāciešiem – ne tikai muižu īpašniekiem, bet arī mācītājiem, ārstiem, mežkungiem, kas revolūciju uzskatīja par dumpi.

Revolucionārās kustības dalībnieks un žurnālists Hermanis Asaris (1882-1942)²⁰⁰ 20. gadsimta trīsdesmitajos gados bija spiests atzīt: „Kaut gan ir nodibinātas 2 biedrības 1905. gada notikumu izpētišanai, tomēr ļoti maz darīts šo notikumu noskaidrošanai. Sevišķi no svara būtu izpētīt provokācijas lomu. Lielākā provokācija 1905. gada rudenī, kas daudzus godīgus zemkopjus vēlāk noveda uz apsūdzēto sola, katorgā un Sibīrijā, bija t. s. „melnā sotņa”.²⁰¹

Uz Tukumu cīņā pret „melno sotņu”

29. novembrī tukumnieki „bija izlaiduši ziņu pa visiem pagastiem, lai nāk uz Tukumu palīgā”.²⁰² Tukuma Tīrgus laukumā atskanējuši saucieni, ka „melnā sotņa” nāk. Nevienam gan nebija skaidrs, kas tā „melnā sotņa” tāda ir. Tukumā saplūda daudz nemiernieku no apkārtējiem pagastiem.²⁰³

Kaujnieki sāka ierasties Tukumā 29. novembrī. Lielās orēs brauca Praviņu muižas kalpi, pa Zemītes ceļu iebrauca kaujinieku pajūgs no 40 verstu attālās Vānes, kuri ieročus bija ieguvuši barona Hāna pilī. No Smārdes cīnītāji nāca pa dzelzceļa stigu, Sēmes muižas kalpi brauca pa Raudas ielu. Ieradās ap 60 kaujinieku no Zemītes. Nonākuši Tukumā, tie pulcējās galvenokārt trīs vietās – Kalna kapos, mežā starp Šlokenbekas dzirnavu diķi un pilsētu, kā arī Tukuma Viesīgajā biedrībā.²⁰⁴

Viens no pirmajiem revolucionāriem, kas no Apšuciema devās uz Tukumu, bija Jēkabs Beķeris, kurš pēc kaujas slēpies Bļodnieku namā Tukumā un, glābjoties no aizdedzinātās mājas, nošauts.²⁰⁵

Jelgavas kara tiesa 1907. gada 7. oktobrī notiesājusi skolotāju Fr. Angeru uz 10 gadiem katorgā par to, ka tas „uzmudinājis Praviņu muižas kalpus iet kaujā pie Tukuma”.²⁰⁶

Pēc Tukuma revolucionārās komitejas vadītāja Āboliņa rīkojuma Slampes pagasta zemnieki Vilhelms Amatnieks un Augusts Melratnieks dalījuši lapiņas ar aicinājumiem sūtīt uz Tukumu apbruņotus cilvēkus, abi piedalījušies kaujā ar dragūniem. Melratnieks 1906. gadā nodots kara tiesai.²⁰⁷

Irlavas apkaimes ļaudis bruņotai cīņai organizējis viens no rīcības komitejas iniciatoriem Jēkabs Celms. Viņš bijis viens no mītiņa organizatoriem Irlavas biedrību namā, kurā piedalījās ap 600 cilvēku, no kuriem ap 200 devās palīgā Tukuma kaujiniekiem.²⁰⁸

Aculiecinieks, skolotājs Kalniņš, stāstījis: „...Dzīvoju toreiz Irlavas pagastā. Drošu sakaru ar pilsētu un tālākiem novadiem nebija gandrīz nekādu. Uzzinājuši, ka Tukumā notikusi bruņota sacelšanās un vara pārgājusi revolucionāru rokās, daļa revolucionāru devāmies uz Tukumu. Tuvākā satikšanās vieta bija Sātu krogs, kur rikojās revolucionārs Strausmanis. Kad es ieradās Sātu krogā, tur dalīja baroniem konfiscētos ieročus. Ieroču bija maz, pa lielākai daļai skrošu medību bises. Naktī apbruņotus revolucionārus nogādāja līdz Tukuma mācītāja muižai. Uzmaniģi virzījāmies uz pilsētas pusi. Pie Jelgavas dzelzceļa sastapām pir-

mo revolucionāro posteni, kas mums deva norādījumus, kā ieiēt pilsētā. Nonākuši pilsētā, novietojāmies pie pazīstamiem. Šur tur atskanēja reti šāvieni, visumā nakts pagāja klusu. Otrā dienā mūs novietoja tagadējās vidusskolas vecejā ēkā, pretīm ielenktajiem dragūniem..."²⁰⁹

1905. gada decembrī, kad Zantē izplatījās runas, ka uz pagastu nāk „melnā sotņa” un tai jāiet pretī, daudzi iedzīvotāji, tai skaitā arī K. Ķenkars devās uz Aizupes pagastu. Tikuši cauri mežam, gājēji sastapa ļaudis, kas devās uz Tukumā pretī „melnajai sotņai”.²¹⁰ Aculieciniece L. Špēra stāstījusi: „Tiku redzējusi, kā Fricis Eferts laukumā pie Jaundziru muižas pulcināja kopā sava tēva un citus kalpus un runāja ar viņiem. Cilvēki nāca no visām pusēm, sacīja, ka jāiet uz Tukumā pret „melno sotņu”.²¹¹

No Vānes uz Tukuma kaujām brauca ap 30 cilvēku trīs orēs, pie Zemītes pils apstājušies. Zemītē saagitējuši vēl kādus 25 vīrus, arī zirgu puisi Indriķi Bērziņu. Vānenieku un zemītnieku kaujas grupa – pavisam ap 60 cilvēku – piedalījās Tukuma kaujās.²¹² Tukuma karā gājis un rekvizējis muižas ieročus arī 17 gadus vecais Sārcenes muižas kalps Vilis Alksnis (arī Alkšenieks). 1905. gada 17. decembrī, ejot uz Kabili gaidīt „melno sotņu”, Vānes Rudeņu muižā „no kāda biedra (Rubauma) viņš neviļus sašauts ar rekvizētu trīsstobreni. Savainots gurnā. Pēc kādām 3 dienām miris”.²¹³

Zemītes zemniekiem rīkojumu gatavoties uz Tukuma karu un atņemt šautenes mežsargiem devis Augusts Ratnieks. „No Zemītes muižas revolucionāri bija atveduši lielgabalu, kas tika novietots uz baznīcas torņa. Revolucionāri ar šo uz-

stādīto lielgabalu nošāva palikavnieku Milleru.”²¹⁴

Kandavas apkārtnes miličus (apmēram 45 vīrus) pēc Kandavas rīcības komitejas pavēles uz Tukumā vadījis Kandavas palīgskolotājs Jānis Freimanis.²¹⁵ Kopā ar Freimani miliču organizēšanā un kaujās Tukumā piedalījies Juris Matisons.²¹⁶

Smārdes cīnītāji ieradās Tukumā pa dzelzceļa stigu 29. novembrī, tos komandēja Kārlis Lācis.²¹⁷

No Lestenes uz Tukumā devušies 25 cilvēki „Trenču” māju saimnieka Ž. Kreicberga vadībā.²¹⁸ Starp viņiem bija zemnieki J. Daks, A. Piese, Biezais, Grīnbergs, Liepa, Gūtmanis, Kreicbergs un Zihmanis.²¹⁹ Marija Upeslāce no Irlavas „Viņķiem” 1948. gadā stāstīja: „1905. gadā Tukuma karā arī no Lestenes vīri gājuši karot. Tie bijuši kalpi no Lestenes muižas un Lestenes Abavas muižas. Vēlāk tos, kas bijuši Tukuma karā, visus aizveda uz Tukumā, laikam nošāva, neviens nepārnāca.”²²⁰ „Lestenes kaujas organizācijas priekšnieks bijis saimnieka dēls Žanis Grosbergs no „Pū-

piem”, beidzis Tukuma reālskolu. Viņu nodevis mācītājs Klapmeijers. Tas viņu ar nolūku atturējis no bēgšanas, pierunājis palikt. Kad Pūpis apcietināts, uz barona un mācītāja liecību pamata viņš nošauts.”²²¹

Par piedalīšanos cīņā ar valdības karaspēku 1906. gada jūlijā tika apsūdzēti Lestenes pagasta zemnieki Jēkabs Līkums, (23 gadi) un Žanis Mihelsons (24 gadi).²²² 1905. gadā 18 revolūcijā iesaistītie no Lestenes aizbēguši uz Ameriku. Atgriezies no tiem tikai viens – Trikce (Tunce?), kas miris Latvijas laikā.²²³

Dumpja laikā 1905. gadā pirmajā reizē no Vecmokām uz Tukumā nav gājis neviens. Pūrenieki gan gājuši. Otrajā reizē gāja visi. Izsūtīja vienu kalpu Jaunradzi.²²⁴ Aktīvs bruņotās cīņas dalībnieks bijis Pūres muižas kalps Vilis Kronbergs, kas notiesāts mūža katorgā 1906. gadā.²²⁵ Kopā ar citiem Vecmoku muižas kalpiem cīņās uz Tukumā gājis arī Johans Millers; vēlāk Tukuma prāvā viņš notiesāts uz četriem gadiem katorgā (miris cietumā 1909. gadā).²²⁶

Sātu krogs. Zemītnieku pulcēšanās vieta 1905. gadā gājienam pret „melno sotņu”. TMNM PZA 2337.

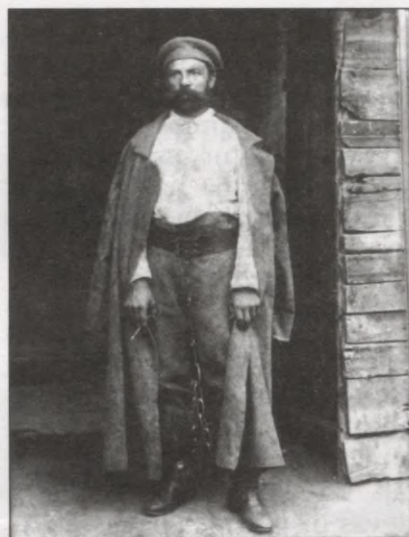
Vilksalā ļaudis apstaigājis un pulcinājis uz Tukuma karu Vilksalas „Kalniņu” saimnieks Kristaps Priedītis (dzimis 1871. gada 22. oktobrī), kas 1896. gadā atgriezies no zaldātiem kā vecākais apakšvirsnieks. Pats līdz ar ļaudīm 29. novembra vakarā braukšus devies uz Tukumu, kur aktīvi piedalījies ielu cīņās. 1906. gada oktobrī arestēts savās mājās. Aizvests uz Tukumu, kur tiesāts, bet attaisnots. Pēc tam aizsūtīts uz Jelgavas cietumu, tiesāts kopā ar citiem Tukuma lielajā prāvā Rīgā 1907. gada februārī.²²⁷ Kara tiesas nošauts 1907. gada 14. februārī četros no rīta.²²⁸ Cīņā pret dragūniem piedalījies arī Vilksalas strādnieks Jēkabs Svētulis (dzimis 1886. gadā). Tukuma prāvā viņam piespriests nāves sods,²²⁹ kas izpildīts 1907. gada 14. februārī.²³⁰

Kāds Tukuma nemieru dalībnieks tika aizturēts Vilksalas muižā 1906. gada 20. maijā.²³¹ Vilksalas muižas revolucionāri bijuši arī kalpi: divi Zēbergi (tēvs ar dēlu), divi brāļi Eglītes, abi Ozoli (vīrs ar sievu). 1906. gadā abus Zēbergus, abus Eglītes, Jāni Ozolu, Melderi un Kalniņu no Tukuma apcietināja. Viņus nošāva, atskaitot J. Ozolu, kurš ticis vaļā ar diviem gadiem cietuma soda. Pārējie nošauti kopā ar Jordānu Rīgā.

29. novembrī Tukumā ieradās arī Sēmes muižas kalpi, kas brauca pa Raudas ielu divzirgu orēs, „viņi ar savu vadītāju, Sulu māju īpašnieku K. Nulli, un būdeļnieku Augustu Jātnieku pajūgus bija rekvizējuši bagātajiem saimniekiem”.²³² Sēmenieka Ā. Krastiņa atmiņās teikts: „Sēmē jau 1905. gada sākumā izplatījās baumas, ka nākot „melnā sotņa”. Daži teica, ka

nākot no Rīgas uz Tukumu, citi – ka no Ventspils uz Talsiem. Kādu rītu atjāja Sēmes muižas vagars un sacīja, ka uz Tukumu jāiet gaidīt „melnā sotņa”. Vīri sapulcējās pie pagasta nama un devās uz Tukumu.”²³³

Tukuma kauju dalībnieks no Brizules Adolfs Maurmanis (dzimis 1889. gada 26. martā) 1957. gadā aprakstījis paša piedzīvoto. Viņš 1905. gadā strādāja par puisī Brizules „Kāvužās”: „Tad jau arī man bija jāiet kopā ar citiem mājas vīriešiem uz Tukuma cīņu. Un kad nogājām netālu no Tukuma, Ozoliņu mežā, tur jau bija sapulcējušies daudz ļaudis no Sēmes, Kaives, Plieņu un Raudas pagastiem. Un ap-runājāmies, ko dzird, un ko būs jādara tālāk. Brizules grupas vadītājs bija „Bērzkalnu” saimnieka dēls Jānis Kronkalns, enerģisks cilvēks, tāpēc mēs visi arī klausījām viņa rīkojumus. Un tā mēs daudzi devāmies Tukuma pilsētā iekšā... Mēs, brizulnieki, palikām pirmāk pie Elizabetes ielas, toreiz Rungaiņa nama... Kronkalns apstaigājis pie citām grupām... Viena daļa bij' Vācu biedrības namā. Un citi bij' uz Lielās ielas Latviešu biedrības namā... Un tad drīz vien ķērāmies pie barikādes gatavošanas, pirmais uz Lielo ielu un tad uz Elizabetes ielu un Vecmoku ielā pretim bijušiem skārņiem... Mani arvien Kronkalns norīkoja par ziņnesi, es vēl biju jauns, man tik bij' 16 gadi. Un ierocis man bij', divstobra pistole pa stobru lādējama, bet dažiem lielākai daļai bija medību bises... Elizabetes ielā bij' vadītājs Sēmes skrīveļa palīgs Baltiņš... Uz Lielās ielas arī man pienāca brīdis, kad bija jālaiž darbā savs ierocis, vairākas reizes es pielādēju un izšāvu... No mūsu biedriem, kam bija lemts pa-

Pūres muižas kalps Vilis Kronbergs, Tukuma bruņotās sacelšanās dalībnieks. Notiesāts mūža katorgā 1906. gadā. TMNM ZA 2470.

likt cīņas vietā uz visiem laikiem... to skaits sniedzās ap 30. ...Tukumam uzbruka lielāks kara spēka daudzums, tā kā mums arī nācās bēgt no Tukuma ārā. Un atkal daudzus apšāva, kas bēga. Es toreiz paliku turpat Tukumā pie sētnieka Buļuma Ekmaņa sētā, kamēr pilnīgi noklusa. Un tad es devos mājās uz Kāvužiem... Bet maniem pārējiem biedriem, kas bijām kopā... Tukuma cīņās no Brizules, dažiem bija jānoiet trimdā. Tā mūsu vadonim Jānim Kronkalnam nācās būt cietumā seši gadi ieslodzītam. Un pēc tam – izsūtīšana no Kurzemes. Un no Brizules – Gricmanis un Vite – uz Sibīriju nometnē. Bet es tomēr tiku cauri ar Kronkalna palīdzību.”²³⁴

1. decembra vakarā ap desmitiem pie dzelzceļa pārbrauktuves netālu no Tukuma II stacijas no Struteles nākoša kaujinieku vienība tumsā negaidot uzdūrās uz Tukumu izsūtītajai karaspēka vienībai ģenerāļa Horunženkova vadībā, kas bija ieradusies pa dzelzceļu. Pēc īsas sadursmes ar zaldātiem strutelnieki bija izkliduši.²³⁵

Traģiski beidzās ieroču lau-pīšanas un piedalīšanās bru-notajā cīņā pret valdības kara-spēku visiem tiem, kas nebija paguvuši aizmukt uz ārze-mēm. Kara tiesas inkriminēja apsūdzētajiem noziegumus pēc Krievijas 1903. gada krimi-nālkodeksa un 1905. gada 12. augustā Kurzemes guber-nā ieviestā Kara stāvokļa liku-ma pantiem.²³⁶

Muižu īpašnieki pamet muižas

Par savu dzīvību drošs vairs nevarēja būt neviens, kas sa-va amata vai pārliecības dēļ ti-ka uzskatīts par revolucionāru pretinieku vai arī aizsargāja savu mantu un dzīvību. Kopš vasaras jau dzirdēja par revo-lucionāru noslepkavotajiem cilvēkiem gan Kurzemē, gan Vidzemē un Rīgā. Starp revo-lucionāru nogalinātajiem bija ne tikai muižu īpašnieki, to pārvaldnieki un inspektori, fabrikas direktors, valsts, fab-riku un banku ierēdņi, bet arī mācītājs, ārsti, inženieris, mežziņi, fabrikas meistari, strādnieki, miesniekmeistars, lauku sētu saimnieki. Sarakstā, kas publicēts 1909. gadā, mi-nēti tikai vācieši.²³⁷ Taču gāja bojā arī ievērojams skaits lat-viešu, krievu, ebreju un citu tautību pārstāvju, kam tika piekarināta birka „spiegs” vai „nodevējs” vai kas vienkārši nepakļāvās sociālistu spiede-nam.

Muižu īpašnieki, protams, baidījās par savām un savu ģi-menes locekļu dzīvībām, tā-pēc pārvietojās uz turieni, kur tiem šķita kaut nedaudz dro-šāk. Viņi lūdza savai apsardzei valdības karaspēka – dragūnu – atbalstu. Muižnieki no tuvā-kajām muižām apmetās Durbē un Jaunpilī, daļa bija paguvu-si aizbraukt uz Vāciju vai Jel-gavu, aizsūtīt prom vismaz bēr-nus.

Jaunpils pili kopš pavasara bija apmetusies ap 20 dragū-nu liela nodaļa. 25. novembrī šo karaspēku komandēja leit-nants fon Heleniuss [Ilmari Helenius, 1879-1944, vēlāk Somijas kavalērijas ģenerālma-jors, Nilandslēnas gubernato-rs.²³⁸ – I. D.], tā jaunākais palīgs bija barons Haralds Ba-ge (*Bagge*). Karaspēks negata-vojās no Jaunpils aiziet.²³⁹ Ta-ču notika savādāk.

Tā kā Jaunpils muižniekiem likās pietiekami droša vieta, 26. novembrī tur, bēgot no bandām, sabrauca apkārtējo muižu īpašnieki:

*no Stūru muižas (Blīdenes pagastā) ieradās Edgars fon Feilicers-Franks [*von Pfeilit-zer-Franck*, pilnā vārdā – Ed-gars Frīdrihs fon Feilicers-Franks, 1869-1955, vēlāk Struteles un Stūru muižas majorāt-kungs.²⁴⁰ – I. D.], nodeva H. fon Bagem glabāšanā abas savas skrošu bises;²⁴¹

*paklausot dēla Edgara aici-nājumam no Struteles uz Jaunpili devās tās majorāt-kungs Georgs fon Feilicers-Franks [Pilnā vārdā – Georgs Johans fon Feilicers-Franks, 1843-1919, Struteles un Stūru muižas majorātkungs.²⁴² – I. D.];

*Edgara fon Feilicera-Franka brālis ar ģimeni [Pilnā vārdā – Georgs Leo fon Feilicers-Franks, 1880-1932, bija precē-jies ar Snapju muižas nomnie-ka un Tukuma apriņķa priekš-nieka vietnieka Edgara fon Drahenfelsa un Aleksandri-nes, dzim. fon Deršau, meitu Teodoru (Doru) fon Drahen-felsu, 1886-1948.²⁴³ – I. D.];

*Jau pieminētais Snapju muižas īpašnieks barons Ed-gars fon Drahenfelss, viņa sie-va Aleksandrine un vecākā meita Helena [Helena Anna Terēze fon Drahenfelsa,

1885-?²⁴⁴ – I. D.], kurus pava-dīja 12 dragūni leitnanta Hele-niusa vadībā;

*Barons Emīls Klopmans [Abavas muižas īpaš-nieks, 1870²⁴⁵-1940.²⁴⁶ – I. D.].²⁴⁷

Naktī no 27. uz 28. novem-bri Jaunpils pili tika organizē-ta dežūra, bet nakts pagāja mierīgi.²⁴⁸ 28. novembrī ap pusdienlaiku Jaunpili sešu dragūnu un leitnanta Heleni-usa pavadībā ieradās „blīde-nieši – firsts Arturs Līvens ar dzīves biedri un tās māsu – Foigta kundzi ar divām mei-tām”.²⁴⁹ Firsts Arturs fon Līvens (1850-?) bija Zentenes firsta Teodora fon Līvena (1803-1866) dēls. No 1902. gada ok-tobra līdz 1905. gadam viņš pārvaldīja Liel-Blīdeni. Bija precējies ar Hedvigu fon Fītin-ghofu, sauktu Šēlu (*von Vie-tinghoff gen. Scheel*, 1859-?). Viņas māsa – Kristine fon Fo-igta (*v. Voigt*), dzim. fon Fītin-ghofa, saukta Šēla. Līveni vē-lāk dzīvoja pie viņas Dubenas mežkungmuižā.²⁵⁰

Ar graudu tirgotāja Izraelovi-ča palīdzību Jaunpili apmetu-šies muižnieki saņēma vēstuli no Paula Bistrama [Pilnā vārdā – Pauls Karls Teodors fon Bis-trams, 1861-?, kādreizējais Jel-gavas apriņķa tiesas asesors, no 1888. gada viņš bija bruņ-niecības muižas Irlavas nom-nieks.²⁵¹ – I. D.], kas bija ap-meties Durbē un deva pado-mu „nekādā gadījumā Jaunpi-lī nepalikot gadījumā, ja kara-spēks tiktu atvilkt”. Naktssar-dzi vienlaikus sāka pildīt divi vīri, kas apmetās Jaunpils pils lielajā tornī.²⁵²

29. novembra pēcpusdienā Jaunpili ieradās Arišu muižas kungs Arturs Drahenfelss [Pilnā vārdā – Hermans Arturs Dra-henfelss, 1852-1922.²⁵³ – I. D.] ar māsu, bez militāras pavadi-bas – sveiks un vesels.²⁵⁴

Kā zibens no skaidrām debesīm Jaunpilī „...29. novembra vakarā pienāca pavēle no Tukuma leitnantam fon Heleniusam nākošajā rītā ar visiem dragūniem ierasties Tukumā!”²⁵⁵ Jaunpilī sabraukušie apkārtējo muižu īpašnieki neuzdrošinājās palikt pilī bez militāra atbalsta un izšķīrās doties katrs uz savu pusi.²⁵⁶ Snapju un Blīdenes kungi nolēma kopā ar karaspēku braukt uz Tukumā, „lai no turienes, ja dzelzceļš būtu brīvs, ceļotu uz Jelgavu vai dzelzceļa streika gadījumā sagaidītu tā beigas Durbes muižā”.²⁵⁷

Edgars fon Feilicers-Franks savās atmiņās rakstīja: „Mums palika tikai divas iespējas: vai nu pavadīt dragūnus uz Tukumā, vai doties uz mājām un ļaut tur sevi nogalināt. Kad mēs izšķīrāmies par otro ceļu un braucām katrs uz savu pusi, es biju pārliecināts, ka nekad vairs neredzēsimies ar draugiem un paziņām, un Erihs Reke domāja tāpat... Mans brālis kopā ar ģimeni gribēja braukt līdzī uz Ārišiem.

Trešdien, 30. novembrī, mana brāļa mazo meitiņu [Pilnā vārdā – Benita Aleksandrīne Teodora, dzimusi Strutelē 1905. gada 9./22. oktobrī.²⁵⁸ – I. D.] nokristīja mācītājs Bernevics, un mēs ar tēvu tūlīt pat izbraucām uz Struteli. Visa brauciena laikā nesastapām nevienu cilvēku, apkārtne atstāja pilnīgi izmirušu iespaidu. Toties Struteles muižā bija jo dzīvāk, jo tur tieši tobrīd bija ielauzies 70 līdz 80 vīru liela banda, lai laupītu ieročus. Tā sagaidīja mūs ar notēmētām šautenēm. Mums neatlika nekas cits, kā, slēpjot savu nepatiku, rādīt laipnu seju un atdot savus ieročus. Pēc tam banda, kas sastāvēja no skaļiem, svešiem, ļoti juceklīgiem vīriem, pavisam apmierināta devās prom, un mēs ar tēvu palikām vieni. Vēl gan

jāpiemin tas, ka, lai gan banda jau pirms mūsu ierašanās bija bijusi visā mājā un meklējusi ieročus, nebija pazudis ne niecīgākais vērtīgais priekšmets.

Īsi pirms pieciem mums par lielu pārsteigumu un prieku atbrauca Georgs ar ģimeni. Tā kā Ārišu muižas ekipāža nebija izlaista cauri uz Jaunpilī, tad viņš ātri izlēma dabūt Jaunpilī slēgtu karieti un bija izbraucis uz Struteli. Viņa ieročus skrīveris Zambergs tūlīt izreklamēja muižas ļaudīm un pēc to nodošanas... mēs mūsu stāvokli varējām balstīties tikai uz mūsu morālo pārsvaru...

Pirmdien, 5. decembrī, es riskēju braukt uz Stūriem un tur arī laimīgi nonācu pēc tam, kad Remtē tiku apturēts, bet beidzot tomēr izlaists cauri. Stūros atradu visu, kā es biju atstājis...²⁵⁹

Ne tik veiksmīgi beidzās otras grupas brauciens uz Tukumā. A. fon Drahenfelsa: „Trešdien, 30. novembrī, pusdesmitos no rīta sešos ratos mēs devāmies ceļā. Līveni, slimā bērna dēļ slēgtā karietē priekšā, mēs trīs – valējā karietē aiz viņiem. Tad brauca vēl četri vezumnieku rati, kuros bija mūsu mednieks ar mūsu, barona Bages un dragūnu bagāžu. Pie ļoti nepatīkama laika un sliktā ceļa tikai lēnām virzījāmies uz priekšu... Pie Irlavas kroga, piecpadsmit verstis pirms Tukuma, mēs apstājāmies īsai atpūtai... Kad tuvojāmies Tukumam, redzējām uz dzelzceļa uzbērums un citur stāvam lielākus tumšus cilvēku barus, viss izskatījās ļoti nemierīgi.”²⁶⁰

Personālais pensionārs Kārlis Munkevičs savās atmiņās (krievu valodā) 1958. gada 20. maijā rakstīja: „Tajā laikā kazaku nodaļa ar dažām ekipāžām, kas bija pilnas ar baroniem, nenojaušot, ka pilsēta

atrodas revolucionāru rokās, iebrauca Tukumā, bet apbruņotā revolucionāru komanda, kas bija izvietota mājās Lielajā ielā, neļāva iebraucējiem doties pa ielu uz augšu, priekšlaicīgi atklāja no apkārtējām mājām uz viņiem uguni, un kazaki ar baroniem paspēja savlaicīgi pagriezt atpakaļ uz Irlavas zemes ceļu. Pa ceļam no Degoles muižas karaspēka vienība ar dažām ekipāžām nogriezās no ceļa pa kreisi, bet pārējie turpināja ceļu uz Irlavu.”²⁶¹

A. fon Drahenfelsa: „Mēs ātri sakārtojāmies, paņēmām visnopietnāk ievainoto dragūnu mūsu ratos un pārsteidzošā veidā netraucēti atgriezāmies desmit verstis pa mūsu ceļu līdz pat bruņniecības muižai Degolei, kuru nomāja barons Renne.²⁶² Rennes, mūsu mīļi kaimiņi, bija kopš apmēram 14 dienām Rīgā, bet brīvajā viesu mājā mūs pakalpīgi uzņēma labi pazīstamie, draudzīgie kalpotāji un aprūpēja uz to vislaipnāko... Tika nolemts, ka mums nākošajā rītā jāatgriežas Jaunpilī. Leitnantam fon Heleniusam un baronam Bagem ar dragūniem, saskaņā ar pavēli, pa apkārtceļiem bija no citas puses jācensās nokļūt Tukumā. Ja tas nebūtu iespējams, tad tiem jāmēģina tikt netālu no Tukuma esošajā Durbē... Tas bija ļoti bīstams jājiens, kuru manam vīram ar 17 dragūniem vajadzēja veikt. To, ka visi apkārtne bija apbruņoti, ka spiegi un bandas visur uzglūnēja, redzējām mūsu brauciena laikā. Taču vēl bīstamāks manam vīram bija brauciens ar mums... Līveni gribēja no Jaunpils doties atpakaļ uz Blīdeni. Es biju nodomājusi braukt uz Ārišu muižu pie mana vīra brāļa un māsas un no turienes uz Jelgavu... Pēc garas un bailu pilnas nakts, pēc atvadišanās uz dzīvību un nāvi mēs ceturtdien, 1. decembrī, ap pulksten

deviņiem no rīta braucām atpakaļ pa ceļu, pa kuru mēs dienu iepriekš bijām ieradušies... Mūsu cerība bija novērst bandu uzmanību no dragūniem. Tikko izbraukuši, mēs ieraudzījām posteņus, kas acīmredzot bija nostādīti, lai novērotu mūs.²⁶³

Uz krustojuma pie Irlavas baznīcas un krogā revolucionāru vienība saņēma gūstā baronus. Sagūstītie izrādījās „veči un sievietes”, jaunie bija aizbraukuši kopā ar karaspēka nodaļu.²⁶⁴ Strutelē 1. decembrī bija pienākusi ziņa caur skrīverī Zambergu, ka Jaunpils bēgļi (muižnieki) ar saviem dragūniem nav tikuši Tukumā. Skrīverim un tā komandai tika dota pavēle doties pret tiem.²⁶⁵

A. fon Drahenfelsa: „Kad mēs bijām nobraukuši 5 verstis un pulksten pusdesmitos lēni pabraucām garām Irlavas krogam, no tā gala durvīm izdrāzās apbruņota rēcoša banda, kura mērķēja uz mums ar plintēm un revolveriem un kļiedza: „Pieturiet, izkāpt, citādi mēs šausim!” Kučieri steigās no ratiem un lūdza žēlastību, mēs, protams, izkāpām lēnām. Mums lika doties iekšā krogā, kur mēs un mūsu lietas tiktu pārmeklētas, lai dabūtu ieročus. Vairāki no ļaudīm teica, ka nav jābaidās, mums nekas nenotikšot. Tomēr šis simts nepazīstamu vīru bars uzticību nemodināja. Viņi izveidoja špaleras, caur kuru rindām mums bija jādočas uz šauru, mazu istabu, kuras vienīgajam šaurajam logam priekšā bija nostādīti vīri ar siena dakšām. Divas netīras, nesakārtotas gultas, divi pīti krēsli un galds veidoja istabas iekārtojumu, kurā gaiss bija ļoti slikts un kurā mēs nu tagad, septiņi pieaugušie un viens bērns (mans brālēns un mana māsiņa Līveni, fon Fo-

igta kundze ar savām astoņpadsmit un deviņus gadus vecajām meitām, es ar savu meitu un manas māsiņas istabene) tikām iesprostoti. Turklāt istabā mums sekoja vairāki apbruņoti vīri un nostājās posteņi – priekšā durvīm, kamēr visa banda palika ārpus tām. Tikko durvis aiz mums bija noslēgtas, aiz tām atskanēja šāviens, kurš mums visiem izgāja caur kauliem! Viens no vadoņiem izdrāzās ārā un, kad atgriezās, teica, ka vienam vīram gājusi vaļā plinte.²⁶⁶

Ļaudis, kas kā meža dzīvnieku medību suņu bars bija apmetušies mūsu durvju priekšā, izplūda visbriesmīgākajos izteicienos un draudos, mēģināja atkārtoti ielauzties pie mums, bet mūsu sargi un ar mūsu mantu pārmeklēšanu nodarbinātie „vadoņi” tos aizvien izgrūda laukā. Tomēr arvien biežāk tie sita pie durvīm, atrāva tās vaļā, blenza iekšā, ziņkārīgi ņirgdami.

Pašā sākumā pie mums ienāca vīrietis, kuru es pazinu, bet kura vārdu es biju aizmirsis, ... viens no „vadoņiem” kopā ar pāris citiem iztaujāja mūs, no kurienes mēs nākot. Mēs atbildējam pēc taisnības... „Ko vēl ilgāk gaidīt, sitīsim viņus taču nost, asinssuņus!” Un tamlīdzīgus draudus, maisot tos ar nepatiesiem tēlojumiem, cik slikti ar viņiem apgājušies un ka viņi tagad nu mums likšot atmaksāt utt. To visu mums bija jānoklausās aizvien pieaugošā mērā. Mēs, vecākie, nobriedušākie cilvēki, kam bija lielāka dzīves pieredze un spriešanas spējas, palikām samērā mierīgi, bet abas jaunās meitenes nevarēja mēroties ar šīm briesmām... Nevienam acumirkli neviens no mums nelika manīt, ka mums iekšā nav tik mierīgi, kā mēs bijām... „Vadoņi”...apstiprināja

atkal un atkal, ka mums nekas nenotikšot. Viņiem jāpārmeklējot mūsu lietas, vai nav ieroču, un jānogaidot, vai nenākšot dragūni. Līveniem bija līdzīgi vairums bagāžas, viss tika pamazām sanests iekšā istabā un pavisam pieklājīgi un kārtīgi pārmeklēts, tāpat arī mūsu mantas. Man pazīstamais vīrs jautāja man, vai es viņu nepazīstot, viņš esot taču reiz pie manis kārtojis maksājumu... Viņš teica, ka esot zemnieku sētas „Mūrnieki” saimnieks [Johans (Jānis) Birkenšteins, 24 gadus vecs.²⁶⁷ – I. D.], tā atrodas tikai divas verstis no mūsu muižas. Nu es viņu pazinu, viņš itin bieži bijis pie mana vīra, atkārtoti aizņēmis no viņa lauku darba rīkus – mūsu sējmašīnu, zirga grābekli, pļavu ecēšas, dzelzs arklu, rulli utt. Mans vīrs aizdeva šīs lietas kaimiņu saimniekiem bieži un labprāt,²⁶⁸ turklāt zemnieki vienmēr ar viņu laipni aprunājās, bija lūguši arī viņa padomu, kas tiem nekad netika liegts. Saimnieks no sākuma līdz beigām bija pret mums pieklājīgs un pakalpīgs, tā kā mums par „vadoņiem” vispār bija patiesi labs iespaids. Es domāju, ka viņi gribēja novērst veltīgu asins izliešanu un palikt uz zemes, kura vēlāk deva iespēju tālākai kopējai dzīvošanai, pamatojoties uz viņu jaunievesto pašpārvaldi un satversmi.

Arvien jauni „vadoņi” uzstājās pie mums, viens jau sen kā galvenais agitators pazīstamais pagasta skrīveris Zambergs no Struteles, noturēja mums liesmojošas runas un gribēja dzirdēt mūsu domas par viņu programmu... Zambergs pārmeta mums, cik slikti esot bijuši „vācu muižnieki” pret latviešiem, ka visas nodevas gūlās uz tiem, ka vācieši tos vienmēr esot tikai izmantojuši. Te es jautāju „vadoņiem”, kāpēc tad strādnieki un viņu ģime-

nes locekļi bez izņēmuma nākuši pie vācu kungiem un lūguši tiem palīdzību, tiklīdz tiem kaut kas bijis vajadzīgs, kāpēc ne pie pārējiem latviešiem. Kāpēc strādnieki un kalpi deva priekšroku kalpošanai pie vācu muižu īpašniekiem vai nomniekiem, kur tie lielākoties saņēma zemākas algas nekā bieži vien pie apmaksātas kalpošanas zemnieku sētās?... Viņi atzina, ka tas nesot latviešu paradums – palīdzēt viens otram. Mana jautājuma otro daļu viņi neievēroja, bet to mums diezgan bieži bija teikuši strādnieki paši: viņi tagad zemnieku saimniecībās tiek pārpūlēti, viņu darbaspēks tiek tā izmantots, ka viņi nevarot to panest... Turklāt saimnieku, latviešu muižu rentnieku augstprātība pret strādniekiem ir tik liela,... attiecības lielākoties ir ļoti saspīlētas...²⁶⁹

Pēc deviņām... stundām beidzot ienāca iekšā daži „vadoņi” un atnesa līdz papīru, uz kura latviešu valodā bija rakstīts, ka mēs apsolumies nemēģināt bēgt, nevienam pazīstamam vai nepazīstamam uzņemt un nevienam bez viņu atļaujas nedot ziņu par mums. Kad mēs to parakstītu, viņi mūs nogādātu uz tuvumā esošo Bistramiem piederošo Irlavas kungu māju, kur mūsu drošībai būs daži sargi... Mēs parakstījām rakstu... Pa to laiku, kamēr banda mums pa logiem sauca pakaļ lamu vārdus, mēs braucām uz Irlavas muižu un tikām tur ap pulksten septiņiem vakarā...

Svārstoties starp bailēm un cerībām, mēs pavadijām piektdienu [2. decembrī. – I. D.]... Te vakarā atnāca mums jau pazīstamais saimnieks M., vecs, ļoti draudzīgs saimnieks B., kuru mēs krogā nebijām redzējuši un vēl²⁷⁰ trešais, saimnieka S. dēls, kuru es biju dzirdējusi nosauktu

kā vienu no galvenajiem agitatoriem... Šie trīs delegāti pastāstīja, ka Tukuma pilsēta apšaudīta ar lielgabaliem un revolucionāri piespiesti padoties... mēs esot brīvi...²⁷¹...Viņi izsniedza mums „ceļojuma pasi”...²⁷²

Svētdien, 4. decembrī, Irlavas muižas gūstekņi devās ceļā, pie Džūkstes tie tika vēlreiz apturēti un arestēti, novietoti Džūkstes biedrības namā, kur A. f. Drahenfelsa uzklusēja kādu pazīstamu zemnieci: „Šie esot pavisam grūti laiki. Dienā un naktī ielaužoties sveši cilvēki, izrauj vīrus no gultām, „paklausīt vai nošaut!” esot lozungs... Vīri tiekot piespiesti uz visām iespējamām ļaundarībām, tiem jāiet un jāiet līdz bandām – jāšauj un jācīnās...”²⁷³

Tikai 5. decembrī A. Drahenfelsa ar saviem pavadoņiem netraucēti sasniedza Jelgavu.²⁷⁴ Baroni gūsta laikā revolucionāru vidū satika daudzus pazīstamus cilvēkus, ar kuriem pēc tam soda ekspedīcijas vienība nežēlīgi izrēķinājās.²⁷⁵

Durbe – muižnieku patvērumš. Karls fon der Reke – bērnu slepkava?

Pirmās karaspēka vienības Tukumā ieradās 1905. gada 30. oktobrī. Tās novietojās Durbes pilī, kur gandrīz ik dienas ieradās kāda baronu ģimene no apkārtējām muižām. 24. novembrī saskaņā ar Kurzemes ģenerālgubernatora Bekmana rīkojumu Tukumā tika izvietoti papildspēki – 180. Ventpils pulka 15. rota Tukuma I stacijas tuvumā un 4. Pleskavas dragūnu pulka puseskadrons Ekmaņa viesnīcā un citās vietās. Otrs šī pulka puseskadrons iekārtojās Durbes muižā.²⁷⁶

Lielais nošauto skaits pēc Tukuma sacelšanās sakāves,

māju dedzināšana nevarēja nesatricināt iedzīvotāju prātus: zibens ātrumā izplatījās ziņas, ka cilvēku šaušanā Tukumā kopā ar dragūnu pulciņu piedalījušies apkārtējo muižu baroni, arī Durbes īpašnieks barons Karls fon der Reke, kas šāvis uz sievietēm un bērniem.²⁷⁷ Šis ziņas apauga ar visšaušalīgākajām baumām: Durbes barons fon der Reke pieprasījis sev dragūnus revolūcijas apspiešanai. Viņam bijuši vairāki dēli un meitas, kuri aktīvi piedalījušies represijās pret revolucionāriem. Tie – arī meitas – pārgērībušies dragūnu virsnieku tērpos un bijuši galvenie revolucionāru uzrādītāji un zvēriski to mocītāji;²⁷⁸ barona preilenes (meitas) pārgērībušās par oficiēriem, gājušās, dedzinādamas mājas, un šāvušās cilvēkus;²⁷⁹ starp grautiņa dalībniekiem Jauntukumā bijušās arī barona Rekes abas meitas, pārgērībušās dragūnu formās, vilkušās nošautiem cilvēkiem no pirkstiem gredzenus;²⁸⁰ barons fon der Reke pavēlējis mest no Durbes akmens tilta cilvēkus uz apakšā saceltiem durkļiem un licis pat iemūrēt dzīvus cilvēkus tilta mūros;²⁸¹ Durbes Reke bijis traks, briesmonis uzdūris uz piķiem bērnu galvas un nēsājis apkārt;²⁸² Durbes pils bijusi pārvērsta moku pagrabos. Tilta pamatos abās pusēs atrodas dziļas nišas, tajās nostādīti saķertie revolucionāri un uz tiem šāvuši dragūni. Šajās nišu sienās vēl atrastas lodes.²⁸³ Durbes muižas pagrabos nomocīti 89 revolucionāri.²⁸⁴

Ne visi cilvēki uzskatīja Karlu fon der Reki par nezvēru. Bija arī tādi, kas atzina: „Reķis bij’ labs kungs. Kad vajadzē’ malk, aizgāj un nobučoj’ rok’, iedev’ vislabāko malk’.”²⁸⁵ „Vecais Reķis nebija slikts. Viņa dēli bija tie, kas trakoja 1905. gadā.”²⁸⁶

Šlokenbekas un Durbes majorkungu Karls Matiass Frīdrihs Ludvigs fon der Reke (1861-1907) studējis Heidelbergā un bijis viens no izglītotākajiem apkārtnes muižniekiem.²⁸⁷ Viņš bija Tukuma apriņķa tiesas mīrnieks (1886), Tukuma apriņķa maršals (1906-1907),²⁸⁸ precējies ar savu māsiņu Evelīnu [Pilnā vārdā – Evelīnu Karolini Mariju Luizi. – I.D.] fon der Reke (1862-1912).²⁸⁹ 1899. gadā piedalījies Tukuma pilsētas domes vēlēšanās pirmajā latviešu kandidātu sarakstā. Jaunizvēlētie deputāti izraudzījās viņu par domes sapulces priekšsēdētāju.²⁹⁰ Ap 1904. gadu Karls fon der Reke modernizēja Durbes pili, ievēlot elektrību un ūdensvadu.

Karlam un Evelīnai bija seši bērni, kas visi dzimuši Šlokenbekā.

Dēli:

1. Luiss [Pilnā vārdā – Luiss Karls Vilhelms Matiass. – I.D.] (1884-1945) dienēja Krievijas carienes-mātes gvardes dragūnu pulkā. [Kēzarienes Marijas Fjodorovnas 4. leibdragūnu Pleskavas pulks. – I. D.]. 1907. gadā mantoja no tēva Šlokenbekas-Durbes muižas,²⁹¹ kuras viņam 1920. gadā atsavināja. Rekēm atstāja ap 150 ha lielu neatsavināmo zemes daļu - vecsaimniecību „Platači”, kuru tie apsaimniekoja līdz izceļošanai uz Vārtas novadu Polijā 1939. gadā.²⁹² Luiss fon der Reke 1919. gadā brīvprātīgi iestājies landesvērē sapieru bataljonā²⁹³ un arī pēc lielinieku padzišanas no Tukuma piedalījies cīņā par Latvijas brīvību.²⁹⁴

2. Vilhelms [Pilnā vārdā – Vilhelms Luiss Karls Eduards. – I.D.] (1885-1953) vienu gadu dienēja 1. leibkirasieru pulkā Suvalkos Krievijā,²⁹⁵

3. Pauls [Pilnā vārdā – Pauls Karls Luiss Vilhelms. – I.D.]

(1888-1916) apmeklēja junkuru skolu St. Pēterburgā, kritis 1916. gada 19. jūnijā Galicijā kā Krievijas štāba ritmeistars Arhangelogorodas dragūnu pulkā;²⁹⁶

4. Matiass [Pilnā vārdā – Karls Luiss Vilhelms Heinrihs Matiass. – I.D.] (1892-1938) bijis kalpotājs angļu eksportfirmā pie Bolderājās.²⁹⁷

Karlam fon der Reke bija divas meitas, kas nekādi nevarēja piedalīties cilvēku šaušanā Jauntukumā: Irmgarde [Pilnā vārdā – Irmgarde Evelīne Aline Vilhelmine. – I.D.] dzimusi 1887. gada 19. oktobrī un mirusi 2 gadu vecumā 1889. gada 9. oktobrī, un Elena [Pilnā vārdā Elena Evelīne Aline Vilhelmine Alma. – I.D.], dzimusi 1890. gada 10. jūnijā. Elenai 1905. gadā bija 15 gadi.²⁹⁸ Viņa kopš dzimšanas bija invalīde, nemācēja ne runāt, ne staigāt, kalpone to vadījusi ratiņos. Kad meitene ieraudzījusi vīriešus, tad skaļi kliegusi.²⁹⁹ Elena mira 1917. gada 2. decembrī.

Karls fon der Reke bija pamatīgi sagatavojis Durbi pret nemiernieku uzbrukumu. „Daudzas ģimenes aizbēga uz pilsētām vai uz ārzemēm. Karls palika Durbē un uzņēma pie sevis dažus kaimiņus. Viņš visiem logiem cokolstāvā lika aizlikt priekšā dzelzs restes. No kalpotājiem palika tikai viens sulainis un divi čerkesi. Ieroči un munīcija bija pietiekoši. Katram vīrietim mājā bija savs postenis. Dāmas veica mājas darbus un kopa divus ievainotus latviešus, kas bija saķerti parkā. 2 km attālu esošajā apriņķa pilsētā Tukumā atradās 2000 sacēlušies latvieši, kas neuzdrošinājās pilij uzbrukt. Pēc vairākām nedēļām parādījās krievu kavalērija, atbrīvoja pils iedzīvotājus un vajāja bēgošos latviešus.”³⁰⁰

Luiss Karls Vilhelms Matiass fon der Reke (1884-1945). Foto no Latvijas Vēstures pētišanas biedrības krājuma attēlu kolekcijas.
LNB R I L-1, 30, 41. lp.

Durbē uzturējās 10 muižnieki no apkārtējām muižām, četri mednieki no Vācijas, astoņi kazaki un 20 dragūni.³⁰¹

Uz Durbi nemieru sākumā jau bija pārcēlies Tukuma apriņķa policijas priekšnieks³⁰² Eberhards Eugens Frīdrihs (Fedors) fon Rādēns [von Rabden, 1851-1927].³⁰³ – I. D.] 1905. gada 28. novembrī Durbē bija apmeties Irlavas muižas nomnieks Pauls fon Bistrams.³⁰⁴ 1. decembrī kopā ar leitnanta Heleniusa dragūniem Durbē ieradās Snapju muižas īpašnieks barons Edgars fon Drahenfelss.³⁰⁵

1905. gada 28. novembrī, kad Slampē notika zemnieku un kalpu masu sapulce, uz turieni no pilsētas tika nosūtīti apbruņoti vīri, lai tie apsargātu sapulci no negaidīta dragūnu vienības uzbrukuma. Sannāksmes laikā apsardze aizturēja Grauzdes muižas baronu [Peters Karls Georgs Sergejs fon Drahenfelss (1862-1927), Grauzdes un Lauku muižas dzimtkungs.³⁰⁶ – I. D.], pie kura, pārbaudot viņa karieti, atrada divas šautenes un revolveri. Tie tika konfiscēti. Baronu nopratinot, revolūci-

onāri uzzinājuši, ka tas dodas uz Durbi pie barona Rekes, lai glābtos no savu kalpu vajāšanas. „Sanāksmes apsardze viņam ieteica griezties atpakaļ uz māju, taču viņš pa apkārteļu nonāca Durbē, kur paziņoja par Slampē notiekošo.”³⁰⁷

Zināms, ka Durbē gājis bojā Tukuma ādministrs Ernests Glāzenaps (dzimis 1875. gada 24. decembrī), kas bijis kaujinieks, apsargājis sapulces un mītiņus, „reti drošsirdīgi piedalījies ieroču konfiskācijās. Varonīgi cīnījies Tukuma ielu cīņās”. Naktī no 1. uz 2. decembri kopīgi ar trim biedriem aizdedzinājis Durbes muižas riju.³⁰⁸ Revolucionāri aizsūtījuši viņus, lai aizdedzina barona ēkas un tādējādi novirzātos no Tukuma.³⁰⁹ E. Glāzenaps uzdūries dragūniem, „tiek smagi ievainots un sagūstīts. 2. decembrī tiek nodurts ar durkļiem muižas parkā”.³¹⁰ Viņš ir viens no tiem, kas 1959. gada oktobrī pārapbedīti Tukuma Kalna kapu nogāzes pirmajā terasē.³¹¹

1905. gadā avīzes bija pilnas ar ziņām par „negēlibām”, ko „paveicis” Karls fon der Reke, tāpēc apkārtējo muižu īpašnieki lūdza publicēt šādu vēstuli: „Protams, nav tiesa, ka muižu īpašnieki uzpirkuši 300-500 huligānus, lai tos varētu vest pret Tukumu. Tāpat nav tiesa, ka Durbē kopā sanākušās privātpersonas stāvējušas kaut kādā sakarā ar nemieru izcelšanos vai pat uz tiem devuši iemeslu. Joprojām nav tiesa, ka jel kāda no minētām personām šāvušas uz bēgošiem; vai mājas aizdedzinājušas; turpretī Durbes īpašnieks, barons Reke, jānot uz Tukuma II dzelzceļa pietātni, kurp viņš devās uz attiecīgu uzaicinājumu pie ģenerāļa Horunženkova, lielam skaitam bēgošiem ar savu personīgo uzstāšanos un dalību izglābis dzīvību, nebēdājot par to, ka pa-

šam, turklāt vairākkārt bijis jā-dodas dzīvības briesmās. Citus Jūsu ziņotāja patiesībai pretī runājošus vēstījumus aprādīt pēc patiesības mums jā-atstāj baronam Rādenam un kara spēka valdēm, tāpēc ka mums uz to nav pilnvaras; bet gan mēs sakām, ka mums ir tiesība un pienākums fon Rādena jaunkundzēm Jūsu rakstā uztipto necienīgo lomu pēc patiesības noraidīt ļaunprātīgu sagrozījumu valstī.

Hermans fon Betihers (*von Boetticher*).

Karls fon Betihers.

Fricis fon der Reke (*von der Recke*).³¹²

Tukuma muzeja rīcībā esošajos atmiņu stāstījumos Durbē apmetušos dragūnus dēvē par Reķa dragūniem, bet nav dokumentālu pierādījumu, ka pats Karls fon der Reke būtu šāvis cilvēks, turklāt vēl sievietes un bērņus. Soda ekspedīciju akcijās varēja piedalīties viņa vecākais dēls Luiss, kas dienēja Krievijas carienesmātes gvardes dragūnu pulkā [Ķeizarienes Marijas Fjodorovnas 4. leibdragūnu Pleskavas pulks. – I. D.]. Pie viņa attēla, kas glabājas Latvijas Nacionālajā bibliotēkā, ir piezīme: „Soda ekspedīciju vadītājs Tukumā.”³¹³

Mežabrāļi un viņu darbība

1906. gadā Latvijas teritorijā sākās revolūcijas atplūdi. Aktīvie revolūcijas dalībnieki cīņu turpināja mežabrāļu vienībās. Revolūcijas nemieru apspiešanai valdība Kurzemē izveidoja soda ekspedīcijas un lauku kara tiesas, kas nesaudzīgi izrēķinājās ar nemieru dalībniekiem. LSDSP aicināti, bijušie Tukuma kara dalībnieki, tautas miliči, rīcības komiteju locekļi un citi, kam bija jābaidās no soda ekspedīciju aktīvās darbības, organizējās mežabrāļu grupās.³¹⁴ Galvenie

mežabrāļu organizētāji un vadītāji bija LSDSP darbinieki, viens no slavenākajiem – Dobeles skolotājs Dāvids Beika.³¹⁵

“Par savas darbības mērķi mežabrāļi izvirzīja uzdevumu iznīcināt negantāko kontrrevolucionāro vācu baronu pilis un „pelēko baronu” – nodevēju mājas, sodīt revolucionāru bendes, spieģus un nodevējus, ekspropriēt ieročus un naudas līdzekļus no valsts iestādēm ieroču iegādei un mežabrāļu uzturam...”³¹⁶

Tukuma apkārtne lielākās mežabrāļu vienības darbojās Milzkalnes-Cērkstes-Smārdes-Ķemeru, Jaunpils-Struteles (cieši sadarbojās ar Dobeles mežabrāļiem), Irlavas-Grenču, Aizupes-Zemītes-Matkules-Vānes rajonos. Jaunpils un Struteles apkārtne darbojās F. Dzelzgalvja un J. Beides vadītā mežabrāļu vienība.³¹⁷ Aizupes-Zemītes-Matkules rajonā darbojās F. Baloža astoņu līdz deviņu vīru lielā mežabrāļu vienība.³¹⁸ Aktīvais revolucionārs Jēkabs Celms, galdnieks Grenču Pluņķos, noorganizēja divas Irlavas mežabrāļu grupas. Viena darbojās Ķišu apkaimē, otra bāzējās Irlavas mežos pie Dārtas muižas.³¹⁹ 1906. gada 7. jūnijā³²⁰ soda ekspedīcija viņu sagūstīja Dārtas muižas kalpu mājā. Pēc aizturēšanas spīdzināts, nošauts pie Rudziņu mežsarga mājām.³²¹

1906. gada 8. februārī Kurzemes guberņas ģenerālgubernators V. Bekmans ziņoja Baltijas ģenerālgubernatoram, ka „Tukuma apriņķim nepieciešama pastāvīga novērošana, jo tā samērā mežainā ziemeļu daļā slēpjas bandas, kas aizbēga no Tukuma”.³²²

Ja līdz šim lielā mērā apzināti revolucionāri, tad mazāk zināms par viņu upuriem un

mežabrāļu darbībām Kurzemē un Tukuma apriņķī, kas, ceļot apsūdzības pret vainīgajiem, tika klasificētas kā kriminālnoziedzumi.

Muižu dedzināšana un demolēšana

„Mežabrāļi vispirms centās likvidēt soda ekspedīciju koncentrēšanās un apmešanās punktus: vietējo vācu baronu muižas un pilis. Tukuma apkārtnē par reakcijas atbalsta punktiem un sagūstīto revolucionāru moku un nāves vietām kļuva Durbes, Degoles, Jaunpils, Snapju, Remtes un Zemītes muižas... Šajās muižās nometināja lielākās dragūnu un kazaku vienības, kuru patruļas kontrolēja gandrīz visus Tukuma apkārtnes ceļus.”³²³ Bikstu un Jaunpils mežabrāļi kopā ar D. Beikas vadīto Dobeles partizāņu vienību 1905. gada 24. decembrī nodedzināja Jaunpils muižu, decembrī – Zemītes, bet 1906. gada vasarā – Remtes muižas pili. Tā rakstīts „Latvijas revolucionāro cīnītāju piemiņas grāmatā”.³²⁴

Līdz 1906. gada 1. janvārim Kurzemē pavisam bija nodedzinātas vai izdemolētas 52 muižas, no tām toreizējā Tukuma apriņķī un tagadējā Tukuma rajonā: Jaunpils, Vecauces, Bēnes, Pūres, Zemītes un Vānes muižas.³²⁵ Tajās nebija izvietota neviena armijas daļa vai soda ekspedīcijas vienība, to īpašnieki tur neatradās. Jau 1905. gada 10. decembrī avīzes ziņoja par nodedzinātajām muižām un ka „īpašnieki pa lielākai daļai aizbēguši”.³²⁶

1906. gada 5. janvārī karaspēka daļu sastāvā Kurzemē ietilpa: 180. Ventpils kājnieku pulks – 100 durkļi; 76. artilērijas brigādes 3. baterija – divi lielgabali; Viņas augstības ķeizarienes Marijas Fjodorovnas

4. leibdragūnu Pleskavas pulka 2. un 6. eskadrons – 83 zobeni.³²⁷ Kurzemes guberņas ģenerālgubernatora V. Bekmana, militāro vienību vadītāju ziņojumi un telegrammas 1906. gadā informē par karaspēka daļu atrašanos un soda ekspedīciju vienību sūtīšanu uz atsevišķām Tukuma un Talsu apriņķa vietām no Tukuma un Durbes muižas:

2. janvārī – uz Aizupi izsūtīts eskadrons;³²⁸ 4. janvārī – uz Zemītes pagastu izsūtīts puseskadrons, puseskadrons nosūtīts uz Aizupi;³²⁹ 9. janvārī – vienības nosūtītas uz Sēmes pagastu, Irlavas, Degoles, Vikseles, Remtes, Jaunpils muižām, Tukuma apkārtni³³⁰ un eskadrons uz Kandavu;³³¹ 14. janvārī – nosūtīts eskadrons uz Kandavu, Cēri un Pūri;³³² 15. janvārī – puseskadrons uz Kandavu, Cēri, Pūri;³³³ 16. janvārī uz Jaunpili nosūtīts puseskadrons ar lielgabalu;³³⁴ 18. janvārī uz Brizuli – 10 kājnieki arestu veikšanai;³³⁵ 21. janvārī no Tukuma nosūtīts eskadrons uz Irlavu;³³⁶ 15. februārī no Tukuma – uz Kaņiera ezeru, Smārdes dzirnavām, Jāņukrogu un „Sviļu” mājām;³³⁷ 16. februārī puseskadrons nosūtīts uz Lesteni un Džūksti;³³⁸ 22. februārī no Tukuma – nodaļa uz Brizuli un Slampi;³³⁹ 7. martā izsūtīta nodaļa pa Rīgas ceļu uz Slampi.³⁴⁰

Tikai sākot no 1906. gada februāra, no Tukuma vienības tika atdalīts viens eskadrons uz Irlavu, kas no 1. līdz 6. februārim izsūtīja nodaļas uz Lestenes un Jaunpils pagastu;³⁴¹ 15. februārī – uz Jaunpili;³⁴² 19. februārī – uz Grenčiem šī pagasta vecākā Niedras slepkavu ķeršanai.³⁴³

Soda ekspedīcijas nodaļa februārī bija izvietota Sabilē,³⁴⁴ Briņķpedvāles muižā.³⁴⁵ No tās martā tika izsūtītas vienības

uz Variebu, Aizupi, Kandavu un Vāni.³⁴⁶

1906. gada 15. aprīlī Tukumā bija novietots Šliselburgas pulka 2. bataljons un Viņas augstības ķeizarienes Marijas Fjodorovnas 4. leibdragūnu Pleskavas pulka 2. eskadrons (Durbes muižā),³⁴⁷ kur tas atradās vēl 11. novembrī.³⁴⁸ Irlavā uzturējās šī dragūnu pulka 6. eskadrons, Briņķpedvāles muižā bija izvietots viens 49. Arhangeļskas dragūnu pulka eskadrons.³⁴⁹

Ziņojumā 1906. gada 15. augustā bez šim karaspēka atrašanās vietām minētas vēl šādas: Lestene – puse no 4. leibdragūnu Pleskavas pulka 6. eskadrona; Lielblidene – puse no Jekaterinoslavskas dragūnu pulka eskadrona; Biksti – ceturtdaļa no Jekaterinoslavskas dragūnu pulka eskadrona; Slampe – viena rota no 113. Staroruskas kājnieku pulka; Lielaucē – puse no Jekaterinoslavskas 10. dragūnu pulka 5. eskadrona; Vecauce – ceturtdaļa no Jekaterinoslavskas 10. dragūnu pulka 5. eskadrona; Bēne – ceturtdaļa no Jekaterinoslavskas 10. dragūnu pulka 5. eskadrona;³⁵⁰ Tāds pats karaspēka izvietojums bija arī 1906. gada 1. oktobrī.³⁵¹

Jaunpils pils, ko dragūnu vienība pameta 1905. gada 30. novembrī, tika nodedzināta naktī no 23. uz 24. decembri. „To izdarījusi aptuveni 50 vīru liela banda. Uguns pielikta pils apakšējam stāvam, un ap pusnakti tā bija izplatījusies pa visu ēku. No pils atlikuši tikai mūri. Nodedzināts arī brūzis un lopu kūts, no kuras nozagti 32 lopi.”³⁵² „Necilvēku bars bija aizdedzinājis uguni apakšējās telpās. Vecā saimniece un pārējie iedzīvotāji tik tikko izglāba savu dzīvību. Barons fon der Reke [Jaunpils īpašnieks bija

Makss fon der Reke, ārstējās ārzemēs. Domāts Erihs fon der Reke, kas pārvaldīja muižu. – I. D.] bija tieši aizbraucis uz Rīgu. Dzirnāviņa ģimene no nodedzinātajām dzirnāviņām, kurai fon der Reke bija atļāvis apmesties pili, pazaudēja visu savu mantu. Brūzis, piedarbs, daļa no lopu kūts ar aptuveni 30 lopiem bija nodeguši... Necilvēki bija gribējuši aizdedzināt arī zirgu stalli, bet muižas ļaudis to nav atļāvuši, tur glabājušies arī viņu malkas krājumi.³⁵³

Par Jaunpils pils dedzināšanu stāsta iedzīvotāji:

E. Ābola: „... grupa revolucionāru aizdedzināja barona pili. Pils dedzināšanā piedalījās R. Meija, Krieviņš u. c. revolucionāri. Meija vēlāk teica, ka vajadzējis ierasties 30 cilvēkiem, bet bija ieradušies tikai 15 revolucionāri. Vispirms viņi no pils izraidījuši istabeni un citus kalpotājus, pēc tam pili aplaistījuši ar petroleju un aizdedzinājuši. Nodedzināja arī alus un spirta brūžus, kūti, šķūni. Visiem dedzinātajiem bijuši ieroči. Dedzināšanā piedalījies arī Kantovskis, kas strādāja veikalā. Viņš arī bijis tas, kas teicis, lai kalpi izvāc savu mantu un lopus no muižas ēkām. Dedzināšanā piedalījies arī Meijas dienas puisis Kāposts, kuru pēc tam soda ekspedīcija nošāva.³⁵⁴

M. Kravale: „... Ziemassvētku naktī revolucionāri bija aizdedzinājuši pili. Skaidri varēja redzēt ugunsgrēka liesmas. Otrā dienā, ejot uz baznīcu, iegriezāmie pils pagalmā, lai to apskatītu. Pils bija izdegusi, atsevišķās vietās vēl gruzdēja. Pēc šiem notikumiem ciemā aizliedza jebkādu pulcēšanos, bija jāpārtrauc dziedāšanas un teātra mēģinājumi.³⁵⁵

L. Norde: „1905. gadā dzīvoju „Sveikuļos” par kalponi. Re-

volūcijas laikā pat šajās mājās (apm. 4 km no Jaunpils) varēja dzirdēt revolucionāru dziedāšanu Jaunpili un ribienus. Pirms Rekes pils un saimniecības ēku nodedzināšanas revolucionāri muižas ļaudīm atļāvuši no kūtim izvest savus lopus, bet muižas lopus nav atļāvuši izvest. Pēc tam kūtis ar visiem lopiem nodedzinātas.³⁵⁶

A. Bukass: „Jaunpils nodedzināšanu veica D. Beikas mežabrāļu grupa no Dobeles, lai iznīcinātu iespējamo apmešanās vietu soda ekspedīcijai. Bija nolemts iznīcināt arī pārtikas avotus – klētis, cūku un liellopu kūtis. Galvenie dedzināšanas organizatori bija Roberts Meija un Kārlis Ķēde-Krievs [Viņš arī Krieviņš, Ķeida, Ķeide. – I. D.].³⁵⁷

Jaunpils hronika šos atmiņu stāstus papildina: Jaunpils revolucionāri sava organizatora Kārļa Ķēdes-Krieva vadībā 1905. gada naktī no 23. uz 24. decembri ap pulksten vienpadsmitiem vakarā aizdedzināja Jaunpils pili, degvīna darītavu, lopu kūti un labības šķūni, kur agrāk bijuši novietoti dragūni ar saviem zirgiem un piederumiem, turklāt lopu kūti ugunsgrēkā gāja bojā ap sešdesmit govslopi un nedaudz siklopi.

Jaunpilnieku atmiņā saglabāties nostāsts, ka tajā naktī, kuru aizdedzināja, atradies vērtīgs sugas bullis, kuru par labu naudu barons bija iegādājies Holandē. Šajā naktī, redzot uguns briesmas, skrējuši ļoti daudz apkārtējo iedzīvotāju, lai glābtu degošās mājas, lopus un lietas. Daudzus lopus paguva izvest no liesmām, bet, zinot to, ka bullis ir ļoti nikns, tam neviens nav iedrošinājies tuvojties, un tā lops lielās mokās ugunī gāja bojā. Vēlāk, kad uzcēla jaunu kūti nodegušās vietā, ēkas ga-

lā tika uzlikta iespaidīga, no māla veidota liela buļļa galva (to pirms vairākiem gadiem huligāni sasita).

Pils degšana un gruzdēšana beidzās tikai pēc Jaungada. Izdega pils torņa telpas. Vienā no tām bija pils bibliotēka un lasītava ar ļoti plašu gleznu un grāmatu kolekciju. Šī bibliotēkas telpa bija ievērojama ar sarkankoka griestiem un griestu gleznojumu, kurā attēlota meža dieviete Diāna, medību ainas, figūras. Bojā gāja vairākas greznas podiņu krāsnis un kamīni. Krāsns podiņi bija veidoti uz zila fona ar medību un dabas ainavu attēliem. Uz viena no šiem podiņiem bijis iezīmēts 1729. gads. Lietpratēji domā, ka šie podiņi gatavoti Venēcijā. Šis neatkārtojamās kultūras vērtības ir zudušas neatgriezeniski un uz visiem laikiem.³⁵⁸

Jaunpils pils dedzināšanā piedalījies: Bikstu muižas kalps Oto Ozoliņš (1875-?), kas darbojies vienā pulciņā ar Annu Cauni, Kārli Ķēdi-Krievu un Kārli Briedi, dedzinājis arī Kurmenes muižu. O. Ozoliņš arestēts 1906. gada 8. jūlijā Jelgavā. Tiesāts kara tiesā 1907. gada 7. martā kopā ar Vimbu, Zaķi un Circeņi. Pierādījumu trūkuma dēļ attaisnots, otrreiz tiesāts apgabaltiesā 1907. gada novembrī, piespriesti trīs mēneši aresta. Vēlāk [1933. gadā. – I. D.] dzīvojis Padomju Krievijā.³⁵⁹

Kopā ar Augustu Gulbi, Kārli Rumbu un citiem Jaunpils dedzināšanas prāvā apsūdzēts arī Augusts Baksts (dzimis 1884. gada 24. jūnijā) – Tukumā apriņķa Jaunpils pagasta „Mežaptauju” saimnieka dēls, LSDSP Jaunpils pulciņa biedrs, pagasta rīcības komitejas loceklis 1905. gadā. Soda ekspedīcijai ierodoties, aizgājis strādāt Tukuma I stacijā. Vēlāk iesaukts karadienestā, kur ap-

mēram pēc gada Ostroļenskā (Polijā) arestēts. 1907. gada 11. jūlijā miris Jelgavas cietumā.³⁶⁰

Vecaucē ipašnieks grāfs Frīdrihs fon Mēdems (1859-1911) bija Tukuma apriņķa maršals laikā no 1895. līdz 1906. un no 1907. līdz 1911. gadam.³⁶¹ Vecauces pili revolucionāri nodedzināja 1905. gada 2. decembrī pēc tam, kad muižā bija iebukuši 50 vīri, atņēmuši Mēdemam septiņas vai astoņas plintes un no atlauztā vīna pagraba – 1500 pudeles vīna.³⁶² Vecauces pils dedzināšanā apsūdzēja: skroderi Žani Bambali (dzimis 1887. gadā) – arestēts, nošauts 1907. gada 21. februārī; Vili Vāceru (dzimis 1878. gadā), kas bija aktīvs mežabrālis Lielaucē pagastā, viņa vadītās grupas mežabrāļi nošāvuši vairākus pagastu vecākos un mežkungus, V. Vācers nošauts 1907. gada 21. februārī,³⁶³ Jāni Veinbergu, Bēnes pagasta rīcības komitejas locekli, „Jaunzemju” māju saimnieku.³⁶⁴

Ziemassvētku rītā par upuri „sarkanajam gailim” bija kļuvusi Bēnes muižas pils. Tā piederēja Birkenštedta mantiniekiem. Pils degusi gaišās liesmās.³⁶⁵ Mežabrālis J. Freimanis savās atmiņās rakstīja: „Jautājumā par Bēnes pils nodedzināšanu bija dažādas domas. Daži teica, ka revolūcijas uzvaras gadījumā muižnieki neatgriezīšoties un pili varēšot izmantot tautas vajadzībām, tādēļ to nevajagot nodedzināt. Tomēr vairākums bija par to, ka pils jānodedzina. Ja revolūcija uzvarēšot, tauta pati uzcelšot sev piemērotas ēkas, vēl skaistākas nekā muižnieku pils... Tautas miliču grupa, kam bija uzdots pili nodedzināt, rosīgi rīkojās. Reihmaņa veikalā savāca dažādas lupatas, vecus iesaiņojumus un kādas 4-5 petrolejas kannas. Naktī bruņoti miliči devās iz-

pildīt revolucionārās tautas gribu...” Pašu ipašnieku gan muižā nebija.³⁶⁶ Bēnes pils dedzināšanā piedalījās muižas kalps Kārlis Ābels, kuru arestēja 1907. gadā un kurš miris Orlas katorgas cietumā 1914. gadā.³⁶⁷

Vānes muižas ipašnieks bija barons Haralds fon Hāns, pili nodedzināja 1905. gada 28. decembrī, kad muižas kungtur neatradās. Avīzes par Vānes pils dedzināšanu un muižu demolēšanu rakstīja, ka „Vānes pils ir papriekšu no revolucionāriem izlaupīta, un pēc tam nodedzināta. Sadegušas daudz vērtīgas vecu lauku lietas. Viss spirta krājums brūzī izlaists zemē. Arī Briņķpedvālē, Matkulē un Aizupē spirts no brūžiem pa daļai pārdots, pa daļai izlaists zemē. Brūžu ipašniekiem lieli zaudējumi. Daudzus brūžus nolemts pa nemiera laiku pagaidām slēgt. Briņķpedvāles pili izšautas visas logu rūtis, pils iemītņieki pie laika aizmukuši.”³⁶⁸

Ž. Veinbergs no Zantes ciema „Graudiem” 1975. gada pavasarī atcerējās: „Dedzināšanas laikā no pils iznesa skaistas mantas, tai skaitā arī skaistas spēļu kārtis, kas nokļuva pie mana brāļa. Kad nemiernieki bija apspiesti, barons atgriezās savā pilī, visus, pie kā atradās kārtis, pēra. Arī brāli pēra līdz asinīm, galvu iebāzuši sūnās, lai nedzirdētu kliedzienu. Kādu nedēļu brāli vajadzēja ārstēt.”³⁶⁹

Apsūdzībā pret Ansi Aunu teikts, ka 28. decembra vakarā pili ieradās apbruņojusies banda ar paziņojumu, ka Sabilē ieradusies dragūni, kas dodas uz Vānes pili, pēc tam banda aizdedzinājusi Vānes pili. Pils iemītņieki, paņēmuši savas mantas, devās prom, kad ēku apņēma liesmas.³⁷⁰

Vānes muižas pils dedzināšanā piedalījies Kārlis An-

skalns (dzimis 1877. gada 23. oktobrī Jaunsātu muižas „Kalniņos”) no Abavas pagasta, vēlākais mežabrālis, nošauts 1906. gada 16. oktobrī Bēnē.³⁷¹ Pils dedzināšanā apsūdzēja arī Ansi Aunu, kalēja dēlu no Vānes „Skuju” mājām, kuru aizturēja 1906. gada janvāra sākumā,³⁷² un revolucionāru Pēteri Edolfu,³⁷³ kā arī kādu Stieku, kas par to ticis apsūdzēts.³⁷⁴ Par to pašu noziegumu līdz ar Pēteri Edolfu apsūdzēts arī vānenieks Krišs Šteinberģis no „Kulpu” mājām. Soda ekspedīcija arestēja viņu 1905. gada 29. decembrī, nākamajā dienā viņš kopā ar Finkenfusu [Vānes „Rumbenieku” māju kalps Kristaps Finkenfuss. – I. D.] nošauts, bet Edolfs atlaists. K. Šteinberģi un K. Finkenfusu apvainoja arī par Veģu muižas degvīna brūža demolēšanu.³⁷⁵

Zemītes muižas ipašnieks barons Karlo fon Firkss ar ģimeni 1905. gada rudenī jau bija aizbēdzis uz Vāciju.³⁷⁶ Par pils dedzināšanu stāstījis aculiecinieks J. Būmanis: „Vēlā rudenī kādā vakarā pie pils piebrauca pajūgs ar vairākiem vīriem: Balodi, brāļiem Liņķiem, Rumbenieku, brāļiem Gaiķiem un citiem. Vīri pielaida pilij uguni, paši nostājās sardzē ap to. Pie pils saskrēja daudz ļaužu. Bija redzams, kā uguns skrien no vienas istabas otrā. Jau dega pils zāle ar lepnajām klavierēm. Kad uguns tika lielmātes guļamistabā, kur atradās ar samtu un plīšu polsterētas mēbeles, daži klātesošie mēģināja skriet tās glābt, bet sargi uzsauca, ka šaus, līdzko kāds iedrošināsies glābt kaut vienu no ienīstā barona mantām.”³⁷⁷

1906. gada 4. janvārī uz Zemītes pagastu tika izsūtīts puseskadrons dragūnu arestu veikšanai, darbības pārbaudei, ieroču atņemšanai un

Zemītes pils nodedzināšanas izmeklēšanai.³⁷⁸

1908. gada 14. un 15. janvārī kara tiesa Jelgavā skatīja apsūdzību pret vairāk nekā 30 personām, to vidū pret Zemītes pagasta zemniekiem Ernestu Starpiņu (52 gadus vecs), Jāni Cērpu (24 gadus vecs), Ernestu Freimani (31 gadu vecs), Juri Cērpu (24 gadus vecs), Frici Vozdiņu (50 gadus vecs), Ferdinandu Jansonu (32 gadus vecs), Miķeli Gaiku (26 gadus vecs), Vili Reimani (23 gadus vecs), Jāni Gaili (29 gadus vecs), Jēkabu Freimani (18,5 gadus vecs) Augustu Starpiņu (18,5 gadus vecs) Ernestu Sniķeri (32 gadus vecs), Jāni Liņķi (49 gadus vecs), Krišu Ratnieku (34 gadus vecs); Matkules pagastā: Edvardu Sniedzīti (32 gadus vecs), Ernestu Alksni, Jāni Freimani; pret nozudušajiem: Jāni Krauzi, Miķeli Liņķi, Kārli Liņķi, Kārli Būmani, Ernestu Cērpu, kā arī jau nošautajiem: brāļiem Anskalniem un Frici Balodi.

Apsūdzētie kopā ar citiem piecas reizes iebrukuši Zemītes muižā un izlaupījuši to, iznīcinādami baronam Firksum vīnu par 5000 līdz 6000 rbļ. Un pēdīgi nodedzinājuši pašu pili. Ap to pašu laiku Rumbenieka vadībā apbruņots zemnieku pulks ar 200 un vairāk vīriem devies uz Tukumu.

Apsūdzētie sevi par vainīgiem neatzina. Daži teica, ka nemaz neesot revolucionārajā kustībā piedalījušies, bet citi – ka darījuši to, ar draudiem piespiesti. Savu nevainību pierādīja Krišs Goba, Augusts Starpiņš [Vēlāk piespriests viens gads pārmācīšanas nodaļā. – I. D.], Dāvids Liepiņš, kurus atsvabināja no atbildības tiesas priekšā.

Tiesa atzina par vainīgiem

un notiesāja uz visu tiesību atņemšanu un nodošanu spaidu darbos: bijušo skrīvera palīgu Ernestu Alksni – uz astoņiem gadiem un astoņiem mēnešiem; Ferdinandu Jansonu, Ernestu Freimani, Ernestu Sniķeri, Jāni Liņķi – uz četriem gadiem katru; Noziedznieku pārmācīšanas nodaļā uz vienu gadu: jau minēto Augustu Starpiņu, Jāni Cērpu, Miķeli Gaiku, Edvardu Sniedzīņu, Krišu Ratnieku, bet cietumā uz trim gadiem – Jēkabu Freimani. Pārējos attaisnoja.³⁷⁹

Arī kalējs Fricis Balodis (dzimis 1883. gada decembrī Zemītes pagastā kā mazmājnīka – kalēja dēls, piederīgs Zantes pagastam) apvainots par Zemītes pils dedzināšanu un kā viens no Ārlavas mācītāja Grīna šāvējiem. 1906. gada 6. septembrī „bēgot” nošauts.³⁸⁰ Pēc 1905. gada uz ārzemēm izbrauca brāļi Gaiki, Fricis Freimanis, brāļi Liņķi.³⁸¹

1906. gada 11. jūlijā tika nodedzināta greznā Remtes pils. Liesmas cēlušās augstāk par parka vecajiem kokiem.³⁸² Grāfa Mēdema Remtes pili nodedzināja 12 mežabrāļi, jo „tur esot spīdzināti un nobendēti revolucionāri”.³⁸³ Remtes pils dedzināšanā atzina par vainīgiem brāļus Žani un Frici Lapiņus.³⁸⁴

Cērkstes barons Kleists [pilnā vārdā – Ernsts Oto Vilhelms fon Kleists, dzimis 1853. gada 19. novembrī, Cērkstes 4. majorātkungs.³⁸⁵ – I. D.] tika uzskatīts par labu, viņš nav izdevis nevienu 1905. gada revolucionāru, kaut gan no viņa muižas tādi bijuši, tai skaitā arī Fricis Šternbergs.³⁸⁶

Elizabete fon Betihere (*von Boetticher*, 1880-1960), jaunākā no 14 bērnu lielās Betiheru ģimenes,³⁸⁷ savās bērni-

bas un jaunības dienu atmiņās par Spirgus muižu piemin 1905. gada revolūcijas notikumus, kad muižas kučieris bija iestājies sarkanajā bandā: „Taču viņš novērsa uzbrukumus kā muižai, tā arī tās iedzīvotājiem. Kad citi viņam jautāja, kāpēc viņš esot aizgājis pie „sarkanajiem”, viņam taču Spirgus muižā esot bijis tik labi, viņš atbildējis: „Jā mums gāja labi, tomēr mums būtu varējis būt vēl labāk, ja visa muiža mums būtu piederējusi!”³⁸⁸ Kad sacelšanos... Krievijas valsts apspieda un dragūnu nodaļas iztīrīja zemi no sarkanajiem, Spirgus kučieris Roberts bija nokļuvis apcietinājumā un ticis aizvests uz cietumu Pēterburgā. Viņam bija jādodas trimdā uz Sibīriju kopā ar citiem sacelšanās dalībniekiem. Viens no Spirgus muižas dēliem, Hugo [Hugo Frīdrihs fon Betihers, 1864-1943, no 1906. līdz 1915. gadam – Krievijas tieslietu ministrijas cietumu galvenās pārvaldes priekšnieka palīgs St. Pēterburgā.³⁸⁹ – I. D.] ieņēma tajā laikā augstu amatu cietumu pārvaldē. Viņš apciemoja Robertu viņa cellē. Kad viņš no sarunām ar Robertu nāca pie pārlicības, ka tas savu soli nožēlo, viņš, izmantojot savu ietekmi, izgādāja tam brīvību.

Drīz pēc tam Roberts ieradās Rīgā pie savas vecās kundzes [Aleksandra Juliane fon Betihere, dzim. fon Zengbuša, 1835-1912.³⁹⁰ – I. D.] un ļoti lūdza viņam piedot. Taču izrādījās, ka galvenais iemesls viņa apmeklējumam bija lūgt agrākajai Spirgus muižas kundzei ieteikuma rakstu, norādīdams, ka viņš atkal grib strādāt, un lai viņa tam palīdzētu dabūt jaunu vietu. Taču viņa, kas citkārt bi-

ja rūpējusies par viņa ģimeni, atbildēja: „Robert, tu zini, kas ir bijis, un tev būtu arī jāzina, ka es nevaru rakstīt nepatiesību. Apliecinājums, ko es tev varētu uzrakstīt, nevarētu tev nekā palīdzēt.” Vēlreiz lūdzot piedošānu, viņš aizgāja; par viņa tālāku likteni neko vairs nedzirdēja.³⁹¹

Apgalvojumam, ka mežabrāļi dedzināja muižas un pilis, kuras bija soda ekspedīciju atbalsta punkti un revolucionāru moku vietas, nav nekāda pamata. Taisni tās, it sevišķi Durbe, kuras šī iemesla dēļ varēja nodedzināt, palika neskartas.

Bruņoti uzbrukumi

Sevišķi plaši mežabrāļu darbība bija jūtama 1906. gadā.³⁹² Lai veiktu augstāk minētos uzdevumus, bija vajadzīgi ieroči un nauda to iegādei. Nepietika ar to, ko šādam mērķim piešķīra LSDSP centrālā komiteja. 1906. gada martā Jaunpils centram ar priekšstāvja Kārļa Ķēdes-Krieva starpniecību tika izsniegti 166 rbļ. ieroču un munīcijas iegādei, „kas tika atzīmēts uz viņam no centrālkomitejas izdotās kvīts”.³⁹³ Un tā 1905. gada beigās turpinājās ieroču laupīšanas un muižu demolēšanas.

1905. gada 26. decembrī notika bruņots uzbrukums Irlavas muižai un tās nomniekam Augustam Neliusam. Tajā piedalījies Degoles pagasta zemnieks Jānis Grīnfelds (26 gadi) un Pētertāles pagasta zemnieks Jēkabs Grīns (21 gads). Ar Kurzemes pagaidu ģenerālgubernatora Bekmana pavēli 1906. gada 13. aprīlī abi tika nodoti Tukuma kara tiesai. Kopā ar citām personām viņi, „būdami apbruņoti ar šautenēm un revolveriem ar mērķi izmantot Kurzemes guberņas Tukuma apriņķa Irlavas muižā dzīvojošā pilsoņa Augusta Ne-

liusam mantu, uzbruka apdzīvotajai mājai un atklāti nolaupīja Neliusam revolveri un 12 šautenes, pie kam, lai veiktu šo laupīšanu, Neliusam tika izteikti draudi, bīstami viņa dzīvībai, uz viņu tika šauts”. Neliusu viegli ievainoja.³⁹⁴

1905. gada 25. decembrī vānenieks Kārlis Ivans (1874. gada 21. decembris-?) kopā ar Angeru un 15 citiem demolējis Aizupes degvīna dedzinātavu. Viņi iznīcinājuši visu degvīnu, kā arī izdemolējuši Vānes muižas vīna pagrabu. K. Ivanu apcietināja 1906. gada 23. janvārī Remtē.³⁹⁵

Veģu muižas degvīna brūža demolēšanā apsūdzēti Vānes „Rumbenieku” māju kalps Kristaps Finkenfuss un Krišs Šteinbergs no Vānes „Kulpju” mājām.³⁹⁶ K. Finkenfusu apvainoja arī par ieroču atņemšanu Vānes muižā, K. Šteinbergu – par Vānes pils dedzināšanu. Abi nošauti 1905. gada 29. decembrī mežā pie „Mazkilešu” mājām.³⁹⁷

Parparastu lietu 1906. gadā kļuva uzbrukumi pagastu namiem. Likumīgās pagastu valdes bija atjaunotas jau 1906. gada 17. janvārī Ventspils, Kuldīgas, Bauskas, Dobe-

les un Tukuma apriņķos. Izņēmums bija vienīgi Cēres pagasta valde (tolaik Talsu apriņķī), kur pagasta vecāko un viņa palīgu bija arestējis karaspēks.³⁹⁸ Mežabrāļi nošāva uradņikus, kas apsargāja pagastu valdes, sadedzināja dokumentus, konfiscēja ieročus, naudu, pasu blankas un zīmogus.³⁹⁹

21. janvāra naktī 25 bruņoti vīri naktī aplaupījuši Slampes pagasta kasi, paņēmuši naudu un pasu blankas.⁴⁰⁰

19. februārī vienpadsmitos naktī „Telšu” mājās par atteikšanos izdot pagasta valdes atslēgas nošāva Grenču pagasta vecāko Niedru. No Irlavas nosūtīta soda ekspedīcijas nodaļa, taču noziedzniekus noķert nav izdevies.⁴⁰¹ 4. martā arestēti divi kalpi Tkačevski, kas tika turēti aizdomās par Grenču pagasta vecākā slepkavību.⁴⁰²

Ģenerālgubernators V. Bekmans ziņojis: „1906. gada 12. aprīlī uz nodaļu, kas pavadīja naudas pārvedumu no Jaunpils pagasta nama uz tuvējo staciju, šauts. Noziedznieki nozuda tumsā.”⁴⁰³ Uzbrukums Jaunpils pagasta namam notika naktī no 11. uz

Bijusi Irlavas pagasta māja (tagad „Straumēni”), kur 1905. gada rudenī darbojās Irlavas rīcības komiteja. TMNM PZA 2338.

12. aprīli. Jaunpils pagasta hronikā teikts šādi: „...pieņācis 1906. gada 11. aprīlis, kad toreizējais pagasta vecākais, „Atālu” māju saimnieks Jirgens Tone no zemturiem bija iekasējis toreiz valstij maksājamās desetīnu naudas, kuras nākošā dienā bijušas nogādājamās un iemaksājamās Valsts bankas Tukuma nodaļai. Pagasta vecākais drošības dēļ telefoniski izsauca no Irlavas tur stāvošo dragūnu nodaļu iekasētās desetīnu naudas apsardzībai, ņemot vērā 1905. gada nemiernieku kustību un pēc tam vispār sekojošo bruņoto ielaušanos apkārtnē. Uz šo aicinājumu no Irlavas tikusi izsūtīti 12 dragūni, kuri pagasta namā ieradusies ļoti vēlā vakarā – ar tumsu. Tanī pašā naktī Dobeles rajona revolucionārās komitejas mežabrāļu pulciņš (personu skaits nav zināms), kurš par nodokļu iekasēšanu bij' uzzinājis, bet par dragūnu pulciņa ienākšanu neko nebij' zinājis, izdarījuši pagasta namam uzbrukumu, pie kam starp uzbrucējiem un aizstāvjiem izcēlusies apšaudīšanās, izgāžot pagasta namam trīs logus, sašaujot ēkas durvis, aplodas un sabojājot arī iekšējo sienu apmetumu. Personas nevienā pusē no uzbrukuma nav cietušas. Uzbrucēji, manīdami karaspēka apsardzību, aizbēguši, atstādami nama iekšpusē malkas pagales, pudeli ar petroleju un izšautas patronu čaulītes. Uzbrucēji trijos pajūgos aizbraukuši uz Dobeles pusi. Kaut arī no Irlavas izsaukti palīgspēki viņu gūstīšanai, uzbrucējus sagūstīt neizdevās.” Uzbrukumu Jaunpils pagasta namam ar nolūku iegūt pagasta naudu aprakstījis arī D. Beika savā grāmatā „Mežabrāļu gads” (Rīga, 1956., 223. līdz 226. lpp.).⁴⁰⁴

1906. gada 21. maijā notika uzbrukums Džūkstes pagasta mājai. Par to turēti aizdomās

Jēkabs Neimanis (dzimis 1863. gadā), laukstrādnieks no Slampes pagasta, un Krišs Bērziņš.⁴⁰⁵ Abi nošauti 1906. gada 21. maijā.⁴⁰⁶

Jaunpils pagastam piederīgais Džūkstes Mikus mazmūžs kalējs Augusts Brūnais („Čuguns”) 14. augustā „uz „savienības” rīkojumu Džūkstē kopā ar Teodoru Bulli-Bāru, Milleri un Glāznieku nošāva vietējos spieģus, vēveri Rutentālu un krodzenieku Smilgu, kā arī izdemolēja pagasta māju, sadedzināja pagasta ruļļus utt...”⁴⁰⁷ Viņu un Bāru arestēja Vecauces stacijā. 1907. gada decembra beigās pagaidu kara tiesa Jelgavā notiesāja A. Brūno un T. Bulli-Bāru uz nāvi caur pakāršanu. Glāzniekam piesprieda 12 gadus katorgas.⁴⁰⁸

Naktī uz 9. jūliju tika aplaupīta Tumes pagasta valde. Soda ekspedīcijas nodaļa aizrējusi ļaundarus, pie kuriem atrasti revolveri, bises, laužņi un mūķizeri.⁴⁰⁹

Mežabrāļi bieži uzbruka pasta un telegrāfa nodaļām, konfiscēja naudu, paralizēja pasta un telegrāfa sakarus.⁴¹⁰ Baidoties no uzbrukumiem, daudzās pasta nodaļās 1906. gada jūnijā tika pārtrauktas naudas operācijas, tostarp arī Džūkstē, Irlavā, Remtē, Lestenē un Bēnē. Par to Baltijas pagaidu ģenerālgubernatoram ziņojis Rīgas apgabala pasta un telegrāfa priekšnieks.⁴¹¹

Par uzbrukumu, ko 1906. gada 24. aprīli veica mežabrāļi, „Düna Zeitung” ziņoja: „Vakar gaišā dienas laikā kāda banda uzbruka Slokai... Pilsēta apmēram stundu atradās revolucionāru rokās.”⁴¹² Slokas ieņemšana bija Rīgas, Jelgavas un Dobeles kaujinieku kopīga operācija. No Dobeles novada mežabrāļiem tajā piedalījās

Dāvids Beika un vēl divi.⁴¹³ Uzbrukuma laikā Slokas dzelzceļa stacijai, policijas valdei, pasta kantorim un privātpersonām nošauti: pasta telegrāfa kantora priekšnieks Eglīts, trīs policisti un kāds Lasis. Apsūdzēts Jānis Leibuss.⁴¹⁴ Mežnieki nolaupīja 1000 rbļ. naudas un viņiem tik ļoti nepieciešamās pasu blankas.⁴¹⁵ Smārdes pagasta SD pulciņa un mežabrāļu sakarnieks Mārtiņš Zaļais (1889-1976)⁴¹⁶ par šo notikumu zināja stāstīt: „Ķemeru mežā darbojās līdz pusotra desmita liela Tukuma un Jelgavas kaujinieku grupa, kas 1906. gada rudenī veica pārdrošu uzbrukumu pasta vilcienam pie Slokas. Apšaudē tika nogalināti pieci pasta ierēdņi un vietējais bagātnieks, kas izrādīja pretestību. Partizāni paņēma valsts naudu partijas vajadzībām. Tā pati grupa pie Kalnciema sakāva žandarmus un dragūnus, viņu vidū bija nogalinātie. Viņi visi izbrauca uz ārzemēm, izņemot Jāni Leibusu, kuru nošāva 1908. gada martā par naudas ekspropriāciju no pasta vilciena Slokā.”⁴¹⁷

1906. gada ziemā Lestenes mežabrāļu grupa uzbruka vietējam pastam un konfiscēja naudu, „lai iegūtu līdzekļus ieroču un nelegālās literatūras iegādei, pašu iztikai”.⁴¹⁸ Šajā aplaupīšanā⁴¹⁹ piedalījies Lestenes sociāldemokrātiskā pulciņa biedrs Krišjānis Krepliņš (1880-1953).⁴²⁰

6. jūlijā tika aplaupīta Ķemeru pasta nodaļa, daļa laupītāju aizturēta.⁴²¹

Aplaupīti un demolēti tika arī veikali un krogi. Bikstu-Jaunpils monopolbodes izdemolēšanā 1906. gada sākumā piedalījies Rūdolfs Štāls [īstais vārds Rudolfs Lemkins. – I. D.], atslēdznieks Krāmera atslēgu fabrikā Rīgā.⁴²²

Naktī no 6. uz 7. augustu tika aplaupīta tirgotāja Goldmaņa bodīte pie Smuku muižas, paņemti 60 rbļ. un preces,⁴²³ bet naktī no 12. uz 13. augustu pieci maskēti laupītāji tirgotājas Betas Immermanes bodītē nolaupījuši 1085 rbļ. naudas un preces par 10 rbļ.⁴²⁴ 18. augustā četri ļaundari Ķemeru aplaupījuši Pētersona koloniālbodi.⁴²⁵ Naktī no 24. uz 25. augustu nezināmi ļaundari nolaupījuši Upesmuižā 103 rbļ.⁴²⁶ Plāves dzirnavas banda aplaupīja naktī no 28. uz 29. septembri, paņēma naudu 46 rbļ. un pārtiku par 115 rbļ. Dzirnavniekam Goldmanim atstāts litografēts paziņojums par to, ka viņam deviņu dienu laikā jāsamaksā 500 rubļi.⁴²⁷

1906. gada 9. oktobrī apmēram septiņi cilvēki – ļaundari uzbruka Cēres Zaķu krogam, kur saplēsuši tirdzniecības dokumentus, paņēmuši 50 rbļ. un dažādas preces, atstājuši proklamācijas un pavēlējuši krodzniekam Kārlim Ozolam pārtraukt tirdzniecību. Tad banda devās uz Cēres Valdeķu krogu, kur, neatraduši saimnieku, atvainojās saimniecei, aizgāja uz „Dumburķīru” mājām, kur, neatradusi nomnieka brāli [Rezerves praporščiku Bedriti. – I. D.], piekāva viņa brāli, nolaupīja 1,50 rbļ. un, pavēlējusi sagatavot vēl 30 rbļ., aizgāja.⁴²⁸

Viens no vislabāk organizētajiem mežabrāļu cīņas veidiem bija „spiegu apkarošana”. Muižnieki, muižu pārvaldnieki, mācītāji, policisti, pagastu vecākie, krodznieki, lielsaimnieki – „pelēkie baroni” – tie visi bija iznīcināmi.⁴²⁹ Ne viena vien lauku pagasta amatpersona vai lauku saimnieks gājis bojā no mežabrāļu rokās.⁴³⁰

M. Zaļais: „Mūsu aprīņķi bija vairāki gadījumi, kad parti-

zāni likvidēja nodevējus, piemēram, pie Smārdes stacijas dzelzceļa būdiņā dzīvoja vecākais remontstrādnieks, kas spiegoja un nodeva soda ekspedīcijai savus dzelzceļa strādniekus un kalpus no apkārtējām mājām. Pēc partijas rīkojuma šim nodevējam tika piespriests nāves sods, to izpildīt bija uzdots kādam vietējam partizānam, kurš 1906. gada rudenī rītausmā šāva uz viņu, kad tas nāca ārā no dzelzceļa būdiņas, bet ievainoja viegli sejā. Nodevējs tajā pašā dienā bez pēdām pazuda... Es personīgi zinu par šo gadījumu.”⁴³¹

1906. gada janvārī divas reizes šāva uz Jaunpils mācītāju A. Bernevicu – pa ceļam no Jaunpils uz Smukām, kurp viņš devies uz dievkalpojumu, taču netrāpīja.⁴³²

1906. gada 15. janvārī Kurzemes ģenerālgubernators V. Bekmans telegrammā Baltijas ģenerālgubernatoram ziņoja: „Pie Brizules četri ļaundari nogalināja grāfu Lambsdorfu un smagi ievainoja baronu Renni, ko izglāba izsūtītais dragūnu vads, pārējie meklē ļaundarus.”⁴³³ Dienu vēlāk Lambsdorfa slepkavas arvien vēl nebija atrasti.⁴³⁴

Sīkāk par šo notikumu vēstīja „Düna Zeitung”. Četri slepkavas no kroga pamanīja braucam grāfu Lambsdorfu un baronu Renni. Pusversti no kroga viņi sagaidīja kungus. Viens no slepkavām sagrāba ragavās iejūgto zirgu un apturēja pajūgu. Divi no viņiem tēmēja ar bisēm uz kungiem, ceturtais stāvēja viņiem priekšā. Viņi pieprasīja kungiem ar viņiem kopā braukt uz mežu. Kad kungi atteicās to darīt, barons Renne, kurš bija izkāpis no ragavām, tika sašauts kājā ar skrotīm. Tanī laikā ar skrošu lādiņu tika nogalināts ragavās sēdošais

Brizules dzimtkungs Frīdrihs (Fred) Gustavs fon der Venge grāfs Lambsdorfs (1869-1906). Foto no Latvijas Vēstures pētišanas biedrības krājuma attēlu kolekcijas. LNB R I L-1, 30, 40. lp.

Lambsdorfs. Kad slepkavas bija paņēmuši revolverus un naudu, viņi aizbēga. Kučieris aizbēdzis netika, bet vairākkārt lūdza saudzēt viņa kungus. Uzbrukums bija tik spējš, ka kungiem nebija iespējams lietot viņu revolverus.⁴³⁵

Frīdrihs (Fred) Gustavs grāfs Lambsdorfs (1869-1906) dzimis Brizulē, bija Brizules muižas īpašnieks, neprecējies. No 1896. gada viņš bija Jelgavas Literatūras un mākslas biedrības biedrs, pētīja savas dzimtas vēsturi.⁴³⁶

1906. gada 18. janvārī uz Brizuli tika nosūtīti 10 kājnieki arestu veikšanai. Tobrīd soda ekspedīcijai vēl nebija zināmi šīs slepkavības vaininieki.⁴³⁷ Tukuma aprīņķa priekšnieks un soda ekspedīcijas vadītājs Rādēns draudēja iznīcināt visus Brizules iedzīvotājus, taču barons Renne liecinājis, ka šāvēji bijuši sveši ļaudis.⁴³⁸ Tikai naktī uz 16. martu Jaunliepājā apcietināja grāfa Lambsdorfa slepkavas: 25 gadus veco Aizupes pagasta zemnieku Ernestu Siliņu, Džūkstes pagasta zemnieku Kārli Vācieti (23 gadi)⁴³⁹ un Mežotnes pagasta zemnieku Pēteri Rāmnieku (23 gadi).

Pie viņiem tika atrasts revolveris, ar kuru pastrādāta slepkavība, 30 patronas un grāfa Lambsdorfa naudas maks. Aizturētie paskaidroja, ka slepkavībai bijuši politiski motīvi. Pie upura viņi bija atraduši 96 rbļ., kurus sadalīja savā starpā.⁴⁴⁰

1906. gada 4. septembrī Viļņas kara apgabala tiesas prokurors ziņoja Kurzemes pagaidu ģenerālgubernatoram: „Nosūtu kara prokurora uzraudzības slēdzienu un oriģinālo izmeklēšanas lietu par zemniekiem Kasparu Vācieti, Teodoru Ozolu, Ernestu Siliņu, Augustu Vācieti un Jēkabu Tīdemani.”⁴⁴¹

1906. gada 3. oktobrī Jelgavā sāka iztiesāt apsūdzību pret brāļiem Kārli un Kasparu Vāciešiem, Teodoru Ozolu, Ernestu Siliņu un Jēkabu Tīdemani par piedalīšanos grāfa Lambsdorfa nošaušanā 1906. gada 14. janvārī pie Stūru kroga Brizulē. Policijas pieaicinātie liecinieki apstiprināja, ka apsūdzētie patiešām nošāvuši Lambsdorfu, ievainojuši Renni un šaujot saukuši: „Tagad jums jāatbild par izlietām zemnieku asinīm!”

1906. gada 4. oktobrī tiesa pasludināja spriedumu: notiesāt uz nāvi pakarot Kasparu Vācieti, Teodoru Ozolu un Ernestu Siliņu, bet uz 20 gadiem spaidu darbos – 28 gadus veco Jēkabu Tīdemani. Vēlāk spriedums mainīts: E. Siliņš un J. Tīdemani izsūtīti.⁴⁴²

Brāļi Vācieši un Ozols bija iejaukti arī incidentā, kas notika Tukumā naktī uz 1905. gada 27. novembri un kas būtībā izraisīja Tukuma bruņotās sadursmes sākumu.⁴⁴³

Kārlim Vācietim⁴⁴⁴ 1906. gada 1. aprīlī septiņos no rīta bija palaimējies izbēgt no Tukuma kroņa cietuma.⁴⁴⁵ Viņu nošāva Jelgavā pēc lauku kara tiesas sprieduma.⁴⁴⁶

Jelgavas Sv. Jāņa baznīcas mācītājs un diakonijas nama rektors Pauls Vahtsmūts (*Wachtsmuth*), kas bija mācītājs arī nabagmājās un cietumos,⁴⁴⁷ 1906. gada 22. septembrī Vecsaules mācītājam H. Bilenšteinam savā ziņojumā rakstīja: „9. septembrī pusdesmitos vakarā es saņēmu caur policijas priekšnieku no gubernatora uzaicinājumu nākošā rītā plkst. 6.00 pavadīt dažus uz nāvi notiesātus.

Diezgan grūts uzdevums! Lieta grozījās ap grāfa Lambsdorfa slepkavu un vēl 2 līdzdalībniekiem. ...viņi ienāk, 3 vīri, kam seko 4 kareivji, kuri ar ieročiem rokās, nostājas vairāk dibenā. Notiesātie nostājas man priekšā, viens ļoti bāls, divi pārējie ar noliektām galvām. Es vēl nezinu, vai viņi vēlēšies pieņemt svēto vakarēdienu. To ļoti apšaubu attiecībā uz vienu, galveno vainīgo. Es arī negribu viņiem to tūlīt jautāt, bet gan iepriekš tos sagatavot šai atbildei. Ar šo nolūku es lasu viņiem priekšā līdzību par pazudušo dēlu un par noziedznieku pie krusa. Pa lasīšanas laiku viņu sirdis kļūst mikstākas un tie sāk šņukstēt – tā ir laba zīme... Divi apzvēr savu nevainību noziegumā, kura dēļ tiem piespriests nāves sods. Arī Dieva priekšā un skatoties nāvei acīs viņi pie tā paliek!... Trešais, galvenais vaininieks, saka, ka tas nav vainīgs visās tais lietās, par ko viņu apvaino, tikai dažās... viņš liek pateikt savai mātei, ka tas nožēlojis savus grēkus. Uz maniem tālākiem jautājumiem tas atbild, ka lūdz piedošanu no tiem, kam nodarījis ļaunu, un nožēlo savus darbus... Pēc tam mēs visi kopā lūdzam Dievu. Notiesātiem visu laiku asaras birst pār vaigiem, bet citādi viņi turas stingri... Šausmīga doma: še stāv vīri, veseli un spēcīgi; tikko mēs kopā lūdzām Dievu,

un es tiem izdalīju svēto vakarēdienu, bet aiz durvīm gaida, lai vestu tos nāvē, un pie vārtiem stāv liķu rati... Ķamēr es izeju ārā pie durvīm, jau noskan zalve. Šāvuši 18 vīri, uz katru 6...”⁴⁴⁸

1. februārī Abavmuižas pagasta „Gumbes” un „Bisnieku” mājās, Jaunsātos un Sātu pagastā seši bruņoti ļaundari ar varu atņēma iedzīvotājiem pārtiku un naudu, izsniedzot kvītis, ka nauda tiek ņemta Tukuma Sociāldemokrātiskajai partijai ieroču pirkšanai. Uz turieni izsūtītā soda vienības nodaļa, neko neatradusi, atgriezās 2. februārī.⁴⁴⁹

Sātos 1906. gada februārī un martā notikušas ielaušanās sešās mājās. 11. marta vakarā Irlavas „Enku” mājās ielauzies vairāki bruņoti vīri, piekāvusi saimnieku un atņēmuši 50 rbļ.⁴⁵⁰

1906. gada 13. martā pulkvedis Milodanovičs telegrammā ģenerālgubernatoram ziņojis: „Naktī uz 12. martu veikts uzbrukums Irlavas „Goznu” (?) mājām, četri maskējušies ļaundari ievainojuši saimnieku ar divām lodēm, nolaupīti 5 rubļi.”⁴⁵¹

4. maijā pie Jaunsātiem sānos ievainots pārcēlājs, bet 8. maijā, saņemot ziņu, ka Jurģu muižā Jaunpils pagastā nozagti trīs pajūgi, trīs zirgi un zirglietas, karaspēka nodaļa no Irlavas sarīkoja slēpni pie muižas un arestēja trīs zagļus.⁴⁵²

28. maijā ceļā no Durbes uz Šlokenbeku ar izkaptīm ievainoti divi latvieši; vainīgos – divus latviešus – izsūtītie dragūni arestēja.⁴⁵³

1. jūnijā astoņos vakarā nenoskaidroti ļaundari pie Zeberras muižas mēģināja nogalināt baronu Anatolu Heikingu [Pilnā vārdā – Georgs Frīdrihs

Anatols fon Heikings, 1850-1919, lielnieki viņu nogalināja Tukumā. – I. D.]⁴⁵⁴ un viņa dēlu.⁴⁵⁵ Uzbrukumu Slagūnes baronam Zebras mežā pie „Klāvindriķu“ mājām bija noorganizējusi Tukuma-Dobeles mežabrāļu grupa.⁴⁵⁶ Barons Heikings bija braucis no Bikstiem uz Slagūnes muižu. Par to apsūdzēja Abavas pagasta iedzīvotāju Krišu Laukkalēju, un viņu nošāva pēc lauku kara tiesas sprieduma 1908. gada 5. decembrī Rīgā. Viņu apvainoja arī par to, ka bruņojies kopā ar citiem gājis uz Tuku- mu un Talsiem cīnīties pret karaspēku.⁴⁵⁷

Naktī uz 18. jūniju 50 rbļ. tika nolaupīti kādam saimniekam netālu no Graudu [Grauzdes ?] muižas esošajās mājās. Piedraudot ar nāvi, viņam pavēlēts neiziet no mājām līdz divpadsmitiem nākamajā dienā.⁴⁵⁸

18. jūnijā četri maskēti ļaundari kādā Lejasmuižas mājā nolaupījuši 100 rbļ., piedraudot ar nāvi, ja par uzbrukumu tiks ziņots.⁴⁵⁹

22. jūnijā Abavmuižā trīs reizes šauts uz baronu Klopmani.⁴⁶⁰ 1906. gada augusta beigās soda ekspedīcija arestēja aktīvu revolūcijas dalībnieku Žani Biezo, kas slēpies Irlavas „Lāču” mājās, kur gājis arī darbā. Biezo apvainoja par to, ka viņš iedevis Fricim Dzelzgalvim un Ansim Brisnam plinti, ar kuru tie šāvuši uz Abavmuižas baronu Klopmani. Ž. Biezais vests uz Vīnšņķu mazmāju, lai uzrādītu ieročus. Nošauts Dzērves mežā.⁴⁶¹

1906. gada 28. jūnija pēcpusdienā Ķemeru mežā mežabrāļi uzbrukuši Tukuma miesnieka Forkera kučierim Fricim Paeglem, nolaupījuši 20 kapeikas, zābakus un drēbes. Šadurtais un piekautais kučieris atrasts pēc četrām

stundām un nogādāts Tuku- ma diakonijas slimnīcā.⁴⁶²

7. jūlijā pie Annas muižas apšaudīta uradņiku nodaļa: viens uradņiks nogalināts, divi ievainoti.⁴⁶³ Bikstu muižas vilnas kārstuves zellis Oto Vimba bija aktīvs mežabrālis, apvainots par to, ka kopā ar citiem pie Bērzu kroga Bikstu pagastā apšaudījis policistus un nošāvis uradņiku.⁴⁶⁴ Kara tiesa Jelgavā 1907. gada 5. februārī notiesāja viņu uz nāvi, spriedums izpildīts turpat 19. februārī.⁴⁶⁵

Jelgavas pagaidu kara tiesas prokurora, apakšpulkveža Ļevikova parakstītajā apsūdzības aktā 1907. gada 20. janvārī par uzbrukumu uradņikiem pie Bikstu tilta teikts: naktī uz 1906. gada 7. jūliju Tukuma apriņķa Upesmuižas vecākais uradņiks Merzļakovs saņēmis Tukuma apriņķa priekšnieka jaunākā palīga [Oskara fon Braša. – I. D.] norādījumu pieņemt mērus viņa veikala un pasta apsargāšanai Bikstu pagastā no bandas, kas pirms tam izdemolējusi Naudītes pagasta valdi, tajā pašā dienā devās kopā ar stražņikiem un uradņikiem uz norādīto vietu Bikstu pagastā. Birzes kroga tuvumā Merzļakovs ievēroja divus vīriešus, kuriem pavēlēja apstāties, lai tos izkratītu, bet minētie tūlīt no revolveriem sāka šaut uz policistiem, bet pēc tam sāka šaut arī citi ļaundari, kas slēpās aiz tilta, pie tam viņi nogalināja uradņiku Čabaju un ievainoja uradņikus Merzļakovu un Degi. Starp uzbrucējiem uradņiks Merzļakovs atpazīna kādu Zaķi, kas dzīvo blakus Slagūnes dzirnavām, „Sukaiņu” mājas arendatora vecāko dēlu un Vimbu, kas dzīvo Birzes [Bērzu. – I. D.] krogā, kā arī dažus citus, kuru uzvārdus viņš nezina. Sakarā ar minēto pie kriminālbildības tika saukts Oto Vimba, kurš neatzina se-

vi par vainīgu, paskaidroja, ka no sešiem vakarā viņš nepārtraukti atradies Birzes krogā. Deviņos vakarā Birzes krogā ieradusies divi viņam nepazīstami vīrieši un paprasījuši vakariņas. Vimba ievēda viņus savā istabā un iedeва paēst. Lija lietus, un nepazīstamie taisījās iet. Vimba sāka tos pierunāt palikt, bet viņi nebija ar mieru, teikdami, ka viņus gaida Ozols, Bērziņš, divi brāļi Auderi un Beicāns. Pēc tam nepazīstamie pavēlēja Vimbam iziet no kroga, lai viņš nevarētu dot ziņu policijai par to ierašanos caur pasta nodaļu, piekodinādami, ka viņiem visur apkārtnē ir izstādītas patruļas un, ja Vimba izies no kroga, tad viņu nošaus. Pēc tam viņi no kroga aizgāja uz tilta puši, kas ved uz Bikstu vīna veikalu. Kas pēc tam pie tilta notika, par to Vimbam nav zināms. Šāvienus viņš nedzirdēja, jo bija iegājis gulēt. Pēc viņa domām nepazīstamie bija Veikuss (Beikuss ?) un Boks. Nedēļu pirms 7. jūlija Augusts Auders piedzēries teicis Vimbam, ka trešajos Varsvētkos viņš, Augusts Auders, Bērziņš, Ozols, Zaķis, Zute un vēl divi gribot uzbrukt Bikstu vīna veikalam, un lūdza par to klusēt.⁴⁶⁶

Kā aizdomās turētie par piedalīšanos šajā uzbrukumā tika apcietināti Rudolfs Lucs un Reinis Circenis, kuri tika uzrādīti Merzļakovam. Uradņiks paskaidroja, ka abi viņi piedalījās uzbrukumā, turklāt Circenis ievainoja Merzļakovu rokā, bet Lucs šāva uz Degi. Merzļakovs tāpat norādīja uz Hermani Zaķi, kas viņiem uzbruka no tilta. Pie atbildības sauktie Lucs un Circenis sevi par vainīgiem neatzina un paskaidroja, ka notikuma vietā nebija.⁴⁶⁷

Sakarā ar minēto tika saukti pie atbildības zemnieki Oto Vimba (28 gadi); brāļi Augusts (29) un Fricis (38) Auderi;

Oto Ozols (30); Žano Bērziņš (47); Alfreds Beicāns (18); Fridrihs Hermans Zaķis (19); Rudolfs Lucs (18) un Reinis Circenis (28). Apsūdzētie sevi par vainīgiem neatzina.⁴⁶⁸

1908. gadā avīze ziņoja: „Priekš dažām dienām trīs politiskie: Grauze, Zaķis un Ivanovs sastādījuši rūpīgu bēgšanas plānu no Tukuma apriņķa cietuma. Arestētos apvainoja, starp citu, par uradņika Čaihes (Čabaja) nogalināšanu Upesmuižā. Sargi pamanīja, ka cietuma pagalmā Grauze bij' pārvīlējis sev kāju dzelžus un taisījās tos pārvīlēt arī saviem biedriem. Grauzi apcietināja un ielika karcerī. Pēc kādas pusstundas viņu atrada bez samaņas uz grīdas – mēģinājis nokārties.”⁴⁶⁹

Naktī uz 1906. gada 14. jūliju uzbrukts Zemītes mežsargam Krišam Krūmiņam viņa mājās. Šāvieni Krūmiņu nav ievainojuši. Uzbrukuma mērķis, kā varēja spriest pēc zīmītes, ko atrada pagalmā, – atriebība. Krūmiņš „notiesāts uz nāvi” par dažu revolucionāru nodošanu. Ļaundari bija trīs, aizturēt tos nav izdevies.⁴⁷⁰

7. augustā uzbrukts Stendes mežsargam Tidemanim. Pēc mājas apšaudes tā aizdedzināta.⁴⁷¹

Naktī no 14. uz 15. augustu notika uzbrukums Annas muižai, kur mežsargam nolaupti 70 rbļ. un bise, krodziniekam – 50 rbļ.⁴⁷²

Jāni (Žani) Gulbi (dzimis 1884. gadā Grenču pagastā),⁴⁷³ strādnieku Tumes pagastā, arestēja 1906. gada oktobrī un apsūdzēja kā līdzzinātāju meža brāļu uzbrukumam Vecmoku „Padegu” mājām, kur Gulbis kalpojās kā puisis.⁴⁷⁴ Pēc lauku kara tiesas lēmuma viņš nošauts 1906. gada 21. oktobrī.⁴⁷⁵

18. augustā vienos naktī bi-

ja šauts uz 4. dragūnu pulka kareivi Gončarovu, kurš stāvēja sardzē pie militārā rajona priekšnieka nama Vecmokās.

18. augustā pie Cēres nezināmi ļaundari nogalināja sievieti,⁴⁷⁶ pēc dažām dienām – 20. augustā – kāda sieviete aplaupīta un nogalināta 25 verstis no Tukuma.⁴⁷⁷

22. augustā arestēts zemnieks Bēlis, pie kura atrasts revolveris, patronas un sociālistu kvīts. Meklējot pie viņa arī citus ieročus, viņš sagrābis bisi un izšāvis uz uradņiku, pēc tam nošauts.⁴⁷⁸

17. septembrī aizturēts kāds Šēfers par mežsarga F. Fokenhofa noslepkavošanas mēģinājumu.⁴⁷⁹

14. septembrī aizturēti divi cilvēki, kas turēti aizdomās par uzbrukumu Annas muižai.⁴⁸⁰

12. oktobrī 17. verstī no Tukuma trīs nezināmi cilvēki uzbruka Tukuma miesniekam Šlemam Freimeram un nolau-pīja 26 rbļ.⁴⁸¹

Kāds Rēpins 1948. gadā stāstīja: „1905. gadā biju liels revolucionārs. Bija jānošauj Cērkstes pagasta vecākais Skore. Vilka lozes, kam jāšauj, krita man.”⁴⁸²

Pavisam Kurzemes guberņā laikā no 1905. gada janvāra līdz 1906. gada jūnijam veikti 709 apbruņotu bandu uzbrukumi dzīves vietām, no tiem Tukuma apriņķī – 92, tajā skaitā uz astoņiem pagastnamiem un trim monopola veikaliem.⁴⁸³ Visā Kurzemē notikuši 342 ieroču laupīšanas uzbrukumi, tajā skaitā Tukuma apriņķī – 62.⁴⁸⁴ No 1906. gada aprīļa līdz novembrim Kurzemes un Vidzemes guberņās notika 643 mežabrāļu operācijas, tajā skaitā 57 dedzināšanas, 211 bruņoti uzbrukumi, 372 uzbrukumi pa-

gastu valdēm, pasta nodaļām, krogiem un valsts monopola veikaliem, trīs telegrāfa bojāšanas gadījumi.⁴⁸⁵

Nemieru apspiešanai Latvijā tika ievestas Krievijas valdības sūtītās militārās soda ekspedīcijas. Lai apkarotu mežabrāļu izdarības, soda ekspedīciju darbība sevišķi aktivizējās 1906. gada rudenī. Tās nežēlīgi izrēķinājās ar iedzīvotājiem, kas atbalstīja mežabrāļus.⁴⁸⁶

Ja 1905. gada novembra beigās un decembra sākumā latviešu zemnieku izdarītās vardarbīgās, bet stihiskās ieroču atņemšanas var attaisnot ar lielu vēlēšanos aizstāvēt sevi un savas ģimenes pret „melno sotņu”, tad mežabrāļu plānotie un neplānotie uzbrukumi diemžēl noņem oreolu no dažāda labā cīnītāja galvas, jo viņa rīcība bijusi krimināli sodāma, tā vērsta ne tikai pret nistajiem vācu muižniekiem, bet arī pret līdzcilvēkiem, kuri pildīja savus amata pienākumus vai kuru domāšanas veids bija atšķirīgs.

Nobeigums

Pēc samērā mierīgās 1905. gada vasaras un pieklusušajiem laukstrādnieku un kalpu streikiem Tukuma apriņķa muižās sociāldemokrātu aktīvās aģitācijas un propagandas rezultātā pēc 17. oktobra manifesta varu lauku pagastos pārņēma rīcības komitejas. Novembra beigās vienlaikus un mērķtiecīgi izplatītās baumas par „melnās sotņas” tuvošanos dažādās Kurzemes vietās piespieda tautas masas bruņoties, iegūt ieročus varmācīgā ceļā.

Par piedalīšanos nemieros un bruņotā cīņā 1905. gada novembra beigās un decembra sākumā Tukumā, par ieroču konfiskāciju, uzbrukumiem valdības ierēdņiem un karaspēkam zemnieki tika so-

dīti kā noziedznieki, kuru mērķis bijis gāzt valdību, lai nodibinātu Kurzemes guberņā Latvijas republiku, tātad par savvērestību pret pastāvošo iekārtu, turklāt vēl pēc bargiem Kurzemes guberņā ieviestiem kara stāvokļa likumiem. Patiesībā lielākajai daļai iedzīvotāju nekas tāds padomā nebija, viņi gāja uz Tukumu cīnīties pret „melno sotņu”, aizstāvēt savas zemnieku sētas un ģimenes un tika iesaistīti asiņainā slaktiņā, gāja tajā bojā vai pēc tam, soda ekspedīciju vajāti, bija spiesti kļūt par mežabrāļiem. Aktīvākie sociāldemokrātu partijas biedri, revolucionāri, aģitatori lielākoties bija paglābušies ārzemēs.

Bijušie kaujinieki, kas gāja cīņā pret „melno sotņu”, būdami mežabrāļi, nu jau apzināti kļuva par kriminālnoziedzniekiem – dedzināja, laupīja, nogalināja. Ja paši to nevēlējās darīt, tad viņus piespieda – „lozējot”. Kriminālās darbības mežabrāļi uzskatīja par varoņdarbiem, tās bija pamatotas ar sociāldemokrātu izstrādātajiem „Mežabrāļu statūtiem” un plašu aģitācijas un propagandas darbu iedzīvotāju vidū.⁴⁸⁷

Par galvenajiem zemnieku ienaidniekiem mežabrāļu vadoņi pasludināja muižniekus. Ar mītiem par muižniekiem kā nezvēriem tika sēts naidis un rosināta vēlme iznīcināt muižnieku dzīves vietas. Muižnieku pozīcija pret revolūciju bija negatīva, daudzos gadījumos atklāti naidīga. Tukuma apriņķī nodedzinātajās pilīs neuzturējās soda ekspedīcijas. Nodedzinātie kungu nami un viss, kas tajos atradās, ir milzīgu, neaptveramu kultūrvēsturisko vērtību zaudējums Latvijai.

Revolucionārais terors izvērtās par rupju iznīcināšanas spē-

ku, kas iezīmējās ne tikai ar muižu mežu, piļu un saimniecības ēku dedzināšanu, valsts iestāžu aplaupīšanu un revolūcijas pretinieku nogalināšanu, bet arī ar uzbrukumiem zemnieku sētām. Tam preti stājās cariskās Krievijas karaspēka, soda ekspedīciju veiktās zemnieku māju dedzināšanas un nežēlīga izrēķināšanās ar revolūcijai tuvu stāvošiem cilvēkiem, kā arī daudziem nevainīgajiem. Traģēdija skāra neskaitāmas ģimenes.

Šobrīd izpētītie materiāli ļāvuši uzzināt to revolucionārās cīņās iesaistīto cilvēku vārdus, kas līdz šim nav oficiāli nosaukti Latvijas 1905. līdz 1907. gada revolūcijas piemiņas izdevumos. Izzināšanas darbs šajā jomā vēl jāturpina – arī par to, kāds bija aktīvo revolucionāru nacionālais sastāvs un to izcelšanās, iemesli viņu dalībai revolūcijā.

Līdzšinējie pētījumi par 1905. līdz 1907. gada notikumiem Tukuma apriņķa muižās neļauj izdarīt viennozīmīgus secinājumus, taču tie liek pārvērtēt līdz šim zināmo. Pētniecības darba gaitā radušies vairāki jautājumi un neskaidrības, kas prasa tālāku izpēti, piemēram, par to, vai un kā revolūcijā piedalījās latviskās (vecās) pagastu valdes. Nav izpētīta soda ekspedīciju darbība. Nav apzināts pilnīgs to upuru skaits un vārdi, kas kā „spiegi”, „nodevēji” vai „tautas ienaidnieki” tika nogalināti 1905. līdz 1907. gadā; nav skaidrs, kādēļ viņi par tādiem tika apzīmēti un kas to noteica.

Iedziļināšanās 1905. līdz 1907. gada revolūcijas notikumos varbūt mudinās šodienas cilvēku pārdomāt, vai ar vardarbīgām metodēm un teroru var atrisināt politiskās, nacionālās, ekonomiskās un sociālās problēmas.

Atsauces

- ¹ 20. gadsimta Latvijas vēsture. I sējums. 1900-1918. Rīga, 2000. 802. lpp.
- ² R. Endrups, A. Feldmanis 1905. gada revolūcija. Maskava, 1933. (turpmāk – Endrups)
- ³ Latvijas revolucionāro cīnītāju piemiņas grāmata, 1. sēj. 1. daļa. Rīga, 1976. (turpmāk – 1. daļa); Latvijas revolucionāro cīnītāju piemiņas grāmata, 1. sēj. 2. daļa. Rīga, 1980. (turpmāk – 2. daļa); Latvijas revolucionāro cīnītāju piemiņas grāmata, 1. sēj. 3. daļa. Rīga, 1983. (turpmāk – 3. daļa)
- ⁴ Mācītāju ziņojumi par 1905. gada revolūciju. Rīga, 1930. (turpmāk – Mācītāji)
- ⁵ A. Freināts Tukums 1905. gadā. Rīga, 1926. (turpmāk – Freināts)
- ⁶ P. Birkerts 1905. gada revolūcijā cietušie Latvijas skolotāji. Rīga, 1927. (turpmāk – Birkerts)
- ⁷ Ž. Karlsons Talsu novada vēsture 1795-1905. // Talsu novads. Enciklopēdisku rakstu krājums, II sēj. Talsu un Tukuma studentu biedrības izdevums. 1935. (turpmāk – Karlsons)
- ⁸ [A. Transehe-Roseneck] Die Lettische Revolution. Teil II. Die Sozialdemokratie. Die Katastrophe. Berlin, 1907. (turpmāk – Transehe)
- ⁹ A. Freifrau von Drachenfels Vom Schreibtisch und aus dem Atelier. Meine Erlebnisse während der Revolution in Kurland // Velhagen und Klasings Monatschrift XX Bd. 2, Berlin, 1906. (turpmāk – Drachenfels)
- ¹⁰ E. Freiherr v. Pfeilitzer-Franck Meine persönlichen Erlebnisse während der lettischen Revolution 1905 und 1906. TMNM ZA 1791. (turpmāk – Pfeilitzer-Franck)
- ¹¹ E. v. Boetticher Kindheitserlebnisse aus Kurland. Hildesheim. (turpmāk – Boetticher)
- ¹² Geschichte der Herren von der Recke 1878-1975. (turpmāk – Recke)
- ¹³ Bruņotā sacelšanās Tukumā 1905. gadā. TMNM ZA 151. (turpmāk – TMNM ZA 151)
- ¹⁴ TMNM ZA 151.
- ¹⁵ L. Simsons Divi no daudziem // Komunisma Rīts. Nr. 16, 7.02.1976. (turpmāk – Simsons)
- ¹⁶ Kopija no laikraksta, TMNM ZA 2124. (turpmāk – TMNM ZA 2124)
- ¹⁷ TMNM ZA 2124.
- ¹⁸ V. Vītols Kandava 1905.-1907. gada revolūcijas laikā. TMNM ZA 2470. (turpmāk – Vītols)
- ¹⁹ TMNM ZA 2124.
- ²⁰ Dienas Lapa, 29.08.1905.
- ²¹ Apraksts par 1905. gada notikumiem Zantē, 1975., TMNM 2311. (turpmāk – TMNM 2311)
- ²² M. Zaļais Pa 1905. gada atmiņu takām Smārdē. TMNM PZA 2288. (turpmāk – Zaļais)
- ²³ TMNM ZA 151.
- ²⁴ K. Munkeviča atmiņas, 1958., TMNM 23109. (turpmāk – Munkevičs)
- ²⁵ 1. daļa, 121. lpp.
- ²⁶ Genealogisches Handbuch der kurländischen Ritterschaft. [Band I]. Görlitz, [1937], S. 50. (turpmāk – Kurländische Ritterschaft)
- ²⁷ Drachenfels, S. 448.
- ²⁸ Kurzemes pagaidu ģenerālgubernatora Bekmana paziņojums par kara stāvokli, izstādes „Tukums 1905” lieta, TMNM ZA.
- ²⁹ TMNM ZA.
- ³⁰ Drachenfels, S. 448.
- ³¹ LVVA, 4569. f., 3. apr., 60. l., 14. lp.-14. lp. o. p. / TMNM ZA 2124. (turpmāk – LVVA, 4569. f., 3. apr., 60. l.)
- ³² LVVA, 4569. f., 3. apr., 60. l., 16. lp., 16. lp. o. p.
- ³³ Turpat, 20. lp., 20. lp. o. p.
- ³⁴ 1. daļa, 120. lpp.
- ³⁵ Turpat, 239. lpp.
- ³⁶ Endrups, 322., 389. lpp.
- ³⁷ Turpat, 314. lpp.

- ³⁸ Kurzemes evaņģēliski luteriskās (ev. lut.) konsistorijas raksts Nr. 2226, 30.03.1905. // Archiv für die deutsche Gemeinde zu Tuckum pro 1905. Befehl 10., Tukuma ev. lut. baznīcas arhīvs.
- ³⁹ Kurzemes ev. lut. konsistorijas ģenerālsupervizora O. Panka raksts 15.06.1905. // Archiv für die deutsche Gemeinde zu Tuckum pro 1905. Raksts Nr. 22., Tukuma ev. lut. baznīcas arhīvs.
- ⁴⁰ Kurzemes ev. lut. konsistorijas prezidenta, barona V. fon Mērseida-Hillesema pavēle 6.08.1905. // Archiv für die deutsche Gemeinde zu Tuckum pro 1905. Befehl 25., Tukuma ev. lut. baznīcas arhīvs.
- ⁴¹ Th. Kallmeyer Die evangelischen Kirchen und Prediger Kurlands. Riga, 1910, S. 470-471. (turpmāk - Kallmeyer)
- ⁴² K. v. Borbély Deutsch-baltisches Gedenkbuch. Unsere Toten der Jahre 1939-1947. Leverkusen, 1991, S. 485. (turpmāk - Borbély)
- ⁴³ Deutschbaltisches biographisches Lexikon 1710-1960. Köln - Wien, 1970, S. 60.
- ⁴⁴ Borbély, S. 42.
- ⁴⁵ Kallmeyer, S. 348.
- ⁴⁶ Uzraksts uz pieminekļa Tukuma vācu kapos.
- ⁴⁷ Archiv für die deutsche Gemeinde zu Tuckum pro 1905, Tukuma ev. lut. baznīcas arhīvs.
- ⁴⁸ Mācītāji, 43. lpp.
- ⁴⁹ Pfeilitzer-Franck.
- ⁵⁰ Kallmeyer, S. 629.
- ⁵¹ Mācītāji, 21.-28. lpp.
- ⁵² Dūna Zeitung, Nr. 9, 1.01.1906.
- ⁵³ I. Dišlere, A. Ozola Muižas lauku kultūrvīdē. Tukums, 2002, 45. lpp.
- ⁵⁴ Kallmeyer, S. 245.
- ⁵⁵ Mācītāji, 46. lpp.
- ⁵⁶ Turpat, 46. lpp.
- ⁵⁷ Turpat, 43. lpp.
- ⁵⁸ Endrups, 273. lpp.
- ⁵⁹ M. Zaļais.
- ⁶⁰ Drachenfels, S. 448.
- ⁶¹ Turpat, S. 449.
- ⁶² Birkerts, 54.-55. lpp.
- ⁶³ Mācītāji, 41.-47. lpp.
- ⁶⁴ Vītols.
- ⁶⁵ TMNM 2311.
- ⁶⁶ TMNM ZA 151.
- ⁶⁷ Mācītāji, 41.-47. lpp.
- ⁶⁸ M. Brencē Kandavas un Sēmes pagasta rīcības komitejas 1905. gada revolūcijā. Tukums, 1980, 10. lpp. TMNM ZA 732. (turpmāk - Brencē)
- ⁶⁹ Brencē, 6. lpp.
- ⁷⁰ Turpat, 10. lpp.
- ⁷¹ Transehe, S. 348.
- ⁷² Karlsons, 264. lpp.
- ⁷³ Turpat, 266. lpp.
- ⁷⁴ Skolotājas Kuškevicis atmiņas, Folkloras institūta II zinātniskās ekspedīcijas Tukuma aprīnki materiāli 1948. gada jūnijā, LFK, 1835. f., Nr. 4384. (turpmāk - LFK, 1835. f.)
- ⁷⁵ Mācītāji, 43. lpp.
- ⁷⁶ Turpat, 21.-28. lpp.
- ⁷⁷ TMNM ZA 151.
- ⁷⁸ Mitauser Kalender für 1905. Mitau, 1904, S. 49. (turpmāk - Mitauser Kalender)
- ⁷⁹ LVVA, 4569. f., 3. apr., 60. l., 25. lpp. o. p.
- ⁸⁰ Dienas Lapa, Nr. 258, 21.11.1905.
- ⁸¹ Brencē, 11. lpp.
- ⁸² Turpat, 12. lpp.
- ⁸³ Endrups, 89. lpp.
- ⁸⁴ A. Maurmaņa atmiņas, 23.10.1957., TMNM ZA 151.
- ⁸⁵ Sodīto Sēmes pagasta locekļu alfabētiskais reģistrs, 1906.-1916. g., LVVA, 1196. f., 1. apr., 17. lieta, 10. lpp.
- ⁸⁶ LVVA, 410. f., 1. apr., 13. lieta, 812. lpp. // Tautas vara Latvijas pagastos 1905. gadā. Dokumenti un materiāli. Rīga, 1985., 51. dok., 54.-55. lpp.
- ⁸⁷ Vītols.
- ⁸⁸ Brencē, 7-8. lpp.
- ⁸⁹ Vītols.
- ⁹⁰ LVVA, 3288. f., 1. apr., 313. l., 1. lpp. o. p. / TMNM ZA 2124.
- ⁹¹ Vītols.
- ⁹² Pfeilitzer-Franck.
- ⁹³ G. Petrovs Revolucionārie notikumi Jaunpilī. 1995. gada 25. februāris. TMNM PZA 2283. (turpmāk - Petrovs)
- ⁹⁴ Jaunpils 1905. gada revolūcijas laikā, TMNM PZA 2332. (turpmāk - TMNM PZA 2332)
- ⁹⁵ Kurzemes pagaidu ģenerālgubernatora pavēle tiesu lietās (turpmāk - Pavēle) 30.10.1906., LVVA, 410. f., 1. apr., 16. l., 32. lpp. / TMNM ZA 2124.
- ⁹⁶ TMNM 2311.
- ⁹⁷ Erdmaņa atmiņas, TMNM ZA 151.
- ⁹⁸ Freināts, 24. lpp.
- ⁹⁹ H. Asaris „Melnā sotņa” // Latvis, Nr. 3532, 11.08.1933. (turpmāk - Asaris)
- ¹⁰⁰ Mācītāji, 41.-47. lpp.
- ¹⁰¹ Turpat, 44. lpp.
- ¹⁰² Turpat.
- ¹⁰³ Turpat.
- ¹⁰⁴ A. Kirhhofas atmiņas, TMNM ZA 99.
- ¹⁰⁵ Drachenfels, S. 450.
- ¹⁰⁶ Turpat.
- ¹⁰⁷ Mitauser Kalender, S. 50.
- ¹⁰⁸ Pfeilitzer-Franck.
- ¹⁰⁹ Drachenfels, S. 451.
- ¹¹⁰ Tukuma latviešu draudzes mirušo saraksts, 1904.-1912. g., 44.-45. lpp., Tukuma pilsētas dzimtsarakstu nodaļa. (turpmāk - Mirušo saraksts)
- ¹¹¹ Dūna Zeitung, Nr. 65, 20.03.1906.
- ¹¹² Dūna Zeitung, Nr. 76, 4.(17).04.1906., Nr. 76.
- ¹¹³ Endrups, 287. lpp.
- ¹¹⁴ Dūna Zeitung, Nr. 81, 10.04.1906.
- ¹¹⁵ Pavēle 16.02.1908. / LVVA, 410. f., 1. apr., 16. l., 15. lpp. / TMNM Pgm 7455.
- ¹¹⁶ TMNM ZA 2124.
- ¹¹⁷ Pfeilitzer-Franck.
- ¹¹⁸ Mācītāji, 32. lpp.
- ¹¹⁹ Turpat, 44. lpp.
- ¹²⁰ Pfeilitzer-Franck.
- ¹²¹ Turpat.
- ¹²² Turpat.
- ¹²³ Turpat.
- ¹²⁴ Pavēle 1906. gada 5. aprīlī, LVVA, 410. f., 1. apr., 16. l., 46. lpp. / TMNM Pgm 7458.
- ¹²⁵ Petrovs.
- ¹²⁶ Apsūdzības raksts zemnieka J. K. R. Meijas lietā 14.06.1910, LVVA, 3288. f., 1. apr., 396. l., 1. lpp. / TMNM 2124. (turpmāk - J. K. R. Meijas apsūdzība)
- ¹²⁷ J. K. R. Meijas apsūdzība, 1. lpp.
- ¹²⁸ Turpat, 1. lpp. o. p.
- ¹²⁹ TMNM PZA 2332.
- ¹³⁰ Apsūdzības raksts zemnieka Maksa Freimaņa lietā, LVVA, 3288. f., 1. apr., 397. l., 1. lpp. o. p. / TMNM 2124. (turpmāk - M. Freimaņa apsūdzība)
- ¹³¹ M. Freimaņa apsūdzība, 1. lpp. o. p.
- ¹³² Turpat, 1.-4. lpp.
- ¹³³ Turpat, 2. lpp. o. p.
- ¹³⁴ Turpat, 3. lpp.
- ¹³⁵ TMNM ZA 1267/17.
- ¹³⁶ Petrovs.
- ¹³⁷ LVVA, 3288. f., 1. apr., 127. l., 1. lpp., TMNM ZA.
- ¹³⁸ Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften. Teil: Kurland. Band II. Görlitz, S. 845. Baltische Ritterschaften, S. 845.
- ¹³⁹ Apsūdzības akts 19.02.1910., LVVA, 3288. f., 1. apr., 394. l., 24. lpp. / TMNM Pgm 7452. (turpmāk - Apsūdzība 19.02.1910.)
- ¹⁴⁰ Apsūdzība 19.02.1910., 24. lpp.
- ¹⁴¹ Turpat, 25. lpp.
- ¹⁴² Turpat, 24. lpp. o. p.
- ¹⁴³ Turpat, 26. lpp. o. p.
- ¹⁴⁴ Turpat, 25. lpp.
- ¹⁴⁵ Turpat, 26. lpp. o. p.
- ¹⁴⁶ Turpat, 25. lpp.
- ¹⁴⁷ Turpat, 26. lpp. o. p.
- ¹⁴⁸ Turpat, 25. lpp.
- ¹⁴⁹ Turpat, 26. lpp. o. p.
- ¹⁵⁰ Turpat, 25. lpp.
- ¹⁵¹ Turpat, 26. lpp. o. p.
- ¹⁵² Turpat, 25. lpp.
- ¹⁵³ Turpat, 26. lpp. o. p.
- ¹⁵⁴ Turpat, 25. lpp.
- ¹⁵⁵ Turpat, 26. lpp. o. p.
- ¹⁵⁶ Turpat, 25. lpp.
- ¹⁵⁷ Endrups, 661. lpp.
- ¹⁵⁸ Turpat, 660. lpp.
- ¹⁵⁹ Apsūdzības raksts pret Ansi Aunu 25.02.1906., LVVA, 3288. f., 1. apr., 127. l., 1. lpp. / TMNM ZA 2124. (turpmāk - Apsūdzība pret Ansi Aunu)
- ¹⁶⁰ Turpat, 25. lpp. o. p.
- ¹⁶¹ Turpat, 26. lpp.
- ¹⁶² Turpat, 26. lpp. o. p.
- ¹⁶³ Turpat, 26. lpp.
- ¹⁶⁴ Turpat, 26. lpp. o. p.
- ¹⁶⁵ Turpat, 26. lpp.
- ¹⁶⁶ Turpat, 26. lpp. o. p.
- ¹⁶⁷ Turpat.
- ¹⁶⁸ Turpat.
- ¹⁶⁹ Turpat.
- ¹⁷⁰ Turpat.
- ¹⁷¹ Turpat.
- ¹⁷² Turpat.
- ¹⁷³ Turpat.
- ¹⁷⁴ Turpat, 27. lpp. o. p.
- ¹⁷⁵ TMNM ZA 84.
- ¹⁷⁶ Apsūdzības raksts 12.05.1907. zemnieku Viļa Kriša d. Riekstiņa, Friča Matīsa d. Busenberga un Jēkaba Jēkaba d. Gigula lietā, LVVA, 3288. f., 1. apr., 180. l., 1. lpp. / TMNM Pgm 7451.
- ¹⁷⁷ Pfeilitzer-Franck.
- ¹⁷⁸ Endrups, 669. lpp.
- ¹⁷⁹ Pavēle 5.04.1906., LVVA, 410. f., 1. apr., 16. l., 36. lpp. / TMNM Pgm 7458.
- ¹⁸⁰ Liepājas Atbalss, Nr. 76, 8.03.1908.
- ¹⁸¹ E. Ozola atmiņas, TMNM ZA 79.
- ¹⁸² TMNM ZA 1267/17.
- ¹⁸³ Pavēle 6.11.1906., LVVA, 410. f., 1. apr., 16. l., 310. lpp. / TMNM ZA 2124.
- ¹⁸⁴ Apsūdzības akts 1906. gada 28. septembrī Jelgavā, LVVA, 3288. f., 1. apr., 138. l., 6. lpp. o. p. / TMNM Pgm 7454. (turpmāk - Apsūdzība 28.09.1906.)
- ¹⁸⁵ Pavēle 1906. gada 22. septembrī, LVVA, 410. f., 1. apr., 16. l., 109. lpp. / TMNM Pgm 7459.
- ¹⁸⁶ Apsūdzība 28.09.1906., 6. lpp.
- ¹⁸⁷ Turpat, 6. lpp.
- ¹⁸⁸ Turpat.
- ¹⁸⁹ Turpat, 6. lpp. o. p.
- ¹⁹⁰ Turpat, 7. lpp.
- ¹⁹¹ Baltische Ritterschaften, S. 860.
- ¹⁹² Pavēle 1906. gada 19. aprīlī, LVVA, 410. f., 1. apr., 16. l., 116. lpp. / TMNM Pgm 7459.
- ¹⁹³ Pavēle 8.05.1906., Nr. 59, LVVA, 410. f., 1. apr., 16. l., 121. lpp. / TMNM Pgm 7457.
- ¹⁹⁴ Pavēle 1906. gada 13. aprīlī, LVVA, 410. f., 1. apr., 16. l., 68. lpp. / TMNM Pgm 7461.
- ¹⁹⁵ Apsūdzības akts 19.02.1910., LVVA, 3288. f., 1. apr., 394. l., 24. lpp. / TMNM Pgm 7452.

- 196 Endrups, 46. lpp.
 197 Turpat, 430. lpp.
 198 Turpat, 666. lpp.
 199 Pēterburgas Latvietis, Nr. 8., 17.12.1905., 105. lpp.
 200 Valmieras bibliotēkas mājas lapa // www.salaca.va.lv/?id=37.
 201 Asaris.
 202 Freināts, 24. lpp.
 203 Irlavas skolotājas Grosmanes atmiņas, TMNM ZA 151/35.
 204 TMNM ZA 151.
 205 1905. gada notikumi Apšuciemā, TMNM 23112.
 206 Birkerts, 13. lpp.
 207 TMNM ZA 1267/17.
 208 Simsons.
 209 Revolūcijas gaita Tukumā 1905. gadā. // Brizules 8-gad. skolas apkopojums, TMNM 23143.
 210 TMNM 2311.
 211 E. Lāce Ernesta Eferta-Klusā bērniņa un pusaudža gadi. 1976., 27. lp., TMNM 10285.
 212 E. Sauleskalnes pieraksti, TMNM ZA; Ratnieka atmiņas, TMNM ZA 100.
 213 Endrups, 527. lpp.
 214 TMNM ZA 134/33.
 215 1. daļa, 237. lpp.
 216 Brencē, 8. lp.
 217 TMNM ZA 151.
 218 Ž. Kroma atmiņas, TMNM ZA 79.
 219 TMNM ZA 1267/17.
 220 Marijas Upeslāces atmiņas, LFK, 1835. f., Nr. 6755.
 221 Krišjāņa Kreplina atmiņas, Lestenes „Ličos”, LFK, 1835. f., Nr. 7086.
 222 Pavēle 1906. gada jūlijā, Nr. 110, LVVA, 410. f., 1. apr., 16. l., 183. lp. / TMNM ZA 2124.
 223 LFK, 1835. f., Nr. 7087.
 224 Teicējas Eglītes atmiņas, Vecmoku „Pūcēs”, LFK, 1835. f., Nr. 559.
 225 TMNM ZA 151.
 226 1. daļa, 237. lpp.
 227 Endrups, 102. lpp.
 228 Mirušo saraksts, 66.-67. lp.
 229 Endrups, 103. lpp.
 230 Mirušo saraksts, 147.-148. lp.
 231 Рижский вестник, Nr. 150, 6.07.1906.
 232 TMNM ZA 151.
 233 Ā. Krastiņa atmiņas, TMNM ZA 86.
 234 A. Maurmaņa atmiņas. 1957. TMNM ZA 151.
 235 TMNM ZA 151.
 236 Kurzemes pagaidu ģenerālgubernatora Bekmana paziņojums par kara stāvokli, izstādes „Tukums 1905” lieta, TMNM ZA; Pavēle 1906. gada jūlijā, Nr. 110, LVVA, 410. f., 1. apr., 16. l., 183. lp. / TMNM ZA 2124.
 237 V. Sieber Verzeichnis der während der Revolutionszeit 1905-07 in Liv-, Est- und Kurland ermordeten Deutschen // Baltische Monatschrift, 1909., Heft 4.
 238 Kurländische Ritterschaft, S. 456.
 239 Drachenfels, S. 452.
 240 Genealogisches Handbuch des Adels. Band 69, 1979., S. 267. (turpmāk – Band 69)
 241 Pfeilitzer-Franck.
 242 Band 69, S. 267.
 243 Turpat, S. 268.
 244 Kurländische Ritterschaft, S. 50.
 245 Genealogisches Taschenbuch des Kurländischen Adels, im Jahre 1892 angefangen. Mitau., S. 336. (turpmāk – Taschenbuch)
 246 Borbély, S. 212.
 247 Pfeilitzer-Franck.
 248 Turpat.
 249 Turpat.
 250 Urkunden und Nachrichten zu einer Familien-
 geschichte der Barone, Freiherren, Grafen und Fürsten Lieven. II. Teil. – Mitau, 1911. – S. 454.
 251 Taschenbuch, S. 53.
 252 Pfeilitzer-Franck.
 253 Kurländische Ritterschaft, S. 49.
 254 Pfeilitzer-Franck.
 255 Drachenfels, S. 453.
 256 Pfeilitzer-Franck.
 257 Drachenfels, S. 453.
 258 Band 69, S. 268.
 259 Pfeilitzer-Franck.
 260 Drachenfels, S. 454.
 261 Munkevičs.
 262 Drachenfels, S. 454.
 263 Turpat, S. 455.
 264 Munkevičs.
 265 Pfeilitzer-Franck.
 266 Drachenfels, S. 455.
 267 TMNM ZA 1267/17.
 268 Drachenfels, S. 456.
 269 Turpat, 457.
 270 Turpat, S. 458.
 271 Turpat, S. 459.
 272 Turpat.
 273 Turpat, S. 461.
 274 Turpat.
 275 Munkevičs.
 276 TMNM ZA 151.
 277 Drachenfels, S. 460.
 278 Aleksandra Andreja d. Alberta atmiņas, TMNM ZA 134/24. (turpmāk – Alberta atmiņas)
 279 Lības Niedrītes atmiņas, Milzkalnes „Starpniekos”, LFK, 1835. f., Nr. 4974.
 280 Erdmaņa atmiņas, TMNM ZA 151.
 281 Irlavas skolotājas Grosmanes atmiņas, TMNM ZA 151/35.
 282 Martas Feldmanes atmiņas, LFK, 1835. f., Nr. 6399.
 283 Alberta atmiņas.
 284 Apraksts par 1905. gada revolūcijas 70. gadadienu, 7. lp., TMNM PZA 2294.
 285 Friča Būvmeistara atmiņas, Milzkalnes „Mūrniekos”, LFK, 1835. f., Nr. 3224.
 286 J. Ozoliņa atmiņas, Milzkalnes „Atpūtās”, LFK, 1835. f., Nr. 13.
 287 Recke, S. 82.
 288 Kurland und seine Ritterschaft. Pfaffenhof/ Ilm, 1971, S. 170. (turpmāk – Kurland)
 289 Recke, S. 82.
 290 A. Zvaigzne Druskas no Tukuma pagātnes // Tukuma Ziņas, 1929.
 291 Recke, S. 82-83.
 292 Turpat.
 293 Baltijas landesvēra galvenā štāba apliecība baronam Luisam f. der Rekem 5.05.1919., TMNM PZA Durbes lieta.
 294 Apliecība, izdota baronam Luisam f. der Rekem 18.01.1920., TMNM PZA Durbes lieta.
 295 Recke, S. 84.
 296 Turpat.
 297 Turpat, S. 86.
 298 Reku dzimtas koks. TMNM ZA.
 299 LFK, 1835. f., 3181/156.
 300 Recke, S. 82.
 301 Transehe, S. 260.
 302 Mitaucher Kalender, S. 49.
 303 Baltische Ritterschaften, Lieferung 10, S. 732-733.
 304 Pfeilitzer-Franck.
 305 Drachenfels, S. 455.
 306 Kurländische Ritterschaft, S. 55.
 307 М. Залаяс Вооруженное восстание в Тукуме в 1905. году стр. 2 – TMNM PZA 2289. (turpmāk – Залаяс)
 308 V. Vītols Ne viss bija tik sarkans // Neatkarīgās Tukuma Ziņas, 3.01.2001. (turpmāk – V. Vītols 3.01.2001.)
 309 Залаяс, стр. 7.
 310 V. Vītols Triju paaudžu varoņus pieminot // Komunisma Rīts, 26.02.1985. (turpmāk – V. Vītols 26.02.1985.)
 311 V. Vītols, 3.01.2001.
 312 Baltijas Vēstnesis, Nr. 269, 8.12.1905.; Latviešu Avīzes, Nr. 98, 17.12.1905.
 313 Attēlu kolekcija no Latvijas Vēstures pētīšanas biedrības krājuma, LNB R I L-1, 30, 41. lp.
 314 2. daļa, 145. lpp.
 315 Turpat, 143. lpp.
 316 L. Dūma Mēs tie, kas neizlīgst ar varas valsti // Ciņā – 20.03.1976. – 2. lpp. (turpmāk – Dūma)
 317 2. daļa, 228. lpp.
 318 Turpat.
 319 Simsons.
 320 Endrups, 509. lpp.
 321 V. Vītols 26.02.1985.
 322 Kurzemes guberņas ģenerālgubernatora Bekmana ziņojums (turpmāk – Ziņojums) 8.02.1906., LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 168. lp.
 323 2. daļa, 227. lpp.
 324 Turpat, 227.-228. lpp.
 325 Dūna Zeitung, Nr. 9, 12.01.1906.
 326 Latviešu Avīzes, Nr. 96, 10.12.1905.
 327 LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 58. lp.
 328 Turpat, 139. lp.
 329 Turpat.
 330 Turpat, 125. lp.
 331 Turpat, 139. lp.
 332 Turpat.
 333 Turpat, 83. lp.
 334 Turpat, 97. lp.
 335 Turpat, 104. lp.
 336 Turpat, 110. lp.
 337 Turpat, 251. lp.
 338 Turpat.
 339 Turpat.
 340 Turpat, 253. lp.
 341 Ziņojums 22.02.1906., LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 207. lp.
 342 LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 251. lp.
 343 Turpat.
 344 Ziņojums 22.02.1906., LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 207. lp.
 345 LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 265. lp.
 346 Turpat, 253. lp.
 347 Turpat, 265. lp.
 348 Ziņojums 26.10.1906., LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 478. lp.
 349 LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 265. lp.
 350 Turpat, 393. lp.
 351 Turpat, 523. lp.
 352 Rigasche Rundschau, Nr. 282, 28.12.1905.
 353 Drachenfels, 462.
 354 TMNM PZA 2332.
 355 Turpat.
 356 Turpat.
 357 A. Bukasa atmiņas, TMNM 2692.
 358 Petrovs.
 359 Endrups, 762. lpp.
 360 1. daļa, 229. lpp.
 361 Kurland, S. 170.
 362 Endrups, 81. lpp.
 363 1. daļa, 285.-286. lpp.
 364 Turpat, 286. lpp.
 365 TMNM ZA 2124.
 366 J. Freimanis Bēnes apvidū // 1905. gada revolūcijas dalībnieku atmiņas. II, Rīga, 1956. – 97. lpp.

- 367 3. daļa, 157. lpp.
 368 Latviešu Avīzes, Nr. 3, 11.01.1906.
 369 TMNM 2311.
 370 Apsūdzība pret Ansi Aunu, 1. lpp. o. p.
 371 2. daļa, 229. lpp.
 372 Apsūdzība pret Ansi Aunu, 1. lpp. o. p.
 373 Endrups, 721. lpp.
 374 Turpat, 669. lpp.
 375 Turpat, 528. lpp.
 376 Aculecinieka J. Būmaņa stāstījums. Zemītes ciema bibliotēkas materiāli, ap 1961, TMNM ZA 1995, 29. lpp. (turpmāk – J. Būmanis)
 377 J. Būmanis.
 378 Ziņojums 1906. gada janvārī, LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 139. lp.
 379 Dzimtenes Vēstnesis, Nr. 14, 17.01.1908.
 380 Endrups, 533. lpp.
 381 E. Sauleskalnes pieraksti, TMNM ZA.
 382 S. Ziemeļis, A. Gusevs Dāvids Beika. Rīga, 1963, 65. lpp. (turpmāk – Ziemeļis)
 383 2. daļa, 145. lpp.
 384 3. daļa, 155. lpp.
 385 Baltische Ritterschaften, S. 767.
 386 LFK, 1835. f., Nr. 2468.
 387 Nachrichten über die Familie von Boetticher. Langenhagen, 1995., S. 86. (turpmāk – Nachrichten)
 388 Boetticher, S. 27.
 389 Nachrichten, S. 80-81.
 390 Turpat, S. 65.
 391 Boetticher, S. 31.
 392 V. Vītols 3.01.2001.
 393 Čiņa, Nr. 48, 31.08.1906., 222. lpp.
 394 Pavēle 13.04.1906., LVVA, 410. f., 1. apr., 16. lieta, 63. lp. / TMNM ZA 2124.
 395 Endrups, 528-529. lpp.
 396 Turpat, 528. lpp.
 397 Turpat.
 398 Kurzemes gubernatora iesūtītais saraksts Baltijas ģenerālgubernatoram par veco pagasta valžu atjaunošanu, 1906. gada 17. janvārī, LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 100. lapa // Tautas vara Latvijas pagastos 1905. gadā. Dokumenti un materiāli. Rīga, 1985. – 105. dok. – 106. lpp.
 399 2. daļa, 145. lpp.
 400 LVVA, 6989. f., 21. pr., 49. lieta, 39. lp.
 401 Ziņojums 1906. gada februārī, LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 251. lp.
 402 Ziņojums 1906. gada martā, LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 253. lp.
 403 Ziņojums uz 15.05.1906., LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 282. lp.
 404 Petrovs.
 405 Endrups, 518-519. lpp.
 406 Turpat, 519. lpp.
 407 Turpat, 244. lpp.
 408 Turpat, 243-244. lpp.
 409 Ziņojums par 1-15.07.1906., LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 373. lp.
 410 2. daļa, 145. lpp.
 411 Turpat.
 412 Ziemeļis, 61. lpp.
 413 Turpat, 62. lpp.
 414 Endrups, 350. lpp.
 415 Ziemeļis, 62. lpp.
 416 2. daļa, 233-235. lpp.
 417 Заляйс.
 418 2. daļa, 228. lpp.
 419 1. daļa, 236. lpp.
 420 TMNM ZA 151.
 421 Ziņojums 1-15.07.1906., LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 373. lp.
 422 Endrups, 768. lpp.
 423 Ziņojums par 1-15.08.1906., LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 404. lp.
 424 Turpat, LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 404. lp.
 425 Ziņojums par 15-31.08.1906., LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 428. lp.
 426 Turpat.
 427 Ziņojums par 15-30.09.1906., LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 441. lp.
 428 Ziņojums 26.10.1906., LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 454. lp.
 429 2. daļa, 145. lpp.
 430 Endrups, 391., 476., 504., 550. u. c. lpp.
 431 Заляйс.
 432 Dūna Zeitung, Nr. 8, 11.01.1906.
 433 Telegramma 15.01.1906., LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 81. lp.
 434 LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 97. lp.
 435 Dūna Zeitung, Nr. 17, 21.01.1906.
 436 Dr. R. Seeberg-Elverfeldt Genealogie der Grafen von der Wenge genannt Lambsdorff. Bonn, 1986, S. 164-165.
 437 Картеина Кудржавцева telegramma, LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 104. lp.
 438 Dūma.
 439 Dūna Zeitung, Nr. 63, 17.03.1906.
 440 Turpat.
 441 TMNM ZA 2124.
 442 2. daļa, 233. lpp.
 443 Судебныя известия// Приложение к „Рижскому вестнику“, 2.12.1906., Nr. 265.
 444 Endrups, 508. lpp.
 445 Dūna Zeitung, Nr. 76, 4.(17).04.1906.
 446 Endrups, 508. lpp.
 447 Kallmeyer, S. 712.
 448 Mācītāji, 165-167. lpp.
 449 Ziņojums 22.02.1906., LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 207. lp.
 450 Dūna Zeitung, Nr. 65, 20.03.1906.
 451 LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 283. lp.
 452 Ziņojums 1906. gada maijā, LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 292. lp.
 453 Turpat, 326. lp.
 454 Genealogisches Handbuch der freiherrlichen Häuser. Band 18. Limburg a. d. Lahn, 1995, S. 289.
 455 Ziņojums 1906. gada jūnijā, LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 345. lp.
 456 2. daļa, 228. lpp.
 457 Turpat, 229. lpp.
 458 Ziņojums 1906. gada jūnijā, LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 369. lp.
 459 Turpat.
 460 Turpat.
 461 Endrups, 315. lpp.
 462 Dūna Zeitung, Nr. 147, 30.06.1906.
 463 Ziņojums par 1-15.07.1906., LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 373. lp.
 464 Endrups, 340. lpp.
 465 Turpat, 341. lpp.
 466 Apsūdzības akts 1907. gada 20. janvārī Jelgavā, LVVA, 3288. f., 1. apr., 134. l., 1. lp. / TMNM ZA 2124. (turpmāk – Apsūdzības akts 20.01.1907.)
 467 Apsūdzības akts 20.01.1907., 1. lpp. o. p.
 468 Turpat.
 469 Liepājas Atbalss, Nr. 76, 8.03.1908.
 470 Ziņojums par 1-15.07.1906., LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 373. lp.
 471 Turpat, 404. lp.
 472 Turpat.
 473 Endrups, 510. lpp.
 474 Turpat, 510. lpp.
 475 Mirušo saraksts, 53-54. lp.
 476 Ziņojums par 15-31.08.1906., LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 428. lp.
 477 Turpat.
 478 Turpat.
 479 Ziņojums par 15-30.09.1906., LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 441. lp.
 480 Turpat.
 481 Ziņojums 26.10.1906., LVVA, 6989. f., 13. apr., 6. lieta, 454. lp.
 482 LFK, 1835. f., Nr. 4833.
 483 Transehe, S. 341.
 484 Turpat, S. 342.
 485 Dūma.
 486 2. daļa, 145. lpp.
 487 Turpat, 228. lpp.

Irlavas skolotāju semināra audzēkņi – pedagoģiskās domas veidotāji Latvijā

IEVADS

Skolotāju semināru pirmsākumi meklējami 17. gadsimta beigās Vācijā. Latvijā pirmais bija N. L. Cincendorfa 1737. gadā dibinātais Valmiermuižas skolotāju seminārs teologa Magnusa Buntebarta vadībā un Jākoba Langes skolotāju seminārs, kas bija ierīkots Ēvelē. Šis mācību iestādes vairāk atgādināja tautskolas nekā skolotāju seminārus tā laika izpratnē.¹

19. gadsimtā arvien vairāk parvērās cerība, ka latviešu kultūra, izglītība spēs attīstīties un pastāvēt. 1828. gadā atvēra skolotāju semināru Tērbatā, kurš atradās Tērbatas universitātes skolu komisijas uzraudzībā. Tur mācījās arī daži latvieši. Viens no pašiem svarīgākajiem tautiskās atmodas stūrakmeņiem bija skolas, kuras Vidzemē un Kurzemē tikai 19. gadsimta vidū parādījās kā zemnieku skolas. To dibinātāji bija Kursišu un Zvārdes mācītājs F. N. Pauflers, Cīravas mācītājs J. K. Volters, Jelgavas mācītājs un "Latviešu Avīžu" redaktors V. K. Panteniuss.² Pret carisma un vācu muižniecības reakcionāro politiku tautas izglītībā vērsās liberālās pilsonības un demokrātiskās inteliģences pārstāvji. Cīņa par skolas demokratizāciju un dzimtās valodas aizstāvēšanu, rūpes par tautskolotāju dzīves un darba apstākļiem, rosme nacionālās kultūras vērtību apgūšanā vienoja sabiedrības progresīvos spēkus. Tieši 19. gadsimta beigās tika izvērstas plašs darbs latviešu folkloras materiālu vākšanā un izvērtēšanā un ak-

Irlavas skolotāju semināra ēka ap 1918. gadu. Pastkarte TMNM 599

centēta tautas pedagoģiskās gudrības īpašā nozīme jaunās paaudzes audzināšanā. Šajā jomā lielu ieguldījumu deva latviešu tautas folkloras vācēji un apkopotāji Krišjānis Barons, Frīcis Brīvzemnieks, Ansis Lerhispuškaitis un citi.³

Skolotāju semināru atvēršanas cēlonis bija nepieciešamība izglītēt zemniekus, lai viņi varētu produktīvāk saimniekot. To noteica vajadzība modernizēt saimniekošanas metodes, attīstīt lauksaimniecību, lai iegūtu vairāk produkcijas tirgum. Progresīvākā valdošās muižniecības daļa uzskatīja, ka jaunekļiem, kuri iegūs izglītību, jābūt no pašu latviešu vidus. Skolotāju seminārus ierīkoja dažādās Baltijas guberņas vietās. Tas bija pragmatisku apsvērumu dēļ: topošajiem skolotājiem izglītības iegūšanai nebija nepieciešams doties tālu projām no mājām, turklāt skolotāji bija nepieciešami visur.

Mācītājs Kārlis Vatsons (1777-1826) savā plānā paredzēja, ka seminārā jāmaca viss, kas zemniekiem vajadzīgs, bet ne vairāk. Viņš uzskatīja, ka vācu valodas mācīšana zemnieku bērniem tos atsvešina no savas tautas un ieteica mācīt ne tikai lauksaimniecību, bet arī amatniecību.⁴

No 1833. līdz 1843. gadam darbojās Cīravas-Dzērves skola. To absolvēja 24 skolotāji; absolventu vidū bija arī nākamais skolotājs un mācību grāmatu autors Andrejs Spāģis un topošais skolotājs un dzejnieks Ernests Dinsbergs. Skola darbojās tikai 10 gadus, jo tā atradās vienā Kurzemes malā un to uzturēja privātpersona - muižas īpašnieks Fridrihs Mantefels.⁵

1839. gadā Valmierā nodibināja Vidzemes skolotāju semināru, no 1849. līdz 1890. gadam tas darbojās Valkā. Tajā valdīja vā-

cu gars, mācības notika vācu valodā. No 1839. līdz 1881. gadam semināru vadīja Jānis Cimze (1814-1881) – izcilais skolotājs un kora dziesmu pamatlicējs.⁶ Audzēkņi ieguva labu pedagoģisko un muzikālo izglītību.

Viens no semināriem, kurš darbojās Latvijā, bija Irlavas skolotāju seminārs. To vadīt uzaicināja Karalauču (Kēnigsbergas) universitātē studējušo Karlu Sadovski (1807-1899). Viņš semināru vadīja līdz 1881. gadam. No 1882. gada semināru vadīja Karla Sadovska dēls Gustavs Sadovskis, bet no 1897. gada – Eduards Hoheizels.⁷ Tajā ik gadus iestājās 20 līdz 25 jaunieši. Protams, tas nebija īpaši daudz, salīdzinot ar Kuldīgas un Valkas skolotāju semināriem, kuros ik gadu skolotāja amatu apgūt vēlējās ap 100 jaunekļus.⁸ Vāciskās orientācijas un arī pedagogu dēļ Irlavas skolotāju semināram nebija tāda popularitāte kā Kuldīgas un Valkas skolotāju semināriem, ko uzturēja valdība.⁹

60 pastāvēšanas gados (1840-1900) Irlavas skolotāju seminārā izglītību ieguva 835 jaunekļi, no kuriem 750 vēlāk strādāja par skolotājiem. Daudzi bija no tuvākās apkārtnes, kuri pēc tam strādāja vietējās skolās un palīdzēja pie pirmās izglītības tikt vietējiem bērniem. Daudzi bija tādi, kuri turpināja izglītošanos augstskolās Tērbatā, Pēterburgā un citur. Daži vēlāk atvēra paši savas skolas, rakstīja mācību grāmatas un darbojās ne tikai kā pedagogi, bet bija arī rakstnieki, sabiedriskie darbinieki, zinātnieki.

Latvijas pedagoģiskās domas vēsture glabā daudz radošu, aktīvu, aizrautīgu skolotāju un izglītības darbinieku vārdus un

Irlavas skolotāju semināra koris. 1. rindā 5. no kreisās Vilis Pakalns-Zālītis, Dz. Pastores mammas Mirdzas mammas Almas brālis no Džūkstes, 4. r. 5. no kreisās diriģents Veidemanis (?), 5. r. 6. no kreisās Aleksandra Krīgera tēvs, 7. r. 6. no kreisās Ansis Lerhis-Puškaitis, 10. sk. Strautmanis (?). Ap 1900. gadu. TMNM 34832

darbus. Ir neiespējami tos visus minēt vienuviet.

1870. gadā Rīgā atvēra valdības finansētu Baltijas skolotāju semināru P. Zanceviča vadībā. Tas sagatavoja skolotājus latviešu un igauņu lauku skolām, un mācības notika krievu valodā. Tas atradās Tērbatas mācību apgabala kuratora pakļautībā, un apmācības līmenis tur bija daudz augstāks nekā Irlavas skolotāju seminārā. Seminārā arī organizēja komandējumus uz ārzemēm, lai iepazītos ar labāko Eiropas skolotāju semināru darba metodiku.¹⁰ 1886. gadā to pārcēla uz Kuldīgu. Pirmā pasaules kara laikā semināru evakuēja uz Čistopoli, kur 1919. gadā tas beidza savu darbību. Pastāvēšanas laikā Rīgā un Kuldīgā skolotāju semināru beiguši ap 1000 audzēkņus, no kuriem vairums bija latvieši.¹¹

No 1910. gada darbojās arī Ilūkstes skolotāju seminārs.¹²

Nodibinoties Latvijas Republikai, skolotāju seminārus atvietoja skolotāju institūti, kuriem

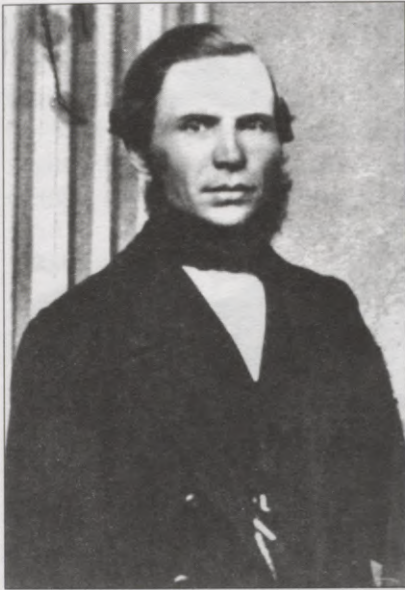
bija plašāka mācību programma.

Šis pētījums ir tikai par dažiem Irlavas skolotāju semināra audzēkņiem. Tie ir cilvēki, kuri vēlāk bija gan izcili pedagogi, gan sabiedriskie darbinieki, gan valstsvīri. Viņi visi ir Tukumā rajona novadnieki, jo ir šeit vai nu dzimuši, vai arī visu mūžu nostrādājuši kā skolotāji.

JĀNIS ŠPĪSS

Jānis Špīss nav plaši pazīstams pedagogs. Viņa mūžs pagāja Irlavā un Zemītē. Tomēr atstātais garīgais mantojums ir pietiekami liels, lai viņu piepulcinātu izcilāko Irlavas skolotāju semināru beigušo pedagogu saimei.

Ilggadējais Zemītes pagastskolas skolotājs Jānis Špīss dzimis 1830. gada 10. septembrī Irlavas pagasta "Mazbērziņos" saimnieka ģimenē. Vecākiem bija septiņi bērni, un visiem viņi centās dot tam laikam labu izglītību. Tēvs rīkojās pat pārdroši un saviem četriem dēliem pieņēma mājskolotāju, kurš zēnus sagatavoja tik labi, ka viņi

Fotokopija. Jānis Špiess. 19. gadsimts.
Fotogrāfs nezināms. TMNM 19036/1

bez problēmām tika uzņemti Irlavas skolotāju seminārā.¹³ J. Špiess bija starp pirmajiem jaunekļiem, kas sāka mācīties Irlavas pagasta skolā un vēlāk arī Irlavas skolotāju seminārā, kuru viņš beidza 1848. gadā. Viņa izglītība skolotāju seminārā bija iegūta vācu valodā, un viņa valoda arī bija vācu.¹⁴

1848. gadā tikko semināru beigušo Jāni Špiisu pieņēma Zemītes pagastā par skolotāju un arī ērģelnieku. Skola atradās bijušā kroga telpās.¹⁵ Tā turpinājās vēl trīsdesmit gadus, kad skolēnu skaits jau tuvojās pāri simtam un telpas sen bija kļuvušas par šaurām. Bijušo krogu nojauca un tai pašā vietā uzcēla jauno skolas ēku.

J. Špiess pie skolotāja amata ķērās ar lielu dedzību. Viņš gribēja, lai skolnieki dzīvē tālu tiek, lai ir izglītoti un zinātkāri. Diemžēl liels bija praktisku mācību līdzekļu trūkums. Trūka labu vācu valodas mācību grāmatu. J. Špiess pats ķērās pie darba un sarakstīja mācību grāmatu "Pārtulkotājs", kura iznāca 1863. gadā. Šī vācu valodas mācību grāmata iznāca 13 reizes.¹⁶ Kā šīs grāmatas tur-

pinājums 1870. gadā iznāca "200 uzdevumi", kurā bija teksti tulkošanai latviešu un vācu valodās. Šī grāmata jau bija praktiskāka, un metodes svešas valodas mācīšanai - uzlabotas. 1871. gadā J. Špiess izdeva vēl vienu mācību grāmatu "Ģeogrāfija". Šī mazā grāmatiņa bija izplatīta visā Kurzemē. Grāmatā bija apkopoti dažādi ģeogrāfijas termini un dati. Lai tos iekaltu, grāmata bija derīga, bet vispusīgas ģeogrāfijas zināšanas no tās iegūt nevarēja. Grāmatu trūka arī latviešu valodas mācīšanai, tāpēc 1867. gadā klajā nāca "Domu raksti pagastu skolām" un 1881. gadā - "Latviešu valodas mācība gada skolām". Savam laikam šis bija derīgs materiālu krājums, tomēr tas nebija metodiski izstrādāts mācību līdzeklis.¹⁷

No 1881. gada dažādā tā laika periodikā parādījās J. Špiša parakstīti stāsti, dzejoļi, ģeogrāfiskie apraksti par citām zemēm, dažādi padomi zemkopības lietās.

Ap 1887. gadu pie J. Špiša Zemītē ieradās mācītāji T. Ne-

anders no Jelgavas un A. Bilenšteins no Dobeles, lai pierunātu skolotāju uzņemties "Latviešu Avīžu" redaktora vai vismaz līdzstrādnieka amatu. J. Špiess tomēr atteicās, lai arī atsevišķus rakstus viņš šim laikrakstam rakstīja. Kā līdzstrādnieks viņš piedalījās arī laikrakstā "Pēterburgas Avīzes".¹⁸

J. Špiess veica plašu saraksti ar Kasparu Biezbārdi un citiem tā laika progresīvi domājošajiem cilvēkiem. Skolotājs pievērsās arī latviešu folklorai, vāca latviešu sakāmvārdus un parunas, kuras vēlāk nodeva folkloristam, teoloģijas doktoram Augustam Bilenšteinam.

J. Špiess piedalījās arī valodnieka, rakstnieka un teoloģijas profesora Kārļa Kristiāna Ulmaņa (1793-1871) vārdnīcas sagatavošanā, kuru savulaik jau bija iesācis Juris Neikens. Tās tapšanas gaitā K. Ulmanis organizēja apvidvārdu vākšanu ar Irlavas un Valkas skolotāju semināru audzēkņu un dažu skolotāju palīdzību. Pirmā daļa šai "Latviešu-vācu vārdnīcai" iznāca 1872. gadā, bet otrā - 1880. gadā. Šai vārdnīcā bija

Piemineklis Zemītes pagasta skolas skolotājam Jānim Špišam. Foto: P. Čimurs. 1987. gads. TMNM 19161

daudz bagātāks vārdu krājums nekā iepriekš izdotajās.¹⁹

**J. Špīsa svarīgākās
pedagoģiskās atziņas:**

1. latviešu tautas dziesmas, nostāsti, sakāmvārdi un citas folkloras sastāvdaļas ir nepieciešamas katra jaunā latvieša audzināšanā,

2. skolai un skolotājam ir jāpalīdz skolēniem dzīvē tālu tikt, tāpēc jāizdod tādas grāmatas, kas nepieciešamas skolnieka sagatavošanai tālākai izglītībai,

3. jaunajai paaudzei jāieaudzina darba tikums, un personīgais piemērs audzina vairāk nekā vārdi,

4. lai dzīvē tiktu tālāk, ir labi jāzina valodas un īpaši vācu valoda, tāpēc arī pats sastādīja vācu valodas vārdnīcu latviešu bērniem.

Lai arī J. Špīss pats bija guvis vācisku izglītību, viņš tomēr piedalījās arī latviešu kultūras dzīvē gan ar apvidus vārdu vākšanu, gan ar rakstiem latviešu laikrakstos. Lielākais viņa nopelns bija jaunu mācību grāmatu izdošana, kuru trūkums latviešu skolās bija ļoti jūtams.

Skolotājs Jānis Špīss mira 1896. gada 13. novembrī. Apbedīts Zemītes kapsētā.

ATIS ĶEĻNIŠ

Atis Ķeļnišs pēc izglītības bija pedagogs un jurists, bet pēc aicinājuma - sabiedriskais darbinieks un dzejnieks. Pedagoģijā viņš darbojās ar pārtraukumiem, sākot no parasta lauku skolas skolotāja līdz pat izglītības ministram.

Atis Ķeļnišs dzimis 1874. gada 28. jūlijā Grenču pagasta "Lielos" kalpa ģimenē. No 1883. līdz 1888. gadam viņš mācījās Grenču pagasta skolā, no 1889. līdz 1891. gadam - Irlavas skolotāju semināra pa-

raugskolā, bet no 1891. līdz 1894. gadam - Irlavas skolotāju seminārā.²⁰ Pēc semināra beigšanas viņš pāris gadus nostrādāja Jelgavas kurlmēmo skolā un gadu Livbērzes pagastskolā. Pēc Zemītes pagastskolas skolotāja J. Špīsa nāves A. Ķeļnišs 1897. gadā atnāca strādāt uz Zemītes pagastskolu. Reizē viņš bija arī ērgelnieks.²¹

Ja Jāņa Špīsa laikā skolotājs pagasta sabiedriskajā dzīvē nepiedalījās un aprobežojās tikai ar skolas dzīvi, grāmatu sastādīšanu un folkloras vākšanu, tad jaunatnākušais skolotājs bija pavisam savādāks. Ar Ata Ķeļniņa atnākšanu pagastā sākās jauns laikmets. Skolotājs organizēja kori, rīkoja teātra izrādes, ierīkoja skolā četras klases ar četriem skolotājiem, kā arī pieņēma mācībās kurlmēmos bērnus. 1897. gadā A. Ķeļnišs izdeva brošūru "Kurlmēmais, viņa audzināšana un pirmmācība". Diemžēl Zemītē Atim Ķeļniņam nebija ilga palikšana. Zemītnieki pie tādas dzīves nebija pieraduši, un visa sabiedriskā darbība viņiem bija sveša. Zemītes muižas īpašnieks, mācītājs Štenfelds un daudzi vietējie iedzīvotāji uz šīm aktivitātēm skatījās ar neuzticību un naidu. Izjuka dziedātāju koris, no teātra aizgāja spēlētāji, un Ķeļnišs palika viens. Turpmāk viņš rīkoja tikai bērnu svētkus, ekskursijas, bērnu vakarus ar deklamācijām un teātra izrādēm. Tomēr naidis pret jauno skolotāju nenorima, un sākās pret viņu vērsta akcijas - vispirms A. Ķeļniņam uzteica ērgelnieka vietu un beidzot atņēma arī augļu dārzu.²² Pēc trīs gadu cīņas A. Ķeļnišs atstāja skolotāja vietu Zemītes pagastskolā.

1900. gadā Atis Ķeļnišs kopā ar sievu Annu pārcēlās uz Rīgu, kur 1904. gadā nodibināja

Pedagogs, sabiedriskais darbinieks un dzejnieks Atis Ķeļnišs. 20. gadsimta sākums. Fotografārs nezināms. TMNM 27373/2

privātu tirdzniecības skolu. Šis laiks bija aktīvs arī literārajā darbībā, bet 1905. gadā viņš piedalījās pirmajā skolotāju kongresā. Šī aktīvā darbība acimredzot bija iemesls tam, ka pēc 1905. gada revolūcijas A. Ķeļnišs uz laiku bija spiests emigrēt uz Somiju. 1907. gadā Rīgā izveidoja zēnu reālskolu un A. Ķeļniņu tur uzaicināja par direktoru.²³

Pirmā pasaules kara laikā A. Ķeļnišs dzīvoja Maskavā, kur atkal strādāja par skolotāju. Šai laikā viņš aktīvi darbojās Latvijas bēgļu apgādāšanas centrālkomitejā, nodibināja Latvijas rakstnieku un mākslinieku biedrību, bija viens no latviešu strēlnieku bataljonu organizētājiem. Maskavā A. Ķeļnišs studēja un pabeidza Maskavas universitātes Juridisko fakultāti. Šajā laikā sāka arī aktīvi darboties politikā - bija latviešu nacionāldemokrātu partijas līderis, Krievijas cittautiešu padomes priekšsēdētājs.²⁴

1918. gadā, atgriezies Latvijā, kā Tautas padomes loceklis piedalījās Latvijas valsts prokla-

mēšanā. Viņš bija Latvijas sūtnis Varšavā (1919-1921), izglītības un tieslietu ministrs (1931-1933), Latvijas Centrālās izglītības savienības priekšsēdētājs (1922-1937). Bija arī zvērināts advokāts, nodevās rakstniecībai.

1932. gadā A. Ķeniņš nodibināja Kr. Barona Tautas augstskolu.²⁵

Margēra Skujenieka valdībā, kas tika izveidota 1931. gada beigās, A. Ķeniņš bija izglītības un tieslietu ministrs. Visnozīmīgākais normatīvais akts, ko pieņēma Ķeniņa darbības laikā, bija noteikumi par valsts valodu, kas Satversmes 81. panta kārtībā izdoti 1932. gada 18. februārī. Noteikumu 1. punkts skanēja lakoniski: "Latvijas Republikas valsts valoda ir latviešu valoda." Akta turpinājumā bija noteikumi par mazākumtautību skolotāju pārbaudīšanu valsts valodas prasībā, kurus Ķeniņš parakstīja 1932. gada 9. jūnijā. Tajos bija sacīts, ka visiem šiem skolotājiem jākārto eksāmens latviešu valodā rakstveidā un mutvārdos pamatskolas kursa apmērā. No pārbaudījumiem bija atbrīvoti tie skolotāji, kuri bija vecāki par 50 gadiem. Obligāts noteikums bija mazākumtautību skolās mācīt ne tikai latviešu valodu, bet arī Latvijas vēsturi un ģeogrāfiju. Mazākumtautības ar šiem noteikumiem nevēlējās samierināties, un 1933. gada 15. jūnijā Ķeniņam vajadzēja demisionēt.²⁶

1941. gadā A. Ķeniņu izsūtīja uz Kazahiju, Akmoļinskas apgabalu, kur viņš atkal strādāja par skolotāju un arī par Maskavas informācijas biroja korespondentu. 1944. gadā viņš atgriezās Rīgā un bija Rīgas Pedagoģiskā institūta profesors un katedras vadītājs, bet no 1946. līdz 1950. gadam - arī Zinātņu Akadēmijas Valodas

un literatūras institūta zinātniskais līdzstrādnieks. 1951. gadā A. Ķeniņu izsūtīja otro reizi - uz Kokčetavas apgabalu Kazahijā. Izsūtījumā viņš strādāja par angļu valodas skolotāju. Pēc rehabilitācijas 1955. gadā atgriezās Rīgā, atjaunoja darbu Rīgas Pedagoģiskajā institūtā un Zinātņu Akadēmijas Valodas un literatūras institūtā vadīja Tekstoloģijas nodaļu.²⁷

Ķeniņš bija arī dzejnieks, publicists, tulkotājs. Pirmie viņa tulkotie darbi bija H. Ibseņa lugas - 1895. gadā, vēlāk arī P. Verlēna, N. Ņekrasova un citas lugas. Pirmās publikācijas bija 1896. gadā laikraksta "Baltijas Vēstnesis" pielikumā, kur viņš publicēja rakstu sēriju par kurlmēmajiem. No 1901. līdz 1907. gadam viņš sagatavoja almanahu "Jaunības literatūra", galvenokārt uzmanību veltīdams tautas atmodas laika darbiniekiem. 1904. gadā A. Ķeniņš kopā ar J. Rozentālu un A. Saulieti nodibināja grāmatu apgādu "Zalktis". No 1906. līdz 1910. gadam tika izdots almanahs, bet vēlāk - žurnāls "Zalktis". Pirmos dzejoļus publicēja 1899. gadā žurnālā "Austrums", almanahā "Jaunā

raža" un citur. 1914. gadā viņš izdeva pirmo dzejoļu krājumu "Potrimpa zemē". Otrais dzejoļu krājums - "Rudens un zvaigznes" - iznāca 1936. gadā. 1934. gadā publicēta A. Ķeniņa poēma "Ceļojums uz Saulespili", kas veltīta bērniem.

Par devumu latviešu kultūrā un izglītībā 1926. gada 16. novembrī A. Ķeniņš apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeņa III šķiru.²⁸

A. Ķeniņa pedagoģiskās atziņas:

1. izglītība nepieciešama ne tikai veseliem bērniem, bet arī bērniem ar īpašām vajadzībām, piemēram, kurlmēmajiem bērniem,

2. skolotājam jābūt stingram, bet taisnīgam, viņam jābūt autoritātei skolēnu acīs,

3. skolotājam jāprot panākt, lai mācību darbs sagādā skolēnam prieku, nevis garlaicību,

4. skolotājam jābūt personībai, tad viņu cienīs gan skolēni, gan citi skolotāji.

Ar atnākšanu uz Zemīti A. Ķeniņš ienesa skolas dzīvē pilnīgi citas vēsmas nekā bijis līdz šim. Viņš, tāpat kā daudzi

Bijusī Zemītes skola, tagad - dzīvojamā māja. 2002. gada 5. septembris.
Foto: I. Smuškova. TMNM 2257

viņa kolēģi, vēlākajos gados bija skolas dvēsele un kā ļoti vispusīgs cilvēks viens pats spēja pasniegt visus priekšmetus, turklāt vēl cenšoties iekustināt pagasta ļaudis sabiedriskajā darbībā. Lai arī vietējā sabiedrībā viņš cieta sakāvi, turpmākā A. Ķeniņa darbība liecina par viņa stingro mugurkaulu un dziļi latvisko domu un garu.

Atis Ķeniņš mira 1961. gada 9. martā. Apbedīts Rīgā, Meža kapos.

ANSIS LERHIS-PUŠKAITIS

Ja Kr. Barons katram latvietim pazīstams kā Dainu tēvs, tad A. Lerhis-Puškaitis zināms kā Pasaku tēvs. Bet pirmkārt viņš tomēr bija skolotājs un, tāpat kā daudzi viņa kolēģi, arī pagasta sabiedriskās dzīves dvēsele.

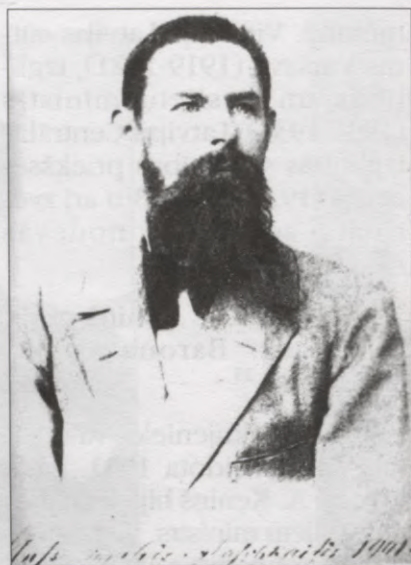
A. Lerhis-Puškaitis dzimis 1859. gada 2. septembrī Talsu apriņķa "Cīruļos" saimnieka ģimenē. No 1869. līdz 1873. gadam viņš mācījās vācu privātskolās Talsos, no 1874. līdz 1876. gadam - privātajā apriņķa skolā, no kuras izstājās. Kā eksterns 1879. gadā beidza Irlavas skolotāju semināru. Pēc semināra beigšanas gadu strādāja Annenieku pagasta skolā, no 1880. līdz 1883. gadam - Džūkstes-Pienavas skolā un no 1883. līdz 1903. gadam - Džūkstes-Lancenieku skolā.²⁹

Jaunlatviešu ideoloģijas rosināts, Ansis Lerhis-Puškaitis sāka organizēt tautas izglītošanas pasākumus. Pirmais viņa darbs jaunajā vietā bija bibliotēkas nodibināšana apkārtnes skolēnu vajadzībām. Paraugš darbs bija pedagogs Teodors Veidemanis Džūkstes pagasta "Ērgelnieku" skolā, kurš kora un skolēnu lietošanai gadu gaitā bija savācis lielu bibliotēku. Bibliotēkas dibinā-

šanai A. Lerhis-Puškaitis aicināja apkārtējos bagātākos saimniekus un amatniekus ziedot līdzekļus grāmatu iegādei. Jau pirmajai sapulcei bija panākumi, un iesākumā tika nodibināta neoficiāla bibliotēkas biedrība ar 20 biedriem. Bibliotēka plauka, un pēc dažiem gadiem tajā bija jau 1200 sējumi.³⁰ No savāktās bibliotēkas nācās šķirties pārkrievošanas laikos, kad skolotāju draudēja atlaist no darba par neatļautas bibliotēkas turēšanu. Savāktā bibliotēku A. Lerhis-Puškaitis nodeva Zemkopības biedrībai.

Lerha-Puškaiša ierašanās Lanceniekos sakrita ar biedrību dibināšanās laikmetu Džūkstē. 1883. gadā nodibinājās Savstarpējās apdrošināšanās biedrība pret uguni, 1888. gadā - Krāj-aizdevu kase. Arī tur aktīvi darbojās jaunais skolotājs. Tāpat ar viņa aktīvu līdzdalību Džūkstē sāka celt biedrības namu. Pēc ēkas uzcelšanas A. Lerhis-Puškaitis ķērās pie apkārtnes labiekārtošanas un pie parka dēstīšanas. Parka stādīšana ilga divus gadus (1895-1897). Biedrība namu atklāja 1897. gadā ar F. Šillera lugu "Zvana dziesma".³¹ Piedalījās arī A. Lerhis-Puškaitis, dziedot korī kā basists.

Pie Lerha-Puškaiša skolā mācījās ap 100 skolēnu. Skola pēc tā laika prasībām bija pietiekoši apgādāta ar mācību līdzekļiem. Klasē atradās bildes, kartes, bija arī ērģeles. Mācību līdzekļi pārsvarā bija pirkti par paša skolotāja vāktu vai ziedoto naudu. Brāļi Straubergi par A. Lerhi-Puškaiti grāmatā "Džūkste. Pagasta un draudzes vēsture" rakstīja: "Lerhis milēja plašus vilcienus un kā praviētis runāja uz visu tautu, nemilēja sevišķi daudz ne skolas, ne sabiedriskā dar-

Pedagogs, pasaku vācējs un apkopotājs Ansis Lerhis - Puškaitis. 1901. gads. Fotogrāfs nezināms. TMNM 1660/2

bā apstāties pie sīkumiem. Un strādājot skolā un sabiedrībā, tas paspēja atlicināt laiku savam literāriskam darbam - pasaku vākšanai un kārtošanai, kam tas ziedoja visus savus spēkus un visus brīvos brīžus, bieži pat naktis, tikai pārmaiņus nododas otrai savai kaislībai - dārza kopšanai. Un tas milzīgais darbs, ko Lerhis ir veicis latviešu tautas druvā, ir arī visai tautai zināms."

Lielu svētību visai apkārtnē nesa A. Lerha-Puškaiša ierīkotā plašā koku skola. Skolēni iemācījās kokus kopt, stādīt un potēt. Kailo Kazuļu kalnu, no kura skolai piederēja trīs pūrvietas, A. Lerhis-Puškaitis īsā laikā apstādīja ar egļu žogu un pārvērta ziedošā dārzā.

Lai arī skolotājs pagastā bija iemantojis dziļu cieņu, ar laiku viņam stipri pasliktinājās attiecības ar pagasta oficiālajiem pārstāvjiem. Strīdi sākās ar to, ka, augot skolēnu skaitam, A. Lerhis-Puškaitis prasīja sev palīgu, ko, protams, pagasts negribēja dot, jo tas atkal prasīja līdzekļus. Tikai 1896. gadā skolā sāka strādāt otrs skolotājs.³² Ar A. Lerha-Puškaiša

darbu ne vienmēr mierā bija arī valdības inspekcija, jo skolotājs negribēja būt par pārkrievošanās ieroci un skolā mācīja latviešu valodu, un bērnos audzināja latviešu garu.

Visu mūžu A. Lerha-Puškaiša sirds darbs bija pasaku, teiku un nostāstu vākšana un apkopošana. Krājums "Latviešu tautas pasakas", kas aptver visu līdz 1900. gadam apzināto latviešu vēstītājas folkloras materiālu, ir uzskatāms par vienu no plašākajiem visā Eiropā. Viņa krājumi veido pamatu P. Šmita darbam "Latviešu pasakas un teikas".³³

Folkloras vākšana ir ietekmējusi arī paša A. Lerha-Puškaiša sarakstītos darbus. 1890. un 1891. gadā izdots viņa oriģinālpasaku krājums "Pasakas". 1891. gadā iznāca pēc pasaku motīviem veidotais darbs "Kurbads - senlatvju varonis". Vēlākajos gados iznāca viņa darbi: "Ojārs" (1892), "Vodžus" (1893), "Kā jūgsi - tā brauksi" (1894), "Ģirts" (1896), "Mikus", "Pīlādžu Induls" (1903). Jāpiebilst gan, ka A. Lerhis-

A. Lerha-Puškaiša piemiņas istaba Lancenieku skolā. 1928. gads.
Foto: Ž. Epners TMNM 20646

Puškaitis vairāk bija vācējs un krājējs, mazāk jaunu darbu radītājs.

Pasaku tēvs gadiem slimoja ar tuberkulozi. Viņš mira 1903. gada 30. martā un tika apglabāts Džūkstes kapsētā.³⁴

A. Lerhim-Puškaitim skolā bija izstrādātas darba metodes un pārdomāti darba paņēmieni. Viņš skolā ienāca nevis kā meklētājs, bet kā cilvēks ar noteiktiem uzskatiem un izstrādātiem nākotnes plāniem.

A. Lerha-Puškaiša svarīgākās pedagoģiskās atziņas:

1. svarīgs faktors jaunā cilvēka audzināšanā ir savas tautas folkloras - pasakas, teikas, tautas dziesmas,

2. ļoti svarīgi ir skolēniem iemācīt darba mīlestību,

3. klasē pie sienas viņam bija devīze: "Audzi, zaļo un rādi diženus augļus nākotnē!",

4. pie skolotāja rakstāmgalda bija uzraksts: "Mans nams ir mana pils un darbs ir tās vaiņags",

5. par devīzi viņš bija izvirzījis J. Neikena dzeju:

"Vai tavs mūžs kam lieti der,

To vis neteic ilgie gadi;

Vien tas britiņš dārgi sver,

Ko ar labiem darbiem vadi."

A. Lerhis-Puškaitis bija savas tautas patriots un ar visu savu darbību centās skolēnos ieaudzināt latviskumu un tautas mīlestību. Viss viņa darbs parādīja pagasta ļaudīm un skolēniem, kādam jābūt istam skolotājam. Savukārt ar savāktajām pasakām un teikām viņš savu vārdu ir ierakstījis visas Latvijas kultūras vēsturē.

Folklorista A. Lerha-Puškaiša (1859-1903) kops Tukuma rajona Džūkstes kapos.
Pretskats. 1979. gada jūnijs.
Foto: A. Biedriņš. TMNM 707/3

LUDIS BĒRZIŅŠ

Ludis Bērziņš (īstajā vārdā Ludvigs Ernests Bērziņš) bija ne tikai pedagogs, bet arī literatūrzinātnieks, folklorists un dzejnieks. Viņa daudzpusīgā darbība liecina par talantu, zināšanām, vēlēšanos strādāt un kalpot savai tautai.

Ludis Bērziņš dzimis 1870. gada 14. septembrī Džūkstes pagasta "Rīpelēs" saimnieka ģimenē. Ģimenē augs seši bērni, un Ludis Bērziņš bija jaunākais - pastarītis.³⁵ Viņš mācījās pagasta skolā pie skolotāja Anša Lerha-Puškaiša, tad sagatavojās iestāties Irlavas skolotāju seminārā pie skolotāja Teodora Veidemaņa, bet pēc tam no 1886. līdz 1889. gadam mācījās Irlavas skolotāju seminārā. Kā eksterns nokārtoja Jelgavas ģimnāzijas eksāmenus.³⁶

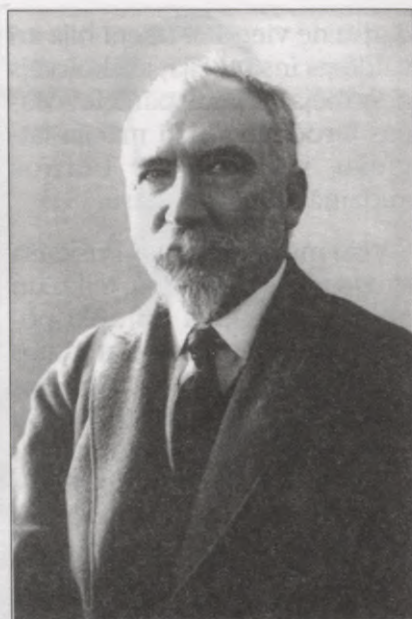
Lai arī L. Bērziņš bija dzimis saimnieka ģimenē, vecākiem tomēr nebija tik daudz līdzekļu, lai dēlu tālāk skolotu augstskolā. Jau 1882. gadā Tukumā bija nodibinājusies Viesīgā biedrība, kurā aktīvi darbojās ne tikai Tukuma, bet arī apkār-

tnes skolotāji. Tāpēc 1891. gadā Viesīgās biedrības teātra vadītājam Jānim Birzgalim Irlavas pagasta skolas skolotājs Jānis Vitiņš rakstīja: "Varbūt būsi dzirdējuši, ka L. Bērziņa kungs, kurš bija pie Irlavas semināra direktora par mājskolotāju, ir tagad nolīcis eksāmenu Jelgavas ģimnāzijā. Šā cilvēka uzcītība apbrīnojama. (...) Divu gadu laikā caur savu nenogurstošu uzcītību viņš iemācījās grieķu un latīņu valodu un citas zinības, kas jāzina pie ģimnāzijas eksāmena nolikšanas. Šis centīgais zēns nu lielu plaismu (plaisu, attālumu) pārlēcis un tā labu tiesu savam jaukajam mērķim tuvojies. Bet vēl stāv priekšā jo liela plaisma, kurai viņš nebūt nevar pāri tikt, ja labi ļaudis nepalīdzēs. Viņš ies uz Pēterburgu filoloģiju studēt, bet naudas priekš tam nav. (...) Tā kā jūs esat ievērojams darbonis pie minētās biedrības, tad domāju, ka jūsu vārdam ir liels svars. Tādēļ lūdzu lūdziet Eihenbergu un citus, kam dalība pie biedrības vadības, lai neliedz palīdzības centīgajam jauneklim. (...) Bērziņa kungs ir visādā ziņā palīdzības cienīgs." Tā 1891. gadā Tukuma Viesīgās biedrības runas vīri saziedoja naudu un izsniedza L. Bērziņam pabalstu 15 rubļu apmērā, kas toreiz bija liela nauda.³⁷

L. Bērziņš acimredzot savus sākotnējos nodomus mainīja, iespējams, materiālo apstākļu dēļ un uzsāka teoloģijas studijas Tērbatas universitātē, kur viņš sabija no 1891. līdz 1895. gadam.³⁸ Pēc studiju beigšanas kā mācītāja amata kandidāts L. Bērziņš bija Smiltē pie K. Kundziņa. Kā daudzi inteliģenti, arī L. Bērziņš devās strādāt uz Krieviju - Kijevu, kur viņš no 1898. līdz 1904. gadam bija vācu valodas virsskolotājs un vietējo latviešu mācītājs.³⁹

1903. gadā L. Bērziņš saņēma negaidītu piedāvājumu strādāt Jēkabpils tirdzniecības skolā par vadītāju. Pēc atgriešanās Latvijā L. Bērziņš priekšlikumu pieņēma un no 1904. līdz 1909. gadam vadīja šo skolu. Tirdzniecības skola darbojās dažādās ēkās, bet jaunai skolai līdzekļu nebija. No pilsētas skola saņēma nelielu pabalstu, galvenos ienākumus veidoja skolas nauda. Skolai nebija arī internāta, maz bija ģimeņu, kuras pie sevis varētu uzņemt skolniekus.⁴⁰ Par spīti sadzīves problēmām, skolotājs L. Bērziņš deva labas zināšanas vācu un latīņu valodās. Kā neobligāts priekšmets bija arī latviešu valoda, jo tas bija laiks, kad izglītībā valdīja krievu valoda. Tāpēc latviešu valodas stundas bija veidotas citādāk nekā pārējās - skolotāji centās nevis uzspiest gramatikas likumus, bet vispirms radīt interesi lasīt latviešu grāmatas. Vienīgie mājas darbi latviešu valodā bija domraksti.⁴¹ 1906. gadā tirdzniecības skola saņēma jaunu namu. Lai nodrošinātu skolotājus ar stundām, Ludis Bērziņš mēģināja atvērt arī reālskolas klasi, taču neguva vietējo varas vīru atbalstu.

1909. gadā viņš kopā ar svaini F. Šmithenu Dubultos nodibināja privāto ģimnāziju, ko vadīja līdz 1915. gadam. Skolai bija arī savs internāts, kurā saimniekoja L. Bērziņa sieva Minna ar māsu Annu Šmitheni. Internātam bija liela nozīme, jo jaunieši ieradās ne tikai no Latvijas, bet arī no Pēterburgas, Iekšējās krievijas un citām vietām. Skolā mācījās gan latvieši, gan krievi, gan vācieši, gan poļi, gan ebreji. Īsā laikā šī mācību iestāde guva lielu piekrišanu. Te mācījās Andrieva Niedras dēli, Bruno Kalniņš, A. Peine (Jānis Sudrabkalns) un citi.⁴²

Ludvigs Bērziņš (1870 - 1965), pedagogs, folklorists, vēsturnieks, dzejnieks. 20. gadsimta 30. gadi. Fotografārs nezināms. TMNM 35636

Kādu laiku L. Bērziņš bija mācītājs un vidusskolas vadītājs Limbažos. 1922. gadā viņš pārcēlās uz Rīgu un strādāja par latviešu valodas un literatūras docētāju Latvijas Universitātē. No 1933. gada viņš bija goda doktors, bet no 1935. gada - profesors. No 1922. līdz 1934. gadam bija Rīgas Skolotāju institūta direktors.⁴³ Viņš daudz pūļu veltīja jauno skolotāju sagatavošanai un audzināšanai nacionāli kristīgā garā. 13 darba gados vairāk nekā 750 skolotāji ieguvuši izglītību viņa vadībā.

1935. gada rudenī toreizējais izglītības ministrs Tenteļa kungs ieteica Ludim Bērziņam pensionēties. Laikam taču kaut kas nepatika.⁴⁴

L. Bērziņa interešu loks bija plašs. Viņš pētīja latviešu mitoloģiju, tautas dziesmu metriku, valodu un stilu, rakstīja apcerējumus, sacerēja garīgas dziesmas un lirisku dzeju.

Viena no pirmajām publikācijām - dzejolis "Pavasari" - ar pseidonīmu Pabēzsis parādījās

laikrakstā "Latvietis" 1887. gadā. Pirmais publicētais raksts, kas radīja plašu ievēribu, bija laikrakstā "Balss" ar nosaukumu "Kas vēl būtu ievērojams mūsu nākamajos dziedāšanas svētkos", kurš bija publicēts 1888. gada 20. janvārī.⁴⁵ No 1934. līdz 1936. gadam L. Bērziņš bija žurnāla "Cīrulītis" redaktors un izdevējs. 1940. gadā iznāca viņa grāmata "Ievads latviešu tautas dzejā". Viņš sagatavoja arī "Latvju dainas", kuras iznāca no 1928. līdz 1932. gadam. 1936. gadā iznāca viņa sagatavotā izlase "Pasaku vītne". L. Bērziņš bija virsredaktors izdevumam "Latviešu literatūras vēsture". Viņš rakstīja arī par K. Firekeru, E. Gliku, K. Hūgenbergeru, Neredzīgo Indriķi un citiem.⁴⁶

L. Bērziņš rakstīja mācību grāmatas. 1922. gadā izdeva viņa sagatavoto "Vācu valodas mācību grāmatu". No 1934. līdz 1936. gadam iznāca kopā ar A. Dravnieku sagatavotā "Tēvu valoda". 1933. gadā iznāca L. Bērziņa sarakstītā "Poētika pamatvilcienos", 1935. un 1936. gadā kopā ar M. Gaidi un R. Grabi iznāca mācību grāmata "Vārds un teikums".⁴⁷

L. Bērziņš rakstīja arī literāras grāmatas par dažādām pedagoģiskām problēmām. 1913. gadā iznāca "Tagadnes prasības un audzināšanas devums", 1927. gadā - "Vecā skolotāja jaunības atmiņas", 1933. gadā - "Tautskolas līdumnieki Kurzemē" (veltīta Cīravas-Dzēves skolas simtgadei), 1933. gadā - "Mūža rīts un darba diena", 1955. gadā - "Mana dzīve".

L. Bērziņš rakstīja arī dzeju. 1900. gadā iznāca viņa dzejoļu krājums "Ceļi un teki", 1936. gadā - "Vēlās vārpas", 1937. gadā - "Dziesmu gads", 1973. gadā - "Mūža stiga". Tāpat L. Bērziņš

rakstīja grāmatas bērniem. 1926. gadā iznāca viņa bērnu dienu atmiņu dzejrojums "Brensis". 1930. gadā iznāca pēc pasaku motīviem veidotais dzejrojums "Īkšķītis", 1932. gadā - "Zelta auns".⁴⁸

1928. gadā iznāca L. Bērziņa garīgo dziesmu krājums "Svēt-rīta skaņas".

1944. gadā L. Bērziņš emigrēja uz Vāciju, bet 1950. gadā pārcēlās uz ASV. Arī trimdas gados viņš bija sabiedriski aktīvs - tulkoja vācu valodā latviešu tautas dziesmas, rūpējās par latviešu valodas saglabāšanu trimdas latviešu vidū, rakstīja par svētdienas skolu nozīmi.⁴⁹

1964. gadā viņš tika apbalvots ar Pasaules Brīvo Latviešu apvienības (PBLA) Tautas balvu.⁵⁰

L. Bērziņš mira 1965. gada 24. maijā Denverā, ASV.⁵¹

1990. gadā Jūrmalā, Jaundubultos, atklāja memoriālo muzeju - mājā, kurā L. Bērziņš bija dzīvojis no 1934. līdz 1944. gadam.

L. Bērziņa svarīgākās pedagoģiskās atziņas:

1. viens no svarīgākajiem bērnu personības veidošanas uzdevumiem ir darba mīlestības ieaudzinašana,

2. skolotājam mācību un audzināšanas darbs jāvirza ar labestību un mīlestību,

3. panākumus mācību darbā var nodrošināt interesantas un daudzveidīgas nodarbības un saprātīgi uzdoti mājas darbi,

4. par teicami paveiktu darbu skolēnam jāizsaka uzslava, pamudinājumi, jo tie vairo viņa pašapziņu,

5. skolotājam vienmēr rūpīgi jāplāno savs un skolēnu darbs stundās,

6. skolotājam nepieciešams mācīties arī no citu pedagogu atziņām un pieredzes,

7. pedagogam jāprot panākt, lai nopietnais mācību darbs būtu prieka pilns, jo priekam ir jābūt skolas darba neatņemamai sastāvdaļai,

8. mācību darbā jāprot savienot rotaļu elementus ar darba uzdevumiem.⁵²

Dzīves laikā L. Bērziņš Džūkstē ir darbojies ļoti maz. Viņš vairāk pazīstams kā dažādu skolu dibinātājs un vadītājs nekā praktizējošs pedagogs. Visās mācību iestādēs, kurās L. Bērziņš darbojās, viņš centās dot saviem audzēkņiem maksimāli kvalitatīvas zināšanas, pats arī gatavoja mācību grāmatas. Viņa darbības lauks bija ļoti plašs, tādēļ par L. Bērziņu nevar runāt tikai kā par pedagogu. Viņš plašākai publikai pazīstams arī kā mācītājs, dzejnieks, literatūrzinātnieks.

ROBERTS BĒRZIŅŠ

Roberts Bērziņš bija pedagogs un literāts. Viņš pievērsās arī atdzejošanai, interesējās par folkloru.

Luda Bērziņa brālis Roberts Bērziņš dzimis 1868. gada 12. martā Džūkstes pagasta "Rīpelēs" saimnieka ģimenē. Pirmā skola bija Džūkstes pagasta skola. 1887. gadā viņš beidza Irlavas skolotāju semināru.⁵³ 1888. gadā Roberts Bērziņš sāka strādāt par pirmo skolotāju Džūkstes-Pienavas skolā, par viņa palīgu palika skolotājs Evalds Veinbergs. R. Bērziņš šai vietā strādāja līdz 1901. gadam. 1889. gadā skolā, piemēram, mācījās 137 skolēni. Skolas mācību plānā bija reliģija, krievu valoda, matemātika, latviešu valoda, ģeogrāfija, glītrakstīšana, dziedāšana, rokdarbi meitenēm un zēniem.⁵⁴

Par R. Bērziņu viņa bijušais skolnieks, vēlāk skolotājs, J. Lauks rakstīja: "Vēlētos sava raksta galvenā daļā pakavēties pie Roberta Bērziņa kā cilvēka un skolotāja Džūkstes-Pienavas pagasta skolā. Tiešām, kā gan mums aizmirst šo veco skolas ēku ar sarkano jumtu! Cik plašas mums toreiz likās klases ar saviem garajiem galdiem! Kāds noslēpumainības un baiguma plīvuris ietērpa vakaros mūsu mājīgo guļamistabu, kad, visādi izspokojušies un viens otru līdz apnikumam izķircinājušies, mēs devāmies pie miera. (...) Tagad par Robertu Bērziņu. Mēs it kā atkal redzam viņu ienākam nākošajā rītā klasē, pēc vakara, kad pie viņa bijuši viesi. Piedodiet, ja par Bērziņu sāku tuvāk runāt, sākot ar viesību vakaru. Ar to es taisni gribēju pasvītrot, ka viņš nevarēja dzīvot bez sabiedrības, tāpat kā sabiedrība nevarēja iztikt bez viņa. Te nu viņš nāk... ar manāmu nosebošanos. Mūsu piecelšanos kājās viņš laipni saņem ar savu parasto trīskārtīgo galvas palocīšanu. Pašautās drēbēs, rīta karpēs, brūnā kamzolī, spīdošiem, ogles melniem, bet rūpīgi sasukātiem matiem, rokas sakrustojis uz muguras. Steidzīgiem un stingriem soļiem viņš drebina grīdas dēļus starp abām solu rindām. Tā viņš pastaigājas minūtes desmit. Viņš smaida. Enerģiskajos sejas pantos manāma apmierinātība, sajūsma, uzvara. Viņš domā savas domas - kas zina, varbūt par kādu tulkojumu, varbūt par jaunu ābeļu šķirni, varbūt par izbraukumu. Te uz reizi skolotājs nosaka balsī, kurai pretoties neviens nedomā: "Tu, Antiņ, aiziesi uz pastu; tu, Kreicberģi, pasaki papum, kad pāriesi mājā, ka es pie viņa ieradīšos šovakar, abi divi ar Putniņu; bet tu, Lauk, paliksi šodien pēc

Lanceniekų 1. pakāpes pamatskola 20. gadsimta sākumā pirms Pirmā pasaules kara. Fotogrāfs nezināms. TMNM 20638

stundām un pārrakstīsi tālāk manu tulkojumu, to, ko tu sāki pagājušā reizē. Bet jūs tur - Ulmaņi, Šūmaņi, Sēja, Pakulis, Jurševskis un visa tur tā rinda - jūs iesiet tūliņ dārzā un uzrakstiet katrs pa ābelei!" To tikai mums vajadzēja. Nu bijām brīvi no gramatikas stundas. Jo pārējiem, kas palikām klasē, Bērziņš sāka stāstīt par angļubūru karu, kas toreiz plosījās tāpat kā nesen itāliešu-abesiniešu karš. Un Bērziņš uzsmaidīja savā platajā smaidā, kas pārgāja garšīgos un skaļos smieklos. Vēl tikai vienu ainu. (...) Bērziņš, redzams, nav labā omā. Sākas krievu valodas stunda. Diktāts. Bērziņš nervozē, un arī mēs visi esam saplakuši. Šķiet, ar katru stīprāku spalvas čirkstieņu ielaižu pa kļūdai. Sākas burtnīcu labošana - turpat klasē. Bērziņš nenozīmīgākajām kļūdām pavēl apakšā vienu svītru, nozīmīgākajām - divas, bet rupjajām kļūdām - trīs vai četras! Tavu brīnumu! Šoreiz skolotājs katram viņam blakus stāvošajam burtnīcas īpašniekam pie katras rupjas kļūdas maigi pieglauž savu kreiso roku zēna labās rokas stilbam un saņem to tik maigi, ka no šī maiguma dažam labam izspiežas

acis pa asarai. Dažas burtnīcas izlabojis, Bērziņš pārtrauc darbu, pasmaida un sāk stāstīt... par Krišjāni Valdemāru. Mēs klausāmies kā sastinguši. Pie beigu vārdiem: "Jā, zēni, ņemiet Valdemāru sev par priekšzīmi" - mēs klusumā sev vaicājam: "Kādēļ no mums nevarētu iznākt Krišjāni Valdemāri?" (...) Vispirms, Roberts Bērziņš bija cilvēks ar gaišu galvu, skaidru skatu un nemaskētu, neaizplīvurotu rīcības veidu, kurā nebija locīšanās un izvairīšanās. Bērziņš daudz nesolīja un, ko bija solījis vārdiem, no tā neatkāpās darbos. Viņa vārdi bija tieši un lietišķi. Viņš neizmantoja vārdus, lai ar cilvēkiem spekulētu. Bērziņš bija apbrīnojami drošsirdīgs un uzņēmīgs - līdz pārgalvībai. (...)"⁵⁵

1901. gadā R. Bērziņš devās uz Kijevu, kur uzņēmās skolotāja pienākumus krievu muižnieku bērnu ģimnāzijā un vācu valodas lektora pienākumus divās augstskolās, bija vācu valodas docētājs.⁵⁶

Latvijā R. Bērziņš atgriezās 1920. gadā un sāka strādāt Rīgas klasiskajā ģimnāzijā. No 1921. līdz 1925. gadam viņš bija pilsētas izglītības nodaļas vadītājs.⁵⁷

Atmiņu stāstījumu turpina J. Lauks: "Pēc kara mēs pirmo reizi sastapāmies kopējā darbā 1920. gada rudenī Rīgas klasiskajā ģimnāzijā. Tur es viņu ieraudzīju... atkal kamzoli - šoreiz gan tumši dzeltenā krāsā, it kā par zīmi, ka dzīve viņu bija vīlusi. Bērziņš bija tikko atgriezies no Kijevas. Viņš bija zaudējis lielinieku laikā Kijevā savu plašo namu, lepno atalgojumu, nodrošinātu tirgu savām daudzajām vācu valodas grāmatām, kas viņam lielajā Krievijā ienesa katru gadu prāvu kapitālu. Bet dzimtenē viņš atrada sev priekšā agrāko "Dambju" māju skaisto ēku vietā vienīgi drupas. Viņa labāko gadu materiālos sasniegumus bija izkūpinājuši gaisā pasaules lielle notikumi. Tas bija sāpīgi. Bet Bērziņš nepadevās izmisumam. (...) Roberts Bērziņš bija dziļi reliģiozs cilvēks visu savu dzīvi. (...) Bērziņš bija kaut kas vairāk nekā skolotājs. Viņš bija skolotājs-audzinātājs, kas ar savu personību panāca to, ka skolēniem pie viņa kaut ko neiemācīties vai nesaprast nemaz neienāca prātā: neviens arī neiedrošinājās atrauties no savu pienākumu pildīšanas. Bērziņš mūsu acīs bija neskarama autoritāte, bet tādus skolotājus skolēni nemaz nedomā necienīt vai kaut kā kritizēt. Bērziņš bija skolotājs-dzejnieks, kas mūs iekaroja ar savu gaišo personību. Bērziņš milēja jūsmot, aizrauties, iedegties. Jaunatnei šādi skolotāji patīk labāk nekā aukstie, klusie, nosvērtie prāta cilvēki. Viņu vārdi iegūst audzēkņu iespaidošanas ziņā piecās minūtēs vairāk nekā aturīgo vēsā gudrība vesela gada laikā."

R. Bērziņš atdzejoja A. Koļcova, Š. Petēfi, A. Šamiso un citu autoru dzejoļus. 1927. ga-

dā viņš tulkoja H. Zūdermaņa romānu "Rūpju māte". Arī R. Bērziņš pievērsās folklorai. Viņš apkopoja tautā izplatītās dziesmas un ziņģes un to melodijas krājumā "Latvijas vijolītes", pārveidoja saistītā valodā latviešu tautas pasakas, kuras iznāca 1928. gadā krājumā "Dvēseļu dārzs". 1922. gadā iznāca viņa sacerētais dzejojums "Skolotājs Drebens" par latviešu bēgļiem Pirmā pasaules kara laikā. 1928. gadā iznāca R. Bērziņa sarakstītā monogrāfija "Lerhis-Puškaitis dzīvē un darbā". Viņš rakstīja arī lugas, ceļojumu aprakstus, sagatavoja vairākas lasāmās grāmatas skolām vācu valodā, kā arī tulkoja un sacerēja garīgās dziesmas.⁵⁸

Roberts Bērziņš mira 1935. gada 7. jūnijā Rīgā.

R. Bērziņa svarīgākās pedagoģiskās atziņas:

1. skolotājam pašam jābūt piemēram gan darbā, gan dzīvē, tikai tad viņš būs personība audzēkņu acīs,

2. skolotājam jāiemāca audzēkņiem mīlestība uz dabu, jāiemāca, ka vispirms jāsaprotj sava tuvākā apkārtni un pašam jārada skaistais visapkārt,

3. skolotājam viss mācību un arī audzināšanas darbs jāvirza ar lielu mīlestību gan pret savu darbu, gan arī pret audzēkņiem.

R. Bērziņš bija izcils pedagogs un liela personība gan Džūkstes sabiedrībā, gan vēlāk arī Kijevas un Rīgas sabiedrībās. Viņš bija autoritāte savu skolnieku acīs, jo pats prata strādāt un jūsmot un ar savu darbu prata aizraut arī citus. Arī R. Bērziņa darbība bija daudzpusīga. Viņš pazīstams arī kā atdzejojotājs, tautas dziesmu un pasaku sakopotājs, dzejnieks un rakstnieks.

JĀNIS VĪTIŅŠ

Pedagoga Jāņa Vītiņa vārds ir mazāk pazīstams. Viņš bija skolotājs Irlavas pagastskolā, Tukuma pirmmācības skolā, kā arī aktīvs sabiedriskais darbinieks. Kā īsts šavas zemes patriots viņš visu mūžu nodzīvoja un nostrādāja Tukuma novadā.

Jānis Vītiņš dzimis 1842. gadā Augškurzemē Kroņa Elkšņu pagasta "Bokstos" saimnieka ģimenē. Pēc tēva nāves par saimnieku mājās kļuva vecākais brālis, bet Jānis pie viņa palika par ganu un vēlāk par puisi. Tā kā līdzekļu tālākai izglītībai nebija, J. Vītiņš krāja kapeiku pie kapeikas un Irlavas skolotāju seminārā iestājās 1870. gadā - tikai 28 gadu vecumā. Pēc semināra beigšanas 1875. gadā viņš strādāja par skolotāju Bikstos un Tukuma baznīcas skolā.⁵⁹

J. Vītiņš aktīvi darbojās Tukuma Viesīgajā biedrībā, piedalījās arī tās dibināšanā. Tā laika skolu vadība un muižniecības pārstāvji to necieta un piespieda skolotāju darbu Tukumā atstāt.⁶⁰

Irlavas pamatskolas skolotājs Jānis Vītiņš. 20. gadsimta 20. gadu sākums. Fotografēts nezināms. attēls no Irlavas sešklasīgās pamatskolas hronikas (1880-1949), ko sastādījis Alberts Gulbis. TMNM 1622

1881. gadā pēc Irlavas pagasta skolas nama uzcelšanas par skolotāju ievēlēja Jāni Vītiņu. Taču arī šeit viņu uzreiz strādāt neņēma un amatā apstiprināja tikai pēc četrus gadus ilgā pagasta valdes tiesāšanās līdz pat Krievijas senātam. Daži Irlavas pagasta locekļi žēlojās vietējai skolu komisijai, ka jaunievēlētajam skolotājam ir grūti saprotama valoda, ka viņš ir izstājies no Irlavas skolotāju semināra un nav to beidzis. Tā kā vietējai muižniecībai un garīdzniecībai liberāli noskaņotais J. Vītiņš nepatika, par skolotāju Irlavā apstiprināja nevis viņu, bet Jēkabu Kalniņu, kurš Irlavas skolā nostrādāja trīs gadus. Irlavnieki ar J. Kalniņu nebija apmierināti, un 1884. gadā par skolotāju atkal ievēlēja J. Vītiņu. Skolu komisija šoreiz pretim nestājās. No šī laika J. Vītiņš Irlavas skolā nostrādāja 22 gadus. Viņš bija ātrs, bet taisnīgs.⁶¹ Viņš ne tikai strādāja klasē, bet daudz laika pavadīja arī ārā, tīrīdams tīrumus no celmiem un akmeņiem. Reiz J. Vītiņš Irlavas skolā sarīkoja koncertu un par tajā iegūto naudu vēlāk iegādājās ērģeles.

J. Vītiņš aktīvi piedalījās arī Irlavas pagasta sabiedriskajā dzīvē, nodibināja labdarības biedrību, kori, bibliotēku, lasītavu, sarīkoja dziesmu un jautājumu vakarus. Tāpēc, sākoties 1905. gada notikumiem, tie skāra arī skolotāju J. Vītiņu. Viņu arestēja un lika triju dienu laikā atstāt Kurzemi. Šis rīkojums tomēr netika izpildīts. 1906. gadā skolu virsvalde deva rīkojumu J. Vītiņu no Irlavas skolas skolotāja amata atcelt.⁶²

J. Vītiņš aizgāja strādāt uz Tukuma pilsētas (J. Baltcara) pirmmācības skolu. Tur skolotāju amatā apstiprināja inspektors un direktors, nevis skolu

virsvalde. No lielas sabiedriskās darbības viņš tomēr atturējās, lai gan turpināja darboties Tukuma Viesīgajā biedrībā.⁶³

Pēc Pirmā pasaules kara bēgļu gaitām Krievijā J. Vītiņš atgriezās dzimtenē.

J. Vītiņš mira 1925. gada 3. februārī 83 gadu vecumā. Apglabāts Rīgā, Meža kapos.⁶⁴

J. Vītiņa galvenās pedagoģiskās atziņas:

1. daba un darbs audzina labāk nekā vārdi, tāpēc pats rādīja skolēniem piemēru un rūpējās par skolas apkārtnes sakopšanu,

2. liela nozīme jaunā cilvēka audzināšanā ir kultūrai: grāmatām, dziesmām, teātra izrādēm,

3. latviešu bērniem jābūt latviskiem, viņiem jāieaudzina latviešu tautas tradīcijas un lepnums par savu tautu,

4. īpaši nepieciešams rūpēties par to, lai izglītību gūtu gudri un zinātkāri latvieši (kā piemērs tam ir lūgums Tukuma Viesīgās biedrības valdei sniegt stipendiju Ludim Bērziņam).

J. Vītiņš prata saskatīt savos audzēkņos dotības un virzīja

viņus tālāk. Tāpat kā daudzi citi skolotāji, arī viņš lielu uzmanību veltīja latvietības ieaudzināšanā savos audzēkņos.

TEODORS STRAUTMANIS

Skolotāja Teodora Strautmaņa vārds nav sastopams enciklopēdijās. Par viņa darbību daudz rakstījuši brāļi Straubergi grāmatā "Džūkste. Pagasta un draudzes vēsture". Viņš palicis labā atmiņā arī pagasta iedzīvotāju vidū, jo visu mūžu nostrādājis Džūkstē.

Teodors Strautmanis dzimis 1879. gada 19. februārī Jelgavas apriņķa Cireles pagastā "Stūru" mājās saimnieka ģimenē. Tajā bija četri dēli un divas meitas. Pirmo izglītību T. Strautmanis ieguva Sņiķeres draudzes skolā. Pabeidzis šo skolu, viņš iestājās Irlavas skolotāju seminārā. 1897. gadā T. Strautmanis sekmīgi beidza semināru un 1898. gadā sāka strādāt par otro skolotāju Džūkstes-Lancenieku pamatskolā, kurā tajā laikā skolotājs bija A. Lerhis-Puškaitis.⁶⁵ 1903. gadā pēc A. Lerha-Puškaiša nāves par skolotāju pagasta vietnieki ievēlēja T. Strautmani.⁶⁶ Skolā nebija viegli strādāt, jo sākās pārkrie-

Lancenieku skolas skolēni ar skolotājiem centrā: Teodoru Strautmani un Elzu Jurševicu 30. gados. Fotogrāfs nezināms. TMNM 28724

vošanas laikmets. Visiem skolā vajadzēja pat savā starpā sarunāties tikai krievu valodā, nemaz jau nerunājot par stundām un visu dokumentāciju.

T. Strautmanis rosīgi piedalījās arī Džūkstes pagasta sabiedriskajā dzīvē. Viņš pats spēlēja teātri un pats arī to vadīja, dziedāja Teodora Veidemaņa vadītajā kori, bet vēlāk arī pats vadīja kori. Lai iegūtu naudu mācību līdzekļu iegādei, T. Strautmanis skolā rīkoja dažādus pasākumus.

1914. gadā, sākoties Pirmajam pasaules karam, T. Strautmani iesauca kara klausībā un aizsūtīja uz Daugavpili kara slimnīcā par sanitāru. Tur viņš saslima ar tifu un pēc atveseļošanās dabūja atvaļinājumu uz mājām. 1915. gadā, tuvojoties vācu karaspēkam, T. Strautmanis kopā ar ģimeni devās bēgļu gaitās. Īsu brīdi viņš uzturējās Rīgā, Valmierā, Raunā, bet ilgāk bija Igaunijā, Tērbatā, kur strādāja bēgļu birojā, bet vēlāk darbu atrada "Pilsētu savienībā".⁶⁷

1918. gadā T. Strautmanis atgriezās mājās un atkal sāka strādāt Džūkstes-Lancenieku skolā, lai gan viņam laba vieta bija piedāvāta Raunas draudzes skolā. Viņš savāca no apkārtnējiem mājām pa kara laiku izkaisītos skolas solus un galdušus un pēc neliela remonta atkal atjaunoja mācību darbu.

Nodibinoties neatkarīgai Latvijas Republikai, arī Džūkstes pagastā atjaunojās sabiedriskā dzīve. T. Strautmanis atsāka vadīt teātri. Viņš bija valdes loceklis un biedrs gandrīz visās Džūkstē pastāvošajās biedrībās. T. Strautmanis vadīja arī Lancenieku kori. 1923. gadā bijušie skolēni un cienītāji sarīkoja viņam 25 gadu darba jubileju.⁶⁸

Teodora Strautmaņa 25 darba gadu svinības 1923. gadā. Svinības Lancenieku skolā: 1. no kreisās Džūkstes pagasta policists, skolotājs Strautmanis, no labās 1. Baums - pagasta sekretārs, Krigers, Smilga no Mālu muižas. Fotogrāfs nezināms. TMNM 28716

Skolas ēkas remontam nepietika līdzekļu, bija nepieciešama arī skolas pārbūve, lai varētu telpas iekārtot atbilstoši higiēnas prasībām. Un atkal T. Strautmanis sāka vākt naudu, rīkojot dažādus pasākumus - teātra izrādes, bazārus, no kuriem visi līdzekļi tika noguldīti skolas pārbūves fondā.

1933. gadā Džūkstes-Lancenieku skola svinēja 50 gadu jubileju, kura sakrita ar skolotāja T. Strautmaņa 35 darba gadu jubileju.⁶⁹ Arī tad sabiedrība atcerējās un sumināja jubilāru.

Pēc Valsts prezidenta Dr. Kārļa Ulmaņa aicinājuma dibināt mazpulkus arī T. Strautmanis Džūkstes-Lancenieku skolā tādu izveidoja. Viņš centās ieaudzināt bērnos mīlestību, vēlmi kopt zemi un radīt skaisto sev visapkārt.

Viena no T. Strautmaņa spīgtākajām rakstura īpašībām bija tā, ka katram darbam, ko sācis, viņš nodevās nesavtīgi un ar visu sirdi. Viņš pats bija stingrs un noteikts un necieta paviršību arī no skolēnu pusēs.

T. Strautmaņa laikā kā otrie skolotāji strādāja:

1. Jānis Valdmanis - no 1903. līdz 1904. gadam; viņš bija dzimis Džūkstē, beidzis Kuldīgas skolotāju semināru,
2. Jānis Blūmentāls - no 1904. līdz 1909. gadam; dzimis Džūkstes pagasta "Lejniekos", beidzis Kuldīgas skolotāju semināru,
3. Augusts Kleins - no 1909. līdz 1914. gadam; dzimis Džūkstes pagasta "Pēpuļos", beidzis Irlavas skolotāju semināru,
4. Lonija Straupmane - no 1914. līdz 1915. gadam; dzimusi Džūkstes pagasta "Cenčos", beigusi Tukuma vidusskolu,
5. Otilija Bērziņa - no 1919. līdz 1924. gadam; beigusi Dubultu vidusskolu,
6. Elza Juršēvica - no 1924. līdz 1940. gadam; beigusi II Jelgavas valsts vidusskolu un Cēsaines valsts vidusskolas pedagoģisko klasi.

T. Strautmanis nodzīvoja ne visai garu - tikai 58 gadus -, bet ļoti radošu mūžu un mira ar galvas trieku 1937. gada 15. janvārī, apglabāts Džūkstes kapsētā.

T. Strautmaņa galvenās pedagogiskās atziņas:

1. skaistais visapkārt ir pats labākais jauno cilvēku audzinātājs,

2. skolēni jārosina ne tikai mācīties skolā, bet arī aktīvi piedalīties sabiedriskajā darbībā, spēlēt teātri, dziedāt kori,

3. skolēni neatlaidīgi jāaicina pārvarēt grūtības un labi mācīties, lai dzīvē tālāk tiktu,

4. jāizkopj dzimtā valoda.

Ar savu darbošanos sabiedrības labā Teodors Strautmanis ir ieguvis visu Džūkstes pagasta iedzīvotāju un savu skolnieku cieņu.

NOBEIGUMS

Laiks, kurā darbojās Irlavas skolotāju seminārs, bija politiski smags periods. Savā starpā cīnījās divas varas: cariskā Krievija gribēja uzspiest obligātu krievu valodu, savukārt muižnieki vēlējās, lai mācības notiktu vācu valodā. Pa vidu bija latviešu zemnieki, kuri gribēja skolot savus bērnus.

Lai arī seminārā pedagogi pārsvārā bija cittautībnieki un latviešu tautas intereses viņiem bija svešas, topošie skolotāji tomēr saglabāja savu latvietību un tālāk centās savas zināšanas nodot latviešu bērniem. 60 pastāvēšanas gados Irlavas skolotāju semināru beidza daudzi talantīgi latviešu jaunekļi. Ne par visiem ir saglabājusies pietiekama informācija. Šeit aplūkotie pedagogi bija ne vien talantīgi, bet arī populāri. Daudzi no viņiem ir bijuši ne tikai pedagogi, bet arī rakstnieki, sabiedriskie darbinieki utt. Interesanti, ka visi viņi ir no Kurzemes un Zemgales.

Daudzus no topošajiem pedagogiem mācībām Irlavas skolotāju seminārā sagatavoja Teodors Veidemanis no Džūk-

Skolotāja Strautmaņa izvadišana no Lancenieku skolas. 1937. gads. Fotografārs nezināms. TMNM 28718

stes pagasta "Ērgelniekiem". Viņš bija stingrs un prasīgs skolotājs. T. Veidemaņa skolu kā pirmais skolnieks mācībās 1881. gadā beidza Teodors Zeiferts. Trīs gados četru gadu kursu apguva Ludis Bērziņš. Šeit mācījās L. Bērziņa brālis Roberts Bērziņš. Gala eksāmeņiem mūzikā gatavojās arī Ansis Lerhis-Puškaitis.

Irlavas skolotāju semināru beigušie audzēkņi bija stipri divās lietās. Viņi bija ļoti labi apguvuši mūziku un reizē bija sagatavoti arī kā ērgelnieki, un viņiem bija labas vācu un krievu valodas zināšanas. Ar iegūtajām valodu zināšanām viņi varēja veiksmīgi studēt Maskavas un Pēterburgas augstskolās, kā arī strādāt par vācu valodas pasniedzējiem Krievijas pilsētās.

19. gadsimta vidū semināru beigušie audzēkņi uzskatīja, ka liela nozīme ir tieši vācu valodas prasmei un latvieši tikai tad varēs izsisties uz augšu, ja pratīs vācu valodu un ies kopsoli ar vāciešiem. Tāds bija arī Jāņa Špisa uzskats. Mainoties paudzēm, jau 19. gadsimta otrajā pusē zemnieku bērni sāka uzsvērt savu latvietību. Populāra kļuva latviešu folkloras vākšana. Skolotāji bieži vien latvie-

tību bērniem popularizēja tieši ar pasaku, teiku un tautas dziesmu palīdzību.

Ar savu aktīvo darbošanos šie dižie skolotāji ir pamanīti un novērtēti. A. Ķeniņš tika apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeni. L. Bērziņam ir atklāts muzejs Jūrmalā. Par J. Špisa darbību vēsta skolotāja Silmaņa sarakstītā Zemītes skolas hronika, bet J. Vitiņš palicis atmiņā A. Gulbja apkopotajā Irlavas skolas hronikā. Daudzus skolotājus pieminējuši arī brāļi Straubergi grāmatā "Džūkste. Pagasta un draudzes vēsture". Par šiem izcilajiem pedagogiem sarakstītas arī atmiņu grāmatas, viņi minēti dažādās enciklopēdijās. Par ievērojamākajiem novadniekiem iekārtoja izstādi Džūkstes pagasta Pasaku muzejā, kurš atrodas bijušās Lancenieku skolas telpās.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

¹ Latviešu konversācijas vārdnīca. 19. sējums. - R.: A. Gulbja apgādībā, 1939. - 38086. sleja.

² Avotiņa A., Blūms D. u. c. Latvijas kultūras vēsture. - R.: Zvaigzne ABC, 2003. - 507 lpp., 140.-141. lpp.

³ Pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1890. gadam. - R.: Zvaigzne, 1991. - 230 lpp., 14. lpp.

⁴ Jansons R. Manuskripts. Irlavas skolotāju semināra darbība 1840. - 1898. gadā. - 1993. - 89 lpp., 26. lpp., TMNM Za 1253

⁵ Latviešu konversācijas vārdnīca. 19. sējums. - R.: A. Gulbja apgādībā, 1939. - 38086. sleja

⁶ Jansons R. Manuskripts. Irlavas skolotāju

- semināra darbība 1840. - 1898. gadā. - 1993. - 89 lpp., 36. lpp., TMNM Za 1253
- ⁷ Vičs A. Latviešu skolu vēsture. 4. sējums. - R.: Derīgu grāmatu apgāds, 1939. - 565 lpp., 1 82. lpp.
- ⁸ Turpat, 183. lpp.
- ⁹ Jansons R. Manuskripts. Irlavas skolotāju semināra darbība 1840. - 1898. gadā. - 1993. - 89 lpp., 80. lpp.
- ¹⁰ Turpat, 48. lpp.
- ¹¹ Latviešu konversācijas vārdnīca. 19. sējums. - R.: A. Gulbja apgādībā, 1939. - 2043. sleja, 38088. sleja
- ¹² Turpat, 38088. sleja
- ¹³ Čimurs P. J. Špišs un viņa atstātais mantojums / Komunistisma Rīts. - 1988. gada 7. aprīlis, Nr. 42.
- ¹⁴ Zeiferts T. Jānis Špišs. Nekrologs no Teodora // Austrums. - 1897. gads, TMNM Za 1895
- ¹⁵ Silmanis V. Manuskripts. Zemītes 6-klasīgās skolas pamatskolas kronika. - 1947. - 48 lpp., 1. lpp., TMNM 12431
- ¹⁶ Čimurs P. J. Špišs un viņa atstātais mantojums / Komunistisma Rīts. - 1988. gada 7. aprīlis, Nr. 42.
- ¹⁷ Silmanis V. Manuskripts. Atmiņas par Zemītes pagastskolas skolotāju Jāni Špišu. - 1955. - 8. lpp., 3. lpp., TMNM 12437
- ¹⁸ Zeiferts T. Jānis Špišs. Nekrologs no Teodora // Austrums. - 1897. gads, TMNM Za 1895
- ¹⁹ Čimurs P. J. Špišs un viņa atstātais mantojums / Komunistisma Rīts. - 1988. gada 7. aprīlis, Nr. 42.
- ²⁰ Latviešu rakstniecība biogrāfijās. - R.: Latvijas enciklopēdija, 1992. - 413 lpp., 184. lpp.
- ²¹ Silmanis V. Manuskripts. Zemītes 6-klasīgās pamatskolas kronika. - 1947. - 48 lpp., 2. lpp., TMNM 12431
- ²² Turpat, 2. lpp.
- ²³ Latviešu rakstniecība biogrāfijās. - R.: Latvijas enciklopēdija, 1992. - 413 lpp., 184. lpp.
- ²⁴ Latviešu konversācijas vārdnīca. 10. sējums. - R.: A. Gulbja apgādībā, 1933.-1934. - 19437. sleja
- ²⁵ Turpat, 19438. sleja.
- ²⁶ Treijs R. Latvijas valsts un tās vīri. - R.: Latvijas Vēstnesis, 1998. - 544 lpp., 225.-229. lpp.
- ²⁷ Latvijas rakstniecība biogrāfijās. - R.: Latvijas enciklopēdija, 1992. - 413 lpp., 184. lpp.
- ²⁸ Triju Zvaigžņu gaismā. 1. grāmata. - R.: Latvijas Vēstnesis, 1997. - 679 lpp., 104. lpp.
- ²⁹ Latviešu rakstniecība biogrāfijās. - R.: Latvijas enciklopēdija, 1992. - 413 lpp., 201. lpp.
- ³⁰ Straubergi J. un K. Džūkste. Pagasta un draudzes vēsture. - R.: Džūkstes pagasta valdes apgāds, 1939. - 630 lpp., 134. lpp.
- ³¹ Turpat, 139. lpp.
- ³² Turpat, 140. lpp.
- ³³ Latviešu rakstniecība biogrāfijās. - R.: Latvijas enciklopēdija, 1992. - 413 lpp., 201. lpp.
- ³⁴ Straubergi J. un K. Džūkste. Pagasta un draudzes vēsture. - R.: Džūkstes pagasta valdes apgāds, 1939. - 630 lpp., 144. lpp.
- ³⁵ Latvijas rakstniecība biogrāfijās. - R.: Latvijas enciklopēdija, 1992. - 413 lpp., 47. lpp.
- ³⁶ Turpat.
- ³⁷ Cers J. Manuskripts. Tukuma Viesīgās biedrības vēsture. - 1940. - 137 lpp., 17. lpp., TMNM 10140
- ³⁸ Klaustiņš R. Latviešu rakstniecības vēsture skolām. - R.: K. J. Sīmaņa apgādībā, 1907. - 350 lpp., 291.-294. lpp.
- ³⁹ Timma J. Profesoram, literātam Ludim Bērziņam - 120 // Tukuma Ziņotājs. - 1990. gada 4. oktobris, Nr. 118.
- ⁴⁰ Viklands F. T. Par novadnieku Ludi Bērziņu // Tukuma Ziņotājs. - 1990. gada 16. oktobris, Nr. 123.
- ⁴¹ Turpat.
- ⁴² Turpat.
- ⁴³ Latviešu rakstniecība biogrāfijās. - R.: Latvijas enciklopēdija, 1992. - 413 lpp., 47. lpp.
- ⁴⁴ Timma J. Profesoram, literātam Ludim Bērziņam - 120 // Tukuma Ziņotājs. - 1990. gada 4. oktobris, Nr. 118.
- ⁴⁵ Plūdons V. Latvju literatūras vēsture vidusskolām. 3. daļa. - R.: a/s Valters un Rapa, 1923. - 368 lpp., 159. lpp.
- ⁴⁶ Atziņas. Latvju rakstnieku autobiogrāfijas. 1. daļa. - Cēsis - Rīga: O. Jēpas apgādībā, 1923. - 319 lpp., 261. lpp.
- ⁴⁷ Latviešu rakstniecība biogrāfijās. - R.: Latvijas enciklopēdija, 1992. - 413 lpp., 47. lpp.
- ⁴⁸ Turpat.
- ⁴⁹ Turpat.
- ⁵⁰ Turpat.
- ⁵¹ Turpat.
- ⁵² Rudzītis G., Aizsila A. Latvijas pirmās brīvvalsts raženie pedagogi. - Jelgava: Latvijas Lauksaimniecības universitāte, 2001. - 23 lpp., 20. lpp.
- ⁵³ Latviešu rakstniecība biogrāfijās. - R.: Latvijas enciklopēdija, 1992. - 413 lpp., 47. lpp.
- ⁵⁴ Straubergi J. un K. Džūkste. Pagasta un draudzes vēsture. - R.: Džūkstes pagasta valdes apgāds, 1939. - 630 lpp., 117. lpp.
- ⁵⁵ Turpat, 124. lpp.
- ⁵⁶ Latviešu rakstniecība biogrāfijās. - R.: Latvijas enciklopēdija, 1992. - 413 lpp., 47. lpp.
- ⁵⁷ Turpat.
- ⁵⁸ Turpat.
- ⁵⁹ Cers J. Manuskripts. Tukuma Viesīgās biedrības vēsture. - 1940. - 137 lpp., 13. lpp., TMNM 10140
- ⁶⁰ Turpat.
- ⁶¹ Gulbis A. Manuskripts. Irlavas 6-klasīgās pamatskolas kronika. - 1949. - 38 lpp., 2.-3. lpp., TMNM 1622
- ⁶² Turpat.
- ⁶³ Turpat.
- ⁶⁴ Turpat.
- ⁶⁵ Straubergi J. un K. Džūkste. Pagasta un draudzes vēsture. - R.: Džūkstes pagasta valdes apgāds. 1939. - 630 lpp., 144 lpp.
- ⁶⁶ Turpat, 145. lpp.
- ⁶⁷ Turpat, 146. lpp.
- ⁶⁸ Turpat, 148. lpp.
- ⁶⁹ Turpat, 149. lpp.

Lestenes baznīcas un tās iekārtas liktenis padomju varas gados

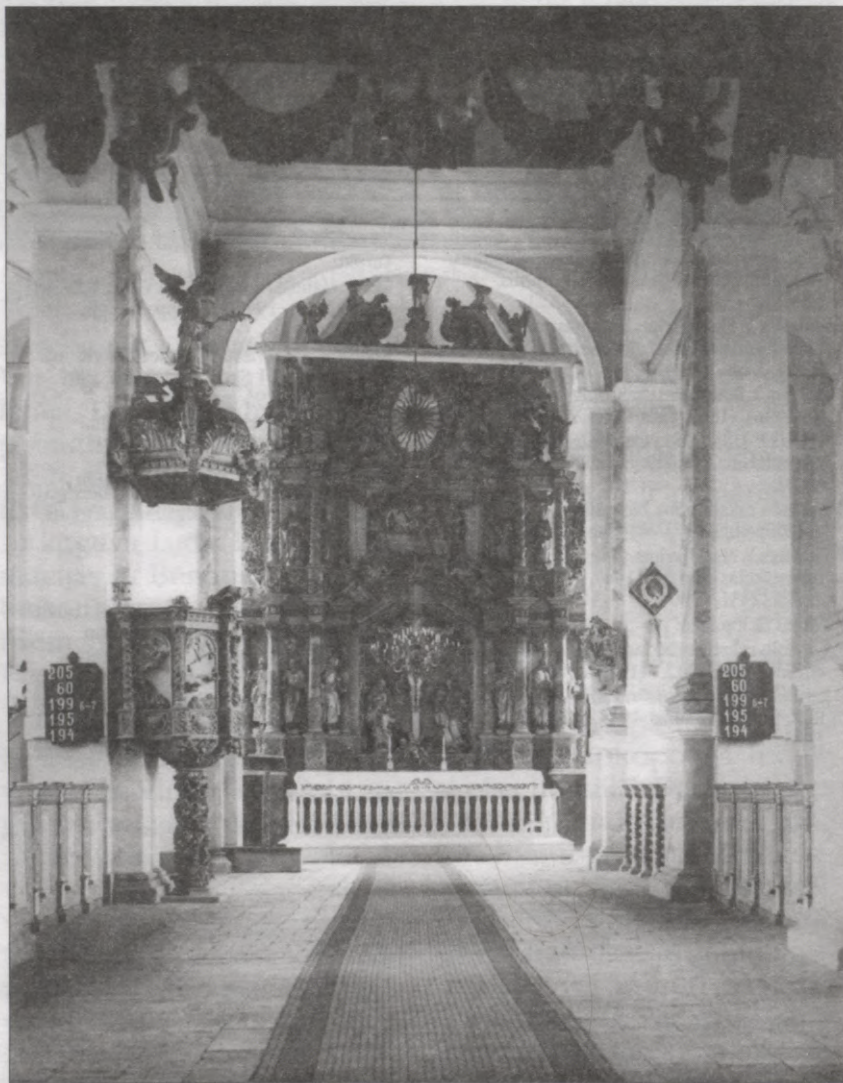
Vēsturiska izziņa

Šodien Lestenes vārds vairumam Latvijas iedzīvotāju saistās galvenokārt ar tur ierīkoto latviešu leģionāru memoriālu, taču tieši līdzās tam savu torni debesis slej savulaik slavenā Lestenes baznīca, kuras likteņstāsts savā ziņā ir ne mazāk spilgta liecība par Latvijas 20. gadsimta vēstures traģiskajiem notikumiem.

Par Lestenes baznīcas celšanas laiku vēl šodien domas dalās. Hronikās minēts, ka pirmā mūra baznīca te celta 1670. gadā, taču tam pretī runā gan ēkas interjerā iemiesotās attīstīta baroka formas, kas nekur citur Kurzemē tik agri vēl nav vērojamas, gan savulaik uz kādas no jumta spārēm uzietais būvmeistara H. M. Šrēdera paraksts, datēts ar 1700. gadu.

Vispārēju slavu Lestenes baznīcai tomēr atnesa ne tik daudz biezie mūri, Kurzemes lauku dievnamiem neparasti greznie pilāri un augstās velves, bet gan iekārta, kuras autors ir pats Nikolauss Sefrenss, jaunākais (1662-1710) – Ventspils kuģu būvētavas kokgriezējs un slavenākais no visiem zināmajiem Latvijas kokačelniekiem.

Tieši Lestenes baznīca kļuva par Sefrensa daiļrades virsotni – gan tādēļ, ka mākslinieks bija sasniedzis savu spēju pilnbriedu, gan arī tādēļ, ka tikai šeit viņam pirmo reizi pavērās iespēja realizēt baznīcas iekārtu kā pilnvērtīgu interjera ansambli, darinot pilnīgi visus tās priekšmetus un pat piedalo-

Skats uz Lestenes baznīcas altāri un kancele. Fotogrāfs nezināms. 1930. gads

ties ēkas arhitektonisko detaļu noformēšanā. Dievnamam Sefrensa vadībā tika izgatavotas ne vien visas galvenās iekārtas sastāvdaļas – altāris, kancele, ērģeļu prospekts un biktssols –, bet arī tādi priekšmeti kā miroņu nestuves, kokgriezuma rozetes velvju krustpunktos un iekštelpas sienas sadalošo pilastru kokgriezuma kapitēļi.

Īpašu slavu iekārta iemantoja ar ērģeļu prospekta kustīgajām skulptūrām – ērgli un eņģeļiem, kuri mūzikas ritmā vicināja spārnus, un Dāvidu, kurš cilāja roku, it kā diriģētu prospektā izvietotos bundziniekus un lautas spēlētājus. „Debesu orķestris“, kurš, skatot varenajiem ērģeļu akordiem, burtiski atdzīvojās, uz tā laika dievlūdžiem, jādāmā,

atstāja gluži satriecošu iespaidu.

Pat daudzu citu izcili krāšņu Kurzemes dievnamu vidū Lestenes baznīcas iekārta bija īpaša, un jau drīz pēc radīšanas to apvija leģendas. Tās vēstija, ka iekārtu darinājis meistars, kuram pēc darbu pabeigšanas izdurtas acis, lai neko līdzīgu viņš vairs nespētu atkārtot. Iespējams, ka teikā zināmu atspoguļojumu guvusi reālā notikumu gaita, jo Lestenes baznīcas iekārta patiesi kļuva par Sefrensa jaunākā pēdējo darbu. 1709. līdz 1711. gada mēra epidēmijas laikā viņš saslima un 1710. gadā mira.

Lestenes iekārtas kvalitāti jau 19. gadsimta beigās pamanīja un novērtēja pazīstamais novadpētnieks Oskars Emīls Šmits, bet pirmo profesionālo vērtējumu tai deva arhitekts un mākslas vēsturnieks Vilhelms Neimanis. Nozīmīgu vietu Lestenes iekārtai savā 1937. gadā publicētajā pētījumā „Latvijas mākslas baroka laikmetā“ ierādīja mākslas zinātnieks Boriss Vipers, kurš kā pirmais veicis iekārtas stilistisko analīzi citu tālaika mākslas parādību kontekstā. Dievnama neapstrīdamo vērtību nevarēja nepamanīt arī pieminekļu aizsardzības speciālisti, un 1930. gada 10. septembrī Lestenes baznīcas iekārta tika ieskaitīta Valsts aizsargājamo pieminekļu sarakstā.

Latvijas Brīvvalsts laikā, īpaši 1930. gadu otrajā pusē, kad zināms saimnieciskais uzplaukums ļāva iedzīvotājiem vairāk pievērsties dzimtenes apceļošanai, Lestenes baznīca kļuva par vienu no iecienītākajiem Kurzemes tūrisma objektiem, un visā Latvijā ar to lepojās kā izcilu pagātnes liecību. Grezni iesietajā viesu grāmatā (tagad Tukuma muzejā), ko 1935. ga-

dā baznīcai dāvāja toreizējais Lestenes muižas centra īpašnieks ģenerālis Mārtiņš Hartmanis, sajūsma par brīnišķajiem kokgriezumiem apliecinājuši gan ievērojami pašmāju politiķi un kultūras darbinieki, gan augsti ārvalstu viesi. Lestenes baznīca kļuva par nacionālo lepnumu, kas vienlaikus reprezentēja gan bagāto Latvijas kultūras mantojumu, gan arī Latvijas pilsoņu saprātīgo attieksmi pret vēstures mantojumu.

Šī raksta uzdevums tomēr nav analizēt Lestenes baznīcas un tās iekārtas nozīmību no mākslas un kultūras vēstures viedokļa, ko jau darījuši daudzi Latvijas baznīcu mākslas pētnieki, tostarp īpaši plaši – mākslas zinātņu doktore Elita Grosmane savā grāmatā „Kurzemes baroka tēlniecība“ (Rīga, 2002). Raksta uzdevums ir vēlreiz izsekot baznīcas postīšanas ceļu, kas sākās jau traģiskajās Otrā pasaules kara dienās un turpinājās pēckara desmitgadēs, tādējādi rosinot atcerēties totalitārisma noziegumus

Altāra pirmā stāva fragments. Fotogrāfs nezināms. 1930. gads

ne vien pret konkrētiem cilvēkiem, bet arī pret Latvijas kultūras mantojumu visplašākajā izpratnē.

Liktenīgs pagrieziena Lestenes baznīcas vēsturē iezīmējās 1945. gada sākumā, kad Lestene kļuva par vienu no „Kurzemes cietokšņa“ bastioniem. Vērmahta 19. divīzijas latviešu leģiona apakšvienības baznī-

Skats uz sapostīto ērģeļu prospektu no baznīcas velvēm. Fotogrāfs nezināms. Pirms 1965. gada

cas tornī bija ierīkojušas novērošanas punktu, kas neglābjami piesaistīja uzbrūkošās Sarkanās armijas artilērijas uguni.

Kā liecina ieraksti jau minētajā baznīcas viesu grāmatā, kurā gluži kā kuģa žurnālā reģistrēti visi svarīgākie ar dievnamu saistītie notikumi, pirmie postījumi tika nodarīti jau 17. janvārī, kad kāds lādiņš trāpīja baznīcas ģērbkambarī. 1945. gada 5. februārī no pašu leģionāru sakurta ugunsкура tornī izcēlās ugunsgrēks, un tā iekšiene izdega, bet 19. februārī baznīcas sienu ķēra vēl kāds artilērijas lādiņš, kurš nedaudz bojāja arī altāri.

Kopumā kara vētra baznīcu pasaudzēja, un, kad frontes līnija pārvēlās Lestenei pāri, atstājot aiz sevis svaigas leģionāru kapu kopiņas un sapostītas ēkas, dzīve šeit sāka ritēt jau pēc citiem – padomju režīma – likumiem.

1945. gada jūnijā pēc Piemiņkļu valdes darbinieka Leona Plauciņa lūguma Lestene ieradās arhitekts H. Bisenieks, lai sagatavotu ziņojumu par baznīcas un tās iekārtas stāvokli. Tas nebija iepriecinošs. Baznīcas jumts bija sašauts, ārsienas – bojātas, logu stikli – izbiruši. Daļa kokgriezumu jau tolaik bija izvazāta, bet cita – sapostīta. Tiesa, postījumi skāra galvenokārt apakšējo, vieglāk pieejamo iekārtas daļu.

Arhitekta aicinājums uz „enerģisku rīcību, lai nepieļautu vērtību tālāku postīšanu“, sasaucās ar pašu lestenieku vēlmi glābt savu dievnamu. Tuvākajā apkārtnē izmētātie kokgriezumi tika gādīgi savākti, un daļa no tiem atgriezās baznīcā, bet daļa tika novietota skolas (bijušās muižas kungu mājas) pagrabā. Lai novērstu iekārtas

Skats uz Lestenes baznīcas ērģeļu prospektu. Fotogrāfs nezināms. 1930. gads

tālāku bojāšanu, draudze remontēja baznīcas jumtu, kārnīņuseguma vietā izveidojot pagaidu dēļu klāju.

Vērienīgās ieceres attiecībā uz baznīcas remontu pārtrauca 1949. gada deportācija. Lestene bija daudz turīgu saimnieku, un pēc 25. marta nakts draudze ievērojami saruka. Atlikušo draudzes locekļu centieni glābt dievnamu sastapās ar vietējo varasvīru pretdarbību, kuri neskopojās arī ar atklātiem draudiem. Kā minēts Teodora Grošteina – toreizējā draudzes priekšnieka – atmiņu pierak-

stos, par mēģinājumu organizēt jaunu logu ielikšanu viņam nekavējoši tika piedraudēts ar izsūtīšanu.

Baznīcas remontu varēja atsākties tikai pēc Staļina nāves, kad 50. gadu otrajā pusē stindzinošā baiļu atmosfēra kaut nedaudz sāka kļiedēties. Tomēr arī tad katrs solis dievnama atjaunošanas virzienā saskārās ar milzīgu pretestību, un katrs mēģinājums palīdzēt dievnamam iestīga dažādu aizliegumu un instrukciju muklājā. Lai Jaunpils Lopkopības izmēģinājumu saimniecības

galdniecībā pasūtītu logu rāmjus, draudzes mācītājam J. Zundam, piemēram, nācās dokumentāli pierādīt, ka baznīca ir arhitektūras piemineklis. Pēc izziņas prasītāju domām, baznīca, kas šajā sarakstā nebūtu ierakstīta, acīmredzot lieliski varētu iztikt arī bez logiem.

1958. gadā savu pilsonisko stāju Lestenes baznīcas jautājumā demonstrēja toreizējais Latvijas PSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks Eduards Berkļavs. Pēc viņa rīkojuma 12. jūnijā Lestēnē ieradās komisija, kurai bija jāiesniedz priekšlikumi baznīcas stāvokļa uzlabošanai. Vai tādi tika izstrādāti, nav zināms, taču kā sasniegums jāvērtē komisijas saruna ar ciema padomes priekšsēdētāju un milicijas pilnvaroto, kuri tika brīdināti, ka personīgi atbild par baznīcas un tās iekārtas postīšanu. Komisijas ierašanās redzami paātrināja arī logu izgatavošanu, jo jau 1958. gada beigās jaunie logi bija iestikloti. Atjaunoti (tiesa, ne sākotnējā izskatā) tika arī soli, un dievkalpojumi baznīcā varēja notikt puslīdz normālos apstākļos.

Diemžēl jau 1959. gadā Latvijā iezīmējās nopietnas politiskas pārmaiņas – PSKP CK Politbirojs atstādināja no amata LPSR KP pirmo sekretāru J. Kalnbērziņu un uzsāka represijas pret tā sauktajiem nacionālkomunistiem (tika atcelts no amata un izsūtīts uz Vladimiru arī E. Berkļavs). Paralēli, jau sākot no 1958. gada rudens, visā Padomju Savienībā bija uzsākta nesaudzīga anti-religiska kampaņa, kuras mērķis bija pilnīga reliģiskā pasaules uzskata iznīdēšana, liekot lietā ne tikai ateistisko propagandu, bet arī administratīvus spaidus un klaji netaisnu nodokļu politiku. Latvijas diev-

Lestenes baznīcas altāra fragments ekspozīcijā Rundāles pils muzejā. D. Brūga foto. 2006. gads

nami šo lēmumu sekas īpaši sāka izjust sešdesmito gadu sākumā, kad to izmantošana augsto nodokļu dēļ daudzviet kļuva problemātiska, bet baznīcu aizvien pieaugošās postīšanas kļuva par gandrīz nesodāmu parādību.

Ilgi savu kārtu nebija jāgaida arī Lestenes baznīcai. Jau 1961. gada 4. oktobrī Dobeles rajona Darbaļaužu deputātu padomes izpildu komitejas (DDP IK) priekšsēdētājs biedrs Odziņš aizliedza tajā noturēt dievkalpojumus. Kā formālais iegansts šāda lēmuma pieņemšanai tika minēts dievnama stāvoklis, kurš apdraudot dievlūdēju drošību. Draudze gan nekavējoties aizmūrēja nedaudzus vēl no kara laika neizdarītos caurumus velvēs un mācītājs Zunda pašrocīgi novāca izkurtējušos ķieģeļus no torņa dzegas, tomēr bija jau par vēlu. Visi lūgumi LPSR Ministru Padomes Reliģijas lietu pilnvarotajam biedram Saharovam izveidot komisiju celtnes tehniskā stāvokļa apsekošanai palika nesadzirdēti. 1962. gadā baznīca draudzei tika oficiāli atsavināta un nodota ciema pa-

domes pārziņā. Dievnama vēsturē sākās paši drūmākie gadi.

Lai gan Lestenes baznīca 1960. gada 31. oktobrī bija iekļauta republikas nozīmes pieminekļu sarakstā, katrs, kam vien nebija slinkums, tagad varēja iekļūt baznīcā un postīt vai piesavināties tās mākslas vērtības. Kā vieta, kurā visā spožumā iespējams vērot padomju režīma nesaprātīgo kultūrpolitiku, Lestene kļuva populāra arī radošās inteligences vidū. No šejienes nelikās grēks pārvest arī kādu relikviju, jo bija skaidri redzams, ka viss, kas baznīcā palicis, jau ir nolemts ātrākai vai lēnākai bojāejai.

Mākslinieku darbnīcās pie sienām, uz skapjaugšām un pienagloti pie kāpņu margām krājās baroka kokgriezumi, bet baznīca tukšojās, strauji tuvojoties tai kritiskajai robežai, aiz kuras atpakaļceļš vairs nav iespējams. Šādā situācijā nebija grūti sakompromitēt arī tos nedaudzus cilvēkus, kuri nolēma turpināt cīņu par Lestenes baznīcas vērtību saglabāšanu.

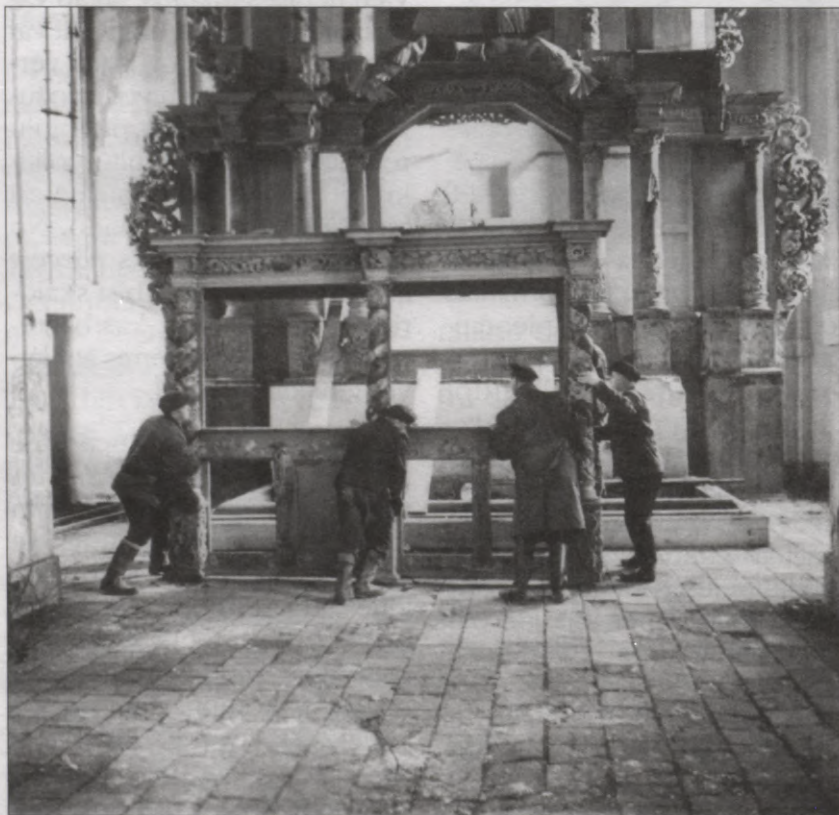
Aktīvākais starp tiem nenoliedzami bija gleznotājs un māks-

slas zinātnieks Jurgis Skulme, kurš Lestenes iekārtas glābšanu uztvēra gluži kā personīgu misiju. Mākslinieks metās ciņā ar visu jau iepriekš neveiksmei nolemta cilvēka spītu, vedot uz Lesteni dažādu rangū amatpersonas, savus Maskavas paziņas un ikvienu, kurš vien kaut teorētiski varēja ietekmēt nozīmīgā pieminekļa likteni. Neskaitāmas reizes tika rādīts, stāstīts, fotografēts un filmēts, taču konkrētu rezultātu tam nebija.

Tad J. Skulme izšķīrās par izmisuma soli un, riskējot ar savu reputāciju, daļu kokgriezumu personīgajā automašīnā pārveda uz Rīgu, kur novietoja savas toreizējās darba vietas – T. Zaļkalna Valsts Mākslas akadēmijas – telpās. Uz padomju varas iestāžu atbildes reakciju nenācās ilgi gaidīt – mākslinieks saņēma ierakstu personīgajā lietā un tika pakļauts dažādiem pazemoju-

miem, tostarp tika publiski nodēvēts par baznīcu aplaupītāju, kas vedināja no viņa norobežoties pat veselīgi domājošo sabiedrības daļu.

Situāciju vēl vairāk samudzināja 1963. gada 7. jūlija ugunsgrēks baznīcai lielceļa pretējā pusē esošajā Lestenes pienotavā, kur sadega J. Skulmes pārvietotās salauzto baznīcas kokgriezumu detaļas. Ugunsgrēkā cieta arī pati baznīca. Vējš pārsveda liesmas uz baznīcas dēļu jumtu, un tas pilnībā nodega. Sadega arī sākotnējās jumta konstrukcijas ar jau pieminēto namdara H. M. Šrēdera parakstu, un, tikai pateicoties stiprajām ķieģeļu mūra velvēm, uguns neiekļuva draudzes telpā. Apkvēpušais baznīcas grausts nu kļuva par ideālu fonu iekārtas tālākai postīšanai, un likās, ka pilnīga tā bojāeja tagad ir tikai dažu gadu jautājums.

Lestenes baznīcas biktskamas demontāžas darbus vada Arturs Vaidziņš. (No kreisās: 1. - Arnolds Ozols, nezināms, Arturs Vaidziņš, Arnolds Kreislers). Fotogrāfs nezināms. 1965. gads

Apustuļa Pētera skulptūra no altāra pirmā stāva ekspozīcijā Rundāles pils muzejā. D. Bruģa foto. 2006. gads

LPSR Kultūras ministrijas komisija, kura 1963. gada 26. septembrī apsekoja baznīcu, gan ierosināja aizņemt logus, noslēgt durvis un steidzīgi remontēt jumtu, taču laikam jau paši komisijas locekļi pārāk neticēja šo ieteikumu izpildei, tādēļ pieļāva arī citu iekārtas aizsardzības iespēju – tās demontāžu un pārvietošanu uz „piemērotu vietu“.

1964. gada 23. oktobrī Tukuma rajona DDP IK pieņēma lēmumu „par no reģistrācijas noņemto draudžu baznīcu tālāku izmantošanu“. Starp rajona baznīcām, kas „lietderīgai izmantošanai“ tika nodotas „klubu ierīkošanai“, „izmantošanai pēc vajadzības“ vai „būvmateriāliem“ (šādam mērķim tika atvēlēta, piemēram, 17. gadsimta vidū celtā Struteles baznīca), bija minēta arī Lestenes baznīca. Tiesa, tās nojaukšanai būvmateriālos vai pārvēršanai par noliktavu vēl traucēja pieminekļa statuss, tādēļ rajona izpildu komitejas priekšsēdētāja M. Rozenštrama parakstītajā dokumentā ierosināts Leste-

nes baznīcu no pieminekļu saraksta izslēgt.

Jau 1964. gada novembrī daļa dievnama iekārtas tika demontēta un novietota baznīcas tornī, bet 1965. gada janvārī tika pabeigta arī pārējās daļas demontāža. No šī brīža Lestenes baznīca kā vienots kultūrvēsturisks ansamblis beidza pastāvēt.

Par pilsoniski drosmīgi soli, pat kaut ko līdzīgu protesta akcijai, kļuva Tukuma muzejā sarīkotā Lestenes kokgriezumu izstāde, kas bija atvērta no 1966. gada 19. decembra līdz 1967. gada 31. janvārim. Pieticīgajās muzeja telpās iespiestie sakropļotie, taču joprojām monumentālie iekārtas fragmenti izstādes apmeklētājiem ļāva apjaust notikušā nozieguma patieso traģismu. Tā vien šķiet, ka visu apmeklētāju sajūtas rezumē 12. februārī kādas arhitektūras studentes izstādes atsauksmju grāmatā ierakstītie vārdi: „Šie brīnišķīgie kokgriezumi ir mēma apsūdzība tai vienalīdzībai, ar kādu līdz šim mūsu sabiedrība izturējusies pret latviešu tautas kultūras un mākslas mantojumu“. Izstāde izraisīja lielu rezonansi, un, pateicoties tai, cilvēki nodeva muzejā vairākus privātās rokās nonākušus Lestenes baznīcas kokgriezumus.

Diemžēl pašu Lestenes iekārtu jau gaidīja nākamais pārbau-dījums. Telpu trūkuma dēļ lielākie iekārtas priekšmeti tika pārvesti uz Pūres baznīcu, kurā, līdzīgi daudzām citām, tolaik dievkalpojumi vairs nenotika. Nelaimīgā kārtā tieši šo dievnamu, ekranizējot Arvīda Grīguļa politpropagandas romānu „Kad lietūs un vēji sitas logā“ 1967. gada jūlijā un augustā kā vietu nacionālo partizānu tikšanās filmēšanai bija izvēlējis režisors Aloīzs Brenčs. Kaut arī filmēšanas gru-

pa tika brīdināta, ka ar kokgrie-zumiem jāapietas saudzīgi, strādnieki tos gluži vienkārši izmeta no baznīcas. Tur skulptūras un dekoratīvie griezumi mirka lietū, tika postīti un bija pakļauti turpmākai izvazāšanai. Jāpiebilst, ka filmēšanas laikā cieta arī pašas Pūres baznīcas altārglezna, bet dievnama ērģeles tika pamatīgi sabojātas.

Par notikušo trauksmi pirmie sacēla Rundāles pils muzeja direktors Imants Lancmanis un Tukuma muzeja līdzstrādnieks Arturs Vaidziņš, turklāt abi muzeji vienojās par visas Lestenes iekārtas pārvietošanu uz Rundāles pili (daļa skulptūru uz Rundāli bija pārvesta agrāk).

Iekārtas postītāju – Rīgas kinostudiju – iekārtas toreizējais glabātājs Tukuma muzejs iesūdzēja tiesā, un tiešos vainīgos no reāla cietumsoda paglāba tikai amnestija, kas bija izsludināta par godu Oktobra revolūcijas 50. gadadienai. Lai gan Rīgas kinostudija spriedumu pārsūdzēja gan LPSR Augstākajā tiesā, gan Valsts arbitražā, ar pēdējās instances lēmumu kinostudijai nācās atmaksāt muzejam nodarītos zaudējumus 10 000 rubļu apmērā. Tā gan vairāk bija morāla uzvara, jo summa bija pārāk niecīga, lai būtiski uzlabotu sapostītās iekārtas stāvokli.

Pārskatot lietas materiālus, pārsteidz toreizējā kinostudijas direktora H. Ļepeško izaicinošais tonis un nicinājums, ar kādu viņš runā par sapostītajiem kokgriezumiem, savā vērtību skalā tās ierindojošā stipri vien zemāk par Brenča politisko „grāvēju“.

1974. gadā tika panākta galīgā vienošanās par Lestenes iekārtas pārvešanu uz Rundāles pils muzeju, un pēc tam,

Skats uz baznīcas altāra galu pēc altāra demontāžas.
Fotogrāfs nezināms 1965. gads

kad šī muzeja speciālisti bija nostiprinājuši visvairāk cietušo priekšmetu birstošo krāsas slāni, iekārtas atliekas nonāca jaunajā mājvietā. Tur skulptūras un mazāku izmēru kokgrie-zumi tika izvietoti pašā pilī (vēlāk tos pārvietoja uz vienā no staļļu ratnīcām iekārtotajām krājuma telpām), bet lielās konstrukcijas un masīvākie griezumi aizceļoja uz netālo Bērsteles baznīcu, kura tolaik, līdzīgi Lestenes baznīcai, bija palikusi bez draudzes un kalpoja par muzeja lielgabarīta eksponātu noliktavu.

1982. gadā Rundāles pils muzeja darbinieki uzsāka darbu, lai iekārtas fragmentus un kokgriezumus sakoptu līdz ekspozīcijai atbilstošam stāvoklim, un jau 1983. gada maijā vienā no Rundāles pils staļļu korpusiem durvis vēra izstāde „Ventspils koka tēlnieki“. Izstādes nosaukums un tajā pasvīrotais mākslas vēstures aspekts, protams, vairāk bija aizsegs politiski nevēlamas ekspozīcijas radīšanai, kuras centrālie eksponāti bija tieši padomju varas apstākļos sapostītās Lestenes baznīcas iekārtas priekšmeti. Ekspozīcijas telpas gabarīti varenajai iekārtai gan neļāva izslīdēt pilnā augumā, taču tieši šāds, it kā no grīdas izaudzis un griestos atdūries

sapostītais altāris, kurā joprojām trūka daudzu skulptūru un dekoratīvo griezumu, lika aizdomāties ne vien par iekārtas, bet arī paša dievnama likteni. Lestenes iekārtas ekspozīcija, kura Rundāles pils staļos apskatāma joprojām, vēlāk tika papildināta ar stikla vitrīnu, kurā sabērtie neskaitāmie salauzto kokgriezumu un skulptūru fragmenti vēl skaidrāk rāda notikušo postījumu patiesos apmērus.

Dramatisks izvērtās arī pašas Lestenes baznīcas turpmākais liktenis.

1967. gadā institūtā „Latkolhozprojekt” tika izstrādāts projekts (arhitekts M. Ceimurs) baznīcas pielāgošanai kolhoza klēts un kaltes vajadzībām. Saskaņā ar projektu draudzes telpa ar starpsienu palīdzību tika sadalīta labības „bunkuros”, bet altāra galā iebūvēja kaltes agregātus. Jāpiebilst, ka būvdarbu gaitā tika izpostīta arī zem baznīcas grīdas izbūvētās Lestenes muižas īpašnieku fon Firkusu dzimtas kapenes. Ja varam ticēt vietējo sniegtajām ziņām, mirušo galvaskausi, kādu laiku nomētājušies pie baznīcas, ti-

ka nodoti Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstures institūtam.

Lai gan jau pielāgošana saimnieciskiem mērķiem bija smags pārbaudījums dievnamam, būvdarbu gaitā vēl tika pieļautas vairākas atkāpes no projekta. Būtiskākā no tām – jumta kore tika izbūvēta divus metrus zemāka par sākotnējo, kas ievērojami deformēja baznīcas apjomu. Vietām bija nosisti arī pilāru profilējumi un bojātas citas sīkdaļas. 1967. gada 18. aprīlī par šiem pārkāpumiem noformētais akts gan nebija nekas cits kā tukša formalitāte, jo pieļautās kļūdas neviens pat negatavojās labot. Jumta sākotnējais slīpums diemžēl nav atjaunots arī pēdējā jumta seguma nomaiņas reizē, un pazeminātais jumts baznīcai ir saglabājies vēl tagad.

1968. gadā baznīcas tornī nolēma novietot cisternu ciemata centralizētai ūdensapgādei, un šī iecere arī tika īstenota, ignorējot visus Kultūras ministrijas iebildumus. Kaut arī turpmākajos gados bieži vien pa senā torņa mūriem gāzās pāri

Lestenes baznīcas kokgriezumu izstādes fragments Tukuma muzejā. Fotogrāfs nezināms. 1967. gads

cisternas malām plūstošā ūdens šaltis, risinājums bija ekonomiski izdevīgs un, tātad – neapstrīdams.

Ar laiku tomēr izrādījās, ka baznīcas mūros iebūvētās kaltes ekspluatācija ir sarežģīta un ekonomiski neizdevīga, tādēļ vietējai saimniecībai nācās domāt par jaunas kaltes būvi. Tas baznīcas nākotni padarīja vēl neskaidrāku. Jau 1984. gadā tika pasūtīts projekts baznīcas torņa daļas pielāgošanai vietējā ciema muzeja vajadzībām, bet torņa augšdaļā, no kuras jau bija izvākta ūdens cisterna, bija paredzēts izveidot skatu laukumu. Abas ieceres tā arī palika utopisku fantāziju līmenī, kādas bija tik raksturīgas politiskā haosa apstākļos, kas Padomju Savienībā iestājās pēc Brežņeva nāves. Situācija Lestenes baznīcā sāka būtiski mainīties tikai pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas, kad dievnamu savā lietošanā pārņēma atjaunotā Lestenes ev. luteriskā draudze. Taču tas jau ir cits stāsts.

Lestenes baznīca pēc jumta nodegšanas 1963. gada 7. jūlijā. Fotogrāfs nezināms. 1965. gads

Rakstā izmantoti materiāli no Rundāles pils muzeja Zinātniskā arhīva, kā arī Latvijas Nacionālā vēstures muzeja, Tukuma muzeja, Rundāles pils muzeja un šī raksta autora foto.

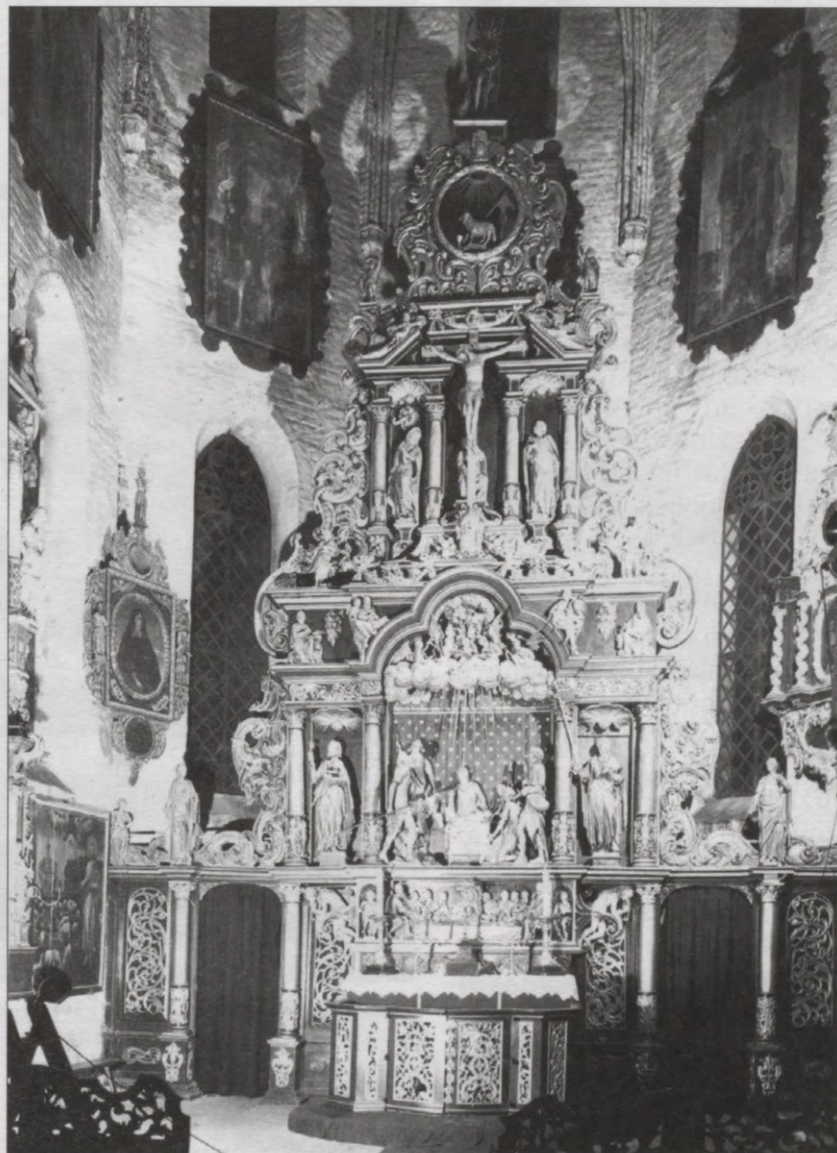
Skolas un metodes projekcija Zemītes baznīcas altāra atribūcijā

(Referāts Latvijas Zinātņu akadēmijas Humanitāro un sociālo zinātņu nodaļas konferencē Rundāles pili 24.09.2004. sakarā ar LZA Lielās medaļas piešķirumu Imantam Lancmanim)

Apzināti veidojot divdaļīgu pētījuma struktūru, autors ir vēlējis sniegt konspektīvu pārskatu par Latvijas mākslas vēsturei nozīmīgu pētnieku veikumu nozares metodoloģisko pamatu radīšanā. Pēc raksta autora domām, pirmajā daļā minētie zinātnieki un viņu nozīmīgākie raksti, kuros atspoguļojas katra individuālā pētnieka uzskati arhitektūras un mākslas mantojuma izziņā, sniedz priekšstatu par Latvijas mākslas zinātnes „skolu” tās attīstībā līdz valstiskās neatkarības atjaunošanas periodam. Savukārt raksta otrā daļa veltīta teorijas pierādījumam praksē, iedziļinoties Zemītes luterāņu baznīcas altāra izgatavošanas autora noskaidrošanā un formu analizē un sekojot ievērojamo priekšgājēju metodoloģiskajiem pamatprincipiem.

Par skolu, metodi un avotiem mākslas vēstures studijās

Kā veidojusies „skola” Latvijas mākslas procesu vērtēšanā? Vai vispār iespējams runāt par pēctecīgām kultūras teorijas un interpretācijas metodoloģijas tradīcijām Latvijā, kuras mākslas dzīve bija gan nacionāli neviendabīga, gan politisku katastrofu saraustīta. Vai mūsdienās, atskatoties uz apmēram 150 līdz 200 gadu ilgo mākslas procesu un artefaktu profesionāla vērtējuma distanci, varam sacīt, ka „Latvijas mākslas vēstures pētniecības skola” ir organiska krievu, vācu, latviešu un cittautu pētnieku fiksēto atziņu un metodoloģiskās pieejas sistēma? Varbūt tā ir tikai

Bartenšteinas baznīcas altāris (iznīcināts II Pasaules karā), ap 1660.g. - Joahims Pfaffs. Attēls no Polijas Zinātņu akadēmijas Mākslas institūta, Inv. Nr. 55157

atsevišķu autoritāšu individuālā ieguldījuma summa, kuras vienīgais vienotājs ir zeme, kultūras panorāma, bet viss pārējais attiecināms tikai uz харизматiskas personības pausto uzskatu atbalss stiprumu? Neapšaubāmi, Johana Kristofa Broces, Johana Vilhelma Krauzes, Karla Gotharda Grasa, Otto Hermana

fon Fitinghofa, Ludviga Augusta fon Mellina un vēl dažu citu Apgaismes laikmeta censonu fragmentārie izteikumi un emocionālie spriedumi radīja kultūrvidi vērtējošu uzskatu fonu, taču neveidoja sistēmu. Ar Kurzemes Literatūras un Mākslas, kā arī ar Rīgas Vēstures un Senatnes pētītāju biedrību re-

gulāro darbību un zinātniskos krājumos publicētajiem pētījumiem, ar Garlība Merķeļa literāri publicistisko un kritisko periodisko izdevumu ilggadīgas iespēšanas tradīciju Latvijas izglītotā sabiedrība guva iespēju bagātināties ar erudītu personību uzskatiem kultūras un mākslas jautājumos.

Šī bagātā kultūras vēstures fona daudzo šķautņu izziņa nav iespējama bez hrestomātisko arhivāliju, rokrakstu materiāla un tikai atsevišķos izdevumos saglabājušos izdevumu caurlūkošanas. Eiropas atkalapvienošanās pēc „Aukstā kara” beigām ir atvieglojusi avotu pētniecības iespējas un paplašinājusi zinātniskās izziņas institūciju ģeogrāfiju. Jaunā situācija nav būtiski mainījusi mūsu priekšstatus par Baltijas un Latvijas arhitektūras un mākslas studijām būtisko avotu pētniecības krājumu lokalizāciju. Taču tā ir padarījusi dziļāku un atradumiem bagātāku pētījumu lauku, ļaujot nojaust vēl neiestaigātu pētniecības taku un lielceļu virzienus, kā arī radot zināmu izmisumu par pieejamā un zinātnieka mūžā reāli apgūstamā materiāla daudzuma samēriem.

Latvijas mākslas vēstures zinātni neapšaubāmi ir veidojušas un ietekmējušas spēcīgas personības, ienesot akadēmiski vērtētajā kultūras fenomenu laukā savu redzējumu, personisko vērtību mērauklu, no Eiropas universitātēm pārņemtus hronoloģijas un stila pazīmju uzskaitījumus un pat savu leksiku. Īsi uzskaitot, kļūs redzami tādi kā Latvijas mākslas vēstures „stūrakmeņi”, ja tā drīkst izsacīties par personībām, kuru loma nav novērtējama par zemu. Raksta autora nolūks ir pievērst lasītāju uzmanību tādām saistošām vēstures

Zemītes baznīcas altāris Rundāles pils muzejā, ap 1650. gadu. O. Spāriša foto

pētniecības šķautnēm kā biogrāfiskajiem un bibliogrāfiskajiem aspektiem, institucionālajai mākslas vēstures izziņas avotu radīšanas veiksmei, kas ļaus rekonstruēt pagājušo laiku gara aristokrātu personību lielumu, zinātnisko atklājumu pamatlīcēju radošos meklējumus un likumsakarīgi novedīs nākotnes pētniekus pie privātajos un sabiedriski pieejamajos arhīvos, bibliotēkās un muzejos uzglabāto rakstu sugestijas. Apskata veidošanā nav saglabāta pilnī-

ga konsekvence visa Latvijas mākslas vēstures avotu materiāla pārlūkošanā. Publikācijas autors ir tikai vērsis uzmanību uz, viņaprāt, nozīmīgākajām personībām Latvijas mākslas vēstures izziņā un dažiem fundamentālākajiem viņu darbiem, kas veido metodoloģijas skolu, iedibina pētniecības tradīcijas un skar svarīgas tēmas, bez kurām nav iedomājama kontinuitāte mūsdienu mākslas vēstures radīšanā. Par hronoloģisko robežu, kas, pēc

autora domām, šķir vēsturi no mūsdienām, tiek uzskatīts Latvijas neatkarības atjaunošanas laiks.

Mēs varam būt ļoti laimīgi par to, ka mūsu mākslas vēstures agrīnos priekšstatus veidojis tāds universāli erudīts mākslinieks kā Jelgavas gleznotājs Jūliuss Fridrihs Dēriņš (1818-1898). Viņa studijās Drēzdenes Mākslas akadēmijā, ceļojumos uz Itāliju, Grieķiju, Franciju un Palestīnu, kā arī nerimtīgajā zīmēšanas un gleznošanas pedagoga darbā Jelgavas ģimnāzijā iegūtā un nostiprinātā klasisko vērtību izpratne bija veselīgs pamats, uz kura celt arheologa, arhitektūras un mākslas pētnieka vērojumu ēku. J. F. Dēriņš kā Kurzemes Literatūras un Mākslas pētītāju biedrības bibliotekārs un vadītājs, kā arī Kurzemes Provincas muzeja direktors varēja darboties izglītotās muižniecības un ierēdniecības sarūpētajiem artefaktiem un dokumentiem pārpilnajā vidē. Tā viņam ļāva atsevišķo arhitektūras un mākslas objektu vērtējumu vērst konkrētu kultūras pieminekļu izpētē, vērojumos un dokumentu studijās balstītā secinājumu sistēmā. Ar savu sabiedriski aktīva pagātnes vērtību pētnieka un popularizētāja stāju J. F. Dēriņš uz Drēzdenes Mākslas akadēmijā iegūtās mākslas procesu izpratnes bāzes veidoja pirmo profesionālo Kurzemes kultūrvēsturiskās apceres metodoloģiju un vairāku paaudžu apziņā radīja mākslas procesu pētnieka, līdz šim nezināmu sakarību pirmatklājēja pozitivistisko tēlu. Viņa pioniera veikumam ir milzu nozīme atsevišķu izcilu arhitektūras pieminekļu izpētē, mākslas darbu un to kolekciju izvērtējumā. Turklāt jāatzīmē, ka J. F. Dēriņš, savu vispusīgo interešu vadīts, pir-

mais ir izteicis vērā ņemamas atziņas pilsētības, celtniecības, arheoloģijas un pat kultūras pieminekļu konservācijas un restaurācijas jomās.

Johana Vilhelma Karla Neimaņa (1849-1919) – arhitekta un mākslas vēsturnieka skatījums uz Baltijas materiālās kultūras attīstību ir pastarpināts ar Pēterburgas Mākslas akadēmijas teorētisko un metodoloģisko ievirzi, kas sava laika akadēmisko zināšanu kontekstā vērtējama ļoti augstu. Tā palīdzēja izprast kultūras procesu virzītājus mehānismus un pamānīt atšķirības cariskās Krievijas rietumu teritorijās, kuras šķīra etniskās, konfesionālās un kultūras tradīcijas. Eiropas kultūras studiju ceļojumos uz Austriju, Vāciju, Itāliju, Franciju, Beļģiju un Holandi iegūtā pieredze V. Neimanim ļāva atrast būtiskākos Baltijas kultūras vērtējuma kritērijus un izveidot eiropocentrisku skatījumu uz arhitektūras un mākslas procesiem Latvijā un Igaunijā. Pirmajā mākslas vēsturei veltītajā akadēmiskā rakstura apcerējumā „Grundriss einer Geschichte der bildenden Kuenste und des Kunstgewerbes in Liv-, Est- und Kurland” (1887) V. Neimanis piedāvāja sistematizētu priekšstatu par Baltijas arhitektūras un mākslas evolūciju, tās hronoloģisko un stilistisko attīstību, izcilākajiem celtniecības kultūras, „tiro” mākslas veidu un pat lietīšķās mākslas pieminekļiem. Ar zināmu lepnumu un savas dzīves telpas kultūras vērtību aizstāvja patosu V. Neimanis pauda izpratnes pilnu un evolucionāru skatījumu uz Baltijai raksturīgajiem Eiropas paraugu adaptācijas ceļā radītajiem kultūras objektiem. Kā Daugavpils un Rīgas pilsētas arhitekts, Rīgas Politehnikuma docents, kultūras pieminekļu aizsardzi-

Bartenšteinas baznīcas altāris (iznīcināts Otrajā Pasaules karā), ap 1660.g. - Joahims Pfaffs. Attēls no Polijas Zinātņu akadēmijas Mākslas institūta, Inv. Nr. 55157

bas, restaurācijas teorijas un prakses principu pamatlicējs, Baltijā nozīmīgāko kolekciju eksperts, mākslinieku leksikonu sastādītājs un vadošo mākslinieku daiļrades vērtētājs („Lexikon Baltischen Kuensler”, 1908; „Baltische Maler und Bildhauer des XIX Jahrhunderts”, 1902) V. Neimanis ir nepārspējama autoritāte mākslas procesu daudzveidības atklāšanā. Manuprāt, šis cilvēks, apvienojot sevī gan teorētiku, gan praktiķa talantu, Baltijas mākslas vēsturē iedzīvināja saikni ar kultūras pieminekļu izpēti, aizsardzības un restaurācijas praksi.

Vācu valodas un kultūras izplatības garīgajā telpā 2005. gadā atzīmēja 1850. gadā Tallinā dzimušā (miris Tībingenē 1932. gadā) mākslas vēsturnieka Georga Gotfrīda Juliusa Dehio 155. dzimšanas dienu. Baltijas vāciskā kultūras mantojuma kopēji pamatoti lepojas ar pasaules mēroga mākslas vēsturnieku, kuru studiju gaitas vadīja no Tērbatas universitātes uz Getingenes, Bonnas, Mīnhenes un Romas augstskolām,

bet darba piedāvājumi viņu saistīja ar Minhenes, Kēnigsbergas un Strasburgas universitātēm. Ne jau nu jauneklā gados Tallinā vai Tartu paveiktais, bet brieduma gadu nopelni ļāva uz Vācijā slavu ieguvušā zinātnieka darbiem lūkoties kā uz etalonvērtību un just lepnumu, ka šī censoņa panākumu saknes meklējamas Baltijā. Līdzīgi H. Velflina mākslas vēstures apcerējumiem, kas niansēti un kultūrtipoloģiski globāli vērtēja mākslas stilus un laikmetus, G. Dehio radīja vācu mākslas vēstures objektu analīzes sistēmu, izstrādāja striktu arhitektūras un mākslas pieminekļu apraksta formu un sarakstīja vairākus fundamentālus darbus: „Vakareuropas sakrālā māksla” (Die kirchliche Baukunst des Abendlandes, 7 sēj., 1884-1901), „Vācu mākslas vēsture” (Geschichte der deutschen Kunst, 5 sēj., pirmizdevums 1885-1891), „Vācu mākslas pieminekļu rokasgrāmata” (Handbuch der deutschen Kunstdenkmale, 5 sēj., 1905-1912), kas mūsdienās tiek iespiesti no jauna ar labojumiem un papildinājumiem, bet aiz cieņas pret „sistēmas tēvu” saglabā Dehio vārdu kā kvalitātes un pētniecības skolas raksturotāju. Šos darbus Baltijā pazina, tos studēja un ņēma vērā, veidojot sistēmisku priekšstatu par Latvijas un Igaunijas mākslas vēsturi. G. Dehio spalvai pieder arī vairāki apcerējumi, kas veltīti Baltijas arhitektūras vēstures vadlīnijām.

Deviņpadsmitā gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumu iezīmēja intensīva mākslas izstāžu darbība, kurā piedalījās kā baltvācu, tā arī krievu un latviešu mākslinieki. Atbilstoši tā laika Baltijā valdošajam nacionālajam, sociālajam un arī kultūras slāņojumam, nacionālie preses izdevumi ar savu redak-

ciju angažēto kultūras procesu vērtētāju muti pauda noteiktas sabiedrības daļas viedokli un audzināja savu lasītāju gaumi. Taču, šo mākslas kritikas un subjektīvo viedokļu publicistikas slāni lielā mērā uzskatot par neviendabīgu, amorfu un zinātnisku uzskatu sistēmu neveidojošu, raksta autors aizstāv viedokli par personības lomu akadēmisku mākslas teorijas un vēstures skolu tradīciju izveidē. Cik lielā mērā katrai personībai ir izdevies nodrošināt sava iesāktā ceļa turpināšanu un savu uzskatu, atziņu un pētniecības metožu tiražēšanu, tas bieži vien ir jautājums, kas 20. gadsimta sadrumstaloto mākslas procesu vērojumā paliek bez atbildes. Iespējams, ka tas ir sociālo un politisko kataklizmu līdznestais vienmērīgas attīstības procesu pārrāvuma rezultāts, bet iespējams arī, ka tā ir pagājušā gadsimta kā modernisma laikmeta īpatnība – autoritātes lomas mazināšanās kā vienas konkrētas zemes, tā arī pasaules mērogā. Tā vien šķiet, ka vienlaikus pastāv un darbojas viena otru izslēdzošas paradigmas. No vienas puses, pasauli pārņem integrācijas procesi, kas nes līdzī informācijas apmaiņas un sakaru globalizācijas iespējas. No otras puses, profesionālās specializācijas radītā zināšanu sadrumstalošanās it kā noliedz vajadzību pēc sistēmiska skatījuma, vispārinoša redzējuma un vienotiem uzskatiem kādas nozares veseluma uztverē. Taču šis „dekonstruktīvais” nozaru, tajā skaitā arī mākslas vēstures un teorijas sistēmas sabrukums un fragmentalizācija nevar aizstāt nepieciešamību pēc zinātņu vai dzīves nozaru struktūras funkcionēšanas mehānismu izpratnes kaut vai pamatu līmenī. Piemēram, bez priekšstatiem par tiesvedības, celtniecības, ekonomikas, po-

litikas, un tieši tāpat arī vēstures un kultūras paradigmām nav iespējama nedz to sakārtošana, nedz attīstība.

Kopš 17. gadsimta zviedru pārvaldītajā Vidzemē ir sastopams no Skotijas ieceļojušo Lēvis of Menāru dzimtas piederīgo vārds. Latvijas kultūras vēstures izziņā iespējams pārliecināties, ka Lēvis of Menāru dzimtas pārstāvji mazāk darbojušies militāro profesiju un politisko amatu laukā, bet viņu spējas vairāk izpaudušās medību un lauku saimniecībā, ornitoloģijā, literatūrā un folkloristikā, jurispudencē un kultūras vēsturē. Pēc studijām Mehānikas fakultātē Rīgas un Štutgartes Politehnikumā Karls Voldemārs Lēvis of Menārs (1855-1930) pievērsās arheoloģijai, cietokšņu un piļu pētniecībai, kartogrāfijai. Ilgus gadus strādājot par bibliotekāru Vidzemes bruņniecības namā, ieņemot Doma baznīcas būvsabiedrības mantziņa un prezidenta amatu, vēlāk Doma muzeja inspektora vietu, K. V. Lēvis of Menārs publicēja daudzus rakstus par Rīgas un citu Baltijas pilsētu kartogrāfiskajiem materiāliem, par civilās arhitektūras attīstību Rīgā, Tallinā un Narvā no viduslaikiem līdz barokam, sarakstīja vairākus faktiem bagātus ceļvežus pa Vidzemes Šveici, Koknesi, Ogres un Baldones apkārtni, Jūrmalu, liekot vēsturisku un metodoloģisku pamatu kultūras tūrisma ceļvežu žanra publikācijām. Jau ceļvedī pa Vidzemes Šveici K. V. Lēvis of Menārs sevi apliecināja kā vērā ņemamu viduslaiku piļu izpētes jautājumu pārzinātāju, un Siguldas, Turaidas, Krimuldas piļu izpētei savā ceļvedī viņš veltīja daudzas arhitektoniskā vērtējuma lappuses, kā arī publicēja nozīmīgas kartes, plānus un attēlus. K. V. Lē-

vis of Menārs ir iegājis fundamentālo avotu radītāju aprītē tieši kā arheologs un piļu pētnieks, kā Rīgas pilsētbūvnieciskās evolūcijas jautājumu, senāko mūra celtnu un nocietinājumu sienas, kā arī Baltijas kristianizācijas pirmo sakrāl-būvju rekonstrukciju autors. Par īstu viduslaiku piļu izpētes kapitāldarbu uz veseliem 20 gadiem līdz igauņu vēsturnieka A. Tūlles publicētajam sistematizētajam pārskatam „Vidzemes un Igaunijas pilis” kļuva K.V. Lēvis of Menāra grāmata „Burgenlexikon”, kas ar Rīgas Vēstures un Senatnes pētītāju biedrības atbalstu iznāca 1922. gadā.

Baltvācu arhitekts Heinrihs (Heincs) Pīrangs (1876-1936) savā izglītības gaitā bija apguvis labāko, ko 19. un 20. gadsimtu mijā spēja dot pēc Šveices tehnisko augstskolu modeļa izveidotā Rīgas Politehnikuma Ķīmijas un Arhitektūras fakultāšu, Drēzdenes Mākslas akadēmijas un Berlīnes Universitātes mācībspēku izkoptā fundamentālā zinātniskās pētniecības metodoloģija. Viņa uzmanība bija pievērsta Baltijas civilās arhitektūras, mājokļu un sadzīves kultūras izpētei. Ar savām apcerēm par modernās arhitektūras un interjera problēmām, mēbeļu vēsturei un lietišķajai mākslai veltītiem rakstiem laikrakstā „Rigasche Rundschau” un gadagrāmātā „Baltijas provinču tēlotāja māksla” (Bildende Kunst in den Ostseeprovinzen) arhitektūras pieminekļu izpētei H. Pīrangs līdzīgi V. Neimanim lika pamatus plašai Vakarēiropas kultūras tradīciju un pieminekļu izpētes skolai. Viņa ievērojamākais darbs „Baltijas muižas” (Das baltische Herrenhaus, 1926-1930) fiksē no Rietumeiropas arhitektūras paraugiem lokāli adaptētos

muižu arhitektūras variantus Latvijā un Igaunijā, atspoguļo vietējās vācu inteligences centienus klasificēt Baltijas kultūras mantojumu atbilstoši Eiropas mākslas vēstures principiem. Taču šo baltvācu garīgo kustību, kas uz kultūras izpētes un teorijas attīstības pamata vienoja Latviju un Igauniju ar Rietumeiropu, būtiski iedragāja 1905. gada, Pirmā pasaules kara un boļševiku iebrukuma līdznestais posts, bet pilnīgi pārtrauca vācu kopienas izceļošana 1939. un 1940. gadā.

Krievijas impērijas sastāvā Baltijas inteligence gan grupējās pēc nacionālo kopienu principa un baudīja garīgo vienotību kopīgos kultūras tradīcijas apliecināšos svētkos, bet spēja arī saprasties lielāku mērķu labad un kā „baltieši” apliecināt savu reģionālo identitāti. Pēc Latvijas valsts proklamēšanas par garīgi cementējošu un pamatnācijas apziņu ceļošu instrumentu kļuva nacionālisma ideoloģija un uz tautas garīgo sakņu meklējumiem balstīta mākslas izglītība un kultūras dzīve. Ar Pēteburgā, Štiglica Centrālās zīmēšanas skolā, gūtu izglītību Latvijas mākslas vēstures un kritikas laukā ienāca Jānis Dombrovskis (1885-1953), kuram pieder pirmās plašākās latviešu mākslas vēstures („Latvju māksla”, 1925) un vispārējās mākslas vēstures („Latvju mākslas vēsture”, 1935) autora gods. Taču uzreiz jāatzīst, ka J. Dombrovskis kā jaunās nacionālās valsts mākslas teorētiķis savu celšmes darbu sāka ar latviešu kultūras īpatsvara izcēlumu un baltvācu, krievu un citu Latvijas minoritāšu mākslas pienesuma pilnīgu ignoranci. Šis iestrādes uz ilgiem gadu desmitiem radīja izkropļotu priekšstatu par procesiem Latvijas mākslā un

aizstāja panorāmisku skatījumu uz kultūras kopainu ar citu Latvijā dzīvojošo tautu mākslinieku noklusējumu.

20. gadsimta 20. gados vērtētajam un kritiķim J. Dombrovskim pievienojās Visvaldis Peņģerots (1897-1938), kurš savā īsajā mūžā apliecināja teicamu mākslas eksperta prasmi un plašāku skatu uz Latvijas kultūras vērtību reģistrēšanu. Par V. Peņģerota tribīni kļuva periodika, „Ilustrētais Žurnāls” un rakstu krājums „Senatne un Māksla”, bet par viņa pētnieciskā darba kvalitātes rādītāju – toleranta attieksme pret krievu un vācu izcelsmes gleznotājiem, Melngalvju brālības mākslas pieminekļiem, prasme izcelt no Rīgas pilsētas mākslas muzeja putekļiem piemirstu mākslinieku darbus un iekļaut viņu veikumu rūpīgi austā Latvijas kultūras seģenē.

Kā V. Peņģerotam līdzvērtīgs kolēģis, bet ar vēl tālāku skatu Eiropas mākslas plašumos pie Latvijas mākslas vēstures debesīm jau 1920. gados parādījās Jāņa Siliņa zvaigzne. Labs literāts, ražīgs monogrāfiju autors, bet pāri visam vērtīgs mākslas darbu vērtētājs un dziļš analītiķis J. Siliņš sarakstīja plašas apceres par K. Zāli, R. Pērli, neskaitāmus monogrāfiskus rakstus, kā arī krājumā „Senatne un Māksla” veltīja analītiskus rakstus latviešu jaunākajai skatuves glezniecībai, tēlniecībai, Latvijas mākslas dzīvei. Jo īpaši J. Siliņa universālisms atklājās viņa interesē par 19. gadsimta Jelgavas mākslinieku darbību un ar centieniem vērtēt pagājušo gadsimtu sakrālās kultūras pieminekļa, piemēram, Apriķu baznīcas būvvēstures un interjera priekšmetu stilistiskās niansas. Par J. Siliņa iestrāžu sekmīgu turpinājumu trimdā un Eiropas vēriena

mākslas pētnieka erudīciju liecina trimdas periodā Stokholmā kopš 1979. gada izdotie pieci Latvijas mākslas vēstures sējumi. Traģēdija bija tikai tajā apstākļi, ka šī spožā mākslas vēsturnieka darbi padomju režīma cenzūras apstākļu dēļ nedz bija pieejami, nedz spēja Latvijā veidot pēcteciņu metodoloģisko uzskatu sekotāju loku.

Jaunajai Latvijas valstij ātri sasniedzot savu politisko atpazīstamību, ekonomisko un kultūrpolitisko briedumu, 20. gadsimta 30. gados par apzinātu nepieciešamību un prestiža jautājumu kļuva akadēmisku pētījumu un enciklopēdiju radišana. Latvijas Konversācijas vārdnīcas izdošana lika pamatu moderno zinātnes atziņu popularizācijai plašā sabiedrībā. Šai iniciatīvai sekoja sešu sējumu „Pasaules rakstniecības vēstures” radišana A. Upīša un R. Egles redakcijā. Jēkabs Vitoliņš publicēja līdz mūsdienām atzītu enciklopēdisku „Mūzikas vēstures” sējumu. Intelektuāļu plauktus greznoja literāri ražīgā A. Grīna redakcijā radītais kompilatīvais četru sējumu darbs „Pasaules vēsture”, virsredaktora Luda Bērziņa vadībā sarakstīti „Latviešu literatūras vēstures” sējumi un vēl citi kapitāldarbi.

Tiem 1934. līdz 1936. gadā pievienojās ar V. Purviša uzņemību izveidotās autoru grupas radītā trīs sējumu „Mākslas vēsture”. Savā ilgajā mūžā ar daudzām jaunrades iniciatīvām apveltītais glezniecības patriarhs V. Purvītis bija viens no konsekventākajiem augstvērtīga mākslinieciskās jaunrades procesa veicinātājiem un kontinuitātes nodrošinātājiem Latvijas kultūrā. Ar Rīgas pilsētas Mākslas muzeja izveidi, Latvi-

jas Mākslas akadēmijas dibināšanu viņš ir licis Latvijas mākslas izglītības organizatoriskos pamatus. Ne tik daudz V. Purviša paša uzskati mākslā, bet gan viņa sabiedriskā autoritāte bija droša ķīla arhitektu, mākslinieku un mākslas vēsturnieku acīs, kuri tika angažēti mākslas vēstures rakstīšanai, un garantētu sekmju zīmols grāmatu tirgus politikas veidotājiem. Mūsdienās par V. Purviša redakcijā izdoto „Mākslas vēsturi” valda dalīts uzskats. Ikviens ar godbijību atzīst visaptveroša informācijas krājuma nepieciešamību valsts garīgo vērtību klāstā, bet taisnība arī tiem, kuri norāda uz tematisko rakstu nevienmērīgo kvalitāti, atšķirībām terminoloģijā un autoru uzskatos par laikmetu hronoloģiskajām robežām, analizēto arhitektūras un mākslas darbu atlases principiem, pretrunīgo stilistisko raksturojumu. Var teikt, ka V. Purviša redakcijā izdotā „Mākslas vēsture” savā pretrunīgajā izpildījumā vāji derēja par konsekventu metodoloģijas avotu topošajiem pētniekiem.

Vienlaikus daudzās ar arhitektūras un mākslas mantojuma izpēti, sistematizāciju un izvērtējumu saistītās jomās parādījās ievērojami kapitāldarbi, kas mūsdienās ir kļuvuši gan par avotiem ievērojama apjoma vēsturiskajai izziņai, gan arī par neizsmeļamu avotu pētniecisko un metodoloģisko kļūdu atkārtojumam un kritikai. Tāda ir J. Strauberga monogrāfija „Rīgas vēsture”, J. Juškeviča „Hercoģa Jēkaba laikmets Kurzemē”, P. Kampes monogrāfijas par Latvijas zvanu vēsturi, baznīcu celtniecību Vidzemē 17. gadsimtā, P. Kundziņa plašais pētījums „Dzīvojamā rija Latvijā” un daudzas citas, kas uz vairākiem gadu desmitiem veidoja Latvijas zinātnieku uzskatus un

Bartenšteinas baznīcas altāra centrālās daļas skulpturālā grupa un cilnis "Gani pielūdz Jēzu". Olštīnas Novada arhīva negatīvs nr. 367/180/8

joprojām ir nozīmīgi informācijas avoti ar neapstrīdamu reputāciju.

Taču ir kāda personība, kuras subjektīvā loma Latvijas mākslas vēstures rakstīšanā un mākslas vēsturnieku apbruņošanā ar laikmetīgu zinātniski analītisko un metodisko uzskatu sistēmu ir nepārvērtējama. Tas ir krievu mākslas zinātnieks Boriss Vipērs (1888-1967), kurš 1924. gadā ar ģimeni ieradās Rīgā no Maskavas un, strādādams Latvijas Mākslas akadēmijā un Latvijas Universitātē, līdz 1940. gadam radīja sev leģendāru slavu kā spožs teorētiķis un teicams Latvijas un pasaules mākslas vēstures interprets. No mūsdienu redzes viedokļa grūti izvērtēt motīvus Vipēru dzimtas divu paaudžu ieceļošanai Latvijā, veiksmīgai integrācijai un tikpat pēkšņai aizceļošanai atpakaļ uz Krieviju pirmajā padomju okupācijas gadā.

Objektīvistisks materiālists un dialektiķis vēstures zinātnē – Roberts Vipērs – ar cariskās Krievijas universitātēs iegūtu akadēmisko bagāžu piederēja 19. gadsimta beigu vēsturnie-

ku – analītiķu paaudzei. Viņa dēls Boriss pēc Maskavas universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātes beigšanas pievērsās mākslas fenomenoloģiskās dabas izziņai, tiecoties līdz niansēm apgūt un izprast kultūru – tikpat efemeru parādību kāda tēva studiju gadījumā bija vēsture. B. Vipera vislielāko ieguldījumu ir devis tieši mākslas pedagoģijā, vairākām sekotāju paaudzēm liekot viņā redzēt sekošanas cienīgu paraugu, gandrīz vai elku. Ar zinātniski dziļi un metodoloģiski rūpīgi izstrādātiem vispārējās mākslas vēstures kursiem B. Vipera sajūsmināja savus klausītājus un „inficēja” tos ar drosmīgas analīzes spēju, dziļi erudītu argumentāciju, plaša mēroga analoģu meklējumiem vēstures, sociālo zinātņu un kultūras laukā, moderniem uzskatiem par mākslas formāli stilistisko analīzi, un plašiem ekskursiem Eiropas arhitektūras un mākslas pasaulē. Publicējot vietējā periodikā teorētiskus un analītiskus apcerējumus gan par latviešu tēlotāju mākslu („Jāzeps Grosvalds”, 1938), gan par Latvijas senākā perioda mākslas pieminekļiem („Latvijas māksla baroka laikmetā”, 1937) B. Vipera cēla latviešu pašapziņu un mācīja vernakulāras mākslas parādības skatīt pasaules kultūras vērtību paradigmā. Pēc V. Neimaņa B. Vipera bija nākamais, kurš izveidoja jaunās paaudzes intelektuāļiem pieņemamu un pārliedzošu kultūras klasifikācijas un periodizācijas sistēmu. Viņš saistīja mākslas evolūciju ar Latvijas sociālās vēstures attīstības likumsakarībām un vērtēja mākslas formas un satura attīstību laika, vietas un estētisko uzskatu kontekstā. B. Vipera pētījumu un pedagoģijas rezultātā veidojās laikmetam atbilstoša un latviešu nācijai pieņemama reģionālās mākslas

vēsture, kas rosināja uztvert Latvijas kultūras mantojumu kā neatņemamu Vakareiropas civilizācijas sastāvdaļu un integrēt kopējā kultūras straumē tās latviski individuālos fenomenus.

B. Vipera metodes mākslas zinātnē bija savam laikam pietiekami modernas, jo ir salīdzināmas ar Arnolda Hauzera, Maksa Dvoržāka, Nikolaja Pevznera un citu 20. gadsimta 20. un 30. gadu mākslas vēsturnieku asprātīgajām teorētiskajām konstrukcijām. Tajās tradicionālās salīdzināšanas metodes, vērojums, analoģu identificēšana, viena meistara rokraksta, vienas darbnīcas stila pazišana un atsaucis uz plašu kontekstu mijas ar individualizētiem sociālās un kultūrvēsturiskās analīzes ekskursiem. Mūsdienas šim vērtējumam ir spējušas vien pievienot kāpinātu uzmanību dzimuma un rases aspektiem kā jauniem sociāliem determinantiem mākslā. B. Vipera spožo analītiķa stilu apbrīnāja un kopēja visas pēckara mākslas zinātnieku paaudzes. Periodam pēc Otrā pasaules kara vismaz vienas paaudzes garumā nav konstatējama konsekventa Latvijas mākslas vēstures skolas attīstība, jo to traucēja ideoloģiskie aizspriedumi un vulgārsocioloģiska attieksme pret iepriekšējo gadsimtu kultūras mantojumu, kas galvenokārt bija saistīts ar Baltijas vāciešiem kā stāvokļa noteicējiem politiskajā, saimnieciskajā dzīvē un etalonvērtību patērētājiem arhitektūrā un mākslā. Tikai padomju okupācijas režīma ēnā arhitektūras un mākslas vēsturnieku balsis nevarēja skanēt skaļi un pārliedzoši, jo arī materiālās kultūras evolūcijas pētniecība bija jāpakļauj režīmam uzticamu ierēdņu un

Zemītes baznīcas altāra centrālās daļas cilnis "Svētā ģimene". O. Spāriša foto

speciālistu ideoloģiskai uzraudzībai.

Koncentrētu Rīgas arhitektūras un pilsētplānojuma attīstības versiju nelielā monogrāfijā „Vecā Rīga” padomju režīms 1951. gadā ļāva publicēt matemātiķim un vēsturniekam J. Straubergam. Pēc tam, kad 1930. gados J. Straubergs bija publicējis aptuveni 500 lappušu apjomīgo un visiem zināmo grāmatu „Rīgas vēsture”, šāds solis bija tulkojams kā jaunā politiskā režīma signāls mierizlīgumam ar „buržuāzisko inteliģenci”. Pirmos piesardzīgos soļus kultūras mantojuma apcerē spēra Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultātes mācībspēki un studenti A. Birzenieka, kā arī Arhitektūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas darbinieki Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Arhitektūras un celtniecības institūta zinātniskā līdzstrādnieka J. Vasiļjeva vadībā. Dažus gadus pēc tam, kad ar spridzināšanas un mūru drupināšanas paņēmieniem bija nojaukta visa Otrā pasaules karā bojātā apbūve ap Rātslaukumu ar Zilās Gvardes noliktavu, Melngalvju un Kamarina namiem, rātsnamu, 1956. gadā tika izdota Ē. Kišes un L. Plauciņa grāmata „Rīgas arhitektūras pieminek-

li", kurā ar padomju režimam raksturīgu liekulību atspoguļots bagātais Latvijas galvaspilsētas arhitektūras mantojums, iekļaujot tajā arī ziņas un attēlus par kara iznīcinātajām ievērojamākajām celtnēm. Tai 1958. gadā sekoja nu jau par klasiku kļuvušais vairāku būtisku pētniecisku tēmu pieteikums krājumā „Latvijas PSR arhitektūras mantojums”, kurā kā arhitektūras vēstures problēmu speciālisti sevi pieteica E. Pučiņš, Ž. Ļūļa, A. Zandbergs, R. Zandberga un citi. Ar lielu zinātnisku kapacitāti un Centrālajā Valsts kara arhīvā Maskavā iegūtu unikālu materiālu pirmpublicējumiem 1961. gadā krievu valodā tika izdota plaša J. Vasiļjeva monogrāfija „Klasicisms Rīgas arhitektūrā”. Tajā Latvijas mākslas vēsturnieki varēja pārliedzīties par erudīta jaunās paaudzes pētnieka, teicama analītiķa un spējīga teorētiķa ienākšanu intelektuālajā elitē, kas līdzīgi mesijas atnākšanai gaidīja parādāmiešus kādu B. Vīpera cieņīgu autoritāti.

PSRS Augstākās Padomes priekšsēdētāja Nikitas Hruščova laiks radīja nosacītu politiskā atkušņa sajūtu, taču nemazināja politisko cenzūru un nepārtrauca humanitāro zinātņu ideoloģizāciju, neatcēla bailes no pirmspadomju laika publikācijām. Izceļojušo baltvāciešu autoru un latviešu emigrācijā radītie pētījumi krājās bibliotēku speciālajos fondos un kā izziņas avoti nedrīkstēja parādīties citētās literatūras norādēs vai oficiāli veidot padomju zinātnieku teorētisko un metodoloģisko uzskatu pamatu. Skumji, bet tādā veidā līdz pat Gorbačova „perestroikai” „aiz borta” palika E. Dunsdorfa, A. Švābes, E. Andersona trimdā rakstītie daudzie un apjomīgie „Latvijas vēstures” sējumi, V. Bērzkalna

Zemītes baznīcas altāra cilņa fragmenti - muzicējošie eņģeļi. O. Spāriša foto

„Latviešu dziesmu svētku vēsture”, K. Kundziņa „Latvju sēta”, un arī par Dobeles mācītāja A. Bilenšteina grāmatas „Die Holzbauten und Holzgeraete der Letten” tulkojumu latviešu valodā nedrīkstēja pat ieminēties. Vai nav dīvaini, ka zinātniskā darba darītājam ar atvieglojumu nopūšoties jāsaaka: „Paldies Dievam, ka nāca pārmaiņas”, un tagad viss pašu mājās un trimdā radītais intelektuālais mantojums var saplūst vienā apcirknī.

Šajā pagājušā gadsimta 60. līdz 80. gadu šķietamajā ideoloģisko žņaugu atslābumā Latvijas kultūras mantojuma laukā tika veikti ievērojami pētījumi un publicēti jauni materiāli, kurus no mūsdienām laika ziņā šķir jau vismaz trīs gadu desmiti un tiesības tā laika grāmatas vērtēt kā avotus, bet to autorus – kā noteiktu zinātniski pētniecisko uzskatu skolas tradīciju turpinātājus. Literāri saistošā formā par Rīgas arhitektūras un mākslas mantojumu grāmatiņā „Ko stāsta vecās Rīgas ielas un nami” 1968. gadā ierunājās rakstniece Z. Ērgles un mākslas zinātniece S. Cielavas tandēms. Tūdaļ 1971. gadā šai grāmatai sekoja

saturā līdzīgs, bet akadēmiskāks J. Vasiļjeva apcerējums krievu valodā „Rīga. Arhitektūras pieminekļi”. Tā dēvētajās sociālistisko valstu zemēs, kas pēc Otrā pasaules kara bija nonākušas PSRS politiskajā atkarībā, epizodiski uzplaiksnīja interese par Baltijas republiku kultūras mantojumu, un 1980. gadā Ungārijā tika iespiests arhitekta A. Holcmaņa fotoalbums par Rīgas arhitektūru ar visai plašu zinātnisko komentāru. Sadarbībā ar Vācijas Demokrātiskās republikas izdevējiem 1980. gadu vidū kā zinātniski anotēts ceļvedis tika sagatavota un vācu un krievu valodās izdota grāmatu sērija „Padomju savienības mākslas pieminekļi”. Tajā viens sējums ir veltīts četru republiku – Baltkrievijas, Lietuvas, Latvijas un Igaunijas – izcilākajiem arhitektūras pieminekļiem. Latvijas sadaļas autors J. Vasiļjevs sniedza stilistisku un tipoloģisku pārskatu par 89 ievērojamākajiem mūsu zemes arhitektūras ansambļiem laika diapazonā no 12. līdz 20. gadsimtam. Par godu Oktobra revolūcijas 70. gadadienai pēc PSRS izdevniecības „Stroizdat” ierosmes tika pasūtīta pārskata monogrāfiju radīšana par arhi-

tektūras izaugsmi padomju režīma apstākļos. Visās PSRS republikās, tajā skaitā arī Latvijā, izveidojās autoru kolektīvi, kas pēc vienas shēmas radīja izvēstas grāmatas, kas, neraugoties uz minimālajām optimistiska patosa nodevām režīmam, atbilda augstiem zinātniskuma kritērijiem. Arhitektu I. Strautmaņa, O. Bukas, J. Krastiņa un G. Asara kopdarbā tika radīts 80. gadiem atzīstamas kvalitātes darbs „Padomju Latvijas arhitektūra”, kas sniedza visai apjomīgu pārskatu par vēsturisko celtniecību, kā arī izvērtēja reģionālajā kontekstā padomju varas gados radīto arhitektūru.

PSRS vadošie zinātniskie institūti, sekojot partijas kongresu direktīvām, izrādīja interesi par okupēto zemju kultūru. Kopš 1970. gada Maskavā tika izdota grezna un plaši ilustrēta „PSRS tautu mākslas vēsture”, kuras sējumos atsevišķas nodaļas bija sarakstījuši zinātnisko briedumu sasniegušie Latvijas mākslas vēstures pētnieki J. Skulme, J. Pujāts, R. Lāce, R. Bēms un I. Lancmanis. Viņu redzējums uz Latvijas arhitektūras un mākslas mantojumu bija ieturēts B. Vipera skolas tradīcijās un pirmoreiz tik plašā daudzmiljonu auditorijā drosmīgi prezentēja progresīvas domas par viduslaiku un baroka perioda sakrālās arhitektūras, Kurzemes baznīcu kokgriezumu stilistiku, periodizāciju, Baltijas vāciešiem celto muižu, Rīgas dzīvojamo namu interjeru celtniecības hronoloģiju, lietīšķās mākslas, baltvācu tēlniecības, kā arī vēsturiskās glezniecības kvalitātēm pirms latviešu profesionālās mākslas sākotnes.

Pie Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Valodas un Literatūras institūta izveidotajā Tēlotājas mākslas sektorā kopš

Zemītes baznīcas altāra ciļņa fragmenti - muzicējošie eņģeļi. O. Spāriša foto

20. gadsimta 70. gadiem bija izveidojusies darbīgu un erudītu speciālistu kopa, kas sabiedrībā izjusto nepieciešamību pēc akadēmiskas mākslas vēstures strauji centās piepildīt ar tematiskām monogrāfijām. Ar savu pētījumu „Latviešu glezniecība buržuāziski demokrātisko revolūciju posmā” un krievu valodā izdoto monogrāfiju „Latvijas māksla” mākslas zinātniece S. Cielava apliecināja korektu sava laika mākslas vēstures līmeni un demonstrēja objektīvu skatu uz pretrunīgi vērtētajiem periodiem un procesiem Latvijas tēlotājā mākslā. S. Cielavas darba metodes pamatā bija vēlēšanās panākt līdzsvarotu pieeju ideoloģisku noliegumu krustugunīs izskanējušiem vērtējumiem un, izceļot latviešu profesionālās mākslas savdabību, paust vērienīgus vispārinājumus atspoguļojošus uzskatus. Šādai samiernieciskai, varētu pat sacīt, „bezkonfliktu” pieejai bija mākslas vēsturi īslaicīgi optimizējošs rezultāts, kam tuvākajā laikā vajadzēja tikt pārvarētam, iedziļinoties tieši vēsturisko laikmetu un stilu dialektikā, daiļrades metožu un strāvoju-

mu evolūcijas pretrunās, kā arī radošo personību individuālā rokraksta meklējumos.

Protams, šī raksta ietvaros nav iespējams izvērtēt visu Latvijas Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūta Tēlotājas mākslas sektora devumu mākslas vēsturei. Tā darbinieki regulāri publicēja monogrāfijas par svarīgiem periodiem latviešu glezniecības, grafikas un tēlniecības attīstībā, jau kopš 50. gadu otrās puses turpināja regulāri izdot almanahu „Latviešu tēlotāja māksla”. Tēlotājas mākslas sektors savu pastāvēšanu pakāpeniski izbeidza reizē ar PSRS ekonomisko un politisko sabrukumu, kas nelaimīgā kārtā sakrita ar trīs sējumu akadēmiskā „Latvijas mākslas vēstures” izdevuma gatavošanu publicēšanai. No tā kā metodoloģiski un saturā viengabalainākais 1986. gadā tika iespiests vidējais – tas ir, 2. sējums „Latviešu tēlotāja māksla 1860.-1940.”, bet 1. un 3. sējums palika uzmetumu un ieceru līmenī. Pirmā sējuma radīšanai pieaicināto autoru atsevišķi raksti daļēji iekļāvās Latvijas PSR Zinātņu akadēmi-

jas un Rundāles pils muzeja kopīgi gatavotajā un primitīvā iespiedtehnikā pavairotā rakstu krājumā „Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei”, kuram no 1986. līdz 1989. gadam iznāca četras burtnīcas. Tajās savus zinātniskos apcerējumus publicēja un zinātnisko uzskatu sadursmju ugunskrītības izturēja Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas zinātnes un teorijas nodaļu absolvējušie un dažādās mācību un zinātniskajās iestādēs strādājošie, Rundāles pils muzeja, kā arī Valsts Kultūras pieminekļu restaurācijas institūta nodarbinātie jaunie pētnieki – D. Bruģis, V. Vilīte, O. Spārītis, J. Baltiņš, M. Siliņa, E. Grosmane, kā arī mākslas vēstures „veterāni” – S. Cielava, J. Vasiļjevs, I. Lancmanis, A. Zandbergs un citi.

Viens no padomju laika paradoksiem bija tas, ka nozīmīgi pētījumi tika veikti ārpus valsts nomenklatūras ietvaros definētajām zinātnieciski pētnieciskajām un pedagoģiskajām institūcijām – Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas, Latvijas Mākslas akadēmijas, Rīgas Politehniskā institūta. Tieši 70. un 80. gadu laikā sevišķi jūtama kļuva šādu „alternatīvo” pētniecības iestāžu potenciāla lomas pieaugums. Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas zinātnes un teorijas nodaļas absolventu pētījumi daudzreiz sasniedza augsti atzīstamu zinātniski pētniecisko līmeni un, vēlāk vai nu pārtapa monogrāfiskās publikācijās, vai arī ir palikuši līdz mūsdienām vienīgie autoritatīvie savas tēmas izziņas dokumenti, uz kuru pamata citi pētnieki balstīja savus pētījumus. Tādējādi Latvijas Mākslas akadēmijas dokumentu krātuvēs meklējami unikāli diplomdarbi, kam pienākas autortiesību patents un tēmas aizsācēju gods. Šādu avotu vidū nosaucami tādi diplomdarbi kā E. Dubiņa „Jūgendstils Rīgas ar-

hitektūrā XIX gs. beigās un XX gs. sākumā” (1971), E. Grosmanes „Dažas Kurzemes baroka koka tēlniecības parādības XVII gs. beigās – XVIII gs. sākumā” (1973), R. Ošiņas „Latvijas PSR Vēstures muzeja kokskulptūru kolekcija” (1974), M. Siliņas „Memoriālā akmens tēlniecība Latvijā 13. gs. b. – 1772.” (1981) un vēl daudzi citi.

Savdabīgs Latvijas Mākslas akadēmijas diplomdarbu kvalitātes apliecinājums ir trīs redzamākie Mākslas zinātnes un teorijas nodaļas absolventu – E. Grosmanes, S. Lapses un R. Lapiņas – pētījumu pāraugšana zinātniskās publikācijās, doktora disertācijās un monogrāfijās. Te lieli nopelni diplomdarbu vadītājam – Mākslas zinātnes un teorijas katedras ilggadējam docentam, vēlāk profesoram R. Bēmam, kurš ar mākslinieka izjūtu un zinātnieka precizitāti centās saglabāt B. Vipera iedibinātos metodoloģiskos un historiogrāfiskos principus. Paša R. Bēma pētījums „Apceres par Latvijas mākslu simt gados. 18. gs. beigās – 19. gs. beigās” kļuva par īstu politiskās un garīgās atmodas priekšvēstnesi. Tajā ievērojamais mākslas zinātnieks apkopoja ziņas par baltvācu mākslinieku devumu Latvijas kultūrai un pievienoja šīm atziņām vēl arī savas muzeju un privāto kolekciju pētījumos iegūtās atziņas. To novitāte bija padomju režīma laikā kultivēto izolacionisma un provinciālisma priekšstatu laušana jautājumos par Baltijas kultūras procesiem un mākslu Krievijas impērijas rietumu teritorijās. R. Bēma monogrāfija kā bagāts fakts avots ikvienu pārliecina par baltvācu mākslu kā Eiropas kultūras mantojuma sastāvdaļu un rosina Latvijas kultūras procesus skatīt vienoti Eiropas garīgajā telpā.

Latvijas PSR Kultūras ministrijas izveidotās institūcijas – Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija ar tās neizmērojami vērtīgo rakstisko avotu, to kopiju un fotodokumentu arhīvu vispirms ir apkalpojoša rakstura fakts krātuve. Taču, tā kā tās personālsastāvā ir nodarbināti augsti kvalificēti mākslas zinātnieki, tad dienas gaismu ierauga šīs iestādes darbinieku – arheologa J. Urtaņa, mākslas zinātnieču M. Siliņas, R. Kaminskas un citu autoru publikācijas. Otra – praktisku mērķu sasniegšanai – kultūras pieminekļu restaurācijai un izpētei izveidotā Kultūras ministrijas pakļautības institūcija – Kultūras Pieminekļu restaurācijas projektēšanas kantoris, vēlākais Restaurācijas institūts, piesaistīja augsta ranga profesionāļus – vēsturniekus, arhitektus, arhivārus, mākslas vēsturniekus. Veicot pirmsprojekta izpēti, vācot materiālus Latvijas arhitektūras pieminekļu restaurācijai, kā arī izstrādājot vēsturiskus pētījumus par Latvijas senāko pilsētu apbūves veidošanās posmiem, to telpisko un arhitektonisko savdabību, Trīs Brāļu arhīvā Mazajā Pils ielā 17/19 vairāku gadu desmitu gaitā uzkrājās simtiem mašīnrakstā pavairotu augstvērtīgu monogrāfiju. To redzamākie autori – A. un R. Zandbergi, R. Malvess, E. Dubiņš, G. Erdmanis, G. Īvāns, Z. Bēts, P. Pētersone, I. Janele un vairāki citi – radīja fundamentālus pētījumus Latvijas arhitektūras vēstures panorāmas veidošanai.

Ar Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Redakciju un izdevumu padomes 1979. gada 28. decembra lēmumu arī tādā padomju laika sabiedriskajā institūcijā kā Latvijas Dabas un pieminekļu biedrībā tika aizsākta Latvijas arhitektūras un

mākslas mantojuma pētniecībai veltītu augsta prestiža monogrāfiju sērijas izdošana. Uz jaunas mākslas pieminekļu apsekošanas un padziļinātas izpētes iespēju bāzes klāt bija nācis liels daudzums precizētu atziņu, kas ļāva mainīt iepriekšējos gadu desmitos izdarītos pieņēmumus un izvirzīt jaunas hipotēzes. Rezultātā jauni secinājumi ļāva korigēt visai stabili veidoto, taču jau novecojušo B. Vipera atziņu sistēmu un veidoja pamatu jaunam skatījumam uz Latvijas arhitektūras un mākslas evolūciju.

Par radošākajiem jaunu un hrestomātisku Latvijas mākslas vēstures avotu radītājiem Latvijas Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrības grāmatu sērijā sevi apliecināja I. Lancmanis, isā laikā publicējot trīs monogrāfijas: „Jelgavas pils” (1979), „Liepāja no baroka līdz klasicismam” (1983), „Rundāles pils” (1994), arhitekts J. Krastiņš ar pētījumiem „Jugendstils Rīgas arhitektūrā” (1980), „Eklektisms Rīgas arhitektūrā” (1988). Jāpiebilst, ka tieši arhitektu pienesums šīs sērijas pētījumos ir bijis visjūtamākais, no kā izriet secinājums par Latvijas arhitektiem kā konsekvēntākajiem sistematizētu atziņu paudējiem sabiedrības un kultūras vērtību paradigmu mijiedarbībā. Tā arhitektu G. Jansonu pelnīti var minēt Kurzemes senāko koka arhitektūras paraugu pētnieku priekšgalā ar monogrāfiju „Kurzemes pilsētu senās koka ēkas. 17. gs. – 19. gs. vidus” (1982). Savukārt arhitektam G. Zirnim pienākas pateicība par Rīgas Sv. Pētera baznīcas izpēti un restaurācijai veltītu grāmatu „Pētera baznīca Rīgā” (1984). Varbūt mūsdienās būs grūti saprotams, ko nozīmē ateistiski pozicionētas ideoloģijas apstākļos publicētā pirmā izcilam sakrālās arhitektūras pieminek-

lim veltītā monogrāfija. Tai sekoja arhitektūras teorētiķa G. Erdmaņa pētījums par viduslaiku cietokšņiem un pilim „Kurzemes viduslaiku pils” (1989) – vēlākajiem baltvācu muižniecības politiskās, ekonomiskās un arī kultūras varoņības simboliem, pret kuru izpētes, aizsardzības vai pat restaurācijas nepieciešamību ar nepārvaramu nihilismu izturējās gan Latvijas valsts tās nodibināšanās pirmajos gadu desmitos, gan padomju režīms. Ar pieredzi, kas uzkrāta ilggadējos Rīgas pilsētbūvnieciskās attīstības pētījumos, šo sēriju 1992. gadā bagātināja arhitekts A. Holcmanis, kā savu devumu pievienojot monogrāfiju „Vecrīga – pilsētbūvniecības ansamblis”.

Nodēvējot Rundāles pils muzeju par alternatīvu zinātnisko institūciju, raksta autors vēlējās pasvītrot šī muzeja darba specifiku, akadēmiski fundamentālā veidā apkopojot arhīvu informāciju par visu stilu un periodu Latvijas arhitektūras un mākslas vēsturi. Plašais muzeja līdzstrādnieku kolektīvs 70.- un 80. gados, apzināti ejot B. Vipera darba metodes pēdās un to amplitūdu ievērojami paplašinot, izzināja Latvijas pilsētbūves vēsturi, piļu, muižu un sakrālo arhitektūru, vāca informāciju, priekšmetiskās un fotogrāfiskās liecības par sakrālo un lietišķo mākslu visā republikā un, tālu pārsniedzot šī ievērojamā pētniecības skolas priekšgājēja veikumu, veidoja tematiskas izstādes no restaurētiem vai no bojāejas izglābtiem mākslas artefaktiem, publicēja tematiskus zinātnisku rakstu krājumus, radot spēcīgu konkurenci Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Tēlotājas mākslas sektora pētījumiem. Būtībā šīs spēcīgās alternatīvās zinātniskās institūcijas ambīcijas pozitī-

vā veidā nosvēra pētniecības svaru kausus sev par labu, pārņemot vēsturisko stilu arhitektūras un mākslas izpētes iniciatīvu, bet Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas speciālisti ar nedaudz izņēmumiem sašaurināja savu pētījumu diapazonu līdz latviešu profesionālās mākslas izziņai un interpretācijai. Rundāles pils muzeja darbinieku ekspedīcijās, arhīvu darbā, artefaktu atlases, restaurācijas un sistematizācijas rezultātā tika veidotas plašas tematiskas Latvijas tēlotājam un lietišķajam mākslai nozīmīgas izstādes, kuras pavādīja zinātniski katalogi. Par atsevišķām tēmām tie joprojām ir vienīgie izziņas avoti, kas metodoloģiski akadēmiskā formā sniedz gan maksimālo pārskatu par tematiski atlasīto mākslas priekšmetu rašanos, meistariem, saglabāšanās pakāpi un stilistikajām pazīmēm, gan arī hrestomātiskas ziņas par vēsturisko fonu.

Izcilāko katalogu vidū pieminams I. Lancmanes sarakstītais 17. gadsimta portretu katalogs, kam ir izcila un pilnīgi autonoma avota vieta pagaidām neuzrakstītajā Latvijas mākslas vēsturē. Cits muzeja darbinieču – D. Lidakas un Dz. Miķelsones – sastādītais katalogs „Alva Latvijas mākslas amatniecībā VI – XX gadsimtā”, kas pavādīja līdzīga nosaukuma izstādi, pilnīgi noteikti uz daudziem gadiem paliks vienīgais pārskata dokuments par šo interesanto lietišķās mākslas nozari. Kā ilgu gadu pētījumu un mākslas zinātnieces V. Vilītes iestrāžu rezultāts, sadarbībā ar Valsts Ermitāžas kolēģi M. Lopato un Rīgas Vēstures un kuģniecības muzeja darbinieci A. Jursoni vienlaikus ar tā laika aculieciniekiem neaizmirstamu izstādi Rundāles pilī 1990. gadā tika publicēts zināt-

niskais katalogs, kas dokumentēja Latvijas sudrabkaļu mākslas izstrādājumus kā muzeju krājumos, tā dievnamos. Savas kvalitātes un tematikas aspektā tas uzreiz ieguva starptautisku ievēribu. Šis katalogs, kuram 1993. gadā pievienojās sudrabkaļu darbu un meistaru zīmju reģistrs starptautiskajā muzeju, izsoļu namu un kolekcionāru aprītē ir neapšaubāms Latvijas sudrabkaļu izstrādājumu atribūcijas palīglīdzeklis un šī lietišķās mākslas veida evolūcijas liecība. Uz sabiedrisko un politisko pārmaiņu sliekšņa Rundāles pili 1989. gadā sarīkoto izstādi „Elejas pils” 1992. gadā papildināja autoru kolektīva radīts katalogs, kas plašā kultūrvēsturiskajā un mākslas kontekstā izvērtēja Latvijas klasicisma muižu arhitektūrai, interjeram, ainaviskajām kvalitātēm un pasūtītāju – fon Mēdemu dzimtai – nozīmīgu problēmu loku, radot precedentu vēlākajām publikācijām.

Šobrīd vēlos tikai pieminēt un atgādināt dažas franču filozofa Renē Dekarta atziņas, kuras jau 1637. gadā viņš izteicis grāmatā „Pārruna par metodi”. R. Dekarts optimistiski atgādināja, ka jāmeklē metode, kas būtu brīva no trūkumiem. Var piebilst, ka absolūtisma laiks radīja vīzijas par absolūti precīza instrumenta vai ideālas metodes atrašanos iespēju. Pēc Dekarta vārdiem, pietiek sekot četriem pamatprincipiem, lai izziņa būtu objektīva, tātad – absolūta. Pirmkārt, neuzskatīt par patiesu to, par ko nav pārliecināši zināms, ka tas tāds (paties) ir. Otrkārt, ieteicams sadalīt katru pētāmo struktūru tik daudz daļās, cik vien iespējams, lai izziņas problēmu atrisinātu. Treškārt, analītiskā doma virzāma noteiktā kārtībā, sākot ar visvienkāršā-

Jakoba Mullera vara grebums "Kristus kristīšana" (1590. gads) pēc Bartolomeja Šprangera zīmējuma. Moraht - Fromm A. Theologie und Frömmigkeit in religiöser Bildkunst un 1600. Neumuenster, 1991, Abb. 110, S. 205.

kajiem objektiem, lai maz pamazām paceltos līdz vissarežģītāko struktūrelementu izziņai. Ceturtkārt, ir veicama visaptveroša uzskaitē vai pārskats, lai pārliecinātos, ka nekas būtisks nav izlaists. Jo galvenais apsvērum, kas iedrošina pētnieku, ir doma, ka „visas lietas, ko cilvēki vien var izziņāt, seko viena otrai un neviena no tām nevar būt ne tik tāla, lai līdz tai galu galā nevarētu nokļūt, ne arī tik apslēpta, lai to nevarētu atklāt”.

Zemītes baznīcas altāra atribūcijas metodes

Lai ilustrētu Latvijas mākslas vēstures „skolas”, respektīvi, avotu un pētniecības metožu tradīciju pēctecību un arī efektivitāti, kā interesantam izpētes objektam raksta autors pievērsīsies Zemītes luterāņu baznīcas altārim. Pagājušā gadsimta 70. gados tas iekļauts Rundāles pils muzeja baznīcu mākslas priekšmetu krājumā. Līdzīgi daudzām iekārtām no baznīcām, ko slēdza padomju okupācijas režīma ierēdņi, arī Zemītes baznīcas altāris kļuva

par muzeja īpašumu un iekļu-va zinātniskajā aprītē ar nepilnīgu vai savā veidā mitoloģizētu atribūciju.

Ar hercoga Gotharda Ketlera 1567. gada 28. februāra rece-su muižnieku fon Butlaru dzimtas īpašumā Plānos dibinātajai draudzei, kas tolaik apvienoja gan Zemītes, gan Plāņu muižas ļaudis, bija nepieciešams savs dievnams. Kurzemes hercogistes vēstures pētnieks J. Juškevičs lēš baznīca Zemītē radusies ap 1570. līdz 1580. gadu. Luterāņu baznīcas vēsturnieks E.H. Bušs piemin Plāņu un Zemītes muižas īpašnieka dāvināta un baznīcas tornī iekārta zvana uzrakstu: „Als man schrieb 1585 Jahr, liess mich Barthel Butlar giessen, das ist wahr” („Kad bija 1585. gads, mani lika izliet Bartels Butlars, tā ir patiesība.” – Aut.). Tā kā zvānus parasti iegādājās tad, kad dievnams praktiski bija jau uz-būvēts, pēc agrāko gadsimtu uzskatiem ar zvana ievietoša-nu tornī baznīcas „mutē” tika simboliski ielikta „mēle” dieva vārda daudzināšanai plašā ap-kārtņē. Secināms, ka Zemītē sa-va baznīca bijusi jau 16. gadsimta beigās, taču visticamāk, ka tā varēja būt koka celtne. Ņemot vērā, ka Latvijas klimatiskajos apstākļos koka baznīcu ēku mūžs vidēji bija 50 līdz 80 gadi, var pieņemt, ka 16. gadsimta otrajā pusē celtais dievnams nebija nekāds izņē-mums. Tādējādi mūsdienās pastāvošā mūra baznīca varē-tu būt celta 1640. līdz 1650. ga-dos. Daļēji tas izriet no mācītāju hronoloģijas, kas no Kandavas draudzes atdalītās Zemītes draudzes apkalpošanai sākās ar Georgu Hessingu, kurš pa-stāvīgu mācītāja darba vietu ieguva 1643. gadā. Fon Butlari tolaik bija viena no ietekmīgā-kajām un, respektīvi, arī turīgā-

kajām Kurzemes muižniecības dzimtām, tādēļ iespaidīga diev-nama būve un oriģināla altāra iegāde ir likumsakarīgs rezul-tāts.

Pēc tam, kad Zemītes baznī-cas altāris nonāca muzeja krā-tuvēs, tā neparastās formas un augstā apdares kvalitāte pie-vērsa uzmanību un raisīja mi-nējumus. Rundāles pils muzeja jaunieguvumiem veltītajā ap-skatā toreizējais direktora viet-nieks zinātniskajā darbā L. Kļaviņš par Zemītes altāri rakstīja, ka tas ir tuvs „itāliešu marmora kalumu formām” un „tā autors droši uzskatāms par ārzemnieku, jo kokgriezumu augstais mākslinieciskais un tehniskais līmenis to uzkrītoši izceļ starp vietējo skolu darinā-jumiem”. Pilnīgi pašsaprotama ir toreizējās publikācijas autora vēlme meklēt Latvijas mākslas caurmēra kvalitātēm netipiska darinājuma cilmi ārpus ierastās kultūras kontaktu ģeogrāfijas un ārpus zināmo meistarū un darbnīcu loka un vēlās renesan-ses laika formās veidota altāra perfekcijā saskatīt varbūtēju itā-ļu mākslas paraugu ietekmi. Taču jau ievērojamākie Baltijas sakrālās mākslas pētnieki – B. Vipers un S. Karlings – tika norādījuši, ka Kurzemes herco-gistes dievnamu arhitektūras un vēl vairāk kokgriezumā darinā-to iekārtas priekšmetu – altāru, kanceļu, patronāta ložu un ēr-ģeļu – meistari un atdarināša-nas cienīgi paraugi meklējami Prūsijā. Par ideju, preču, māks-las un amatniecības ražojumu apmaiņas centru, līdzīgu Libe-kai, Rostokai vai Dancigai, pēc Vācu ordeņa mestra Albrehta no Brandenburgas 1525. gadā īstenotās ordeņa sekularizāci-jas un neatkarīgas Prūsijas her-cogistes dibināšanas kļuva Kēnigsberga. Caur Kēnigsber-gas ostu norisinājās Prūsijā ra-žoto lauksaimniecības preču

un Eiropas ražojumu apmaiņa. Protestantiskas universitātes iz-veidošana 1544. gadā un her-coga vasaļu – muižnieku ekonomiskās varas palielināša-nās 16. gadsimta beigās un 17. gadsimtā sekmēja Prūsijas nozīmes pieaugumu arī Balti-jas jūras piekrastes teritoriju kul-tūras apmaiņā. Ja 20. gadsimta 20. un 30. gados mākslas vēs-turnieki runāja par baznīcu kokgriezumu meistarū Dēbeļu darināto paraugu ietekmju un viņu darbu migrāciju no Prūsi-jas uz Kurzemi, un šo kultūras kontaktu ceļu apliecināja N. Sefrensa vecākā izveidotās darbnīcas rokraksts, tad mūs-dienās par aksiomu ir kļuvis vērojums, ka Latvijas un visas Baltijas ērģeļu būvi gan kon-strukciju, gan mākslinieciskā veidola ziņā ir ietekmējuši Kē-nigsbergas meistarū un darbnī-cu darba paņēmieni un tehniskie jauninājumi.

Ņemot par izejas punktu šā-du varbūtību, raksta autors sā-ka Zemītes baznīcas altāra analogus meklēt Prūsijas kultūras mantojumā. Šis nozares nozīmī-gākais un Kurzemes sakrālās mākslas avotus uzrādošais pē-tījums ir profesora A. Ulbriha grāmata „Austrumprūsijas tēl-niecības vēsture” (Geschichte der Bildhauerkunst in Ostpre-ussen) divos sējumos, kas no 1926. līdz 1929. gadam iespies-ti Kēnigsbergā. Tajā uzmanību pievērsa Otrajā pasaules karā izpostītās Bartenšteinas (mūs-dienās – Bartošice – Polijas te-ritoriā) baznīcas altāris dienvidos no Kēnigsbergas. Sa-līdzinot gan Zemītes, gan Bar-tenšteinas altārus, nebija grūti konstatēt to kompozicionālo un stilistisko līdzību.

Abiem altāriem ir daudz ko-pīga: arhitektoniskā divu stāvu karkasa pārbagāts ornamentāli plastiskais rotājums, kas, atda-

Muzicējošie eņģeļi J. Mullera vara grebumā - Zemītes altāra tēlu prototipi: eņģelis ar arfu

rinot burtu S un C formas, vijas un ritinās kompozicionāli pretēji vērstās spirālēs. Arhitektoniskais karkass ir „tīrs”, ordera konstrukcijas nepiesārņo ornamentu vijumi. Toties to iekšienē, nišās un arī uz dzegām, atbilstoši renesanses kanoniem, ievietotas skulptūras. Altāru uz būvē autors abos gadījumos pieļauj dažāda, pat nesaderīga mēroga skulptūru lietojumu. Šāds māksliniecisks paņēmieni ir apzināti lietoti, lai ar optisku mānu panāktu lielāka telpiskā dziļuma iespaidu. Gan Zemītes, gan Bartenšteinas altāru predellās ikonogrāfiskās kompozīcijas autoram ir bijis svarīgi ievietot horizontāli izstieptu Svētā vakarēdiena sižeta atveidojumu: Zemītē – gleznotu, Bartenšteinā – kokgriezuma cilni. Abos altāros kā pirmā, tā arī otrā stāva arhitektoniskā konstrukcija veidota kā trīsdalīga kompozīcija ar skulptūrām malās. Abu altāru centrs konstruēts kā trīslapja formas dzegas pārjuma niša, kurā ievietota teatrālam inscenējumam līdzīgi komponēta daudzfigūru kompozīcija. Zemītes baznīcā tā attēlo Svēto ģimeni, bet Bartenšteinas al-

tārī – Betlēmi ar ganu pielūgšanas ainu. Abos altāros zem trīslapja dzegas kā galvenā sižeta aktīvs vērotājs un atbalstītājs attēlots eņģeļu orķestris. Virs altāru kokgriezumu piramīdas gan vienā, gan otrā gadījumā kokgriezējs ir novietojis smalku skulpturālu tēlu, kas šķietami disonē ar ievērojamo altāra kopapjomu. Zemītē altāra augšu rotā krucifikss, Bartenšteinas baznīcā tā bija Kristus augšamcelšanās skulptūra. Kolonnu bāzes abiem altāriem rotā identisks, smalki izgriezts kariatīdas motīvs, bet šķietami haotisko auss skrimšļu, zarnu un pākšu ornamentu vijumos iekomponēti lentēs iekārtu augļu ķekari. Savā iracionāli „bioloģiskajā” vidē atdzīvojušos ornamentu jūklī izgrieztās groteskā sejas, manierīgi vaicstoties, smaida par visa notiekošā nopietnību.

Viena stila robežās, pat pēc vieniem grafiskajiem paraugiem strādājot, dažādi meistari radījis līdzīgus, taču individuālā rokraksta ziņā atšķirīgus kokgriezumus. Taču Zemītes un Bartenšteinas altāru ornamentu griezumus nešaubīgi jūtams vienas kokgriezēju darbnīcas, viena meistara rokraksts. Austrumprūsijas baznīcu kokgriezumu pētnieks A. Ulbrihs, nekā nezinot par Zemītes altāri, tam ārkārtīgi tuvu Bartenšteinas altāri identificē kā Kēnigsbergas un Šippenbeilas meistara Joahima Pfaffa (Pfaffkes) darbnīcas veikumu un datē to ar laika periodu starp 1650. un 1660. gadu. Ņemot vērā Zemītes altāra meistara centienus kokgriezuma ornamentus pakļaut manierīgai auss skrimšļa un spirāļu rotācijai, bet pašu ornamentu griezumus veidot abstraktās, no augu valsts motīviem tālās formās, var izteikt pieļāvumu, ka Latvijas mākslas vēsturei tik būtiskais altāris ir salīdzinoši ag-

rāks J. Pfaffa darbnīcas veikums par Bartenšteinas altāri. Pēc formāli stilistiskajām pazīmēm Zemītes altāra rašanās laiks šķiet tuvāks 1650. gadam, kas arī atbilst kopējai Ziemeļeiropas tendencei 17. gadsimta otrajā ceturksnī un gadsimta vidū. Par laikmetīgas formas izjūtas analogiem piesaucot kokgriezēja Ludviga Minstermana darbus Šlezvīgas Holšteinas baznīcās un no Olīvas baznīcas zviedru nolaupīto kanceļi un altāri, kas novietota Skoklosterā baznīcā, jāatzīst, ka J. Pfaffa darbnīca Austrumprūsijā ir bijusi savas nozares avangardā un 17. gadsimta vidū Baltijas jūras zemju mākslas tirgum piegādājusi visaugstākās raudzes darinājumus.

Bartenšteinas baznīca Otrā pasaules kara gados ir sašauta, daļēji iznīcinot arī J. Pfaffa darināto altāri. Taču ap 30 tā skulptūru ir saglabājušās un atrodas Heilsbergas (Lidzbark Warminski) muzejā Polijā. To izpētē iegūtie dati, kā arī formu salīdzinājums ar Zemītes altāra skulptūrām nākotnē var palīdzēt noskaidrot abu altāru autora un arī Zemītes altāra polihromijas izpētes uzdotos jautājumus.

Rundāles pils muzeja darbinieku veiktās fragmentārās zondāžas un konservācijas pasākumi ir atseguši Zemītes altāra korpusā vairākus sižetiskus un ornamentālus gleznojumus, ļāvuši ielūkoties kokgriezuma skulptūru un ornamentu bagātajā polihromijā. Tā pārsteidz ar dekoratīvu bagātību un rotaļīgumu starp altāra pirmo un otro stāvu pildīnos iegleznoto puķu vāžu atveidojumā. Kokgriezuma ornamentu uz kolonnu bāzēm pēc attīrīšanas no vēlāka laika krāsas atmirdzēja zaļas un sarkanās lakas toņos. Restaurācijas darbnīcās nonā-

kušās apustuļu skulptūras pēc nevajadzīgo krāsu slāņu noņemšanas atklāja sarežģīta krāsojuma sistēmu. Tajā netrūkst nedz žilbinoša zeltījuma, nedz sudrabojuuma, nedz arī lielos laukumos uz apgērba klātu spoži sarkanās, violetās, zilās un zaļās krāsas pigmentu. Turklāt katras skulptūras tērps, atbilstoši kokgriezumā modelētā tērpa detaļām un rakursam, ir individuāli modelēts krāsās un papildināts ar smalku ornamentējumu. Altāra cokola jeb predellas trīs gludie laukumi ir aizpildīti ar meistarīgi izpildītām miniatūrglezņām. Centrālā glezna ar Svētā vakarēdiena sižetu holandiešu baroka mākslai raksturīgā manierē ataino slēgtu telpu nakts apgaismojumā ar Kristus un apustuļu simbolisko tikšanos pie galda. Malējās gleznās atspoguļotas dzidras saules gaismas pielietas ainavas ar bibeliskajiem personāžiem priekšplānā un reālistiskiem dabas elementiem. Daļējie oriģinālā krāsojuma atsegumi ļauj pārliecināties, cik liela loma J. Pfaffa darinātajā kokgriezuma ansamblī ierādīta krāsojumam un gleznojumam, zeltījumam un sudrabojumam īpaši žilbinoša un teatrāla efekta panākšanai. Nevaram būt pārliecināti, vai J. Pfaffs savu kokgriezumu krāsošanai vienmēr sadarbojās ar pētnieku A. Ulbrichta minēto Bartenšteinas baznīcas iekārtas krāsotāju Georgu Krebsu, taču iespējams, ka šī sadarbība ir bijusi pastāvīga un ilgstoša. Jāpieņem, ka tik augstas raudzes meistars kā J. Pfaffs sadarbojās tikai ar sev līdzīgas kvalifikācijas daiļkrāsotāju, par ko liecina arī Zemītes baznīcas altāra gleznu un polihromijas ekskluzīvā kvalitāte.

Latvijas mākslas vēsturnieku uzdevums ir izdarīt savus secinājumus un, atmetot apšaubā-

J. Mullera vara grebuma fragments ar virieša - kristīšanas ainas dalībnieka attēlu - Jāzepa tēla prototipu Zemītes altāra cilnīm

Muzicējošie eņģeļi J. Mullera vara grebumā - Zemītes altāra tēlu prototipi: eņģelis ar lautu

mus pieņēmumus, apliecināt savu izvēli. Šī raksta autors savu izvēli jau ir izdarījis un ar lielu pārliecību izsaka apgalvojumu, ka Bartenšteinas un Zemītes baznīcu altāri izgatavoti vienā darbnīcā un ir viena meistara darbs, kura mākslinieciskais rokraksts ir identisks abos gadījumos. Ģeogrāfiskajam attālumam šajā gadījumā nav nekādas nozīmes, jo starp Kurzemes hercogistes un Prūsijas ostām pastāvēja intensīva kravu pārvadājumu apmaiņa, kas ļāva nelielu gabarītu altāri izjauktā veidā vairākos pajūgos pa zemes ceļu vai jūru nogādāt Zemītē. Ļoti iespējams, ka nākotnē veicamie Kurzemes baznīcu kokgriezumu atribūcijas mēģinājumi ļaus identificēt arī citu Prūsijas meistarību darbnīcās radušos darbu esamību Latvijas dievnamos un tādējādi apliecinās abu kaimiņzemju ciešo mijiedarbību līdzīgas sakrālās kultūrainavas veidošanā.

Pētījuma turpinājumā tā autora nolūks ir aprakstīt 16. un 17. gadsimta mākslai raksturīgu jaunrades metodi, kuru pēc grāmatu iespiešanas atklāšanas

lietoja renesanses laikmeta mākslinieki un kuru plaši izmantoja kā gleznotāji, tā kokgriezēji visu turpmāko mākslas stīlu diapazonā. Līdzīgi kā vairums Itālijas mākslinieku – epiģoņu – savos darbos centās sekot autoritātēm un atdarināt viņu glezniecības un tēlniecības stīlu vai kompozīcijas, iepazīstot tās pilsētu laukumos un baznīcās, tā centrālās un arī Ziemeļeiropas māksliniekiem nācās strādāt pēc kokdzelumos vai vara grebumos iespiestiem grafiskiem paraugiem, tos atdarinot un variējot. Arī dievnamu interjeru veidošanā pasūtītāji un mākslinieki vadījās pēc paraugprojektiem, tos vai nu atdarinot maksimāli precīzi un vēl uzlabojot, vai arī vienkāršojot un pielāgojot konkrētajai vietai, funkcijai. Ja gleznotāja vai kokgriezēja meistarība nebija visaugstākās raudzes, pēc vienkāršotā izpildījuma var būt grūti pazīt grafisko prototipu. Toties meistarīgs pasūtījuma veicējs spēja visai brīvi „ceļot” grafisko paraugu kompozīciju un detaļu tezaurā un nereti radīja pilnīgi oriģinālu dažādu motīvu sintēzes tēlu. Šādu mākslinieciskās virtuozitātes veiksmīnieku vidū gribētos ie-

rindot arī Zemītes baznīcas altāra kokgriezēju J. Pfaffu. Bet kā to pierādīt?

Uzskatāmi kokgriezēja jaunrades metodi var rekonstruēt, par izpētes objektu izvēloties Zemītes altāra centrālo kompozīciju ar augstcilni griezto Svētās ģimenes atveidu. Pēc pieredzes var prognozēt, ka itāļu renesanses atbalsis centrālās un Ziemeļeiropas zemes sasniedza galvenokārt ar nīderlandiešu, bet nedaudz arī ar vācu, franču vai itāļu grafikas pastarpinājumu. Tā tas notika gan ar gleznu, gan tēlniecības darbu, altāru un kanceļu kokgriezumu kompozīcijām. Meklējot analogus, tieši nīderlandiešu autoru 16. gadsimta beigās darināto vara grebumu klāstā atrodams ne mazums Zemītes altāra cilņa kompozīcijas tuvu līdzinieku. Atlasot trīs vēlās renesanses noskaņās radītus vara grebumus, piemēram, pēc B. Šprangera motīviem H. Golciosa 1585. gadā darināto kompozīciju, pēc H. van Ahena zīmējuma E. Sadelēra 1589. gadā veidoto sižetu „Svētā ģimene ar Sv. Katrīnu, Jāni Kristītāju un eņģeli” un apmēram tajā pašā laikā pēc H. van Ahena meta tapušo E. Sadelēra vara grebumu ar „Svētās ģimenes” attēlu un salīdzinot tos visus ar Zemītes altāra cilni, par vienojošu, pirmkārt, var uzskatīt diagonālās kompozīcijas principu, kas konsekventi saglabāts visos mākslas darbos. Otrkārt, visi autori ir sekojuši tādai kā modes tendencei, uz kompozīcijas diagonālēm tēlus izvietojot pēc pretstata principa: vecam pretnostatīts jauns, sievietei – vīrietis, eņģelis, Kristus bērnam – muzicējošs eņģelis vai Jānis Kristītājs u.t.t. Treškārt, atbilstīgi tēlojuma paņēmieniem manieristu un agrā baroka mākslā, laimīgās Svētās ģimenes siže-

tā gan nīderlandiešu grafikās, gan Zemītes altāra cilnī darbojošos personu ķermeņu proporcijas ir īpaši pagarinātas, to kustības graciozas un pauž laisku apmierinātību. Atveidoto varoņu pozas izstaro saldkairu mieru, bet mazās un graciozās galvas ienes kompozīcijas noskaņā tādu kā rotaļīguma elementu.

Zemītes altāra cilņa prototipu cerot atrast Ziemeļvācijas un Prūsijas mākslu ietekmēšajā nīderlandiešu vara grebumu autoru daiļradē, bija iespējams izsekot un definēt savdabīgu baznīcu kokgriezēju, gleznotāju un tēlnieku jaunrades metodi: kompilatīvu vairāku grafisko paraugu atlasī, apzināti selektīvu motīvu izvēli un radošu to kombināciju jaunas sižetiskas kompozīcijas izveidei. Ar vislielāko pārliecību iespējams apgalvot, ka Zemītes altāra meistara J. Pfaffa rokās atradies Jakoba Mullera ar 1590. gadu datētais vara grebums „Kristus kristīšana”, kas darināts pēc B. Šprangera zīmējuma. Lai gan vara grebuma kompozīcijā iekļauts pāri par 50 pilnā augumā vai fragmentāri attēlotu personāžu – notikuma dalībnieku, skatītāju, alegorisku līdzjutēju un eņģeļu –, pēc detalizēta salīdzinājuma ir skaidrs, ka J. Pfaffs tieši šajā kompozīcijā ir atradis sešas galvenās cilnī attēlotās figūras un muzicējošo eņģeļu grupā identificējamo personu vidū saskatījis desmit atdarināšanas cienīgus prototipus. Ikonogrāfisko sižetu atšķirība un altāra centrālās kompozīcijas nozīmīgums ļauj izskaidrot darbojošos personu skaita ievērojamu samazinājumu kokgriezuma cilnī atšķirībā no vara grebuma lapas.

Salīdzinot grafiskā parauga un Svētās ģimenes cilņa frag-

J. Mullera vara grebuma fragments ar eņģeļa attēlu - Marijas sejas un roku kompozīcijas prototips Zemītes altāra cilnīm

mentos, pārliecinoši atklājas motīvu aizgūšanas metode, respektīvi, arī altāra ikonogrāfiskās koncepcijas autora un kokgriezēja darba paņēmieni. Zemītes baznīcas altāra cilņa labajā augšējā stūrī, visaugstāk par visiem pārējiem personāžiem, blakus arhitektoniskai konstrukcijai redzams kokā izgriezts eņģelis ar lautu, kuru viņš aptvēris muzicēšanai raksturīgā kustībā. Iepriekš minētajā pēc B. Šprangera darinātajā J. Mullera vara grebumā virs Kristus kristīšanas dalībnieku galvām attēlotās eņģeļu orķestra dalībnieku grupas kreisajā pusē ir divi līdzīgi mūziķi. Vienam eņģelim rokās viola da gamba, bet otram – lauta. Gan pozas, gan instrumenta satvēriens ir visātrāk identificējamās pazīmes, bet tērpu fasons un matu sasukas var kalpot par sekundārām identifikācijas pazīmēm. Tam, ka grafiskajā paraugā un kokgriezuma cilnī personāžu pozas

var atšķirties kā spoguļattēlam no „klišejas”, izskaidrojums meklējams kopēšanas, projicēšanas vai grafiskā parauga palielināšanas tehnoloģiskajā procesā. Tādēļ šāda „labās” un „kreisās” puses apmaiņa visai bieži sastopama, grafikas māksliniekam pārceļot kompozīcijas autora zīmējumu uz vara grebuma plates, vai arī nākamajā aizguvuma pakāpē, atdarinot grafisko paraugu, gleznotājs vai kokgriezējs nonāk pie spoguļattēla versijas. Turpinot Zemītes altāra tēlu prototipu meklējumus, „eņģelis – arfas spēlētājs” Svētās ģimenes cilņa kreisajā apakšējā stūrī ir parafraze par arfu un eņģeļu pozitīvu spēlējošajiem eņģeļiem vara grebuma lapā. Ja vēl šie paralēlismi nešķiet pietiekami pārlicinoši, tad atliek vien salīdzināt Zemītes altāra cilņa augšmalā zem trīslapja formas dzegas iekomponēto eņģeļu orķestri ar J. Mullera vara grebumā attēloto nedaudz kuplāko mūziķu sastāvu. Pat nepieredzējuša vērotāja skats šeit nemaldīgi atklās absolūtu līdzību arfu un violu da gambu spēlējošajos eņģeļos.

Zemītes altāra cilņa kreisajā augšējā stūrī zem drapērijas attēlots Jāzeps sēdoša patriarha pozā. Viņa fizionomija, kā arī matu un bārdas veidojums atgādina renesanses mākslinieku iztēles radītos mitoloģiskos personāžus. Vara grebuma kompozīcijā „Kristus kristīšana” vairākiem notikuma dalībniekiem grafikas lapas labajā pusē mākslinieks piešķīris līdzību ar bārdainu Neptūna galvu. Tās pašas iegarenās sejas, šķipsnās krītošā bārda un ūsas, izspūrušie mati ļauj viegli izveidot summāru veca vīra tēlu, kāds pēc tradīcijas arī ir Jāzeps. Protams, kokgriezējam nācās at-

kāpties no kolektīvajā peldē iesaistīto puskaילו kristību ainas liecinieku kailķermeņu atveidojuma un Jāzēpa tērpam gūt ierosmi grafikas lapas tālākajā plānā redzamo senioru tēlos. Visgrūtāk Zemītes altāra personāžu vidū ir uzrādīt konkrētu grafisko paraugu cilņa priekšplānā uz podesta stāvošajam Jānim Kristītājam, kurš arī ir attēlots kā bērns, turot rokās Svētā gara simbolu – balodi. Taču viegli ģērbto eņģeļu un notikuma dalībnieku pozas un detaļas piedāvā pietiekami lielu ķermeņa rakursu un apģērbu izvēli kompilatīvas bērna skulptūras izveidošanai.

Grafisko paraugu selektīvas izmantošanas metodes visai universālo lietojumu apliecina arī Marijas un viņas bērna – Kristus prototipu identifikācija J. Mullera vara grebumā. Lai gan Zemītes altāra cilnī Marija attēlota sēdoša, gan viņas, gan Kristus galvu pretēji vērsto skatienu atveids nešaubīgi pazīstams grafikas lapas priekšplānā kreisajā malā redzamo stāvošo divu eņģeļu grupas kompozīcijā. Liela talanta īpašniekam, kāds bija arī J. Pfaffs, ir pa spēkam grafisko paraugu masveida atdarināšanas laikmetā nepalikot epigonim.

Pierādījums tam, ka J. Mullera vara grebuma „Kristus kristīšana” kompilatīvs izmantojums „Svētās ģimenes” kompozīcijas radīšanai 17. gadsimtā varēja būt plašāka parādība, ir Kretingas Vissvētās Jaunavas Marijas baznīcas dienvidu sājoma altāra gleznā pārceltā kompozicionālā versija par Svētās ģimenes tēmu. Kretingas baznīcas altāra gleznai adaptētais Kristus kristīšanas personāžu pārcēlums no grafikas uz audekla ir ienesis kompozīci-

J. Mullera vara grebuma fragments ar virieša - kristīšanas ainas dalībnieka attēlu - Jāzēpa tēla prototipu Zemītes altāra cilnīm

jā jaunu detaļu. Jāņa Kristītāja vietā gleznas labajā malā redzama Sv. Anna. Piemērs liecina vien to, ka pēc grafiskiem paraugiem līdzīgā manierē ir strādājuši daudzi renesanses un baroka laika mākslinieki. Šādā kontekstā arī Zemītes altāra tēlnieka darba paņēmieni nav nekāds izņēmums. Taču Latvijas kultūras vēsturei tik nozīmīgā altāra mākslinieciskā meistarība ir tas apbrīnīgs cīnīgais faktors, kas gan autoru, gan pašu darbu paceļ Baltijas reģiona augstāko sasniegumu rangā. Ne velti jau 1926. gadā A. Ulbrihs cildināja kokgriezēja J. Pfaffa darbu Bartenšteinas baznīcai, sakot, ka tas „savu tēlniecisko un rotājošo kokgriezumu dēļ, savas īpašās tektoniskās uzbūves un tajā slēptās iedarbības spēka ziņā citu Austrumprūsijas darbu vidū atrodas pašā pirmajā vietā”. Tagad, kad ir kļuvusi zināma darbnīca un noskaidrots meistara vārds, šos pašus vārdus iespējams attiecināt arī uz Zemītes baznīcas altāri.

Tukumnieces kleita 18. gadsimta nogalē

Ievads

2005. gadā, pieminot 1795. gada 27. novembrī izdoto Katrīnas II rīkojumu par aprinča pilsētas tiesību piešķiršanu Tukumam, muzeja izstāžu zālē Pils tornī tika atklāta izstāde par Tukumu 18. gadsimtā. Saskaņā ar izstādes ieceri tajā tika atgādināti svarīgākie tā laika vēsturiskie notikumi Tukumā, parādītas nozīmīgās ar pilsētu saistītās vēsturiskās personas un iespēju robežās atspoguļota tukumnieku sadzīve 18. gadsimtā.

Lai izpildītu pēdējo uzstādījumu, izstādes sagatavošanas darbu ietvaros tika nolemts izgatavot 18. gadsimta nogales sievietes tērpa rekonstrukciju, kas ilustrētu turīgas tukumnieces ģērbšanās veidu šajā laika posmā.

Tā kā neviens tik sens tukumnieces tērpa oriģināls līdz mūsu dienām nav saglabājies un arī līdz šim apzinātajos 18. gadsimta mākslas darbos tieši Tukuma dāmu garderobe nav apskatāma, izstādei paredzētais tērps tika darināts, balstoties uz modes vēstures literatūrā atrodamajām analogijām, šī laika posma gleznās un gravīrās redzamajiem tērpiem un citu Latvijas muzeju kolekcijās esošo oriģinālo tērpu paraugiem.

18. gadsimta sieviešu mode Eiropā

Pirms pāriet pie konkrētā tērpa raksturojuma un tā izgatavošanas problemātikas, nepieciešams kaut neliels ekskurs attiecīgā laikmeta tērpu un to izpētes vēsturē.

F. H. Barizjens. Nezināmu jelgavnieku ģimenes portrets. 1783. gads. Ārzemju mākslas muzeja kolekcija.

Jāatzīst, ka 18. gadsimta Eiropas kultūras vēstures pētniecībā tērpiem un modei kopumā veltīta salīdzinoši liela uzmanība, turklāt – tērpu vēsture nav tikai informācija par apģērba fasonu un ģērbšanās paradumu maiņu gadsimtu gaitā, bet arī kultūras vēstures nozare, kura apskata dažādu zemju kultūras sakarus un to mijiedarbību, ekonomikas vēsturi, tehnoloģiju un ražošanas attīstību, dažādu sabiedrības slāņu sociālās attiecības.

Šiem jautājumiem veltītas plašas publikācijas, sākot no bagātīgi ilustrētām vispārējām tērpu vēstures hrestomātijām¹ un dažādu muzeju un kolekciju katalogiem² un beidzot ar specializētiem izdevumiem, kuros padziļināti pētītas tērpu piegriezuma īpatnības, to izgatavošanas paņēmieni un sniegts

ieskats visdažādāko apdares elementu pasaulē³. Ir pētījumi, kuri veltīti tikai tērpu apdarei⁴ un detaļām.⁵

Runājot par sievietes tērpu 18. gadsimtā, līdzīgi kā jebkurā citā laikmetā, vispirms jāatzīst, ka gadsimts ir pārāk ilgs laiks, lai aplūkotu minētā perioda modi kā kaut ko vienotu un monolītu. Simts gadu laikā mode pārdzīvoja būtiskas pārmaiņas, kuras izraisīja ne tikai estētisko priekšstatu maiņa, bet arī rūpniecības, tehnoloģiju un zinātnes attīstība, ģeogrāfiskie atklājumi, kā arī izmaiņas politiskajā dzīvē un sociālajās attiecībās.

Modes noteicējas visā 18. gadsimta gaitā tomēr nemainīgi bija Francija un Anglija. Sākot no 20. gadiem, populārākais Eiropas augstākās sabiedrības

dāmas tērps bija kleita ar simetriskām, dziļām, krītošām ielocēm muguras daļā – tā sauktais franču fasons jeb *robe à la française*. Kleitas augšdaļa priekšpusē bija cieši pieguļoša un atvērta. Atvērumā nēsāja atsevišķu, pie korsetes piespraustu, krāšņi rotātu priekšdaļu. Zem kleitas valkāja tā paša vai cita auduma svārkus, kuri priekšpusē bija redzami. Tērpa apdarē bagātīgi lietoja mežģīnes un lentas, bet svārku daļas apjomu veidoja ar karkasveida apakšsvārka – panjē – palīdzību. Karkasu veidoja vai nu ar metāla stīpu, vai vaļa saru palīdzību.

Vienlaikus lietošanā bija dažāda piegriezuma jakas – kazakins, karako, *juste* (kamzolis), *pet en l'air*, *pierrat*. Tās valkāja gan atvērtas ar korseti, gan aizvērtas ar atbilstošiem apakšsvārkjiem vai vieglāka materiāla svārkjiem. Īpaši jakas nāca modē ap 1780. gadiem, kad tās vilka kā neformāla tērpa vai rita mājas apģērba sastāvdaļu.

Nozīmīgas pārmaiņas Eiropas sieviešu mode piedzīvoja 1760. līdz 1770. gados, kad kopš 1720. gadiem populāro kleitu ar dziļām brīvām ielocēm uz muguras pakāpeniski nomainīja slaidāka silueta apģērbs ar sašaurinātām muguras ielocēm. Sākot no 80. gadiem, *robe à la française* dāmas lietoja vairs tikai kā galma tērpu ļoti oficiālās pieņemšanās. Pakāpeniski viņas atteicās arī no atvērtās kleitas augšdaļas un piespraustās izrotātās priekšdaļas. Kleitas ņieburu turpmāk piegriezta no diviem auduma gabaliem ar aizpogājamu vai aizšņorējamu aizdari, kas bija ievērojami vienkāršāka un praktiskāka valkāšanai.

Otrs, ne mazāk populārs piegriezuma veids bija augumam pieguļoša kleita – manto jeb *ro-*

be a l' anglaise, kura kopš 80. gadiem kļuva par iecienītāko apģērbu Eiropas dāmu garderobēs. Šī tērpa kleitas mugurpuses ieloces ņiebura daļā vairs nebija brīvi krītošas, bet nošūtas.

Arī šī tipa tērps gadsimta gaitā piedzīvoja pārmaiņas. Līdzīgi kā franču fasona kleitās, arī šī tērpa piegriezumā gadsimta otrajā pusē ieviesās ņieburs ar aizdari priekšpusē, muguras ieloces kļuva seklas un pārveidojās par piecām iešuvēm muguras vidū, sānos un zem piedurknēm. Kleitas ņiebura formu nostiprināja ar katrā vilē ievietotiem korsešu kauliņiem. Šādas kleitas svārku daļu piegriezta atsevišķi, to stiprināja pie ņiebura, un tai varēja būt pagarināta aizmugures daļa – velce. Svārku daļu ar ļoti sīkajām ielocēm nēsāja priekšdaļā atvērtu, lai būtu redzami apakšējie svārkji, kurus, līdzīgi kā pie franču fasona kleitām, darināja no tāda paša (vai gaišāka) materiāla kā kleitu. Atšķirībā no *robe à la française*, šī tērpa svārku daļā vairs nelietoja panjē, bet gan gurnu spilventiņus – polsterus.

Tuvojoties gadsimta nogalei, vieglāki un smalkāki kļuva arī kleitu audumi, apdare un mežģīnes. Ja vēl 1770. un 1780. gados tērpu apdare bija ļoti bagātīga – krokojumi, ieloces, volāni, liels daudzums lentišu un pušķu, tad jau 80. gadu nogalē modē sāka izpausties apgaismības priekšstatu sekmētais vienkāršības kults. Moderno angļu stila kleitu turpmāk rotāja vairs tikai plakanas ieloces un šaurs apmalojums ar tresi vai lentīti, bet vēlāk tērpus nerotāja vispār, atturīgo, paskarbo iespaidu kompensējot ar aksesuāriem – kakla lakatiņiem fišu, šallēm un jostām.

Hercogienes Dorotejas tērpa piedurknes apdare. Fragments no F. H. Barizjena gleznas „Hercogiene Doroteja ar meitām Vilhelmini un Paulīni”, 1783. gads. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja kolekcija.

18. gadsimta 80. gados radās arī pilnīgi atšķirīga fasona tērps, kas būtiski iespaidoja dāmu ģērbšanās stilu 19. gadsimtā. Tas perfekti atbilda apgaismības idejām par vienkāršību kā augstāko estētisko kvalitāti un antīkās kultūras kā parauga noteicošo lomu.

1783. gada Parīzes Salonā tika izstādīts V. Lebrēna gleznotais Francijas karalienes Marijas Antuanetes portrets, kurā viņa bija attēlota ģērbusies brīva piegriezuma kleitā, kas vēlāk ieguva nosaukumu *chemise à la reine* (karalienes krekls). Šāda piegriezuma kleitas ideju Eiropā bija ieviesušas francūzietes, kas bija izceļojušas uz Ameriku, un tādēļ tās dēvēja par *robe à la creole*. Priekšpusē vaļējā kleita pie kakla izgriezuma tika bagātīgi krokota un stiprināta ar saspraudi, bet vidukli tās apjomu saturēja plata lentas josta. Piedurknes bija cieši pieguļošas locītavām, un tās stiprināja ar lentīti vai auk-

liņu. Šādas kleitas darināja no ļoti smalka, balta Indijas muslīna, kura mazgāšanas un balināšanas (zilināšanas) māksla Eiropā nonāca, pateicoties Amerikas kontinentā dzīvojošajām francūzietēm.

18. gadsimta sieviešu tērpi Latvijā

Tuvinoties 18. gadsimta tukumnieces tērpiem, jāatzīst, ka šajā kontekstā ir svarīgi zināt modes attīstības gaitu Latvijā. Diemžēl šobrīd par 18. gadsimta tērpu vēsturi Latvijā ir atrodamas tikai atsevišķas publikācijas, turklāt šī perioda tērpiem veltītie teksti, kā likums, ir tikai nodaļa kādā apkopojumā aprakstā. Senākā no šādām publikācijām ir E. Veilanda sarakstītā nodaļa V. Purviša redakcijā izdotojā Mākslas vēsturē,⁶ savukārt I. Freimaņa grāmatā „Laiks. Laikmets. Mode”⁷ 18. gadsimta apģērbiem veltītas jau pāris nodaļas. Diemžēl I. Freimani tērpi vairāk interesējuši kā laikmeta paradumu un tikumu atspulgs, mazāk – kā izstrādājums un tekstil kultūras objekts.

18. gadsimta tērpi īsi raksturoti arī Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja tērpu kataloga⁸ ievadtekstā, taču arī te bez vispārējas Eiropas modes vēstures pārstāsta atrodam gauži maz lokālajām parādībām veltītu pārdomu.

Svarīgāki par dažādiem pētījumiem tērpu vēstures studijās, bez šaubām, ir paši autentiskie attiecīgā laikmeta tērpi, bet arī šajā ziņā, runājot par 18. gadsimtu, situācija Latvijā nav iepriecinoša.

Lielākā tērpu kolekcija Latvijā glabājas Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā, un tās krājumā ir uzskaitīti vairāk nekā 2000 priekšmetu. Diemžēl 18. gadsimta modi šajā kolekcijā reprezentē ļoti nedaudzi

sieviešu un vīriešu tērpi, kā arī atsevišķas to detaļas. No šī laika posma dāmu garderobes līdz mūsu dienām nonākuši vairāki stepēti svārki, kleita un dažas jakas.

Otra nozīmīgākā Latvijas kolekcija, kurā atrodamas aplūkojamā perioda drānas, glabājas Rundāles pils muzejā un ietver galvenokārt apģērbus, to fragmentus, audumu paraugus un aksesuārus no Kurzemes hercogu, muižnieku un garīdznieku apbedījumiem. Daļa muzeja kolekcijas priekšmetu apskatāma ekspozīcijā Rundāles pilī, bet daļa – muzeja filiālē Jelgavā, Kurzemes hercogu kapeņēs.

Nozīmīgs avots tērpu vēstures pētniecībai ir arī gleznas un grafikas darbi, kuros redzams portretēto cilvēku apģērbs. Tēmas kontekstā par īpaši nozīmīgiem uzskatāmi tie 18. gadsimta portreti, kuros attēloti lokāli – Latvijas teritorijā dzīvojoši – cilvēki. Saprotamu iemeslu dēļ tie vairumā gadījumu ir sava laika nozīmīgi personāži – valdnieki, muižnieki, politiķi un sabiedriski darbinieki, turklāt absolūti lielākā to daļa ir vīrieši. Ievērojami mazāks skaits portretu rāda pilsonisko aprindu pārstāvjus un sievietes.

Līdzās gleznām saglabājušies arī nedaudzi grafiski darbi, kuros attēloti lokāli 18. gadsimta personāži. Sievietes loma sabiedriskajā dzīvē tolaik bija maza, tādēļ gravīras ar sieviešu attēlojumu, par paraugu izmantojot gleznotos portretus, tika darinātas reti.

Analizējot gan Latvijā saglabājušos oriģinālos 18. gadsimta tērpus, gan drānas, kādas tās redzamas tā laika portretos, varam pārlicināties, ka augstākās sabiedrības mode Latvijā kopu-

mā, protams, sekoja galvenajām Eiropas tendencēm, sevišķi to zemju paraugiem, ar kurām Latvija bija politiski, saimnieciski vai citādi cieši saistīta (Vācija, Krievija, Skandināvijas valstis). Tā, piemēram, Eiropā 18. gadsimta 60. gados tipiskais franču fasona tērps redzams 1767. gadā gleznotās brīvkundzes Sofijas Eleonoras fon Kampenhauzenas⁹ portretā no Ungurmuižas, bet divu šāda piegriezuma tērpu oriģinālus no muižnieku apbedījumiem Skaistkalnes baznīcas kapeņēs var apskatīt Rundāles pils muzeja tērpu ekspozīcijā.¹⁰

Tā kā, šujot tukumnieces tērpu, bija iecerēts atspoguļot ģērbšanās manieri 18. gadsimta nogalē (kad Tukums ieguva apriņķa pilsēta statusu), tā sagatavošanas procesā lielāka uzmanība tika veltīta tērpiem, kuri darināti pēc 1780. gada. Līdz ar to īpašu uzmanību ir pelnījuši tērpi, kurus valkājusi 18. gadsimta Latvijas nozīmīgākā dāma – Kurzemes hercogiene Doroteja – un kādi tie redzami vairākos viņas portretos. Hercogienes tērpus viņas sabiedriskā stāvokļa un īpašo materiālo iespēju dēļ, protams, nevar uzskatīt par Latvijai tipiskiem, tomēr var droši apgalvot, ka tiem, īpaši Kurzēmē, bija nozīmīga parauga loma, iespējams, gan galma un aristokrātijas, gan turīgo pilsonisko aprindu ģērbšanās veidu.

Ap 1782. gadu datētajā portretā¹¹ hercogiene attēlota koši zilā, iespējams, zīda atlasa tērpā ar cieši pieguļošu, pagarinātu trīsstūra formas, mugurpusē aizdarītu ņieburu un dziļu kakla izgriezumu. Tērpa pusgāro piedurkņu galus un dekoltē izgriezumu rotā krokotas mežģīnes, bet uz labā pleca uzsprausta hercogienes manti-

ja. Šī tērpa fasons un mežģiņu izmantošanas veids vairāk tipisks Eiropas 18. gadsimta otrās trešdaļas modei.

Ap 1783. gadu tapis Kurzemes galma mākslinieka F. H. Barizjena gleznotais hercogienes Dorotejas parādes portrets, kurā viņa attēlota kopā ar mazgadīgajām princesēm Vilhelmīni un Paulīni.¹² Te hercogiene ģērbta skaistā, apdares detaļām bagātīgi rotātā pieguļošā atlasa auduma kleitā – manto jeb *robe a l' anglaise* smalki niansētā violeti pelēkā krāsā. Hercogienes virskleitu papildina zaļa auduma apdare un ielocēs kārtotas mežģīnes, tērpu rotā gaišas kažokādas apdare un krāsains izšuvums. Aizdare atrodas tērpa priekšpusē un ir rotāta ar pogām un tresēm. Arī atšķirīgas krāsas (pērļu pelēki) svārki ir rotāti ar krāsainu izšuvumu, izšuvumu treljāžas rakstā, gaišas kažokādas joslu un ielocēs kārtotām mežģīnēm.

Analizējot Kurzemes augstāko aprindu dāmu portretus, nākas konstatēt, ka arī tajos visai ātri izpausmes atrada pašas jaunākās Eiropas modes tendences. 1785. gadā (tikai divus gadus vēlāk par iepriekšējo portretu) gleznotajā hercogienes Dorotejas portretā,¹³ tāpat arī viņas pusmāsas Elīzas fon der Rekes portretā,¹⁴ jau redzamas pilnīgi cita fasona kleitas – tā sauktā *chemise a la reine*, kas Eiropā kļuva populāra pēc 1783. gada. Līdzīgā tērpā hercogieni Doroteju ap 1790. gada attēlojis arī J. H. Šrēders.¹⁵

To, cik ātri un radikāli jaunākās modes tendences guva izpausmi Latvijas modē, līdzīgi kā šodien, arī 18. gadsimtā noteica nevis kādi objektīvi faktori, bet gan konkrētās per-

sonas izglītība, vecums, sabiedriskais stāvoklis, personīgās īpašības un, sevišķi – iespēja operatīvi iepazīt jaunāko tērpu pasauli.

Piemēram, hercogienes Dorotejas galma dāma Anna Marija Frederika fon Taube jau 18. gadsimta 80. gados gleznotā portretā¹⁶ attēlota zilganpelēkā kleitā ar mežģiņu volānu ap pievilktu kakla izgriezumu un piedurknēm, kā arī platu, aizmugurē sasietu jostu-šalli. Šāda piegriezuma tērpos daudzas angļu un franču dāmas attēlotas vēl 90. gados. Savukārt hercogienes atraitnes Benignas Gotlibas¹⁷ portrets, kurā viņa attēlota sēru drānās, vēl 1778. gadā ģērbta tērpā ar atsevišķi piestiprināmu krāšņi rotātu priekšdaļu, kas bija tipiska 18. gadsimta vidū.

Domājot par prototipu Tukumā tērpam, piemērotāks, protams, likās paraugs, kurā būtu redzams nevis valdnieces vai citas turīgas aristokrātes tērps, bet gan kādas pilsoniskām aprindām pieskaitāmas personas apģērbs. Šādā kontekstā par izcili nozīmīgu avotu uzskatāms F. H. Barizjena gleznotais grupas portrets, kurā attēlota kādu Jelgavas pilsoņu ģimene¹⁸.

Gleznas centrā redzamā sēdošā kundze tērpā vienkārši, bet eleganti, un, cik to atļauj noprast gleznojums, ir ģērbta gaiši pelēkā angļu stila kleitā. Tērpa aizdare ir priekšpusē, bet garo piedurkņu galus rotā plakanās ielocēs kārtots volāns un mežģīne. Arī uz dāmas krūtīm ar ziedu pušķīti sasprausto kakla lakatiņu fišu pa perimetru rotā pavisam nedaudz pievilktā mežģīne. Kā būtiska tērpa detaļa jāatzīmē detalizēti attēlotā, iespējams, caurspīdīga zīda aube ar violetas lentas un siki plisētas apmales apdari.

Gleznā redzamās vecākās meitenes gaiši violetā kleita darināta pēc piegriezuma, kas vairāk raksturīgs 18. gadsimta otrās trešdaļas tērpiem; cieši pieguļošā ņiebura aizdare atrodas mugurpusē, bet mežģiņu kārtojums ap pusgaro piedurkņu galiem ir raksturīgs 60. un 70. gadiem.

Apģērba vēsturē svarīgs ir ne tikai virsapģērba vizuālais izskats, par kuru zināmu informāciju sniedz kaut vai mākslinieku darinātie portreti, bet arī tie apģērba gabali, kurus gleznās parasti neattēlo – veļa un citas virsapģērba slēptas detaļas. Tādējādi iegūt informāciju par to, kāda bija sieviešu veļa un citi skatam slēptie apģērba gabali, no kāda materiāla un kādā veidā tie tika šūti, ir ievērojami grūtāk.

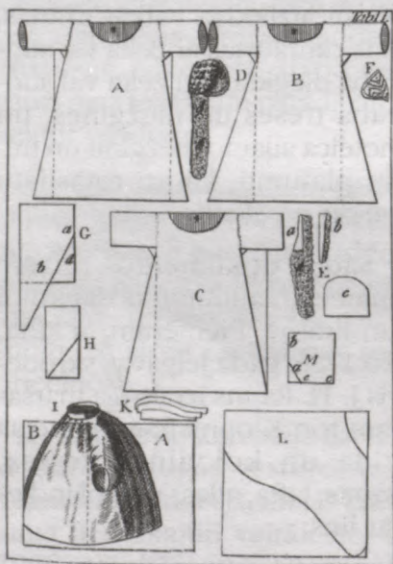
Ļoti nedaudz šos jautājumus izgaismot palīdz atsevišķi 18. gadsimta dokumenti. Tā vēl 18. gadsimta pilsētu kārtības noteikumos, lai ierobežotu birģeru vēlmi ārēji līdzināties aristokrātijai, ir norādīts, ka tiem jāvalkā savai kārtai piedienīgs apģērbs un rotas.¹⁹ Noteikumi aizliedza valkāt drānas, kas cauraustas ar zelta vai sudraba diegiem, arī zelta vai sudraba treses un mežģīnes, un noteica atļauto mežģiņu un tresu platumu, kā arī rotaslietu veidu un skaitu.

Šādos dokumentos reizēm minēti arī audumu nosaukumi un krāsas. Piemēram, rēķinā, ko 1786. gadā Jelgavas skroderis J. H. Ranns izrakstīja maršalam fon Klopmanam, minētas zīda un kokvilnas vestes, samts, tafta, atlāss un holandiešu lins.

Informācija par 18. gadsimta apgērbi Tukumā

Arī ar Tukumu saistītos 18. gadsimta dokumentos atrodamas atsevišķas norādes par audumiem un apgērbu. Tā 1777. gadā, uzskaitot ūtrupē pārdotās tirgotāja Johana Frīdriha Morica mantas, minēts viens liels lina audekla baķis, kas maksājis 1 valstsdālderu un puszeksera, bet attiecībā uz turīgo Tukuma tirgotāju Frīdrihu Vilhelmu Ziferu saglabājusies informācija, ka viņš ieveda preces tieši no ārzemēm, tai skaitā arī ar olekti mērāmās.²⁰

Interesanta informācija par apgērbiem atrodama Tukuma mācītāja P. K. Bauera (1723-1764) mantas inventarizācijas dokumentā, kas sagatavots 1764. gadā.²¹ Te rūpīgi uzskaitīti viņam piederējušie apgērba gabali – vairākas bikses un svārki no melna un pelēka samta, plīša, atlasa, sarža un dzeltena zīda kamzoliši, svārki un veste no Romas sarža, oderēti ar pelēku oderdrēbi, zīda rītasvārki ar pelēku oderi, četri pāri melnu zīda zeķu, viens pāris baltu zīda zeķu, 11 pāri vilnas

Kreklu piegrieztnes no grāmatas: Garsault, F. A. P. „Der Leinwandhandel”, kas izdota Berlīnē 1788. gadā.

zeķu, 8 ½ pāri baltu diega zeķu un 23 ceļojumu cepures. Sarakstā minēti arī 20 vīriešu krekli, darināti no Holandes lina un lina, turklāt uzskaitīti arī nedaudz saplēstie.

Sarakstā iekļauti arī ar sudrabu rotāti apgērba piederumi, tai skaitā 3 ½ pāri sudrabā ietvertu krekla pogu ar *corniol* akmeni, pāris sudraba un apzeltītu aproču pogu ar melnu akmeni un sudraba kakla sprādze, kā arī 3 ¾ lotes²² sudraba mežģīņu.

Sieviešu apgērba saraksts ir ievērojami pieticīgāks – tikai četri krekli, balti svārki *jupe*, apšūti ar sarkanu lentu, brūns apmetnis-mantiļa, rotāts ar zeltu, cepure no sudrabaina zīda, kleitas priekšdaļa un pāris mufes. Uzskaitīti arī trīs kabatas lakatiņi no Vārendorfas linaudekla, krāsains kabatas lakats no kokvilnas, pusizgatavota virsapgērba daļa no Holandes linaudekla un audumi – astoņas olektis Holandes audekla, 37 lina auduma gabali, septiņi krāsaini austi lina audekla gabali, pieci baķi nebalināta lina audekla, kopā 72 ½ olektis, trīs gabali krievu auduma.

Skrupulozā apgērba gabalu uzskaitē liecina gan par to salīdzinoši lielo vērtību, gan par tērpu nozīmīgumu, jo tieši ārējais izskats šajā laikmetā apliecināja cilvēka piederību noteiktam sabiedrības slānim.

Tukumnieces tērpa rekonstrukcija

Apkopojot visu pieejamo informāciju par to, kāds varēja izskatīties turīgas tukumnieces apgērbs 18. gadsimta nogalē, tika nolemts izgatavot tērpu, kuru, atbilstoši tālaika vispārējām modes tendencēm un tērpa darināšanas tradīcijām, veido šādas sastāvdaļas: krekls, apakšsvārki (tie varēja būt vai-

rāki), korsete, panjē (to varēja aizstāt arī cits tērpa siluetu veidojošs palīglīdzeklis), kabata, svārki, kleita, zeķes ar zeķu saitēm un kurpes. Tērpu var bagātināt arī galvassega, kakla lakatiņš fišu, vēdeklis, saulesargs un rotaslietas.

Krekls

Krekls 18. gadsimtā bija galvenā veļas sastāvdaļa. Atbilstoši konkrētās dāmas sabiedriskajam stāvoklim un turībai, to darināja no lina, kokvilnas vai zīda auduma. Oriģinālu 18. gadsimta krekla paraugu maz saglabājusies Eiropas kolekcijās, jo apgērba izgatavošana bija dārga, un jaunu kreklu parasti šuva tikai tad, kad vecais jau bija pilnīgi novalkāts.

Lai izgatavotu ticamu krekla atdarinājumu, tika izmatota krekla piegrieztnes, kura publicēta 1788. gadā izdotajā grāmatā „Der Leinwandhandel”²³. Krekls ir vienkārša taisna piegriezuma, ar trīsstūra ielaidu-

18. gadsimta 90. gadu sievietes tērpa rekonstrukcija. Krekls. D. Bruģa foto. 2005. gads.

miem sānu vilēs, un tā garums sniedzas nedaudz zem ceļiem. Ar aukliņu savilkta kakla izgriezuma un piedurkņu galu apdarei izmantotas mežģīnes, kas bija raksturīgi turīgākām aprindām.

Zeķes

Kā nākamo apģērba gabalu dāmas uzvilka zeķes, kuras tolaik parasti sniedzās līdz ceļiem un tika stiprinātas ar zeķu saitēm ceļa locītavā. Zeķes 18. gadsimtā darināja no kokvilnas vai zīda diegiem. Tās bija galvenokārt baltas ar krāsainu rotājumu ķīli virs potītes. Zeķu rotāšanai lielāku vēribu veltīja 18. gadsimta otrajā pusē, kad svārki kļuva nedaudz īsāki un atsedza dāmu potītes.

Lai tukumnieces tērpa rekonstrukcija būtu iespējami pilnīga, nākotnē būtu lietderīgi izgatavot arī tērpa piemērotas zeķes. Par paraugu atkārtotuma izgatavošanai var kalpot vairākas zeķes, kuras saglabājušās Rundāles pils muzeja kolekcijā.²⁴

18. gadsimta 90. gadu sievietes tērpa rekonstrukcija. Apakšsvārki. D. Bruģa foto. 2005. gads.

Apakšsvārki

Nākamais nozīmīgais un daudzskaitlīgais sievietes apģērba gabals bija apakšsvārki. To uzdevums bija ne vien pasargāt valkātāju no aukstuma, bet arī palīdzēt veidot tērpa siluetu. Atkarībā no sievietes turības, apakšsvārkus darināja no kokvilnas, lina vai zīda auduma. Vispirms tika uzvilkti tā sauktie "tikumības apakšsvārki", kas bija samērā šauri un sniedzās līdz ceļgaliem. Šis apģērba gabals aizstāja apakšbikses un sargāja sievietes pieklājību, ja gadījās paklupt vai stiprs vējš pacēla kuplos svārkus. Tālāk sekoja karkasveida konstrukcijas panjē vai gurnu spilventiņi, ar kuru palīdzību varēja veidot laikmetam atbilstošu moderno siluetu. 18. gadsimta nogalē panjē parasti valkāja zem galma tērpiem.

Mazāk svinīgos pasākumos un ikdienā dāmas lietoja ērtākos un vienkāršākos ar dūnām vai vati pildītos gurnu spilventiņus. Panjē nenēsāja arī zem *robe a l' anglaise*.

Tālāk sekoja viens vai vairāki kupli un gari apakšsvārki, turklāt – vairāki viegli apakšsvārki bija siltāki un veidoja kuplāku siluetu, nekā viens biezs.

Tukuma tērpa izgatavotie garie apakšsvārki ir kokvilnas auduma, un to apakšmalu rotā volāns. Šādi apakšsvārki varēja kalpot gan vieni, gan arī kā virsējie, ja attiecīgā persona valkāja vairākus apakšsvārkus.

Korsete

18. gadsimta tērpa augšdaļas siluetu veidoja korsete, kurā, lai uzturētu vajadzīgo formu, iešuva vaļu saru kauliņus. 18. gadsimta pirmajā pusē korsetes bija ļoti stingras, un tām varēja būt pat 162 kauliņi, bet gadsimta nogalē tās kļuva vien-

18. gadsimta 90. gadu sievietes tērpa rekonstrukcija. Korsete. D. Bruģa foto. 2005. gads.

kāršākas, un kauliņu skaits samazinājās. Tas bija iespējams arī tādēļ, ka formas veidošanai kauliņus tolaik jau lietoja arī kleitas ņieburā, parasti iestiprinot pa vienam katrā kleitas augšdaļas vilē.

Korsetes darināja no vienkāršaina vai rakstaina auduma, un, tā kā korsete mājās pildīja ne vien apakštērpa, bet arī virsapģērba lomu, to dažkārt rotāja pat ar izšuvumiem.

Veidojot Tukuma kleitas korsetes piegrieztņi, izmantota Parīzē izdotajā Lielajā franču enciklopēdijā (*"Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers"*, 1751 - 1772) atrodamie paraugi. Korsete šūta no kokvilnas auduma, un, atbilstoši piegrieztnei, tās katrā vilē iestrādāts pa korsešu kauliņam. Korsetes priekšpusē platumu krūšu daļā var regulēt, pateicoties šņorējumam, bet tās aizdares atrodas mugurpusē.

Kabata

18. gadsimta dāmas apģērbā kabatu mūsdienu izpratnē nebija, taču, lai varētu nēsāt līdzīdažādus sikumus, kabata tika izgatavota kā atsevišķa tērpa sastāvdaļa. Vienu kabatu vai kabatu pāri (pie katra sāna) izgatavoja kā atsevišķas auduma "kulītes" un ar jostas palīdzību stiprināja ap vidukli. Kabatas nēsāja zem kleitas, kuras sānu vilē bija izveidots īpašs atvērums. Kabatas parasti šuva no attiecīgā tērpa auduma, taču tās varēja rotāt arī ar izžuvumu vai stepējumu.

Svārki

Svārkus jeb *jupe* 18. gadsimtā valkāja gan kā patstāvīgu apģērba sastāvdaļu kopā ar dažādu piegriezumu jakām, gan kopā ar kleitu. Tā kā svārki bija redzami kleitas atvērtajā priekšpusē, tos darināja no kleitas materiāla vai cita pietiekoši skaista un koloristiski piemērota auduma. Ja svārkus

18. gadsimta 90. gadu sievietes tērpa rekonstrukcija. Kabata.
D. Bruģa foto. 2005. gads.

nēsāja kopā ar kleitu, tie papildus kuplināja tērpa apakšdaļas siluetu.

Kā īpaša tehnika, kādā 18. gadsimta rotāja svārkus, jānorāda stepējums, kuru veidoja, starp audumu un tērpa oderi liekot vates kārtu un tad ar sīkiem dūrieniem cauršujot, darinot ģeometrisku vai ziedu rakstu. Stepējuma veidošana bija darbietilpīgs un dārgs process, tomēr šādus svārkus dāmas bija iecienījušas tādēļ, ka, pateicoties to biežumam, labi veidojās modernais siluets. Stepēto svārku popularitāte Baltijā un Ziemeļeiropā (daži stepēti 18. gadsimta svārki ir saglabājušies arī Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja kolekcijā) skaidrojama ar klimatiskajiem apstākļiem, jo šādi svārki ievērojami labāk pasargāja valkātāju no aukstuma.

Tukuma tērpa izgatavošanai tomēr stepēti svārki netika izmantoti, jo to popularitāte 18. gadsimta nogalē ievērojami mazinājās.

Tukuma tērpa svārki, kuri redzami atvērtajā kleitas priekšpusē, ir darināti no kleitas auduma un, atbilstoši gadsimta nogales modes tendencēm, ir samērā vienkārši. Pie vidukļa tie kārtoti ielocēs, bet gar apakšmalu tos rotā laikmetam tipisks, plakanās ielocēs kārtots volāns.

Kleita

Tērpa skaistākā, sarežģītākā un noslēdzošā daļa ir kleita, kura Tukuma tērpā šūta kā *robe a l' anglaise*. Šis fasons tika izvēlēts tādēļ, ka 18. gadsimta nogales mākslas darbos, kuros attēlotas ar Latviju saistītas dāmas, tāds redzams visbiežāk.

Kleitas šūšanai tika izvēlēts kokvilnas atlasa audums ieaļ-

18. gadsimta 90. gadu sievietes tērpa rekonstrukcija. Svārki.
D. Bruģa foto. 2005. gads.

gani pelēkā krāsā, iedvesmojoties gan no hercogienes Dorothejas, gan Jelgavas 18. gadsimta nogales dāmas tērpa, kādus tos var redzēt jau pieminētajās F. H. Barizjena gleznās. Arī Eiropas modē, kā tas norādīts tērpu vēstures pētījumos, 18. gadsimta 70. gados modē vairs nebija spilgtas krāsas, bet pasteltoņi – gaiši rožains, zaļš, zils, krēmkrāsas.

Ap 18. gadsimta 80. gadiem notika izmaiņas arī priekšstatos par modernu auduma rakstu – ar ziedu rakstu izaustos audumus nomainīja svītroti, rotāti ar sīku vienlaidus rakstu, kā arī pilnīgi vienkrāsaini audumi.²⁵

Atbilstoši 18. gadsimta nogalei raksturīgajiem šūšanas paņēmieniem, tukumnieces kleitas ņiebura aizdare tika izveidota kleitas priekšpusē un ir dubulta. Apakšējā, kas stiprināta ar korsešu kauliņiem, ir aizšņorējama, bet virsējā – aizāķējama. Šāda ņiebura aizdare redzama arī oriģinālajam

18. gadsimta 90. gadu sievietes tērpa rekonstrukcija. Kleita. D. Bruža foto. 2005. gads.

18. gadsimta otrās puses tērpi, kas saglabāties Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja krājumā.

Atbilstoši 18. gadsimta pēdējā ceturksnī praktizētajam piegriezuma veidam, ņiebura mugurpusē tika izveidotas nevis ieloces, bet iešuves – muguras vidusdaļā, sānos un zem piedurknēm, turklāt vidus vīle liegi seko muguras izliekumam un ir pagarināta dažus centimetrus zem vidukļa līnijas.

Kleitas svārku daļa ir piegriezta atsevišķi un kārtota sīkās ielocēs, bet piedurknes piegrieztas šauras un sniedz līdz plaukstas locītavai.

Tukuma kleitas rotāšanai izmantotas antikvariātā iegādātas austas sudraba mežģīnes, kuras ielocēs kārtotas ap apaļo kakla izgriezumam un piedurkņu galiem. Šaura pelēka trese akcentē arī kleitas svārku daļas atvērumu.

Lai 18. gadsimta nogales tukumnieces tērpu uzskatītu par pabeigtu, tam būtu nepieciešams izgatavot arī galvassegu – ar ziediem un lentām rotātu aubi, salmenīcu vai platmali. Tāpat būtu vajadzīgas arī auduma vai āda kurpes uz papēža, kurām par paraugu varētu kalpot 18. gadsimta 80. gados no zīda auduma izgatavotās kurpes Rundāles pils muzeja kolekcijā.²⁶

Atsauces

- ¹ Boucher F. A History of Costume in the West. – Thames and Hudson, 1987. Thiel E. Geschichte des Kostüms. – Berlin, 1985.
- ² Four Hundred Years of Fashion. Victoria and Albert Museum./ Edited by N. Rothstein. – V&A Publications, 1984.
- История моды с XVIII по XX век. Коллекция Института костюма Киото. – Арт-Родник, 2002.
- ³ Arnold J. Patterns of Fashion 1. Englishwomen's dresses & their construction c. 1660-1860. – London, 1977. Waugh N. The Cut of Women's Clothes. 1600-1930. – New York, 1968.
- ⁴ Hart A., North S. Historical Fashion in Detail. The 17th and 18th Centuries. – V&A Publications, 1998.
- ⁵ Levey S.M., Wardle P. The Finishing Touch. Lace and Portraits at Frederiksborg. – Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, 1994.

- ⁶ Mākslas vēsture. III Lietājamās mākslas. V. Purviša vispārējā redakcijā. – R., b. g.
- ⁷ Freimanis I. Laiks. Laikmets. Mode. – R., 1998., 173. – 187., 193. – 196. lpp.
- ⁸ Kalniņa. L. Apģērbu kolekcija. – Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs, 2000.
- ⁹ J. F. Kunkels. Brīvkundzes Sofijas Eleonoras fon Kampenhauzenas portrets. 1767. g. a., e., 84 x 65 cm. Privātkolekcijā.
- ¹⁰ Rundāles pils muzeja kolekcija, inv. Nr. RPM plg 542.
- ¹¹ Frīdrihs Hartmans Barizjens. Kurzemes hercogienes Annas Šarlotes Dorotejas portrets. 1782. g., a., e., 80 x 66,5 cm. Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, inv. Nr. VG 82.
- ¹² Frīdrihs Hartmans Barizjens. Hercogienes Dorotejas ar meitām Vilhelmīni un Paulīni portrets, 1783. g., a., e., 225 x 158, Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, inv. Nr. VG 586.
- ¹³ Angelika Kaufmane. Kurzemes hercogienes Dorotejas portrets. Roma, 1785. g. Nezināma mākslinieka 18. gs. beigu kopija, a., e., 68 x 53. Rundāles pils muzejs, inv. Nr. 5417.
- ¹⁴ Antons Grafs(?). Elīzas fon der Rekes portrets. Ap 1785. g., a., e., 64 x 53,5. Rundāles pils muzejs, inv. Nr. 9286.
- ¹⁵ Johans Heinrihs Šreders (?). Kurzemes hercogienes Annas Šarlotes Dorotejas portrets. Ap 1790. g., a., e., 88,5 x 68 cm. Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, inv. Nr. VG 30.
- ¹⁶ Antons Grafs. Annas Marijas Ferderikas fon Taubes, hercogienes Dorotejas galmadāmas portrets. 18. gs. 80. gadi. a., e., 109 x 82. Arzemu mākslas muzejs, inv. Nr. GL 985.
- ¹⁷ Frīdrihs Hartmans Barizjens. Kurzemes hercogienes atraitnes Benignas Gotlības portrets. 1778 (?). g., a., e., 127 x 95 cm. Rundāles pils muzejs, inv. Nr. RPM 287.
- ¹⁸ Frīdrihs Hartmans Barizjens. Nezināmu jelgavnieku ģimenes portrets. 1783. g., a., e., 128,5 x 182,5. Arzemu mākslas muzejs, inv. Nr. GL 305.
- ¹⁹ V. Kvaskova. Ventspils 18. gadsimtā: pilsēta un cilvēki. // Ventspils rātes un tirgotāju ģilde. 18. gs. protokoli. – Latvijas valsts arhīvu ģenerāldirekcija, Latvijas Valsts vēstures arhīvs. – 2003., 15. lpp.
- ²⁰ Olekts – auduma mērs; Kurzemes hercogistes mēru sistēmā 61 – 63 cm.
- ²¹ LVVA, 3958. f., 1. apr., 667. lieta.
- ²² Lote – svara mērs; Kurzemes hercogistes mēru sistēmā aptuveni 13 grami.
- ²³ Garsault, F. A. P. Der Leinwandhandel. – Berlin, 1788., Tabelle 1.
- ²⁴ Prinča Pētera zeķītes. Pirms 1790. Kurzemes hercogu kapenes Jelgavas pili, inv. Nr. KHK 270.
- ²⁵ Four Hundred Years of Fashion. Victoria and Albert Museum./ Edited by N. Rothstein. – V&A Publications, 1984., – p. 28. – 29.
- ²⁶ Rundāles pils muzeja kolekcija, inv. Nr. RPM plg 542.

Valdemāra Tones glezna "Anna" Tukuma muzeja krājumā

Katra mākslas muzeja gleznu kolekcijā ir vairāki darbi, kas skatītājos rada īpašu interesi un mākslas zinātnieku vērtējumā tiek uzskatīti par ļoti nozīmīgiem, pat izciliem.

Par tādu mūsu muzejā tiek dēvēta Valdemāra Tones glezna "Anna", kur zeltaini dzeltenā tērpā pret pelēcīgi brūno logu stāv, domās iegrimusi, jauna sieviete. Šī glezna – izteiksmīgākā krāsu gammā un gaismēnu rotaļās, ir viens no skaistākajiem V. Tones koloristikas sasniegumiem.

Leonīds Āriņš, toreizējais muzeja pārzinis, gleznu ir iegādājies no autora 1938. gadā par pilsētas valdes finansējumu – 550 latiem. Āriņa zināšanas un gaume mākslas darbu izvēlē ir sekmējusi šodien muzejam tik nozīmīgās gleznas ieguvi. Tajā laikā šī glezna ir arī ievērojami pacēlusi visas kolekcijas māksliniecisko vērtību.

Lai izprastu šī portreta īpašo nozīmi, ir vērts vairāk uzzināt par tās autoru un tajā attēlotās sievietes personību.

Mākslinieks Valdemārs Tone laikā, kad top šī glezna, ir Rīgā labi pazīstams gleznotājs, kā arī Latvijas Mākslas akadēmijas pedagogs. Viņa audzēkņu vidū ir jauna, pievilcīga studente Anna Ozoliņa, kas kļūst par V. Tones gleznu modeli. Viņas portretējumi (precīzāk – figurālie gleznojumi) pārsteidz skatītāju ar sievietes – sapņotājas tēla radīšanu.

V. Tone dzimis 1892. gada

Valdemāra Tones glezna "Anna". Ap 1938. gadu. Tukuma muzeja gleznu kolekcija

28. martā netālu no Jaunpils pagasta – Anneniekos, zemkopju ģimenē, kurai ir vēlme un iespējas saviem bērniem nodrošināt labu izglītību. Deviņpadsmit gadu vecumā jauneklīs

devies uz Rīgu un iestājies V. Purviša vadītajā Rīgas pilsētas mākslas skolā. Daudz strādādams skolā un mācīdamies vēl vijoļspēli mūzikas skolā, V. Tone pārpulējies un gadu pavadījis mājās. Tad arī radusies iespēja apmeklēt Pēterburgu un skatīt mākslas darbus Ermitāžā. Sekojusi aizraušanās ar mākslas vecmeistariem – Leonardo da Vinči, Ticianu, Rembrantu. Mācības skolā turpinātas, tur iepazīti topošie mākslinieki – Konrāds Ubāns, Romans Suta, Kārlis Johansons.

Vēlāk, sākoties Pirmajam pasaules karam, no Parīzes atbraucis jaunais mākslinieks Jāzeps Grosvalds, kas ātri iekļāvies rīdzinieku pulciņā, ienesdams tur vēsmas no franču modernās glezniecības, aizraudams pārējos ar savu gleznošanas manieri.

Tuvojoties frontei, daudzi audzēkņi turpināja mācības. Penzas mākslas skolā, tai skaitā Jēkabs Kazaks, Kārlis Baltgailis, Romans Suta, Konrāds Ubāns un citi, ar kuriem Tonem nodibinājās tuvāks kontakts uz mūžu. Topošie

Pasniedzējs V. Tone ar saviem audzēkņiem. 20. gs. 30. gadi. Foto: no privāta arhīva

mākslinieki paguva iestāties arī latviešu strēlnieku rindās, bet 1918. gadā atgriezās Rīgā. Šajā laikā V. Tone jau bija nopietni pievērsies glezniecībai. 1920. gadā jaunie, talantīgākie Rīgas mākslinieki nodibināja savu grupu, kurā piedalījās arī V. Tone. Bet 1925. gadā viņu par pasniedzēju Mākslas akadēmijā uzaicināja tās dibinātājs un rektors Vilhelms Purvītis.

Sākumā V. Tone vadīja portretu glezniecības klasi, bet no 1932. līdz 1944. gadam bija jau

3. kursa akta glezniecības klases vadītājs. V. Tone bija studentu iecienīts pedagogs, lai gan reizēm mazrunīgs, pamācībās paskops un sākotnēji ļāva studentam "augt iekšēji pašam".

Mākslas zinātnieks un gleznotājs Arnolds Sildegis atceras: "Meistars nepiederēja didaktisku pamācītāju jeb impulsīvu sludinātāju pulkam. Netiku to dzirdējis baramies jeb kādā citā veidā savus ieskatus skaidrojam... Dažkārt mūsu sekmes vai nesekmību mērojām ar divainu mēru. Tone bija aizrautīgs smēķētājs un, piestājies pie studenta audekla, jo bieži aizdedzināja smēķējamo. Ja, kavējoties pie audekla, to izsmēķēja līdz galam, tā bija zīme, ka atradis ko saistošu, bet, ja aizdedzināto drīzi vien izdzēsis un devies pie nākošā audekla, tā bija zīme, ka redzētais nav meistarū apmierinājis."

Un tālāk: "Tone mācīja skatīties, redzēt un redzēto izteikt, negarlaikojot ar mazāk nozīmīgo detaļu piedevām. Jo bieži meistarū pieskārs gaismas un ēnu jautājumiem, kas viņa pašā mākslā ieņēma ievērojamu vietu. Jo bieži viņš mēdza teikt,

No kreisās: Anna Ozoliņa, Valdemārs Tone, Ansis Artums, Margarita Kovaļevska, Arturs Jūrasteters. 20. gs. 30. gadu otrā puse. Foto: no privāta arhīva

ka pareizi uzgleznota ēna ir pamats labam gaismas nostādījumam.”

Daudzi studenti sekoja viņa mākslas principiem, tai skaitā Anna Ozoliņa, Veronika Janelsiņa, Arturs Jūrasteters, Oskars Norītis, sākotnēji arī Kārlis Neilis un citi.

Vēlāk tukumnieks K. Neilis akadēmijas pasniedzējus zīmīgi salīdzināja savā grāmatā “Tie trakie gleznotāju gadi”: “...atmiņoties Ubānu, pirmā aina, kura noslīd gar acīm, rāda viņu, ejot pa garo akadēmijas gaiteni kā pret vēju, tad Tones gaita, pa šo pašu gaiteni pretim nākot, bija mierīga, nosvēta, un no vēja tuvuma nebija ne jausmas. Viņš nekad nesteidzās, un viņa uzvalks, labākā Rīgas drēbnieka darināts, nekad nebija melnā krāsā, un tas viņam nevainojami “sēdēja”. Tone pēc izskata un vēl vairāk pēc gara bija aristokrāts. Ne tikai katrs audzēknis, bet katrs, kam tikai bija saskare ar viņu, juta šo garīgo spēku, kas izplūda no viņa. Visi viņu cienīja – un varbūt no visiem visvairāk es. Viņš vadīja akadēmijas kursu, kur tika gleznotas ģimietnes, lai gan modeļi, kurus viņš pats

Mākslas akadēmijas karnevāls "Jautrie dāki". No kreisās stāv: Volfgangs Dārziņš, Anna Ozoliņa (Dārziņa), Valdemārs Tone, Annas māsa Marija Ozoliņa, Eduards Kalniņš, nezināms, Margarita Kovaļevska. 20. gs. 30. gadi. Fotogrāfs J. Ozols. Foto: no privāta arhīva

gleznoja, bija dažāda rakstura, no visiem tiem izplūda viņa pašā miers un skaidrība... Nekad no audekla pret skatītāju neraudzījās satraukts vai vismaz atklāts skats, bet modeļu acis, nemanāmi pievērtas, it kā kavējās atmiņās. Viens no viņa iecienītākiem modeļiem bija mūsu akadēmijas kolēģe Anna Ozoliņa.”

Jau studiju otrajā gadā Annai Ozoliņai radās iespēja iepazīties tuvāk ar savu pasniedzēju, jo V. Tone uzaicināja jauno,

inteliģento, glīto sievieti pozēt portreta gleznojumam. Tas notika 1930. gadā, kad tapa Annas portrets ar sarkano lakatu pār plecu, kas bija aizsākums viņas portretu turpinājumiem vairāku gadu garumā. Starp tiem ievērojamākie šodien atrodas Latvijas Nacionālajā mākslas muzejā (“Pie loga” 1932.; “Anna” 1932. un 1935.). Arī mūsu muzeja “Anna” ir pieskaitāma V. Tones izcilākajiem sasniegumiem. Šajā laikā, kā raksta mākslas zinātniece Dace Lamberga, “Annas tēls kļūst par simbolu ne tikai V. Tones daiļradei, bet lielā mērā arī latviešu 30. gadu glezniecībai”.

Diemžēl mūsu muzejā esošā glezna nav autora parakstīta un tās datējums noteikts pēc gleznas iepirkuma laika – tā tad ap 1937. gadu. Taču tā varētu būt gleznota arī agrāk, jo jau 1936. gadā U. Skulme žurnālā “Daugava” minējis, ka Tone dzelteno Annu, kas ir stipri līdzīga mūsējai, neatzīst par portretu.

Tones teiktais, ka “telpa un kustība ir tas, ko es meklēju”, pierāda, ka telpiskā vide, apgaismojums, modeļa novietojums (uzstādījums), kas bieži

No kreisās: M. Kovaļevska (saukta Čiepa), V. Tone, A. Ozoliņa (Dārziņa). 20. gs. 30. gadi. Fotogrāfs J. Ozols. Foto: no privāta arhīva

vien ir ēnā un ar muguru pret logu, rada īpašu noskaņu interjerā – atspoguļo sievietes domātājas vizuālu tēlu, protams, ar portretiskām iezīmēm. Tonem galvenais ir šī tēla būtības – iekšējās pasaules izteikums (apgarotība, dvēseliskums, harmonija).

Vēlāk, dzīvodama emigrācijā, Anna (nu jau Dārziņa) rakstīja: “Mēs, kādreizējie Tones skolnieki un draugi, meistarų atceramies kā kādu augstāku personību nekā mēs, “normālie” cilvēki. Daudzus gadus Tonem nopozējot, atminos viņu kā reizēm noslēpumainu būtni ar dažkārt neizprotamām, mazām speciālām savādībām. Piemēra pēc, viņš nekad nelielījās par savu padarīto darbu. “Ja jūs gribat iepazīt mākslinieku, meklējiet to, skatoties viņa darbos”... Kā jauna studente es viņa darbnīcā iemācījos saprast vairāk par glezniecības būtību, nekā visos akadēmijas gados.”

Kāpēc V. Tone izvēlējās gleznot tieši Annu? Par savu akadēmijas studiju biedri gleznotājs Jānis Kalmīte ir teicis: “Anna Ozoliņa bija pati sievišķ-

Mākslinieka Kārļa Neiļa darbnīcā pēc Tukuma muzeja atklāšanas 1936. gada 5. janvārī. No labās: Anna Ozoliņa, Margarita Kovaļevska, Valdemārs Tone, Dagnija Dzenis. Fotogrāfs nezināms. TMNM 8383

ķība. Ne par velti Tone viņu gleznoja un gleznoja, atklādam savā glezniecībā sievietes garīgo, iekšējo tēlu.”

Tieši dvēseliskās radniecības sajūta bija tā, kas mudināja Toni pievērsties Annai kā modelei. Savukārt Anna atceras: “Viņš līdzinājās manam tēvam ar absolūtu godīgumu, taisnīgumu, garīgo spēku un brīvu domāšanu. Tone kļuva visiecienītākā personība manā dzīvē...” Vai arī: “Laba draudzība var būt tikai ar tiem cilvēkiem,

ar kuriem var justies ērti bez runāšanas. Kad mēs ar Toni strādājām, Tone bija savā pasaulē, es savā – šis klusums bija skaists... Gleznošanas starplaiķā Tone pārdomāja padarīto ar vijoli rokā. Korrelli bija viņa “pārdomu” gabals.” Un vēl viens citāts: “Kādreiz, kafiju dzerot, kavējāmieš bērības atmiņās. Tone stāstīja, ka tajā laikā ļoti milējis spilgtu zaļu krāsu...” Jā, arī bērības atmiņas, kas abiem bija pietiekami saulainas, radija kopības sajūtu.

Anna Ozoliņa dzimusi 1911. gada 15. augustā Rīgas apriņķa Bīriņu pagasta “Puntužos”. Tā kā tēvs ir jurists, tad pastāvīgā dzīves vieta ir Rīga, kur arī skolojusies un septiņpadsmit gadu vecumā iestājusies akadēmijā. Taču lauku mājas saistās ar skaistākajām atmiņām. Viena no tām: “Ir Ziemsvētku brīvdienas mūsu lauku mājās. Mēs ģimenē bijām četri bērni – brālis un trīs māsas. Brālis mums lasīja grāmatas, kamēr mēs, māsas, zīmējām. Mana mamma bija laba zīmētāja, līdzīgi Jānim Jaunsudrabiņam. Visvairāk manas atmiņas saistās ar krāsām. Vēl tagad, pēc gadu desmitiem, atmiņās redzu saules apspīdētu zaļu mauriņu,

Valdemārs Tone pārdomu bridī ar vijoli. 20. gs. pirmā puse. Foto: no privāta arhīva

kur staigā balti tītari, un saldo ābeli ar citrona krāsas dzeltenīgiem augļiem...”

Arī akadēmijas diplomdarbam tika izvēlēta ģimeniska kompozīcija “Trīs māšas”, kurā redzama Anna ar otu un paleti rokās pie molberta un blakus sēdošās abas māšas pie liela loga ar lauku ainavu aiz tā.

Pēc akadēmijas Anna, kā vairāki citi jaunie mākslinieki, tai skaitā arī tukumnieki Kārlis Neilis un Ansis Artums, iestājās “Mūksalas” mākslinieku biedrībā, kuras idejiskais vadītājs un arī tālāk skolotājs bija V. Tone. Anna atceras: “Šajā biedrībā es biju pirmā sieviete. Tur arī pirmo reizi izstādījos ar Volfganga Dārziņa portretu. To iegādājās Valsts muzejs. Bija tāds uzskats, ka mākslinieks kļūst profesionāls no tā brīža, kad muzejs iegādājas pirmo darbu. Man šis patīkamais piedzīvojums notika 1940. gada janvārī, kad laukos nosala visas ābeles un Virza [rakstnieks Eduards Virza] paredzēja baigu vasaru.”

Ar Volfgangu, komponista Emīla Dārziņa dēlu, Anna iepazinās pie savas kursa biedrenes un draudzenes Margaritas Kovaļevskas (sauktas “Čiepa”) rīkotajā mākslinieku sanāksmē, lai gan koncertos bija jau agrāk ievērojusi šo konservatorijas audzēkni. Viņa stāsta: “Atradām daudz kopēju interešu ne tikai mākslā, bet arī citos dzīves apjomos. Viens no tiem bija bridža spēle. Ar Voli apprecējāmies 1939. gada Ziemassvētkos.”

Kļūstot par Annu Dārziņu, jaunā māksliniece vēl vairāk pietuvojās mūzikai, kuru mīlēja jau no bērnības. Draudzība Dārziņu un Tones starpā turpinājās, tika apmeklēti kopīgi pasākumi, koncerti, izstādes, arī akadēmijas slavenie karnevāli.

Tukumnieks Vilnis Vazdiks viesojas pie gleznotājas Annas Dārziņas Sietlā 1988. gada novembrī. Foto no V. Vazdika arhīva

Mākslas dzīvi Latvijā izmainīja Otrais pasaules karš. Daudzi mākslinieki, tai skaitā Anna un Volfgangs Dārziņi, kā arī Valdemāra Tones ģimene 1944. gada rudenī devās emigrācijā, gan ar domu – pēc iespējas ātrāk atgriezties dzimtenē. Pēc bēgļu nometnēm Vācijā V. Tone vēlāk dzīvoja Anglijā, Dārziņi aizbrauca uz Ameriku. Pirmo trimdas posmu līdz 1957. gadam Dārziņu pāris dzīvoja Vašingtonas pavalsts austrumos, Spokēnas pilsētā. Anna koleģi bērniem mācīja zīmēšanu un gleznošanu.

Par šo laiku K. Neilis, arī esot emigrācijā Zalcburgā, atceras: “Mūsu jau tā trauslie sakari pārtrūka pavisam. Tāpēc... biju ļoti pārsteigts un iepriecināts, saņemot no Amerikas saīnīti. To sūtīja Anna! Tanī bija raibi vasaras krekli. Katrā krekliņā pa kabatai, bet katrā kabatā pa dolāram! Labā, jaukā Anna! [Toreiz šim naudas zīmēm bija lielāka vērtība.] Tanī laikā, sakarā ar sievas nedziedināmo

slimību, bija manas dzīves melnākās dienas. Tas pārvērtā visu.”

Vēlāk Anna ar ģimeni pārcēlās uz Sietlu, kur, pēc viņas stāstītā, “tajos gados latviešu sabiedriskā un mākslas dzīve “sīta augstu vilni”. Sietlā bija universitāte ar labu mūzikas skolu, bija opera, ievērojami koncerti”.

Anna gleznoja, piedalījās latviešu mākslas kopizstādēs, sarīkoja vairākas personālizstādes, tika apbalvota ar Kultūras fonda laureātes nosaukumu. Un, cīnoties ar veselības problēmām, nodzīvoja līdz astoņdesmit septiņiem gadiem, iepriekš gan 1962. gadā zaudējot savu dzīves draugu (tikai piecdesmit sešus gadus vecu). Rakstura stingrība palīdzēja uzveikt sāpes, glezniecība piepildīja mākslinieces mūžu.

Savukārt viņas iemiļotais meistars Valdemārs Tone Londonā gleznoja, neradot gan vairs tik apgarotības pilnus portretus kā “Anna”. Pēc personāl-

izstāžu sarīkošanas 1953. gadā Stokholmā un Gēteborgā Tones ģimenes finansiālais stāvoklis uzlabojās, taču drīz vien mākslinieks sasirga ar slimību, kura tajā laikā nebija izārstējama, un 1958. gada 30. jūlijā sešdesmit sešu gadu vecumā aizgāja mūžībā.

Nav zināms, vai Annai izdevās realizēt (uzgleznot) kādreiz jaunībā redzētu sapni, kurā *“pāri arumiem nāk balts tēls un spēlē vijoli. Roka ar vijoli ir gaismā. Seja neredzama no tālienes, tikai galvas forma. Tuvumā jaunas meitenes seja.”*

Vai tā toreiz bija vīzija? Varbūt nojausma par jaunās studentes satikšanos ar savu skolotāju un draugu? Satikšanos, kurai bija liela un nozīmīga loma abu mākslas dzīves uzskatu veidošanā.

A. Dārziņa mirusi 1998. gada 7. novembrī, 1999. gadā pārāpbedīta Latvijā.

Par V. Tones “Annas” gleznojumiem zīmīgi teikts:

“... Tone “Annu”, višmaz dzelteno “Annu” neatzīst par portretu. Varbūt šis portrets būtu pieskaitāms tai īpatnējai Tones darbu grupai..., kas ar savu vielas un formas saskaņojumu tuvojas tīrajai mūzikai.”

Uga Skulme

Žurnāls “Daugava” 1936. 8.

“Tones portreti nav psiholoģiski reāli; viņam svešs žanrveidīgs tipa raksturojums. Cilvēka redzamais tēls kļūst par eksistences vēstītāju un garīgās būtības simbolu. Tones sievietes ar savu tikko jaušamo smaidu ir sapņaini vientulīgas un noslēgtas savā iekšējā dzīvē – ieģrimušas kontemplatīvā mierā.”

Jānis Siliņš

Reprod. albums. Valdemārs Tone. 1943.

“Annas tēls... ir dvēseliski apgarotākais. Tā ir pilsētnieciski, izsmalcināta modernā 20. gadsimta sākuma sieviete, ārēji harmoniska un rezervēta, iekšēji ekspresijas pilna. Parasti mākslinieki modeli nostāda pie loga tā, lai gaisma krīt no mugurpuses un seja paliek ēnā. Rodas savdabīgs renesansiska sfumato iespaids, jo ne velti Leonardo da Vinči ir viens no Tones tuvākajiem meistariem.”

Dace Lambergā

Izst. katalogs “Valdemārs Tone”. 1992.

“Kvēlojoša vakara gaisma pārpludina oranžā blūzē tērpto “Annu” Tukuma muzejā. Pelēcīgi vēsās plašo ēnu partijas, zaļganie fona toņi un karsti brūnie priekšplāna akcenti veido vienu no visskaistākiem Tones koloristiskiem sasniegumiem – krāsās tvikstošu, piesātinātu un reizē dzidru un gaisīgu.”

Anšlavs Eglītis

grām. Valdemārs Tone. 1944.

Izmantotā literatūra

Enciklopēdijas:

1. Māksla un arhitektūra biogrāfijās 1. Latvijas enciklopēdija, Rīga, 1995, 113.-114. lpp.
2. Māksla un arhitektūra biogrāfijās 2. Preses nams, Rīga, 2003, 191. lpp.

Grāmatas:

1. A. Eglītis. Valdemārs Tone. Latvju grāmata. Rīga, 1944, 3.-32. lpp.
2. K. Neilis. Tie trakie gleznotāju gadi. Vaidava, Nebraska, 1986, 198. lpp.
3. J. Siliņš. Latvijas māksla 1915.-1940. II. Daugava, Stokholma, 1990, 224.-231. lpp.

Reprod. albums:

1. Valdemārs Tone. (J. Siliņa, E. Melbārda red.). Zelta Abele, Rīga, 1943, 3.-7. lpp. 64. att.

Izstādes katalogs:

1. Valdemārs Tone 1892.-1958. (sast. D. Lambergā). Valsts Mākslas muzejs, Rīga, 1992, 3.-38. lpp.

Žurnāli:

1. U. Skulme. V. Tones glezna “Anna”. Daugava, Rīga, 1936, 8., 765.-768. lpp.
2. J. Strazdiņš. Valdemāra Tones – Anna. Sējējs, Rīga, 1937, 12., 1344. lpp.
3. L. Linauts. Gars un viela. Latvju Māksla, Merilenda, 1982, 9., 791. lpp.
4. J. Kalmīte. Saules gados atskatoties. Latvju Māksla, Merilenda, 1992, 9., 774.-776. lpp.
5. M. Kļaviņa. Anna Dārziņa. Saruna ar mākslinieci. Latvju Māksla, Merilenda, 1986, 12., 1120.-1127. lpp.
6. P. Savickis. Ievads izstādei, kura nenotika. Latvju Māksla, Merilenda, 1992, 18., 1778.-1780. lpp.
7. A. Dārziņa. Meistaru atceroties. Latvju Māksla, Merilenda, 1992, 18., 1780. lpp.
8. A. Sildegis. Pēc piecdesmit gadiem. Latvju Māksla, Merilenda, 1992, 18., 1783. lpp.
9. L. Švarcs. Ar jubilejas izstādi Anna Dārziņa iegājusi 8. gadu desmitā. Latvju Māksla, Merilenda, 1992, 18., 1843.-1844. lpp.

Tukuma muzejs vietējo laikrakstu atspoguļojumā

Ievads

2006. gada 6. janvārī Tukuma muzejs svinēja septiņdesmit gadu jubileju. Vērtējot muzeja darba rezultātus, radās iecere pētīt, kā laikrakstos atspoguļots muzeja tēls, kā tas mainījies un attīstījies sabiedriski informatīvajā telpā. Rakstu gatavoja autoru grupa Kristīnes Ozolas vadībā, izmantojot publikācijas Tukuma rajona teritorijā izdotajos laikrakstos. Tas veidots kā hronika un tajā apkopota īsa informācija par tām muzeja aktivitātēm, kas atspoguļotas vietēja mēroga preses izdevumos.

Informācija par Tukuma muzeju un tās attīstības periodiem iegūta no vairākiem laikrakstiem. Laikraksts "Jaunā Tukuma Balss" iznāca kopš 1930. gada. To izdeva Latvijas Zemnieku savienības vietējā organizācija un tās pirmais redaktors bija Eduards Rudzītis. No 1938. gada 15. septembra par redaktoru strādāja Fricis Forstmanis (pseudonīms Fricis Dziesma), no 1939. gada 6. jūlija - Osvalds un Eduards Ezeri. Laikraksts bija vienīgais preses izdevums, kas netika slēgts pēc tā sauktā Ulmaņa apvērsuma 1934. gada 15. maijā. Tas turpināja pastāvēt līdz 1939. gada 28. decembrim.

Laikraksts "Tukuma Ziņas" pastāvēja laikā no 1925. līdz 1934. gadam, kad Latvijas Republikas Iekšlietu ministrs izdeva rīkojumu tā darbību pārtraukt. Laikraksta redaktora pienākumus veikuši: Augusts Briedis (1925-1929), Andrejs Zvaigzne (1929-1932) un Pauls

(Pāvils) Stolbovs (1932-1924). Laikraksts atjaunots 1941. gada jūlijā. Tā redaktors bija Gustavs Grīnbergs. No 1941. gada 16. oktobra līdz pat līdz 1944. gada 29. jūlijam, kad iznāca laikraksta pēdējais numurs, tā redaktors bija Eduards Štāls.

Tā kā no 1936. līdz 1946. gadam presē ir atrodamas tikai dažas publikācijas par muzeju, hronikas veidošanā izmantots arī Latvijas akadēmiskās dzīves laikraksta "Students" un laikraksta "Brīvā zeme" ilustrētais pielikums.

Plaša un daudzpusīga informācija par muzeja darbību kopš 1945. gada iegūta laikraksta "Tukuma Ziņotājs", kura pirmais numurs iznāca 1945. gada 22. maijā. Tas bija Latvijas Komunistiskās partijas Tukuma rajona komitejas oficiāls un tajā publicētā informācija tika cenzēta. 1962. gadā laikraksts pārdēvēts ar "Komunisma Rītu" un ar šādu nosaukumu pastāvēja līdz pat 1989. gada martam, kad atjaunots tā iepriekšējais nosaukums "Tukuma Ziņotājs".

1995. gada 11. aprīlī sāka iznākt Tukuma pilsētas domes un divu uzņēmēju - Jura Lagzdīņa un Laimoņa Mucenieka finansēts preses izdevums - "Tukuma Ziņas". Tā pirmais redaktors bija Andris Strēlis, bet no 1995. gada 10. novembra - Ivonna Plaude, no 2000. gada 25. februāra - Elita Veidmane. Pēdējais laikraksta numurs iznāca 2000. gada 14. aprīlī.

Kopš 2000. gada 25. februāra iznāk laikraksts "Neatkarīgās Tukuma Ziņas", kura redaktore ir Ivonna Plaude.

1937. gads

15. decembris. Apmeklētāju apskatei Valsts mākslas muzejā izstādītas pēdējā laikā pirktās gleznas, tai skaitā arī A. Artuma "Tukuma stacija". (Jaunā Tukuma Balss Nr. 50, 15.12.1937.)

1938. gads

20. janvāris. Tukuma pilsētas Mākslas muzeja atklāšana un iesvētīšana Pilsētas pamatskolas jaunajā ēkā paredzēta 23. janvārī. Svinībās piedalīsies viesi no Rīgas, bet garīgo aktu vadīs prāvests A. Virbulis. (Tukuma pilsētas mākslas muzeja atklāšana un iesvētīšana.// Jaunā Tukuma Balss Nr. 3, 20.01.1938.)

23. janvāris. Muzejā ir ap 200 darbu, to vidū J. Valtera, J. Rozentāla, V. Matveja, P. Krastiņa, J. Kazaka, V. Tones, G. Eliasa, V. Ubāna, U. Skulmes, L. Svempa, K. Liepiņa, R. Sutas, N. Strunkes un citu autoru darbi, kas atzīstami par istiem tēlotāja mākslas šedevriem. Tie iegādāti par Tukuma pilsētas domes un Kultūras fonda līdzekļiem. (Tukuma mākslas muzejs pārceļas uz pagaidu telpām pilsētas jaunās pamatskolas ēkā.// Students Nr. 1, 23.01.1938.)

23. janvāris. Iesvētīja atklāja pilsētas mākslas muzeju. Uz svinībām bija ieradies Tukuma pilsētas galva T. Ziverts, Valsts Mākslas muzeja direktors profesors B. Dzenis, Latvijas Republikas Izglītības ministrijas mākslas referents Ē. Šveics, Kultūras un mākslas lietu pārzinis J. Celms, kurš uzsvēra, ka "Tukumā izveidots muzejs, kāda otra Latvijā nav, neieskaitot Rīgu". Svinībās piedalījās muzeja kolekcijā esošo mākslas darbu autori: G. Eliass, V. Tone, K. Miesnieks, K. Ubāns un citi. Savukārt T. Ziverts atklāja muzeju. (St. Tukuma mākslas muzejs uzšācis savas gaitas.// Jaunā Tukuma Balss Nr. 4, 27.01.1938.)

Maijs. Ģimnāzijas zālē atklāta mākslas izstāde. Apskatāmi K. Neija, L. Āriņa, A. Artuma un citu gleznotāju, zīmētāju un tēlnieku darbi, arī V. Tones gleznas. "Par vērtīgo darbu kolekciju pateicība māksliniekam Āriņam, bet par labi iekārtotām telpām - Tukuma pilsētas valdei un galvam T. Zivertam. (J. St. Ciemā pie Tukuma māksliniekiem.// Brīvās Zemes Ilustrētais pielikums Nr. 19, 02.06.1938.)

Jūlijs. Iecerēts lietderīgāk izmantot Tukuma ciema ēku, kura atrodas pilsētas centrā Brīvības laukumā, un tajā ierīkot mākslas muzeju un bibliotēku. (Tukuma ciema vietā mākslas muzejs.// Jaunā Tukuma Balss Nr. 30, 28.07.1938.)

1939. gads

Septembris. Mākslas muzeja dibināšanai vēlīta izstāde, kurā eksponēti 50 autoru 50 darbi. (A. Jūrasteters. Tukuma pilsētas mākslas muzejs.// Students Nr. 1, 06.09.1939.)

1940. gads

Janvāris. Tukuma pilsētas mākslas muzejs darbojas jau piecus gadus. Muzeja telpas izmaksājušas aptuveni 20 000 latu. 1939. gadā muzejā atrodas 85 autoru - A. Artuma, A. Jūrastetera, K. Padega, A. Egliša, K. Meira, A. Silzemnieka, E. Vārdauna, Silkina un citu mākslinieku 125 mākslas darbi. No Valsts mākslas muzeja deponēti J. Federa, J. Rozentāla, V. Purviša, V. Matveja, T. Ūdera darbi. 1938. gadā muzeju apmeklēja 2247 personas, no kurām 49 ārzemnieki, bet 1939. gadā - 5512 cilvēki. Salīdzinājumam: Rīgas pilsētas

vēsturisko muzeju apmeklēja 6000, skolas muzeju - aptuveni 10 000, Valsts mākslas muzeju - aptuveni 15 000 personu gadā. Lai katram būtu iespēja iepazīties ar muzeja mākslas darbu krātuvi, lai tā būtu pieejama ikvienam, Tukuma pilsētas valde savā pēdējā sēdē nolēmusi no 1940. gada 1. janvāra atcelt mākslas muzeja ieejas maksu. (P. Stolbovs. Tukuma pilsētas muzeja panākumi. // Zemgales Balss Nr. 7, 10.01.1940.)

1941. gads

Jūlijs. Tukuma pilsētas mākslas muzejs savu darbu nav pārtraucis pat kara laikā. Pašlaik muzejā ir ap 200 ļoti vērtīgu gleznu. Kāds ievērojams mākslinieks no Trieras pie Mozeles, kāds vācu frontes cīnītājs bijis sajušmināts par muzeju, Tukumu un tā māksliniekiem. "Ārzemnieki Tukuma gleznās saskata izteiktas stipras nacionāli-latviskas iezīmes." Daļa muzeja gleznu savā laikā bija jānosūta uz Rīgu dekādes komisijai, bet gleznas tikušas izbrāķētas, jo tām nebija "obligātā komunistiskā tendence". Muzejs atvērts septiņas dienas (izņemot svētku dienas) no plkst. 11 līdz 13. Ieeja brīva. Muzeja apskate grupām, ekskursijām un atsevišķām personām iespējama arī citās dienās, iepriekš sazinoties ar muzeja pārzini L. Āriņu, Z. Meierovica ielā 26 dz. 1. (Tukuma mākslas muzejs turpina darbu. // Tukuma Ziņas Nr. 2, 31.07.1941.)

8. līdz 19. aprīlis. Tukuma pamatskolā tiks izstādītas Tukuma mākslinieku gleznas. Desmito Tukuma mākslinieku izstādi rīko Tautas palīdzība. Gleznu izstādes Tukumā notiek jau no 1932. gada gan Tukuma vidusskolas, gan Viesīgās biedrības, gan pamatskolas telpās. "Var pat teikt, ka Tukumā izaudzēta sava mākslas izstāžu apmeklētāju publika. Nemitīgi aug apmeklētāju skaits." (Tukuma mākslinieku desmitā izstāde. // Tukuma Ziņas Nr. 23, 24.03.1942.)

8. aprīlis. Tautas palīdzības sarīkojumā atklāj izstādi. Tā būs atvērta katru dienu no plkst 11 līdz 17. "Šoreiz viss izstādes atlikums domāts labdarības - Tautas palīdzības mērķiem." Izstādē piedalījās Tukuma apriņķa un pilsētas administrācijas, organizācijas un skolas vadība. Izstādi atklāja pilsētas vecākais Dr. B. Rozenbergs. Izstādītā 107 darbi, vairāki no tiem pārdoti jau atklāšanas dienā. (Tukuma māksliniekiem 10. izstāde. // Tukuma Ziņas Nr. 28, 14.04.1942.)

Decembris. Tautas palīdzība sarīkojusi plašu izstādi. Apskatāmi A. Annusa, M. Mucenieces, S. Vidberga, K. Ubāna, T. Zaļkalna, E. Meldera darbi. (Latvju mākslinieku izstāde Tukumā. // Tukuma Ziņas Nr. 100, 23.12.1942.)

1943. gads

Janvāris. 1941. gadā muzejā bija 2490, 1942. gadā - 2899 apmeklētāji. Visvairāk ierodas ceļotāji un ekskursanti no Rīgas, pat tālākiem apvidiem. No skolām visvairāk muzeju apmeklējusi Tukuma ģimnāzija. 1942. gadā muzejā legādāti un izstādīti vairāki darbi: V. Purviša "Vējaina diena", A. Štrāla "Daugava pie Pļaviņām", P. Krastiņa "Ziedošais dārzs", E. Šveica "Maize", L. Svempa "Melluži", M. Induses-Mucenieces "Tiklu būdas Rojā", A. Artuma "Tukums", T. Zaļkalna "Rainis". (A. S. Tukuma mākslas muzejā daudz jaunu darbu. // Tukuma Ziņas Nr. 3, 12.01.1943.)

Oktobris. Muzeja īpašumā ir 172 darbi, no tiem 40 - deponēti. Piecos gados muzeju apmeklēja 16 000 personas. (Mākslas muzejs - Tukuma lepnums. // Tukuma Ziņas Nr. 82, 21.10.1943.)

1945. gads

20. septembris. Tukuma apriņķi, kaut gan tas atbrīvots tikai pirms četriem mēnešiem, daudz paveikts kultūras laukā. Atjaunots Tukuma apriņķa Kultūras nams, tautas nami, bibliotēkas, muzejs un skolas. Tie ir centri, kuros pulcējas strādnieki, zemnieki un inteliģence. (G. Šuchs. Kultūras izvērsšanās darbs. // Tukuma Ziņotājs (turpmāk - TZ) Nr. 53, 20.09.1945.)

1946. gads

24. marts. Tukuma muzeja jaunajās telpās Dārza ielā 11/13 tiks atklāta pirmā gleznu izstāde pēc kara. Izstādē piedalās 19 autori, to skaitā arī A. Lapiņš, K. Ubāns, L. Svemps, G. Eliass, J. Liepiņš, K. Miesnieks, U. Skulme, E. Kalniņš, A. Egļe, K. Meija, A. Artums, L. Āriņš, P. Upišs, K. Celmiņš, E. Mērniece, Ā. Bluša, A. Znatnajs, E. Gruzītis un B. Sokolovs. Izstāde ilgs no 24. līdz 31. martam. Pie sienām un uz grīdas izstādīti eļļas, akvareļa un grafikas darbi. (I. Purmaliete. Gleznu izstāde Tukumā. // TZ Nr. 36, 23.03.1946.)

24. marts. Valsts Tukuma mākslas muzeja izstādes atklāj Latvijas Komunistiskās bolševiku partijas Tukuma apriņķa komitejas sekretārs biedrs Aleksandrs Mazjēcis. 10 no 19 māksliniekiem ir tukumnieki, un tas liecina, ka Tukums izveidojies par ievērojamu mākslas centru. Izstādes kataloga moto likti Leņina vārdi: "Mākslai jāapvieno visplašākās darba ļaužu masas un jāpaceļ šo masu jūtas, domas un griba." Jau pirmajā dienā tika pārdotas vairākas U. Skulmes, A. Artuma, E. Mērnieces gleznas, kuras ieguva Izglītības ministrijas Tukuma ekonomiskais tehnikums, Tukuma pilsētas vidusskolas, apriņķa Tautas Izglītības nodaļa u. c. (E. Žīgurs. Gleznu izstāde Tukumā. // TZ Nr. 37, 26.03.1946.)

28. marts. Lielu atsaucību un iedzīvotāju piekrišanu guvusi Tukuma muzeja telpās rīkotā gleznu izstāde. (E. Žīgurs. Gleznu izstāde. // TZ Nr. 38, 28.03.1946.)

22. jūnijs. "Saskaņā ar Tautas Komisāru padomes 1946. gada 20. marta lēmumu, tiek organizēta Tautas lietišķās un tēlotājas mākslas skate. Tās mērķis ir iesaistīt plašas darba ļaužu masas mākslinieciskajā tēlotājas un lietišķās mākslas pašdarbībā, lai radītu un izveidotu talantus, apdāvinātākos mākslinieciskās pašdarbības pārstāvjus." (V. Lejmālniece. Tēlotājas un lietišķās mākslas pašdarbības apriņķa skate. // TZ Nr. 75, 25.06.1946.)

1947. gads

22. līdz 28. maijs. Valsts Tukuma mākslas muzeja telpās notiek tautas tēlotājas un lietišķās mākslas izstāde. Savus darbus izstādījuši vienkārti darba cilvēki - zemnieki, strādnieki, darba inteliģenti. R. Zēberga skulptūras ir no koka saknēm, M. Dobelmanes darināts LK (b)P Tukuma apriņķa komitejas karogs, Legzdīņa foto darbi, E. Braunberga un E. Gruzīša gleznojumi, S. Birkova rokdarbi, V. Kauliņas dzintara izstrādājumi u. c. Izstādi iekārtojis L. Āriņš. (E. Melķis. Tēlotājas un lietišķās mākslas pašdarbības skate. // TZ Nr. 60, 22.05.1947.)

25. oktobris. Reizē ar apriņķa lauksaimniecības izstādi, Valsts Tukuma mākslas muzeja telpās atklās Tukumā dzīvojošo padomju mākslinieku darbu izstādi - 2. gadskārtējā izstāde, kurā E. Melķa, P. Upiša, A. Artuma, L. Āriņa, Ā. Bluša gleznas. (Tukuma muzeja zinātniskais līdzstrādnieks A. Znatnajs. Mākslas izstāde Tukumā. // TZ Nr. 126, 23.10.1947.)

11. novembris. Par godu Lielās Oktobra Sociālistiskās revolūcijas 30. gadadienai no 25. oktobra līdz 15. novembrim Muzeja telpās notiek padomju mākslinieku darbu izstāde. Apskatāms P. Upiša cikls "Zvejnieku dzīve", A. Artuma "Siena sagāde", E. Melķa "Bēgļu atgriešanās", E. Mērnieces "Portrets" un citas gleznas, kā arī L. Āriņa, Ā. Bluša, A. Znatnaja darbi. (E. Žīgurs. Mākslas izstāde Tukumā. // TZ Nr. 133, 11.11.1947.)

1948. gads

25. janvāris. "Vissavienības arod biedrības Centrālā Padome iekārtojusi Durbē pie Tukuma jaunu sanatoriju, kas ārstē kuņģa - zarnu slimības. Sanatorija iekārta priekšzīmīgi atremontētās bijušās Durbes pils telpās un apgādāta ar moderniem ārstniecības līdzekļiem. Pirmie pacienti bijuši Latvijas Valsts universitātes studenti." (Ž. Legzdīns. Gādība par darbaļaužu veselību. // TZ Nr. 21, 17.02.1948.)

11. maijs. "Mācīšanās procesā skolēniem nepieciešama uzskatāmība. Šim nolīkam noder ekskursijas. Vispirms pa Tukuma apkārtnē esošajiem rūpniecības uzņēmumiem, dārzniecību, vēsturisku notikumu vietām, kā arī muzejā, aplūkojot izstādes." (E. Hercmanis. Rīkosim ekskursijas. // TZ Nr. 57, 11.05.1948.)

1949. gads

22. jūlijs. Valsts Tukuma mākslas muzejā atklāta Padomju Latvijas Tēlotājas mākslas ceļojošā izstāde, kuru rīko LPSR Ministru Padomes Mākslas lietu pārvalde. Izstādē sakopotas grafikas un skulptūras, bet pārsvarā - gleznas. Drīzumā tiks atklāta padomju arhitektūras izstāde, kuru pašlaik gatavo. (Ā. Auza. Mākslas izstāde Tukumā. // TZ Nr. 88, 23.07.1949.)

Augusts. Līdz 15. augustam muzejā apskatāma LPSR Ministru Padomes Mākslas lietu un Vissavienības Mākslas fonda republikāniskās nodaļas rīkotā ceļojošā izstāde ar padomju autoru darbiem, kuri radušies pēckara gados un aptver padomju celtniecības un pēckara jaunrades darbu. Pavisam eksponēti 77 darbi. (L. Vitola. Plašā ceļojošā izstāde Tukumā. // TZ Nr. 95, 09.08.1949.)

1951. gads

18. marts. J. Rozentāla 85. dzimšanas dienā Tukuma vidusskolas audzēkņi apmeklēja vietējo muzeju un iepazīs ar šī mākslinieka darbiem. Muzeja direktors L. Āriņš ekskursantiem stāstīja par gleznotāja J. Rozentāla personisko un darba dzīvi Tukuma rajonā. (Gleznotāja J. Rozentāla atceres dienu gaidot Tukuma rajonā. // TZ Nr. 32, 15.03.1951.)

1952. gads

Maijs. Vairākas nedēļas muzejā turpinās Latviesu tēlotājas mākslas ceļojošā izstāde, kuru apmeklēja vairāk nekā 1000 cilvēku. Tuvākajā laikā muzejā tiks sarīkota mākslinieku - tukumnieku gleznu izstāde. (U. Bērzijs. Tukuma mākslas muzejā. // TZ Nr. 64, 27.05.1952.)

1953. gads

Jūnijs. Muzejs gatavojas plašiem darba pārkārtojumiem. Pakāpeniski tiks izveidotas telpas atbilstoši mākslas darbu krātuves vajadzībām, izdarīs krāsošanas darbus ekspozīcijas četrās istabās. Gleznu izstādīšanai plānots iekārtot arī 3. stāvu. Veiks ekspozīcijas tālku piemērošanu padomju laikmeta prasībām gan tematiskā, gan kvalitatīvā ziņā. Drīzumā muzejā notiks LPSR mākslinieku gatavoto teātra dekorāciju un kostīmu metu izstāde, vēlāk - akadēmiķa V. Purviša darbu izstāde. (B. Malva. Tukuma mākslas muzejā. // TZ Nr. 68, 06.06.1953.)

Oktobris. Valsts Tukuma mākslas muzejā slēgta Teātra dekorāciju un kostīmu izstāde, to apmeklēja skolēnu grupas no pilsētas un lauku skolām, daudz individuālo apmeklējumu, atsevišķi arī pilsētas un lauku dramatisko kolektīvu darbinieki, kopumā vairāk par 1000 personām. Uz Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas 36. gadadienu muzeja telpās atklās divas jaunas izstādes - V. Purviša darbu izstādi un Lietišķās mākslas izstādi ar tajā eksponētiem mākslinieciskiem audumiem, "segu adījumu" un citiem izstrādājumiem. (B. Malva. Izstādes Tukuma mākslas muzejā. // TZ Nr. 131, 31.10.1953.)

8. novembris. Muzejā atklāta arī Rīgas Daļamatniecības vidusskolas Tekstilnodaļas diplomandu darbu izstāde, kuros atspoguļojas daudzas laikmetīgas tēmas. Pēc remonta muzeja ekspozīcijas telpas tiks paplašinātas, jaunās izstādes, sākot no 1954. gada janvāra nama 2. stāvā ierīkos izstāžu zāli. Nākamā izstāde būs veltīta Padomju Latvijas jaunajiem māksliniekiem. (Muzeja direktore A. Kapmane. Jaunas izstādes Tukuma mākslas muzejā. // TZ Nr. 140, 21.11.1953.)

1954. gads

9. marts. Tukuma mākslas muzejā atklās jaunu izstādi - O. Skulmes, K. Miesnieka, M. Terpilov-

- skas, V. Kuzmenko un citu autoru darbus. Kopumā būs apskatāmi 70 darbi. (O. Ārs. Jauna izstāde./TZ Nr. 31, 09.03.1954.)
- 9. maijs.** Top jauna ekspozīcija - bērnu grāmatu ilustrāciju izstāde, kurā skatāmi ap 250 zīmējumu, akvareļu, kokgrebumu, kas darināti no plaši pazīstamu bērnu rakstnieku: M. Stārstes, C. Diņeres, A. Tolstoja un citu autoru grāmatām. (B. Malva. Tukuma mākslas muzejā jauna izstāde./TZ Nr. 59, 13.05.1954.)
- 25. jūlijs.** Muzejā apmeklētājiem būs pieejama ķīniešu mākslas izstāde: gleznu reprodukcijas un plakāti. (B. Malva. Ķīniešu mākslas izstāde./TZ Nr. 90, 24.07.1954.)
- 11. septembris.** Dzejnieks J. Rainis atdāvinājis buržuāziski demokrātiskās Latvijas valdības viņam dāvināto Durbes pili progresīvajai Latvijas skolotāju savienībai ar noteikumu, lai tajā iekārtotu atpūtas namu bērniem. Pēc dzejnieka nāves Durbes pili skolotāju savienībai atdāvinātājs istabās iekārtots J. Raiņa muzejs, par kuru sevišķi rūpējās Fr. Rokpelnis. (B. Malva. Tukuma iedzīvotājiem ir atmiņas par J. Raini./TZ Nr. 111, 11.09.1954.)
- 1956. gads**
- 8. marts.** Starptautiskajā Sieviešu dienā muzejā atklāj latviešu tēlotājas mākslas izstādi, kuras klāstā - mākslas darbi, kas bijuši izstādīti Maskavā latviešu literatūras un mākslas dekādes laikā. Apskatāmi gleznotāju un tēlnieku - J. Baumaņa, A. Baumaņa, K. Hūna, J. Rozentāla, V. Purviša, J. Tilberga, R. Zariņa, J. Brektes, K. Rončevska, T. Zalkalna, J. Brieža u. c. - darbi. (B. Malva. Plaša izstāde Tukuma mākslas muzejā./TZ Nr. 28, 06.03.1956.)
- 8. marts.** Muzejā atklāta latviešu tēlotājas mākslas izstāde izraisījusī sevišķu interesi pilsētas un rajona iedzīvotājos. No 8. marta. līdz 1. aprīlim izstādi apmeklēja ap 200 cilvēku. Sevišķi bagātīgs kolektīvo apmeklētāju skaits - no Durbes atpūtas nama, Tukuma šūšanas ceļa "Rīgas apģērbs", kā arī apkārtnējam skolām. (B. Malva. Liela interese par tēlotājas mākslas izstādi./TZ Nr. 40, 03.03.1956.)
- 1957. gads**
- 10. marts.** Valsts Tukuma mākslas muzejā tiek gatavota Vispasaules jaunatnes VI festivālam veltīta LPSR Mākslas akadēmijas studentu III pastāvīgo darbu izstāde, kuru atklās 10. martā. (Muzeja vadība. Jauna izstāde Tukuma mākslas muzejā./TZ Nr. 30, 09.03.1957.)
- 27. marts.** Tukuma muzejā Vispasaules jaunatnes VI festivālam veltītā mākslas izstāde pagarināta līdz 1957. gada 7. aprīlim. (Reklāmas sludinājums./TZ Nr. 38, 28.03.1957.)
- 26. maijs.** Atklāta latviešu skatuves gleznotāja un grafiķa Jāņa Eizena darbu izstāde. Apskatāmi 80 dekorāciju meti, 30 stājgrafikas, 14 grāmatu grafikas un deviņi plakāti. (B. Malva. Jāņa Eizena darbu izstāde Tukumā./TZ Nr. 62, 25.03.1957.)
- 24. septembris.** Astoņās muzeja telpās tiek pārkārtota un paplašināta pastāvīgā ekspozīcija. Visās izvietotas latviešu glezniecības meistaru gleznas, galvenokārt eļļas tehnikā darinātas. Apakšstāva divās istabās pagājušā gadsimta gleznotāju gleznas - A. Gruzdiņš un J. Baumanis, kā arī J. Feders, J. Rozentāls, V. Purvītis, A. Alksnis, J. Valters, V. Zeltiņš, P. Kalve un citi. Augšstāva sešās telpās - U. Skulme, L. Svemps, Ēd. Kalniņš, J. R. Tilbergs, K. Ubāns, A. Egle, A. Skride, K. Miesnieks, J. Liepiņš, A. Artums, A. Kundziņš, J. Bīne, A. Štrāls un citi. (B. Malva. Latviešu nacionālās glezniecības skate Tukuma muzejā./TZ Nr. 113, 24.09.1957.)
- 14. novembris.** Valsts latviešu un krievu mākslas muzeja telpās izstādītas A. Artuma 103 gleznas. (B. Malva. Anša Artuma gleznu izstāde Rīgā./TZ Nr. 135, 16.11.1957.)
- 1958. gads**
- 23. februāris.** Muzejā apskatāmas divas izstādes. Viena veltīta 6. Tukuma latviešu strēlnieku pulkam (fotoattēli, kartes, gleznas, vēstures apraksti). Otra izstāde veltīta Lielā Tēvijas kara dienām, jo daudzi tukumnieki atradās 43. latviešu strēlnieku divīzijas rindās (atbalvojumi, dokumenti, gleznas, apraksti). (L. Vēbere. Padomju armijas vēsturei./TZ Nr. 23, 22.02.1958.)
- 30. oktobris.** Muzejā jauna, neparasta izstāde - Rīgas lietišķās mākslas vidusskolas daudzveidīgo nozaru audzēkņu darbi. Mērķis - sniegt lielāku ierosmi mājas kultūras izkopšanā un pilnveidošanā. (V. Komisāre. Lietišķās mākslas izstādē./TZ Nr. 130, 30.10.1958.)
- 1959. gads**
- 14. marts.** Atklāta izstāde "Latviešu strēlnieki tēlotājā mākslā". Ekspozīti 117 darbi - latviešu sarkano strēlnieku - mākslinieku atstātais mantojums. (I. Federoviča fotoreportāža. Mākslas muzejā./TZ Nr. 33, 14.03.1959.)
- 24. marts.** Tukuma muzejā plāno organizēt divas jaunas nodaļas: vēstures un dabas. Muzejs aicina skolēnus palīdzēt materiālu vākšanā un nodot muzejam visus skolu novadpētniecības konkursu laikā savāktos materiālus; tas tādēļ, ka mācību iestādēs tie tiek reti izmantoti un aiziet bojā. (L. Vēbere. Skolām jānāk talkā./TZ Nr. 37, 24.03.1959.)
- 12. aprīlis.** Gleznotāja A. Bromulta gleznu izstāde un tikšanās ar mākslinieku. (I. Federoviča fotoreportāža. Viesos pats autors./TZ Nr. 48, 18.04.1959.)
- Maijs.** Mākslinieka Alfeja Bromulta izstādē 68 darbi gandrīz visos glezniecības žanros. (T. Haļpiņa. Interesantā izstādē./TZ Nr. 55, 07.05.1959.)
- 11. jūnijs.** Muzejā atklāta mūsu draugu - rumāņu mākslas darbu izstāde. Apskatāmi 164 darbi. G. S. Bela kokgriezumi, M. Josifa litogrāfijas, tušas zīmējumi, līnogriezumi un citu mākslinieku sniegumi. (B. Malva. Ziņas no mākslas muzeja./TZ Nr. 70, 11.06.1959.)
- 26. novembris.** Jaunā izstādē "Tukums tēlotājā mākslā" tukumnieku vidū izraisījusi lielu interesi. Apmeklētāju skaits sniedzas pāri tūkstotim. (L. Vēbere. Tukumnieki tikies ar māksliniekiem./TZ Nr. 41, 26.10.1959.)
- 1960. gads**
- 16. februāris.** E. Melķis piedalās Tukuma muzeja izstādē "Tukums tēlotājā mākslā". (L. Pazare. Vispusīgu interešu cilvēks./TZ Nr. 19, 16.02.1960.)
- 23. februāris.** Tukuma mākslas muzejā apskatāma jaunās mākslinieces Dz. Baumas darbu izstāde. (E. Melķis. Dzidras Baumas personālā izstāde Tukuma mākslas muzejā./TZ Nr. 23, 23.02.1960.)
- 1. marts.** Rīgas Lietišķās mākslas vidusskolas audzēkņu izstādes kļuvušas par labu tradīciju LPSR kultūras dzīvē, ko rīko republikas rajonos, arī Tukumā. "Izstādīti keramikas, audumu apstrāde, ādas izstrādājumi, kuri parāda mūsdienu cilvēka estētiskās audzināšanas rezultātu." (E. Mackēviča. Audzēkņu darbi izstādē./TZ Nr. 26, 01.03.1960.)
- 19. marts.** Tukuma, Talsu un Ventpils rajona daiļamatniecības izstādei Valsts Tukuma mākslas muzejā pievienojusies arī indiešu lietišķās mākslas izstāde ar 129 ekspozītiem: madaroti audumi, gultu pārklāji, logu aizkari, zīda lakati, zīda audumi ar brokāta rakstu, sari, cepures ar palmu pinumiem, metālkalumi, koka un metāla figūriņas un citi. (B. Malva. Indiešu izstāde Tukuma mākslas muzejā./TZ Nr. 34, 19.03.1960.)
- 14. aprīlis.** Muzejā Ventpils, Tukuma un Talsu daiļamatniecības meistaru darbu skate./TZ Nr. 45, 14.04.1960.)
- 23. aprīlis.** Aicinājums visiem Tukuma pilsētas iedzīvotājiem un rajona mākslas pašdarbniekiem gatavoties tēlotājas un lietišķās mākslas izstādei Tukuma muzejā, kas veltīta Padomju Latvijas 20. gadadienai. (K. Straume. Gatavoties tēlotājas un lietišķās mākslas pašdarbnieku izstādei./TZ Nr. 49, 23.04.1960.)
- 10. maijs.** Vissavienības mākslinieku dienu - 17. aprīli - muzejs atzīmē ar jaunā mākslinieka Edvīna Andersona mākslas darbu izstādes atklāšanu. Ekspozīti 63 darbi. (Muzeja direktore A. Kapmane. Valsts Tukuma Mākslas muzejā./TZ Nr. 56, 10.05.1960.)
- 10. maijs.** Aicinājums un ziņojums Tukuma rajona mākslas pašdarbniekiem par izstādes norises laikiem Tukuma mākslas un novadpētniecības muzejā. (L. Rozenburga. Vēlreiz par lietišķās un tēlotājas mākslas izstādi./TZ Nr. 56, 10.05.1960.)
- 21. maijs.** Tukuma muzeja telpās tiek atklāta plaša Tukuma rajona lietišķās mākslas pašdarbības izstāde, kas veltīta Padomju Latvijas 20. gadadienai. (B. Malva. Plaša pašdarbības izstāde./TZ Nr. 61, 21.05.1960.)
- 14. jūnijs.** Sagaidot Padomju Latvijas 20. gadadienu un ievadot Tukuma rajona Dziesmu svētkus, Tukuma mākslas muzejā bija redzams bagātīgs tautas mākslas meistaru darbu klāsts. Apskatāmi vairāku mākslas veidu darbi, kuru autori ikdienas dzīvē cieši saistīti ar septiņgades īstenošanu kolektīvajās lauku saimniecībās un pilsētas rūpnīcās. J. Sprudža, P. Liepkalna un citi darbi. (E. Melķis. Mākslas pašdarbnieku izstāde Tukuma mākslas muzejā./TZ Nr. 71, 14.06.1960.)
- 5. novembris.** Tukums gatavojas Lielā Oktobra 43. gadadienai. Tukuma mākslinieki nolēmuši atjaunot pilsētas mākslas tradīcijas - savos darbos atainot Tukumu un tā apkārtni. Muzejā atklāta Tukuma mākslinieku darbu izstāde. (E. Mackēviča. Nāksim smelt skaistumu!/TZ Nr. 133, 05.11.1960.)
- 1. decembris.** Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas 43. gadadienai veltītā mākslas izstāde: A. Artums, K. Miesnieks, K. Melbārdziņš, H. Sprincis (tēlnieks), L. Āriņš, H. Siliņš un citi. Izstādi apmeklēja 800 Tukuma darbaļaudis. Svētdienās ar māksliniekiem notiek skatītāju sarunas. (A. Kapmane. Vārds māksliniekiem, kuru jaunrade saistīta ar Tukumu./TZ Nr. 144, 01.12.1960.)
- 4. decembris.** Muzejā ieradies Mākslinieku savienības referents R. Bems un novērtē Tukuma mākslinieku izstādi, tiekas ar vairāku darbu autoriem: A. Artumu, L. Āriņu, E. Melķi, H. Siliņu u. c. (L. Vēbere. Pa mūsu muzeja zālēm./TZ Nr. 147, 10.12.1960.)
- 18. decembris.** Atklās Latvijas PSR Tautas mākslinieka Kārļa Miesnieka darbu izstādi. Ekspozīcijā būs skatāmi 104 darbi - ainavas, portreti, žanra darbi, zīmējumi. Attēlotas Tukuma un Piebalgas ainavas. (B. Malva. Kārļa Miesnieka darbu izstāde Tukumā./TZ Nr. 149, 15.12.1960.)
- 22. decembris.** K. Miesnieka darbu izstāde izvietota astoņās telpās. Apskatāmi vairāk nekā 100 autora darbi, ar kuriem apmeklētājus koncentrēti iepazīstina muzeja direktore A. Kapmane. Gaidāma tikšanās arī ar pašu mākslinieku. (L. Pazare. Liela mākslinieka valoda./TZ Nr. 152, 22.12.1960.)
- 1961. gads**
- 9. februāris.** Daudz estētiska prieka apmeklētājiem sagādā Tukuma muzejā jaunatklātā Latvijas PSR mākslinieku akvareļu izstāde. Ekspozīti divdesmit sešu autoru 60 darbi. (B. Malva. Neliela, bet grezna izstāde Tukuma muzejā./TZ Nr. 17, 09.02.1961.)
- 23. februāris.** Kupls skaits vispārārtītu republikas gleznotāju - akvarelistu ierodas Tukuma muzejā, lai uz akvareļu izstādes fona tiktos ar Tukuma mākslas draugiem un tos iepazīstinātu ar šo glezniecības veidu, tehniku un izteiksmes līdzekļiem. Mākslinieku vidū ir Aleksandrs Zviedris, LPSR Nopelniem bagātais mākslinieks Voldemārs Valdmanis, Arnolds Dimiņš un citi. (I. Kalme. Mākslinieki pie skatītājiem./TZ Nr. 24, 23.02.1961.)
- 31. marts.** Tukuma muzeja telpās apmeklētājiem tiek piedāvāta reta izdevība aplūkot grafikas izstādi, kas atceļojusi no tālās Kubas. (M. Rūta. Kubas māksla./TZ Nr. 40, 31.03.1961; Dz. Bauma.

- Kubas mākslas izstāde Tukuma muzejā. //TZ Nr. 43, 08.04.1961.)
- 6. aprīlis.** Muzejs kopā ar Tukuma 1. vidusskolas literatūras pulciņu uz E. Birznieka-Upīša 90. dzimšanas dienu sarīkojis nelielu izstādi: izgatavoti divi fotostendi par rakstnieka dzimto vietu - Dzirciema "Bisniekiem", albums ar gleznainām Dzirciema ainavām un Pastariņa balto likloča ceļu, attēli par rakstnieka viesošanās Tukuma 1. pamatskolā, kur viņš mācījies. (I. Mora. Tautas rakstniekam veltītajā izstādē. //TZ Nr. 42, 06.04.1961.)
- 8. aprīlis.** Pirmā Kubas mākslas izstāde PSRS, kurā apskatāmi Armando Pose, Karlosa M. Diassa Gamaesa, Gonsalesa Iglasijas un citu mākslinieku darbi. (Dz. Bauma. Kubas grafika Tukuma muzejā. //TZ Nr. 43, 08.04.1961.)
- 5. septembris.** Muzeja skatāma meistara Krišjāņa Kugras kokgriezumu izstāde. Bērzi, ozola un apse grieztā sīkplastika smejas tautas humora pilnus smieklus. Ekspozīcijā 60 darbi. 19 darbi veltīti "Mēriņu laiku" varoņiem, ir arī kareivis Šveiks, tāpat atsevišķi tēli no kolhozu dzīves. Skulptūras ieguvušas augstu novērtējumu ne tikai PSRS, bet arī daudzās vispasaules izstādēs. (Dz. Bauma. Kad koks smejas. //TZ Nr. 106, 05.09.1961.)
- 14. septembris.** Krišjāņa Kugras kokgriezumu izstādē izraisījis lielu darbaļaužu interesi, tāpēc noorganizēta skatītāju tikšanās ar mākslinieku. (Dz. Bauma. Tikšanās ar interesantas ekspozīcijas autoru. //TZ Nr. 110, 14.09.1961.)
- 14. oktobris.** Par godu PSKP XXII kongresam 15. oktobrī atklāj padomju laikā otro Tukuma pilsētā un rajonā dzīvojošo vai agrāk dzīvojušo mākslinieku izstādi, kurā skatāmas eļļas gleznas (K. Miesnieks, A. Artums, E. Melķis, Dz. Ezerģaile, A. Ulmanis u. c.), akvareļi (N. Petraškevičs, Dz. Bauma), kokgrebumi (P. Upītis, A. Junkers un A. Junkers Juniors), keramika (A. Brūvelis, I. Brūvele, M. Dobelmane, E. Ūdris), kokgriezumi (A. Feldmanis). (M. Rūta. Atkal Tukuma mākslinieku darbu izstāde. //TZ Nr. 123, 14.10.1961.)
- 14. novembris.** Muzeja vadībai turpmāk rūpīgāk jāatlasa izstādāmie darbi, tas nāks par labu arī pašiem māksliniekiem. Rakstā izteikta kritika par L. Āriņa izstādītajiem darbiem (īpaši par zīmējumu "Saulē"). Tie esot apolītiski, atdarinot Rietumu modernistus. Tematiskā ziņā visa izstāde esot vienveidīga, jo pārsvarā dabas skati un ļoti maz manāms trauksmainais laiks, darba cilvēka dzīve, jauncelms. Kritiku izteikusi arī māksliniece Dz. Bauma. (A. Krastiņš. Vēlreiz par tukumnieku mākslas izstādi. //TZ Nr. 135, 14.11.1961.)
- 14. novembris.** Tukuma rajona kultūras nams organizē zīmēšanas studiju, pieteikties Tukuma muzejā pie zinātniskās līdzstrādnieces Dz. Baumas. (A. Krastiņš. Zīmēšanas entuziastu ievēribai. //TZ Nr. 135, 14.11.1961.)
- 1962. gads**
- 30. janvāris.** Pēc ilgstoša telpu remonta ar 16. ceļojošo izstādi darbu atsāks muzeja mākslas nodaļa. (Dz. Bauma. Sākot jaunu darbu posmu. //TZ Nr. 2, 30.01.1962.)
- 11. marts.** Par godu V. Purviša 90. dzimšanas dienai mākslas mīļotāji muzejā rīko autora mākslas pēcpusdienu. Apmeklētājiem apskatīšanai izstādīti gleznu oriģināli, paredzēta tikšanās ar V. Purviša līdzgaitniekiem. (Dz. Bauma. Vilhelmu Purvīti pieminot. //TZ Nr. 28, 08.03.1962.)
- Marts.** Lai Tukuma skatītājus iepazīstinātu ar padomju mākslu, izstādīta padomju krievu glezniecība un grafika, kas atvesta no Rīgas Latviešu un krievu mākslas muzeja, apskatāmi I. Repina, V. Surikova, V. Serova u. c. autoru darbi - kopumā 19 grafiķu un 28 gleznotāju darbi. (Dz. Bauma. Padomju krievu mākslas izstāde. //TZ Nr. 28, 08.03.1962.)
- 25. marts.** Atklāta LPSR 5. jauno mākslinieku darbu izstāde. Ar laikmetīgiem, tematiskiem dar-

- biem grafikā piedalās P. Krollis, J. Riekstiņš, R. Skrubiņš, Z. Žuze un citi, portretu glezniecībā - U. Zemzaris, J. Pigoznis ar gleznu "Marts", akvarelisti - P. Duškins, Dz. Bauma, I. Blumbergs un citi. (A. Kapmane. LPSR 5. jauno mākslinieku darbu izstāde Tukumā. //TZ Nr. 41, 07.04.1962.)
- 8. aprīlis.** Tukumā - mākslinieku nedēļas ieskaņas. Ar tukumniekiem muzeja telpās tiekas U. Zemzaris, I. Ranka, J. Pigoznis, J. Riekstiņš un citi. 18. aprīlī Tukuma muzeja darbinieki tiksies ar Irlavas skatītājiem. (B. Apse. Mākslinieku dienas. //TZ Nr. 45, 17.04.1962.)
- Aprīlis.** Muzejs iepazīstina iedzīvotājus ar tēlotājas mākslas meistarū jaunradi un sistemātiski audzina māksliniekus pašdarbniekus. Septembrī notiks viņu darbu izstāde. No 28. maija līdz 18. jūnijam notiks kvalifikācijas celšanas kursi gleznotājiem Alūksnē. Interesenti var pieteikties muzejā. (Dz. Bauma. Mākslas muzejs aicina. //TZ Nr. 49, 26.04.1962.)
- 30. maijs.** No 30. maija muzeja novadpētniecības nodaļā kultūras namā atvērta Republikāniskā lietišķās mākslas izstāde. (Reklāma. Jauna lietišķās mākslas izstāde. //Komunisma Rīts (turpmāk - KR) Nr. 7, 31.05.1962.)
- Maijs.** Muzeja - Tukuma rajona izmēģinājumu paraugdārniecības, kultūras nama rokdarbu pulciņa, rajona patērētāju biedrību savienības rūpniecības kombināta keramikas un muzeja rīkotā izstāde. (O. Roze. Radīsim daļumu ikdienā. //KR Nr. 6, 29.05.1962.)
- 24. jūnijs.** Atklāta gleznotāja R. Piņņa mākslas darbu izstāde. (KR Nr. 17, 23.06.1962.)
- 7. augusts.** No 7. augusta līdz 15. septembrim muzeja telpās apskatāmi vecmeistaru Ed. Kalniņa, A. Annusa, V. Tones, L. Svempa, O. Skulmes, J. Liepiņa, J. Rozentāla, J. Valtera un citu mākslinieku darbi. Aplūkojamas arī pēdējo gadu laikā muzejam nodotās padomju Latvijas mākslinieku gleznas. (B. Liepa. Muzejā atjaunota pamatfondu izstāde. //KR Nr. 37, 09.08.1962.)
- 9. augusts.** Uzaicinājums līdz 5. septembrim visiem rajona rokdarbu pulciņa dalībniekiem un tautas mākslas daļamata meistariem, kā arī pašdarbniekiem gleznotājiem un koka tēlniekiem sniegt darbus rajona lietišķās un tēlotājas mākslas izstādei. (Dz. Bauma. Uzaicinājums. //KR Nr. 37, 09.08.1962.)
- 21. augusts.** Muzejā atvērta republikas Žurnālistu savienības fotomākslas otrā izstāde. Piedalās vairāk nekā 50 autori ar 98 darbiem - Ž. Legzdīns, B. Tiknuss, Ž. Graubicsa, J. Poišs, V. Gailis, kā arī fotomākslas amatieri. (P. Arums. Interesanta izstāde. //KR Nr. 42, 21.09.1962.)
- 18. novembris.** Pēc veikta remonta atsāks darbs muzeja mākslas nodaļā. Atklāta jauna - 16. republikāniskā mākslas izstāde. Var iepazīties ar darbiem un iegādāties tos par mākslas fonda noteiktajām cenām. (Muzeja administrācija. Jauna ekspozīcija. //TZ Nr. 7, 18.11.1962.)
- 21. novembris.** Mākslinieki tukumnieki - K. Melbārdis, A. Lapiņš, K. Miesnieks, A. Artums, H. Silpiņš, P. Liepkalns, T. Haļpina un Z. Zvāre - sniedz trešo darba pārskata izstādi. Kā pateicīgs palīgmateriāls izmantotas koka skaidu plāksnes un aukliņas. Liels nopelns - muzeja zinātniskajam līdzstrādniekam A. Vaidziņam. (E. Avota. Tukumnieku darbu trešajā izstādē. //KR Nr. 82, 24.11.1962.)
- 5. decembris.** No 5. līdz 15. decembrim franču kari katūrista Ž. Efeļa darbi. Apskatāmi aptuveni 500 tušas zīmējumi, daži krāsaini zīmējumi un ilustrācijas Lafontēna fabulām. (Dz. Bauma. Žana Efeļa darbi tukumnieku apskatei. //KR Nr. 87, 08.12.1962.)
- 19. decembris.** Tukuma muzejā Rīgas Dabas muzeja izstāde "Pazīsti un saudzē savas dzimtenes putnus" - apskatāmi 80 izbāzti putni, savukārt ekspozīcijā "Mīliet un pazīstiet dzimtenes dabu" parādīti dabas aizsardzībai pakļautie objekti. (Dz. Bauma. Jauna izstāde. //KR Nr. 92, 20.12.1962.)

1963. gads

- Februāris.** Tukuma muzejā apskatāma A. Beļcovas 70 gadu jubilejas izstāde. Ekspozīcijā 79 darbi, kas tapuši laika posmā no 1920. līdz 1962. gadam. (P. Liepkalns. A. Beļcovas gleznu izstāde Tukumā. //KR Nr. 15, 05.02.1963.)
- 25. februāris.** Krievu literatūras un mākslas nedēļas laikā muzejā apmeklētājus priecē krievu mākslinieku izstāde no muzeja pamatfondiem. Ekspozīcijā apskatāmi N. Korotkova, V. Vasiljeva un citu mākslinieku darbi. (P. Liepkalns. Krievu mākslinieku izstāde muzejā. //KR Nr. 24, 26.02.1963.)
- Marts.** Muzejā iekārtota lietišķās mākslas izstāde, kuras autors ir Džems Bodnieks (metālkalumi) un Voldemārs Tiltiņš (koka tēlniecība). Bez oriģināliem apmeklētājiem apskatāmas arī fotoreprodukcijas no izstādē neekspozētiem darbiem. (P. Liepkalns. Savdabīga izstāde. //KR Nr. 35, 23.03.1963.)
- Marts.** Muzejā atklāta Tukuma paraugdārniecības ziedu skate. Sesās telpās izvietoti ekspozīti - apzāļojumi akmeņu dārzim, bet redzamas arī rozes. (M. Kļava. Liela interese par ziedu skaitumu. //KR Nr. 113, 24.09.1963.)
- 4. jūnijs.** Necerēti lielu atsaucību gūst muzeja aicinājums Tukuma pilsētas un rajona iedzīvotājiem nākt talkā vēstures materiālu vākšanā, kā rezultātā muzejs imantojis ne vienu vien vērtīgu priekšmetu, piemēram, 1832. gadā zīmētu Tukuma ainavu. (L. Šteinbauma. Piedalīsimies vēstures materiālu vākšanā. //KR Nr. 65, 04.06.1963.)
- Septembris.** Muzejā izveidota rūpnieciski ražotu lietišķās mākslas un citu sadzīves priekšmetu izstāde "Mājas un sadzīves kultūra". (Tukuma muzeja zinātniskais līdzstrādnieks A. Vaidziņš. Ne tik vien izstādē, bet arī dzīvē. //KR Nr. 109, 14.09.1963.)
- 26. oktobris.** Muzeja zinātniskās līdzstrādnieces L. Šteinbaumas raksts par revolūcionāro cīņu 1917. gadā Tukuma pusē un aicinājums bijušajiem komjauniešiem sniegt savas atmiņas par periodu. (L. Šteinbauma. Muzeja dokumenti stāsta. //KR Nr. 127, 26.10.1963.)
- 14. novembris.** Tukuma mākslinieku darbu 4. izstāde. Tikšanās dienā par savām iecerēm stāstīja darbu autori, tai skaitā E. Melķis. (B. Malva. Plaša mākslas darbu loterija. //KR Nr. 134, 14.11.1963.)

1964. gads

- Janvāris.** Nepieciešamība pēc metodiskās palīdzības rajona tēlotājas mākslas pašdarbniekiem ir ļoti liela, tādēļ muzejā organizējas tēlotājas mākslas studija, ko vadīs mākslinieks A. Zviedris. (A. Vaidziņš. Nepieciešama tēlotājas mākslas studija. //KR Nr. 7, 18.01.1963.)
- Janvāris.** Lielu popularitāti guvusi rajona lietišķās mākslas meistaru un pašdarbības mākslinieku izstāde muzejā. 26. janvāris - ekspozīcijas vērtēšana un pārrunas par to. (A. Vaidziņš. Vakarā ar jauno izstādi mūsu muzejā. //KR Nr. 7, 18.01.1963.)
- 23. janvāris.** Jauna izstāde muzejā, kurā skatāms bagātīgs adījumu klāsts. Noformējumu veidojis A. Vaidziņš. Visi autori tiek aicināti ierasties uz darbu iztirzāšanu, lai labāk saprastu kļūdas. (A. Matuševiča. Pārdomas par izstādes lietišķās mākslas priekšmetu klāstu. //KR Nr. 10, 25.01.1964.)
- Februāris.** Mākslinieču E. Rubenes un M. Melnalksnes izstāde turpināsies līdz 15. martam. (I. Federoviča fotoreportāža. E. Rubenes un M. Melnalksnes izstāde Tukumā. //KR Nr. 18, 13.02.1964.)
- 28. aprīlis.** Tukuma māksliniece Anša Artuma darbu personālizstāde Jelgavā, Liepājā un Bauskā gūst panākumus, pulcinot vairāk nekā 4000 interesentu. (B. Malva. Tukuma māksliniece panākumi. //KR Nr. 50, 28.04.1964.)
- 23. maijs.** Pēc veiksmīgas viesošanās Dienvidlatvijas pilsētās, Tukumā atkal skatāma Anša Artu-

- ma darbu personalizācija ar 50 darbiem. (B. Malva. Anša Artuma personalizācija būs arī Tukuma. //KR Nr. 60, 23.05.1964.)
2. **jūlijs.** Tukuma muzeja lietišķās un tēlotājas mākslas pašdarbnieku darbu izstāde. Apmeklētāji ne tikai no Tukuma, bet arī no Rīgas, Auces, Skrīveriem, Valmieras, Dobeles rajona - kopumā 1000 skatītāju. (I. Federovičs. Runā materiāls, krāsas un līnijas. //KR Nr. 77, 02.07.1964.)
14. **jūlijs.** A. Artuma gleznu izstāde, kurā skatāmi daudz dzīvespriecīgāki darbi nekā iepriekš. (Jurģis Skulme. Ansis Artums un viņa gleznu izstāde. //KR Nr. 82, 14.07.1964.)
23. **jūlijs.** Tikšanās ar mākslinieku A. Artumu viņa gleznu izstādes slēgšanas dienā pulcēja kuplu interešu skaitu. (I. Federoviča fotoinformācija. Tukumnieki pateicās māksliniekam. //KR Nr. 86, 23.07.1964.)
10. **septembris.** Muzejā atvērta Tukuma Izmēģinājumu paraugdārzniecības ziedu un M. Melnalkšnes keramikas izstāde. Tā ir interesanta skola, kā krāšņas rozes, un vienkāršus augus izmantot telpas gaumīgi izdaiļošanai. (I. Federoviča fotoinformācija. Skaistuma un labas gaumes skola. //KR Nr. 107, 10.09.1964.)
12. **novembris.** Jau mēnesi rit 5. tukumnieku tēlotājas mākslas izstāde. Mākslas cienītājiem apskatāmi A. Artuma, V. Bērziņa, E. Meļka un citu mākslinieku darbi. Izstādes noslēguma dienā tiek dota iespēja tikt arī ar pašiem māksliniekam. (L. Pazare. Gleznotāji tiekas ar skatītājiem. //KR Nr. 147, 11.12.1964.)
10. **decembris.** Muzejs savās telpās pulcē lietišķās mākslas meistarus un entuziastus, lai sekmīgi varētu gatavoties un godam pārstāvēt savu rajonu Padomju Latvijas 25. gadadienai veiktā lietišķās un tēlotājas mākslas izstādē Rīgā. (A. Matuševiča. Vārds - keramiķiem, audējāim, rokdarbniecēm. //KR Nr. 146, 10.12.1964.)
19. **decembris.** Uz savdabīgu izstādi muzejā aicina Latvijas PSR Dabas muzeja ģeologu pulciņa izstāde, kurā apskatāmas Latvijas, Karēlijas, Urālu un Ļeņingradas apgabalu ieru kolekcijas un plašais fotoattēlu klāsts. (B. Malva. Savdabīga izstāde Tukuma muzejā. //KR Nr. 150, 19.12.1964.)
- 1965. gads**
23. **janvāris.** Tukuma mākslas un novadpētniecības muzejā visiem interesentiem tiek piedāvāta izstāde "Šaušanas sports un medības Padomju Savienībā" ar plašu šaujamo medību ieroču klāstu no 17. gadsimta līdz mūsdienām, kā arī ar šaušanas sacīkšu šautenēm un pistolēm. Apskatāmi arī fotoattēli ar pazīstamiem ieroču konstruktoriem un vispārattēli sportistiem šaušanas sportā. (B. Malva. Jauna izstāde. //KR Nr. 9, 23.01.1965.)
13. **februāris.** Tiek atklāta 1947. gadā mirušā latviešu mākslinieka Aleksandra Štrāla darbu izstāde - pavisam 47 eļļas gleznas. (K. Līrs. Aleksandra Štrāla darbu izstāde. //KR Nr. 18, 13.02.1965.)
4. **marts.** Muzejā uz izstādi "Zinātne un reliģija" aicina Latvijas PSR Vēstures muzejs. Tajā uzskatāmi atspoguļota zemes, cilvēka un reliģijas izcelšanās un attīstība un zinātnes uzvara pār reliģiju. (A. Zirnis. Šī izstāde jāredz katram. //KR Nr. 26, 04.03.1965.)
13. **aprīlis.** Muzejs apmeklētājus priecē ar divām jaunām izstādēm - Liepājas gleznotāja Valtera Uztiča pēdējā desmitgadē radītajiem darbiem, pavisam 49 eļļas gleznām un akvareļiem. Vienlaikus apskatāma arī mūsu kaimiņu - lietuviešu ceļojošā grafikas izstāde: eksponēti 65 darbi, to skaitā, kockdzelumi, litogrāfijas, grāmatu zīmes. (B. Malva. Tukuma muzejā - divas jaunas izstādes. //KR Nr. 43, 13.04.1965.)
4. **maijs.** Lai veiksmīgi piedalītos Padomju Latvijas 25. gadadienai veiktajā lietišķās un tēlotājas mākslas skatē, Tukuma muzeja telpās viesojas mākslinieks Aleksandrs Zviedris, sniedzot kon-
- sultācijas Tukuma topošajiem māksliniekam. (J. Grava. Republikas gadadienai - labus mākslas darbus. //KR Nr. 52, 04.05.1965.)
13. **maijs.** Pēc ilgāka pārtraukuma muzejā atkal tiek pulcēti jaunie Tukuma pilsētas un apkārtnes gleznotāji. Aleksandra Zviedra vadībā apspriežot katru veikumu, viņi ir pilni jaunām ierosmēm turpināt aizsāktu, lai darinātu jaunus darbus rajona lietišķās un tēlotājas mākslas skatē. (J. Grava. Aug Tukuma jaunie gleznotāji. //KR Nr. 56, 13.05.1965.)
13. **maijs.** Republikas lietišķās mākslas meistarību darbu izstāde. Plaši pārstāvēta keramika, rokdarbi, koka darinājumi. (B. Malva. Vērtīga izstāde mākslas muzejā. //KR Nr. 56, 13.05.1965.)
- Novembris.** Oktobra svētkos apskatāmas divas mākslas darbu izstādes - igauņu labāko grafika un latviešu mākslinieku dekorāciju meti. Apskatāmas arī Tukuma izmēģinājumu paraugdārzniecības 4. dārza pārvaldnieka V. Kalvas veidotās augu kompozīcijas. (A. Cirulis. Muzejā - jaunas izstādes. //KR Nr. 133, 11.11.1965.)
- Decembris.** Tukuma muzejā Aleksandra Zviedra gleznu izstāde. (A. Vaidziņš. Vēlreiz par gleznotāju A. Zviedri. //KR Nr. 145, 09.12.1965.)
- 1966. gads**
15. **janvāris.** Atzīmējot LPSR 20. gadadienu un Tukuma muzeja 30 gadus, Tukuma rajona Kultūras nama telpās savas durvis pirmo reizi ver novadpētniecības ekspozīcija ar savāko materiālu par novada vēsturi laika posmā no 1905. līdz 1960. gadam. (L. Šteinbauma. Tukuma muzejam - 30 gadu. //KR Nr. 6, 15.01.1966.)
- Janvāris.** 1965. gadā, atzīmējot Tukuma bruņotās sacelšanās 60. gadskārtu, iekārtota ceļojošā izstāde "Tukuma novads 1905-1907. gadu revolūcijas periodā." (L. Šteinbauma. Tukuma muzejam - 30. "Vakardienu mīlot, rītdienai cieni". //KR Nr. 6, 15.01.1966.)
23. **aprīlis.** Mākslinieku dienas ietvaros top lietišķās lietišķās un dekoratīvās mākslas izstāde. Vienlaikus skatītāji tiek iepazīstināti arī ar latviešu grafikas izstādi. (F. Bērziņa fotoinformācija. Mākslinieku dienas ievadījumā. //KR Nr. 48, 23.04.1966.)
28. **aprīlis.** Turpinoties Mākslinieku dienām, apskatāma gleznotāja Leonida Āriņa grafikas izstāde. (A. Vaidziņš. Mākslas darbs - saruna ar cilvēku. //KR Nr. 50, 28.04.1966.)
- Maījs.** Valsts Aizrobežu mākslas muzejā Rīgā atklāta savdabīga latviešu gleznotāju darbu izstāde, kas izveidota no Tukuma mākslas un novadpētniecības muzeja fondiem, tā apskatāma līdz 22. maijam. Jauna Latvijas galvaspilsētas un provinces muzeju sadarbības forma. Mākslas darbu kolekcionešanā kopš 1953. gada daudz darījusi muzeja direktore A. Kapmane. Muzeja fondos reģistrēti 503 mākslas priekšmeti - gleznas, grafikas, skulptūras, lietišķās un dekoratīvās mākslas darbi. (A. Vaidziņš. Tukuma mākslas darbu kolekcija Rīgā. //KR Nr. 58, 19.05.1966.)
4. **jūnijs.** Muzeja darbinieki kopā ar komjauniešiem uzsāk atmiņu vākšanu no Tukuma rajonā dzīvojošajiem Lielā Tēviņas kara cīņu veterāniem. (V. Alksne. Atmiņas no bijušajiem frontiniekam. //KR Nr. 65, 04.06.1966.)
23. **un 24. jūlijs.** Lai iepazītos ar 130. latviešu strēlnieku korpusa karavīru Kurzemē noietu kauju ceļu, Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības Tukuma rajona komiteja, Tukuma mākslas un novadpētniecības muzejs un LPSR Vēstures un kultūras pieminekļu un dabas aizsardzības biedrība organizē ekspedīciju - ekskursiju pa korpusa cīņas vietām. Atmiņas par savām kaujas gaitām stāstīs N. Nikišins. (S. Liepa. Aicinām interesantā ekskursijā - ekspedīcijā. //KR Nr. 85, 21.07.1966.)
- Jūnijs.** Muzeja telpās izvietota Rīgas fotoamatieru kluba rīkotā 6. fotomākslas izstāde. Ap 80 eksponēto darbu interesentiem sniedz pārskatu par jaunās mākslas nozares sasniegto līmeni.
- (B. Malva. Fotoamatieru izstādē. //KR Nr. 73, 23.06.1966.)
6. **augusts.** Apskatāma latviešu mākslinieku eļļas gleznu izstāde "Mūsu daba un cilvēki". Reizē ar gleznām muzeja telpās - Jaunpils selekcionāra E. Vinkalna gladiolu izstāde, kuru vēlāk nomainīs vēl citi puķkopju audzētāji. (B. Malva. Izstādes Tukuma muzejā. //KR Nr. 92, 05.08.1966.)
14. **augusts.** Tukuma muzeja apmeklētājus priecē Pūres astoņgadīgās skolas skolotāja Teodora Dziļuma gladiolu izstāde. (A. Cirulis. Jaunas personālas ziedu izstādes. //KR Nr. 97, 18.08.1966.)
- Septembris.** Tukumnieka Herberta Silīņa gleznu izstādē skatāmas 48 eļļas gleznas. (B. Malva. Apmeklēsim jaunu izstādi. //KR Nr. 109, 15.09.1966.)
31. **augusts.** Tukuma muzeja mākslas nodaļā tiek atklāta rudens ziedu skate, kurā piedalās vairāki pazīstami Tukuma apkaimes ziedu audzētāji - pensionētais skolotājs pūrienis Teodors Dziļums, pieredzes bagātais gladiolu selekcionārs jaunpilsieks Eduards Vinkalns un citi. (A. Cirulis. Muzejā - rudens ziedu izstāde. //KR Nr. 104, 31.08.1966.)
1. **oktobris.** Zentenes ciema "Bisniekos" atklāts Tautas rakstniekam E. Birzniekam-Upītim veltītais memoriālais muzejs. Muzejs tapis ar vietējās inteliģences un sabiedrības gādību. (A. Cirulis. Muzeja arveidi kļūst arvien skaidrāki. //KR Nr. 49, 23.04.1968.)
- Oktoibris.** Izdots A. Artuma gleznu albums. Māksliniece un albuma veidotāja T. Haļāpina Tukuma grāmatnīcā tīkās ar novada ļaudīm. Tukuma muzeja zinātniskais līdzstrādnieks A. Vaidziņš īsumā iepazīstināja klātesošos ar A. Artuma daiļrades nozīmīgumu un reprodukciju albuma estētisko vērtību. (L. Kalniņa. Krāsu zieda bagātība. //KR Nr. 124, 20.10.1966.)
- 1968. gads**
- Jūlijs.** Muzejā atklāta Pūres dārzkopības izmēģinājumu stacijā audzēto zemeņu izstāde. (Tukuma muzeja direktors A. Cirulis. Muzejā - zemeņu izstāde. //KR Nr. 79, 04.07.1968.)
4. **augusts.** Pēc ietilgūša remonta apmeklētājus atkal sveic Tukuma muzeja mākslas nodaļa ar pastāvīgu ekspozīciju, kurā apkopoti Lestenes kokgriezumu labākie paraugi un eksponētas citas muzeja lielākās vērtības. (A. Cirulis. Ver durvis apmeklētājiem muzejs. //KR Nr. 92, 03.08.1968.)
5. **oktobris.** Kuldiģas novadnieka Visvalda Garokalna savdabīgā daiļrade muzejā. 10. novembrī tikšanās ar mākslinieku, vienu no latviešu tēlotājas mākslas jaunākajiem pārstāvjiem. (B. Malva. Tikšanās ar mākslinieku. //KR Nr. 133, 05.11.1968.)
- Novembris.** Jauna izstāde, kurā skatāmas 35 eļļas tehnikā darinātas gleznas un vērojama liela glezniecisko novirzienu dažādība. Izstādē piedalās gan vecākās, gan jaunākās paaudzes padomju mākslinieki: L. Svemģis, U. Skulme, A. Artums, A. Beļcova, U. Zemzaris, J. Pigoznis, M. Kažociņa, G. Matvejevs. (B. Malva. Muzejā jauna izstāde. //KR Nr. 140, 23.11.1968.)
- 1969. gads**
- Marts.** Muzeja mākslas nodaļā apmeklētāji tiekas ar mākslas zinātnieci un gleznotāju T. Haļāpīnu un viņas pastelēm, gūstot ne vien estētisku baudījumu, bet arī daudz vērtīgu atzinumu. (A. Cirulis. Muzeja tiekas mākslas draugi. //KR Nr. 28, 04.03.1969.)
- Marts.** Atklāta latviešu lietišķās mākslas izstāde. Pārstāvētas dažādas mākslas nozares - koka tēlniecība, keramika, metālpastika, ādas plastika, tekstilijas u. c. (A. Cirulis. Muzeju zālēs - latviešu lietišķā māksla. //KR Nr. 33, 15.03.1969.)
- Maījs.** Divas izstādes vienlaikus - vecākās paaudzes gleznotāja Jekaba Bīnes eļļas gleznas latviskā noskaņā un latviešu grāmatu zīmju izstāde, kurā piedalās vecāki un jaunāki melnbaltās māks-

slas meistari: P. Upišs, A. Junkers un citi. (B. Malva, Tukuma muzejā atkal divas jaunas izstādes.//KR Nr. 65, 31.05.1969.)

Jūnijs. Atklāta tēlotājas mākslas studijas darbu izstāde, kura kalpos kā atskaites punkts darba risībā aizvadītajam rudenis, ziemas un pavasara periodam. (A. Tērauda. Lūdzu, atnāciet un vērtējiet!//KR Nr. 76, 26.06.1969.)

1970. gads

6. janvāris. Tukuma Mežrūpniecības Mākslas muzeja telpās Kaivē apmeklētājus priecē Aleksandra Zviedra ainavu skate, kurā mākslinieks gleznojis Tukuma apkārtnes mežiem segtos pakalnus un jūru. (Dz. Bauma. Gaida apmeklētājus.//KR Nr. 3, 06.01.1970.)

10. janvāris. Tukuma mākslas un novadpētniecības muzejs gatavo lietišķās un dekoratīvās mākslas izstādi. Paredzēta arī tikšanās ar autoriem un ekspozīcijas apspriešana, klātesot speciālistiem no Rīgas. (L. Pazare. Vārds lietišķās un dekoratīvās mākslas entuziastiem.//KR Nr. 5, 10.01.1970.)

Janvāris. Lietišķais un skaistais apvienojumā pulcē kuplu skaitu apmeklētāju Tukuma mākslas un novadpētniecības muzejā, kur apskatāma rajona lietišķās un dekoratīvās mākslas pašdarbnieku un skolēnu darbu izstāde. (T. Vejš. Kad apvienoti lietišķais un skaistais.//KR Nr. 9, 20.10.1970.)

1. līdz 20. marts. Novadnieka un gleznotāja Nikolaja Petraškēviča izstāde ar iepriekšējā gada darbiem akvareļu tehnikā. Paredzēta arī viņa tikšanās ar apmeklētājiem. (Tukuma muzeja direktore J. Timma. Muzejā viesošanās mūsu novadnieks.//KR Nr. 26, 28.02.1970.)

4. aprīlis. Atklāj 10. Tukuma novada mākslinieku darbu izstādi, kas veltīta V. I. Leņina 100. dzimšanas dienai. Reizē ar ievada jau tuvojošās Mākslinieku dienas. Mākslinieki, sapulcējušies muzejā, dodas nolikt ziedus pie Leņina pieminekļa, pēc tam muzejā tiek atklāta izstāde. (M. Rūta. Tukumnieku mākslas darbu jubilejas izstāde.//KR Nr. 41, 04.04.1970.)

Slocenes upe 24 gleznās A. Artuma izstādē Kaives sabiedriskajā muzejā par godu V. I. Leņina 100. dzimšanas dienai. (B. Malva. Slocenes upe Anša Artuma gleznās.//KR Nr. 43, 09.04.1970.)

Jūnijs. Interesenti aicināti aplūkot divu tukumnieku - A. Artuma gleznu un T. Haļāpina metāla un dzintara rotaslietu izstādi Tukuma mākslas un novadpētniecības muzeja telpās. (L. Pazare. Divu tukumnieku darbu izstāde.//KR Nr. 77, 30.06.1970.)

Jūlijs. Padomju Latvijas 30. gadskārtas jubilejas ietvaros atklāta gleznu izstāde, kas apmeklētājiem sniedz interesantu atskatu par latviešu glezniecību pirms trīsdesmit gadiem. (B. Malva. Pirms padomju laika glezniecības izstāde Tukuma muzejā.//KR Nr. 90, 30.07.1970.)

19. septembris. Muzeja kolektīvs un apmeklētāji sagaida lietišķās mākslas izstādes darbu autorus - keramiķi L. Mednieci un audēju G. Barkānu. Par mākslinieku radošo sadarbību tuvāk stāsta mākslas zinātnieks J. Pujāts. Top tēlotājas mākslas studijas (vadītājs E. Melķis) aizvadītās sezonas darba pārskata izstāde. No 1. oktobra - mākslinieces Dž. Skulmes darbu izstāde. (J. Kēniņa. Rosme Tukuma muzeja mākslas nodaļā.//KR Nr. 112, 12.09.1970.)

1971. gads

10. janvāris. Tukuma muzejā tiek slēgta Melķa personālizstāde. Tikšanās laikā ar mākslinieku viņam pasniegts Tukuma rajona Kultūras nodaļas Goda raksts. (I. Kaija. Par veikumu estētiskajā audzināšanā.//KR Nr. 5, 12.01.1971.)

14. janvāris. Tukuma MRS sabiedriskā muzeja telpās tiek atklāta Rīgas Tramvaju un trolejbusu pārvaldes Tautas studijas dalībnieku tēlotājas mākslas darbu izstāde, kurā parstāvētas dažādas glezniecības tehnikas un tematika. (L. Pazare. Jauna izstāde Kaivē.//KR Nr. 6, 14.01.1971.)

Janvāris. Tukuma muzejs saņēmis vēstuli no Liepājas ar lūgumu saseklēt Tukuma novadnieka, pilsoņu kara veterāna, kara jūrnika Augusta Friča dēla Griķmaņa iespējamās saglabājušos dokumentus, fotogrāfijas, kas būtu labs materiāls grāmatas uzrakstīšanai. Muzejs atbalsta šos meklējumus, lūdzot ziņot Liepājā vai muzejā. (Tukuma mākslas un novadpētniecības muzejs. Vēlamies uzzināt.//KR Nr. 12, 28.01.1971.)

6. marts. Tukuma muzejā iekārto Skolēnu lietišķās un tēlotājas mākslas un foto darbu skati. Ekspozīti rajona skolēnu zīmējumi, keramikas darbi, rokdarbi, koka virpojumi, rotas lietas utt. (E. Mize. Aplūkosim!//KR Nr. 28, 06.03.1971.)

Marts. Reizē ar mākslinieka L. Āriņa zīmējumu izstādi Tukuma muzejā atklāta arī otra interesanta ekspozīcija - Alfrēda Ekerta akvareļu izstāde. Atklāšanas dienā izstādes apskata ap 100 cilvēku. (T. Vejš. Divu autoru rokraksti muzejā.//KR Nr. 36, 25.03.1971.)

Marts. Muzejā atklāta Leonīda Āriņa zīmējumu izstāde ir nopietns pietiekums. Tradīcijas kopj un veiksmīgi sabiedrībā iedzīvina Tukuma muzejs, kurš ir atzīts par vienu no galvenajām mākslas darbu krātuvēm mūsu republikā. (O. Ābols. Leonīda Āriņa zīmējumu izstādē.//KR Nr. 39, 01.04.1971.)

3. aprīlis. Alfrēda Ekerta 1. personālizstāde Tukuma muzejā. Apmeklētājiem vērtēšanai - 22 akvareļi. Galvenā tematika - ainava un pilsēta - līdzsvarojas. (R. Ginters. A. Ekerta akvareļu izstādē.//KR Nr. 40, 03.03.1971.)

Aprīlis. Muzejā aizritējušas Mākslas dienas, kuras saistītas ar LPSR Mākslinieku savienības 30 gadu jubileju. Noorganizētas izstādes, tikšanās, atklāto durvju dienas un viesošanās mākslinieku darbnīcās. Apmeklētāju piesaistīšanai skolās un veikalos skatlogos bija izstādītas A. Artuma, L. Āriņa gleznas, akvarelistu R. Gintera un Dz. Baumas darbi. Kandavas vidusskolā iekārtota Tukuma muzeja fondu izstāde. Mākslas dienu ietvaros, 24. aprīlī, muzejā notika sarunas ar māksliniekiem par izstādi un viņu turpmākajām iecerēm. (J. Timma. Mākslinieku dienās.//KR Nr. 51, 29.04.1971.)

Maijs. Tukuma muzejā atklāta Jelgavas mākslinieku izstāde. 13 profesionāli izstādē pārstāv dažādās tehnikās (eļļā, akvarelī, grafikā) gleznotus portretus, ainavas un kļūsās dabas. (Tukuma muzeja mākslas nodaļas vadītājs V. Līcītis. Jelgavas mākslinieku izstāde Tukumā.//KR Nr. 60, 20.05.1971.)

10. jūlijs. Fotokluba un tēlotājas mākslas pulciņa biedri sniedza pārskatu par paveikto gada laikā. Tēlotājas mākslas pulciņa dalībnieki strādājuši akvarelī un eļļas tehnikā. Piedalījās A. Ustups, A. Vitols, L. Anšēviča, A. Tērauda, V. Banders. Fotokluba ekspozīcija - septiņi dalībnieki un 41 darbs (I. Niedra, K. Lerha, A. Pauliņš, F. Bērziņš, A. Kalniņš, A. Hercmanis un citi.). (I. Rumbēna. Iepazīstīties - mūsu novadnieki.//KR Nr. 83, 19.07.1971.)

10. jūlijs. Tukuma muzejs aicina interesentus aplūkot lauku ziedu skaistumu māla vāzēs, kuras darinājuši novada keramiķi. (I. Skara. Lauku ziedu izstāde.//KR Nr. 83, 10.07.1971.)

24. jūlijs. Raksts par T. Zaļkalna darbu izstādi Tukuma muzejā ir biogrāfisks apraksts par mākslinieku. (V. Līcītis. Teodora Zaļkalna darbu izstāde Tukumā.//KR Nr. 88, 24.07.1971.)

21. septembris. Tukuma muzeja mākslas nodaļas vadītāja V. Līčiņa raksts par mākslu dažādās Latvijas baznīcās, mākslas stiliem šajās baznīcās, piemēram, Lestenes baznīcā. (V. Līcītis. Māksla un reliģija.//KR Nr. 113, 21.09.1971)

26. oktobris. Keramiķa Pētera Martinsona darbu izstāde, vairāk nekā 100 darinājumu. Izstādes atklāšanā tikšanās ar mākslinieku. (I. Rumbēna. Viesojas Pēteris Martinsons.//KR Nr. 128, 28.10.1971.)

1972. gads

15. februāris. Muzejā atklāta gadskārtējā izstāde, kurā piedalās 68 autori - audējas, adītājas, ke-

ramiķi, kokgriezēji, pinēji, rotas lietu darinātāji un citi. (J. Timma. Vārds tautas mākslai.//KR Nr. 26, 29.02.1972.)

13. aprīlis. Atklāta 12. tukumnieku tēlotājas mākslas darbu izstāde. No iesniegtā bagātīgā darbu klāsta muzeja nelielajās telpās izstādīti aptuveni 80 darbi. Labākie, mākslinieciski pilnvērtīgākie 24 autoru darbi - 44 gleznas un grafikas (A. Artums, L. Āriņš, E. Plūksna, J. Siliņš, Dz. Bauma u. c.), kā arī 12 keramikas darbi. (V. Zirdziņa. Mākslinieku dienas Tukumā.//KR Nr. 46, 15.04.1972.)

25. aprīlis. Pētot Irlavas skolotāju semināra darbiņu, Tukuma mākslas un novadpētniecības muzeja direktore J. Timma raksta par tautskolotājiem kā latviskās kultūras veidotājiem Tukuma novadā. (J. Timma. Pirms 100 gadiem.//KR Nr. 50, 25.04.1972.)

Jūnijs. Par godu latviešu pirmo vispārējo Dziesmu svētku 100. gadadienas ieskaņai Tukuma muzejs kopā ar Latvijas PSR Vēstures muzeju iekārto etnogrāfisku izstādi. Ekspozīti ap 200 dažādu priekšmetu - tautas tērpi, villaines, segas, rotaslietas, jostas, prievites, dažādi koka izstrādājumi un Tukuma keramiķu devums. (J. Timma. Novada etnogrāfija muzejā.//KR Nr. 73, 20.06.1972.)

3. augusts. Mākslinieka Jāņa Pūpola darbu izstāde Tukuma muzejā. Muzeja mākslas nodaļas vadītāja V. Zirdziņa vēsturiskā secībā risināja sarunu par mākslinieka dzīvi. Piedalījās J. Pūpola dzīvesbiedre ar atmiņu stāstījumu, kā arī kādreizējie studiju biedri M. Kemers un L. Āriņš. (V. Zirdziņa. Izstādi atklājot.//KR Nr. 92, 03.08.1972.)

14. novembris. Tukuma Pionieru nama tēlotājas un lietišķās mākslas pulciņu izstāde - grafikas, gleznojumi, sīkplastika un citi darbi. Izstādi iekārtojusi muzeja māksliniece I. Niedra. (V. Zirdziņa. Jauno mākslinieku vārds.//KR Nr. 135, 14.11.1972.)

Decembris. Atklāta liepājnieces Skaidrītes Elksnītes gleznu izstāde. 16. decembrī paredzēta mākslinieces tikšanās ar muzeja apmeklētājiem. (J. Reta fotoreportāža.//KR Nr. 148, 14.12.1972.)

1973. gads

Janvāris. Tukuma muzejā apskatāma LPSR Tautas mākslinieka Kārļa Sūniņa darbu izstāde. 20. janvārī mākslinieks tiksies ar tukumniekiem. (J. Timma. Tukumnieki tiekas ar Kārli Sūniņu.//KR Nr. 8, 18.01.1973.)

24. marts. Lietuvas PSR M. Čurloņa Kauņas mākslas muzeja grafikas izstāde Tukumā. Ekspozīti 22 lietuvisu autoru darbi. Abi muzeji savstarpēji sadarbojas. (J. Timma. Lietuvisu grafika Tukumā.//KR Nr. 36, 24.03.1973.)

14. aprīlis. Jau 13. pavasarī Tukuma mākslinieki, ievadot tradicionālos Mākslas dienu svētkus, skatītāju vērtējumam sniedz jaunākos darbus tēlotājmākslā. Izstādi atklāj muzeja direktore J. Timma, visus uzrunā mākslas zinātniece T. Haļāpina. Skatāmas L. Āriņa, R. Piņņa, N. Petraškēviča, J. Skulmes, T. Haļāpina, E. Gulbes un citu ar Tukuma rajonu saistītu mākslinieku gleznas. Tukuma Mūzikas skolas audzēkņi sniedz koncertu, un pedagoge L. Neimane lasa novadnieka Ziedoņa dzeju. (V. Veirņa. Trīspadsmitā aicina.//KR Nr. 45, 14.04.1973.)

21. aprīlis. Mākslas zinātnieces T. Haļāpina raksts par aizvadītajām Mākslas dienām un izstādēm. (T. Haļāpina. Tukumnieku bagātais krāsziens, Mākslas dienas aizvadot.//KR Nr. 48, 21.04.1973.)

Aprīlis. Mākslas dienu ietvaros muzejā tiek izstādīti Tukuma mākslinieku jaunākie darbi, arī A. Artuma gleznas. (J. Vitola fotoreportāža.//KR Nr. 44, 12.04.1973.)

12. maijs. Sagaidot rajona Dziesmu svētku 35. gadskārtu, Tukuma muzeja direktore J. Timmas raksts par 1948. gada Dziesmu svētkiem. (J. Timma. Vēstures lappuses šķirstot.//KR Nr. 56, 12.05.1973.)

7. jūlijs. Skatītāju vērtējumam nodota latviešu padomju glezniecības un grafikas izstāde: K. Ubāna, K. Miesnieka, E. Iltnera, N. Petraškēviča, Ā. Skrides u. c. glezņas un L. Zikmanes, M. Rikmanes, A. Ņikitina grafikas. (I. Rota. Ja milat mākslu.//KR Nr. 91, 02.08.1973.)
24. augusts. Atklāta Raimonda Gintera akvareļu izstāde, kurā eksponēti vairāku ciklu gleznojumi, piemēram, "Mana Zemgale", "Vitrāžas". (J. Timma. Raimonda Gintera akvareļi Tukumā.//KR Nr. 108, 11.09.1973)
- Septembris. Četras dienas Tukuma muzeja telpās apmeklētājus priecē aizejošās vasaras dabas bagātības - dālijas, rozes, gladiolas un asteres - Latvijas PSR Dārzkopības un biškopības biedrības Tukuma nodaļas deviņu biedru lolojums. (J. Ķēniņa. Pārdomas pēc ziedu izstādes.//KR Nr. 106, 06.09.1973.)
22. septembris. E. Birznieka-Upīša dzimtajās mājās "Bisniekos" Dzejas dienas ietvaros pulcējas ap tuveni 500 dzejas draugu. (M. Līva. 500 dzejas draugu.//KR Nr. 114, 25.09.1973.)
- Oktobris. Uz neilgu laiku iekārtota mākslinieku - lietišķās mākslas meistaru darbu izstāde (māls, āda, tekstils). Ādas plastikas darbus darinājis D. Daugupe, keramikus - L. Medniece, tekstilmākslu - R. Heimrāts, G. Barkāns, A. Eltermans, S. Eglīte, A. Freimane, A. Baumanis un citi. 21. oktobrī - tikšanās ar meistariem. (V. Zirdziņa. Jauna lietišķās mākslas izstāde.//KR Nr. 125, 20.10.1973.)
18. novembris. Tukuma muzejā tiek atvērta rajona Pionieru nama pulciņu darbu izstāde. Pārstāvēti gan tēlotājas mākslas, gan keramikas pulciņi, kā arī jauno līdmodelistu pulciņš. (J. Ķēniņa. Pionieru darbu izstāde.//KR Nr. 131, 03.11.1973.)
- ### 1974. gads
6. janvāris. Atklāj gleznotāja U. Zemzara piekto personālizstādi, kuru martā paredzēts parādīt arī Maskavā. Tukuma mākslinieku U. Zemzari uzskata par savas saimes locekli, jo vasarās viņš atpūšas Plienciemā. (J. Timma. Gleznotāja un rakstnieka izstāde.//KR Nr. 6, 12.01.1974.)
13. janvāris. Muzejā - tikšanās ar mākslinieku U. Zemzari, kurš lasīs arī savus literāros sacerējumus. (J. Timma. Gleznotāja un rakstnieka izstāde.//KR Nr. 6, 12.01.1974.)
29. janvāris. Muzeja direktors J. Timmas gada pārskata raksts par Tukuma muzeja darbu 1973. gadā. Tukuma mākslas un novadpētniecības muzejam un filiālei - E. Birznieka-Upīša piemiņas muzejam Zentenes ciema "Bisniekos" gads bijis pasākumiem un notikumiem bagāts. Muzeju apmeklējuši vairāk cilvēku nekā iepriekšējos gados. Noorganizētas vairākas izstādes MRS izstāžu zālē Kaivē. L. Āriņa zīmējumu izstāde Pūrē. Rikota ekspedīcija Cēres ciema teritorijā, kuras laikā iegūti vairāk nekā 200 vērtīgi priekšmeti. Muzejnieki piedalījās LPSR Zinātņu Akadēmijas Vēstures institūta organizētajā 16. vēsturnieku ekspedīcijā "Bisniekos" izstāde - "Latviešu zemnieku un amatnieku sadzīves priekšmeti un darba rīki 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā". Neviens pasākums nav iedomājams bez muzeja audējiem. (J. Timma. Tukuma muzejs - pērn un šogad.//KR Nr. 13, 29.01.1974.)
- Janvāris. Muzeja apskatāma Tukuma fotokluba biedru izstāde. E. Brūvelis, V. Mašnovskis, A. Kalniņš, I. Niedra un citi organizēs arī diapositīvu vakaru. (I. Rota. Fotokluba nākotnes plāni.//KR Nr. 141, 27.11.1973.)
- Februāris. Fotoizstāde "Liepāja - Gruzija - Tukums". Uz atklāšanu ieradās fotogrāfi no visas Latvijas, arī viesi no brālīgajām republikām. Apskatāmi Liepājas Tautas fotostudijas, Gruzijas PSR foto mākslinieku un Tukuma fotokluba biedru darbi. Viesus uzrunā muzeja zinātniskais līdzstrādnieks E. Rumba un Tukuma fotokluba vadītājs A. Brūvelis. (I. Vizbule. Tikšanās fotoizstādē.//KR Nr. 16, 05.02.1974.)
7. aprīlis. Jau 15. pavasari Latvijas mākslinieku sai-

- me svin savus darba svētkus - Mākslas dienas, arī Tukumā. 7. aprīlī skatītāju vērtējumam Tukuma muzejā nodota centrālā svētku izstāde - Tukuma novada mākslinieku darbi: A. Artuma, E. Melņa, N. Petraškēviča, J. Skulmes, J. Medņa, L. Āriņa, E. Mērniece, E. Plūksna, Dz. Baumas, R. Gintera, K. Veitnera, G. Šenberga, A. Zviedra, V. Bērziņa, T. Haļāpina glezņas. A. Artuma un E. Melņa personālizstāžu atklāšana zvejnieku kolhoza "Selga" un kolhoza "Dzimtene" kultūras namos, kā arī J. Viļumaņa personālizstādes atklāšana Kandavā. Uzaicinājums apmeklētājiem viesosies mākslinieces T. Haļāpina darbnīcā. (J. Timma. Mākslas dienas klāt.//KR Nr. 45, 13.04.1974.)
- Jūlijs. Tēlotājas mākslas darbu izstāde "Latviešu padomju glezniecība" - V. Purviša, J. Valtera, J. Rozentāla un citu vecmeistaru, kā arī P. Postaža darbi un jaunāko mākslinieku - A. Rozenberga, G. Liepiņas, L. Būmanes gleznojumi. (I. Lehmuša. Tukumā jauna izstāde.//KR Nr. 85, 18.07.1974.)
1. oktobris. Gatavojoties Uzvaras svētku 30. gadadienai, novadpētniekiem jāveic jauni uzdevumi, tādēļ muzeja direktors E. Rumba aicina skolu novadpētniekus meklēt Permā dzīvojošā Nikolaja Morozova tēva, Lielā Tēvijā kara dalībnieka K. A. Morozova kapa vietu. (E. Rumba. Skolas novadpētnieki.//KR Nr. 117, 01.10.1974.)
- Novembris. Tukuma muzejā durvis ver brāļu Jura un Andra Ģermaņu gleznu izstāde. 1. decembrī - tikšanās ar māksliniekiem. (M. Anmane. Andrejs un Juris Ģermaņi pie tukumniekiem.//KR Nr. 142, 30.10.1974.)
- ### 1975. gads
26. februāris. Tukuma mākslas un novadpētniecības muzeja telpās apmeklētāji tiek iepazīstināti ar Izabellas un Gunāra Krollju otro kopīgo personālo izstādi. (V. Silāre.//KR Nr. 24, 25.02.1975.)
15. aprīlis. Norit Mākslas dienu pasākumi. Tukuma mežrūpniecības Kaives izstāžu zālē atklāta Laimdota Mūrnieka izstāde, Amulas mežu izstrādāšanas iecirkni - Tukuma mākslinieku A. Bukeiko, A. Tēraudes, L. Anšēviņas, E. Maulvurfā, M. Vērones, T. Šlīsera un citi darbi. (M. Anmane. Divas jaunas izstādes.//KR Nr. 45, 15.04.1975.)
17. aprīlis. Lielākais Mākslas dienu pasākums - tikšanās ar Tukuma un novada māksliniekiem viņu darbu izstādē. Klātesošos sveica muzeja direktors E. Rumba, Tukuma rajona Darbaļaužu deputātu padomes Izpildkomitejas priekšsēdētāja vietnieks I. Kampars, rajona Kultūras nodaļas vadītājs O. Rācenājs, muzeja Mākslas sektora vadītāja D. Freimane, mākslinieki - T. Haļāpina, L. Āriņš, E. Plūksna, J. Kaprālis. (I. Vizbule. Rit mākslas dienas.//KR Nr. 46/47, 17.04.1975.)
- Maijs. Iekārtota izstāde "Tukuma novads Lielajā Tēvijā kara un mūsdienu". Izstādi plaši apmeklēja Tukuma pilsētas skolēni un rajona skolu direktori. Galvenā fondu glabātāja A. Rumba stāsta un rāda fotogrāfijas par padomju varas atjaunošanu Latvijā 1940. gadā, iepazīstina ar latviešu strēlnieku cīņu ceļu. Uz tikšanos ar skolēniem ieradusies tukumnieki - Lielā Tēvijā kara dalībnieki. Daudz rūpju izstādes iekārtošanā vēltijs muzeja vecākais zinātniskais līdzstrādnieks P. Čimurs, māksliniece noformētāja I. Niedra, kultūras nama mākslinieks noformētājs A. Vainods un sabiedriskais zinātniskais līdzstrādnieks L. Simons. Materiālus vākt palīdzēja skolas, rajona saimniecības, zvejnieku kolhozi. (I. Bite. Diena muzejā.//KR Nr. 60, 22.05.1975.)
- Augusts. Muzejā tapusi grafikas izstāde no LPSR Mākslas muzeja iepriekšējā gada jaunieģuvumiem. Apskatāmi G. Krollja, G. Vaskas, J. Varžapetovas, D. Koškalna, P. Duškina, G. Smeltera, M. Dragūnes, M. Muizules, T. Lakševiča, K. Cīruļa, Dz. Ežergailis darbi. (D. Freimane. Grafikas izstādē - 30 gadi.//KR Nr. 94, 09.09.1975.)
15. septembris. Ekspedīcija uz Enguri. Iecerēts apmeklēt visus septiņus kolhoza "Padomju Zvej-

- nieks" teritorijā esošos ciemus, vākt vecos zvejnieku darba rīkus, fotogrāfijas, runāt ar cilvēkiem, pierakstīt atmiņas, fotografēt zvejnieku dzimtas, fiksēt agrākās zvejnieku īpašuma zīmes. Darbs ilgs vairāk nekā nedēļu. Nepieciešams iedzīvotāju atbalsts. Muzejam palīdzējusi Engures astongadīgās skolas vēstures skolotāja S. Ozola. (P. Čimurs. Ekspedīcija uz Enguri.//KR Nr. 108, 11.09.1975.)
28. septembris. Gadskārtējās Dzejas dienas un dzejnieku pulcēšanās rakstnieka E. Birznieka-Upīša mājā "Bisniekos" kļuvis par tradīciju. Šoreiz viesojas rakstnieks Herberts Dorbe, dalties atmiņās par E. Birznieku-Upīti. Piedalās arī dzejnieki - T. Treicis, L. Briedis, U. Bērziņš, J. Rokpelnis. (E. Birznieka-Upīša muzeja vadītāja A. Vircaņiece. Jūs ielūdz "Bisnieki".//KR Nr. 111, 18.09.1975.)
30. oktobris. Novadpētniecības muzeju zinātniskās pētniecības konference Ventspilī. Piedalās arī Tukuma muzejs ar referātu par 1905. gadu, kuru lasa zinātniskais līdzstrādnieks L. Simons, savukārt L. Šteinbauma stāsta par muzeja izveidošanu. Līdzīgi pienākumi būs veicami engurniekiem, lai muzeju izveidotu Engurē. (P. Čimurs. Arī Engurē var būt muzejs.//KR Nr. 130, 01.11.1975.)
- ### 1976. gads
24. janvāris. Mākslas un novadpētniecības muzeja 40 gadu jubilejā raksts par muzeja darbības virzieniem - mākslu un novada vēstures pētīšanu - un par izstādēm. Savas glezņas muzejā izstādījuši slaveni mākslinieki - Izabella un Gunārs Krollji, V. Zeile. Aizvadītajā piecgadē - sešas ekspedīcijas, septiņi zinātniskie darbinieki. Atzinums, ka muzejam trūkst telpu, tādēļ ir doma par Durbes pili kā muzeja sastāvdaļu. (E. Rumba. Tukuma mākslas un novadpētniecības muzejam - 40.//KR Nr. 10, 24.01.1976.)
31. janvāris. Muzeja 40 gadu jubilejas svinībās piedalās L. Āriņš, A. Vaidziņš, Fr. Bērziņš, J. Moruss. Atzinības rakstus saņem ilggadēji darbinieki - Z. Ozola un I. Niedra, E. Rumba, M. Birzniece, A. Dansons. Piedalās arī A. Artums, E. Melņš, L. Āriņš, A. Ekerts, M. Rudzīte un citi. Muzejnieku jubilejā sveic mākslinieki I. un G. Krollji. (M. Līva. Sodiena - tā ir rītdienas vēsture.//KR Nr. 13, 31.01.1976.)
- Janvāris. E. Rumbas raksts par Tukuma muzeju un tā vēsturi sakarā ar muzeja 40 gadu jubileju. (E. Rumba. Tautas atmiņai.//KR Nr. 10, 24.01.1976.)
8. marts. Tukuma muzeja telpās atklāta Tautas mākslas studiju tekstiliju ansambļu izstāde - konkurss. Piedalās visas 19 mūsu republikas Tautas mākslas studijas. (P. Čimurs. Tukuma sievietēm.//KR Nr. 29, 08.03.1976.)
18. aprīlis. Tukuma 16. tēlotājas mākslas izstādes svinīgā atklāšana Mākslas dienu ietvaros Tukuma muzejā. Atklāšanā piedalās mākslinieki A. Artums, E. Melņš, J. Silīņš, E. Plūksna, U. Zemzaris, H. Silīņš, E. Mērniece, T. Haļāpina un citi. (M. Anmane. Mākslas dienas ievadītas.//KR Nr. 48, 22.04.1976.)
20. aprīlis. A. Artuma personālizstāde Tukuma muzejā. (M. Anmane. Darbu nevar izstāstīt.//KR Nr. 46, 19.04.1976.)
15. jūnijs. Tukuma mākslas un novadpētniecības muzejā atklāta tautas daiļamatā meistarē Almas Arnes darbu personālizstāde. (D. Freimane. Apmeklētājus aicina lietišķā māksla.//KR Nr. 71, 15.06.1976.)
24. augusts. Tukuma muzeja darbinieki cemojas pie kaimiņiem Jūrmalas muzejā, kurš atrodas Dubultu baznīcā, un apskata divas filiāles - izstāžu zāles Dzintaros un Majoros. Muzeja direktore G. Ivanova iepazīstina viesus ar muzeja tapšanas vēsturi un darbu muzejā. Galvenā fondu glabātāja E. Bremane stāsta par muzeja jauno ekspozīciju "Jūrmala attīstības sociālistiskās sabiedrības periodā", kura ir vēltita LPSR 36. gadadienai, un starptautisko specializēto izstādi "Kūr-

- ti - 76". (Tukuma muzeja zinātniskā līdzstrādniece A. Pētersone. Ciemos pie kaimiņiem.//KR Nr. 101, 24.08.1976.)
- 24. augusts.** Muzeja darbinieki un aušanas pulciņa dalībnieces viesojas Mežotnē, kur Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrības Bauskas rajona nodaļa rīko sava novada dienu. Tā veltīta Zemgales vēsturiskā mantojuma, etnogrāfijas un pieminekļu aizsardzībai. (A. Pētersone. "Zemgales diena" Mežotnē.//KR Nr. 101, 24.08.1976.)
- 5. septembris.** Trīs dienas Tukuma mākslas un novadpētniecības muzejā apmeklētājus priecē rajona Dārkopības un biškopības biedrības organizētā ziedu skate - 40 puķkopju audzētie eksponāti. (I. Rota. Ziedu izstāde Tukumā.//KR Nr. 107, 07.09.1976.)
- 16. oktobris.** Muzejs kopā ar mežniecību Kaivē organizē rajona 1976. gada pasdarbības gleznotāju izstādi. Piedalās seši autori, plašākais darbu klāsts - Mirdzai Vēronai no Kandavas. (E. Meļķis. Audzina mākslas izpratni.//KR Nr. 124, 16.10.1976.)
- 7. decembris.** G. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejā beigusies Republikas tautas lietišķās mākslas izstāde, kurā piedalījās arī vienpadsmit Tukuma rajona meistari: A. Arne, M. Veinberga un citi. Vēlāk šie darbi ceļos uz Maskavu. (D. Freimane. Tukumnieku darbi ceļos uz Maskavu.//KR Nr. 145, 07.12.1976.)
- 7. decembris.** Muzejā notiek rajona skolu novadpētniecības organizatoru seminārs, kuru vada muzeja galvenā fondu glabātāja A. Rumba. (E. Rumba. Muzejā praktizējas novadpētnieki.//KR Nr. 145, 07.12.1976.)
- 21. decembris.** Kurzemes un Zemgales muzeju darbinieki pulcējas Talsos uz gadskārtējo zonālo zinātniskās pētniecības darba pārskata konferenci. Tukuma muzeja vecākā zinātniskā līdzstrādniece A. Pētersone un sabiedriskais zinātniskais līdzstrādnieks L. Simsons bija izstrādājuši referātu par Tukuma rajona attīstību Padomju Latvijas 36 gados. (E. Rumba. Lietderīgi un daudzveidīgi.//KR Nr. 151, 21.12.1976.)
- 23. decembris.** Muzejā rīkots pasākums "Tukuma muzeja vakars". Programmā Zauera dejas lasījums un Latvijas Valsts Konservatorijas studentu koncerts. Piedalās arī muzejnieki - D. Freimane. (Reklāma.//KR Nr. 151, 21.12.1976.)
- 1977. gads**
- 4. janvāris.** E. Birznieka-Upīša muzeja vadītājas A. Virčavnieces raksts par E. Birznieku-Upīti un muzeja fondiem, Exlibris mākslinieku Indriķi Zariņu, kurš zīmējis arī rakstnieka portretu. (A. Virčavniece. E. Birznieku-Upīti mākslā un atmiņās.//KR Nr. 2, 04.01.1977.)
- 8. janvāris.** Muzejā - gleznotāja K. Miesnieka izstādes atklāšana un tikšanās ar mākslinieku. (D. Freimane. K. Miesnieka izstāde muzejā.//KR Nr. 4, 08.01.1977.)
- 31. janvāris.** Sakarā ar novadnieka mākslinieka K. Miesnieka 90 gadu jubileju muzejā ierīkota izstāde. Magnetofona lentē ierakstīta saruna ar meistarū par viņa dzīvi Tukuma novadā. (D. Freimane. Kārlim Miesniekam - 90.//KR Nr. 14, 01.02.1977.)
- 1. februāris.** Tumes astoņgadīgās skolas G. Deņisova pioniera pulciņa sanāksme "Mēs - matrosiņi" Tukuma muzejā. Pionieri tika iepazīstināti ar muzeju, izstādi un arheoloģijas fondiem. (A. Rumba. Pulciņa sanāksme... muzejā.//KR Nr. 15, 03.02.1977.)
- 7. marts.** Pavasariņu noskaņojumu un krāsu spilgtumu Tukuma muzejā atnesušas divas mākslinieces - gleznotāja Dzidra Bauma un keramiķe Kornēlija Ozoliņa. (V. Veirņa. Ievadijums Mākslas dienās.//KR Nr. 31, 10.03.1977.)
- 17. aprīlis.** Muzejā - tikšanās ar māksliniekiem, Latvijas Valsts universitātes jaunajiem literātiem un Aizrobežu mākslas muzeja kvarteta koncerts. (Reklāma. Mākslas dienu atklāšana.//KR Nr. 46, 16.04.1977.)
- 17. aprīlis.** Muzejā notiks Mākslas dienām veltīts pasākums un tikšanās ar 17 tukumniekiem - māksliniekiem. Tukuma grāmatnīcā apskatāma M. Rikmanes grafikas izstāde. Kaivē - tikšanās ar akvarelistu E. Jurkeli, Jaunpili kultūras namā - T. Haļāpina gleznas. Pasdarbnieku gleznas Kandavas kultūras nama Zantes skolā - Tukuma muzeja pinēju un audēju pulciņa darbu izstāde. (A. Rieksta. Mākslas dienas Tukuma rajonā.//KR Nr. 44, 12.04.1977.)
- 14. maijs.** Muzejā - gatavošanās kārtējai izstādei. Pirmo reizi lietiskās mākslas darbi (tekstilijas, audumi, pinumi, keramika) tiks izstādīti kopā ar pavasara ziediem. (N. Lāse. Ziedi un lietiskā māksla.//KR Nr. 58, 14.05.1977.)
- 21. maijs.** Uzvaras dienas priekšvakarā Tukuma rajonu apmeklē viesi no Krievijas un Ukrainas Dabas aizsardzības biedrības. Zinātniskā ekskursijā uz Tukuma muzeju, Tukuma pilsētu, Šlokenbeku, Kandavu un Kaivi viņus vada muzeja darbinieki. (Tukuma rajona kultūras pieminekļu aizsardzības sektora vadītāja M. Brencē. Sākusies tūrisma sezona.//KR Nr. 68, 21.05.1977.)
- 24. maijs.** Muzeja darbinieki piedalījās LPSR novadpētniecības muzeju zinātniskā pārskata konferencē un ziņoja par 1976. gada ekspedīciju Tukuma pilsētā. (A. Rumba. Vērtē muzeja darbu.//KR Nr. 64, 28.05.1977.)
- 7. septembris.** Latvijas PSR Dārkopības un biškopības biedrības Tukuma nodaļa kopā ar muzeja darbiniekiem iekārtojusi savu individuālo biedru izaudzēto gladiolu izstādi. Izstādīti arī citi ziedi - ap 70 šķirņu dālijas, asteres, klematisi, samtenes, rozes. (E. Rumba. Skaistuma prieks.//KR Nr. 108, 08.09.1977.)
- 24. septembris.** Muzejā no 24. septembra līdz 25. oktobrim atvērta Tukuma rajona Pionieru nama pulciņu dalībnieku zīmējumu, veidojumu un foto izstāde. Vienlaicīgi turpinās N. Petraškēviča akvareļu izstāde. (Reklāma.//KR Nr. 114, 22.09.1977.)
- 1. oktobris.** Vasarā Liepājas pilsētas vēstures un mākslas muzejā tika noorganizēta Tukuma muzeja fondu un Tukumā dzīvojošo mākslinieku gleznu izstāde. Apskatāmi J. Federa, J. Valtera, V. Purviša, K. Miesnieka, G. Eliasa, L. Svempa, V. Tones, L. Āriņa, A. Artuma, K. Neiļa un citu darbi. (B. Astra. Ko par mums raksta.//KR Nr. 118, 01.10.1977.)
- 27. oktobris.** Tautas rakstnieka E. Birznieka-Upīša muzejā pakāpeniski audzis apmeklētāju skaits. Kopš 1972. gada tas kļuvis arī par literātu pulcēšanas vietu rajonā. Pavasaros Pastariņa svētkos "Bisniekos" pulcējas paši mazākie klausītāji. 1977. gada 3. ceturksnī muzeja pamatfondā inventarizētas 768 lietas. Pedējā gada laikā apmeklētāju skaits - vairāk nekā 3000. (A. Virčavniece. Muzejam desmitgade.//KR Nr. 129, 27.10.1977.)
- 1978. gads**
- 4. februāris.** Tukuma mākslas un novadpētniecības muzeja kultūras pieminekļu aizsardzības sektora vadītājas M. Brencē raksts par tām muižām Tukuma rajonā, kuras restaurē. - Jaunpils, Šlokenbekas, Jaunmoku pili, Kandavas Pulvertorni. Apraksts par ieceri Jaunmoku pili atvērt Meža muzeju. (M. Brencē. Mostas... pils.//KR Nr. 16, 04.02.1978.)
- Februāris.** Atvērta glezniecības fondu izstāde "Ainava un klusā daba", eksponētas vairāk nekā 40 gleznas. Izstādē centrālā vieta - A. Artuma gleznām, par godu viņa 70 gadu jubilejai. Ari J. Federa, A. Alksņa, J. Rozentāla, J. Valtera, V. Purviša, L. Svempa, J. Liepiņa, K. Miesnieka, V. Tones, G. Eliasa, U. Skulmes, E. Meļķa darbi, pārsvarā ainavas. (Tukuma muzeja mākslas sektora vadītājas vietas izpildītāja I. Runkovska. Meistaru gleznas Tukuma muzejā.//KR Nr. 19, 11.02.1978.)
- 5. aprīlis.** Paziņojums par 18. tukumnieku mākslas darbu izstādi, kura notiek līdz 30. aprīlim. (Tukuma muzejs.//KR Nr. 40, 04.04.1978.)
- Aprīlis.** Mākslas dienās novadnieku darbu izstāde. Skatāmi dažādu mākslinieku - K. Miesnieka, A. Skrides, H. Veldres, V. Kalnrozes, A. Artuma, L. Āriņa, T. Haļāpina, Dz. Baumas, V. Bērziņa, Sk. Elksnites, E. Meļķa, E. Braunberga, A. Zviēra, K. Veitnera, A. Pauliņa - darbi. (I. Runkovska. Mākslas dienas - saules dienas.//KR Nr. 44, 13.04.1978.)
- Aprīlis.** Mākslas dienu programma - 18. tukumnieku tēlotājas mākslas izstāde, tikšanās ar māksliniekiem. Tukuma Mūzikas skolas audzēkņu koncerts. 14. aprīlī - mākslinieka U. Zemzara izstāde Jaunpils kultūras namā. T. Haļāpina darbu izstāde kolhozā "Dzimtene". K. Ģiruļa grafikas Kaives MRS izstāžu zālē. Tukuma un Kandavas pasdarbības gleznotāju darbi Matkulē. Kino teātri "Abava" rādīs mākslai veltītas dokumentālā filmas "Tretjakova galerija" un citas. Aģitbrigādes Mākslas dienās ieradīsies uzņēmumos, pasākumos iesaistīsies pasdarbnieki. (E. Rumba. Ko redzēsīm, ko dzirdēsīm.//KR Nr. 44, 13.04.1978.)
- 27. aprīlis.** Muzejā tikšanās ar dzejnieci Ilzi Bindi un rakstnieku Egilu Lukjanski. Pasākumu plaši apmeklēja pilsētnieki. (I. Ritvare. Pie sirds un prāta.//KR Nr. 51, 29.04.1978.)
- Maijs.** Jelgavas mākslinieku darbu izstāde Tukumā. Pārsvarā jauno mākslinieku darbi: G. Ezernieks, A. Zvejnietis, U. Zuters, N. Darkeviča. (T. Haļāpina. Jelgavas mākslinieku darbi Tukumā.//KR Nr. 58, 16.05.1978.)
- 18. maijs.** Starptautiskā Muzeja diena. Kopš 1979. gada tā tiks atzīmēta arī kalendārā. Muzejā šo dienu sagaidīja ar Jelgavas mākslinieku darbu izstādi, diapozitīvu vakaru un ziedu skati. (E. Rumba. 18. maijs - Starptautiskā Muzeja diena.//KR Nr. 59, 18.05.1978.)
- Rudens.** Muzejs rīkos tematisku izstādi, kurā parādīs Tukuma pilsētas un tuvākās apkārtnes attēbus 10. piecgadē. Ar to saistīts muzeja rīkotā ekspedīcija pa Tukuma pilsētu un tuvākajiem kolhoziem. Lūgums iedzīvotājiem būt atsaucīgiem. (Tukuma muzeja zinātniskā līdzstrādniece A. Pētersone. Iepazīsim savu pilsētu.//KR Nr. 60, 20.05.1978.)
- 25. maijs.** Tukuma muzejs un LĶKS rajona komiteja būs pateicīga katram, kas palīdzēs izgaismot rajona komjaunatnes organizācijas vēsturi un, atceroties jaunību, pārļaps foto albumus, lai palīdzētu muzejam vākt materiālus. (A. Rumbēna. Gaidām atsaucsmi.//KR Nr. 62, 25.05.1978.)
- 15. augusts.** Tukuma novadnieks V. Bērziņa gleznas Tukuma muzejā. (I. Runkovskis. Viņa Bērziņa gleznu personālizstāde.//KR Nr. 98, 17.08.1978.)
- 4. septembris.** LPSR Dārkopības un biškopības biedrības Tukuma nodaļas rīkotā tradicionālā ziedu skate. Piedalījās 33 biedri ar gladiolām, 38 šķirņu rozēm, 18 šķirņu vītēnauģiem, 96 dāliju šķirnēm. (E. Rumba. Skaistums prasa skaistumu.//KR Nr. 108, 09.09.1978.)
- Oktobris.** Tukuma muzeja lielajā zālē aplūkojama 19. gadsimta beigu un jaunāku laiku fototehnika, laboratorijas piederumi, pirmo Latvijas fotobiedru izstāžu katalogi un biedru kartes, pirmie Latvijā iznākušie fotožurnāli, piemēram, "Atēls". (M. Anmane. Uzmani! Tūlīt izlidos putniņš!//KR Nr. 123, 14.10.2006.)
- 25. oktobris.** Muzeja telpās darbu atsāk pasdarbības mākslas studija. Iepriekšējās studijas vadītāja E. Meļķa vietā stāsies A. Vitols. (A. Kārklis. Darbu atsāk mākslas studija.//KR Nr. 126, 21.10.1978.)
- Decembris.** Divas dienas muzejnieki pulcējas Valkā uz LPSR Muzeju zinātniskās pētniecības darba pārskata konferenci. Ar panākumiem konferencē uzstājās Tukuma mākslas un novadpētniecības muzeja vecākā zinātniskā līdzstrādniece A. Pētersone ar referātu "Pūres DIS izveidošanās un izaugsme attīstītā sociālisma apstākļos". Ar savu referātu "Tukuma novada vietējās preses loma darbaļaužu komunistiskajā audzināšanā"

nā 1945. - 1950. gados" iepazīstināja galvenā fondu glabātāja A. Rumba. (A. Rumba. Muzejnieki apspriedās Valkā.//KR Nr. 153, 26.12.1978.)

1979. gads

10. janvāris. Atvērta tematiskā izstāde "Senais darbs un čīna mūsu laikam spēku dod", veltīta PSRS 60. gadadienai. Izstāde aicina aizceļot uz 1919. gada 14. janvāri, kad Tukumā pasludināja padomju varu. Pārējās izstādes zāles liecina par mūsdienu Tukuma izaugsmi. Izstāde veidota kā noslēgums 1978. gadā rīkotajai ekspedīcijai Tukuma pilsētā un rajonā, kur katram muzeja darbiniekam bija veicams kāds pētījums. (A. Pētersone. Kā bija pirms 60 gadiem?//KR Nr. 6, 13.01.1979.)

10. februāris. A. Rumbas pētījums par II strādnieku un bezzemnieku kongresa norisi Tukumā 1919. gadā. (A. Rumba. Pirms 60 gadiem - II kongresā.//KR Nr. 18, 10.02.1979.)

13. februāris. Paziņojums par A. Artuma gleznu izstādi Tukuma mākslas un novadpētniecības muzejā. (Administrācija.//KR Nr. 19, 13.02.1979.)

8. aprīlis. Tukumā Mākslas dienu ietvaros 19. novada mākslinieku izstāde. Darbos dominējošā tēma ir pavasaris. (T. Haļpina. Tukumnieku devīpadsmitā.//KR Nr. 44, 12.03.1979.)

Jūlijs. Tukuma mākslas un novadpētniecības muzejā - Ā. Adolfa Melnāra gleznu izstāde. Darbi apskatāmi līdz 15. jūlijam. (Paziņojums.//KR Nr. 80, 07.07.1979.)

6. līdz 8. jūlijs. Tukuma muzejā - trīs dienas Dārzkopības un biškopības biedrības rajona nodaļas organizētā rožu izstāde: Ausekļa Baumaņa, Lidiņas Erstes, Intas Šneideres, Dzidras Riekstas un citu audzētās rozes. (M. Annane. Rožu valstībā.//KR Nr. 84, 17.07.1979.)

21. jūlijs. Muzejā - Emilijas Mērnieces gleznu izstāde. (Administrācija.//K. R. Nr. 86, 21.07.1979.)

5. septembris. A. Artuma gleznu izstāde Dzintaru izstāžu zālē. Tukuma muzeja vārdā sirsniņus sveicienus izstādes atklāšanā nodod mākslas zinātnieks I. Runkovskis. (V. Veirīna. Ansis Artums pie jūrmalniekiem.//KR Nr. 107, 08.09.1979.)

10. septembris. E. Birznika-Upīša memoriālajā muzejā notiek Mākslas diena. Piedalās kritiķis, literatūrzinātnieks, prozaiķis Jānis Kalniņš, literatūrzinātniece un prozaiķe Saulcerīte Viese, dzejnieks Tālvāldis Treicis, rajona literātu apvienības biedri. (Paziņojums.//KR Nr. 106, 06.09.1979.)

Septembris. V. I. Leņina 110. dzimšanas dienai veltītā Vissavienības pionieri un skolēnu ekspedīcija "Mana Dzimtene - PSRS" tuvojas izskaņai ar Tukuma muzejā notikušo novadpētniecības darba skati, konferenci un gidu konkursu. (E. Žīgurs. Novadpētniecības darba skatē.//KR Nr. 147, 11.12.1979.)

1. novembris. Muzejā - mākslinieces Ilonas Ceipes izstādes atklāšana. Izvērsies dialogs starp mazo skatītāju un mākslinieci. Dialogu vada mākslas zinātnieks I. Runkovskis. (V. Silāre. Kad burvju durvīs pavērsies.//KR Nr. 130, 01.11.1979.)

16. decembris. E. Melņa piemiņas izstāde aptver mākslinieka radošo darbību no 1946. gada līdz mūža izskaņai - 1977. gadam. Janvāri muzeja darbinieki iecerējuši noorganizēt māksliniekam veltītu atmiņas pēcpusdienu. (V. Silāre. E. Melņa izstāde aicina.//KR Nr. 150, 18.12.1979.)

16. decembris. Muzejā atvērta gleznotāja E. Melņa piemiņas izstāde. Skatāmas 43 gleznas - tajās daudz ābolu, vīnogu, ķirbju un aīnavu. (I. Runkovska. Piemiņas izstāde Ernestam Melņim.//KR Nr. 152, 22.12.1979.)

Decembris. Lai apmeklētāji gūtu plašāku un vispusīgāku ieskatu par E. Birznika-Upīša dzīvi un darbu, muzejs turpina vākt materiālus. Muzeja fondi aizvadītajā sezonā papildinājušies par 50 vienībām. Piemēram, rakstnieka meitas N. Veismanes dāvētās grāmatas. (S. Silva. "Bisnieku" fondi papildinājušies.//KR Nr. 147, 11.12.1979.)

1980. gads

20. janvāris. Muzejā apskatāma Talsu mākslinieka Žaņa Sūniņa 75 gadu jubilejai veltīta izstāde. (T. Haļpina. Pie mākslinieka Žaņa Sūniņa.//KR Nr. 15, 02.02.1980.)

11. aprīlis. Atklāta 20. tukumnieku tēlotājas mākslas darbu izstāde. Kolhoza "Padomju Zvejnieks" klubā apskatāmas A. Zviedra gleznas. Savas darbnīcas durvis vēra māksliniece T. Haļpina un E. Mērnice. Tukuma pašdarbnieku gleznotāju un grafiku darbu izstāde - kolhoza "Dzimtene" kluba telpās. Kolhoza "Selga" klubā - rīdzinieku A. Dembo un A. Ozoliņa izstāde. (I. Runkovska. Mākslas dienas aicina.//KR Nr. 46, 15.04.1980.)

11. aprīlis. Atvērta Tukuma novada mākslinieku 20. jubilejas izstāde. Apskatāmi Ā. Skrides, V. Kalnrozes, A. Artuma, E. Melņa, L. Āriņa, T. Haļpina, V. Bērziņa, U. Zemzara u. c. darbi. Notikūšajās 16 novada izstādēs piedalījušies Dz. Bauma, 15 - E. Gulbe, un P. Upišis, 14 - H. Siliņš, 13 - N. Petraškēvičs, 11 - K. Miesnieks un A. Zviedris. (I. Runkovskis. Tukumnieku jubilejas izstāde.//KR Nr. 47, 17.04.1980.)

21. augusts. Muzeja zinātniskā līdzstrādnieka I. Runkovska saruna ar gleznotāju E. Braunbergu par mākslinieka izstādes atklāšanu muzejā. (I. Runkovskis. Ko es gribu pateikt?//KR Nr. 100, 21.08.1980.)

Novembris. Visu mēnesi Tukuma muzejā - Liepājas kultūras nama LPSR Tautas lietišķās mākslas studijas "Kursa" dalībnieku darbu izstāde (paklāji, sienas dekorī, segas, dvieļi, līnu galdauti, keramika, dzintara izstrādājumi). (I. Rota. Paldies par izstādi!//KR Nr. 143, 02.12.1980.)

9. decembris. Labu laiku rit muzeja sadarbība ar Tukuma Mūzikas skolu. Skolas zālē iekārtota kārtējā izstāde - Laimas Egļites gleznas. (I. Runkovskis. Ar smalku un patiesu pasaules izpratni.//KR Nr. 146, 09.12.1980.)

1981. gads

Janvāris. Aizvadītajā piegadē savāktas gandrīz 7000 fondu vienības: 300 J. Krieva keramikas izstrādājumi, dokumenti, fotogrāfijas, Tukuma sadzīves pakalpojuma kombināta izstrādājumi, materiāli par Tukuma kultūras dzīvi, jo īpaši - kuru vēsturi. Muzejs var lepoties ar bagātu nozīmīgu kolekciju. Muzejs līdz rajona uzņēmumu direktorus reizi gadā nodot materiālus par ievērojama mākajiem notikumiem uzņēmuma vai tā darbinieku dzīvē. (A. Rumba. Gūt var... dodot.//KR Nr. 13, 31.01.1981.)

Janvāris. Pirms 45 gadiem Tukumā daži entuziasti, jaunie mākslinieki, izveidoja mākslas muzeju - pirmo mākslas iestādi Latvijas provincē. Muzejā pieaudzis izstāžu, nolāsīto lekciju un tematisko pasākumu skaits. (A. Pētersone. Tukuma muzejam 45.//KR Nr. 13, 31.01.1981.)

Janvāris. Tukuma mākslas un novadpētniecības muzeja 45 gadu jubilejas svinības. Māksliniece T. Haļpina dāvina muzejam savu akvareli, mākslas zinātnieks I. Runkovskis atsauc atmiņā muzeja vēstures lapaspuses. (U. Federoviča informācija. Muzeja jubilejas svinībās.//KR Nr. 20, 17.02.1981.)

4. februāris. Muzejā - kārtējā Pieminekļu aizsardzības Tautas universitātes nodarbība. Temats - arheoloģijas pieminekļu aizsardzība. Muzeja sektora vadītāja M. Brencē klausītājus iepazīstina ar rajona arheoloģijas pieminekļiem. Par zinātnisko darbu pieminekļu izziņāšanā stāsta LPSR Kultūras ministrijas zinātniskās pētniecības padomes arheoloģijas sektora vadītājs J. Jurtāns. (P. Čimurs. No pirmdienas līdz pirmdienai.//KR Nr. 15, 05.02.1981.)

Februāris. Muzeja direktors Elmārs Rumba - Vissavienības tūrisma un novadpētniecības ekspedīcijas "Mana Dzimtene - PSRS" Tukuma rajona štāba priekšnieks aicina skolas gatavoties jaunam ekspedīcijas etapam un labāko vienību pārstāvju III Vissavienības salidojumam, kurš vel-

tīts PSKP XXVI kongresam un Vissavienības Leņina pionieri organizācijas 60. gadadienai. (E. Rumba. Ekspedīcijā "Mana Dzimtene - PSRS".//KR Nr. 25, 28.02.1981.)

4. aprīlis. Tikšanās ar mākslinieku H. Siliņu viņa darbu izstādes slēgšanas dienā. Mākslinieku savienības gleznotāju sekcijas priekšsēdētājs O. Ābols akcentē latviešu mākslas vēsturē vēl nenovērtētu parādību - Tukuma skolu (mākslinieku tukumniekus), kuri Tukumā dzīvojuši un to attēlojuši gleznās. (P. Čimurs. Gleznotāji tukumnieki.//KR Nr. 42, 09.04.1981.)

Aprīlis. Atvērta 21. gadskārtējā novada gleznotāju darbu izstāde. Apskatāmas K. Siliņa, H. Siliņa, I. Fjodorovas, M. Stabulniece gleznas, Mākslas akadēmijas diplomandu - tēlnieču A. Dumpes un O. Nigules darbi. Pavisam piedalās 26 autori. O. Miesniece sola dāvināt muzejam K. Miesnieka darbu. 19. aprīlī - tikšanās ar māksliniekiem. (P. Čimurs. Aicināti visi.//KR Nr. 45, 16.04.1981.)

27. maijs līdz 5. jūlijam. Sēmes ciemā muzejs rīko gadskārtējo komplekso zinātnisko ekspedīciju, kuru vada M. Brencē, lai vāktu materiālus ar muzejisku vērtību - atmiņas, nostāstus par dzīvi un darbu muižās, mācībām pagasta skolās, iegūtu materiālus par novada revolucionāro pagātini (1905., 1919., 1940. gadu) un Lielā Tēvijas kara laikā ciema teritorijā izgatavotajiem priekšmetiem un mākslas izstrādājumiem, kā arī informāciju par padomju tradīciju attīstību pēckara gados. (M. Brencē. Zinātniskā ekspedīcija Sēmē.//KR Nr. 61, 23.05.1981.)

Jūnijs. Muzejā - Fricā Stepena kokgriezumu un muzeja aušanas pulciņa pārskata izstādes atklāšana. (Tukuma muzeja direktore A. Miežite. Tautas mākslas ekspozīcija.//KR Nr. 74, 23.06.1981.)

10. septembris. Literāra pēcpusdienu "Bisniekos". Piedalās dzejnieki T. Treicis, J. Baltvilks, Dz. Lastovska. (Dzejnieks L. Kamara. Jaunredel' - Dzejas dienas.//KR Nr. 106, 05.09.1981.)

11. septembris. Dzejas dienās Tukuma mākslas un novadpētniecības muzejā atklāta Jura Krieviņa fotoizstāde. Viena izstādes daļa veltīta pērnā gada Dzejas dienām. Apskatāma arī ekspozīcija, kur redzamas fotogrāfijas no 1974. un 1980. gada Dzejas dienām. (E. Rumba. Dzejas dienu atblāzma.//KR Nr. 112, 19.09.1981.)

8. novembris. Muzejā viesojas mākslas zinātniece Aija Nodieva ar Latvijas Valsts Konservatorijas studentu grupu un Valkas novadpētniecības muzeja mākslas sektora vadītāja Maruta Stabulniece. Viesi apskata lietišķās mākslas studijas "Kursa" darbu izstādi, savukārt studenti papildina zināšanas vēsturē, iepazīstoties ar Tukuma muzeja Zelta fonda gleznām, apmeklējot A. Artuma darbnīcu un iepazīstoties ar muzeja etnogrāfijas fondiem. (Tukuma mākslas nodaļas vadītāja (I. Fjodorova. Mākslai veltīta pēcpusdienu.//KR Nr. 133, 10.11.1981.)

1982. gads

2. februāris. 1981. gadā Tukuma muzeju apmeklēja vairāk nekā 13 tūkstoši cilvēku. Aktivākie apmeklētāji ir Raiņa Tukuma 1. vidusskolas audzēkņi. Estētiskās audzināšanas darbu veic pedagogs V. Zirdziņa, vadot mākslas vēstures un zīmēšanas stundas muzejā. Vislabāko atsaucību gūst Liepājas kultūras nama LPSR Tautas lietišķās mākslas kolektīva "Kursa" izstāde. Atzīmējot Starptautisko Muzeju dienu, apskatāma izstāde "Dzejas dienu atspoguļojums muzeja fondos". (A. Miežite. Muzejs un apmeklētāji.//KR Nr. 14, 02.02.1982.)

2. marts. V. Purviša 110. dzimšanas dienas atceri veltīta izstāde. Gleznas izstādītas no personīgajām kolekcijām. Centrālie darbi - četras V. Purviša gleznas no muzeja fondiem, bet apskatāmi arī A. Artuma, Ā. Skrides, V. Kalnrozes, K. Melnbārža, K. Egles, J. Viļumaiņa, J. Gaiļa, S. Kreica darbi. (I. Fjodorova. Dabas un mākslas vienotība.//KR Nr. 26, 02.03.1982.)

Marts. Muzejā atvērta gadskārtējā fondu izstāde. Šoreiz tā atšķiras no iepriekšējām ar to, ka dar-

- bi ir tikai no muzeja grafikas kolekcijas. (I. Fjodorova. Grafikas izstāde Tukuma muzejā.//KR Nr. 39, 01.04.1982.)
- 8. aprīlis.** Tukuma mākslinieka, muzeja dibinātāja, pirmā direktora un vidusskolas skolotāja L. Āriņa 75 gadu jubileja. Nozīmīgs tēls viņa māslā ir saule, kas attēlota kā kvēlojoša lode, kā staru kūli starp koku zariem un kā punkts pie apvāršņa. (I. Fjodorova. Mākslinieka ceļš.//KR Nr. 43, 10.04.1982.)
- 18. aprīlis.** Sakarā ar Mākslas dienām labākie republikas skolēni - zīmētāji pulcēsies tēlotājas mākslas izstādē Rīgā. Turpat dosies arī jaunieši no Tukuma rajona. (V. Zirdziņa. Labākie zīmējumi - uz Rīgu.//KR Nr. 45, 15.04.1982.)
- Maijs.** Apmeklētāju ievēribu gūst L. Āriņa 75 gadu jubilejai veltītās gleznu un zīmējumu izstādes atklāšana. Akcentu šim brīdim piešķir saistījums ar zinātniski praktisko konferenci, kurā mākslas zinātnieki G. Tidemane un I. Rukovskis raksturo jubilarā mākslas darbu vietu un nozīmi latviešu tēlotājas mākslas attīstībā. Izstāde atvērta līdz 3. jūnijam. (L. Pazare. Leonida Āriņa jubilejas izstāde.//KR Nr. 60, 20.05.1982.)
- 1. līdz 6. jūnijs.** Viesnīcas "Latvija" izstāžu zālē Rīgā notiek Starptautiskajai Muzeja dienai veltīta izstāde "Ekspozīti no republikas muzeju fondiem". Pavissam var aplūkot 17 republikas muzeju fondu kolekcijas, tai skaitā Tukuma mākslas un novadpētniecības muzeja keramikas kolekciju. (A. Rumba. Muzeju svētku izskaņa.//KR Nr. 65, 01.06.1982.)
- Jūnijs.** Tukuma muzeja ekspedīcija uz Jaunpili. Apraksts par Jaunpili un tās vēsturiskajiem notikumiem. (A. Rumbēna. Muzejnieki pošas uz Jaunpili.//KR Nr. 70, 12.06.1982.)
- 24. jūlijs.** E. Birznieka-Upīša muzejā "Bisniekos" apskatāmi dzirciemnieka Jēkaba Lasmaņa gleznoto Dzirciema, Lamiņa, Kaives apkaimes dabas skati, kuri saistīti ar E. Birznieka-Upīša bērniību. (V. Silāre. Studijas dabā turpinās.//KR Nr. 88, 24.07.1982.)
- 23. septembris.** Mākslinieces T. Haļāpīnas jubilejas izstādes atklāšana muzejā. Sveicēji - A. Zauers, J. Moruss, L. Vilks, M. Rudzīte un citi. (M. Anmane. Labos vārdus un darbus cilvēki neaizmirst.//KR Nr. 117, 30.09.1982.)
- Oktobris.** Mākslas muzejā zvejnieku kolhoza "Padomju Zvejnieks" tautas lietišķās mākslas pulciņa "Engure" darbu izstāde (tekstilijas, pinumi). 30. oktobrī - tautas lietišķajai mākslai veltīta pēcpusdienā. (Paziņojums.//KR Nr. 126, 23.10.1982.)
- 1983. gads**
- 6. janvāris.** Tukuma muzejs, gaidot PSRS jubileju, piedalīsies Vissavienības muzeju fondu darba skatē. Skates mērķis - muzeju darba uzlabošana. Tukuma muzejam nozīmīgu fondu papildinājumu devušas kompleksās zinātniskās ekspedīcijas Sēmes un Jaunpils ciemos. Iegūtie materiāli stāsta par padomju cilvēku jauncelms darbu. Uzmanība tiek pievērsta fondu zinātniskajai apstrādei, pabeigta arheoloģijas kolekcijas, mākslas darbu, Tukuma keramikas un tekstiliju kolekciju zinātniskā apstrāde. Notiek fotomateriālu, fotonegativu, dokumentu kolekciju apstrāde. (A. Miezīte. Muzeja fondi bagātinaš.//KR Nr. 3, 06.01.1983.)
- 27. maijs.** Pastariņa svētki "Bisniekos". Pastariņa tēla ieturētājs Andris Zirdziņš no J. Raiņa vidusskolas, dzied Austru Pumpure, skatītāju un klausītāju vidū arī E. Birznieka-Upīša meita Nina Veismane un rakstnieka brāļa meita Marija Birzniece. Pasākumā piedalās dzejnieks E. Rumba. (J. Rozenblata fotoinformācija. Mirkļi no Pastariņa svētkiem.//KR Nr. 63, 28.05.1983.)
- Jūlijs.** Muzejā atvērta Klaiņpēdas mākslinieces Renātes Lūšis akvareļu izstāde. (I. Fjodorova. Lietuviešu gleznotājas darbu izstāde Tukumā.//KR Nr. 91, 02.08.1983.)
- 2. septembris.** Dzejnieka Andra Zauera literārajai darbībai veltīta Dzejas pēcpusdienā "Bisniekos".

- Dzeju lasa pats autors. Piedalās arī J. Baltvilks un T. Haļāpina. (V. Mašnovska fotoinformācija.//KR Nr. 105, 03.09.1983.)
- 27. augusts.** Tukuma muzejā atvērta glezniecības pamatfondu ekspozīcija. (Reklāma.//KR Nr. 106, 06.09.1983.)
- 15. septembris.** "Bisnieki" pamazām kļūst par centru, kur raisās valodas par literatūru. Dzejas dienu izskaņas pasākumā piedalās Tukuma rajona literātu apvienība (T. Treicis, I. Rismane, L. Kalniņa). Pasākumu atklāj muzeja vadītāja Z. Zuze. (V. Silāre. Dzejas dienu izskaņa.//KR Nr. 110, 15.09.1983.)
- Septembris.** Smiltēnieša Jēkaba Drandas keramikas izstādes atklāšana. Uz šo pasākumu ieradusies skolotāja I. Bebre ar Tukuma novada keramikā J. Krieva darinātajiem traukiem. Atvestie 17 darinājumi papildina jau esošo J. Krieva keramikas kolekciju. (A. Rumba. Dāvāna tukumniekiem.//KR Nr. 110, 15.09.1983.)
- 6. oktobris.** Muzejā risinās novada mākslinieku un sabiedriskā aktīva sapulce. Mākslinieks un rakstnieks U. Zemzaris izsaka priekšlikumu izveidot Tukuma mākslinieku grupu. (V. Veiriņa. Tukuma novada mākslinieku grupa.//KR Nr. 119, 06.10.1983.)
- Oktobris.** Muzejā var iepazīties ar keramikas, Tukuma lielākās šķīvu meistares Austras Dakstiņas radošā darba sasniegumiem. (A. Rumba. Mīlestība uz visu mūžu.//KR Nr. 122, 13.10.1983.)
- Oktobris.** Muzejs organizē trīs izstādes vienlaicīgi: Engures kultūras namā - A. Bukeiko gleznas, Tukuma mūzikas skolā - R. Gintera akvareļi, Tukuma rajona poliklinikā - L. Āriņa gleznas, zīmējumi un akvareļi. (T. Haļāpina. Izstāde darbdienas priekam.//KR Nr. 125, 20.10.1983.)
- 17. oktobris.** Skatītājus pulcē lietišķās mākslas meistaru - Austras Dakstiņas, Almas Arnes un Dzidras Ercas - darbu izstāde. Tikšanās ar tautas dailamata meistaremi atklāj muzeja direktors J. Celmiņš un galvenā fondu glabātāja A. Rumba. (V. Silāre. Tautas mākslas tālāknesejas.//KR Nr. 125, 20.10.1983.)
- Oktobris.** Pie rajona kultūras nodaļas izveidota Tukuma novada mākslinieku sabiedriskā grupa, kurā darbojas A. Arne, A. Dakstiņa, Dz. Bauma, Dz. Erca, L. Āriņš, J. Celmiņš, T. Haļāpina, A. Zviedris, A. Artums. Vadītājs - U. Zemzaris. Pirmie kopējie plāni aizsākušies mākslas entuziastiem, ar Tukuma muzeju. Grupas dibināšanas sapulce notiek muzeja telpās. (V. Veiriņa. Sadarbībai jāklūst ciešākai.//KR Nr. 125, 20.10.1983.)
- 27. oktobris.** Mākslas dienās tukumnieki iepazīstas ar mākslinieci M. Šaltiņu. Tiek rīkota viņas akvareļu izstāde Tukuma Mūzikas skolā un pilsētas poliklinikā. (V. Silāre. Ar zīmuli un otu.//KR Nr. 128, 27.10.1983.)
- 30. oktobris.** Par godu akvareļu meistara Raimonda Gintera 70 gadu jubilejai top plaša personāl-izstāde. (Mākslas zinātniece I. Grase. Mākslinieka jubileja.//KR Nr. 129, 29.10.1983.)
- 5. novembris.** E. Iltnera piemiņas izstādes atklāšana. Pasākumā piedalās muzeja direktors J. Celmiņš, E. Iltnera sieva Ērika Iltnera, Latvijas PSR Mākslinieku savienības valdes priekšsēdētāja Dž. Skulme, Mākslas akadēmijas rektors Valdis Dišlers, rajona Izpildkomitejas priekšsēdētāja vietnieks J. Moruss. (V. Veiriņa. Dzīvs savā mākslā, tuvs savai tautai.//KR Nr. 137, 19.11.1983.)
- 1984. gads**
- Marts.** Vairākus gadus pastāv sadarbība starp Tukuma muzeju un eksperimentālo kokapstrādes rūpniecību "Tukums". Muzejnieki aicināti uz rūpniecību ar lekcijām un izstādēm. Rūpniecības administrācija ierosināja muzejā kopīgi svinēt svētkus - ilggadējā darbinieka, tautas dailamata meistara, kokgriezēja Frici Stepeņa 70 gadu jubileju, ko atsaucīgi uzņēma muzeja darbinieki. (A. Rumba. Tautas dailamata meistaru godinot.//KR Nr. 39, 31.03.1984.)
- Aprīlis.** Tuvojās 26. Mākslas dienas un 24. tukumnieku tēlotājas mākslas izstāde. Apskatīšanai

- tiek gatavoti tukumnieku akvareļu zīmējumi, puķu gleznojumi un keramika. Mākslinieki sagatavojuši 11 personālizstādes. Tukuma novadā darbosies 20 ekspozīcijas. Ar skatītājiem Tukuma rajonā tiksies arī darbu autori. (T. Haļāpina. Gatavojoties Mākslas dienā.//KR Nr. 39, 31.03.1984.)
- 20. aprīlis.** Gadskārtējā Mākslas dienu izstādē savus darbus izlīcis apskatei arī A. Zviedris. Viņa gleznās izpaužas trīs mīlestības - jūra, mūzika, krāsas. (M. Anmane. Tā pati mīļā jūra un mūzika gleznās.//KR Nr. 49, 24.04.1984.)
- 18. maijs.** Uzvaras svētku priekšvakarā - muzejā izstāde "No ciņas līdz uzvarai, līdz šodienas darba dienai". Izstādītas 57 Tukuma rajona arheoloģijas izrakumos iegūtās senlietas, materiāli par amatniecības, rūpniecības attīstību, zemnieku darbarīki, revolūcionāro cīņu tradīcijām veltīti materiāli. (J. Celmiņš. Novada vēstures izstāde.//KR Nr. 60, 22.05.1984.)
- Jūlijs.** Lietišķās mākslas meistari skatītāju vērtējumam nodod jaunu izstādi "Lins un pinumi". Piedalās ap 70 autoru ar vairāk nekā 270 darbiem: palagiem, galdautiem, dvieļiem, sešdāņiem, salvetēm, pītam somām, čībām, groziem, vācēļiem, tamborētiem kostīmiem un blūzēm. Rakstā izteikts aizrādījums par atsevišķiem netīriem un pavisām darbiem. (V. Melne. Izstāde "Lins un pinumi".//KR Nr. 78, 03.07.1984.)
- Jūlijs.** Pionieru pili Rīgā atklāta Tukuma keramikas Zaigas Reimanes 16. sīkplastikas izstāde. Atklāšanā piedalās arī Tukuma muzeja direktors J. Celmiņš. (S. Silva. Rīgā - tukumnieces sīkplastikas izstāde.//KR Nr. 82, 12.07.1984.)
- 10. septembris.** Muzejā atkārtoti izstādītas 37 V. Egliša gleznas - kļūšas dabas (ziedi), portreti un akti. (A. Pauliņš. Aicina V. Egliša izstāde.//KR Nr. 109, 13.09.1984.)
- Novembris.** Izstāde "Mākslas žanrs - padomju plakāts" un filatēlijas izstāde, kurā ar 52 darbiem piedalās seši mūsu republikas pazīstamākie plakāti: I. Blumbergs, J. Dimīters, G. Kirke, G. Smelters, G. Zemgals, L. Šēnbergs. (J. Celmiņš. Muzeja izstāžu zālēs plakāts.//KR Nr. 135, 13.11.1984.)
- 3. novembris.** Muzeja zālēs divas vitrīnas ar filāles - E. Birznieka-Upīša memoriālā muzeja - fondu 1984. gada jaunieguvumiem. Ik gadus muzeja fondi papildinās ar vairāk nekā 100 vienībām - dokumentiem, fotogrāfijām, rokrakstiem u. c. (Z. Bogdanova. Jauni materiāli par E. Birznieku-Upīti.//KR Nr. 138, 20.11.1984.)
- Decembris.** Sakarā ar muzeja aušanas pulciņa desmitgadi izstāžu zālēs iekārtota jubilejas izstāde. Kops pirmās sezonas 1974. gadā, kad to vadīja Tautas dailamata meistars S. Sarkane, joprojām aktīvas ir Tautas dailamata meistars I. Bērziņa, H. Korotka, A. Lāce, A. Jansone, Z. Jansone, D. Ambolte, V. Feldmane, Z. Niedrīte, audēja M. Pīlāga, D. Erca, A. Arne. 1977. gadā pulciņš muzeja telpās sarīko savu pirmo lielo izstādi. (A. Pētersone. Audēju desmitgade.//KR Nr. 152, 22.12.1984.)
- 1985. gads**
- 26. janvāris.** Tukuma mākslinieku grupa muzejā rīko eksperimentālu izstādi un loteriju. Vairākus izstādes darbus mākslinieki dāvina loterijai, tos varēs laimēt ar ieejas biļeti. Lai pēti skatītāju izpratni un gauri, īpaša balva paredzēta interesantākās atsauksmes rakstītājam. Tikšanās ar māksliniekiem. (T. Haļāpina. Laimīgi nesis mājās gleznu.//KR Nr. 5, 10.01.1985.)
- 26. janvāris.** Muzejs rīko gleznu izstādi-izsoli, kurā piedalās 24 autori ar 42 darbiem - L. Āriņš, A. Artums, Ē. Gulbe, A. Zviedris, E. Melķis, A. Pauliņš, E. Braunbergs, I. Fjodorova, T. Haļāpina, M. Šaltiņa, E. Mērniece un citi. Pasākumu atklāj J. Celmiņš, izsoli vada U. Zemzaris, L. Āriņš runā par gaidāmajām Mākslas dienām, uzsverot, ka reklāma par tām varētu būt plašāka, jo apmeklētāji nākot pārāk kūtri. (A. Briesma. Izstāde ar loteriju.//KR Nr. 14, 31.01.1985.)
- 10. februāris.** Tukuma muzejā - akvarelista H. Blu-

- nava personalizstāde. Atklāšanā siltus vārdus autoram sacīja mākslinieki Dz. Bauma, U. Zemzaris un T. Halāpina. (A. Briesma. Tikšanās ar mākslinieku H. Blunavu.//KR Nr. 27, 02.03.1985.)
- 12. februāris.** Muzeja darbinieki ražošanas sanāksmē analizē 1984. gada darbu. Darbs muzejā tika organizēts, lai īstenotu LKP CK lēmumu "par muzeju idejiskās audzināšanas darba uzlabošanu", leviesta jauna tradīcija - veidot muzeja foajē vitrinās nelielas vēstures fonda izstādes. Izstādes 1984. gadā apskatījuši 13 305 apmeklētāji, kopējais izstāžu skaits muzejā - 22, ārpus muzeja - 41. Palielinās muzeja darbinieku nolasīto lekciju skaits, papildinās muzeja fondi - galvenā fondu glabātāja reģistrēja 20 000 vienību. (J. Celmiņš. Muzejs pērn un jubileju gadā.//KR Nr. 19, 12.02.1985.)
- 30. marts.** Muzejā Mākslas dienu ietvaros - 25. tukumnieku tēlotājas mākslas izstāde. (J. Celmiņš. Tuvojoties Mākslas dienām.//KR Nr. 43, 09.04.1985.)
- 21. aprīlis.** Tukumā - gleznotāju tikšanās ar Lielā Tēvijas kara cīnītājiem. (V. Silāre. Pirms 40... un tagad.//KR Nr. 50, 25.04.1985.)
- Jūnijs.** A. Zviedra izstāde sakarā ar viņa 80 dzīves un 55 radošu darbu gadiem. Skatāmas viņa pēdējo gadu gleznas - 25 eļļas un 10 akvareļu tehnikā darinātie darbi. (A. Pauliņš. Gleznotājam A. Zviedrim - 80.//KR Nr. 73, 20.06.1985.)
- 10. līdz 22. jūnijs.** Sagaidot muzeja 50. gadskārtu, ekspedīciju uz Tumes ciemu organizē A. Ozola. Tiek vākti ilustratīvie materiāli - fotogrāfijas, dokumenti, atsevišķi priekšmeti un ļaunā atmiņas par notikumiem. Ekspedīcijas noslēgumā sarīkota izstāde kolhoza "Dzimtene" kultūras namā. (A. Ozola. Muzeja ekspedīcija Tumes ciemā.//KR Nr. 73, 20.06.1985.)
- 11. septembris.** Muzejā atvērta Kr. Baronam veltīta izstāde no Latvijas PSR V. Lāča Valsts bibliotēkas fonda. Ekspozīcija - dažādu gadu dainu izdevumi. (A. Briesma. Kr. Baronam veltīta izstāde.//KR Nr. 112, 19.09.1985.)
- Septembris.** T. Šlisera izstādes atklāšana, apskatāmi 44 mākslinieka darināti akvareļi. 21. septembrī - tikšanās ar mākslinieku (Tukuma muzeja mākslas nodaļas vadītājs A. Pauliņš. T. Šlisera darbi.//KR Nr. 112, 19.09.1985.)
- 12. oktobris.** Tukuma muzejā pirmais lielākais Kr. Barona jubilejas dienu cikla pasākums - fotomākslinieka, aktīvā Kr. Barona dzīves pētnieka Jura Krieviņa darbu izstāde, kas sasaucas ar muzeja darbinieku rīkoto etnogrāfijas fondu izstādi "Krišjāņa Barona novads", kura veidota ar audēju pulciņa līdzdalību. Tikšanās ar S. Viesi un J. Krieviņu. (V. Veiriņa. Divpadsmitā pietura - Tukuma muzejā.//KR Nr. 124, 17.10.1985.)
- Novembris.** Muzejā līdzās vecmeistaru darbiem skatāmas divas fondu izstādes - mācību grāmatas, fajansas un porcelāna izstrādājumi no Kuzņecova firmas. (A. Ozola. Jauna fondu izstāde.//KR Nr. 141, 28.11.1985.)
- 1986. gads**
- 14. janvāris.** Ar jubilejas izstādes atklāšanu ievadīti Tukuma muzeja 50. jubilejas pasākumi. Izstādes pamatā muzeja glezniecības fonda pērles - A. Annusa, A. Egliša, J. Liepiņa, J. Rozentāla, V. Purviša, J. Valtera, G. Eliasa, J. Kazaka, V. Tones un citi darbi. Daļa no tiem bijuši pirmajā muzeja ekspozīcijā Tukuma pilsētas pamatskolas telpās. (J. Celmiņš. Jubilejas izstāde vēstī.//KR Nr. 7, 16.01.1986.)
- 23. janvāris.** Muzeja darba vērtēšanā secināts, ka darba skaitliskie rādītāji auguši. Piecgades laikā pamatfondi papildinājušies par 5000 vienībām. Pavisam jau ir 22 000 dažādu vienību - mākslas, keramikas, porcelāna, fajansas, tekstiliju un citas kolekcijas. Katru gadu muzeju apmeklē vidēji 13 000 apmeklētāju, puse no tiem ir skolēni. Muzejā notiek vidēji 40 līdz 50 pasākumi gadā, ārpus muzeja izstāžu zālēm iekārtotas 25 eks-
- pozīcijas gadā. Muzejnieki ik gadu nolasa 60 līdz 70 lekcijas. 12. piecgadē jādama par izstāžu, masu pasākumu, zinātniskā darba kvalitāti un muzeja darba satura daudzveidību. (J. Celmiņš. Tukuma muzejs piecgadē.//KR Nr. 10, 23.01.1986.)
- Marts.** Sagaidot Starptautisko Sieviešu dienu, Tukuma muzeja lietišķās mākslas pulciņa dalībnieces sagatavojušas nelielu ceļojošo izstādi. Tajā piedalās 14 autore ar 38 darbiem. Pārsvārā apskatāmas segas, kuras izgatavotas dažādās tehnikās. (A. Priede. Rokdarbu izstāde.//KR Nr. 29, 08.03.1986.)
- 11. aprīlis.** Tuvojas Mākslas dienas. A. Pauliņš rajonā ielānojis 12 izstādes. Kā jau katru gadu, galvenā būs 26. tēlotājas mākslas izstāde, kura ilgs līdz 27. aprīlim. (V. Melne. Mākslas dienas - 86.//KR Nr. 42, 08.04.1986.)
- 11. aprīlis.** Mākslas dienu atklāšana un keramikas izstāde norisināsies Tukuma rajona kultūras namā, M. Stabulnieces gleznu izstāde - Tukuma Bērnu Mūzikas skolā, Mākslas tirdziņš - Tukuma tirgus laukumā, kurš būs plašāks nekā iepriekš. Būs kultūras nama pūtēju orķestra un dejojāšu koncerts, "retro" fotogrāfija pakalpojumi un zīmēšana bērniem. (A. Briesma. Mākslas dienas Tukumā.//KR Nr. 47, 19.04.1986.)
- 19. aprīlis.** Novada mākslinieki pulcējas Tukuma muzejā, lai dotos Mākslas dienu izbraukumā pa rajonu. Raudas pansionātā - T. Šlisera darbi. Brauciens ar autobusu pie A. Zviedra uz viņa mājām "Spidoņiem". Engures kultūras namā - Daiļa Rožlāpas un Mākslas akadēmijas studentu radošie darbi, bērnu zīmējumu konkurss, lietišķās mākslas meistaru darbu vērtēšana, tikšanās ar Tukuma novada māksliniekiem un viņu darbu pārdošana. (V. Melne. Mākslas dienu izskaņā.//KR Nr. 51, 29.04.1986.)
- Jūlijs.** Tukuma muzeja ekspedīcija Irlavā. Tiek piekristas cilvēku atmiņas, izziņas par ciema dzīvi dažādos laikos. Muzeja fondi pēc ekspedīcijas papildinājušies par 388 priekšmetiem - vērtīgām fotogrāfijām, tekstiliju kolekcijām, vērpjamo ratiņu, atpūtas krēslu, petrolejas griestu lampu, sienas pulksteņi ar kokgriezumiem. Ekspedīcija noslēdzas ar izstādi sovhoza "Irlava" kantora foajē. Ekspedīcijas vadītāja A. Pētersone. (A. Pētersone. Ekspedīcija - ražas laiks muzejniekiem.//KR Nr. 86, 22.07.1986.)
- 11. līdz 13. jūlijs.** Rožu ziedu izstāde Tukuma muzejā. (Reklāma.//KR Nr. 81, 10.07.1986.)
- Jūlijs.** Mākslinieka Ināra Helmuta gleznu izstāde. Pārsvārā - grafikas darbi oforta tehnikā. (I. Plešs. I. Helmuta grafika pie tukumniekiem.//KR Nr. 87, 24.07.1986.)
- Jūlijs.** E. Birznieka-Upīša memoriālajā muzejā "Bisniekos" izstāde "E. Birznieks-Upītis - bērniem". Ekspozīti zīmējumi - rakstnieka mazbērnu apsveikumi vectēvam, ģimenes fotogrāfijas un grāmatas. Muzeju apmeklējuši 1986. gada bērniņas svētku gaviļnieki (Z. Bogdanova. Izstāde - "E. Birznieks-Upītis - bērniem".//KR Nr. 92, 05.08.1986.)
- Augusts.** Muzeja telpās apskatāma novadnieka, gleznotāja Herberta Siliņa 60 gadu jubilejas izstāde. Atklāšanu filmēja centrālā televīzija. Apsveikumi no Dž. Skulmes, Tukuma kolēģiem māksliniekiem, Mākslinieku un kultūras savienības biedriem un citiem. (I. Fjodorova. Jubilejas izstāde - Tukumā.//KR Nr. 96, 14.08.1986.)
- 13. septembris.** Dzejas dienas "Bisniekos". Pasākumu atklāj E. Birznieka-Upīša memoriālā muzeja vadītāja Z. Bogdanova un Tukuma muzeja direktors J. Celmiņš. Dzejas dienu sators 1986. gadā vairāk pieskaņots skolas vecuma bērniem. Pasākuma viesu vidū ir arī E. Birznieka-Upīša meita Nina Veismane un brāļa meita M. Birzniece. Pasākumā piedalās arī Leļļu teātra aktieri un dzejnieks Viks. (E. Šmelte. Zem "Bisnieku" ošiem.//KR Nr. 112, 20.09.1986.)
- Oktobris.** Muzejā atklāta gleznotājas Aijas Zariņas izstāde - mūsdienīga, rosinoša uz diskusijām. Atklāšanā piedalās A. Zariņa, I. Runkovskis,
- P. Bankovskis un citi. (V. Alksne. Izstāde, kas rosina.//KR Nr. 120, 09.10.1986.)
- 9. oktobris.** Tukuma muzejā atklāta Jēzeps Piģoņņa darba izstāde - pārsvārā ainavas. Kopā ar dzejnieku I. Ziedoni tapušas tautasdziesmu izlases. (V. Veiriņa. Tautasdziesmas ir manas universitātes.//KR Nr. 120, 09.10.1986.)
- Decembris.** Tukuma muzejā atvērta Ugās Skulmes Talsu un Tukuma novadā gleznoto darbu izstāde. Darbi parāda 30. gadu sākuma Kandavu, jūrmalciepus - Bigauņciemus, Mērsragu un citas vietas. (J. Skulme. Mūsu novads Ugās Skulmes gleznās.//KR Nr. 149, 16.12.1986.)
- 1987. gads**
- Marts.** Tukuma muzejā skatāma L. Ariņa gleznu izstāde, veltīta 80. jubilejai. Mākslinieka godināšana - 8. aprīlī. (I. Pauliņa. Gleznotājam L. Ariņam - 80.//KR Nr. 38, 28.03.1987.)
- 8. aprīlis.** Pasākums Tukuma muzejā par godu L. Ariņa 80. jubilejai. Šis notikums rajonā ievada arī Mākslas dienu pasākumu. Šis ir nozīmīgs laiks: muzejam - 50 gadi, māksliniekiem - L. Ariņam, K. Neilim, un A. Artumam - 80. gadu dzīves jubileja. L. Ariņš un muzeju nāk katru dienu, lai apmeklētājus tuvāk iepazīstinātu ar savas jubilejas izstādes darbiem. Sveicēju lokā - E. Birznieka-Upīša skola, kur Ariņš bijis skolotājs. Tukuma mākslinieku vārdā viņu sumina U. Zemzaris un Tukuma Bērnu Mūzikas skola. (A. Rumba. Mākslinieku godinot.//KR Nr. 45, 14.04.1987.)
- Maijs.** Organiski E. Birznieka-Upīša muzeja "Bisnieki" teritorijā iekļaujas Tautas dāļamatā meistarā Fricā Stepena veidotie uzraksti - "Ošu grava", "M. Birznieces ābele", "Pastariņa liepa" u. t. t. - pavisam astoņi. Katrs veidots citādā kokā un noskaņā. (B. Dābola. kokā veidots mūzs.//KR Nr. 64, 30.05.1987.)
- 15. līdz 26. jūnijs.** Lapmežiemā notiek Tukuma muzeja ekspedīcija. Tās laikā Kurzemes jūrmalā pētīs ekonomisko bāzi, uz kuras veidojusies paaudžu dzīve. Aptaujās buržuāziskās Latvijas zvejniekus, vāks senus zvejnieku priekšmetus (tikla lāpāmos, vēljukturus u. c.) un fotogrāfijas. Apzinās vecās zemieņu sētas, lai ņemtu tās valsts aizsardzībā. Tiks risinātas problēmas, kas saistītas ar kāpu zonas aizsardzību. Ekspedīcijas vadītājs - V. Vitols. (V. Vitols. Šogad ekspedīcija strādās Lapmežiemā.//KR Nr. 69, 11.06.1987.)
- Augusts.** Tukuma muzejā karikatūrista Gunāra Bērziņa 60. gadu dzīves jubilejai veltīts pasākums - lielākā darbu skate un pirmā tikšanās ar skatītājiem. Sveicēji gan no Tukuma, gan Rīgas, arī Rīgas kinostudija. (I. Rumbēna. Sveic visi novadi.//KR Nr. 100, 22.08.1987.)
- 16. oktobris.** Muzejā tematiskā fondu izstāde, veltīta Lielās Oktobra revolūcijas 70. gadadienai. To atklāj partijas rajona komitejas sekretāre Ē. Priede, muzeja direktors J. Celmiņš un muzeja pieminējamu aizsardzības sektora vadītājs V. Vitols. (V. Silāre. Mēs pirmos grodus sasējām, nu darāt turpmāko.//KR Nr. 124, 20.10.1987.)
- Novembris.** Sabiedrībā liela interese par vēstures jautājumiem. Muzeja direktors J. Celmiņš organizē tikšanos ar vēstures zinātnu kandidātu, grāmatas "Latvija Pirmā pasaules kara laikā" autoru Valdi Bērziņu. (A. Rumba. Saruna par vēsturi.//KR Nr. 131, 05.11.1987.)
- 18. novembris.** Izstādes "Mēs pirmos grodus sasējām, nu darāt turpmāko" viena daļa veltīta cilvēkiem, kuri par savu darbu saņēmuši Oktobra Revolūcijas ordeni: M. Brakmanei, E. Kāpostam, M. Birģelei, K. Amatniekam, P. Gustiņam, P. Birziņam, A. Hibneram, I. Vildei, I. Beimanim, J. Spickus, K. Seskam, M. Čupinam, B. Stegenburgai, G. Vatem, S. Celmiņai. Muzeja telpās - visu rajonā dzīvojošo Oktobra Revolūcijas un Tautu Draudzības ordeņa kavaleri soliidojums. (A. Rumbēna. Darba slavas avangardā.//KR Nr. 137, 19.11.1987.)
- Decembris.** Māksliniekam un E. Birznieka-Upīša grāmatu ilustrāciju autoram Albertam Kroneber-

gam aprīti 100 gadi, tāpēc Tukuma muzeja foajē vitrinās skatāmas grāmatas, fotogrāfijas, zīmējumi. (Z. Bogdanova, A. Kronenbergs mūsu novadā./KR Nr. 149, 17.12.1987.)

1988. gads

Janvāris. Muzejā jauna izstāde, kas veltīta gleznotāja A. Artuma 80 gadu jubilejai. Izstādes atklāšanā piedalās muzeja direktore A. Ozola, gleznotājs I. Vecozols un T. Haļpina. (V. Veirīņa. Ziemas dienā kā ziedošs Sakūras zars./KR Nr. 6, 14.01.1988.)

Februāris. Māksliniekiem U. Zemzarim - 60. (V. Veirīņa. No Sēmes pakalniem raugoties./KR Nr. 21, 18.02.1988.)

15. marts. Keramiķis V. Eizenbergs un fotogrāfa J. Vitola kopēja izstāde. (A. Pūpola. Divas izstādes, divi rokraksti./KR Nr. 32, 15.03.1988.)

Aprīlis. Karikatūristu D. Breikša un R. Vitkovska darbu izstāde. (I. Rumbēna. Smieklu diena muzejā./KR Nr. 43, 09.04.1988.)

19. aprīlis. Mākslas dienās skatītāju cieņu un interesi iemanto Pēteris Čivlis. Ipašu uzmanību izpelnījušies viņa veidotie plakāti "Demokrātija..." un "Vienbalsīgi". (M. Bērsona fotoreprodukcija. Mākslas dienas 88./KR Nr. 51, 28.04.1988.)

Maijs. Sagaidot Starptautisko muzeja dienu, muzeja direktore A. Ozola sniedz atskatu par paveikto un stāsta par nodomu 1989. gadā veikt remontu Pils tornī, kur iecerēts izveidot pilsētas vēstures ekspozīciju. (A. Ozola. Visciešākā saikne ar pagātni./KR Nr. 59, 19.05.1988.)

Maijs. Muzejā - rajona lietišķās mākslas izstāde, piedalās 120 autori ar 520 darbiem. Izstāde veltīta Tukuma keramiķa F. Riekstiņa simtgadei, ir arī darbi no mākslas studijas "Engure", Jaunpils pulciņa, Tukuma muzeja pulciņa un Zemgales kultūras pils pulciņiem. 22. maijā - izstādes slēgšana un tautas lietišķās mākslas svētki. (A. Pētersone. Aicinām uz kopīgiem svētkiem./KR Nr. 59, 19.05.1988.)

Maijs. "Bisniekos" notika Pastariņa svētki. Tie bija J. Vitola Latvijas Valsts Konservatorijas Ilgoņa Škāna diplomdarbs režijā, kas novērtēts ar atzīmi "teicami". Iedibināts muzeja ceļojošais kauss un tas pasniegts labākajai taldinieku grupai. (Z. Bogdanova. Pastariņa svētkos./KR Nr. 62, 26.05.1988.)

Maijs. Kurzemes zonas muzeju zinātniski praktiskā konference notiek Tukumā. Pasākums ir muzejnieku iecerēts un organizēts. No Tukuma rajona ziņojumus lasa ilggadējā muzeja vērtību glabātāja A. Rumba. (Kā arī galvenā fondu glabātāja A. Pētersone. (T. Haļpina. Muzeju darbinieki Tukumā./KR Nr. 62, 28.05.1988.)

6. līdz 22. jūnijs. Tukuma muzeja ekspedīcija Zemītes ciemā, ko vada A. Rumbēna. (A. Rumbēna. Muzeja ekspedīcija Zemītes ciemā./KR Nr. 67, 07.06.1988.)

Jūnijs. Tēlnieces A. Dumpes pirmās personālizstādes atklāšana Tukumā. Tikšanās ar mākslinieci un klavesinistes A. Kalnciemas koncerts. (V. Veirīņa. Neparasta tikšanās./KR Nr. 68, 09.06.1988.)

Jūlijs. Mākslinieka U. Zemzara izstāde par godu viņa 60 gadu jubilejai. Atvērta līdz 24. jūlijam. (I. Rumbēna. Uldis Zemzaris Sēmē un Tukumā./KR Nr. 87, 23.07.1988.)

Jūlijs. Iekārtos kārtējo tematisko vēstures izstādi, kur atspoguļoti mūsu novada notikumi 1918. un 1919. gadā, kad pirmo reizi nodibinājās padomju vara. Aicinājums iedzīvotājiem atsaukties un par šo tēmu sniegt informāciju. (A. Pētersone. Novadnieki, atsaucieties!./KR Nr. 89, 28.07.1988.)

27. augusts. Atklāta izstāde grafiķim Voldemāram Silam, kurā redzami dažādu gadu darbi. Piemiņas izstādi atklāj mākslinieks J. Skulme. Piedalās arī V. Sila dzīvesbiedre un meita. (M. Sila. Piemiņas izstāde novadniekam./KR Nr. 104, 01.09.1988.)

8. oktobris. Dzejas stunda E. Birnieka-Upīša mu-

zejā. Šī gada tēma - Tukuma rajona literātu apvienības darbības 25 gadi. Piedalās P. Jurciņš, A. Zauers, T. Treicis, L. Kalniņa, L. Vitkuss, E. Lāce, A. Grods un citi. (V. Silāre. Maza atskaites stunda./KR Nr. 122, 12.10.1988.)

1989. gads

Februāris. Sk. Elksnītes otrā personālizstāde muzejā. (T. Haļpina. Skaidrite Elksnīte - atkal Tukumā./KR Nr. 23, 23.02.1989.)

18. marts. Izstāžu zālē Smilšu ielā 42 - Tukuma apkārtnē 19. gadsimta 20. un 30. gados valkātu tērpu izstāde. Ekspozīti komplektēti no muzeja apģērbu kolekcijas. To papildina somiņas, cimdi, apavi un arī senas fotogrāfijas. Sadzīves pakalpojumu drēbnieku Imanta Haņecku un Pētera Melčenko eksperimentālo modeļu parāde. (V. Melne. Labākie modelētāji./Tukuma Ziņotājs (turpmāk - TZ) Nr. 33, 08.03.1989.)

Aprīlis. Iekārtota izstāde "Lauksaimniecības kolektīvācija Tukuma novadā". Materiāli no muzeja rīkotajām ekspedīcijām, iedzīvotāju atnestajiem priekšmetiem. Vienlaicīgi ar izstādi ir sagatavots katalogs par kolhozu veidošanās vēsturi Tukuma apriņķī. (A. Pētersone. Par kolektīvāciju un deportāciju./TZ Nr. 45, 15.04.1989.)

Aprīlis. 25. martā muzejā atklāta izstāde ar moto "Es esmu peklē staigājis...": vēstījums par novadniekiem - izsūtītajiem no Dzimtenes 1941. un 1949. gadā. (A. Pētersone. Es esmu peklē staigājis.../TZ Nr. 48, 22.04.1989.)

30. aprīlis. Mākslas dienām veltītā gadskārtējā mākslinieku novadnieku izstāde - M. Stabulnieces, A. Pauliņa, H. Kārklīņa, J. Skulmes, A. Artuma, A. Zviedra, L. Āriņa, U. Zemzara, E. Braunberga darbi. (T. Haļpina. Novadnieku mākslas pavasaris./TZ Nr. 52, 04.05.1989.)

Maijs. Dzirciemā jau 17. reizi notiek Pastariņa svētki. Piedalās kultūras nama jauniešu studija, Valsts Leļļu teātris. Kādai no klātesošajām skolām ir iespēja iegūt Pastariņa kausu, kā čaklākajiem taldiniekiem sakopjot "Bisnieku" apkārtni. (Z. Bogdanova. Ar gaišo Pastariņa sauli./TZ Nr. 58, 18.05.1989.)

15. maijs līdz 3. jūnijs. Muzejnieki dodas ekspedīcijā uz Matkuli. Jau pabijuši 66 sētās, pierakstīti 62 cilvēku atmiņu stāstījumi. Muzeja fondi papildinājušies ar sadzīves un darba priekšmetiem, fotogrāfijām, dokumentiem, tekstilijām. Priekšmeti apskatāmi izstādē muzejā. (Ekspedīcijas vadītāja D. Skujiņa. Ielūdz izstāde par Matkuli./TZ Nr. 101, 26.08.1989.)

18. maijs. Muzeja dienas pasākumi - 29. tukumnieku tēlotājas mākslas darbu izstāde mākslas muzejā. Mēbeļu ražošanas rūpnīcas "Tukums" 30 gadu jubilejas izstāde zālē Smilšu ielā. Muzeja dienas noslēgums - Matkules kultūras namā. Piedalās V. Vitols, D. Skujiņa, A. Pētersone, V. Melne. (Paziņojums./TZ Nr. 58, 18.05.1989.)

20. oktobris. Durbes pili norisinās saruna ar LPSR Kultūras Komitejas priekšsēdētāju Raimondu Paulu, kurā piedalās J. Moruss, A. Strazdiņa, S. Bērziņa, E. Bērziņš un muzeja direktore A. Ozola. Tiek izskatīts jautājums par muzeja paplašināšanos. Par piemērotu vietu muzejam, kā arī kultūras un atpūtas kompleksam tiek atzīta Durbes pils. (V. Vitols. Divu stundu sarunās ar Raimondu Paulu./TZ Nr. 126, 24.10.1989.)

Oktobris. Muzeja telpās - piemiņas izstāde grafikas veicēstaram P. Uptim. Māksliniekam aprīti 90 gadi. (M. Matisa. Meistaru pieminot./TZ Nr. 127, 26.10.1989.)

Novembris. Smilšu ielas izstāžu zālē - Mildas Šaltiņas akvareļu un Tautas daiļamata meistares Martas Krastiņas keramikas darbu izstāde. (M. Matisa. Ielūdz akvareliste un keramiķe./TZ Nr. 131, 04.11.1989.)

Novembris. Novadniekam Kr. Baronam veltīta izstāde, kurā skatāms arī mākslinieces Dz. Baumas akvareļveidotais Kr. Barona portrets. (P. Ieviņš. Krišjānis Barons un viņa laikabiedri./TZ Nr. 132/133, 07.11.1989.)

Decembris. Gleznotāja Viļa Ozola darbu izstāde Tukuma muzejā. (Reklāma./TZ Nr. 147, 12.12.1989.)

1990. gads

Janvāris. Muzeja aušanas pulciņa darbu izstāde Smilšu ielā. Audēju pulciņa vadītāja ir Dz. Erca, kas vada 20 audējas, no kurām 12 ir daiļamata meistares. (V. Veirīņa. Ziemas vakaros./TZ Nr. 4, 09.01.1990.)

Janvāris. Apskatāma Brīvās Latvijas republikas laikā izdoto grāmatu un afišu izstāde muzejā. (A. Pētersone. Brīvās Latvijas grāmatu izstādē./TZ Nr. 8, 18.01.1990.)

Februāris. Muzejā pēdējo reizi apskatāmi darbi no Irlavas slimnīcas ārsta Krišjāņa Katlapa privātkolekcijas. (M. Matisa. K. Katlaps un Irlavas kolekcija./TZ Nr. 20, 15.02.1990.)

24. februāris. Ģimenei atdota Sarkanā Krusta Irlavas slimnīcas ārsta Krišjāņa Katlapa gleznu kolekcija, kas bija nacionalizēta un nodota muzejam pēc viņa aresta 1949. gadā. Atdošanas brīdī bija klāt mākslinieki L. Āriņš, A. Zviedris, T. Haļpina, Kr. Katlapa dēls Laimonis Katlaps un citi. (V. Veirīņa. Šolis uz taisnību./TZ Nr. 24, 24.02.1990.)

25. marts. Latviešu Dziesmu svētku jubilejas gadā muzeja telpās notiek rajona lietišķās mākslas skate. Tukumnieces rokdarbus ekspozēs arī izstādē, kas notiks Mežaparka izstāžu paviljonā Rīgā. (Paziņojums. Rajona dekoratīvi lietišķās mākslas izstāde./TZ Nr. 36, 24.03.1990.)

29. marts. Tukuma muzeja izstāžu zālē Smilšu ielā apskatāma Ināras un Agra Liepiņu grafikas darbi, tai skaitā karikatūru, izstāde. (M. Matisa. Ināra, Agris un 1. aprīlis./TZ Nr. 38, 29.03.1990.)

1. aprīlis. Mājsaimnieču kluba dibināšana Tukuma muzejā. (Reklāma./TZ Nr. 38, 01.04.1990.)

Jūnijs. Smilšu ielas izstāžu zālē izlikti tautastērpi, ar kuriem novadnieki nesen piedalījās Dziesmu svētkos. Apskatāma arī neliela nozīmīgu kolekcija. (A. Pētersone. Novadnieki Dziesmu svētkos./TZ Nr. 68, 09.06.1990.)

8. septembris. "Bisniekos" Dzejas dienu ietvaros - dzejnieka un tulkotāja Jēkaba Jansona-Saivas 100 gadu atcerei veltīts pasākums un arī izstāde. Atmiņās dalījās dēls Aivars Jansons. (Z. Bogdanova. Bija jauki krāsaina noskaņa./TZ Nr. 109, 13.09.1990.)

12. oktobris. Latvijā vēl nebijis notikums - muzeja skatāma izcilā kogrzejēja Voldemāra Pauzera kokā grieztu gleznu virsrāmju izstāde. (J. Skulme. Par neikdienišķu izstādi./TZ Nr. 126, 23.10.1990.)

17. novembris. Par godu Zaigas Reimanes darba 10. gadu jubilejai Smilšu ielas zālē - mākslinieces personālizstāde. (V. Veirīņa. Zaigas Reimanes desmitgadē./TZ Nr. 139, 22.11.1990.)

Oktobris. Muzejā organizēta izstāde par novadniekiem jubiliāriem literātiem - T. Zeifertu, K. Straubergu, L. Bērziņu, Kr. Baronu, J. Jansonu, J. Lindi, māsām Birzniecēm - Latīņu un Sofiju, Vili Bergmani, Fr. Bergmani, D. Valtu, Kr. Dinsbergi, A. Jansonu-Saivu, A. Bergu, V. Luksu, Ž. Grīvu. Izstāde apskatāma līdz 2. decembrim. (D. Šmitenberga. Novadnieki jubilāri./TZ Nr. 142, 29.11.1990.)

Decembris. Keramiķis Z. Reimanes izstāde jaunā kvalitātē - koncepcija, pārdomas par Dievu, dzīvi un cilvēku. (M. Matisa. Rūķi - esmu es pati./TZ Nr. 145, 06.12.1990.)

1991. gads

Janvāris. Pēc 21 gada Tukumā atkal redzama izstāde "Tukums tēlotāja mākslā". Pārsvārā 1990. gadā tapušās A. Zviedra, Dz. Baumas, T. Haļpina, H. Blunava gleznas. (M. Matisa. Tukums mākslā un dzīvē./TZ Nr. 3, 08.01.1991.)

15. janvāris. 1990. gadā muzeja fondi auguši par 2570 vienībām. Iegūta J. Krieva darbnīcā ražotā keramika, fotogrāfijas par kultūras dzīvi 20. un 30. gados, tekstiliju kolekcija, ceļojumu lā-

- de, sporta priekšmetu kolekcija, grāmatas un žurnāli, skatu kartes par Tukumu, iepirkas un dāvinātas gleznas. (I. Znotiņa. Muzeja fondi papildinās./TZ Nr. 6, 15.01.1991.)
- Janvāris.** Muzeja darbinieki ekspedīcijas laikā 1990. gada vasarā pabija Čerkstē, Raudā, Milzkalnē, Ozolniekos un Smārdē. Uzrakstīti 33 pieņemšanas akti par 272 fondu priekšmetu dāvinājumiem muzejam. (A. Pētersone. Divu pagastu robežas./TZ Nr. 8, 19.01.1991.)
- 22. janvāris.** Tukuma muzeja un Irlavas mākslas darbu kolekciju apvienošana veido pašreizējo mākslas fondu pamatkolekcijas kodolu. (I. Runkovska. Tukuma muzejam - 55./TZ Nr. 9, 22.01.1991.)
- 16. februāris.** Akvarelista Toma Šlisera darbu izstādes atklāšana Smilšu ielas izstāžu zālē. (M. Matīsa. Toma Šlisera oāze./TZ Nr. 19, 14.02.1991.)
- 23. februāris.** Ar vērienīgu gleznu fondu izstādes atklāšanu muzejs atskatījās uz 55 darba gadiem. (M. Matīsa. Muzeja 55 gadu svinībās./TZ Nr. 26, 02.03.1991.)
- Marts.** Smilšu ielas zālē izstāde - vērtīgas grāmatas, seni darbariki, fotogrāfijas, sadzīves priekšmeti un bruņas. (R. Jansons. Izstāde - "Tukuma novads gadsimta mijā"/TZ Nr. 31, 14.03.1991.)
- Aprīlis.** Tautas rakstniekam E. Birzniekam-Upītim 120. dzimšanas diena. Jubilejas izstāde Raiņa Literatūras un vēstures muzejā Rīgā, bet svētku sarīkojums Kr. Barona muzejā. Dzimtajās mājās "Bisniekos" atkal tiksies Birznieku dzimta un Pastariņa prēmijas laureāti - rakstnieki Z. Ērgle, M. Kļava, M. Stāra, L. Vācemiņš un aktrise V. Skurstenē. Piedalīsies Valsts Leļļu teātris. (Z. Bogdanova. Tautas rakstnieku atceroties./TZ Nr. 40, 04.04.1991.)
- 28. aprīlis.** Šlokenbekas muižā tiek atklāti Mākslas svētki. Iecerēta tekstilmākslas izstāde, būs apskatāmas arī vairākas citas izstādes. (M. Matīsa. Mākslas svētku gaitās./TZ Nr. 41, 06.04.1991.)
- Aprīlis.** Muzejā - U. Zemzara izstāde "Portretisma ceļojumi". Visi izstādē apskatāmie darbi radīti ārzemēs - Francijā, Polijā, Čehoslovākijā, Armēnijā, Rumānijā, Maskavā, ASV, Zviedrijā un citur. (U. Zemzaris. Gara tuvinieki tālajās zemēs./TZ Nr. 44, 13.04.1991.)
- 28. aprīlis.** "Mākslas dienu - 91" ietvaros Šlokenbekā notiks plaša ziedu kompozīciju izstāde, loterija, koncerts, kurā uzstāsies brāļi Ziemeļi un grupa "Bitnieki", teātris "Brīvā versija". Būs apskatāma Tukuma un Jūrmalas mākslinieku darbu brīvības izstāde, darbosies mākslas darbu tirdziņš. Svētku ienākumi veidos aizsākumu Durbes pils atjaunošanas fondam. (M. Matīsa. Māksla svētki Šlokenbekā./TZ Nr. 50, 27.04.1991.)
- Jūnijs.** Muzejā - grafikas Ievas Jātnieces darbu izstāde par cilvēka dvēseles pārdzīvotiem ceļā uz Latvijas patstāvību. (V. Silāre. Pie mums - Ieva Jātniece./TZ Nr. 73, 20.06.1991.)
- Jūlijs.** Noslēgusies jaunās mākslinieces I. Jātnieces izstāde. Darbu zemtekstus veido pašas autore izvēlētie vārdi no tautas dziesmām par kara un miera tēmu, par gaismas un tumsas cīņu. (V. Veiriņa. Kas uzvarēs./TZ Nr. 79, 04.07.1991.)
- 12. jūlijs.** L. Āriņa gleznu izstāde Valsts Mākslas muzejā Rīgā. (M. Matīsa. Ielūdž Leonīds Āriņš./TZ Nr. 82, 11.07.1991.)
- Jūlijs.** Smilšu ielas izstāžu zālē - Talsu māksliniece A. Biezbarža akvareļu gleznojumu izstāde. Nākamā izstāde - ASV fotogrāfes Angelikas Klidzējas fotoportretu skate. Dārza ielas zālēs redzama Rīgas un Liepājas skolotāju namu studiju rokdarbu izstāde. (M. Matīsa. Izstādes ielūdž, izstādes rosina./TZ Nr. 90, 30.07.1991.)
- 16. augusts.** Herberta Siliņa jubilejas izstādes atklāšana muzejā. (Tukuma muzejs./TZ Nr. 96, 13.08.1991.)
- 13. septembris.** Muzejā - latviešu ainavas lielmeistara V. Purviša mīļākā skolnieka Ārija Skrides izstāde. (A. Nodjeva. Ārija Skrides izstāde Tukumā./TZ Nr. 112, 17.09.1991.)
- 14. septembris.** Pašdarbības mākslinieces Amālijas Tēraudes akvareļu piemiņas izstāde Smilšu ielas izstāžu zālē. Māksliniece mācījusies pie Dz. Baumas, A. Zviedra, E. Melča. (M. Matīsa. Piemiņas izstāde./TZ Nr. 113, 19.09.1991.)
- 26. oktobris.** Ar tukumnieka Māra Anuškas-Grinšteina atbalstu tapusi grāmata un izstāde par rajona sporta vēsturi. Grāmatas manuskripts apskatāms muzeja izstāžu zālē Smilšu ielā. (I. Putniņa. Visi uz rajona sporta vēstures izstādi./TZ Nr. 133, 05.11.1991.)
- Novembris.** Novadnieka Emīla Braunberga 60 gadu jubilejas izstāde. Apskatāmas tikai ainavas. 9. novembrī - tikšanās ar mākslinieku. (T. Haļpina. Dzīves liecība gleznās./TZ Nr. 137, 14.11.1991.)
- 29. novembris.** Muzejā atklāta trešā mākslinieces vecmeistares Līdijas Palepas-Ubānes personālizstāde, kurā redzamas ainavas un kļūsā daba. Gleznās atspoguļots Latvijas dabas mainīgais skaistums dažādos gadalaikos. Starp apsvētajiem ir mākslinieki A. Artums un K. Braumanis. (V. Veiriņa. Māksla, kas sasilda dvēseli./TZ Nr. 146, 05.12.1991.)
- 24. decembris.** Mākslinieces Emilijas Mērnieces piemiņas izstāde sakarā ar viņas 80 gadu jubileju. Apskatāmas novada ainavas, portreti, ziedi un kļūsā daba. (V. Veiriņa. Mūs uzrunā Emīlija Mērniece./TZ Nr. 3, 09.01.1992.)

1992. gads

- 7. janvāris.** 1991. gada 1. augustā Durbes pils nodota Tukuma muzeja rīcībā. Vēl jāveic lieli remontdarbi un pils vēstures materiālu izpēte. Liels palīgs šajā darbā ir 19. gadsimta pili dzīvojošo baronu fon der Reku mazdēls Vilhelms fon der Reke, kurš šobrīd dzīvo Kanādā. (A. Ozola. Kas Tukums būtu bez Durbes pils?/TZ Nr. 2, 07.01.1992.)
- 23. janvāris.** Arnolda Hofmaņa pirmā personālizstāde. Redzami akvareļi, kas ataino izsūtījuma ceļus un notikumus, Poviņecas dabas skaistumu, ko papildina izstādē izkļītie tālo izsūtījuma gadu lietišķie priekšmeti: caurlaižu kuponi uz ēdnicu, talons kļēģeliša saņemšanai, trīsstūrveida vēstule mātei uz dzimteni u. c. (V. Veiriņa. Arnolda Hofmaņa pirmā personālizstāde./TZ Nr. 9, 23.01.1992.)
- 27. februāris.** Skolotājas, Rīgas augstskolas lektores Vaivas Zirdziņas vadītā mākslas pulciņa dalībnieku darbi muzejā. (V. Veiriņa. Skolotāja un viņas audzēkņi./TZ Nr. 21, 03.03.1992.)
- 7. marts.** Muzeja izstāde "Latviešu meitenes pūrs" Tukuma sadraudzības pilsētā Šēselē Vācijā. Piedalās muzeja direktore A. Ozola, kļātesošos iepazīstot ar Tukuma muzeju, muzeja zinātniskā līdzstrādniece M. Matīsa. (M. Matīsa. Latviešu meitenes pūrs pasaulē./TZ Nr. 34, 02.04.1992.)
- 6. aprīlis.** Pirmo reizi "Mākslas dienu" sarīkojums notiek Durbes pili. Apskatāma gleznu izstāde, uzstājas cirka mākslinieki, notiek loterija, tirdziņš, dejas un citi pasākumi. (V. Silāre. Uz Mākslas svētkiem Durbē./TZ Nr. 43, 25.04.1992.)
- 3. maijs.** Mākslas dienas Durbes pili, un līdz ar tām sākusies akcija "Glābiet pili". Pirms Mākslas dienām ar skolēnu palīdzību sakopts parks. Pils iekšējās varēja iepazīties ar pils vēsturi, kā arī izstādi. Tikšanās ar māksliniekiem A. Artumu, A. Zviedri, J. Skulmi, E. Plūksnu un citiem. (V. Veiriņa. Durbes pils mostas./TZ Nr. 46, 05.05.1992.)
- 6. maijs.** V. Orlova sprēslīcu izstāde Smilšu ielas izstāžu zālē. (TZ Nr. 45, 30.04.1992.)
- 19. līdz 29. maijs.** Gatavošanās ekspedīcijai uz Degoles pagastu, kurā atradušās Ārlavas un Degoles muižas, četras vējdzirnavas. 29. maijā - savāko vērtību izstāde. (I. Ozoliņa. Vai muiža gatava?/TZ Nr. 50, 14.05.1992.)
- 23. maijs.** Neparastā tikšanās ar Gunu Ikonu no Toronto un viņas gleznu reprodukciju improvizēta izstāde. Vienu savu gleznu dzejniece dāvina muzeja fondiem. (V. Veiriņa. Pēc negaisa atkal mājās.../TZ Nr. 54, 23.05.1992.)
- 20. jūnijs.** Amatierfotogrāfa Jāņa Rozenblata darbu izstāde Smilšu ielas izstāžu zālē. Apskatāmi pazīstamu Tukuma iedzīvotāju, dzejnieku un citu cilvēku portreti. (A. Briesma. Jāņa Rozenblata fotogrāfiju izstāde./TZ Nr. 69, 30.07.1992.)
- Jūnijs.** Tautas lietišķās mākslas studijas "Engure", Jaunpils rokdarbu pulciņa un Bulduru kultūras nama aušanas pulciņa darbu izstāde. Apskatāmas segas, pinumi, māla izstrādājumi. (M. Matīsa. Zemes smagums un krāsainība./TZ Nr. 70, 02.07.1992.)
- 16. jūlijs.** Atklāta vācu tautas tērpu izstāde no Tukuma sadraudzības pilsētas Šēseles. Izstādi iekārto Lejassaksijas novadpētniecības biedrības Šēseles muzeja vadītāja Kristīne Bērensa, kas sarakstījusi grāmatu par vācu tautas tērpiem, un Hermanis Bērenss. (A. Ozola. Kāds neparasts dzīvesstāsts./TZ Nr. 78, 09.07.1992.)
- Augusts.** Tukuma muzejā - Leo Svempa 95 gadu jubilejas izstādes atklāšana. Apskatāmas septiņas viņa gleznas no muzeja un pārējās - no privātkolekcijām. (M. Matīsa. Leo Svempa gleznas Tukumā./TZ Nr. 95, 29.08.1992.)
- Septembris.** T. Haļpina jubilejas izstāde. Māksliniece ir savas dzimtas pētniece, izstādē redzami dokumenti, fotogrāfijas utt. (Z. Bogdanova. Savas dzimtas koka pavēni./TZ Nr. 107, 26.09.1992.)
- Septembris.** Durbes pili - dzejnieka Andra Zauera piemiņai veltītas Dzejas dienas. Apmeklētāji varēja klausīties A. Zauera dzeju, atmiņās dalījās J. Baltvilks, A. Briesma, V. Veiriņa un A. Rumba un citi. (V. Silāre. Dzejnieka turpinājums./TZ Nr. 109, 01.10.1992.)
- Oktobris.** Tukuma apciemo ICOM (Starptautiskās muzeju padomes) Reģionālo muzeju starptautiskās komitejas priekšsēdētāja Margrieta Lestradena un sekretāre Bridžeta Jates, kas konsultēs Latvijas muzejus attīstības jautājumos. (A. Ozola. Lai muzejs elpotu starptautiskā gaisotnē./TZ Nr. 120, 27.10.1992.)
- 10. novembris.** Mārtiņdienas izstāde Durbes pili - "Man pieder tēvu zeme". Apskatāmi pagājušā gadsimta dokumenti - māju plāni, izpirkšanas līgumi; dažādi priekšmeti. (I. Ozoliņa. Mārtiņdienas Durbes pili./TZ Nr. 129, 17.11.1992.)

1993. gads

- 21. janvāris.** Muzejā - A. Artuma 85 gadu jubilejas izstādes atklāšana. Apmeklētāji var apbrīnot viņa kļusu dabu un ziedu gleznojumus. (V. Veiriņa. Jubilārs vasaras vidū./TZ Nr. 5, 14.01.1993.)
- Februāris.** Gleznotāja Jāņa Skromaņa piemiņas izstādē apskatāmi ziedi un ainavas. (M. Matīsa. Jāņa Skromaņa piemiņas izstādē./TZ Nr. 16, 09.02.1993.)
- Marts.** Kopš 1992. gada rudens muzeju apmeklē bērni, kuriem patīk zīmēt, nodarbojas arī ar ādas apstrādi, aušanu, rotallietu šūšanu. Pavasari varēs redzēt bērnu un viņu pedagogu gatavoto izstādi. (M. Matīsa./TZ Nr. 27, 06.03.1993.)
- 5. marts.** Muzeja izstāžu zālē Smilšu ielā apskatāmi mākslinieces Maijas Venerdāles pasteļu gleznojumi. Viņas izstādes apskatāmas arī Zviedrijā un Vācijā. (M. Matīsa. Ceļojumi kopā ar Maiju Venerdāli./TZ Nr. 29, 11.03.1993.)
- Marts.** Muzejā ieradās Tukuma sadraudzības pilsētas Tidaholmas (Zviedrija) muzeja kurators Karls Kazimirs, mākslinieks Nils Matssons un atveda plašu izstādi, kuras tēma - Tidaholmas šodiņa, daba un vēsture fotogrāfijās un tēlotājā mākslā. (M. Matīsa. Jauna izstāde, jauni draugi.../TZ Nr. 33, 20.03.1993.)
- Marts.** Durbes pili noslēdzies konkurss skolēniem "Mēs - savai zemei", kurā noskaidroti labākie - "Jaunā saimniece" un "Jaunais saimnieks". Konkursanti rādīja labas zināšanas gan gadskārtu ierāžās, gan arī novada vēsturē un mūsaiimniecībā, tai skaitā rokdarbu prasmē. (S. Rudovska. Konkurss "Mēs - savai zemei"/TZ Nr. 32, 18.03.1993.)

Aprīlis. Muzejs saņēmis dāvinājumu no trimdas māksliniekiem: S. Vildberga, M. Krūmiņa, K. Neija, kā arī tukumnieces Mirdzas Veldres veidotu tautas tērpu kolekciju. No pētertāliesies Laimdotas Ristnecas - nošu komplektus no trimdas latviešu Gēteborgas kora repertuāra. Tidaholmas bibliotēkas izstāžu zālē - Tukuma mākslinieku izstāde. (A. Ozola. Unikāla dāvana Tukuma muzejam. //TZ Nr. 40, 06.04.1993.)

24. aprīlis. Izstādē, kas veltīta Dziesmu svētkiem, izstādīti pinumi, audumi, adījumi un segas. Ekspozīcijas darinājuši Engures mākslas studijas, Jaunpils un Tukuma muzeja aušanas pulciņu dalībnieki. (Vitolda Mašnovska fotoinformācija. Tautas talanti neizsīkst. //TZ Nr. 48, 27.04.1993.)

4. jūnijs. Mākslas svētki Durbes pili. Piedalās J. Baltvilks, H. Gulbis, I. Bērsons, E. Rumba un L. Vitkuss. (V. Veiriņa. Īsa reportāža no Durbes pils. //TZ Nr. 67, 10.06.1993.)

28. jūlijs līdz 1. augusts. Durbes pili rīko pirmo plenēru. Mērķis - fiksēt ainavu un ziedot vienu mākslas darbu Durbes pils restaurācijai. Noslēgumā rīkos plenēra tapšu darbu izstādi. (A. Ozola. Plenērs Durbes pili. //TZ Nr. 88, 31.08.1993.)

14. augusts. Šesēlē atklāta izstāde "XX gadsimta latviešu māksla", ko pārstāv Tukuma mākslinieku grupas dalībnieki - gleznotāji A. Artums, H. Blunavs, A. Ivdrā un A. Pauliņš, J. Skulme, keramiķi - V. Melne, I. Gaile u. c. (A. Ozola. Tukumnieki Šesēlē. //TZ Nr. 96, 19.08.1993.)

Septembris. Durbes pili sarīkota literatūras stunda "Rainis, Durbe un mēs", ko vada literatūrzinātniece G. Grīnuma. Pasākums Dzejas dienas ietvaros. (Z. Bogdanova. Dzejas dienas Tukumā. //TZ Nr. 112, 25.09.1993.)

28. septembris. Muzeja izstāžu zālē apskatāma T. Čudnovskas - radošā kolektīva "Mirabele" vadītājas - un viņas kolēģu filigrāni un krāšņi veidotās lelles, kuras ietērptas pagājušā gadsimta apģērbu atdarinājumos. (V. Mašnovska fotoreportāža. Mirabeles brīnumainajā karalistē. //TZ Nr. 113, 28.09.1993.)

Oktobris. Raimonda Gintera 80 gadu jubilejas akvareļu izstādes atklāšana Harmonijas ielas zālē. (V. Veiriņa. Nekas nebija zudis. //TZ Nr. 116, 05.10.1993.)

Oktobris. Jurgā Skulmes izstādes atklāšana - vairāk nekā 30 darbi, pārsvarā ainavas un ziedi. (V. Veiriņa. Jurgis Skulme - mūsmājās. //TZ Nr. 128, 02.11.1993.)

6. novembris. Neklāties ceļojums - viktorīna. Tās dalībniekiem fotogrāfijas jāatpazīst Durbes, Slokenbekas, Jaunpils un citas muižas. Uzvarētājus gaida balva, ko pasniegs 1994. gada 18. maijā - Starptautiskajā Muzeja dienā. (Sestdiena muzejā. //TZ Nr. 130, 06.11.1993.)

20. novembris. Muzejs turpina sportiskās tradīcijas. Gada sākumā pie Durbes pils notika Meteņdiena ar slēpošanas un ragaviņu braukšanas sacensībām "Ziemas priekš-93". Pili apskatāma arī rajona sporta vēstures izstāde un iecerētā M. Anuškas-Grinšteina sagatavotā kataloga "Sports Tukuma novadā" pārļapošana. (A. Rumbēna. Sportisti tiksies Durbes pili. //TZ Nr. 133, 13.11.1993.)

Novembris. Izstāžu zālē Smilšu ielā atklāta Toma Šlisera miniatūru izstāde. (Sludinājums. //TZ Nr. 133, 13.11.1993.)

1994. gads

Janvāris. Daces Čikstes pinumu un Jāņa Vitola fotogrāfiju izstāde Tukuma muzejā. (M. Matīsa. Viena gaiša diena. //TZ Nr. 3, 08.01.1994.)

18. janvāris. Muzejs izsludina konkursu, un tā dalībniekiem jāuzmin, kuru no trim laikrakstā redzamajiem Tukuma muzeja mākslas darbiem gleznojis A. Artums. Durbes pili skatāma J. Mažuļa radioaparātu kolekcija, bet Smilšu ielas izstāžu zālē - rūpnīcas "Straume" produkcijas izstāde un pārdošana. (Tukuma muzejs. //TZ Nr. 7, 18.01.1994.)

14. līdz 16. janvāris. Muzejs piedalās gadatirgū

"Baltour 94", kurā piedāvā 10 tūrisma maršrutus. Viens no tiem - ceļojums pa barona Rekes dzimtas muižām. (V. Mašnovska fotoreportāža. Latvijas un pasaules ceļos. //TZ Nr. 8, 20.01.1994.)

22. janvāris. Trīs jūrmalnieku - mākslinieku Valda Buša, Rudītes Jēkabsones un Mārites Vaišļas - mākslas darbi Tukuma muzejā. (M. Matīsa. Kādas izstādes atklāšana. //TZ Nr. 14, 03.02.1994.)

Marts. Lietišķās mākslas studijas "Engure" vadītājas un rokdarbnieču Maijas Veinbergas un Daces Čikstes jubilejas izstāde. 17. martā - tikšanās ar jubilarēm. (M. Matīsa. Var enerģiju un dzīvesprieku pasmelties. //TZ Nr. 31, 15.03.1994.)

27. marts. Muzejs aicina veidot Lieldienu izstādi un apgūt interesantus paņēmienus olu krāsošanā. (L. Šulca. Krāsosim, māsiņas, raibas oliņas! //TZ Nr. 35, 25.03.1994.)

29. marts. Pastmarku kolekcija "Pasaules putni" skatāma Smilšu ielas izstāžu zālē. Pēc Latvijas Dabas muzeja ieteikumiem to apkopojis un pēc Brēma grāmatas "Dzīvnieku valsts" sistematizējis tukumnieks Mārtiņš Sedols - pastmarku kolekcionārs. (Z. Bogdanova. Lieldienās olas krāso arī putni. //TZ Nr. 37, 29.03.1994.)

29. marts. Muzejā - Ilzes Pauliņas jubilejas izstāde, Smilšu ielas izstāžu zālē - tukumnieka M. Sedola pastmarku kolekcijas izstāde "Putnu dienas gaidot", Durbes pili - muzeja fondu izstādes "Un tas vēl nav viss" un "Muižas Tukuma novadā". (Tukuma muzejs. Kalendārs aprīlim. //TZ Nr. 37, 29.03.1994.)

15. maijs. Mākslas svētki Durbē. Svētku noskaņu papildināja pašdarbnieku kolektīvu uzstāšanās, nepieradinātā mode, vizināšanās džipā, gaisa balons. (V. Mašnovska fotoreportāža. Mākslas svētki Durbē. //TZ Nr. 58, 17.05.1994.)

Maijs. Dzidras Baumās akvareļu izstāde - ziedi, ainavas, Atmodas laika motīvi. (V. Veiriņa. Dzidras Baumās izstādē. //TZ Nr. 61, 24.05.1994.)

28. maijs. Uzaicinājums uz Pastariņa svētkiem, kuros notiks pašdarbības teātru festivāls, Rīgas Zoodārza sarūpētā programma, rotaļas, spēles, vizināšanās ar zirgu u. c. (Z. Bogdanova. Gaidām "Bisniekos". //TZ Nr. 62, 26.05.1994.)

4. jūnijs. Muzejā skatāmi V. Purviša, J. Rozentāla, A. Artuma, V. Tones, K. Miesnieka un citu mākslinieku darbi. (A. Briesma. Muzeja mākslas fondu izstādē. //TZ Nr. 67, 07.06.1994.)

7. jūnijs. Durbes pili viesosies dzejniece un māksliniece Guna Ikonā ar dzīvesbiedru Edgaru Krūmiņu no Kanādas un G. Ikonas nesen Latvijā izdotā dzejas krājuma "Beidzot" prezentāciju. (Tukuma muzejs. Kalendārs jūnijam. //TZ Nr. 66, 04.06.1994.)

4. jūnijs. Muzejs piedāvā gidu pakalpojumus un dažādus maršrutus pa Tukuma novadu. (Tukuma muzejs. Ekskursijas! Ekskursijas! //TZ Nr. 66, 04.06.1994.)

1. jūlijs. Smilšu ielas izstāžu zālē izstādē "Pūrs", kurā var aplūkot Tukuma novada tautas tērpus. Izstādi veidoja Dace Dišlere un muzeja fondu darbiniece I. Ozoliņa, māksliniece Maija Matīsa. (Tukuma muzejs. Kalendārs jūlijam. Sestdiena muzejā. //TZ Nr. 76, 01.07.1994.)

1. oktobris. Muzejā skatāma izstāde "L. Āriņa pasaule", pēc tam ražas izstāde: "Pele uz ķirbja", Bruno Čelmiņa gleznu izstāde "Pēdējā laiva". Durbes pili - izstāde "Dievu zeme Gotlande", kur savos iespaidos par plenēru Gotlandē dalās T. Haļāpina, R. Štrodaļa, H. Blunavs, M. Matīsa. Oktobrī muzejā var apmeklēt izstādi - vēltījumu fotogrāfam J. Rozenblatam. (Tukuma muzejs. Sestdiena muzejā. Kalendārs oktobrim. //TZ Nr. 115, 01.10.1994.)

12. novembris. Izstāde un fotogrāfa, autobusa šoferā Jāņa Rozenblata piemiņas vakars ar diapozitīvu demonstrējumiem. Piedalās fotomākslinieki J. Vitols, V. Mašnovskis, U. Stokhauzens. (V. Veiriņa. Apstādinātie mirkļi. //TZ Nr. 133, 12.11.1994.)

1995. gads

Janvāris. Muzejā Dārza ielā 11/13 - Ingas Brīniņas tekstilijas un porcelāna apgleznojumi, Durbes pili - Viņas Artmanes jubilejas izstādē "Viss šajā dzīvē ir no sūpēm un no prāta", kā arī izstādē "Muižas Tukuma novadā". Ekspozīcijas lietas, ko akcijas "Labas lietas muzejam" ietvaros muzejam dāvinājuši 118 cilvēki, - ecēšanas, sakta, uguns apdrošināšanas zīme, monēta, trofeju krūzīte u. c. (Tukuma muzejs. Kas? Kur? Kad? //TZ Nr. 2, 05.01.1994.)

6. janvāris. Zvaigznes dienā muzeja telpās Ingas Brīniņas personālizstādes atklāšana - tekstilijas, porcelāna apgleznojumi. (M. Matīsa. Svētki ikdienā jeb viena gaiša izstāde. //TZ Nr. 9, 21.01.1995.)

8. marts. Durbes pili - T. Haļāpina mātes, skolotājas Ritas Gertrūdes Viksniņas piemiņas izstāde, apskatāmi rokdarbi par godu viņas 100 gadu jubilejai. (V. Veiriņa. Skolotājas Ritas Gertrūdes Viksniņas piemiņai. //TZ Nr. 27, 04.03.1995.)

Aprīlis. Tukuma muzejs izsludinājis zīmējumu konkursu par Tukuma pilsētu, sadzīvi. Labākie autori piedalīsies Tukuma un Visbijas kopējā bērnu zīmējumu izstādē Gotlandes mākslas muzejā. (M. Matīsa. Izstāde Gotlandes muzejā. //TZ Nr. 40, 04.04.1995.)

6. aprīlis. Lieldienas "Bisniekos". Folkloras grupa "Mārkars" palīdz iejusties senajās Lieldienu tradīcijās. (Z. Bogdanova. Lieldienas "Bisniekos". //TZ Nr. 44, 13.04.1995.)

Maijs. Trešo reizi Latvijā un Tukumā ieradusies M. Lestradena no Holandes, lai organizētu kvalifikācijas celšanas kursus Latvijas muzeju darbiniekiem. Tukuma muzeja direktore A. Ozola ir šī projekta vadītājas asistente Latvijā. (A. Stutiņa. Lai palīdzētu muzejiem. //TZ Nr. 51, 04.05.1995.)

6. maijs. Muzejs piedāvā ekskursijas gidu pavadībā. Maršruti - "Muižas Tukuma novadā", "Pa 57. paralēli", "Tukums", "Kurzemes zvejniekiem" u. c. Muzejā apskatāmas Kurzemes vecmeistaru gleznas, Durbes pili - "Kurzemes mūsdienu mākslinieku darbu izstāde". (Tukuma muzejs. Sestdiena muzejā. Kas? Kur? Kad? //TZ Nr. 52, 06.05.1995.)

3. jūnijs. Muzejā izstādē "Mūsdienu glezniecība Tukuma muzeja fondos", kurā skatāmi A. Artuma, R. Valneres, I. Pauliņas un A. Pauliņa, Dž. Skulmes un citu mākslinieku darbi. Muzeja mākslas salonā - dāvanas skolu absolventiem. Dzirciema "Bisniekos" - jauna izstāde "Valda Orlova darinātās sprēslenīcas". (Z. Bogdanova. Kas? Kur? Kad? //TZ Nr. 64, 03.06.1995.)

20. jūlijs. Zentas Loginas gleznu izstādes atklāšana Tukuma muzejā. (Kas? Kur? Kad? //TZ Nr. 75, 01.07.1995.)

14. jūlijs. Pils tornī sāks darboties "Laika mašīna", kas aizvedīs ceļojumā uz seno Tukumu pirms 1000 gadiem. Ainas ar lēlēm veidoja mākslinieki Māris Putniņš un Tamāra Čudnovska. Grāmatas "Tukums" prezentācija Pils tornī. (Tukuma muzejs. Sestdiena muzejā. //TZ Nr. 75, 01.07.1995.)

5. augusts. Durbes pili jau trešo gadu notiek glezniecības plenērs un pulcējas mākslinieki, lai gleznotu Tukumu, Jaunpili, Matkules apkārtni. (Tukuma muzejs. Kas? Kur? Kad? //TZ Nr. 90, 05.08.1995.)

5. augusts. Plenēra noslēguma izstādē pie Pils torņa Brīvības laukumā. Darbus var iegādāties. (Mākslinieki Tukumam. //TZ Nr. 92, 08.08.1995.)

7. oktobris. Muzejā izstādē "Pliknis" - gleznas no Mākslas fonda. Mākslas muzeja "Arsenāls" un Tukuma muzeja krātuvēm. Mākslas salonā - rudens noskaņa ar cimdiem, plecu lakatiem utt. (Tukuma muzejs. Kas? Kur? Kad? Sestdiena muzejā. //TZ Nr. 117, 07.10.1995.)

17. novembris. Durbes pili - gleznotāja Imanta Kalniņa 60 gadu jubilejas izstādes atklāšana. (Reklāma. //TZ Nr. 134, 16.11.1995.)

22. **novembris.** Izstāžu zālē - Tukuma muzeja audēju pulciņa darbu izstāde. (Z. Bogdanova. Kas? Kur? Kad? Sestdiena muzejā./TZ Nr. 129, 04.11.1995.)
25. **novembris.** Muzejā tieši pirms Pirmās Adventes atvērta izstāde par Dievnamiem Latvijā - gan esošajiem, gan drupām Zemgalē, Kurzemē, Vidzemē un Latgalē. Vairāk nekā 800 krāsu fotogrāfijas. Autori - Aivars Jankovskis, Ritvars Rēpelis un Ivars Kupcis. Tukuma muzejs ir jau 11. vieta, kur apskatāma šī izstāde, kas tapusi gada garumā no Lieldienām līdz Lieldienām. (V. Veirīna. Izstāde, kurai nav līdzīgas./TZ Nr. 137, 25.11.1995.)
22. **decembris.** Muzejā - bērnu invalīdu radošo darbu izstāde. Apskatāma līdz 30. decembrim. (Reklāma./TZ Nr. 71, 22.12.1995.)
17. **decembris.** Smilšu ielas izstāžu zālē - muzeja audēju pulciņa un pinēja J. Silķēna darbu izstāde. (Tukuma muzejs. Sestdiena muzejā./TZ Nr. 143, 09.12.1995.)

1996. gads

- Marts.** Veidojas jauna ekspozīcija Durbes pils klēti - "Latvietis un viņa kungs" - stāsts par latviešu saimnieku virtuvi un tajā darāmajiem darbiem: maizes cepšanu, siera sierašanu, sviesta gatavošanu un ar pārdošanu saistītās lietas. Izstāde vēlta kartupeļiem. (I. Znotiņa. Sveicināti! Sestdiena muzejā./TZ Nr. 28, 07.03.1996.)
- Marts.** Sakarā ar muzeja 60 gadu jubileju izstādē skatāmas K. Neija, A. Artuma, L. Āriņa, V. Purviša un citu vecmeistaru gleznas. To apmeklēja rajona skolu zīmēšanas skolotāji. (D. Šmitenberga. Kas? Kur? Kad? Sestdiena muzejā./TZ Nr. 28, 07.03.1996.)
12. **marts.** Durbes pili - Viļņa Raudsepa gleznu izstāde. (Reklāma./TZ Nr. 30, 12.03.1996.)
18. **aprīlis.** Izstāde "Tukuma keramika šodien". Apskatāma keramikas ceļa pašreizējā produkcija, individuālo keramiku un skolēnu darbi. (D. Šmitenberga. Kas? Kur? Kad? Sestdiena muzejā./TZ Nr. 40, 04.04.1996.)
6. **aprīlis.** Durbes pili Tautas lietišķās mākslas studijas "Engure" darbu izstāde. (D. Šmitenberga. Kas? Kur? Kad? Sestdiena muzejā./TZ Nr. 40, 04.04.1996.)
1. **maijis.** E. Birznieka-Upīša muzejā rakstnieka 125 gadu jubilejai vēlta skolēnu zīmējumu izstāde "Manas dzimtas mājas". (D. Šmitenberga. Kas? Kur? Kad? Sestdiena muzejā./TZ Nr. 40, 04.04.1996.)
- Maijs.** Tukuma muzejs izsludina bērnu zīmējumu konkursu "Mana pilsēta", lai labāk iepazītu savu pilsētu un tās vēsturi. Konkursa tēma - senie laiki pilsētā. Rajona skolu zīmēšanas olimpiādes darbu izstāde. (D. Šmitenberga. Kas? Kur? Kad? Sestdiena muzejā./TZ Nr. 40, 04.04.1996.)
4. **aprīlis.** Muzejam sadarbojoties ar Zentenes novadpētnieku E. Šmeli, top grāmata par šī pagasta vēsturi. (Z. Bogdanova. Ieskats Zentenes pagasta vēsturē. Sestdiena muzejā./TZ Nr. 40, 04.04.1996.)
- Aprīlis.** Dārza ielas izstāžu zālē keramikas izstāde, kurā uzskatāmi parādīts, kā top māla pods. Piedalījušies keramiķi - A. Dakstiņa, M. Riņķe, L. Birzniece, S. Lodziņa, V. Melne, M. un A. Krasovski. (A. Stutiņa. Pietrūkst tikai plavu ziedu, pelēko zirņu, alus un sveču gaismas./TZ Nr. 49, 27.04.1996.)
- Aprīlis.** Durbes pili izstāde "PSRS VDK arhīvu manojums Baltijas valstīs". (Reklāma./TZ Nr. 32, 14.04.1996.)
7. **maijis.** Durbes pili apskatāmas A. Pauliņa gleznas. (I. Smuškova. Sestdiena muzejā./TZ Nr. 50, 30.04.1996.)
19. **maijis.** Durbē notiek Mākslas svētki. Tēma - pavasaris, māksla, mūzika un ziedi. Novadnieku gleznu izstāde un mākslas darbu pārdošana. (D. Šmitenberga. Māksla un ziedi Durbē./TZ Nr. 49, 27.04.1996.)
23. **maijis.** Tautas Lietišķās mākslas studijas "Engure" darbi - pinumi, adījumi, austas segas - apskatāmi Durbes pilī. (I. Smuškova. Sestdiena muzejā./TZ Nr. 50, 30.04.1996.)
18. **maijis.** "Mākslas svētki '96" Durbes pilī. Tiek pēta pils vēsture, skatāmas novada mākslinieku gleznas, skolēnu darbi, mūzika, modeļu skate. (L. Ulda fotoreportāža. Mākslas svētki '96./TZ Nr. 58, 21.05.1996.)
28. **maijis.** Tukuma muzejā Jāņa Bārdas izstāde "Krusta ceļš". Izstādēs atklāšanā skan garīgās dziesmas, runā katoļu priesteris A. Buliņš. Vienā no zālēm izvietoti arī E. Birznieka-Upīša pamatskolas vizuālās mākslas un ticības mākslas stundas skolēnu darbi. Viņu skolotāja ir I. Pauliņa. (L. Ulda fotoreportāža. Via Crucis./TZ Nr. 61, 28.05.1996.)
1. **jūlijs.** E. Birznieka-Upīša muzejā Pastariņa svētki. Piedalās aktrise D. Skadiņa, izveidota Zentenes pamatskolas bērnu zīmējumu izstāde "Manas dzimtas mājas" un konkursa "Mana dzimta" noslēgums. (I. Smuškova. D. Šmitenberga. Z. Bogdanova. Kas? Kur? Kad? Sestdiena muzejā./TZ Nr. 50, 30.04.1996.)
26. **jūlijs.** Muzejā atklāta Gotlandes grafiķu izstāde, aptuveni 50 darbi. Tukuma skadogos var vērot bērnu zīmējumu izstādi, apskatāmi arī darbi no Tidaholmas, Šešes un Vshbijas. (A. B. "Mana pilsēta" nav tikai Tukums./TZ Nr. 86, 27.07.1996.)
18. **augusts.** "Bisniekos" - flokšu izstāde no Tukuma paraugdārzniecības. Kopumā 42 dažādi flokšu veidi. Dārzniecības darbinieki stāsta par flokšiem, to audzēšanu. Piedalās retro deju kopa "Valsis". (A. S. Flokšiem jābūt katrā lauku sētā./TZ Nr. 95, 20.08.1996.)
11. **septembris.** E. Birznieka-Upīša muzejā "Bisniekos" Dzejas dienas. A. Neibarta muzikāls dzejas uzvedums bērniem. Ar jaunākajām bērnu grāmatām iepazīstina grāmatnīca "Gaisma" u. c. (Reklāma./TZ Nr. 103, 05.09.1996.)
10. **oktobris.** Muzejā sarunas par mākslu risinās T. Halāpina izstādes "Novadnieku gleznas muzeja fondos" atklāšanā. (Reklāma./TZ Nr. 117, 08.10.1996.)
- Oktobris.** Uz tukumnieku aicinājumu piedalīties seminārā "Muzeju kolekcijas veidošanas politika" atsaucas necerēti daudz interesentu, ieskaitot mājniekus un ciemiņus no Plunģes un Ventspils. Pārstāvēti 28 muzeji. (A. Stutiņa. Atsaucība pārsteidzoša./TZ Nr. 126, 29.10.1996.)
22. **decembris.** Durbes pili Zelta svētdienu vada Zaļā dāma (muzeja darbiniece D. Šmitenberga). Spoki, spoku stāsti, spoku dzenīte ar kaķi, zaķi, rūķi u. c. Notiek loterija, bērnu zīmējumu izstādes, var iegādāties izdevniecības "Sprīdītis" grāmatas. (L. Ručevska./TZ Nr. 104, 24.12.1996.)
- Decembris.** Muzejā izstāde "Ziemassvētki Tomam". Pārdošanā gleznas, keramika, telpu dekorējumi. (Reklāma./TZ Nr. 149, 24.12.1996.)

1997. gads

29. **janvāris.** Audēju darbnīcas telpās - R. Šteinbergas izstāde "No latvju rakstiem". (Aija S. Nost ar depresiju un sēdies stellēs./TZ Nr. 12, 30.01.1997.)
31. **janvāris.** Durbes pili izstādītas A. Ivdras "Gleznas". (Tukuma muzejs. A. Ivdras gleznas Durbes pilī. Sestdiena muzejā./TZ Nr. 14, 01.02.1997.)
1. **februāris.** Muzejs aicina iepazīties ar tā bibliotēku un jaunajām grāmatām par mākslu un vēsturi latviešu, angļu, vācu un krievu valodā. (Tukuma muzejs. Sestdiena muzejā./TZ Nr. 13, 01.02.1997.)
1. **februāris.** Mākslas salons Dārza ielā 11/13 piedāvā T. Šlisera un citu mākslinieku gleznas, kā arī akvareļus, tautiskus cimds, zeķes, pinumus, rotas lietas u. c. (Tukuma muzejs. Sestdiena muzejā./TZ Nr. 13, 01.02.1997.)
- Februāris.** Par godu V. Purviša 125. gadadienai muzejs atklājis vislabāko darbu ekspozīciju - "Vērtības, kuras...". Izstādītas arī A. Artuma gleznas. (I. Runkovska. Pavasara mākslinieki V. Purvītis. Sestdiena muzejā./TZ Nr. 25, 01.03.1997.)
20. **marts.** Jaunatnes Sarkanā Krusta organizētās bērnu darbu izstādes atklāšana Durbes pilī. (Sestdiena muzejā./TZ Nr. 25, 01.03.1997.)
26. **marts.** Bērnu mākslas studijas izstādes atklāšana "Pavasara raibumi muzejā". (Sestdiena muzejā./TZ Nr. 25, 01.03.1997.)
- Marts.** Tukuma muzejā - izcilu latviešu gleznotāju izstāde, kurā eksponēti darbi, kas no 1936. līdz 1945. gadam dāvināti muzejam: L. Āriņa dāvinājums, kā arī J. Valtera, P. Kalves, A. Romāna, A. Annusa, K. Miesnieka, E. Kalniņa, V. Tones, L. Svempa, K. Neija, J. Silīņa, J. Liepiņa un citas gleznas. (A. Gērmanis. Mākslas kritiķa piezīmes./TZ Nr. 37, 22.03.1997.)
- Marts.** Pils tornā otrajā stāvā izstāde "Tukums 20. gadsimtā" - tikai līdz 23. martam. (Reklāma. Tukums 20. gadsimtā./TZ Nr. 34, 22.03.1997.)
5. **aprīlis.** "Bisniekos" spraiņa gatavošanās sezonas atklāšanai, aicināti talcīnieki. (Kas? Kur? Kad? Sestdiena muzejā./TZ Nr. 39, 05.04.1997.)
6. **aprīlis.** Durbes pili apskatāma D. Runčā grafika, apgleznotas šalles un monotipijas. Pils tornā - izstāde "Savai pilsētai", par godu L. Āriņa 90 gadu jubilejai. Durbes pili - fondu jaunieguvumi, Zantes ekspedīcijas materiāli, M. Veldres darinātie vainagi un spangas, kā arī izstādes - "Senās Kurzemes muižas Stafenhāgena grafikas", "Klasicisma formas Durbes pilī". (Tukuma muzejs. Kas? Kur? Kad?/TZ Nr. 39, 05.04.1997.)
8. **aprīlis.** Pils tornā - L. Āriņa 90 gadu jubilejas izstāde. (Kas? Kur? Kad? Sestdiena muzejā./TZ Nr. 39, 05.04.1997.)
10. **aprīlis.** Tukuma muzejā apskatāmas mākslinieces, zīmēšanas skolotājas I. Pauliņas skolēnu zīmēto gleznu kopijas. (Kas? Kur? Kad? Sestdiena muzejā./TZ Nr. 39, 05.04.1997.)
11. **aprīlis.** Durbes pili - Herberta Silīņa gleznu personālizstāde. (Kas? Kur? Kad? Sestdiena muzejā./TZ Nr. 39, 05.04.1997.)
- Jūnijs.** Muzejs pārcelts uz jaunām telpām Harmonijas ielā 7. (J. Reta fotoreportāža./TZ Nr. 72, 21.06.1997.)
3. **maijis.** Pils tornā - 20. un 30. gadu fotogrāfa E. Liepiņa darbu izstāde. (Sestdiena muzejā./TZ Nr. 51, 03.05.1997.)
18. **maijis.** Mākslas svētki Durbes pilī. Apskatāma iepriekšējā gada audēju padarītās, kā arī atklāta jauna daļa izstādē "Latvietis un viņa kungs". (Sestdiena muzejā./TZ Nr. 51, 03.05.1997.)
24. **maijis.** "Bisniekos" Pastariņa svētki un Ziemeļkurzemes lauku sētas atklāšana, kurā attēlotie priekšmeti ir sprīdīša lielumā. (Sestdiena muzejā./TZ Nr. 51, 03.05.1997.)
- Oktobris.** Aprīl 30 gadi kopš "Bisniekos" ir muzejs. No 1972. gada sabiedriskais muzejs pārtapis par Tukuma muzeja filiāli. Uz jubileju pulcējas ļaudis, kuru dzīve saistīta ar "Bisniekiem". (Aigās G. fotoreportāža. Es nevarēju neaizbraukt./TZ Nr. 117, 17.10.1997.)
30. **decembris.** Ar A. Artuma piemiņas izstādi "Pavasaris ziemā". Atklāta jaunā muzeja izstāžu zāle Harmonijas ielā 7. Skatāmi 53 darbi. (V. Dubrovskis. Pilsētas centrā atplaucis pavasaris./Tukuma Ziņas Nr. 1, 03.01.1997.)

1998. gads

20. **februāris.** Galerijā "Durvis" izstādē un pārdošanā "E. Braunberga gleznas". Tās mudina "kauto ko" saskatīt un projicēt savas izjūtas. (V. Dubrovskis. Zemapziņas izjūtas gleznās./Tukuma Ziņas Nr. 17, 27.02.1998.)
26. **februāris.** Pils tornā, atzīmējot Māras dienu, apskatāma izstāde, kurā eksponēti atsevišķu Tukuma novadu tautastērpi, zeķes, cimdi un segas, kas tapuši Tukuma audēju darbnīcā. (R. Fjodorova. Godinājums tautastērpiem./Tukuma Ziņas Nr. 26, 31.03.1998.)
17. **marts līdz 15. aprīlis.** Galerijā "Durvis" H. Blunava gleznas. (Reklāma./TZ Nr. 21, 13.03.1998.)
4. **aprīlis.** Pils tornā pulcējas tukumnieki un cilvēki no Zviedrijas, lai atzīmētu Tukuma pilsētas

745. dzimšanas dienu. Svinību gaitā muzeja direktore iepazīstina ar Tukuma un rajona vēsturi, tukuma teātra aktieris Jānis Klaučāns lasa līguma tekstu, kas saglabājies Broces norakstā. Par Tukumu šodien un nākotnē stāsta pilsētas galvenā arhitekta E. Aide, domes priekšsēdētājs J. Šulcs. (L. Akmens. Daudz laimes dzimšanas dienā. //Tukuma Ziņas Nr. 28, 07.04.1998.)
- 30. aprīlis.** Mākslas muzejā izstāde "Virtuozu glezniecībā", gleznas no Tukuma muzeja un Valsts Mākslas muzeja krātuvēm. (Reklāma. //Tukuma Ziņas Nr. 37, 08.05.1998.)
- 17. maijs.** Mākslas svētkus Durbes pili apmeklējuši apmēram pusotrs tūkstotis cilvēku. Piedalās Tukuma mākslinieku grupa, lietiskās mākslas meistari, jaunrades nams, Tukuma Bērnu Mūzikas skola, Kandavas un Engures mākslas skolas, Tukuma 2. un Irlavas vidusskola, SIA "Vanema" un "Tukuma auto", Zanda Strēle ar mežģipotu cepuru izstādi u. c. (V. Dubrovskis. Zem saules cepures. //Tukuma Ziņas Nr. 40, 19.05.1998.)
- 4. jūnijs.** Muzejā aplūkojama izstāde "Tukums gleznās". Apkopoti A. Artuma, L. Ariņa, K. Neija darbi no muzeja fondu krājuma un A. Zvirbulis kunga privātkolekcijas. Izstādes atklāšanā piedalās tās veidotāja I. Runkovska, valsts kultūras inspektore R. Poča u. c. (V. Dubrovskis. Paaudzēm saglabātas vērtības. //Tukuma Ziņas Nr. 47, 12.06.1998.)
- 16. jūnijs līdz 20. jūlijs.** Galerijā "Durvis" iespēja aplūkot divu Rīgas mākslinieku darbus - J. Gērmanis deivinas gleznas un I. Abolas ažiuros gaismekļus. (V. Dubrovskis. Māksla sveču gaismai un lielām telpām. //Tukuma Ziņas Nr. 55, 10.07.1998.)
- Jūlijs.** Izstāžu zālē - A. Pauliņa gleznu izstāde, kura veltīta māksliniķa 50. dzimšanas dienai. (Reklāma. //Tukuma Ziņas Nr. 55, 10.07.1998.)
- 24. jūlijs.** Galerijā "Durvis" Kurzemes un Zemgales muzeju kopizstādes un muzeju vizītkartes atklāšana. Pils torni ikviens var izmēģināt spēkus jaunā spēlē "Vai Tukums jau gatavs?". (A. Jansons, V. Dubrovskis, I. Mierkalne. Neparastas parādības pilsētas centrā. //Tukuma Ziņas Nr. 60, 28.07.1998.)
- 25. jūlijs.** Tukuma muzejā domes priekšsēdētājs J. Šulcs sveic māksliniekus E. Braunbergs dalās iespaidos par Kandavas plēnēru. (A. Jansons, V. Dubrovskis, I. Mierkalne. Neparastas parādības pilsētas centrā. //Tukuma Ziņas Nr. 60, 28.07.1998.)
- 24. augusts.** Pils tornī spēle bērniem "Es ceļu savu pilsētu!". (Reklāma. //Tukuma Ziņas Nr. 67, 21.08.1998.)
- 21. augusts.** Eiropas Kultūras mantojuma dienu ietvaros pulciņš savas rajona vēstures mīļotāju gida pavadībā apceļo piecus Tukuma rajona pilskalnus - Tukumu, Pūri, Kandavu, Vecmokas, Buses. Pasākumu ar Tukuma muzeja un vietējo pašvaldību palīdzību organizē pieminekļu aizsardzības inspekcija un tās Tukuma nodaļas vadītājs V. Mašnovskis. (L. Akmens. Kur sākusies pilsēta. //Tukuma Ziņas Nr. 74, 15.09.1998.)
- Septembris.** Tukuma muzeja izstāžu zālē - māksliniķa R. Gintera 85 gadu jubilejas atceres akvareļu izstāde. (Reklāma. //Tukuma Ziņas Nr. 75, 18.09.1998.)
- 8. oktobris.** Pils tornī prezentē grāmatu par Rietumlatvijas pilskalniem. Autori - Juris Ūrtāns un Jānis Asaris. Darbu 1922. gadā aizsācis Brastiņu Ernests, kurš apzinājis 282 pilskalnus. (L. Akmens. Kā var atrast pilskalnu? //Tukuma Ziņas Nr. 81, 09.09.1998.)
- 6. novembris līdz 17. janvāris.** Durbes pili - skolēnu zinātnisko darbu izstāde "Cildens mans novads". (Reklāma. //TZ Nr. 136, 24.11.1998.)
- 10. novembris.** "Bisniekos" Mārtiņdienas svinības - maizes cepšana, mīklu minēšana, dziedāšana, dejošana. Piedalās Zentenes skolas skolēni, muzeju darbinieki, vietējie iedzīvotāji. (V. Dubrovskis. Tās paaudzēs gudrības, kas prata vēl zirgu iejūgt. //Tukuma Ziņas Nr. 93, 20.11.1998.)
- Decembris.** Galerijā "Durvis" tekstilmākslinieces Sk. Leimanes gobelēni. Telpas centrā - I. Klīdzēja māla podi, bet skatlogā - sauso ziedu kompozīcijas. (V. Dubrovskis. Priecē sirdi. //Tukuma Ziņas Nr. 98, 08.12.1998.)
- 19. decembris.** Durbes pili Zelta svētdienā - Tukuma mākslinieku grupas 15 gadu pastāvēšanas jubilejas izstāde. Piedalās T. Haļāpina, I. Šteinberga, E. Braunbergs, I. Streikvīna, A. Gērmanis, A. Dumpe, H. Blunavs, A. Jēgere, I. Kalniņš un citi mākslinieki, kurus apmeklētāji Ziemassvētku vecītis M. Aumalis un J. Šulcs. (V. Akmeņozols. Māksla bez laika jēdziena. //Tukuma Ziņas Nr. 102, 22.12.1998.)

1999. gads

- 15. janvāris.** Harmonijas ielas izstāžu zālē apskatāma Latvijas Mākslas akadēmijas figurālās meistarklases izstāde un E. Melņa darbu izstāde. (Reklāma. //Tukuma Ziņas Nr. 5, 15.01.1999.)
- Janvāris.** Galerijā "Durvis" A. Gērmanis gleznu izstādes atklāšanā - tikšanās ar mākslinieku un viņa kundzi gleznotāju Olitu Gērmani. Izstādē arī saldenieki Zigridas Buzuverovas keramika, Guntas Krauleres keramika un lakati. (J. Vītols. Kā Stripiņš dzirnaviņas maļ. //TZ Nr. 4, 12.01.1999.)
- 19. janvāris.** 1988. gadā izstrādātie muzeja dokumenti reglamentē akreditācijas procedūru. Pirmie nopietnajai pārbaudei pieteikušies tukumnieki. Rezultātā - uz pieciem gadiem iegūta akreditācija. (A. Stutiņa. Gandrīz kā eksāmens. //TZ Nr. 7, 19.01.1999.)
- 3. februāris.** Galerijā "Durvis" - Jana Mikosa kolāžas un Vitas Valdmānes keramika. (Reklāma. //TZ Nr. 15, 06.02.1999.)
- 26. februāris.** Pils tornī cikla "Nezināmais Tukums" otrais pasākums ir ūdens ceļi (un neceļi) Tukumā. Piedalās arī Tukuma domes speciāliste A. Jēgere. (Reklāma. //TZ Nr. 15, 06.02.1999.)
- 23. februāris.** Pils tornī virknējas atmiņu stāsti, skan dziesmas, notiek grāmatas "Triju Zvaigžņu gaismā" 1. un 2. daļas atklāšanas svētki. (A. Puķīte. Ordeņa gaismā. //TZ Nr. 22, 23.02.1999.)
- 24. aprīlis.** Muzejā H. Blunava jubilejas izstādes atklāšana. Māksliniķa tēmas ir ļoti dažādas - Kurzemes jūrmala, pavasara skati, miglas vāli jūrmalā, zvejniekiem klusās dabas, svelmaina vasara u. c. (M. Žigure. Logs varavīksnē. //TZ Nr. 46, 22.04.1999.)
- 11. līdz 16. maijs.** Apskatāmas Mākslas dienu ieskaņu izstādes - muzejā H. Blunava akvareļi, "Tukuma Ziņu" redakcijā - Rotas Bērzkalnes gleznas, Durbes pils lielajā zālē - tekstilmākslinieces Zaigas Putrāmas gobelēni un izstāde "Dzejniece Gertrūde fon den Brinkena un Tukums". Visu izstāžu pamatā ir dzeja. (D. Šmitenberga. //TZ Nr. 54, 11.05.1999.)
- 16. maijs.** Mākslas svētki Durbes pili. Piedalās mākslinieki novadnieki O. Gērmane-Gulbe un V. Garokalns. (J. Vītols. Bez maķona virs Durbes. //TZ Nr. 57, 18.05.1999.)
- 16. maijs.** Mākslas svētki Durbē vienkopus pulcē ne tikai mākslinieki, bet arī literāts, jo Mākslas svētku moto - Dzeja mākslā. Telpās, kur izstāde veltīta novadniecei Gertrūdei fon den Brinkenai, notiek dzejas stunda. Piedalās B. Talce, E. Rumba, G. Drage, L. Mūrniece, A. Briesma un citi. (A. Briesma. Literārā stunda Durbes pili. //TZ Nr. 57, 18.05.1999.)
- Jūnijs līdz jūlijs.** Izstāžu zālē Rūdolfa Piņņa gleznu izstāde "Modernisms glezniecībā", Z. Putrāmas gobelēni un Tukuma rajona skolu vizuālās mākslas skolotāju krāsainās pudeles. Apskatāma līdz 25. jūlijam. (Reklāma. //TZ Nr. 74, 29.06.1999.)
- Jūnijs. Durbes pili** - Tukuma muzeja audēju darbības 25 gadu jubilejas izstāde "Audu raksti". (Reklāma. //TZ Nr. 74, 29.06.1999.)
- 24. jūlijs.** Pils tornī pilsētas svētku ietvaros iekārtota izstāde "Jaunākais dzīvoklis", kurā vienkopus apskatāmas šī gadsimta saimniecībā nepieciešamās lietas - virtuves skapiši, importa ievā-
- rijuma burciņas u. tt. Vadmotīvs izstādei ir zinātnisks pētījums par dzīvokļu tipiem, telpu funkcionālo izmantošanu, mēbeļu iegādes iespējām u. tt. (Kriesters. Svētki muzejā. //TZ Nr. 86, 27.07.1999.)
- 24. jūlijs.** Muzejā - pēcpusdiena R. Piņņa izstādē. Piedalās arī R. Piņņa meita Skilla Rikarde Pinne ar dēlu, kā arī pianiste A. Arnicāne. (Kriesters. Svētki muzejā. //TZ Nr. 86, 27.07.1999.)
- 30. jūlijs.** Muzejā Oto un Džemmas Skulmju gleznas no Mākslas muzeja "Arsenāls", kā arī Valsts Mākslas un Tukuma muzeju krājumiem. (Kas? Kur? Kad? //TZ Nr. 103, 04.09.1999.)
- Augusts.** Galerijā "Durvis" Annijas Gērmanes gleznas un Līvijas Andrjukaites emaljas izstrādājumu izstāde. (Reklāma. Tukuma Ziņas Nr. 138, 27.08.1999.)
- 3. septembris.** Galerijā "Durvis" - grafiķa A. Kalnāča un keramiķes S. Mickus darbi. (Kas? Kur? Kad? //TZ Nr. 103, 04.09.1999.)
- 8. septembris.** Pastariņa muzejā "Bisnieki" notiek Dzejas diena. Apskatāma izstāde "Mana pirmā grāmatīņa", ko bērniņā lasījuši sobrid populāri cilvēki. Uzstājas popgrupa "Notiņas". (Kas? Kur? Kad? //TZ Nr. 103, 04.09.1999.)
- 9. oktobris.** Pasākums Durbes muižas centrā - orientēšanās sacensības pils parkā, rotundas jaunā jumta atklāšana, popgrupas "Nāc pie puikām" koncerts un loterija. (Reklāma. //TZ Nr. 116, 05.10.1999.)
- Novembris.** Durbes pili vairākus gadus ilgst rekonstrukcija, viens no nozīmīgākajiem veikumiem ir invalīdu lifta izveidošana, lai muzeja telpas kļūtu pieejamas visiem. Liftu iekārtoja firma SIA "Kone lifti" Latvijā. (A. Puķīte. Durbes pili atklāj liftu cilvēkiem ar kustību traucējumiem. //TZ Nr. 139, 27.11.1999.)
- 19. decembris.** Zelta svētdiena Durbes pili un arī pils 355. gadadiena. Sena mūzika ansamblī "Ludus" izpildījumā, no Francijas vesti kastaņi, izstāde, kurā eksponēti gadsimta nozīmīgākie saņiegumi un tā laika raksturīgākās lietas, piemēram, 20. gadsimta istaba ar gumijas zābakiem. (A. Puķīte. Zelta svētdiena Durbē. //TZ Nr. 149, 21.12.1999.)

Decembris. Intervija ar Tukuma muzeja direktori par Durbes pils remontu dinamiskā - remonta gaita, pagalmis, pils iekārtojums, senais un modernais pili, apaļā zāle, tilts un parks. (A. Puķīte. Durbes pils pārvērtības gadsimtu mijā. //TZ Nr. 14, 21.12.1999.)

2000. gads

- 21. janvāris.** Muzejā - izstāde no Tukuma muzeja krājumiem un kolekcijām "Ziema glezniecībā". (Reklāma. //Tukuma Ziņas Nr. 7, 25.01.2000.)
- 26. janvāris.** Pils tornī muzeja darbinieki cikla "Nezināmais Tukums" ietvaros rīko pasākumu "Pašiem sava kafija". Krūķās salietā piecu veidu kafija, kura labāka, tas apmeklētāju ziņā. A. Rumbēna stāsta par Tukuma Fermentu rūpnīcu un par Lielo ielu 17a, kur šīs kafijas tika ražotas. (L. Akmens. Dzersim kafiju un runāsim par politiku? //Tukuma Ziņas Nr. 8, 28.01.2000.)
- Februāris.** Galerijā "Durvis" izstāde "Izliets ūdens". Mākslinieki I. Treija, L. Čivlis, D. Majevska. (Reklāma. //Tukuma Ziņas Nr. 9, 01.02.2000.)
- Februāris līdz 9. marts.** Galerijā - "Durvis" J. Vītola fotoizstāde "Tie, kurus es mīlu". Uz izstādes atklāšanu sanākuši ļoti daudzi tukumnieki. (D. Veinberga. Jānis Vītols un tukumnieki. //Tukuma Ziņas Nr. 18, 03.03.2000.)
- Februāris līdz 15. marts.** Muzejā izstāde "Ziemas tēma glezniecībā". Izstādīti 25 autoru 33 darbi. Tas ir apjomīgs muzeju fondu un privātkolekciju klāsts. (V. Dubrovskis. Trīsdesmit trīs ziemas. //Tukuma Ziņas Nr. 13, 15.02.2000.)
- 11. marts.** Galerijā "Durvis" novadnieces scenogrāfes I. Gaujas darbu izstāde. Eksponēti studiju darbi, teātra un baleta izstāžu tērpi un scenogrāfijas. (I. Riekstiņa. Durvis jauna izstāde. //Tukuma Ziņas Nr. 21, 11.03.2000.)

10. **marts.** Muzejā L. Kelles gleznu izstāde. (A. Briesma. Es ļaujies, kas ar mani notiek.//Tukuma Ziņas Nr. 22, 17.03.2000.)
8. **aprīlis.** Galerijā "Durvis" H. Blunava pasteļu, akvareļu izstāde un studijas "Zalktis" ādas plastika. (Reklāma.//Neaktīvajās Tukuma Ziņas (turpmāk NTZ) Nr. 15, 14.04.2000.)
15. **līdz 17. aprīlis.** Durbes pili notiek trīs dienu starptautiska konference "Mazākās apdzīvotās vietas Baltijas jūras reģionā laikā no 1100. līdz 1400. gadam". Piedalās arheologi no Ēlandes salām, Gotlandes, Somijas, Igaunijas, Lietuvas. Konference ir daļa no Zviedrijas bankas apmaksāta projekta. (V. Dubrovskis. Kāpēc senlatvieši nemilēja kristiešus.//NTZ Nr. 16, 18.04.2000.)
5. **maijs.** Muzejā Dz. Baumas 70 gadu jubilejas akvareļu izstāde. (T. Haļpina. Teksts un zemteksts jubilejas izstādē.//NTZ Nr. 24, 19.05.2000.)
6. **maijs.** Galerijā "Durvis" atklāta izstāde "Senās zīmes". Izstādīti mākslinieces I. Siles un G. Skuteles darbi - mistiskas zvērādas, gleznojumi uz veciem dēļiem u. c. (V. Dubrovskis. Mītiski mirkļi galerijā "Durvis".//NTZ Nr. 23, 12.05.2000.)
20. **maijs.** Mākslas svētki Durbes pilī. Pirmo reizi Tukumā apskatāmas izstādes māksliniekiem Ritai un Laimonim Blumbergiem. Piedalās arī novada mākslinieki. (V. Dubrovskis. M. Anmane. Mākslas zīmēs veroties.//NTZ Nr. 25, 23.05.2000.)
23. **maijs.** Tautas lietišķās mākslas studijas "Durbe" audējas gatavo jaunus darbus, ar kuriem piedalīsies Brīvdabas muzeja gadatirgū. (D. Šmitenberga.//NTZ Nr. 25, 23.05.2000.)
24. **maijs.** Muzeja darbinieki dodas uz muzejnieku saietu Daugavpilī. (D. Šmitenberga. Muzejs.//NTZ Nr. 25, 23.05.2000.)
30. **jūnijs līdz 3. oktobris.** Muzejā apskatāma izstāde "Glezniecības šedevri". (Reklāma.//NTZ Nr. 36, 30.06.2000.)
- Oktobris.** Harmonijas ielas izstāžu zālē Baņutas Ancānes grafiku izstāde. (Reklāma.//NTZ Nr. 65, 10.10.2000.)
25. **oktobris.** Pils tornī notiks cikla "Nezināmais Tukums" pasākums "Tukuma straupe" sarunā pie kafijas tases. Piedalās Tukuma kombinētās lopbarības ražošanas paju sabiedrības direktors Maksis Rozenbergs. Apskatāma "Tukuma straupe" produkcijas izstāde un dzirdams stāstījums par uzņēmuma vēsturi. Noslēgumā iepazīšanās ar izstādi "21. gadsimta vizijas" un filmas "Tukums" demonstrēšana. (A. Rumbēna. Labākajam draugam - tikai labāko.//NTZ Nr. 68, 20.10.2000.)
- Oktobris.** Muzejā apskatāmas spāņu karaļa galma gleznotāja Francisko Goijas un latviešu grafiķes B. Ancānes darbu izstāde. (Ingera Harbo Andersens, Frederikssverka, Dānija. Dieva radītais šedevrs.//NTZ Nr. 70, 27.10.2000.)
- Oktobris.** Durbes pili skatāma Raita Zvirbuļa grafikas izstāde "Latvijas muižas un baznīcas". (Reklāma.//NTZ Nr. 70, 27.10.2000.)
8. **novembris.** Galerijā "Durvis" tikšanās ar Sidnejas Olimpisko spēļu dalībniekiem Anitu un Modri Liepiņiem. (Reklāma.//NTZ Nr. 73, 07.11.2000.)
29. **novembris.** Pils tornī cikla "Nezināmais Tukums" ietvaros notiks pasākums "Aptiekas Tukumā". Piedalās aptiekāri no L. Kalniņas, "Centra" un "Calcex" aptiekām. Notiek arī vitamīnu un pretrūpas līdzekļu prezentācija. (Reklāma.//NTZ Nr. 78, 24.11.2000.)
1. **decembris.** Mākslas muzejā iekārtota izstāde "Svētki" par godu Tukuma muzeja 65 gadu jubilejai. (Reklāma.//NTZ Nr. 81, 05.12.2000.)
5. **decembris.** Durbes pili ziemas noskaņai izstāde "Zvani" no A. Sproģa un Tukuma muzeja kolekcijām un S. Pavlova Ziemassvētku dekorī. Savukārt Pils tornī apskatāma izstāde "Pilsētas vēstures ainas - 21. gadsimta vizijas". (Reklāma.//NTZ Nr. 81, 05.12.2000.)
17. **decembris.** Durbes pili pasākuma "Želta svētdiena" ietvaros notiek izstādes "Durbe vakar, šodien, rīt" atklāšana. (Reklāma. NTZ Nr. 81, 05.12.2000.)
- 2001. gads**
- Janvāris.** Durbes pili apskatāma Kandavas Mākslas skolas audzēkņu darbu izstāde. Atklāšanā piedalās Mākslas skolas vadītāja I. Baumanē. (I. Priede. Mākslai noder jebkurš materiāls.//NTZ Nr. 2, 05.01.2001.)
5. **janvāris.** Galerijā "Durvis" atvērta Tukuma mākslinieču D. Runčā un I. Jeromanes darbu izstāde. (D. Šmitenberga. Muzejs.//NTZ Nr. 3, 09.01.2001.)
5. **janvāris.** Pils tornī programma skolēniem "Viena stunda muzejā". Lībiešu tikumu un bruņinieku likumu iepazīšana. (D. Šmitenberga. Muzejs.//NTZ Nr. 3, 09.01.2001.)
5. **janvāris.** Pārskats par 2000. gadu. Pamatfondā jau kopumā savākti 1090 priekšmeti, bet palīgfondā - 611. Muzeja izstāžu zāles apmeklējusi 38 795 skatītāji. (D. Šmitenberga. Muzejs.//NTZ Nr. 3, 09.01.2001.)
19. **janvāris.** Durbes pili izstādes "Barikādes pēc 10 gadiem" atklāšana. Tiks demonstrēta J. Bārdiņa videofilma par tā laika notikumiem. Pils pagalmā tiks iedegts ugunskurs. Apmeklētājus muzejnieces cienās ar karstu tēju. (J. Vitola fotoreportāža. Maza daļiņa valsts vēstures.//NTZ Nr. 6, 19.01.2001.)
- Janvāris.** Galerijā "Durvis" - Silvijas Paas fotogrāfijas "Jūra". (Reklāma.//NTZ Nr. 8, 26.01.2001.)
- Janvāris.** Tukuma muzeja 65 gadu jubilejas svinības. Viesu vidū ir pazīstami novada mākslinieki; pilsētas pašvaldības pārstāvji; to darbinieki, ar kuriem muzejam visiešākā sadarbība; bijušie muzeja direktori un ēkas iepriekšējie apsaimniekotāji. "Unibankas" darbinieki, kā arī daudzi citi. (M. Anmane. Ir tāds "muzeja gēns".//NTZ Nr. 9, 30.01.2001.)
- Februāris.** Galerijā "Durvis" - studijas "Plastika" darbi. Apskatāma ādas plastika. (Reklāma.//NTZ Nr. 12, 09.02.2001.)
- Februāris.** Engurē sveic kultūras darbiniekus; Tukuma muzeja darbinieci Zentu Ozolu - 40 gadu darba jubilejā. (J. Vitols. Svētki Zušuciemā.//NTZ Nr. 17, 27.02.2001.)
13. **marts.** Durbes pili norisinās Latvijas piļu un muižu apsaimniekotāju seminārs - Durbes pils 2. stāva interjera atjaunošanas prakse un 1. stāva interjera atjaunošanas skicju projekta apskate. Ieskaits muižu vēsturē u. c. (Reklāma.//NTZ Nr. 21, 13.03.2001.)
24. **marts.** Latvijas Fotogrāfijas muzejā iekārtota J. Vitola fotogrāfiju izstāde. Atklāšanā piedalās Tukuma muzeja pārstāves A. Ozola, A. Rumbēna, T. Haļpina u. c. (V. Dubrovskis. It kā māksla par it kā nemākslu.//NTZ Pielikums "Aka" Nr. 24, 23.03.2001.)
6. **aprīlis.** Zentenes pagasta "Bisniekos" pastāvēšanas piecu gadu jubileju atzīmē Pastariņa folkloras kopa no Dzirciema speciālās internātskolas. Muzeja saimniece G. Frišfelde iepazīstina bērnus ar "Pastariņa dienasgrāmatas" tēliem un stāstu par Kārli Birznieku. (V. Dubrovskis. Saules klīngeris Pastariņam.//NTZ Nr. 28, 10.04.2001.)
21. **aprīlis.** Šogad Mākslas dienas notiek Durbes pils iekštelpās. Saksofonspēle, mākslinieces D. Runčā izstāde, audēju pulciņa un zvanu izstāde. (J. Vitols. Lielā Mākslas diena.//NTZ Nr. 32, 24.04.2001.)
25. **aprīlis.** Pils tornī kārtējais cikla "Nezināmais Tukums" pasākums, kura tēma ir senas pilsis un kapšētas. Piedalās Valsts kultūras pieminekļu inspektors Vitolds Mašnovskis. (L. Akmens. Asti nolaist vienmēr paspēsim.//NTZ Nr. 33, 27.04.2001.)
1. **maijs.** Strūklakas "mošanās" svētki. Pie Pils torņa apskatāmi vairāki rajona bērnu darbi. (J. Vitols. Nepaklausīgā strūklaka.//NTZ Nr. 35, 02.05.2001.)
12. **maijs.** "Biseniekos" Pastariņa svētki. Ekspozīcijas "Ziemeļkurzemes sēta" atklāšana, seno amatu demonstrēšana, meiteņu ansamblja "Varavīksne" muzicēšana un ekskursija zirgu pajūgā, sviesta kulsāna, maizes cepšana, miežu un ozolzīļu kafija, Kurzemes skābputra. Keramiķe Z. Reimane māca veidot māla izstrādājumus, audēja T. Andersone - vērt dziju, V. Puplaksis - pīt grozus ar skaliem. Pasākums notiek, pateicoties Kultūrkapitālfonda finansējumam. (Reklāma.//NTZ Nr. 38, 11.05.2001., D. Šmitenberga. Pastariņa svētki.//NTZ Nr. 39, 15.05.2001.)
18. **maijs.** Tukumā - Starptautiskā Muzeju diena. Tās ietvaros apmeklētājiem dota iespēja bez maksas apskatīt ekspozīcijas Pils tornī - labības graudu un tēju iepazīšana, miltu maļšana pēc sentēvu receptes. Mākslas muzejā gleznu kolekcija, kurai piepulcējusies altārglezna. Durbes pili interesanta iespēja ielūkoties pagrabā, kur turēti 1905. gada nemiernieki. (Ritvars Jēgers. Muzejam liela diena.//NTZ Nr. 42, 22.05.2001.)
- Maījs.** Muzejā septiņdesmitajos gados tapušo gleznu izstāde. Apskatāma L. Ariņa "Ganu diena", V. Bērziņa "Simtgadniece", M. Krūmiņa "Kieģelrūpnīca", K. Neiļa "Kompozīcija", Ē. Gulbes "Klusā daba", L. Endzelīnas "Klusā daba", Dž. Skulmes "Rucaviete", A. Pauliņa "Ainava" un citi darbi. (T. Haļpina. Septiņdesmito gadu glezniecība.//NTZ Nr. 43, 29.05.2001.)
- Maījs.** Pils tornī pulcējas jaunie literāti, lai pieminētu Aivaru Neibartu. Iespēja ieskatīties arī Tukuma maketā. (M. Anmane. Pats savu dzejoļu atspulgs.//NTZ Nr. 43, 29.05.2001.)
4. **jūlijs.** Durbes pili izstādē "Runā Latvijas radio". Apskatāma Jura Mažuļa Latvijā ražoto radioaparātu kolekcija. (Reklāma.//NTZ Nr. 57, 17.07.2001.)
13. **jūlijs.** Spānijā, Katalonijas galvaspilsētā Barselonā, 20. Ģenerālajā konferencē satiekas 200 muzejnieki no visas pasaules. Latvijā pārstāv četras darbinieces, arī Tukuma muzeja direktore A. Ozola, kura ar ziņojumu uzstājas arheoloģijas un vēstures muzeja komitejā par pilsētas muzeja realizēšanu un tā iespējām iesaistīties attīstības plānošanā. (I. Plaude. Muzejā glabājas sabiedrības nākotne.//NTZ Nr. 56, 13.07.2001.)
14. **jūlijs.** Pastariņa muzejā "Bisniekos" tiek rīkots dzirciemnieku salidojums. (Reklāma.//NTZ Nr. 51, 26.07.2001.)
- Jūlijs.** Galerijā "Durvis" Antras Ivdras gleznas un Kornēlijas Ozoliņas keramikas tēli. (V. Dubrovskis. Jūlija prieks.//NTZ Nr. 54, 06.07.2001.)
20. **jūlijs.** Pils tornī izstādē "Pils sēta". (Reklāma.//NTZ Nr. 65, 14.08.2001.)
27. **jūlijs.** Muzejā - gleznotāja E. Braunberga gleznu izstādē "Cērt pa smadzenēm" par godu mākslinieka 70. dzimšanas dienai. Izstādīti vairāk nekā 30 darbi. (M. Anmane. Izstādē "Cērt pa smadzenēm".//NTZ Nr. 61, 31.07.2001.)
28. **augusts līdz 29. septembris.** Galerijā "Durvis" - Aivara Ušpeļa keramikas un Vēsmas Ušpeles gleznu izstāde. (Reklāma.//NTZ Nr. 69, 28.08.2001.)
29. **septembris.** Audēju darbnīcā "Durbe" - jauno audēju darbu izstāde. (Reklāma.//NTZ Nr. 77, 25.09.2001.)
9. **oktobris.** Galerijā "Durvis" - akvarelistes Dz. Baumas darbu izstāde. (M. Anmane. Ziedos ielikt dvēseli.//NTZ Nr. 81, 09.10.2001.)
12. **oktobris.** Gleznotājas Ē. Gulbes 85 gadu jubilejas izstādē muzejā. (T. Haļpina. Viņa pati.//NTZ Nr. 82, 12.10.2001.)
20. **oktobris.** Durbes pili izstādē "Muižas fotogrāfijas". Foto materiāli no Tukuma muzeja krājumiem. (Reklāma.//NTZ Nr. 87, 30.10.2001.)
31. **oktobris.** Muzejā iniciatīvas grupa spriež par karikatūrista Gunāra Bērziņa piemiņas vietas labiekārtošanu. (R. Fjodorova. Pagarina Gunāra Bērziņa piemiņas vietas skici iesūtīšanas termiņu.//NTZ Nr. 88, 02.11.2001.)

- dāvinājums muzejam ir vērtīgs materiāls un pamats pētnieciskajam darbam. (A. Puķīte. Fotoinformācija. Muzejs iegūst vērtīgu fotogrāfiju albumu.//TZ Nr. 35, 25.03.2003.)
- Marts.** Durbes pili notika TBJC rīkotais konkurss "Pilskundze", kura dalībnieki pārbaudīja zināšanas par Latvijas pili. (A. Puķīte. Konkurss "Pilskundze" dalībniecēm daudz pārsteigumu.//TZ Nr. 37, 29.03.2003.)
- 3. aprīlis.** Pils tornī, ieskandinot pirmās teātra izrādes Tukumā 120 gadu jubileju, tikās kultūras nama kādreizējie darbinieki (aktieri) - L. Kronberga, E. Kubelis, M. Liepiņa, I. Liepiņš, V. Rāceņa u. c. (A. Puķīte. Atmiņas par teātri nav zudušas.//TZ Nr. 39, 03.04.2003.)
- 5. aprīlis.** Muzejā - kārtējā Rīgas Celtniecības koleģijas studentu diplomdarbu izstāde, kurā viņi sapņo par Tukumu, piedāvā, kādas būves varētu celt nesakoptajās pilsētas vietās. (L. Akmens. Studenti sapņo par Tukumu.//NTZ Nr. 42, 08.04.2003.)
- 11. aprīlis.** Durbes pili tiek iekopta sena tradīcija - Putnu dienas. Pils saimnieks Ž. Rudovskis skolēniem rāda, kā pareizi turēt āmuru un naglu, gatavojot putnu būrīti. Pasākumā piedalās arī Dabas muzeja ornitologs Dmitrijs Boiko. (L. Plaude. Atjaunota sena tradīcija.//NTZ Nr. 44, 12.04.2003.)
- 12. aprīlis.** Galerijā "Durvis" - mākslinieku I. Treijas un L. Čivļa darbu izstāde "Rīta migla". Gleznas un restaurētas mēbeles - kumode un pūralāde. (M. Anmane. Vissvelmānākā vasara.//NTZ Nr. 43, 10.04.2003.)
- 12. aprīlis.** Muzejā aplūkojami 19 gleznotājas Sk. Elksnītes darbi. Gleznās galvenokārt redzamas Kurzemes ainavas. (M. Anmane. Kluss prieks par pasaules skaistumu.//NTZ Nr. 46, 17.04.2003.)
- 25. aprīlis.** Pils tornī un Durbes pili viesojas Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga; viņa tiekas ar pašvaldību pārstāvjiem, uzņēmējiem, mediķiem un citu jomu pārstāvjiem. Prezidente parakstās Durbes pils viesu grāmatā un saņem piemiņas veltes no Tukuma muzeja un rajona vadības. (L. Akmens. Spēku pie dizozola un mežu jaunaudzēs lūkojot.//NTZ Nr. 50, 26.04.2003.)
- 30. aprīlis.** Kultūras mantojuma gada balva par kultūras mantojuma popularizēšanu piešķirta Tukuma muzeja darbiniecēm Agritai Ozolai un Intai Dišlerei par grāmatu "Muižas lauku kultūrvīdē". (A. Puķīte. Kultūras mantojuma gada balva.//TZ Nr. 49, 03.05.2003.)
- 4. maijs.** Latvijā, arī Durbē notiek muzeju pavasaris. Tukuma muzejnieki pirmoreiz atrāda savas pils bēniņus. Viesus uzņem pils dāmas, ģērbušās seno laiku tērpos. Etnogrāfijas izstādē "Latvietis un viņa kungs" kalpu kārtas sievas tautas tērpos auda, vērpja, strādāja ar vecajām lietām. Tiek prezentēta arī grāmata "Muižas lauku kultūrvīdē". (J. Vitols. Tur augšā, bēniņos.//NTZ Nr. 53, 06.05.2003.)
- 10. maijs.** Pastariņa svētki "Bisniekos". Muzejs ver sētu 36. sezonai. Žoga taisīšana, maizes cepšana, kartupeļu un pupu stādīšana, vilnas kāršana, vērpšana, piena malšana, sviesta kuļšana - ķērnē, ēšana un dzeršana pēc kurzemnieku modes - to visu rāda "senās vides darbnīcas ļaudis". (J. Vitols. Pastariņš atkal svin savus svētkus.//NTZ Nr. 56, 13.05.2003.)
- 13. maijs.** Galerijā "Durvis" - fotogrāfa Intara Atstūpena fotogrāfijas un keramikes Rudītes Jēkabsones darbi. (A. Puķīte. Galerijā "Durvis" divi pārsteigumi.//TZ Nr. 55, 17.05.2003.)
- 17. maijs.** Mākslas dienas Durbes pili ar devīzi "Caurvējš". Katra ieejas biļete piedalās loterijā - sena Tukuma Mākslas dienu tradīcija. Lietišķās mākslas meistarū darinājumu tirdziņš, mādarošana - pils pagalmā, Baltajā zālē - Rīgas saksofonistu kvarteta koncerts. Pils dāmas ģērbušās senajos tērpos, I. Baumanes un I. Siles modes kolekcijas un citi pasākumi. (M. Anmane. Tautas un mākslinieku tuvināšanās svētki.//NTZ Nr. 59, 20.05.2003.)
- 17. maijs.** Mākslas dienas Durbes pili. Šoreiz ar nosaukumu "Caurvējš". Apskatāma keramiķu darbu izstāde, riču raču spēle, bēniņu izbaudīšana, muzeja direktores A. Ozolas stāsts par pils kundzēm un pils kungiem. (A. Puķīte. Mākslai Durbē vaļā visas durvis.//TZ Nr. 56, 20.05.2003.)
- 17. maijs.** Neaizmirstams pasākums Mākslas dienās ir Tukuma muzeja audēju studijas "Durbe" darinājumu izrādīšana. Audējas Durbes pils priekšā demonstrē savus austos tērpus. (M. Anmane. Vi oletos sapņos ieauga jaunība.//NTZ Nr. 61, 24.05.2003.)
- 23. maijs.** Vairāk nekā 400 muzejnieku no visas Latvijas vienkopos atzīmē Starptautisko Muzeju dienu Durbes pili un pils pagalmā. Viesojas arī ICOM prezidents Š. Pero (J. Perot), Kultūras ministrijas kultūrpolitikas departamenta direktore V. Virtmane, Tukuma pilsētas domes priekšsēdētājs J. Šulcs. (A. Puķīte. Muzeju diena Durbes pili norit zem ICOM desmitgades zīmes.//TZ Nr. 59, 27.05.2003.)
- 2. jūnijs.** Durbes pils pagalmā Tukuma pilsētas skolu audzēkņu gadskārtējais jauno mākslinieku plenērs. Šogad piedalās 20 skolēni. Viņi veido māla izstrādājumus, apglezno stiklu utml. Pedagoģes I. Pauliņa, L. Dravniece, I. Brīniņa un G. Čivle. (M. Anmane. Mazliet drosmes un daudz, daudz fantāzijas.//NTZ Nr. 65, 03.06.2003.)
- 17. jūnijs.** Durbes pils pagalmā rožu stādīšanas talka, kurā piedalās muzeja ļaudis un nedaudzi palīgi. Tika iestādītas 39 "Tukuma ziedos" audzētas rozēs sarkanā, rozā un dzeltenā krāsā. (A. Puķīte. Durbes pili rožu laka.//TZ Nr. 65, 10.06.2003.)
- 7. jūnijs.** U. Zemzara izstādes atklāšana, atzīmējot mākslinieka 75 gadu jubileju. Šī ir trešā viņa darbu ekspozīcija muzejā. (A. Puķīte. Šodien Tukuma muzejā atklāj gleznotāju U. Zemzara darbu izstādi.//TZ Nr. 65, 10.06.2003.)
- 21. jūnijs.** Galerijā "Durvis" atklāta novadniece L. Ulmanes-Francevičas un O. Bregā darbu izstāde. L. Ulmanes zīmējumos redzami zirgi, veidoti koka putni ar patinētas plastikas galvām, medaļas. Izstādē apskatāmas arī mākslinieces vīra veidotās granīta skulptūras. (A. Puķīte. Galerijā "Durvis" - tēlniecības darbi.//TZ Nr. 83, 26. 06.2003.)
- 23. jūnijs.** Galerijā "Durvis" aplūkojami un nopērkami gleznotājas, tukumnieces Rotas Bērzkālnes darbi - deviņas lielformāta ainavas ar Tukuma apkārtnes skatiem. (M. Anmane. Simts gleznas - jāgu rit.//NTZ Nr. 75, 28.06.2003.)
- 18. jūlijs.** Pils tornī pilsētas svētku ietvaros iekārtota jauna izstāde, kura veltīta Tukuma teātra 120 gadu jubilejai. Izstādes autore - I. Znotiņa, izstādi iekārtojuši G. un P. Čivļi, L. Dravniece. (M. Anmane. Uz skatuves tapusi vēsture.//NTZ Nr. 83, 17.07.2003.)
- 5. augusts.** Muzejā A. Pauliņa 55. jubilejas gleznu izstāde "Ekspresija". Apskatāmi 30 darbi, no kuriem lielākā daļa tapusi 2001. un 2002. gadā. (A. Puķīte. A. Pauliņa gleznas Tukuma muzejā - krāsainas un spilgtas emocijas.//TZ Nr. 88, 05.08.2003.)
- 26. augusts.** Galerijā "Durvis" - Tukuma rajona vizuālās mākslas skolotāju radošās nometnes darbu izstāde. Apskatāmi S. Tišleres, G. Čivles, I. Kalnozolas darbi. (A. Puķīte. Vasaras darbs izstādē "Durvis".//TZ Nr. 93, 28.08.2003.)
- 22. augusts.** Galerijā "Durvis" ar apmeklētājiem tiekas tēlniece L. Ulmane. (M. Anmane. Pilnīgākais instruments - rokas.//NTZ Nr. 100, 26.08.2003.)
- 5. septembris.** Durbes pili notiek Arhitektūras un muzeju tehnoloģiju starptautiskās komitejas gadskārtējā konference. Piedalās arhitekti, plānotāji, dizaineri un citu specialitāšu muzeju darbinieki no daudzām pasaules valstīm - vairāk nekā 20 cilvēki. Pārsteidzošs visiem ir Tukuma muzejnieku rīkotais pasākums - vakariņas "Senču stūlī". Pastariņa muzejā - maizes cepšana, sviesta kuļšana, kartupeļu ar silķi utt. Daudz viesi Tukumā ir pirmo reizi. (M. Anmane. Pasaules muzejniekiem mēs esam interesanti.//NTZ Nr. 105, 06.09.2003.)
- 9. septembris.** Galerijā "Durvis" mākslinieces D. Ruņčas apgleznota auduma gleznas un Latvijas Mākslas akadēmijas Metāldizaina nodaļas studentu kursa darbi - trīsdimensiju grafiskas kompozīcijas metālā: Tējkannas un Formas deformācija. (A. Puķīte. Apgleznots audums un metāla stieplu tējkannas.//TZ Nr. 103, 09.09.2003.)
- 13. septembris.** Keramikas cepla atklāšana Durbes pili un sarunas ar keramiķiem. Vakarpusē notiek cikla "Mūzika pili" kārtējais koncerts, kura devīze skan "Tik brīnīgā ir šī pasaule". (J. Vitols, V. Dubrovskis, M. Anmane. Saulaina sestdiena Durbes pili.//NTZ Nr. 109, 16.09.2003.)
- 11. oktobris.** Galerijā "Durvis" atvērta gleznotājas Antras Ivdras gleznu un keramiķes Silvijas Šmidkenas melnbalto keramikas darbu izstāde. (A. Puķīte. Galerijā "Durvis" rudenīgas pārvērtības.//TZ Nr. 117, 11.10.2003.)
- 16. oktobris.** Tukuma muzeja darbinieki Durbes pili sagaida barona Rekes dzimtas pārstāvjus - Vilhelmu, Annu un viņu dēlu Ahimu ar sievu Inkeņu un dēliem Denisu un Fēniksu, kā arī Vilhelma māsašmeitu Izabellu ar vīru un tanti. Rekes muzejam dāvina vairāku paaudžu Rekes dzimtas bērnu kristāmkleitu. (A. Puķīte. Rekes viesojas Durbē.//TZ Nr. 120, 18.10.2003.)
- 27. oktobris.** Muzejā apskatāma jauna izstāde "Iepazīsim gleznotāju Vilni Eglīti". (A. Puķīte. Krāsu pasaule Viļa Eglīša darbos Tukuma muzejā.//TZ Nr. 124, 28.10.2003.)
- 1. novembris.** Durbes pili atklātas divas vērienīgas izstādes Ķīnas porcelāna izstāde "Dzindedzēnas" un 100 attēlos dokumentētu arheoloģisko izrakumu izstāde. Abus pasākumus atklāj Ķīnas Tautas Republikas Ārkārtējais un pilnvarotais vēsturnieks Latvijā viņa ekselence Mr. Ji Yanchi. Viņš atzīst, ka izstādē ir lielisks veids, kā tuvināties divām tautām. Izstādes atklāšanā piedalās arī Tukuma rajona padomes priekšsēdētājs E. Pētersons, Tukuma pilsētas domes priekšsēdētājs J. Šulcs u. c. (A. Puķīte. Ķīnas tradīcijas Durbes pili.//TZ Nr. 126, 01.11.2003.)
- 5. novembris.** Galerijā "Durvis" - Talsu mākslinieces Gunas Millersones darbu izstāde. Mākslas darbi tapuši trīs gadu garumā. (A. Puķīte. Galerijā "Durvis" jauns birums.//TZ Nr. 128, 06.11.2003.)
- 6. decembris līdz 18. janvāris.** Mākslas muzejā izstāde "Uz zemes". Apskatāmi R. Zikmanes-Lagziņas pasteli. (Reklāma.//NTZ Nr. 7, 17.01.2004.)
- Decembris.** Galerijā "Durvis" skatāma māksliniece Alviņa Ozoliņa gleznu un senu lietu izstāde par garīgu būtību veidošanos. 16. decembrī iecerēta tikšanās ar autoru. (A. Puķīte. Izstāde par līdzsvaru un saprašanu.//TZ Nr. 143, 13.12.2003.)

2004. gads

- 19. marts.** Durbes pili atklāta aktiera Mārtiņa Vērdiņa zīmējumu izstāde "Vērojumi". Viesojas arī viņa sieva Mirdza Martinsone ar dēlu Mārtiņu Matisu. M. Vērdiņš dalās atmiņās par savu teātra dzīvi, režisoriem, kolēģiem, izrādēm un filmām. (M. Anmane. Jauks vakars "Vērojumu" vērotājiem.//NTZ Nr. 35, 23.03.2004.)
- 18. marts.** Durbes pili - seminārs "Keramikas senās tradīcijas un mūsdienu tendences", kurā piedalījās pazīstamākie šī aroda meistari Latvijā un Tukuma novadā. (V. Dubrovskis. Keramiķi grib darboties.//NTZ Nr. 35, 23.03.2004.)
- 18. marts.** Muzeja direktores A. Ozolas tikšanās ar Baltijas pilsētu savienības kultūras komisijas valdi, lai pētītu novada kultūras dzīves un muzeju mijiedarbību. A. Ozola ir arī šīs komisijas locekle. Par komisijas darba sekmīgu norisi rūpējās gan viesi, gan muzejnieki un pilsētas dome. (M. Anmane. Baltijas pērles...//NTZ Nr. 35, 23.03.2004.)
- 27. marts.** Muzejā, Tukuma mākslinieku darbu izstādē - mākslinieces T. Haļapinas dzejas lasījumi, starpposmos viņas monologi par dzīvi un mākslu. (E. A. Rumba. Dzīvības sakne.//NTZ Nr. 39, 01.04.2004.)

10. **aprīlis.** Putnu dienas Durbes pili. Piedalās Dabas muzeja speciālisti, Latvijas Universitātes Bioloģijas fakultātes students D. Boiko. Dabas muzeja organizētajā fotokonsursā "Mans putns" no Tukuma rajona piedalās Tukuma 2. vidusskolas audzēknis Artis Kornis, balvā saņemot grāmatu "Mana Latvija". (R. Fjodorova. Putnu dienas Durbē./NTZ Nr. 43, 13.04.2004.)
18. **aprīlis.** Durbes pili apskatāma Izraēlas mākslinieka - gleznotāja Ido Bar-Elā darbu izstāde. Atklāšanā piedalās Izraēlas vēstnieks Latvijā Harijs Korens un citi vēstniecības darbinieki, Tukuma pilsētas domes priekšsēdētāja Ruta Celiņa, muzeja darbinieki, novada mākslinieki un to cienītāji. (M. Anmane. Gleznas uz... atrastām lietām./NTZ Nr. 47, 20.03.2004.)
16. **maijs.** Durbes pili nosvinēti Mākslas svētki, kuros bija daudzu amatnieku darbu tirdziņš, dažādas sacensības apmeklētājiem (piemēram, augstākā poda virpošana), saules pulksteņa atklāšana, "Ilgu" koncerts, podu apdedzināšana senlaiku malšanas cepļi, līdzdarbošanās māla instrumentu spēlē Daces Prūses vadībā un citi pasākumi. (V. Dubrovskis. Daļamatnieku kopā sanāksanas svētki./NTZ Nr. 58, 18.05.2004.)
16. **maijs.** Pastariņa muzejā - maizes cepšana. Goda istabā dzirdamas Talsu folkloras ansambļa "Urde" dziedātās dziesmas. Kultūras ministrijas sekretārs Daniels Pavļuks ministrijas Atziņas rakstu par izglītojošu darbu, kas tiek veikts muzejā, pasniedz muzeja vadītājai Guntai Frišfeldei. (M. Anmane. Mazo muzeju burvība./NTZ Nr. 58, 18.05.2004.)
16. **maijs.** Pils tornī dzejniece Inta Riekstiņa kopā ar tuvākajiem domubiedriem svin savu 40. dzimšanas dienu. (A. Puķīte. Dzejolīs nāk, kad tam jānāk./NTZ Nr. 68, 18.05.2004.)
12. **jūnijs līdz 26. septembrim.** Muzejā jauna izstāde - "Portrets interjerā un ainavā". Izstādīti darbi no Tukuma muzeja un Valsts Mākslas muzeja fondiem: K. Miesnieka, A. Annusa, A. Beļcovas, G. Eliasa, O. Skulmes un citi autoru darbi. Kopumā 22 gleznas. (M. Anmane. Māksla ir mūžīga!/NTZ Nr. 69, 12.06.2004.)
11. **jūnijs.** Durbes pils pagalmā Jāņu ieligošana - vainagu pišana, zilēšana ar vērpjamo ratiņu, uguns-kurā dedzināšana ar noteiktu rituālu un citas ar ligošanu saistītas lietas. Jāņu ieligošana notiek kopā ar folkloras kopu "Milzkalnieki" un muzeja darbiniekiem. (R. Fjodorova. Dosimies līgot./NTZ Nr. 71, 17.06.2004.)
18. **jūnijs.** Galerijā "Durvis" - mākslinieka Ralfa Jansona gleznu izstāde "Mednieka sapnis". (M. Anmane. Mednieka sapnis./NTZ Nr. 69, 12.06.2004.)
18. **jūnijs.** "Bisniekos" Pastariņa muzeja ļaudis un vokālais ansamblis "Mežezers" ieligo Jāņus. Tiek cepta maize, galdā likti Jāņu labumi, paši kuļ sviestu un smērē uz siltas maizes šķēles, bet pagalmā deļo "Lustes" deļotāji. (J. Vītols. "Bisniekos" ieligo Jāņus./NTZ Nr. 73, 22.06.2004.)
19. **jūnijs.** Durbes pili atklāta viena no neparastākajām izstādēm "Eiropas māksla 18. un 19. gadsimtā". Jaungulbenes muižnieka P. G. Viktora fon Tranžē-Rozeneka mākslas darbu kolekcija. Atklāta arī Pētera Čivļa Juniora zīmējumu izstāde un Alvja Ozoliņa gleznu izstāde "Multigonijas". (M. Anmane. Durbes pili 18. un 19. gadsimta māksla sasauca ar jaunajiem māksliniekiem./NTZ Nr. 73, 22.06.2004.)
21. **jūnijs.** Durbes pili lauvas atbrīvojušās no koka "mēlišķiem", tagad tās gaida restauratora rokas. Pili notiek muzeja Restaurācijas padomes sanāksme, kurā apspriež lauvu figūru restaurācijas procesu un plāno terases sakārtošanai nepieciešamos darbus. (L. Akmens. Glābt lauvu./NTZ Nr. 73, 22.06.2004.)
19. **jūnijs.** Tukuma muzejā - Rīgas skolēnu plenērs, kas pabijis vai visās rajona pilīs. Plenēra noslēgumā - darbu izstāde Brīvības laukumā. (A. Jansons. Rīdzinieki studē dabu./NTZ Nr. 73, 22.06.2004.)
1. **jūlijs.** Pils tornī prezentē kādreizējā vietējā laikraksta "Kommunisma Rīts" darbinieka un Tukuma muzeja direktora Arnolda Čirulā grāmatu "Es esmu dzīvojis", kuru pēc tēva nāves izdošanai sakārtojusi meita Alma Zusāne. (L. Akmens. Novērtēt memuārliteratūras nozīmi./NTZ Nr. 76, 01.07.2004.)
16. **jūlijs.** Pils tornī - izstāde "Viduslaiku Tukums". Izstādes atklāšana ir kā teatralizēts uzvedums, kas balstās uz senu un patiesu notikumu. Ierādās Livonijas ordeņa mestrs Volters fon Pletenbergs, mūki, Livonijas ordeņa bruņinieki, Tukuma miesta krodzinieks, pils karavīri, apkārtnes iedzīvotāji - amatnieki un zemnieki. Lomās iejutās Tukuma, Cēsu un Jaunpils muzeju darbinieki. (E. Dakša. Viduslaiku aura Tukuma pilsētā./NTZ Nr. 81, 13.07.2004.)
3. **augusts.** Tukumā ieradās Kandavas prāvesta Aleksandra Bernevisa mazmeita Helga Tuše, kura Durbes pili iepazīstas ar izstādi "Vācbaltu likteņu pagriezieni". Arī viņas dzimta pārdzīvojusi ko līdzīgu izstāde stāstītajam. H. Tuše vēlas izpētīt šo izstādi, jo tajā aprakstīts arī viņa vectēva liktenis. Gida pienākumus uzņemas muzeja speciāliste J. Dišlere. (M. Anmane. Tik sāpīgas atmiņas./NTZ Nr. 91, 05.08.2004.)
2. **oktobris.** Muzejā - mākslinieka J. Ģērmaņa gleznu izstādes atklāšana. Jauko noskaņu papildina čellista Nila Goiževska priekšnesums, kas gatavots tieši šim pasākumam. (M. Anmane. Dabas un sievietes skaistums - mūžīgās iedvesmas avoti./NTZ Nr. 117, 05.10.2004.)
- Oktobris līdz 1. novembrim.** Galerijā "Durvis" atklātas divas izstādes - 12 gleznu autors un jaunais mākslinieks Sandis Bekers, bet keramikas - irļavnieks Uģis Dainis. (M. Anmane. Vienās "Durvis" - divas izstādes./NTZ Nr. 119, 09.10.2004.)
8. **oktobris.** Durbes pili notiek franču vokālās kamerzīmikas koncerts. Uzstājas Latvijas Nacionālās operas solisti D. Kalniņa, J. Adamsons, pianiste I. Ozoliņa un lektore K. Bērziņa. (M. Anmane. Durbē - franču vokālās zīmikas pērles./NTZ Nr. 120, 12.10.2004.)
5. **novembris.** Galerijā "Durvis" tukumnieki aicināti apskatīt Rīgas mākslinieces Jutas Rindīņas keramiku un zīmējumus. (V. Dubrovskis. Liela māksla no lielpilsētas./NTZ Nr. 131, 06.11.2004.)
9. **līdz 21. novembrim.** Durbes pili - vaska figūru izstāde no Sanktpēterburgas. Apskatāmas 30 figūras, kuras ir identiskas vēsturiskiem personāžiem. (J. Vītols. Stalins, Hitlers un pārējie Durbes pili./NTZ Nr. 134, 13.11.2004.)
- Decembris.** Ar SIA "Amatnieks" meistarū palīdzību tiek atjaunotas Durbes pils kāpnes pie dārza ieejas. (J. Vītols. Atjauno Durbes pils kāpnes./NTZ Nr. 145, 11.12.2004.)
- Decembris.** Galerijā "Durvis" mākslinieku E. un I. Asnu darbu izstāde. E. Asnes gleznas, I. Asna keramikas un metālizstrādājumi. Daži no viņu darbiem pamanāmi arī "Alus pagraba" interjerā. (M. Anmane. "Durvis" - Asni./NTZ Nr. 146, 14.12.2004.)
11. **decembris.** Harmonijas ielas izstāžu zālē Liepājas tekstilmākslinieces Ernās Ošeles 90 gadu jubilejas izstāde. (M. Anmane. Gaišas domas, gaiši darbi./NTZ Nr. 146, 14.12.2004.)
23. **decembris.** Baltie Ziemassvētki Durbes pili: viesus gaidīs pils rūķi, Ziemassvētku vecītis, Raiņa ģimnāzijas rūķu koris "Savējie", Mūzikas skolas saksofona kvartets, duets Dons un Lily, rūķi Tirmantiņš un Tarmantiņš, ugunskurs, silta tēja, piparkūkas. (Reklāma./NTZ Nr. 146, 14.12.2004.)
- 2005. gads**
- Janvāris.** Galerijā "Durvis" - Ķīpsalas keramiķu S. Šmidkenas, K. Ozoliņas, L. Mednieces un V. Jātnieces keramika. Apskatāmas arī divpadsmit A. Auderes gleznas. (J. Vītols. Ar zelta otu?./NTZ Nr. 8, 20.01.2005.)
24. **janvāris.** Harmonijas ielas izstāžu zālē atklāta Tukuma invalīdu dienas centra "Saime" mākslas
- studijas izstāde "Krāsu noslēpumā tūs domu pavediens". (J. Vītols. Sappu un ilgu piepildījums./NTZ Nr. 10, 25.01.2005.)
5. **februāris.** Par godu H. Blunava 80 gadu jubilejai atklāta akvareļu izstāde "Skaistākais gadalaiks". (M. Anmane. Daba veczelta toņos./NTZ Nr. 16, 08.02.2005.)
12. **februāris.** Durbes pili klausītāji pulcējas uz Valentīndienas ieskaņas klasiskās mūzikas koncertu "Romantiskās mūzikas varā". Muzicē kameransamblis "Latvijas filharmoniki". (M. Anmane. Koncerts romantikas mīļotājiem./NTZ Nr. 19, 15.02.2005.)
- Februāris.** Durbes pili apskatāma Latvijas fotogrāfu grupas izstāde "Pilsēta. Laika arheoloģija". Darbi tapuši radošajā darbnīcā Francijā. Darbu autori - J. Kalniņš, U. Balga, A. Šmulders, D. Kārkluvalks, A. Dziņa, V. Auziņš. (M. Anmane. Francija ir. Meklējumi.../NTZ Nr. 20, 17.02.2005.)
- Marts.** Durbes pili festivāla "Bildes" akcijas "Arī mēs - kisenos" ietvaros skatāma ceļojošā izstāde "Kiseni un deķis spoguļi karalvalstī". To veidojuši bērni no 150 Latvijas skolām. Piedalās arī 23 Tukuma rajona skolēni. (J. Vītols. Kiseni Durbē izrādās./NTZ Nr. 26, 03.03.2005.)
8. **aprīlis.** Galerijā "Durvis" divas jaunas izstādes - Maldas Sproģes keramika un Gulnaras Skultes gleznas. (M. Anmane. "Durvis" - trauki un gleznas./NTZ Nr. 44, 14.04.2005.)
21. **aprīlis.** Piemiņas izstādes atklāšana gleznotājam Borisam Bērziņam. Ierādās zinātniece G. Cēbere, muzeja darbiniece I. Runkovska u. c. Vairāk nekā 13 000 darbus mākslinieks novēlēja Latvijas valstij. (M. Anmane. Mazās Latvijas lielais Mākslinieks./NTZ Nr. 50, 28.04.2005.)
7. **maijs.** Izstādes kuratore I. Runkovska Harmonijas ielas zālē atklāj Māras Vaičūnas un Antras Ivdras gleznu izstādes. Atklāšanā pārsteigums - cienījamā māksliniece Felicita Pauļuka Tukuma muzeju apmeklēja pirmoreiz. (M. Anmane. Ar sievietes maigo un stingro roku./NTZ Nr. 57, 14.05.2005.)
14. **maijs.** Durbes pili tiek atklāta krēslu izstāde. Tajā apskatāmi skolēnu apgleznotie krēslu pils pagalmā. Vijolnieka R. Ozola, deju kolektīva "Luste", popgrupas "Punktiņš", "Latvijas filharmoniku" koncerti un teātris. Satumstot pils viesi pie iedegtas lāpas dodas klausīties nostāstus (arī par Balto dāmu), gājiens noslēdzas pie pils dīka, kur visi *lauda* ugunīnijas - jo pasākuma devīze ir "Gaisma naktī". Vakars noslēdzas ar balli 19. gadsimta sejas maskās. (M. Anmane. Muzeja diena. Muzeja nakts./NTZ Nr. 58, 17.05.2005.)
14. **maijs.** Plaša krēslu kolekcija - Durbes pili, kur var apskatīt gan krēslus no muzeja fondiem, gan mākslinieku veidotos, gan tukumnieku uz laiku aizdotus. Krēslī izvietoti pils bēniņos un 2. stāvā. Šī izstāde kalpo kā iedvesmas avots katram apmeklētājam. (M. Anmane. Krēslī - nopietnie un atraktīvie./NTZ Nr. 59, 19.05.2005.)
22. **maijs.** Galerijā "Durvis" atklāta vēl nebijusi, sievišķīga, maiga, erotikas piesātināta izstāde - Iriņas Vorkales gleznas un Ineses Brants darinātās vāzes. (M. Anmane. Dvīniņu pasaule./NTZ Nr. 60, 21.05.2005.)
1. **jūlijs.** Galerijā "Durvis" - dekoratīvi lietišķās mākslas meistares Edītes Zvagules veidotā keramika un gleznotāja A. Pauļiņa gleznas. (M. Anmane. Divi mākslinieki - divi pārsteigumi./NTZ Nr. 78, 05.07.2005.)
15. **jūlijs.** Pils tornī atklāta jauna izstāde. Apskatāmi dažādi 18. gadsimta eksponāti no apkārtnes muzejiem. Var arī dzirdēt stāstus par masoniem, par laiku, kad tukumnieki sāka ēst kartupeļus, par to, kāda bijusi Elizas fon der Restes dzīve utt. (L. Akmens. Svētki ir sākušies./NTZ Nr. 83, 16.07.2005.)
16. **jūlijs.** Muzeja ļaudis atklāj pilsētas svētku gājēju 18. gadsimta tērpus. (Svētki beigušies. Gaidām nākamās./NTZ Nr. 84, 19.07.2005.)
9. **līdz 12. augusts.** Muzejā notiek vizuālās mākslas skolotāju radošais plenērs, kurā tiek apgūta ko-

- ka dēlīša apgleznošanas tehnika. Piedalās 22 skolu pedagoges, ar kurām strādā māksliniece D. Runča-Štelmahere. (M. Anmane. Dialogs ar koku./NTZ Nr. 94, 11.08.2005.)
- 10. augusts.** Galerijā "Durvis" - keramiku Airas un Daiņa Lesiņu darbu izstāde. Apskatāmi priekšmeti, no kuriem lielākā daļa ir trauki un smalki cilvēciņi. (M. Anmane. Redzēt personības veidošanos./NTZ Nr. 95, 13.08.2005.)
- 18. augusts.** Durbes pili - fotoizstādes "Liecība Nr..." atklāšana. Izstādes materiāli runā par laiku, kad Latviju okupēja PSRS. 2004. gadā atrasto foto-negatīvu autors ir tukumnieks Gothards Grīnvalds (1905.-1986.). (P. Korsaks. Kara laika liecīnājums./NTZ Nr. 97, 18.08.2005.)
- 10. septembris.** Arhitekts un Latvijas Piļu un muižu asociācijas prezidents Juris Zviedrāns vizuālās mākslas cienītājus iepazīstina ar savu jauno grāmatu "Krāsas un apdare materiāli". Savukārt Latvijas Mākslas akadēmijas restaurācijas nodaļas studenti - ar četru gadu laikā restaurētām gleznām, kuras tagad gredzons Durbes pils zālī. (V. Dubrovskis. Eiropas Kultūras mantojuma diena mūsu muzejos./NTZ Nr. 108, 13.09.2005.)
- 24. septembris.** Galerijā "Durvis" - Mudītes Rudovskas jubilejas izstāde "Skreji, mana atspolīt". (J. Vitols. Trīsdesmit trīs tūkstoši mezglīņu./NTZ Nr. 114, 27.09.2005.)
- Oktobris.** Muzeja ar saviem darbiem tukumniekus iepazīstina gleznotājas Birutas Baumanes un tēlnieka Kārļa Baumaņa meita Laine Kainaize. (M. Anmane. Laika atstātās pēdas./NTZ Nr. 118, 06.10.2005.)
- 31. oktobris.** Latvijas Valsts Mākslas muzejā notiek grāmatas "Latvijas Māksla Tukuma muzeja gleznu kolekcija" prezentācija. Pasākumā piedalās gleznotāji, muzejnieki un izdevniecības "Neputns" pārstāvji, uzstājas Tukuma Mūzikas skolas audzēkņi. Piedalās arī abas grāmatas autores I. Runkovska un G. Čēbere. (J. Vitols. Mūsu muzeja svētki Rigā./NTZ Nr. 129, 01.11.2005.)
- 28. oktobris.** Divu izstāžu atklāšana Durbes pili. Izstādi "1905. gads. Posts un Jauncelms" sagatavojis mākslas zinātnieks D. Bruģis, bet izstādi "1905. gads Tukuma novads. Miti un fakti." - Tukuma muzeja darbinieki un idejas autors vēsturnieks A. Dzenis. Tukuma teātra iestudētā R. Blaumaņa luga "Pēc pirmā mītiņa" arī vēsta par 1905. gadu, kura dažādu cilvēku izpratnē var atšķirties. (M. Anmane. Katram savs Piektais gads./NTZ Nr. 129, 01.11.2005.)
- 1. novembris.** Uz muzeju nāk bērni un kopē mākslinieki darbus. Katrs sev nolūko gleznu un uz papīra lapas atdarina. (J. Vitols. Kāpēc es to neredzēju?/NTZ Nr. 130, 03.11.2005.)
- 1. novembris.** Sākusi darboties pedagogiskā programma "Piedzīvosim 1905. gadu Durbes pili". Tā palīdzēs aizraujošāk apgūt senos notikumus un skolēniem pašiem tajos ielūkoties. Novembrī Durbes parkā un pili revolūciju *taisījuši* jau vairāk nekā 600 Tukuma skolu skolēni. (A. Dzenis. Revolūcijas piedzīvošana Durbē./NTZ Nr. 143, 03.12.2005.)
- 5. novembris.** Filatēlistiem Durbes pili tiek atrādīta jaunā Latvijas pastmarka un aploksne ar Durbes pils attēlu. Tās iespējams apzīmogat ar pirmās dienas zīmogu. (J. Vitols. Durbes pils pasta ceļos./NTZ Nr. 132, 08.11.2005.)
- Novembris.** Galerijā "Durvis" - lietišķās mākslas izstāde. Izstādīts Kristīnes Jaunmuktānes "Māgais pieskāriens" - zili māla priekšmeti un svečturi. Rutas Linītes gleznojums uz zīda, Mares Vijupes minigobelēni. Gundegas Strautmanes sienas dekoru un citu mākslinieku darbi. (M. Anmane. "Durvis" - lietišķā māksla./NTZ Nr. 132, 08.11.2005.)
- 18. decembris.** Muzeja 70 gadu jubilejas priekšvakarā - ikgadējā Zelta svētdiena Durbes pili. Par izstādēm un 1905. gada tēmu stāsta vēsturnieks A. Dzenis, bet muzeja speciāliste I. Dišlere iepazīstina ar 20 fotogrāfijām, kuras savulaik uzņēmis aerofotogrāfs Jānis Vitiņš. Par Durbes pili restaurāciju stāsta D. Bruģis, bet par iecerēm Pastariņa muzejā - G. Frišfelde. Pasākumā spēlē saksofonu kvartets "Next". (E. Kārklīna. Sep-tiņdesmitgades zelts./NTZ Nr. 150, 20.12.2005.)

2006. gads

- 6. janvāris.** Tukuma muzeja 70. dzimšanas dienas svinības Durbes pili. Sapulcējušies vairāk nekā 100 viesi. Par Tukuma muzeja attīstību un daudzajām filiālēm daudz labu vārdu saka citu muzeju kolēģi. Ar muzeja nemitīgo attīstību lepojas arī Muzeju valsts pārvaldes direktors Jānis Garjāns. (I. Plaude. Tukuma muzejam - 70./NTZ Nr. 4, 10.01.2006., I. Priede. Tukuma muzeja jubilejas kulminācija./TZ Nr. 3, 11.01.2006.)
- Janvāris.** Galerijā "Durvis" jauna ekspozīcija - keramikas Ineses Auziņas trauki. Apskatāma arī Jāzepa Pigožņa gleznu izstāde. (M. Anmane. Galerija "Durvis" - gleznas un keramika./NTZ Nr. 11, 28.01.2006.)
- 9. februāris.** Durbes pili - koncerts. Slavenā komponista Mocarta mūziku izpilda Tukuma Mūzikas skolas audzēkņi. (M. Anmane. Mocarts - pāri visam./NTZ Nr. 17, 11.02.2006.)
- Marts.** Galerijā "Durvis" - mākslinieces Intas Konrades, Indras Jokumas, Velgas Melnes, Egītas Dumbres izstāde "Es un mani draugi". Šāda izstāde galerijā apskatāma jau otro gadu. 23. martā galerijā mākslinieces tiksies ar tukumniekiem. (J. Vitols. Piecakatās "Durvis"./NTZ Nr. 28, 07.03.2006.)
- Aprīlis.** Harmonijas ielas zālē visu gadu retrospek-cija izstādē "Tukuma muzeja pastēji un gleznas". Izstādīti K. Meira, V. Irbes, P. Štelmahera un T. Halāpīnas darbi. Pavisam apskatāmas 35 gleznas. (M. Anmane. Mākslas pavasaris./NTZ Nr. 41, 06.04.2006.)
- Aprīlis.** Galerijā "Durvis" - Tukuma audēju studijas izstāde. Mudītes Rudovskas austie apmetņi, Agriņas Kunkulbergas darināta villaine, Rutas Škampses šalles un segas, kā arī citi darbi. Kopumā 12 audējas eksponējamas 30 darbus. (M. Anmane. Darbi - tapuši klusi un skaisti./NTZ Nr. 50, 27.04.2006.)
- 7. maijs.** Tukuma muzeja gleznas *iziet* ielās. Uzstādīti divi stendi ar gleznu reprodukcijām no muzeja fondiem. Apskatāma K. Neilja "Meitene pie galda", U. Skulmes "Lestenes dzirnavas", J. Tīdemaņa "G. portrets", J. Kazaka "Pašportrets piligrima tērpā", G. Eliasa "Kīrbju vācējas", V. Tones "Anna". (M. Anmane. Muzeja gleznas iziet ielās./NTZ Nr. 54, 08.05.2006.)
- 13. maijs.** Mākslas dienas Durbes pili. Devīze - "Dzīvās bildes". Atklātas arī divas izstādes - Tukuma mākslinieku grupas gleznas un A. Pauliņa darbi. Pagalmā - Šahs ar dzīvām figūrām, Dz. Krūmiņa vadībā - kustību teātra performances, festivāla "Bildes" jubilejas izstāde, teātra studijas "Brīvā versija" izrāde "Grūtibas" u. c. pasākumi. (M. Anmane. Svētki māksliniekiem./NTZ Nr. 57, 16.05.2006.)
- 20. maijs.** Notiek Muzeju nakts. Šī gada tēma ir "Ceļojums laikā", kur pa dažādiem maršrutiem ekskursantus vadās muzejs sadarbībā ar Tukuma tūrisma informācijas centru. Vienu maršrutu vada I. Znotiņa. Viens no apskates objektiem ir Durbes pils - valši barona dzimšanas dienā "Latvijas filharmoniku" izpildījumā, Matkules teātra ēnu izrāde "Sarkangalvīte un vilks" u. c. pasākumi. (M. Anmane. Visu nakti - ceļojums laikā./NTZ Nr. 60, 23.05.2006.)
- 25. maijs.** Muzeja nakts otru maršrutu vada I. Smuš-kova, kuras organizētā ekskursija iegriežas Pastariņa muzejā, kur cienā ar maizi "rupuci", nāturu zupu un alu. Pils tornī pēc sentēvu metodēm tiek gatavota kafija, ir iespēja uzzināt par asin-nolaišanu, viduslaiku valodu un izturēšanos un saņemt tā laika dzimšanas apliecību. Kopumā šo pasākumu Pils tornī apmeklēja 194 interesenti, no kuriem daudzi Pils tornī atzinuši kā unikālu iespēju uzzināt Tukuma vēsturi. (L. Trēde. J. Vitols. Visu nakti - ceļojums laikā II./NTZ Nr. 61, 25.05.2006.)

27. maijs līdz 6. jūlijs. Galerijā "Durvis" atklāta mākslinieces novadnieces A. Ivdras gleznu un porcelāna trauku izstāde. Darbiem kopējā tēma ir jūra un nosaukums "Udens raksts". (A. Briesma. Udens raksts A. Ivdras gleznās./TZ Nr. 43, 31.05.2006.)

8. jūnijs. "Bisniekos" Pastariņa muzejā atvērta bioloģes un izdevniecības "Rapa" projektu vadītājas A. Zvingēviņas fotoizstāde "Mīlestības mirkļi rudenim, pavasarim, maizei un citiem..." (K. Ozola. Tukuma muzejs./NTZ Nr. 69, 13.06.2006.)

Jūnijs. Mākslas muzejā Harmonijas ielā iekārtota jauna izstāde "Tukuma mākslinieku trijotne". Apskatāmas A. Artuma, A. Āriņa, K. Neilja gleznas. (NTZ Nr. 66, 06.06.2006.)

1. jūlijs. Muzeja krājumi papildināti ar Cēres puses fotogrāfa Friča Škujeniņa stikla plašu negatīviem un fotogrāfijām. (K. Ozola. Unikāla fotogrāfiju un sadzīves vēstures liecība./TZ Nr. 41, 01.07.2006.)

14. jūlijs. Pils tornī jauna izstāde - "Tukums 19. gadsimtā". Galvenā tēma - Tukuma straujā attīstība 19. gadsimtā. Izstādīti atklāj domes priekšsēdētājs J. Sulcs. (K. Ozola. Nepalaidiet garām - unikāli priekšmeti Tukuma muzeja jaunajā izstādē./TZ Nr. 55, 15.07.2006.)

Jūlijs. Durbes pili norit restaurācijas darbi. 1. stāvā ēdamzālē - koka paneļu restaurācija, kā arī sienu un griestu sagatavošana tapešu līmēšanai. (D. Šmitenberga. Tukuma muzejā./TZ Nr. 58, 26.07.2006.)

Jūlijs līdz 17. augusts. Galerijā "Durvis" atvērta Aijas Klintsones stikla darbu izstāde - grafika uz stikla, melnā matējums un baltā apgleznojums. (A. Puķīte. Vasara stiklā - ar sauli, vēju un jūru./NTZ Nr. 82, 13.07.2006.)

17. jūlijs. Muzejā ieradusies baltvācu biedrības pārstāvji brāļi Harro un Arnolds fon Hirsheidti, lai apspriestu turpmākās sadarbības iespējas, Arnolds fon Hirsheids vēlas muzejam atdāvināt savu bibliotēku - tas būtu nozīmīgs ieguvums. (V. Dubrovskis. Vācbaltu literatūra pārceļos uz Tukuma muzeju./NTZ Nr. 85, 22.07.2006.)

Nobeigums

Tukuma muzeja septiņdesmit darba gadi bijuši spraigi: veidotas kolekcijas un rīkotas izstādes, mākslas pasākumi un tradīciju svētki, veikti pētījumi vēsturē un iets ekspedīcijās uz visiem rajona ciemiem. Izstrādāti arī dažādi projekti. Vietējos laikrakstos atspoguļotas galvenokārt muzeja pētnieciskā un izglītojošā darba aktivitātes - tas, ko ikdienā visvairāk redz arī muzeja apmeklētājs. Laikraksti palīdzējuši veidot aktīva un kolekcijām bagāta muzeja tēlu, īpaši izceļot izstāžu darbību.

Laikrakstos atrodams norādes arī uz muzeja statusu un problēmām. Muzejs dibināts 1935. gada 30. decembrī kā Tukuma pilsētas mākslas muzejs un 1936. gada 5. un 6. janvārī bija skatāma pirmā izstāde. Pat-

stāvīgā ekspozīcija iekārtota tikai 1937. gadā un atvērta 1938. gada 6. janvārī jaunuzceltajā pilsētas pamatskolā (tagad Raiņa ģimnāzija). Kopš muzeja atvēršanas laikrakstu uzmanības centrā ir tā gleznu kolekcija, kas papildināta par Latvijas Kultūras fonda un pilsētas pašvaldības līdzekļiem.

1940. gada vasarā muzejs pārveidots par Valsts Tukuma Mākslas muzeju un iekļauts LPSR Tautas Komisāru Padomes Mākslas lietu pārvaldes sistēmā.

Otrā pasaules kara gados izveidots Irlavas mākslas muzejs un tas atradās Sarkanā Krusta Irlavas slimnīcā. 1945. gada nogalē tas kļuva par Valsts Tukuma mākslas muzeja filiāli, kas likvidēta 1949. gada janvārī. Ar Latvijas PSR Mākslas lietu pārvaldes lēmumu muzejs pārņēma tās kolekciju - 95 eksponātus. Par nacionalizēto un muzejā nonākušo arestētā un sodītā slimnīcas galvenā ārsta Krišjāņa Katlapa privāto kolekciju laikrakstos nekas nav minēts.

Sākot no 1958. gada, muzejs sāk pievērsties arī novadpētniecībai. Tā telpās iekārtoja Tukuma revolucionārās vēstures stūrīti. 1959. gadā muzejs kļuva par Tukuma mākslas un novadpētniecības muzeju un nonāca Tukuma rajona Tautas deputātu padomes (tagad Tukuma rajona padome) pakļautībā. 1960. gadā Tukuma rajona kultūras namā atklāta pirmā revolucionāro cīņu tradīcijām veltītā izstāde. 1966. gadā izveidota vēstures ekspozīcija, kas demontēta ugunsgrēka laikā 1971. gada 11. oktobrī.

1971. gada 17. decembrī Tukuma rajona Tautas deputātu padomes izpildkomiteja pie-

ņēmusi lēmumu ar 1972. gadu izveidot muzeja filiāli - Ernesta Birznieka-Upīša memoriālo muzeju Zentenes ciema "Bisniekos". 1988. gada pavasarī atvēra mākslas izstādi-pārdošanu Lielajā ielā 6 (tagad Lielā iela 5b), tautā sauktu par mākslas salonu, bet rudenī - izstāžu zāli un audēju darbnīcu Smilšu ielā 42. 1991. gadā muzejs ieguva Durbes pili un kādreizējās muižas ēkas.

1992. gadā muzeja nosaukums mainīts vēlreiz, un tas kļuva par Tukuma muzeju. 1995. gadā Pils tornī atvērts Tukuma pilsētas vēstures muzejs. 1997. gadā mākslas salons pārveidots par mākslas galeriju "Durvis" un pārcelts uz namu Brīvības laukumā 21. 1998. gadā muzeja filiāle - E. Birznieka-Upīša muzejs - pārveidota par Pastariņa muzeju.

Aktuālākās muzeja darba tēmas vietējos laikrakstos vienmēr bijušas saistītas ar mākslas izstāžu atklāšanu un mākslas pasākumiem, kas arī ir galvenā muzeja specializācijas tēma visā tā pastāvēšanas laikā.

Kad muzejs dibinājās, preses uzmanība visvairāk pievērsa muzeja mākslas darbu vākšanai, diezgan lielajam apmeklētāju pieplūdumam un ekskursijām, kuras vadīja muzeja pārzinis Leonīds Āriņš.

Piecdesmito gadu beigās, kad muzejā veidojās novadpētniecības nodaļa, laikrakstos uzsvērtas vēstures tēmas. Šajā laika periodā muzejs cenšas plašināt savu eksponātu skaitu. Laikrakstā "Komunisma Rīts" sāk parādīties aicinājumi papildināt muzeja krājumus un sniegt informāciju par vēstures aktuālajām tēmām.

Padomju laikā preses uzmanības centrā vienmēr bija izstā-

des, kas veidotas par godu Padomju valsts gadadienām un valsts vadoņa V. I. Ļeņina jubilejām, Latvijas PSR dibināšanai, Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas gadadienām.

Sešdesmitajos gados presē atspoguļota informācija par dažādām muzeja rīkotajām izstādēm, mākslas un novadpētniecības nodaļu darbību un to attīstību. Sākot no septiņdesmitajiem gadiem, parādās informācija arī par muzejnieku rīkotajām ekspedīcijām uz tuvējiem ciemiem. Liela uzmanība pievērsta arī ikgadējam Mākslas dienu norisēm.

Pavisam hronikā izmantotas 864 publikācijas. No tām 69% veltīti izstāžu atklāšanai un 26,5% - dažādiem vēstures jautājumiem. Neliels publikāciju skaits veltīts pasākumiem - (Mākslas dienas, Zelta svētdiena, Pastariņa svētki utt.) - 5,9%, ekspedīcijām - 1,7% un remontu un restaurācijas jautājumiem - 1,9%, kas aktuāli kļuvusi tieši pēdējos desmit gados.

Lielāko daļu rakstu - 59% no visām publikācijām - sagatavojuši žurnālisti, bet 31% - muzeja darbinieki, 10% publikāciju ir informatīvas un tām nav norādīti autori. Vidēji sagatavoti 12,3 raksti gadā. Pirmajos desmit muzeja darbības gados publikāciju ir ļoti maz, bet kopš 1995. gada to skaits strauji palielinās. Sākot no 1995. gada līdz 2000. gadam izveidota īpaša rubrika - muzeja jaunumi, kuru autori bija muzeja darbinieki, tika publicēti "Tukuma Ziņotāja" pielikumā "Sestdiena muzejā". Vēlāk - "Neatkarīgās Tukuma Ziņās". Ar katru muzeja pastāvēšanas gadu informācijas plūsma kļuvusi arvien aktīvāka.

Faint, illegible text in the left column, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text in the middle column, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text in the right column, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

OBLIGĀTAIS EKSEMPLĀRS

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0307019893

98-6

L 91